

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**KIRSAL GÖÇMENİN KİMLİK, AİDİYET VE BAĞLILIK
MÜCADELESİ: RİZELİ GÖÇMENLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

Cenk BEYAZ

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KIRSAL GÖÇMENİN KİMLİK, AİDİYET VE BAĞLILIK MÜCADELESİ: RİZELİ
GÖÇMENLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Cenk BEYAZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Cenk Beyaz tarafından hazırlanan "Kırsal Göçmenin Kimlik, Aidiyet ve Sağlık Mücadelesi: Rizeli Göçmenler Üzerine Bir Çalışma" başlıklı bu çalışma, 23.05.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jüriimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nilay Çabuk Kaya (Başkan)

Doç. Dr. Abdülkadir Sonmez (Danışman)

Prof. Dr. Nevin Gönör Ergen

Prof. Dr. E. Feyal Turan

Prof. Dr. Birsan Şahin Kızılcık

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam

Eretili Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlâl etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

23/05/2019

Cenk BEYAZ

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum tarafından verilir** *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir.** Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Abdulkerim SÖNMEZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Cenk BEYAZ

TEŞEKKÜR

Bu araştırma, kendilerine teşekkürün bir borç olarak bilindiği birçok kişinin katkıları sayesinde meydana gelmiştir. Bu anlamda başta araştırma bağlamında olmak üzere bana evrensel düzeyde hoca ve talebe arasındaki ideal ilişkinin nasıl olması gerektiğini yaşatan, yol gösteren ancak sürüklemeyen tercih edebilmeye ve seçebilmeye imkân tanıyan, kendi akademik kariyerinden fedakârlık ederek kıymetli vaktini ayıran, insanlığını ve ilmi ahlakını örnek almaya çalıştığım muhterem hocam Doç. Dr. Abdulkerim Sönmez'e nihayetsiz müteşekkirim.

Mülâkat taleplerimi içtenlikle kabul eden ve beyanlarıyla araştırmayı var eden 81 katılımcıya müteşekkirim. Kendileriyle derinlemesine mülâkatlar yaptığım bireylere ulaşmamda bana yardımcı olan Murat Ümit Hiçyılmaz, Muhsin Mete, Ömer Erdoğan, Ramazan Güngören, Kamil Kopuz, Osman Karamustafa, Muhammet Çiftçi, İshak Güven Güvelioğlu, Mustafa Çakır, Ali Rıza Saklı, Recep Ali Aksoylu, Yavuz Sultan Cerrah, Faik Okan Atakcan, Hızır Canbaz, Hatice Karagöz Ergüven, Rıdvan Köse, Mehmet Serdar Bekar, Hüseyin Engin Sariibrahim, Bayram Ali Kavalcı, Veysel Atacan, Ramazan Minder, Recep Albayrak, Ayşe Emine Sultan Çelik, İbrahim Köse, Gülsüm Öksüzömer, Ahmet Ali Temurci, Davut Mert, Mustafa Genç, Ayfer Kural, Coşkun Erkan, Ömer Torlak, Ömer Arısoy ve Fatih Sultan Kar'a müteşekkirim. Tanıştığımız andan itibaren çalışma alanlarımız farklı olmasına rağmen araştırmayla ilgili kaynakları benimle paylaşma inceliğini gösteren Prof. Dr. Abdülkerim Kar'a müteşekkirim. Çalışmanın muhtelif kısımlarını okuyup eleştirilerini benimle paylaşan, araştırma sürecinde benimle hemdert olan kıymetli ağabeylerim Doç. Dr. Hüsrev Tabak, Dr. Öğr. Üyesi Emre Yıldırım ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Altınır'e müteşekkirim. 2010 yılından beri lisansüstü öğrencisi olduğum Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki hocalarıma ve bölümün diğer mensuplarına müteşekkirim. Rize'de bulunduğum sürelerde Ankara'da araştırma ile ilgili her türlü durumda yardım ve desteğini esirgemeyen Yusuf Mahitapoğlu'na müteşekkirim.

Doktora ders döneminin bitişine yakın süreçte tanıştığım kıymetli eşim, o vakitten beri benim için her daim fedakârlıkta bulundu. Eşimin yanı sıra tez yazım aşamasında dünyaya gelen biricik oğlum da bu süreçten etkilenenlerden oldu. Son olarak büyük ailem, her daim gündemini bana ve araştırmama göre ayarlama nezaketini gösterdi. Onları ihmal etmek zorunda kaldım ve gerekli vakti kendilerine ayıramadım. Hepsine medyun-u şükranım.

Bu araştırmayı, onlu yaşlarda hanelerinden ayrı kalarak uzak denizlerde gurbet hayatı yaşayıp rızık peşinde koşan fedakâr dedem ve babama ithaf ediyorum. Rahmetle,

ÖZET

BEYAZ, Cenk. *Kırsal Göçmenin Kimlik, Aidiyet ve Bağlılık Mücadelesi: Rizeli Göçmenler Üzerine Bir Çalışma*, Doktora Tezi, Ankara, 2019.

Bu araştırma, kırsal göçmenin “memleketine özlemi ve bağlılığı” olarak da bilinen fakat göç ve kentleşme literatüründe daha geri planda kalmış bir toplumsal olgunun anlaşılır kılınması, açıklanması ve yorumlanması ile ilgilidir. Ülke içinde veya dışında farklı yerlere göç etmiş olan Rizeli göçmenler örneğinde ele alınan bu toplumsal olgu kendisini göçmenin bazı hâllerde memleketine geri dönmek ama çoğu hâlde çoklu bir yerleşim düzeneği içinde hayatını sürdürmek ve memleketine olan bağlılık duygusunu kendisinden sonraki kuşaklara da aktarmak için ortaya koyduğu değişik türden strateji ve uygulamalarla tezahür eden bir varoluş ve aidiyet mücadelesidir. Bu mücadeleyi anlaşılır kılmak ve açıklayabilmek adına çalışmanın münhasıran ilgilendiği temel hususlar göçmenlerin doğdukları yerlerden neden göç etmek zorunda kaldıkları ve bu etkenlerin göçmen tarafından nasıl anlaşıldığı ve yorumlandığı, onları doğdukları topraklarla irtibatlarını sürdürmeye iten düşünce, duygu, ilişkiler ve toplumsallaşma örüntülerinin neler oldukları ve göç ettikleri yerde kurdukları yeni hayat düzeni ve aile çevrelerinin onların bu çabalarını nasıl karşıladıkları ve ne oranda kendisine destek verdikleridir. Bu hususları aydınlatmak amacıyla araştırma sürecinde toplam 81 göçmen ile derinlemesine mülâkat yapılmış olup bu göçmenler göç amaçları veya sebepleri ve hâlen sürdürmekte oldukları ikamet biçimleri dikkate alınmak suretiyle amaca uygunluk yöntemi (kastî örnekleme) ile belirlenmiştir. Göç etmelerinin sebebi veya amacı bakımından kendileriyle mülâkat yapılan göçmenler dört alt kümeden oluşmaktadır. Bunlar; (i) orta veya yükseköğrenim görmek amacıyla göç edenler, (ii) girişimci olmak veya ticaretle uğraşmak amacıyla göç edenler, (iii) vasıfsız işçi olarak başka yerlerde istihdam imkânı aramak amacıyla göç edenler ve (iv) evlilik sebebiyle göç edenlerdir. Hâlen sürdürdükleri yerleşim düzeni bakımından ise göçmenler yine dört ana kümeden oluşmaktadır. Bunlar; (i) esas olarak Rize’de değil, göç ettikleri yerlerde yaşamakta olup, kısa veya uzun süreli tatiller veya hasat için yılın belli dönemlerinde kıra dönen ve bunun için kırdaki meskeni olanlar, (ii) göçün ardından tekrar kırsal kökenlerine dönüş yapanlar, (iii) kırdan göç edip, ardından Rize il merkezi veya ilçe merkezine dönüş yapanlar ve (iv) göç sürecinin bir devamı olarak hem kırdaki hem de başta Rize il veya ilçe merkezlerinden biri olmak üzere kentte ikamet edenler. Araştırma verileri göstermektedir ki, göçmenin kendi kökeni ile sürdürdüğü bağ ve bu amaçla ortaya koyduğu mücadele basitçe onun göç ettiği yerlerde kendine yeni ve anlamlı bir

varoluş inşa edememiş olması ya da başarısızlığa uğramış olması değildir. Aksine birçok hâlde göçmen kendisini göç etmiş değil, zaten evine geri dönmek üzere geçici süreliğine gurbete çıkmış biri olarak görmektedir. Dahası onun memleketine olan aidiyet ve bağlılık mücadelesi başta erken dönem sosyalizasyonunun etkilerinden kaynaklanan fikirler, düşünceler ve duygular olmak üzere onun toplumsal kimliğinin önemli bir boyutunu temsil eden “bir yerden olma”yı nesiller boyu sürdürmek uğruna giriştiği değer yönelimli bir akılcı eylem olma vasfı taşımaktadır. Bu vasfıyla göçmenin mücadelesi modernliğin araçsal-formel akılcılığına pek de uygun olmadığı hâllerde bile Weber’in tabiriyle tarih üstü bir akılcılığın tezahürü olarak nitelendirilebilir görünmektedir. Ancak, bu mücadele ve onun almış olduğu somut biçim sonu olan bir mücadele gibi de durmamaktadır. Aksine, kimlik, aidiyet ve mensubiyet için ortaya konan çaba ve bunun nesiller boyu aktarımı ve sürdürülmesi her yeni neslin kendini içinde bulduğu toplumsal koşullar içinde yeniden değerlendirilen, yorumlanan ve bu suretle yeni bir içerik ve yönelim kazanan ve Bauman’ın akışkan modernlik diye tabir ettiği bir toplumsal varoluşun göçmen özelinde tezahür eden bir biçimi olarak nitelendirilebilir görünmektedir.

Anahtar Sözcükler

Göç, Gurbet, Akışkan Modernlik, Manevi Araçsal Akılcılık, Çoklu Kimlikle Çoklu Mekânda Yaşayış, Geriye Göç.

ABSTRACT

BEYAZ, Cenk. *Rural Migrant's Struggle for Identity, Belonging and Loyalty: A Study on Migrants from Rize*, PhD Thesis, Ankara, 2019.

This research concerns clarification, explanation and interpretation of a social fact known as rural migrant's "longing for and loyalty to the homeland", which remains in the background of the migration and urbanization literature. This social fact, discussed in the example of the migration of people of Rize to different places within and outside the country, constitutes a struggle for existence and belonging which appears through different strategies and applications exhibited by the migrants occasionally to return to their homeland but mostly to spend their lives in a collective settlement order and to transfer the feeling of loyalty to the homeland to the next generations. The basic subjects exclusively dealt with by this study for clarification and explanation of this struggle include the reasons the migrants had to migrate and how they perceived and interpreted these factors; thoughts, relationships and socialization patterns that made them preserve their connection with their homelands; and how their struggles were received and how much they were supported by their family environments and the new way of life they set up where they migrated. To clarify these subjects, 81 migrants were in-depth interviewed during the research process and these migrants were determined with the expediency method (purposive sampling) in consideration of their purposes or reasons for migration and the way of settlement they maintain. The migrants interviewed with regard to their reasons or purposes for migration comprise four subsets. These are (i) the ones who migrated for the purpose of receiving secondary or higher education, (ii) the ones who migrated for the purpose of becoming entrepreneurs or engaging in trade, (iii) the ones who migrated to search for employment opportunities in different places as unskilled workers, (iv) and the ones who migrated by marriage. The migrants in terms of the settlement order they still maintain comprise four main sets. These are (i) the ones who live where they migrated, not in Rize, and return to the rural area at specific times of the year for short or long term holidays or for harvest and own rural dwellings used for this purpose; (ii) the ones who return to their rural origins after migration; (iii) the ones who migrate from the rural area and then return to city or county center of Rize; (iv) and the ones who reside both in the rural area and the city, particularly in one of the city or county centers of Rize, following the migration process. The research data shows that the connection the migrants maintain with their own origins and the struggle they go through for this purpose do not simply indicate that they failed to build a new and meaningful existence for themselves where they migrated. On the contrary, migrants mostly do

not consider that they migrated, but temporarily went to a foreign land (*gurbete çıkmak*) to return to home later. Furthermore, their struggle for belonging and loyalty to their homelands is qualified as a value-oriented rationalistic action they take to preserve “being displaced” for generations that represents a significant aspect of their social identities, in particular to ideas, thoughts and emotions generating from the effects of early socialization. The struggle of the migrants having this qualification appears to be the manifestation of meta-historical rationality, in Weber’s words, even when it is not suitable for substantive-formal rationality of modernity. However, this struggle and the concrete form it gained do not seem to end. On the contrary, the struggle put forward for identity, belonging, and affiliation and transfer and preservation thereof for generations appear to be a form of social existence, called liquid modernity by Bauman, which is seen specifically among migrants and reevaluated, interpreted and added new content and orientation with every new generation within the social conditions they are in.

Keywords

Migration, Foreign Land (*Gurbet*), Liquid Modernity, Ethical Substantive Rationality, Multiple Place Life with Multiple Identities, Return Migration.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: BİRER TOPLUMSAL OLGU OLARAK GÖÇ, GÖÇMENLİK VE GÖÇMENİN MEMLEKETİNE OLAN TUTKUSU	9
1.1. GÖÇ VE GÖÇMEN.....	11
1.2. GURBET VE GURBETÇİ.....	14
1.3. GÖÇ TÜRLERİ.....	18
1.4. GÖÇ KURAMLARI.....	21
1.4.1. Genel Göç Kuramları.....	22
1.4.2. Uluslararası Göç Kuramları	26
1.5. GERİYE GÖÇ	35
1.6. MODERNLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE GÖÇ OLGUSU	57
1.6.1. Türkiye'de İç Göç.....	58
1.6.2. Türkiye'den Göç	62
1.6.3. Türkiye'ye Göç.....	68
1.6.3.1. Transit Göç	71
1.6.4. Türkiye'deki Güncel Göç Hareketliliği	73
BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE METODOLOJİK YAKLAŞIMI	75
BÖLÜM 3: YOLA ÇIKIŞ	83

3.1. RİZE'DEN AYRILIŞA SEBEP OLAN EKONOMİK VE TOPLUMSAL DURUM	84
3.2. GÖÇÜN VE GURBETE ÇIKIŞIN HİKÂYESİ	94
3.3. GERİDE BIRAKILAN TOPRAĞIN DURUMU.....	103
3.4. MENZİLE GİDİŞ VE YERLEŞİM SÜRECİ.....	108
3.5. GURBET VE GÖÇ BİR AYRILIK, BİR KOPUŞ MU?.....	125
BÖLÜM 4: KÖKEN İLE SÜRDÜRÜLEN İLİŞKİ VE BAĞLARIN SOMUT BİÇİMLERİ.....	147
4.1. “BİR ŞEYLER BENİ RİZE'YE ÇEKİYOR”	148
4.2. “ARKADAN GELENLER YAP(A)MAZ, BENİM YAPMAM GEREKİR”	162
4.3. MÜLKİYET EDİNİLMESİ: BARINMA, YATIRIM VE DİĞER İHTİMALLER	167
4.4. “ÇAYI TOPLAMAZSAN ADAMA KÜFREDERLER”	173
4.5. RİZE'YE GİDİLDİĞİNDE NEREDE VE KİM(LER)LE KALINIYOR?	177
4.6. RİZE İLE BAĞLARIN SÜRDÜRÜLMESİNDE EŞ VE ÇOCUKLARIN ROLÜ	179
4.7. DİĞER AİLE FERTLERİNİN RİZE İLE İRTİBATLARI	189
4.8. RİZE'Yİ YAŞANILIR VEYA YAŞANMAZ KILAN ŞEYLERİN NELER OLDUKLARI.....	193
4.9. “ELHAMDÜLİLLAH RİZELİYİM”	209
4.10. HATIRALAR.....	215
4.11. “UZAKTAN RİZE'YE BAKINCA DAHA FARKLI GÖZÜKÜYOR İNSANA”	222
BÖLÜM 5: KENDİLERİNİ ASLEN NEREYE AİT HİSSETTİKLERİ	226
5.1. BEN RİZELİYİM AMA RİZE'YE AİT MİYİM?	227
5.2. “ÜSTTEN GİDEMEZSEM ALTTAN GİDECEĞİM”	241

5.3. KESİN DÖNÜŞ MÜMKÜN MÜ?	248
5.4. EŞ VE ÇOCUKLARIN KESİN DÖNÜŞ KARARINA BAKIŞLARI VE UYUM İHTİMALLERİ	255
5.5. BÜYÜK ŞEHİR Mİ İTİYOR YOKSA RİZE Mİ ÇEKİYOR?	258
5.6. “İMKÂNIM OLSA DAHA FAZLASINI YAPARIM, HİÇ GÖZÜME GELMEZ”	263
SONUÇ	268
KAYNAKÇA	285
EKLER.....	305
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	305
EK 2. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ.....	306
EK 3. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU	308
EK 4. MÜLÂKAT SORULARI	309
EK 5. KATILIMCI TABLOSU	313

GİRİŞ

Bu araştırma, kırsal göçmenin “memleketine özlemi ve bağlılığı” olarak da bilinen fakat göç ve kentleşme literatüründe daha geri planda kalmış bir toplumsal olgunun anlaşılır kılınması ve yorumlanması ile ilgilidir. Göç ve kentleşme literatürü, kırsal göçmenin geride bıraktığı toprak, cemaat ve kimlikle olan ilişkisini sürdürmesini onun içine taşıdığı modern kent yaşamına henüz yeterince işlevsel ve duygusal olarak uyum sağlayamamış olmasından kaynaklanan ve bu nedenle de “gelip-geçici” olarak nitelendirilmesi gereken bir hâl ya da olgu olarak görme eğiliminde olmuştur. Buna karşılık kırsal göçmenin memleketine olan bağlılık ve aidiyet mücadelesi birçok hâlde basitçe özlemi gidermeye yetecek bir ziyaretten ibaret olmayan bir mahiyet arz etmektedir. Dahası bu mücadele literatürde düşünüldüğü şekliyle ve basitçe gittiği yerde başarısız olmuş ya da zaten geçici olması için yapılmış bir göçün ardından memleketine dönmenin bir hazırlığı gibi de durmamaktadır. Aksine, bu araştırmada kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin kendi göçmenlik hikâyeleri ve aidiyet ve mensubiyet bağlarını sürdürme mücadelelerine dair beyanları dikkate alındığında, karşı karşıya bulunduğumuz olgunun Bauman’ın akışkan modernlik (liquid modernity) diye tabir ettiği bir varoluş biçimini andıran ya da geç modernliğin sağladığı ufuk, imkân ve deneyimle harmanlanmış bir mücadele olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Nasıl yaşamalı sorusu etrafında şekillenmiş bir hayat projesi olarak modernliğin temel ilkesinin aklın duygulara, geleneğe veya dinî inançlara uydurulması ve tabi kılınması değil, bireyin giriştiği her iş ve eyleminde bu sonrakileri araçsal aklın ölçülerine uygun olduğu ölçüde ve şekilde dikkate alması olduğu söylenebilir. Weber’in de belirttiği üzere, akılcılık münhasıran modern bir olgu değildir. Modernlikle özdeş olan ve yükselişe geçmiş olan şey, akılcılık biçimlerinden sadece biri olan formel akılcılık ve bunun birey eylemindeki karşılığı olarak amaç bakımından akılcı eylem veya davranıştır (Kalberg, 1980: 1149-1159). Bu açıdan bakıldığında kırsal göçmenin ve bu araştırmadaki somut hâliyle Rizeli göçmenin, memleketi ile olan bağını sürdürmek adına girişmiş olduğu mücadelenin somut ifadeleri olan memleketine ev yaptırma, maliyeti getirisinden fazla olan tarımsal

üretimi sürdürme çabası hiç de modernliğin alameti farikası olan formel, araçsal akılcılıkla bağdaşan eylemler gibi durmamaktadır. Aksine bunlar belki Weber'in (1995: 44-47) terminolojisinde değer ya da duygu yönelimli akılcılık ile akıldışıliğin sınırında yer alan eylem biçimleri gibi görünebilir. Ancak bu durumun modern olmamanın veya olamamış olmanın bir belirtisi olarak mı yoksa hayli bir zamandır modernlik, göç, kentleşme literatürünün içine sızmış olan olağan modernist yaklaşım ile gerçeklik arasında meydana gelen bir açılma olarak mı yorumlanması gerektiği şüphesiz bir tartışma konusudur. Zira en azından Weber'in nazarında (Kalberg, 1980: 1151-1157) pratik, kuramsal, biçimsel (formal) ve maneviyatçı (substantive) akılcılıklar tarih üstü bir karaktere sahiptirler.

Kırsal göçmenin mücadelesini anlaşılır kılmak ve yorumlamak isterken bu araştırma, kırsal göçmenin tavrı ve mücadelesinin yeterince modernleşmemiş olmaktan kaynaklanan bir durum değil, modernlik paradigmasının formel akılcılıktan yana olan tavrı ile anlaşılamayacak olan ama belki Weber'in tarif ettiği maneviyatçı bir akılcılığa ve değer yönelimli eyleme daha yakın düştüğü iddiasındadır. Zira Winter'ın (2018: 1-5) da belirttiği gibi, insan eylemliliğine kılavuzluk eden şeyler, sadece güdüler, çıkarlar gibi fayda-maliyete dayalı somut şeyler olmamakta, insan eylemlerine aynı zamanda duygular da eşlik etmektedirler. Birey, bir fail olarak seçenekler arasında bir mücadele ve dengeleme ile bunlardan birini ya da birkaçını diğer(ler)ine tercih etme, birden fazlasını sentezleyerek seçme ve benzeri türden eylemlerle kişisel ya da toplumsal birtakım süreçler içinde yol alarak hayatını sürdürmektedir. Dahası, Winter'a göre;

“Duygusal ve düşünsel mekanizmalarımız beraber çalışır ve birbirini ayakta tutar. Bazen hiçbir surette ayrılamazlar. Birçok durumda duyguya veya sezgiye dayanan bir karar, bütün olası sonuçların kapsamlı ve titiz analizinden sonra varılan sonuçtan daha verimlidir – ve aslında iyidir. ... Duyguda mantık ve çoğunlukla mantıkta duygu vardır. ... Hisseden ve düşünen insanın avantajı vardır, yalnız düşünceye güvenen insanın değil” (Winter, 2018: iii, 215).

Bu çalışmanın temel amacı göç literatüründe eksik kalan göçmenin memleketine olan özlemi ve onunla olan bağını ve aidiyetini sürdürme mücadelesinin

anlaşılabilmesidir. Bu, göç literatürünün bize sağlamış olduğu ufuk ve anlayıştan bütünüyle kopmak ve uzak durmak suretiyle yapılabilecek bir şey değildir. Bunun en temelde iki gerekçesi bulunmaktadır. İlk olarak, göçmenin mücadelesinin anlaşılmasında sürdürmekte olduğu mücadelenin söz konusu literatürün sağladığı sınıflandırıcı ya da analitik kategoriler içinde nereye, ne ölçüde yerleştirilebileceği cevaplanması gereken bir husustur. Ancak, bundan maksat, söz konusu literatürün sağlamış olduğu sınıflandırıcı ya da analitik çerçeveyi ideal-tipik bir analiz çerçevesi olarak kullanmak ve bu suretle ferdi veya kolektif bir eylemin neye, ne ölçüde benzediğine karar verme sorunu değil, bağlamaştırma sorunudur. Buradan hareketle, ikinci olarak, bireysel veya kolektif aktörlerin kendi eylemlerine bağladıkları anlam ve eylemler ile amaçları arasında kurdukları ilişkilerin anlaşılabilmesi, onların bu eylemlerini gerçekleştirdikleri bağlamın anlaşılmasını da gerektirir. Göçmen açısından bağlam basitçe içinden çıktığı yerden kendisini çıkararak koşullar ve onlarla geçmişte kurmuş olduğu ilişkiler ve duygulardan ibaret değildir. Aksine göçmenin bağlamını oluşturan şeyler, onun hem göç etmiş olduğu yerde göç etmeden önceki hâli, hem aynı yerde dünden bugüne meydana gelen değişimler hem de göç ettiği yerdeki hâli ve bu hâl içinde kendinde meydana gelmiş olan değişimler, yeni varoluş koşulları içinde tanımlanan ve gözden geçirilen yeni ihtiyaçlar, güdüler ve duygulardan oluşan daha karmaşık ve kapsamlı bir hüviyete sahiptir. Dahası onun bağlamı artık bir ülkenin sınırları içinde olup biten şeylerden ibaret olmaktan çok küresel ölçekte meydana gelen ve her göçmeni kendi özel durumunda bu makro bağlam ile kendi mikro bağlamı arasında bir fail olmaya sevk eden, zorlayan gelişmelerdir. Bu bağlamda çalışmada Rizeli göçmenlerin göç süreçleri ve geriye dönüşleri, toprak ve cemaat ile bağları ekseninde yaşadıkları ve deneyimleri anlam dünyaları üzerinden ortaya koyulmaktadır.

Göç olgusu münhasıran modern bir olgu değildir, aksine bunun insanlık tarihinde sürekli mevcut olagelen bir olgu olduğunu söylemek daha doğru olur. Ancak bu çalışmada ele alınan hâliyle kırsal göçmenin mücadelesinin, hem geçmişte hem de günümüzde göçmenin hâlini ne ölçüde evrensel biçimde tarif eden bir olgu olduğunu söylemek mümkün değildir. Kendilerinin ne yaptıkları hakkında bugün somut bilgi veya verilere sahip olmamış olsak bile, geçmişte de göçmenlerin

günümüz göçmenininkine benzer şekilde memleketlerine hasret çekmiş olmaları gayri makul değildir. Ancak, böyle bir hasreti çekmiş ve memleketi ile bağlarını sürdürmek istemiş olsalar bile, geçmişin göçmeni bugünün göçmeninin imkânlarına da sahip olmamıştır. Birçok hâlde bu göçler ihtiyarî değil; toprak işgali, etnik temizlik, ulus inşası gibi siyasi projeler etrafında tehcir, sürgün, işgal ordularından kaçma, zor ve şiddet kullanılarak yerinden edilme veya ülkeler arasında anlaşmalara dayalı olarak mübadele edilme biçiminde gerçekleşmiş olduğundan göçmen özlemine, hasretini duymuş olsa da memleketi ile bağını sürdürme imkânına sahip olmamıştır. İhtiyarî olduğunda ise geçmişin ulaşım ve iletişim imkânları bugün sahip olunanlara kıyasla daha yetersiz kalmış olmalıdır. Bu nedenle, bu araştırmada ilgilenilen hâliyle göçmenin kendi kökeni ile sürdürmek istediği aidiyet ve mensubiyet mücadelesi en azından geride bu anlamda maddi veya manevi bir şeyler bırakmış ve onunla irtibatını sürdürmek adına önünde siyasi veya başka türden engellerin olmadığı bir ortamda yaşayan bir göçmenin varlığını gerektirmektedir.

Bu araştırmanın odağında yer alan Rizeli göçmenin mücadelesinin sadece ona has bir şey olmadığı, aksine hem ülke içindeki göçmenler hem de diğer ülkelerin göçmenlerinde de var olan bir mücadelenin bir örneği olma ihtimali yüksektir. Çalışmanın izleyen bölümünde bu hususun göç literatüründe nasıl ele alındığı ana hatları ile incelenecektir. Ancak, burada, bir örnek olması bakımından göçmenin memleket hasretinin Orta Anadolu'nun iki ozanının (Şemsi Yastıman'ın "Memleket Hasreti" ve Neşet Ertaş'ın "Şirin Kırşehir" türkülerinde) sözünde ve sazında bir karşılık bulduğunu ve Türkiye'de sadece Rizeli göçmene has bir şey olmadığını belirtmek gerekir. Benzer şekilde, örneğin kıta Avrupa'sından Amerika'ya göçmüş olanların kendi ailevî kökenlerini araştırmak üzere geriye yaptıkları ziyaretler ve modernleşme ve kentleşme sürecinin etkilerine daha geç dönemlerde maruz kalmış olan ülkelerde göçmenlerin kırla olan bağlarını sürdürmek adına yaptıkları ziyaretler sık sık güncel bir haber veya film konusu olabilmektedir. Bunlar arasında içerdiği nüfus büyüklüğü bakımından en dikkat çeken ve haberlere konu olanı çağdaş Çin'de yüz milyonlarla ifade edilen sayılara ulaşan kırsal göçmenlerin ulusal tatil, bayram günlerinde kendi memleketlerine yaptıkları ziyaretlerdir.

Dolayısıyla, kentleşme, modernleşme ve bilhassa göç literatürünün genel varsayımları ve beklentileri açısından bir anomali yani öngörülmedik bir durum teşkil eden ve özellikle modernliğin ve kapitalist iktisadî zihniyetin akılcılığı açısından bakıldığında hiç de akılcı gibi durmayan bu güçlü eğilim, anlaşılmaya ve açıklanmaya muhtaç bilimsel bir sorun hüviyeti taşımaktadır. Bu kapsamda bu araştırma esas olarak şu soruya cevap aramaktadır: Tarımdan büyük oranda çıkmış, tarıma bağ(ım)lılığı iktisadî olarak azalmış ya da tamamen ortadan kalkmış olan ve esasen tarım olmadan da hayatını idame ettirebilecek olan insanların birçok hâlde maliyeti getirisinden daha büyük olan tarımsal üretimi de bir şekilde sürdürerek, hatta yatırım maliyeti, kullanımdan elde edilecek iktisadî yararlardan daha büyük olan meskenler inşa ederek kendi kökenleri ile bağlarını sürdürmeye, çoklu yerleşim düzeneği içinde bir hayatı tercih etmeye iten temel güdüler ve beklentiler nelerdir ve bu eğilim gerçekten sürdürülebilir, Türkiye kırsalında yeni bir toplumsal varoluş biçiminin habercisi olabilir mi?

Çalışmanın izleyen bölümlerinde ele alınacağı üzere, kendi beyanlarının içeriği dikkate alındığında, göçmenin bu mücadelesi modernlik içinde “son durağı olmayan” bir mücadele gibi durmaktadır. Modernleşme esas olarak köylülüğü büyük ölçüde geri plana iten sanayileşme, ilerleme, ekonomik ve sosyal gelişme, rasyonelleşme, bürokratikleşme, kentleşme ve refah gibi birçok süreci içermektedir (Stirling, 1993: 4). Modernleşme, insanın üç temel ilişkisinin dönüşümü olarak da tanımlanabilir: Zaman, fiziksel çevre ve bireyin durağan olmaması. Bu anlamda “modernleşmenin bir ürünü olarak toplumsal hareketliliği artan bireyler, kendilerini farklı göç dalgaları içinde bulmaktadırlar” (İçduygu ve Sirkeci, 1998b: 276). Kendileriyle mülâkat yapılan katılımcıların kahir ekseriyeti, “toprak”, “vatan”, “yurt”, “ocak” ve benzeri şekillerde nitelendirdikleri yerlerle olan ilişkilerini kesmeyerek; kimileri kısıtlı, kimileri sürekli, kimileri de tamamıyla geri dönerek doğdukları, büyüdükleri mekânlarda hayatlarını sürdürme gayreti içerisine girdiklerini ve bu bağlılığı arkadan gelen nesillerine de aktarmak için çaba sarf ettiklerini ifade etmektedirler.

Araştırma altı bölüm hâlinde düzenlenmiştir. İzleyen Bölüm 1’de bu çalışmanın odağında olan ve göçmenin çoklu bileşenlerden oluşan bağlamının anlaşılmasına yardımcı olacak şekilde, ilgili literatürde göç olgusunun ve

göçmenin memleket özlemi ve onunla ilişkisini canlı tutma, sürdürme sorununun nasıl ele alındığı incelenmektedir. Yer yer kendileriyle mülâkat yapılan bireylerden yapılan alıntılarının da dâhil edildiği bu inceleme hem izleyen bölümlerdeki daha ayrıntılı incelemelere kuramsal bir temel hem de araştırmancının anlaşılır kılmak istediği husus etrafındaki kuramsal sorunlara işaret etmek gibi ikili bir işlevi yerine getirecek bir şekilde yapılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde önce araştırmancının tasarımı ve bu tasarımın öngördüğü şekle uygun olarak kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin en temel sosyo-demografik nitelikleri itibariyle kimlerden oluştukları takdim edilmektedir. Araştırmancının bu bölümü ile ilgili olan katılımcıların daha ayrıntılı bir takdimi, mülâkat cetvelinin, etik komisyon onayının ve gönüllü katılım formunun örnekleri ise çalışmanın ekinde yer almaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, göçmenlerin göç etmeden önceki bağlamını ve kendi beyanlarına dayalı olarak göç etme süreçlerinin hikâyesini ele almaktadır. Göçmenin göç öncesi bağlamı iki aşamalı olarak ele alınmaktadır. İlk olarak, göçmeni göçe zorlayan ya da göç literatüründe “kırın iticiliği” olarak takdim edilen unsurların Rize ili özelinde tarihsel olarak nasıl bir görünüm kazandığı ele alınmaktadır. Bu tarihsel arka plan ve bağlam incelemesi ağırlıklı olarak kırsal ekonomi ve toplumsal yapının ana hatlarına dair veriler ışığında yapılmaktadır. Belirtmek gerekir ki, Doğu Karadeniz bölgesinde göç ve göçmenlik olgusunun tarihsel seyri genel olarak Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sonrasında kırdan kente göç süreci tarihi içinde anlatılmaya uygun olmayan daha eski bir tarihe sahiptir. Bu göç tarihindeki göçmen özne, genel olarak “gurbetçi” diye bilinen öznedir ve bu tabir bu çalışmada kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin kendi durumlarını tarif etmede kullandıkları kritik bir kavramdır. Bu suretle göçmene dışsal bir olgu olarak tanımlanmış olan bağlam, bölümün devamında onun kendi tecrübe ettiği ve tanık olduğu biçimiyle ele alınmaktadır. Bu kapsamda bölümde ele alınan başlıca konular hangi sebeplerle ve tarihlerde gurbete çıkıldığı veya göç edildiği, geride kim(ler)in ya da nelerin bırakıldığı veyahut beraberinde götürüldüğü, toprağın durumunun ne olduğu, gurbete çıkma ya da göç etme sürecinde nelerin hesaba katıldığı, bir ayrılığın ve/veya kopuşun hissedilip hissedilmediği, nereye, kimlerle gidildiği, ne işle meşgul olduğu, iktisadî ve

ailevî durumun göç edilen vakittekiyle kıyaslandığında nasıl bir görünüm arz ettiği incelenmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümü, göçmenin göç vesilesiyle oluşan yeni bağlamı (menzili) içinde kendi kökeni ile ilişkilerini hangi mülâhazalar ve güdülerle bağlantılı olarak nasıl sürdürdüğü veya kesintiye, değişime, dönüşüme uğratıp uğratmadığını ele almaktadır. Ayrıntıları ile belirtmek gerekirse; göçmenin, göç edilen vakitten itibaren köyüyle, toprağıyla, insanıyla irtibatının, durumunun ne olduğu, memleketine ziyarette bulunup bulunmadığı, köyüne ev yaptırıp yaptırmadığı, toprak satın alıp almadığı, geleceğe dönük olarak il ya da ilçe merkez(ler)inde mülk edinip edinmediği, eğer bunları yaptıysa niçin ve kim(ler) için yaptığı, çay hasadının Rize ile irtibattaki etkisinin ne olduğu, içinden çıktığı köyde arazisi ya da barınacak bir evin olmadığı hâl(ler)de nerede ve kim(ler)le kaldığı, eş ve çocukların memleketle olan irtibatın sürdürülmesindeki katkılarının ya da engellerinin olup olmadığı, diğer aile fertlerinin memleketle olan irtibatı sürdürüp sürdürmedikleri, memleketi için yaşanılır ya da yaşanmaz denilen hâl(ler)in neler oldukları, toprak ile olan bağın sürdürülmesinde kazandığını ve/veya kaybettiğini düşündüğü şey(ler)in olup olmadığı, memleketin ya da orada yaşadıklarının akla gelip uygulanıp uygulanmadığı, doğdukları yerlere aidiyet, özlem ve bağlılıkla ilgili olarak memleketlerinde iken ve memleketlerinden uzakta olunan zamanlardaki düşünceleri ve duygu durumları arasında farklılıkların olup olmadığı bu bölümde cevabı aranan sorulardır.

Çalışmanın beşinci bölümü, göçmenin kökeni ile irtibatını sürdürme çabasından, bu konuda yaptığı duygusal, toplumsal ve iktisadî yatırımdan ortaya çıkan pratik sonucu yine kendi gözünden değerlendirmeye almaktadır. Bu değerlendirme, onun kendini nihaî olarak nereye ait hissetmekte olduğu, köyüne kesin bir dönüş yapma niyetinde olup olmadığı, eğer böyle bir niyet varsa, bu konuda başta eş olmak üzere aile fertlerinin tavrının ne olduğu, geri dönüş yapılması hâlinde yeni bir uyum sorunu yaşayıp yaşamayacağına dair algısı veya öngörüsü, eşin ve çocukların da kendilerini memleketli hissedip hissetmedikleri, çocuklarına memlekete bağlılık aşılacak adına gösterdiği çabanın sonuçta onların tavır ve davranışlarında neyi hâsıl ettiği; geri dönmek, hâlen yaşadığı yerde kalmak veya

bir başka türlü düzenleme yapmak seçeneklerinden hangilerinin neden ağır bastığı sorularına verilen cevapların içeriğine dayalı olarak yapılmaktadır.

Araştırmanın son bölümü ise bizi bu araştırmayı yapmaya sevk eden temel sorunun bir cevabını sağlamaya çalışmaktadır: Göçmenin kendi deneyimi ve beyanından ortaya çıkan tablo, ne tür bir göçmenlik hâli veya hâllerine işaret etmektedir ve bunlardan hangileri sürdürülebilir görünmekte, Türkiye kırsalında yeni bir toplumsal varoluş biçiminin habercisi gibi durmaktadır?

BÖLÜM 1

BİRER TOPLUMSAL OLGU OLARAK GÖÇ, GÖÇMENLİK VE GÖÇMENİN MEMLEKETİNE OLAN TUTKUSU

Bir toplumsal olgu olarak kırsal göçmenin memleketine olan özlemi, bağlılığı ve bunun bir ifadesi olarak girişmiş olduğu mücadelenin içeriği ve mahiyetinin anlaşılması basitçe onun kendi durumu hakkındaki beyanlarının tasvir ve tabir edilmesi suretiyle anlaşılabilir bir olgu değildir. Aksine bir toplumsal olgunun anlaşılır kılınması yönündeki bir girişim aktörlerin kendi eylemlerinin gerekçelerini tarif, anlama ve yorumlama biçimlerinin kendi özgün toplumsal bağlamı içinde anlaşılmasını gerektirdiği kadar aynı zamanda onun durumuna dışarıdan bakan birinin belli bir meram bakımından nasıl anlaşılacağına dair ikinci bir anlama ve yorumlama çerçevesinden değerlendirilmesi ve yorumlanmasına da ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışmanın amaçları bakımından bu ikinci çerçeve ana hatları ile modernliğin koşulları altında göç, göçmenlik ve göçmenin kendi kökeni ile olan ilişkilerinin anlaşılması ve açıklanması hakkındaki literatürün sağlamış olduğu çerçevedir. Bu nedenle öncelikli olarak ilgili literatürde göç olgusunun kendisinden başlayarak, göçmenin sıla özlemi (nostalji), bağlılık, aidiyet-mensubiyet, ev ve aslî olarak görülen toprak ve cemaat ile irtibatını canlı tutma ve sürdürme sorununun nasıl ele alındığının ve yorumlandığının ana hatları ile incelenmesi gerekmektedir.

Araştırmanın Giriş bölümünde de dikkat çekildiği üzere, memlekete bağlılık ve sıla özlemi münhasıran Rizeli göçmene has bir olgu olarak değerlendirilemez. Aksine, aşağıda ele alınacağı üzere, özellikle son zamanlarda yapılan çalışmalarda görüldüğü üzere, aynı türden bir bağlılık ve özlem başka yerlerin göçmenleri arasında da mevcuttur. Bununla birlikte, bu olgunun anlaşılması, açıklanması ve yorumlanması ana akım göç literatüründe daha geri plana itilmiş bir husus olarak kalmış görünmektedir. Ancak, bu dışarıda bıkarılmış olan boyut, göç ve göçmenlik olgusuna kendi aslî hüviyetini kazandıran önemli bir bileşendir. Bu önemli bileşen, bu çalışmanın verilerinde de görüleceği üzere, göçmen tarafından bir daha dönmek üzere göç etmek değil, “gurbete çıkmak” olarak nitelendirilmektedir. Göçmen tarafından yapılan bu tanımlamanın özgün içeriği

ve bunun etrafında yürüttüğü mücadelenin almış olduğu somut biçim, modernliğin yükselen araçsal akılcılığına uzak ve bu nedenle de irrasyonel bir eylem biçimi gibi görünüyorsa da Weber'in (1968) değerlere yönelik akılcılık ekseninde tanımladığı manevi araçsal akılcılığın hiç de uzağında bir şey gibi durmamaktadır. Weber, *Ekonomi ve Toplum* adlı eserinde dört tip akılcılıktan (rasyonaliteden) söz etmektedir: Pratik, kuramsal, maneviyatçı (substantive) ve biçimsel (formal). Ona göre, bunlardan ilk üçü tarih üstü iken dünyevi amaçlara yönelik araçsal akılcılık (zweckrational) modernliğin koşulları ile iç içe geçmiş, onunla birlikte kendi aslî hüviyetini kazanmış olan ve bireylerden büyük toplumsal örgütlerin işleyişine kadar toplumsal hayatın idare ve idamesine kılavuzluk eden başat bir akılcılığa dönüşme eğilimi kazanmıştır. Ortrom'un (1990)'da belirttiği üzere, manevi bir değere yönelik akılcılık, sadece iktisadî olarak anlaşılması gereken bir husus olarak temayüz etmemektedir. Kısa vadede fayda-maliyet bağlamında akıl dışı gözükmekte ancak uzun vadede amaçlanana ulaşılma ihtimali bakımından akılcı bir düşünce ve eylemi ihtiva etmektedir. Dolayısıyla böyle bir akılcılık, başka türden ilişki ve ağlara uzun vadeli bir yaklaşımla yatırım yaparak, var olan bağları sürdürme, yoksa yeni bağlar oluşturma ve bunları arkadan gelen nesillere aktarma kararlılığı olarak tarif edilebilir. Özellikle kendini bir cemaat içinde gören, belli aidiyet-mensubiyet ve bağlılıkları hisseden bireyler için sadece çıkar amaçlı olmayan kararlar alabilmek bu anlamda mümkün olmaktadır.

Öte yandan, kendi durumunu değerlendirirken ve eylemlerini planlarken göçmenin bütünüyle ideal-tipik olarak tanımlanmış bir manevi akılcılığa göre hareket etmekte olduğu da söylenemez. Aksine, başat olarak hangi akılcılık takip edilecek olursa olsun, fiiliyatta insan eylemliliği her zaman pragmatik ve araçsal akılcılığın izlerini de içinde taşımak zorundadır. Onu bu diğer akılcılıkların gereklerine göre hareket etmeye zorlayan en önemli etkenlerden birisi de içinde yaşadığı ve Bauman'ın akışkan modernlik diye tabir etmiş olduğu ve son durağı olmayan koşulların bizzat kendisidir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ele alınacak hususların tasviri, anlaşılması ve yorumlanmasına kılavuzluk edecek aşağıda öncelikle ilgili literatürde göç, göçmenlik ve göçmenin memleketine olan bağlılığı olgusunun

nasıl ele alındığının bir incelemesi yapılacak ve Türkiye’de göç olgusunun seyri ana hatları ile takdim edilecektir. Bu inceleme esnasında aynı zamanda araştırma verilerinden de örnekler sunulacaktır.

1.1. GÖÇ VE GÖÇMEN

İnsanların, zorunlu veya gönüllü olarak ekonomik, siyasi, iklim, doğa olayları, açlık, salgın hastalıklar, savaş, terör, sosyal, kültürel, eğitim, sağlık, bireysel ve benzeri sebeplerden ötürü çoğunlukla doğup büyünülen aslî toprak, memleket, vatan, yurt, ocak ve benzeri şekillerde ifadesini bulan (aslî, menşe, kaynak - origin) bir yerden ülke içinde ya da dışında başka (hedef, menzil - destination) bir yere gidişine ve çoğu zaman yerleşik hâle gelişine göç (migration) denilmektedir. İslam tarihi özelinde bu hareketliliğe “hicret”, bu hareketliliğin failine ise “muhacir” denilmekteydi. Bu bağlamda Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) göçü tanımlaması ise sadece uluslararası hareketlilikle sınırlı kalmamakta ulus devlet sınırları içerisindeki hareketlilikler de dikkate alınmaktadır:

“Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir” (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2009: 35-36).

Göçmenin istikameti bakımından hedef ve menzil ülkede yaşayanların nazarından bakıldığı bir durumda buralara başka bir ülkeden gelen bireyin hareketliliğine dışarıdan içeriye göç (immigration), bu bireylere de dışarıdan içeriye göçmen (immigrant) denilmektedir. Tam tersi şekilde kaynak, menşe ve aslî olarak kabul edilen bir ülkede hayatlarını sürdürenler açısından başka bir ülkeye doğru gerçekleştirilen hareketliliğe içeriden dışarıya göç (emigration), bu hareketliliği gerçekleştirenlere de içeriden dışarıya göçmen (emigrant) denilmektedir. Yani, kaynak, menşe ve aslî ülkede hayatını sürdürenler için o ülkeden başka bir ülkeye gidenler “emigrant”; hedef ve menzil ülkede hayatını sürdürenler için ise kaynak, menşe ve aslî ülkeden gelenler “immigrant” olarak adlandırılmaktadırlar. Somut örnek olması bakımından Türkiye’den Almanya’ya giden bir göçmen, Türkiye’de hayatını sürdürenler açısından “içeriden dışarıya

göçmen” (emigrant), Almanya’da hayatını sürdürenler açısından ise “dışarıdan içeriye göçmen” (immigrant) olmaktadır.

Genel olarak göçün faili olarak bilinen göçmen (migrant) kavramı, çoğu kez tekil bir bireyi akla getirirse de kitlevî bir topluluğu da ihtiva edebilmektedir. En genel hâliyle göç eden kişi olarak anlaşılan göçmen, muhtelif sebeplerden ötürü aslı, kaynak ve menşe olarak görülen yerden hedef ve menzil olarak bilinen yere doğru gitmektedir:

“Uluslararası ölçekte, evrensel olarak kabul edilmiş bir ‘göçmen’ tanımı bulunmamaktadır. Göçmen terimi genellikle, bireyin göç etme kararını, zorlayıcı dış faktörlerin müdahalesi olmaksızın kendi özgür iradesiyle ve ‘kişisel uygunluk’ sebepleriyle aldığı tüm durumları kapsar şekilde anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu ifade, maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri için geçerli kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlar. Bu tanım kapsamında, turist veya iş adamı statüsüyle daha kısa sürelerde seyahat eden kişiler göçmen olarak değerlendirilmemektedir. Ancak yaygın kullanım, tarım ürünlerinin ekimi veya hasadı için kısa sürelerde seyahat eden mevsimsel tarım işçileri gibi kısa dönemli göçmenlerin bazı türlerini de kapsar” (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2009: 37).

Bireylerin bir yerden başka bir yere gidişlerinin zorunlu mu yoksa gönüllü mü; geçici mi veyahut kalıcı mı olduğu hususu etrafında başlayan göç sürecinin göçmen namına tarifi ve sınıflandırılması, çoğu kez ulus devleti aşan sınırların ötesinde gerçekleşen hareketlilik biçimleri etrafında geçerli olmakta ve göçe ilişkin kuram ve yaklaşımlar ağırlıklı olarak bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda yasa dışı yollardan başka bir ülkeye girişle ilişkili olarak “düzensiz göçmen” (irregular migrant), aksine yasal yollarla göç hareketliliği gerçekleştirilmiş ise “düzenli göçmen” (regular migrant) tabirleri göçmene atfedilmektedir. Burada düzensiz göçmen, “yasa dışı” (illegal migrant) göçmenden farklılaşmaktadır. Yasa dışı göçmen tabirinden farklı bir biçimde düzensiz göçmen olarak kabul edilenler “bir transit veya ev sahibi ülkeye meşru yollarla giriş yapan, ancak izin verilen kalış süresini aşan veya akabinde yetki verilmeden çalışmaya başlayan kişileri içermektedir” (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2009: 27).

Gerçekleştirilen göçün sebep ve süreçlerine bağlı olarak isimlendirilen göçmen tabirleri arasında “çevresel göçmen” (environmental migrant) de yer almaktadır. Göç eden bireylerin çevresel göçmen olarak kabul edilebilmesi için iklim, afet, doğa olayları ve benzeri sebeplerden ötürü hayatın sürdürüldüğü yerden başka bir yere zorunlu veya gönüllü; geçici veya kalıcı olarak gidilmesi gerekmektedir (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2009: 17). Bu duruma ilişkin olarak iklim mültecileri (climate refugees) kavramı da kullanılmaktadır (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2009: 45). Doğal afet ve benzeri sebeplerden ötürü bireyler, doğdukları ve/veya hayatlarını sürdürdükleri yerlerden ülke içinde veya dışında başka yerlere gitmek zorunda kalmaktadırlar. Bundan başka hayat tarzı göçü (lifestyle migration) (Benson ve O’Reilly, 2009) olarak adlandırılabilir. Doğal hayatın sürdürülmesi amacıyla bir yerden başka bir yere kalıcı veya geçici şekilde gidenler de çevresel göçmen olarak nitelendirilebilmektedirler. Bu bağlamda sadece tek bir mekânda hayatın sürdürülmemesine bağlı olarak da ikinci ev (second home) kavramı etrafında çoklu kimlik ve mekân çerçevesinde bir hayat nizamı da göçmen için gündeme gelmekte ve tipik olarak tarif edilmeye çalışılan göçmen tabiri silikleşmeye, zaman, mekân ve şartlara göre geçişken hâle gelmeye başlamaktadır. Nitekim ikinci ev kavramının çok farklı biçimleri olmaktadır. Vaktiyle aslî toprak olarak görülen bir yerden ayrılanların yıllar geçmiş olmasına rağmen bahsi geçen mekânları koruyup kollamaları, buralara gidip gelmeleri ve bağlılıklarını sürdürmeleri bağlamındaki ikinci ev bunlardan ilki olmaktadır (Stedman, 2006). Bundan başka hayatın büyük bir kısmının sürdürüldüğü kentten ayrı olarak tatil ve turizm maksatlı başka bir mekâna da ikinci ev kavramı denilebilmektedir (Urry, 1995: 191). İlk biçim çoğu kez aidiyet-mensubiyet, bağlılık ve benzeri sebepleri içerecek şekilde ikinci evi manevi yönden göçmen nazarında daha anlamlı hâle getirirken ikinci biçimde ise duygulara bağlı olmadan turistik ve tatil maksatlı bir hayat pratiği ortaya çıkmaktadır.

Terk edilen aslî, menşe, kaynak ve gidilen hedef ve menzil mekânlarına bağlı olarak da göçmenlik hâllerinin tabir edilişi değişkenlik ihtiva edebilmektedir. Bu anlamda kentten kente (urban-urban), kentten kıra (urban-rural), kırdan kente (rural-urban) ve kırdan kıra (rural-rural) giden göçmenler söz konusu olmaktadır.

Bu hareketliliği gerçekleştiren göçmenler de “kısa” (short-term migrant) veya “uzun süreli/vadeli göçmen” (long-term migrant) şeklinde tarif edilmektedir. Uzun süreden kasıt bir yıldan fazla olmak üzere aslî olarak görülen mekândan ayrı kalıp hedef ve menzil olarak tarif edilen mekânın olağan ikamet yerine dönüşmesi olmaktadır. Kısa süreli göçmen için ise, bir yılı geçmemek üzere en az üç ay hedef veya menzil olarak kabul edilen mekânda ikamet etmek gerekli olmaktadır (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2009: 57, 89).

Göçmenin bir yerden başka bir yere gitmesinin esas sebebi çoğu kez ekonomik nedenlere dayandırılmaktadır. Ekonomik göçmen tasnifi, çoğunlukla savaş, terör, zulüm gibi zorlayıcı sebeplerden kaçan mülteci (refugee), sığınmacı (asylum seeker) ve benzeri göçmenlerden ayırt etmek için yapılmaktadır. Bu anlamda hiçbir geçim vesilesi olmayıp da aslî olarak bilinen mekândan ayrılan “yoksulluğa bağlı göçmenler” olmakla beraber hedeflenen kazançları elde edip geri dönmeyi ihtiva eden “geçici göçmen işçiler” (temporary migrant workers) de ekonomik göçmen tasnifinin alt kategorileri olarak zikredilebilmektedir. Geçici göçmen işçiler ise, Türkiye’ye has göç hareketliliği tarihinde çoğu kez “gurbetçi” olarak adlandırılmışlardır. Bu bağlamda ileriki başlık altında gurbet ve gurbetçi kavramlarının göç ve göçmen kavramlarıyla benzerlik ve farklılıkları izah edilmeye çalışılmaktadır.

1.2. GURBET VE GURBETÇİ

Belirli süreler için belirli hedefleri gerçekleştirmek üzere gidilip dönülen veyahut daimî olarak aslî, menşe veya kaynak diye adlandırılan toprağa dönül(e)mese bile; gidilen, düzen kurulan ve yeni bir hayat inşa edilen hedef ve menzil yerde göçmen, çoğu kez kendini, göç literatürünün tarif etmeye çalıştığı, genel geçer bir göçmen tanımının faili olarak gör(e)memektedir. Bu ve benzeri durumlarda ise, çoğu kez Türkiye’den dışarıya doğru gerçekleşen göçlerde belirgin hâle geldiği üzere, göçmenin geçici olacağını düşündüğü bir ayrılığın ve seyahatin neticesinde özlemi, sılayı, hasreti anlatması bakımından göç ettiği yere “gurbet” ve bir yerde bir fail olması hâline ise “gurbetçi” denmektedir.

Göç kavramının muhtevassından farklı bir biçimde gurbet kavramının ön plana çıkması ve kullanılması, aslî olarak görülen toprak ve cemaati terk edişin kabul

edil(e)meyişinin, sindiril(e)meyişinin, özleyişin, bağlılığın ve “elbet bir gün geri dönüleceğinin” veyahut gidilen, hedef ve menzil olarak kabul edilen mekânların aslında hiçbir zaman aslî mekânlar olarak göröl(e)mediğinin ve bu anlamda geri dönöl(e)mese, gidil(e)mese bile aslî olarak görülen mekân ve cemaat ile irtibatın koparılmaması gerektiğinin bir karşılığı olmaktadır.

Gurbet ve göç ikilemi bağlamında İlhan Tekeli, göçe ilişkin güncel durumu tarif etmek adına göç kavramının yetersizleştiğini ve bu nedenle “yaşam güzergâhı” kavramının kullanılmasını önermektedir. Tekeli, bu kavramı kullanırken farklı mekânlara gidiş, geriye dönüş ve tekrar ayrılış gibi ihtimalleri göz önüne alıp ucu açık bir sürece atıfta bulunarak gurbet kavramının muhtevasında olan geriye dönme, geri ile irtibatı sürdürme gibi ihtimalleri çok daha açık uçlu hâle getirmekte, göç kavramını kullanılabilir olmaktan çıkarmakta (Mortan ve Sarfati, 2011: 344) ve tıpkı Bauman’ın yaptığına benzer şekilde insan hareketliliğini akışkanlık, süreklilik ve çoklu mekân pratiği biçiminde tarif etmektedir. Ona göre;

“İnsanları bir yere bağlı olarak düşünmek yerine insanları yaşamları boyunca yeryüzünde belli güzergâhlar üzerinde hareket hâlinde düşünmek, var olan gerçekliğin daha doğru bir temsili olacaktır. İnsanın yerle ilişkisi böyle bir güzergâh üzerinden düşünüldüğünde, yer değiştiren insan, göç eden insan olmaktan çıkarak, dünyadaki güzergâhını gerçekleştiren bir insana dönüşür.” (Tekeli, 2008: 64)¹

Gurbet kelimesini “1939’da, 11 yaşında ailesiyle Almanya’dan Türkiye’ye gelen ve Çorum’da yaşayan, daha sonra İstanbul Üniversitesi’nde hukuk okuduktan sonra Almanya’ya dönüp çevirmenliğe başlayan ve Yaşar Kemal’in romanlarını Almanca’ya kazandıran Alman çevirmen Cornelius Bischoff” (Çelikbudak, 2015: 19) şu şekilde açıklamaktadır:

“Bugün Türkçe’den Almanca’ya çevrilmez hâle gelmiş bir kelime: Gurbet. Gurbet, Almanca’ya Fremde diye çevriliyor. Fremd – yabancı kelimesinden türemiş, tekrar Türkçe’ye çevirirsek “yaban el” diyebiliriz. Gurbetin, Steuerwald’ın *Almanca-Türkçe Sözlük*’ünde tanımı şöyle: Sıkıntılar içeren yaban el; sürgün; dış ülke, yurt dışı” (Çelikbudak, 2015: 19).

¹ Tekeli’nin “yaşam güzergâhı” tabirine benzer şekilde Mübeccel Belik-Kıray, “göçün rastlantısal bir olay olmadığını aksine geri dönüşü olmayan yeni bir yaşam biçimi olduğunu” ileri sürmektedir (Mortan ve Sarfati, 2011: 50).

Türkçe-İngilizce matbu veyahut internet ağı üzerinden erişim sağlanabilecek birçok sözlükte gurbet kelimesinin karşılığı “homesickness” olarak geçmektedir. “Homesickness” kavramı, memleket özlemi, vatan hasreti, daüssıla gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Çoğunlukla Türkiye’den, hatta Osmanlı dönemi itibariyle vatan olarak kabul edilen sınırlardan dışarıya yapılan bir hareketlilik olması bakımından gurbet, çoğu kez işgücü göçü bağlamında belirli süre çalışıp geri dönmeyi ihtiva etmekteydi (Duman, 2018: 27). Ancak “homesickness” kavramı etrafındaki literatüre, işgücü göçüne dâhil olanlardan başka mülteciler, askerler, öğrenciler gibi aslî, menşe ve kaynak olarak görülen yerden ayrı kalanlar da dâhil edilmektedir (Tilburg, Vingerhoets ve Heck, 1996). “Homesickness” kavramıyla ilişkili literatürde göçmenlerin “ev”lerinden ayrı kalmalarından ötürü ağırlıklı olarak psikolojik sorunlara düçar olmalarına vurgu yapılmaktadır (Fisher, 1989; Baier ve Welch, 1992; Tilburg ve Vingerhoets, 2005). Bu yönüyle çoğu durumda göçmenin bizatihi bireysel sorunlarına dikkat çekilerek toplumsal yönler geri planda kalmakta, Türk göç tarihi bağlamında ortaya çıkan gurbet kavramında ön plana çıkan sosyal, kültürel, ekonomik ve benzeri etkenlerin ihmal edildiği görülmektedir.

Bunun yanı sıra son dönemlerde yabancı bir ülkede yaşamının karşılığı olarak “expatriate” kavramı ön plana çıkmakta, bu durumda olan bireyler için ise “expat” kavramı kullanılmaktadır (Andresen vd., 2014). Güncel hâliyle “expat” kavramının, vasıflı ve vasıfsız göçmeni birbirinden ayırmak için kullanıldığını söylemek mümkündür. Yani, hiçbir tahsili olmayan, gideceği ülkede kol gücü ile çalışacak olan bireyler için işgücü göçü bağlamında “immigrant” tabiri kullanılırken, yüksek tahsil görmüş, profesyonel meslek erbabı olan göçmenler için ise yabancı ülkede hayatın sürdürülmesi bakımından “expat” kavramı kullanılmaktadır. Bu ikiliğin en güzel örnekleri Arap Yarımadası ülkelerinde görülmektedir. Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerde bir yandan Bangladeş, Pakistan, Afganistan, Filipinler, Kamboçya, Vietnam gibi ülkelerden gelen göçmenler işçi olarak çalışıp hayli kötü koşullarda hayatlarını sürdürürlerken bir yandan da ABD, Hollanda, İngiltere, Belçika gibi Batı’daki ülkelerden gelenler idari mevkilerde “expat” olarak çalışmakta ve ülkelerindeki konfordan ve itibardan belki de çok daha fazlasına sahip olmaktadır. “Expat”

kavramına karşılık gelen bireyin, dünya ölçeğinde kabiliyetlerine güvenerek sürdürdüğü hareketliliğinin Bauman'ın tabiriyle "akışkanlık" (Bauman, 2017) olarak zikredilmesi muhtemeldir. Çünkü şartlar elverdiği müddetçe "expat" başka ülkelerde hayatını sürdürebilmekte, kendisi için bir "son durak" çoğunlukla olmamakta, tipik bir şekilde "gurbetçi"de görülen aslî toprak ve cemaate olan bağlılık ve aidiyet-mensubiyet yerini çoğu kez "dünya vatandaşlığı"na bırakmaktadır. Dolayısıyla "expat" kavramı, Türk göç tarihi çerçevesinde temayüz eden "gurbetçi" kavramına tam olarak karşılık gelmemektedir. Zira Türkiye'den yurt dışına gidenler açısından, vasıflı olup olunmamasına bağlı olmadan gidip de dönüleceğini veyahut dönül(e)mese bile, aslî olarak bilinen mekân ve cemaatin terk edilmediğini kabul etme bakımından gurbet hissiyatı sosyo-ekonomik farklılıklara bağlı olarak değişkenlik göstermemiş, birçok göçmen kendisini gurbetçi olarak kabul etmiştir.

Göç ve göçmen yerine kullanılan gurbet ve gurbetçi sıfatları, Türkçe dışındaki literatürde muhtevası bakımından tam manasıyla karşılığını bul(a)mamaktadır. Çünkü göçleri meydana getiren sebepler, insanlık tarihi boyunca sürekli olarak değişmiştir ve değişmeye de devam edeceği söylenebileceğinden insan hareketliliğinin zaman, mekân ve şartlar bağlamında tarifleri sürekli olarak farklılaşmaktadır. Ortaya çıktıkları ve yaygınlaştıkları zaman, mekân ve şartlar bağlamında Türkçe'den başka dillerde karşılıkları olarak zikredilen "gurbet" ve "gurbetçi" kavramları, "Fremde", "homesickness" ve "expat" kavramlarıyla muhteva olarak tam manasıyla örtüşmemekte, birebir anlam karşılığını bulamamaktadır.

Bu anlamda Almanya'daki birinci kuşak yazarlardan olan Yüksel Pazarkaya'ya göre, "korkunun hâkim olduğu yer Gurbet (Fremde), yaşam sevincinin bulunduğu yer de Vatan'dır (Heimat)" (Çelikbudak, 2015: 21). Bu durum büyük ölçüde geri döneceğini bilip de gurbete çıkan ilk nesil için geçerli olmaktadır (Bozkurt, 2009: 104). Hem yurt dışında hem de yurt içinde başka şehirlere giden insanlar, ilk zamanlar kendilerini gurbetçi, belki de geçici göçmen olarak tarif etmişler ancak zaman geçtikçe gittikleri ve yerleştikleri yerlere aidiyet-mensubiyet sağlayanlar olmakla birlikte birden çok yere aidiyet-mensubiyet hissedenler de olmuştur. Ancak arkadan gelen nesil için gurbetçi sıfatı da kabul edilmeyerek öncelikle

doğup büyünülen şehrin, bununla birlikte aile büyüklerinin aidiyet-mensubiyet ve bağlılık aşılamaaya çalıştıkları toprak ve cemaat, çoklu aidiyet-mensubiyet, bağlılık ve kimlikler bağlamında kabul edilmeye meyyal görülmektedir.

1.3. GÖÇ TÜRLERİ

Bir önceki kısımda da izah edildiği üzere göç türleri, göçmenin nasıl, niçin ve hangi şekillerde göç ettiğine bağlı olarak tarif edilmektedir. Zorunlu veya gönüllü başta olmak üzere, geçici veya sürekli, düzenli veya düzensiz, iç veya dış, bireysel veya kitlesel ve benzeri biçimlerde tabir ve tasnif edilmeye çalışılan göç hareketliliği; mülteci, sığınmacı, yerinden edilmiş, sürülmüş ve benzeri şekillerde gerçekleşen nüfus hareketlerine de konu olmaktadır. Göç hareketleri yurt içinde iç göç ve yurt dışına dış göç, uluslararası göç diye tabir edilen şekillerde gerçekleşebilmektedir. Göç hareketlerinin yönleri ise, kırdan kente, kentten kente, kentten kıra ve kırdan kıra biçiminde olmaktadır. Bundan başka güneyden kuzeye, doğudan batıya, çevreden merkeze, sömürülen ülkeden sömüren ülkeye, fakirden zengine, gelişmemişten gelişmekte olana ya da gelişmiş olana, gelişmekte olandan gelişmiş olana, küçükten büyüğe ve benzeri şekillerde göç hareketliliği gerçekleştirilebilmektedir. Göç türleri çoğunlukla ulus devlet sınırlarını aşacak biçimlerde uluslararası göç hareketliliği çerçevesinde tarif edilmektedir. Bu durumdan farklı olarak ulus devlet sınırları içerisinde cereyan etmeleri ve gerçekleştirildikleri istikamet bakımından iç göçlerin tasnifleri de söz konusu olmaktadır: Köylerden şehirlere basamaklı göç, köylerden şehirlere sıçramalı göç, şehirlerarası basamaklı göç ve şehirlerarası sıçramalı göç (Sezal (1997)'dan aktaran Çağlar, 2018: 34).

Göç türleri başka kıstaslara göre de tarif edilmektedir. Her şeyden önce bireyin ve/veya birlikte göç ettiklerinin ferdi ve/veya kolektif iradelerine ve göçe sebep olan unsurlara dayalı olarak gönüllü-zorunlu; yoğunluk ve boyut esasına göre bireysel-kitlesel; ülke sınırları ve alan esasına göre iç-dış; yerleşme süreleri bakımından geçici-kalıcı göçler söz konusu olmaktadır (Yalçın (2004)'dan aktaran Çağlar, 2018: 34). Bunlardan başka son yerleşim yeri bakımından transit-yerleşik; yasal statü bakımından yasal-yasa dışı ve göçmen özelliği ve niteliği

bakımından ise vasıflı-vasıfsız göçmen türleri ortaya çıkmaktadır (Adıgüzel, 2018: 20).

İsteğe bağlı olmadan, zorla göç etmede savaş, terör, çatışmalar, devrimler, ayrımcılık, doğal afetler ve benzeri mücbir hâller bireylerin göç etmelerine sebebiyet vermektedir. Bu zorlayıcı sebeplerden farklı biçimde bireyler kendi isteklerine bağlı olarak gönüllü bir şekilde de göç edebilmektedirler. Bu gönüllü olma durumu ekonomik sebeplerden ötürü mecbur kalındığı için “işgücü göçü” şeklinde gerçekleştirilmektedir (Piore, 1979; Sassen, 1988; Stark, 1991). Bu anlamda ekonomik sebeplerle gönüllü ve zorla göçün arasında değerlendirilebilecek şekilde “yasal olmayan göç”, “yasa dışı göç”, “gizli göç” ve yasal hâliyle “işçi göçü” örnek olarak zikredilebilir. Ekonomik sebepler dışında da muhtelif sebeplerden ötürü gönüllü göçler gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda tahsil maksatlı başta olmak üzere, vasıflı olarak nitelendirilebilecek vatandaşların başka ülkelere göç etmeleri çoğu durumda “beyin göçü” olarak adlandırılmaktadır (Gaillard ve Gaillard, 1998; Stark, Helmenstein ve Prskawetz, 1997; Dedijer ve Svenningson, 1967).

Son yıllarda nitelikli/vasıflı bireylerin kâh bir şehirde kâh ulus devlet sınırları içerisinde kalmayarak farklı şehir ve ülkelerde hayatlarını sürdürmelerine öncelikli olarak beyin göçü sebep olmakla birlikte, bir nevi “akışkanlık” ve “yaşam güzergâhı” kavramları çerçevesinde beyin göçü beyin dolaşımına dönüşerek bireylerin hayat boyu farklı mekânlar arasında yer değiştirmesine dairesel/döngüsel göç (circular migration) denilmektedir. Dairesel/döngüsel göç, çoğu zaman ekonomik olması bakımından kadın hastabakıcılar, tarım işçileri gibi mevsimsel yer değiştirmeler, emeklilik ve benzeri gerekçelerle en azından kaynak, menşe ve hedef, menzil yerler olmak üzere, iki ya da daha fazla yer arasında gerçekleştirilmekte ve daimî göçü azaltması ve ortadan kaldırması ihtimaline karşın ulus devletler tarafından teşvik edilmektedir. Ağırlıklı olarak uluslararası göç bağlamında ele alınan bu göç türü, ulusötesicilik (transnationalism) ile de ilişkili olmaktadır. Bu bağlamda ticari faaliyetler, çifte vatandaşlık ve benzeri sebeplerle ülkelerin avantajlı yanlarından istifade edebilmek adına bazı göçmenler için dairesel/döngüsel göç tercih edilebilir gözükmektedir (Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 71-78; Vertovec, 2007).

Dairesel/döngüsel göçlerden farklı şekilde çoğunlukla sabit bir istikameti ve öncü göçmenlerin yardımlarını ihtiva ederek gerçekleşmesi bağlamında zincirleme göçleri belirtmekte fayda vardır. Dairesel/döngüsel (bilhassa vasıflı) göçlere ulus devletler tarafından çoğunlukla olumlu bakılırken, “göç, göçü doğuracağı” ihtimalinden ötürü “zincirleme göç”lere (chain migration) olumlu bakılmamaktadır. Bu durumun en büyük sebebi olması hasebiyle bir köyden veya bir ülkeden başka bir şehre veya ülkeye göç eden öncü göçmenlerin başta aile fertlerini, akrabalarını, arkadaşlarını ve hatta aslî, menşe, kaynak olarak görülen yerde hayatlarını sürdürenleri gidilen yere göç ettirmelerine, göçe teşvik etmelerine veya öncü göçmenlerin yeni hayatlarından etkilenip yanlarına gidilmesine “zincirleme göç” (chain migration) denilmektedir (Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 63-68). Bu anlamda zincirleme göç, “yaban ellerde güvenli bir liman” arayışının karşılığı olarak “göçmen ağları” ve “ulusötesicilik” ile ilişkili olmakta, sadece bir yerden başka bir yere gidişi ihtiva etmeyerek göçün sürekliliğinin farklı mekânlarda (hem kaynak ve menşe hem de hedef ve menzil yerlerde) ve birkaç nesilde çok geniş bir kapsamda etki meydana getiren sosyal bir süreç olarak temayüz etmektedir (Castles, Haas ve Miller, 2014). Bu anlamda hedef, kaynak ve aslî olarak bilinen mekânlara geri dönül(e)mese bile, irtibat göçmen tarafından kesilmemekte ve gerekli kaynak (remittance) menşe ve aslî toprağa ve cemaate aktarılmaktadır (Karpas, 2003; Taylor, 2002; Levitt, 1998; Stark ve Lucas, 1988).

Hedef veya menzil olarak bilinen yerlerde kalınan süreler bakımından kısa süreli/geçici, uzun süreli ve daimî göç tasnifleri yapılmaktadır. Kısa süreli göç, dinlenme, tatil, ziyaret, sağlık ve benzeri sebeplerle bir yılı geçmemek üzere en az üç ay boyunca olağan ikamet yeri dışında başka bir ülkeye gidilmesine denilmektedir (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2009: 57). Uzun süreli göçte ise “olağan ikamet ülkesinden ayrılarak en az bir yıllığına başka bir ülkeye” gidilmesi kıstas olarak kabul edilmektedir (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2009: 89). Uzun süreli göçün kalıcı hâle dönüşmesi, yani hedef veya menzil olarak görülen yerin artık olağan ikamet yeri olarak göçmen tarafından kabul edilmesi de daimî göç olarak adlandırılmaktadır.

Bunlardan başka göçmenin tek başına göç etmesine “bireysel göç” denilmektedir. Bu göç hareketliliği çoğunlukla göçmenin kendisi tarafından planlanıp finanse

edilmektedir. Bu duruma ek olarak bireylerin ailece göç etmeleri “aile göçü” olarak adlandırılmaktadır. Birey ve ailesi dışında grup olarak göç hareketliliği de söz konusu olmaktadır. “Grup göçü”, “serbest göç” olarak da adlandırılan bireysel ve ailevî göçten farklı olarak “yardımlı/sponsorlu göç” olarak da zikredilmektedir. Bireysel ve ailevî göçte çoğu kez gerekli masraflar birey ve ailesi tarafından karşılanmakta ve planlar yapılmakta iken, grup göçlerinde ise devlet ve/veya devletler, ulusal ve/veya uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan yardımlar sayesinde göç gerçekleştiril(ebil)mektedir. Kaynak, menşe ve aslî yerden hedef ve menzil yere doğru hareketlilikte yapılan yardımlar geriye dönüşlerde de mümkün olmakta ve bu duruma da “yardımlı gönüllü dönüş” denilmektedir.

Göç literatüründe çoğunlukla genç erkeklerin hanelerinden ayrılarak bireysel göç gerçekleştirdikleri, eğer ailece bir göç süreci yaşanacaksa karar mekanizmasının etkili bir bireyi olarak çoğu zaman erkeklerin baz alındığı bilinmektedir. Bu anlamda hâkim göç literatüründe oran bakımından erkeklerin kadınlara kıyasla göç hareketliliğine daha fazla dâhil oldukları vurgulanmaktadır (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2009: 38). Ancak göç hareketlerinin artık kesine yakın biçimde tespit edilebilmesinin sayesinde güncel çalışmalarda “göçün kadınsılaştığı” (feminization of migration), yani eski yıllara kıyasla, kadınların göç süreçlerine bireysel olarak daha fazla dâhil oldukları ifade edilmektedir (Castles, Haas ve Miller, 2014: 141). Yani kadınlar hanenin edilgen bir bireyi olmaktan çok etken bir bireyi olarak göç kararının verilmesinde ve bireysel olarak göç etmede etkin rol almaktadırlar. Ancak vasıflı kadın göçmenlerin dışındaki kadınların bireysel göçlerindeki artış çoğunlukla onların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olmaktadır. Bu anlamda ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak, turizm, tarım, fuhuş sektörü, kadın ticareti ve evlilik için kadınlar göç etmekte veya ettirilmektedirler. Bahsi geçen göç biçimlerini yasal ve yasal olmayan göçler olarak nitelendirmek mümkün olmakla birlikte kadın göçmenler çoğu durumda istismar riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

1.4. GÖÇ KURAMLARI

Göç ve göçmenlik olgusu ile ilgilinen kuram ve yaklaşımların bir kısmı bu olguların zaman ve mekândan bağımsız bir mahiyette nasıl ele alınabileceği ile ilgilenirken

diğer bir kısmı ise ulus devletler arasında cereyan eden göç hareketliliklerinin yapısını ve doğasını anlamaya yönelmektedir. Bu bağlamda sadece menşeye yerden menzile yere gitme sürecini incelememekte aksine göç hareketliliğinin muhtemel devamlılığı sorunu da ele alınmaktadır (Brettell ve Hollifield, 2015). Öte yandan son zamanlarda özellikle bu ikinci türden kuramlarda ilgi odağında makro olgulardan daha çok mikro, göçmenin kendi eylemi ve bağlamının göç sürecindeki etkisini anlamaya ve açıklamaya yönelik bir yönelimin mevcudiyeti de dikkat çekmektedir. Ancak, izlenen bu yaklaşımlar sayesinde devletler arasında veya ülke içinde cereyan eden göç hareketlilikleri belli bir bakış açısından irdelenip tarif edilebilir olsa da göç hareketliliğinin sebeplerini, sürecini ve göçmenin bu sürece katılımını ve almış olduğu biçimlerin hepsini tek bir çerçevede içinde açıklayabilen “tek ve kapsamlı” bir kuram bulunmamaktadır (King, 2012; Portes ve Rumbaut, 2006). Dahası göç hareketliliğinin sergilemiş olduğu karmaşıklık ve çeşitliliği bütün yönleri ile formüle edebilecek bir kuramın geliştirilmesi de pek mümkün görünmemektedir (Massey vd., 1993: 432).

Göç ve göçmenlik olgusunun hangi yönü ile ve ne şekilde ilgilendikleri dikkate alındığında ana akım göç literatürü iki ana başlık altında takdim edilebilir görünmektedir. Bunlar: (i) genel göç kuramları ve (ii) uluslararası göç kuramları. Uluslararası göç kuramları ise: (i) kaynak ülkeden hedef ülkeye gidiş sürecine odaklananlar ve (ii) uluslararası göç hareketliliğinin devamına odaklananlar olmak üzere iki alt kategoriye ayrılabilir görünmektedir.

1.4.1. Genel Göç Kuramları

Genel göç kuramları kategorisinde dört göç kuramından söz etmek gerekir. Bunlar: (i) Ravenstein’in göç kanunları (laws of migration) kuramı, (ii) Kesişen fırsatlar (intervening opportunities) kuramı, (iii) Petersen’in göç tipolojisi ve (iv) Everett S. Lee’nin itme-çekme (push-pull) kuramı. Şimdi bu kuramların göç olgusunu nasıl ele aldıklarını kısaca açıklayalım.

- Ravenstein’in göç kanunları kuramı:

Göç literatüründe öncü şahsiyetlerden biri olarak kabul edilen Ernst Georg Ravenstein (1834-1913), 1871 ve 1881 İngiliz nüfus sayım istatistikleri verilerine

dayanarak esasen William Farr'ın "göçün, hiçbir kesin kanuna bağlı olmaksızın yürüdüğü" (Çağlayan, 2006: 68) fikrini yanlışlama maksadıyla göçü tarif ve formülüle etmeye çalıştığı *Göç Kanunları (The Laws of Migration)* başlıklı çalışmasında yedi maddeyi içeren bir tasnife girişmiştir (Ravenstein, 1885: 198-199):

a) Göç ve mesafe: Ona göre göçmenlerin kahir ekseriyeti kısa mesafede bir yere göç etmektedirler. Bu durum menşe yerden başkalarının da göç etmesine vesile olmaktadır.

b) Göç ve basamakları: Sanayi, ticaret ve ekonomik unsurlarla gelişen kentler, başta yakın yerlerden olmak üzere başka yerlerden insanları kentlere çekmektedir. Kentlere göç edenlerden boşalan yerleri daha dış çevreden gelenler doldurmaktadır. Bu süreç, kırdan kente veyahut dıştan içe şekilde, basamaklı bir biçimde, dalga dalga yayılarak ülke geneli bir hareketlilik meydana getirmektedir.

c) Yayılma ve emme süreci: Ravenstein'a göre, göçmen kentteki imkânlardan istifade edebilmek için göç etmektedir. Bu imkânlardan istifade edebilmek yayılmayı sağlarken, emek gücüne olan ihtiyaç da kentler tarafından emilmektedir.

d) Göç zincirleri: Göçün yapıldığı hedef, menzil yerden başka bir yere göç yaşanmaktadır. Göç hareketliliği başka göç hareketliliklerine sebebiyet vererek zincirleme bir etki meydana getirmektedir.

e) Doğrudan göç: Bu göç tipinde kısa mesafeli ve basamaklı bir göçten ziyade sanayi ve ticaretin gelişkin olduğu kentlere uzun mesafeli ve direkt bir hareketlilik söz konusu olmaktadır.

f) Kır-kent yerleşimcileri farkı: Kentlerde hayatlarını daimî olarak sürdürenlere kıyasla kırdakiler daha fazla göç etme eğilimi içerisindedir. Kırdan kıra yapılan göçler, kırdan kente doğru gerçekleşen göçler neticesinde ise kentte hayatını sürdürenlerin yer değiştirme ihtimalleri çok daha az olmaktadır.

g) Kadın-erkek farkı: Ravenstein'a göre, genel olarak kadınlar erkeklere göre daha fazla göç etmeye meyillidirler. Kadınlarda kısa mesafeli ve iç göç

hareketliliği erkeklerden daha fazla yaygın iken, erkeklerin ise kadınlara göre uzun mesafeli ve yurt dışı göçlere daha fazla dâhil oldukları dile getirilmektedir (Yalçın (2004)'dan aktaran Çağlayan, 2006: 68-71).

- Kesişen fırsatlar kuramı:

Samuel A. Stouffer, “Müdahâle Fırsatları: Hareketlilik ve Mesafe ile İlişkili Bir Teori” (Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance) başlıklı makalesinde hareketlilik ve mesafe ile ilişkili olarak kesişen fırsatları incelemiştir. ABD'nin Cleveland, Ohio bölgesindeki konut hareketlerine dair verilerin kullanıldığı bu çalışmada “belirli bir mesafeye giden bireylerin sayısının, gidilen yerdeki fırsatların sayısı ile doğru orantılı olduğu” öne sürülmektedir (Stouffer, 1940). Stouffer'e göre, itici faktörlerden çok çekici faktörler etkili olmakta, hedef, menzil olan yerdeki imkânların miktarı ve menşe ve menzil yerler arasındaki mesafe göçmen için önemli olmaktadır. Göç edilecek hedef, menzil yere olan uzaklık ve oradaki imkânlar göçmenlerin sayısında artışa neden olmaktadır (Jansen (1970)'den aktaran Çağlayan, 2006: 77).

- Petersen'in göç tipolojisi:

William Petersen, göçe dair genel bir tipoloji ortaya koymak için iç ve uluslararası göçe ilişkin analizleri bir araya getirmeye çalıştığından söz etmektedir (Petersen, 1958: 256). Zaman ve şartlara göre itme ve çekme faktörlerinin değişkenlik ihtiva edeceğini vurgulayan Petersen; ilkel (primitive), zorla/zoraki (forced), yönlendirilen/itilen (impelled), serbest (free) ve kitle (mass) göç tasnifleri yapmaktadır (Petersen, 1958: 259):

a) İlkel (primitive) göçler: Bireyler genellikle kuraklık, kötü hava şartları, iklim değişikliği, afet ve benzeri coğrafi ve ekolojik sebeplerden ötürü göç etmektedirler. Burada “itme ve çekmeden çok itme ve kontrol” söz konusu olmaktadır. Petersen'in “muhafazakâr göçmen” olarak tabir ettiği göçmen tiplmesi, sahip olunan hayat düzenine devam edebileceği bir yere göç ettiğinde memnuniyet duymaktadır. Ancak Petersen'e göre modern çağda göçmenin varış yeri çoğunlukla bir şehir olmaktadır (Petersen, 1958: 259-261).

b) Zorla/zoraki (forced) ve yönlendirilen/itilen (impelled) göçler: İkel göçlerde göçe sebep olan ekolojik unsurlar olmakta iken, zorla göçlerde çoğunlukla devlet olmaktadır. Petersen'e göre, birey ya da topluluklar göç etme kararında inisiyatif alabiliyorlarsa "yönlendirilen"; hiçbir karar verme yetileri yoksa "zorla" göç tasniflerine dâhil olarak değerlendirilebilirler (Petersen, 1958: 261-263).

c) Serbest (free) göç: Bu tasnifte göçmenin iradesinin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Herhangi bir başka unsur zorla göç etmeye sebep olmamakta, göçmen göç kararını kendisi verebilmektedir (Petersen, 1958: 263).

d) Kitle (mass) göçü: Bu tasnifte dikkat çekilebilecek olan hususlar, ulaşım imkânlarının gelişmesi ve göçün kitlevî bir hâl almasıdır. Böyle bir durumun arka planında ise bireysel olarak yapılan göçlerin menşe, kaynak yerlerde hayatını sürdürenleri etkilemeleri ve ilerleyen vakitlerde göçmen ağlarıyla zincirleme bir şekilde başkalarının da cesaretleterek göç etmesi söz konusu olmaktadır (Petersen, 1958: 263-264).

- Everett S. Lee'nin itme-çekme kuramı:

"Bir Göç Kuramı" (A Theory of Migration) başlıklı makalesinde Everett S. Lee, öncelikli olarak Ravenstein'in göçe ilişkin ortaya koyduklarını irdeleyerek göçmen için menşe, kaynak yerdeki işsizlik, düşük ücretler, toprağın verimsizliği, eğitim ve sağlık imkânlarının yetersizliği, yoksunluk, kıtlık, savaş, terör, baskı ve benzeri etkenleri menşeden itici; hedef, menzil yerlerdeki yüksek ücretler, ucuz ve verimli topraklar, eğitim ve sağlık imkânları ve benzerlerini de çekici etkenler olarak ifade etmekte, göç kararı ve göç sürecini özetleyen dört başlık öngörmektedir (Lee, 1966: 49-50):

- a) Menşe bölgeyle ilişkili faktörler,
- b) Hedef bölgeyle ilişkili faktörler,
- c) Müdahâle engelleri,
- d) Bireysel etkenler.

Lee'ye göre, menşe ve hedef yerlerdeki itici ve çekici etkenler bir arada bulunmaktadır. Hangi şartlar altında göç edildiyse göçmenin mensubu olduğu

menşee ve dâhil olacağı hedef yerde itici ve çekici etkenler birlikte yer almaktadır. Bu anlamda itme ve çekme etkenleri göçmenden göçmene farklılık arz etmektedir (Lee, 1966: 50).

Bir başka husus ise müdahâle engelleri (intervening obstacle) ile alakalı olmaktadır. Göçmenin menşee yerden hedef yere doğru gidişinde karşısına çıkabilecek muhtemel engelleri Lee, mikro ve makro olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Mikro engeller daha çok göçmenin bizatihi kendisinden kaynaklanan ve neticesinde de öncelikli olarak kendisine etki eden hukuki ve sosyal belirsizlikler, göç mesafesi, ulaşım imkân ve maliyetleri ve benzerleri olmakta iken, makro engellerde ise, katı göç kanunları, çokkültürlülüğü temel almayan göç sistemleri ve benzeri, çoğunlukla kurumlara dayalı etkenler ön plana çıkmaktadır (Todaro (1969)'dan aktaran Çağlayan, 2006: 74).

Göçün hacmine (volume of migration) (Lee, 1966: 52-54), ana akım (stream) ve karşı akım (counterstream) (Lee, 1966: 54-56) göç eğilimlerinin ihtimallerine ve göçmenlerin karakteristiklerine (Lee, 1966: 56-57) dair kategorilendirmeler ortaya koyan Lee, pek çok istisnayı ihtiva eden göçün karmaşık bir olgu olduğunu kabul etmekle beraber çalışmasında analitik bir çerçeve sunmaya gayret göstermiştir (Lee, 1966: 57).

1.4.2. Uluslararası Göç Kuramları

Uluslararası göç kuramları, yukarıda belirtildiği üzere, iki alt kategoriden oluşmaktadır. Bunlardan ilki olan kaynak ülkeden hedef ülkeye göç sürecine odaklananlar: (a) Yeni klasik ekonomi: Makro kuram (Neoclassical economics: Macro theory), (b) Yeni klasik ekonomi: Mikro kuram (Neoclassical economics: Micro theory), (c) Göçün yeni ekonomisi (The New economics of migration), (d) İkili işgücü piyasası kuramı (Dual labor market theory) ve (e) Dünya sistemleri kuramı: Merkez-çevre (World systems theory: Center-periphery)'dir. Uluslararası hareketliliğin devamlılığına odaklananlar ise (a) Ağ kuramı (Network theory), (b) Kurumsal kuram (Institutional theory), (c) Birikimli nedensellik kuramı (Cumulative causation), (d) Göç sistemleri kuramı (Migration systems theory) ve (e) Ulusötesicilik kuramı (Transnationalism)'dir.

- Yeni Klasik Ekonomi: Makro Kuram:

İşçi göçünü açıklamak için geliştirilen, uluslararası göç kuramları içerisinde en eski ve en iyi bilinenlerden olan Yeni Klasik Ekonomi: Makro Kuram'a göre uluslararası göç, emek arzı ve talebindeki coğrafi farklar nedeniyle ortaya çıkmakta ve uluslararası göçün belirleyicisi emek ve sermaye piyasaları olmaktadır (Lewis, 1954; Ranis ve Fei, 1961; Harris ve Todaro, 1970; Todaro, 1976; aktaran Massey vd., 1993: 433). Buna göre düşük ücretlerin olduğu ülkelerdeki göçmenler yüksek ücretlerin olduğu ülkelere göç etmektedirler. Böylelikle işçi olarak göç edenlerin uluslararası göçüne ülkeler arasındaki ücret farkları neden olmaktadır (Massey vd., 1993: 434). Zaman içinde ise, işçi olmak için göç edilen menzil ülkede emek arzı artarken ücretler düşmekte; göç edenler için kaynak olan ülkede ise emek arzı düşerken ücretler yükselmektedir. Bu duruma ek olarak da sermayenin fazla olduğu ülkelere az olduğu ülkelere sermaye akışı gerçekleşmektedir (Massey vd., 1993: 433).

- Yeni Klasik Ekonomi: Mikro Kuram:

Bu kuramda, göç edenlerin bireysel kararlarla gelirlerini fazlalaştırma maksadıyla göç hareketliliğine dâhil oldukları ifade edilmektedir. Bireyler, Yeni Klasik Ekonomi: Makro Kuram'ın öngördüğü modele aykırı olmamak kaydıyla fayda-maliyet hesabı yaparak göç kararı alabilmektedirler (Sjaastad, 1962; Todaro, 1969, 1976, 1989; Todaro ve Maruszko, 1987; aktaran Massey vd., 1993: 434). Bireylerin temel motivasyonu, kârın en fazla seviyede tutularak yolculuk ve hayatın düzene koyulması süresince yeni bir dil ve kültürü öğrenmeye ve uyum sağlamaya çalışırken ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik maliyetlerin ve risklerin bertaraf edilmesi olmaktadır (Massey vd., 1993: 434).

- Göçün Yeni Ekonomisi:

Yeni Klasik Ekonomi Kuramları'nın varsayımlarına ve sonuçlarına kıyasla göç kararının alınabilmesi aileler ve hanhalklarının kolektif kararlarına dayanarak kârın arttırılmasının yanı sıra muhtemel risklerin de en aza indirilmeye çalışılması göçmenler tarafından hesaba katılmaktadır (Stark ve Levhari, 1982; Stark, 1984; Katz ve Stark, 1986; Lauby ve Stark, 1988; Taylor, 1986; Stark, 1991; aktaran

Massey vd., 1993: 436). Muhtemel riskler sadece gidilen yerler için söz konusu edilmemekte, menşee yerdekiler ekonomik olarak sıkıntıya düştüklerinde göçmen dövizleriyle (migrant remittances) geçimlerini temin edebilmektedirler (Massey vd., 1993: 436). Dolayısıyla göç kararı hanehalkları ve/veya aileler tarafından alınsa bile, her zaman topyekün göç gerçekleş(e)memektedir. Dolayısıyla Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren iç ve dış göç hareketliliği bağlamında öncelikli olarak erkeklerin gurbete çıkması, kazançların hanelere gönderilmesi, menşee olarak görülen yerlerde uzun vadeli yatırımların yapılması ve vakti geldiğinde mümkünse geri dönülmesi şeklinde gerçekleşen sürecin bu kuramın varsayımlarıyla örtüştüğü söylenebilir.

- İkili İşgücü Piyasası Kuramı:

Bireysel veyahut hanehalkı kararlarından ve emek arzından çok modern sanayileşmiş ülkelerdeki işgücü talebine dayalı olarak kitleler göç hareketliliğine dâhil olmaktadır. Michael Joseph Piore’nin güçlü bir şekilde savunduğu bu kurama göre, gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerin işgücü gereksinimleri sürekli bir şekilde işgücü ihtiyacına sebep olmakta, bu durum da uluslararası göç hareketliliğini ortaya çıkarmaktadır (Piore, 1979). Piore’ye göre menşee ülkeden hedef ülkeye yapılan göçün aslî sebebi menşee ülkedeki işsizlik veya düşük ücretler gibi itici etkenlere dayanmamakta; hedef ülkedeki işçi isteği gibi çekici etkenlerden kaynaklanmaktadır (Massey vd., 1993: 440). Piore, gelişmiş sanayi ülkelerindeki işçi talebinin meydana gelmesinde yapısal enflasyon (structural inflation), motivasyon sorunları (motivational problems), ekonomik ikilik (economic dualism) ve emek arzının demografisinin (the demography of labor supply) etkili olduğunu ileri sürmektedir (Massey vd., 1993: 441-444).

Kapitalizmin varlığını devam ettirebilmesinin çıkar yollarından biri, ucuz işgücüne ihtiyaç duymasıdır. Piore’ye göre, gelişmiş sanayilere sahip modern toplumlarda işgücü piyasası iki temel sektöre ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, “sermaye yoğun birincil sektör” olarak tarif edilebilecek işlerin yerli ve vasıflı işçiler tarafından sosyal güvence, sigorta, sendika gibi haklar karşılığında görülmesine dayanmaktadır. “İşgücü yoğun ikincil sektör” olarak tarif edilebilecek ikincisinde ise yerli nüfusun çoğu kez yapmak istemediği, ağır ve yoğun çalışma şartları

ihtiva eden, vasıf gerektirmeyen, kısa zamanlı ve sosyal güvencesiz işler, göçmen işçiler için münasip görülmektedir (Massey vd., 1993: 442). Günümüz işgücü hareketliliğine bu kuram bağlamında bakıldığında gelişmiş sanayilere sahip ülkeler nezdinde kârların en fazlalaştırılabilmesinin, ülke içi ücret-fiyat dengesinin ve enflasyonun kontrol altına alınabilmesinin en temel saiki maliyetlerin en aza indirilebilmesiyle alakalı olmaktadır. Bu durum da ister istemez ucuz emek gücüne ihtiyacı ön plana çıkarmaktadır. Böylelikle yerli işçilere yaptırılmayan işler, göçmenlere rahatlıkla yaptırılabilir. Menşe olarak görülen ülkede işsiz olan, işe sahip olursa bile düşük ücretler karşılığında çalışanların göç edip daha fazla ücretle çalışmaları göçmenin arzuladığı bir durumu ihtiva ederken; hedef ülkedeki işverenler ise yerli nüfusa yaptırılmayan işleri çok daha düşük ücretler karşılığında kadınlara, gençlere ve göçmenlere yaptırabilmektedirler. Ancak zamanla kadınlar da sadece gelir elde etmekten başka sosyal statü, kariyer ve benzeri maksatlarla artık ucuz işgücü olmaktan çıkmaktadırlar. Yanı sıra eğitim-öğretime olan talebin ve toplumsal iştiyakın artması ve böylelikle çok genç yaşlarda çalışıp haneye para getirmenin yerine tahsil görmeye yönelme de gençlerin işgücü piyasasında düşük ücretlerde çalıştırılmasının önüne geçen sebeplerden olmaktadır (Massey vd., 1993: 443).

- Dünya Sistemleri Kuramı: Merkez-Çevre:

Bu yaklaşımda İkili İşgücü Piyasası Kuramı'nda olduğu gibi göç olgusu, bizatihi göçmenlerin kendi karar süreçleri temelinde değil uluslararası ekonomik dinamiklerin belirleyiciliği çerçevesinde ve merkez (center) ve çevre (periphery) ülkeler kavramlaştırması bağlamında izah edilmeye çalışılmaktadır. Bilhassa New York, Chicago, Los Angeles, Miami, Londra, Paris, Frankfurt, Milano, Tokyo, Osaka ve Sydney gibi küresel şehirlerde vasıflı ve yüksek ücretli işlerin yanında vasıf gerektirmeyen, güvenceli olmayan düşük ücretli işlere çoğunlukla göçmenler talip olmaktadır (Massey vd., 1993: 447). Bu anlamda İkili İşgücü Piyasası Kuramı'nın savunucusu Piore'nin tarif ettiği üzere, ikiye ayrılmış bir işgücü piyasası ortaya çıkmaktadır.

Immanuel Wallerstein'in *Modern Dünya Sistemi: Kapitalist Tarım ve On Altıncı Yüzyılda Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri* (*The Modern World System:*

Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century) adlı eserinden (1974) hareketle bazı sosyal bilimciler ülkeler arasındaki emek hareketliliğini sürekli olarak gelişen ve genişleyen dünya pazarının yapısına dayandırmaktadırlar (Portes ve Walton, 1981; Petras, 1981; Castells, 1989; Sassen, 1988, 1991; Morawska, 1990; aktaran Massey vd., 1993: 444). Merkez ülkeler olarak tabir edilen gelişmiş ve kapitalist ülkeler, az gelişmiş ve kapitalist olmayan çevre ülkelerden ucuz işgücü ve ham madde ithal ederken; ekonomik, sosyal ve kültürel olarak merkez ülkeler çevre ülkeleri kendilerine bağımlı hâle getirmektedirler. Böylelikle göç hareketliliği çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru olmakta, uluslararası göç süreci gelişmekte olan, az gelişmiş veya gelişmemiş olarak tabir edilen çevre ülkeler aleyhine işlemektedir.

Bu kuramın gerekçelendirilmesinde toprak, hammaddeler, işgücü, küresel şehirler, maddi ve ideolojik bağlantılar gibi bazı etkenlere dikkat çekilmektedir.

Geçmişte sömürge ilişkileri çerçevesinde ülkeler arasında kurulan ilişkiler, bu kuramın bakış açısına göre, yerini yeni sömürgeci devletler ve ulusötesi şirketler aracılığıyla güncel bağımlılıklara bırakmaktadır (Massey vd., 1993: 445). Bu ilişkilerin meydana gelmesi ve süreklilik arz etmeleri ülkeler arasında kurulan sömürgeci, ideolojik ve kültürel bağlantılarla da ilintili olmaktadır. Afrika kökenlilerin Fransızca; Hintli, Pakistanlı ve Meksikalılar'ın İngilizce öğrenmeleri gibi örnekler sömürgeciliğe dayalı bağımlılık ilişkilerinin sürekliliğini günümüzde dahi görünür kılmaktadır. Bundan başka kültür endüstrisi bağlamında kitle iletişim araçlarının etkisiyle çevre ülkelerde hayatlarını sürdürenler, merkez ülkelerdeki yaşantıdan etkilenerek eğitim, turizm ve tüketim odaklı bir göç hareketliliğine de dâhil olmaktadır (Massey vd., 1993: 446).

Geleneksel tarım üretiminin ve kırsal hayatının değişmesine bağlı olarak ihracata yönelik üretimin yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal ve kültürel ilişkilerin de değişmesi (Chayanov, 1966; aktaran Massey vd., 1993: 445), çoğunlukla geçimin kırsal temin edilememesi insanların menşei mekânlardan hedef mekânlara doğru geçici ya da kalıcı göçlerine neden olmaktadır. Diğer yandan ulusötesi şirketler, düşük ücretler, vergi ve benzeri maliyetlerin en aza indirilebilmesi maksadıyla ucuz işgücüne kaynağında da erişebilmektedirler. Bu durum kırsal yönelik işlere

rağbeti azaltarak kent tipi işlerde yaygınlığı ve ücret dengesizliklerini meydana getirmekte ve netice olarak dolaylı yoldan çevreden merkeze göçü tetiklemektedir (Massey vd., 1993: 445-446).

- Ağ Kuramı:

Bu kurama göre bir yerden bir yere gidiş basit ve tamamlanmış bir eylemi ihtiva etmemektedir. Göç edenlerin, çok daha önce göç etmiş olanların, menşe olan yerden hiç ayrılmayanların akrabalık ve cemaat bağlarıyla birbirleriyle olan ilişkilerine vurgu yapan bu kurama göre zaman, mekân ve şartlar bağlamında göçmenler ve diğerleri uluslararası hareketlilik içerisine girmektedirler (Hugo, 1981; Taylor, 1986; Massey ve Garcia Espana, 1987; Massey, 1990a, 1990b; Gurak ve Caces, 1992; aktaran Massey vd., 1993: 448-449).

Bu kuramda azalan maliyetlere ve azalan risklere dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda muhtemel bir göç hareketliliği planlandığında gidilecek olan yerde akrabaların, arkadaşların ve benzerlerinin olup olmadığı göçmen tarafından hesaba katılmaktadır. Her gelen yeni göçmen ağ örüntüsüne katkı sağlamaktadır. İlk gidenler gittikleri yerde yalnız kalmışlardır ve birçok zorluğun üstesinden gelmeye çalışmışlardır. Ancak sonradan gelenler benzeri zorlukları ilk göçmenlere kıyasla çok daha az seviyede yaşamışlardır. Bu ağ örüntüsü eski ve yeni göçmenler, hiç göç etmeyenler, menşe yere veyahut başka bir üçüncü yere göç edecekleri güvenli alanların oluşmasında yardımcı olmaktadır. Böylelikle göçmen için göç hareketliliğinde maliyetler ve riskler “güvenli” ağ örüntüsü sayesinde azalmaktadır. Son kertede ağ bağlantılarıyla uluslararası göç yaygınlaşmakta, “zincirleme” bir etkiyle her yeni göçmen için güvenilir hâle gelerek göç hareketliliği giderek artmaktadır. Ancak belli bir süreden sonra göç hareketliliği marjinal fayda esasına göre durgunlaşmaya başlamaktadır (Massey vd., 1993: 449-450).

- Kurumsal Kuram:

Daha yüksek ücret ve daha iyi hayat şartları gibi arzularla menşe yerden itilen insanlar çoğunlukla sermaye zengini olan veyahut savaş, terör ve benzeri sıkıntıların olmadığı bir ülkeye gitmek için göç hareketliliğine dâhil olmaktadır.

Bu hareketlilik çoğu kez ulus devletlerin kontrolü altında gerçekleştirilmektedir. Ancak hedef ülkelerin yasal çerçevede göçmenlere giriş ve geçiş izni vermediği durumlarda kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve özel girişimciler belirli ücretler karşılığında göçmenlere umut vaat etmektedirler. Bu durum çoğu kez fahiş ücretlerle insan kaçakçılığı, hedef yerlere yasal olmayan biçimde nakliye, işverenler ve göçmenler arasında sözleşme yapmak, sahte evraklar ve vizeler tanzim etmek, hedef yerde barınacak yer ayarlamak ve benzeri şekillerde ortaya çıkmaktadır (Massey vd., 1993: 450-451).

- Birikimli Nedensellik:

Gunnar Myrdal'a göre birikimli nedenselliği ortaya çıkaran husus, göç hareketliliğine dair ağların genişlemesi ve kuruluşların yaygınlaşması ile göç hareketliliğinin zaman, mekân ve şartlara göre süreklilik arz edecek olmasıdır (Myrdal, 1957; aktaran Massey vd., 1993: 451). Bu bağlamda altı sosyo-ekonomik etken zikredilmektedir: Gelir dağılımı, arazi dağılımı, tarımsal üretimin organizasyonu, göç kültürü, beşeri sermayenin bölgesel dağılımı ve toplumsal etiketleme (Massey vd., 1993: 451-453).

Hanehalkı ihtiyaçlarının karşılanması için bireysel veyahut ailece göç sürecine katılarak gelirlerin arttırıldığını ve hayat şartlarının daha iyi hâle geldiğini gören başka ailelerin ve bireylerin yoksunluk hissiyatı içerisine girmeleri muhtemeldir ve onların da tıpkı daha önceden göç edenler gibi menşe yerden hedef yere doğru göç etmeleri söz konusu olmaktadır (Massey vd., 1993: 451-452). Bir diğer ihtimal de arazilerin dağılımı ile ilgilidir. Vaktiyle göç edip menşe yerden arazi satın alan göçmenler eskiden olduğu gibi toprağı, işlemekten çok bir yatırım amacı olarak edinmektedir. Çünkü çoğu kez emekli olunduktan sonra yatırım ve/veya itibar için satın alınan arazi, göç etmeden önceki şekilde tarımsal üretimin gerçekleştirildiği bir durumdan farklılık arz etmektedir. Böylelikle tarım arazilerinin üretimden çekilmesi, muhtemeldir ki dışa göçü arttıran etkenlerden olmaktadır (Massey vd., 1993: 452). Tarımsal üretimin organizasyonunda ise, toprağını işlemekte kararlı olan göçmenin edindiği sermayeyle eskiden olduğundan farklı olarak güncel, sermaye yoğun ve teknolojik imkânlarla "(makineler, sulama sistemleri, gübreler ve geliştirilmiş tohumlar)" tarım yapmaya kalkışması da

işgücü fazlasına sebebiyet verebilecek etkenlerden olmaktadır.² Bu durum da benzer örüntülerin vakî olduğu mekânlarda tarımda istihdam edilebilecek emek gücünü, göç etmek zorunda bırakmaktadır (Massey vd., 1993: 452).

Bir diğer husus ise göçün psikolojik ve sosyal boyutuyla alakalı olmaktadır. Menşe olarak bilinen bir yerden göç edenlerin her geçen gün artması, göç etmeyenleri de etkilemektedir. Bu bağlamda geçinmekte zorluk çekilmemesine rağmen maddi olmasa bile kır dışı mekânlarda başka imkânların biliniyor oluşu, göçü çok daha kolay hâle getirerek daha sonraki hareketlilikler için bir “göç kültürü”nün oluşmasını sağlamaktadır (Massey vd., 1993: 452-453). Göç kültürünün yerleşmesi ve göç edebilmek için asgari cesarete sahip olunmasıyla birlikte başka hanehalkları da gelirlerini arttırmak ve hayat şartlarını daha iyi seviyelere ulaştırmak için bireysel veyahut ailece göç hareketliliğine dâhil olmaktadır. Ancak bu durum menşe olarak tarif edilen ülkeler için uzun vadede olumsuz neticelere sebebiyet vermektedir. Çünkü göçmenler arzularını yerine getirebilmek için hedef ülkelerde veyahut şehirlerde hayatlarını sürdürmekte ve sahip oldukları beşeri sermaye ve üretkenliklerini bu ülkeler için sarf etmektedirler. Böylelikle kaynak ülke hedef ülkeye kıyasla bilhassa uzun vadede çoğu kez zararlı çıkmaktadır (Massey vd., 1993: 453). Ancak göçmen kaynak ülkedekine kıyasla daha iyi hayat şartlarına sahip olsa bile hedef ülkedeki yerliler tarafından çoğu kez “öteki”, “yabancı” ve benzeri şekillerde etiketlenmektedirler. Göçmenlerin yaptıkları işler “göçmen işleri” olarak adlandırılmakta ve bu işler genellikle yerliler tarafından yapılmamakta, yapılsa bile gönülsüz bir şekilde gerçekleştirilmektedirler (Piore, 1979). Bu anlamda etiketleme çoğu kez işin niteliğinden çok işi yapana atıfla yapılmaktadır. Misalen Avrupa’daki birçok

² Araştırma hususiyetinde bilhassa çay tarımının yapılması sürecinde emek gücü olarak Gürcülerin istihdam edilmelerini ve eskiden çoğu durumda emek gücüyle yapılan işlerin coğrafyanın imkân verdiği şekliyle belirli teleferik ve benzeri araçlarla yapıldığını söylemek mümkündür. Bu anlamda aslı, menşe ve kaynak olarak görülen topraktan ayrılmadan önce emek gücüyle yapılan işler, yıllar sonra tekrar geriye döndüğünde aynı şekilde yapıl(a)mamaktadır. Bu şartlar altında bölge için emeğin ihraç edilmesi, emeğin ithal edilip var olan emek gücünün bölgeden çıkmasına sebep olmamakta, aksine bölge tarım işçiliği bakımından emeğe ihtiyaç duyarken, aslı emek gücünü ihraç etmekte, dışarıdan emek talebine ihtiyaç duymaktadır. Bu vaziyet de en temelde kırsal hayatın ve beraberinde getirdiklerinin bölgede doğup büyüyenler için bugün dahi cazip olmayışı ile alakalı olmaktadır.

otomobil fabrikasındaki işler “göçmen işi” olarak görülürken ABD’de ise bu durum “yerlilerin işi” olarak bilinmektedir (Massey vd., 1993: 453).

- Göç Sistemleri Kuramı:

Akin L. Magobunje tarafından geliştirilen göç sistemleri kuramının özü, göç veren kaynak ülke ile hedef ülke arasında göç ilişkisinden önce sömürgecilik, ticari, politik, kültürel, askeri ve benzeri ilişkilerin varlığına dikkat çekmektedir. Bu anlamda göç hareketliliği kaynak ülkeden hedef ülkeye varışı temsil eden tek seferlik bir hareketi ihtiva etmemekte, sürekli olarak yenilenecek devam etmektedir. Bu hareketliliğin hüviyeti ise çoğunlukla insanlardan ziyade ülkeler arasındaki ilişkiler çerçevesinde görünürlük kazanmaktadır (Magobunje, 1970; De Haas, 2008; Castles ve Miller, 2008; Kurekova, 2011; aktaran Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019: 28; Massey vd., 1993: 454).

- Ulusötesicilik:

Göçün tek yönlü bir hareket biçimi olmadığına ve bilhassa kaynak olarak adlandırılan mekân ve cemaat ile bağların koparıldığına dair yaygın söylemin aksine son yıllarda göçmenler nezdinde kaynak olarak bilinen toprak ve cemaat ile bağların sürdürülmesine atıfta bulunan ulusötesicilik, göçmenlerin düzenli olarak kaynak ile hedef ve hatta diğer ülkeler arasında seyahat ettiklerini, köken ülkelere mutad biçimde para gönderildiğini, gelişen kitle iletişim ve ulaşım imkânları sayesinde aile, akraba ve arkadaşlarla irtibatın sürdürüldüğünü öne sürmektedir (Portes vd., 1999; Vertovec, 2009; aktaran Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 301-307). Bu anlamda göç eden bireyler, kaynak olarak bildikleri mekânları ana akım göç söylemlerinin öne sürdükleri şekilde terk etmeyerek bizatihi her zaman gidil(e)mese, kesin olarak geri dönül(e)mese bile maddi ve manevi irtibatlarını çoklu mekânlarda çoklu kimliklerle sürdürmektedirler (Farrell vd., 2012: 34). Bu durumun göçmenler nezdinde pratik karşılığı; gelişen imkânlar sayesinde köken ülkeye eskiye kıyasla artan ulaşım vasıtalarıyla ulaşılabilmesi, bilfiil gidil(e)mese dahi kitle iletişim araçları aracılığıyla iletişimin sağlanabilmesi ve kazançların kaynak mekânlara gönderilebilmesi olmaktadır (Faist, 2006: 3-4; De Haas, 2008: 37).

Thomas Faist, bu bağlamda dört ulusötesi alandan bahsetmektedir: Küçük gruplar (small groups), özellikli akrabalık sistemleri (particularly kinship systems), ulusötesi meseleler ağı (issue networks), ulusötesi topluluklar ve organizasyonlar (transnational communities and transnational organisations) (Faist, 2006: 4-5).

“Ev”, “yurt”, “ocak”, “ana kara” ve benzeri adlandırmalarla bilinen mekândan ayrı olarak başka bir ülkede çalışılsa da göçmen kendisinin de mensup olduğu küçük aile ve akraba grubu içerisinde ortak eve ve alana güçlü bir aidiyet-mensubiyet ile bağlı olmaktadır. Bir başka husus ise göçmenler hedef olan yerlerde hayatlarını sürdürmelerini sağlamalarına imkân tanıyacak, gerektiğinde dirençte bulunacakları kişi, kuruluş ve örgütler arasındaki bağ kümelerine dâhil olmaktadır (Faist, 2006: 4). “Ulus ötesi topluluklar, yüksek derecede samimiyet, duygusal derinlik, ahlaki zorunluluk ve hatta bazen sosyal bütünlük ile karakterize olan yoğun ve sürekli sosyal ve sembolik bağlar kümesini içermektedir” (Faist, 2006: 5).

Köken ülke göçmen nezdinde unutulmamakta, onunla maddi ve manevi bağlar sürdürülmeye çalışılmakta ancak bir yandan da hedef ülke göçmen için olağan ikamet yerine dönüştüğünden “metodolojik milliyetçilik” bağlamında asimilasyon gibi ulus devlet uygulamalarına karşı olarak direnç mekanizmaları çerçevesinde diasporik ve etnosentrik bir algı ve eylem hâliyle göçmen, dâhil olduğu, kendini mensup hissettiği birden çok mekânı ve kimliği korumaya, aynı zamanda arkadan gelen nesle aktarmaya gayret göstermektedir.³

1.5. GERİYE GÖÇ

Köyde işlediği toprağı ve beslediği hayvan(lar)ı ile hayatını idame ettirmeye çalışan, değişen ve gelişen imkânlardan haberdar olmasıyla birlikte daha rahat bir hayata sahip olabilmek için çoğu göçmen daimî (permanently) olarak toprağından ayrılmak yerine genellikle toprağında daha rahat bir hayat sürdürebilmek için gittiği yerden döndüğünde arazi, taksit plakası, daire, dükkân

³ Ulusötesicilik (transnationalism) ile ilgili müracaat edilebilecek diğer kaynaklar için bkz. (Schiller, Basch ve Blanc-Szanton, 1992), (Al-Ali ve Koser, 2002), (Østergaard-Nielsen, 2003), (Jackson, Crang ve Dwyer, 2004), (Schiller ve Faist, 2010), (Pitkänen, İçduygu ve Sert, 2012), (Svašek, 2012), (Amelina, Faist ve Nergiz, 2013), (Faist ve Özveren, 2016), (Faist, 2019).

satın alma ve benzeri düzenli ve sürekli gelir getiren yatırımlar için gerekli parayı elde etme yolunu tercih etmektedir (Callea, 1986: 63). Genel olarak göç literatüründe geçtiği üzere, kırdan göçenler, daha fazla gelir getiren bir iş sahibi olup, para biriktirip bir gün ayrıldıkları topraklarına döndüklerinde tıpkı eskiden aileleri ve dostlarıyla beraber oldukları gibi eskiye kıyasla çok daha müreffeh bir şekilde hayatlarını sürdürmeyi amaçlamaktadır (Gmelch, 1980: 153).

En genel hâliyle göçmenlerin doğdukları yerlerden farklı bir yerde en az bir yıl kaldıktan sonra menşe yere tekrardan yerleşmeleri maksadıyla gerçekleştirdikleri hareketlilik olarak tanımlanan geriye göç (Gmelch, 1980: 136; Farrell vd., 2012: 32; OECD, 2018), uluslararası göçün bir alt kategorisi olarak değerlendirildiğinden geriye göç çalışmalarının çoğunluğu ülkeler arasındaki göç hareketliliğine odaklanmaktadır. Bu anlamda Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) tanımı, ülkeden ülkeye olan hareketliliği ihtiva etmekte, muhtemel dönüşün gönüllü veya istek dışı olabileceğini vurgulamaktadır (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2009: 24). Bu durum güncel literatürde sadece geriye göçlerle ilgili olmamakta ulusötesicilik (transnationalism) çalışmaları çerçevesinde göçmenlerin ülkeler arasındaki göç hareketliliğinin anlaşılmasına çalışılmasıyla daha çeşitli hâle gelmektedir.

1960'lardan itibaren (Cassarino, 2004: 254; Farrell vd., 2012: 33) geriye göç (return migration), çok farklı tabir ve kavramlarla ifade edilmektedir.⁴ Bir biçimde geriye göç çalışmalarına paralellik arz edebileceğinden, kent hayatından değişik vesilelerle ayrılışın ifadelendirilmesi bakımından karşı kentleşme de (counterurbanization) geriye göçleri anlamaya yardımcı olmaktadır (Mitchell, 2004). Çok sayıda ifade biçiminin olması, hâliyle çok farklı disiplinlerde geriye göçün çalışıldığı bir göstergesi olmaktadır: Ekonomi, nüfus çalışmaları, sosyoloji, coğrafya, kültürel antropoloji, tarih ve etnografi (Bovenkerk, 1974: 2).

⁴ Return migration, reverse migration, transilient migration, re-emigration, second time emigration, circulation, repatriation, reverse streams, back migration, counter current, counter flow, reflux migration, remigration, return flow, return movement, cyclical migration, circommuting, circular migration, oscillatory migration, periodic emigration, recurrent migration, short-time migration, homeward migration, retromigration (Bovenkerk, 1974), (Gmelch, 1980).

Her şeyden önce geriye göçün gerçekleşmesi için öncelikle doğup yetişilen yerden başka bir yere gitmek gerekmektedir. Bu durum dış göç (emigration) olarak ifade edilmektedir. Geriye göç ise varılan (hedef, menzil) yerden doğulan (aslı, menşe, kaynak) yere geri dönüşü ifade etmektedir. Doğduğu yere dönen kişinin, hangi sebeple olursa olsun, tekrardan ayrılıp göçtüğü yere gitmesine dışarıdan içeriye, tersine-geriye göç (re-emigration) denilmektedir. Buna benzer örnekler, Türkiye'den Almanya başta olmak üzere, başka ülkelere göç eden birçok kişi için geçerli olabilmektedir.

Bir diğer durum ise ikinci kez göçtür (second time emigration). Bunda ise geriye dönen göçmen, ilk göçtüğü yerden başka bir yere göçmektedir. Bu göç hareketlerinin dışında ise dolaşım (circulation) söz konusu olmaktadır. Göçmen, sürekli bir şekilde doğduğu ve ilk gittiği yer arasında gidip gelebilmektedir. Bunun için ikinci ev (second home) kavramı etrafında yapılan çalışmalar örnek olarak verilebilir ancak bu kavram etrafında gerçekleştirilen çalışmalar, daha çok turizm odaklı olarak meseleye yaklaşmakta, doğup büyünülen ve muhtelif sebeplerle başka bir yere gidildikten sonra ikinci bir mekân olarak kullanılması bakımından ikinci ev (second home) kavramını bağlılık, aidiyet-mensubiyet, nostalji ve benzeri kavramlar bağlamında yeterli ölçüde irdelenmemektedir.⁵

Doğduğu ve büyüdüğü yer olan kırdan gurbete çıkıp kent hayatına adapte olan ve burada düzenini kuran insanlar, imkânları mucibince geride bıraktıkları yerlerde meskenler inşa et(tir)mektedirler. Böylelikle, bilhassa emekli olanlar, senenin büyük bir kısmını kentte geçirirken diğer kısmını ise doğup büyüdüğü yerlerde geçirmektedirler. Bunun yanı sıra çoklu hayat alanları arasında gurbetçinin/göçmenin kalıcı olarak doğduğu yere yerleşip yerleşmediği veyahut sadece kısa vakitlerde belirli sebeplerden dolayı gidip gelmeleri sürdürüp sürdürmediği de anlaşılmaya muhtaç hususlardan biridir. Her ne biçimde olursa olsun göçmenlerin en az iki konumlu hanelerde (dual-location households) - iki ayrı mekânda hayat sürdürdükleri yaygın olan bir durumdur (Halfacree, 2012: 212; Green vd., 1999). Bu durum literatürde ikili yerleşim (dual settlement), çoklu

⁵ İkinci ev (second home) kavramı ile alakalı detaylı bilgi için bkz. (Halfacree, 2012), (Veepsäläinen ve Pitkänen, 2010), (Tuulentie, 2007), (Gallent, 2007), (Hall ve Müller, 2004) ve (Coppock, 1977).

mekânda melez hayat (multiplace hybrid life) ve kırdan-kente, kentten-kıra göç, kır ötesi hareket (rural-to-urban-to-rural migration-transrural movement) şeklinde adlandırılmaktadır (Öztürk vd., 2013; Öztürk vd., 2018). Çoklu mekânlarda hayatı sürdürme pratiği, daha önce de zikredildiği üzere, ulusötesicilik (transnationalism) yaklaşımına da örnek olmaktadır. Bu anlamda temelli geriye dönüşlerden ziyade tatil ya da ziyaret gibi kısa ve belirli süreli geriye gelişlerden bahsetmek daha doğru olacaktır. Bunların dışında göçülen yerden geriye dönmeyerek başka bir yere gidişe geçişli/sıçramalı göç (transilient migration) denilmektedir (Bovenkerk, 1974: 5).

Göç çalışmaları için zikredildiği üzere, geriye göç çalışmalarındaki kuramsal zemine bakıldığında birtakım genellemelerin yapıldığı görülmektedir. Bunlardan biri, göçülen mesafe ne kadar kısa ise geriye dönüş ihtimalinin de o kadar fazla olacağı; diğeri, göçülen mesafe uzadıkça geriye dönüş ihtimalinin azalacağı şeklindedir. Son olarak göçülen ve terk edilen yerler arasındaki ekonomik vaziyet de tersine göçü etkilemektedir (Bovenkerk, 1974: 8; İslamoğlu, Yıldırım alp ve Benli, 2014: 76).

Geriye göç çalışmalarında gidiş ve dönüş ile alakalı olarak göç hareketlerinin ihtimalleri ise aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır (Bovenkerk, 1974: 10-19; Gmelch, 1980: 138):

1) Geri dönüşü olmayan kalıcı niyetli göç: Bu kategori, geriye göç çalışmaları için en az önemde olanıdır. Çünkü kalıcı niyetle göçenler geriye dönmeyi amaçlamamaktadırlar. Buna, doğduğu yerden zorla (forced)⁶ göç eden ya da ettirilen insanlar örnek olarak verilebilecekken gönüllü bir şekilde de bu durum gerçekleşebilmektedir. Bunlardan biri, büyük ölçüde zorla yaptırılan bir geriye göç çeşidi olan memleketine geri gönderilmedir (repatriation). Bu durum daha çok sığınmacılar, mülteciler, siyasi nedenlerden dolayı ülkesini terk edenler (émigré), devlet adamları, siyasi liderler, yazarlar, entelektüeller ve benzerleri için geçerlidir (Bovenkerk, 1974: 6, 19, 20, 23, 48). Ancak asla geri dönmek üzere

⁶ Göç çalışmalarında gerek ilk göçülen yer gerekse de geriye göçler için gönüllü (voluntary) ve zorla (forced) göç tasnifleri yapılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. (Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 151-158), (Carling vd., 2015: 2), (Carling vd., 2011) ve (European Commission, 2007: 31).

gidilse dahi göçmen fikrini değiştirebilmektedir (Böhning'den aktaran Callea, 1986: 63).

2) Geri dönüşü olan kalıcı niyetli göç: Bu durum, iyi şartlar için göçmeyi ihtiva etmektedir. Bu göç hareketine Avustralya, Kanada ve ABD'ye göçen Avrupalıların geri dönüşü örnek olarak verilebilir. Bundan başka Avrupa'dan İsrail'e yapılan göçlerden az da olsa geriye dönüşler söz konusu olmuştur.

Bu bağlamda King, geriye dönüşü ulusötesi hareketlilik çerçevesinde düşünerek üç şekilde tarif etmektedir: Bunların ilki, kabaca eşit hayat standardı ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri aynı olan iki ülke (Amerika'dan Kanada ve İngiltere'ye, İngiltere'den Avustralya'ya gibi) arasında yapılan geriye dönüşler şeklindedir. İkincisi, gelişmiş ve gelişmemiş olarak tarif edilen ülkeler (Fransa'dan Cezayir'e, İngiltere'den Kenya'ya, Hollanda'dan Endonezya'ya, Belçika'dan Kongo'ya, Portekiz'den Angola'ya gibi) arasında yapılan geriye dönüşler şeklindedir ki, bu durum çoğu kez geçmişte sömürge ilişkisi içerisinde olan ülkeler için söz konusu olmaktadır. Son olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler (Kuzey Avrupa ülkelerinden Güney Avrupa ülkelerine) arasında da geriye dönüş hareketleri vuku bulmaktadır (King, 1978: 175).

3) Geri dönüşü olan geçici niyetli göç: Bu tasnifte yaygın olarak kullanılan kavramlar, işçi dolaşımı (labour circulation), döngü hâlinde gidiş-geliş (circommuting) ve evinden uzak kalan göçmenlerdir (migrants stay away from home). En bariz örnek, bilhassa Almanya başta olmak üzere, bazı Avrupa ülkelerine giden gurbetçiler-göçmenler-misafir işçiler (gastarbeiter) olmaktadır. İşçi talebinde bulunan hükümetler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan işgücü kıtlığının üstesinden gelebilmek için ucuz olan ve geçici olması umulan işçileri çalıştırmak istemişlerdi. Bu maksatla Türkiye ve Federal Almanya Cumhuriyetleri arasında 30 Ekim 1961'de imzalanan İşgücü Mübadele Anlaşması çerçevesinde esas alınan unsur, gidecek olan işçilerin "dönüşüm (rotation) ilkesi" mucibince belirli süreden sonra Türkiye'ye geri dönüşünün gerçekleşeceği şeklinde hükümetler arası bir mutabakat söz konusu idi (Abadan-Unat, 2002: 44):

“Türkiye’nin dış göç sistemi, gidenlerin geri döneceği esası üzerine kurgulanmıştı ve iki temel unsur içeriyordu. Birincisi, dışarıya, sadece değilse bile, olabildiğince vasıfsız ve yarı-vasıflıları göndermek ve Avrupa’da çalışma tecrübesi ile dönecek bu insanlar ile ülkenin kalkınma için ihtiyaç duyduğu kalifiye eleman açığını gidermede önemli bir adım atmaktı” (Akgündüz, 2013: 208).

Aynı zamanda Türkiye’den gidenler de bu plan çerçevesinde, belli bir süre sonunda memleketlerine geri dönmeyi hedeflemekteydiler:

“Bu göçün geçmişteki göçlerden ayrılan yanı geçici oluşudur. Çalışmaya gelen işçilerin ancak küçük bir azınlığına çalıştıkları ülkede sürekli oturma izni verirler, iş sözleşmeleri genellikle bir, bilemediniz iki yıllığına imzalanır. Göçmen işçi, emek gücü eksikliği olan bir yere emeğini satmak için gelir. Kendisi o ülkeye belli bir işi yapmak üzere kabul edilmiştir. Bu işi yerine getirmekten başka bir hakkı ve gerçekliği yoktur. Gösterilen bu işi yerine getirdiği sürece kendisine ücreti ödenir ve kalabileceği bir yer verilir. O işi yapmasına gerek kalmadığı anda, geldiği yere geri gönderilir. Böyle göç edip gelenler insan değil, makine gözcüleri, süpürücüler, kazıcılar, harç karıcılar, siliciler, deliciler ve benzerleridir. Geçici göçün anlamı budur işte. Bir göçmen işçinin yeniden insan (koca, baba, yurttaş, yurtsever) olabilmesi için yurduna dönmesi gerekir. Ona hiçbir gelecek vadetmediği için terk etmek zorunda kaldığı yurduna” (Berger ve Mohr, 2018: 64).

Ancak ülkeler, işverenler ve aynı zamanda işçiler için “evdeki hesap çarşıya uymamıştır”. Örneğin planlanan süreler içinde Almanya’da ve diğer ülkelerde kalacakları düşünülen Türk işçiler, ailelerini de yanlarına taşıyarak şu an itibarıyla Almanya’daki en kalabalık göçmen topluluğunun (diaspora)⁷ ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır. Ancak ikinci ve üçüncü nesil Türkler, ilk gidenlere kıyasla, bilhassa Alman toplumuna uyum sağlama hususunda sıkıntı çekmemelerine ve başarılı kariyerlere sahip olmalarına rağmen, artan oranda, Türkiye’ye dönmeyi tercih etmektedirler (Rittersberger-Tılıç vd., 2016). Öne sürülen nedenler ise şunlar olmaktadır: Bir memlekete sahip ve ait olma hissi eksikliği, memleket hasreti, meslekî sebepler ve karşılaşılan ayrımcılıklar (Alkan, 2011: 181, 183,

⁷ Kopuntu olarak da Türkçe’ye tercüme edilen diaspora, Yunanca “diaspeiro”, dağıtmak sözünden gelmektedir (Mortan ve Sarfati, 2011: 329). Aslı kökeni olmayan ülkede yaşayan insanların, kendilerinin doğup ayrıldıkları veya anne, baba ve daha üst kuşağın doğdukları ve bu vesileyle mensubiyet kesp edilen ülkeye dair olumlu duygu ve düşüncelerinin sürdürülmesi olarak ifadelendirilebilir (Cassarino, 2004: 263; Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 111-118). Bu duruma en genel olarak Türkler’in Türkiye dışında yaşamaları, örnek olarak gösterilebilir. Bu hususla alakalı olarak Türkiye nezdinde Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı görev üstlenmiştir. Diaspora ile alakalı öne çıkan bazı çalışmalar için bkz. (Cohen, 1997), (Vertovec ve Cohen, 1999), (Brubaker, 2005) ve (Bauböck ve Faist, 2010).

184). Alkan'a göre ise, "Almanya'dan Türkiye'ye dönen çift yönlü göçmenler artık ne tam olarak bir misafir işçidir ne de tipik bir Alman'dır. İkisinin arasında gidip gelen bir bireydir":

"Bu kişiler Türk gibi hissedip Alman gibi düşünmektedirler. Çift yönlü göçmenler kendilerinin Alman ya da Türk gibi kesin ifadelerle belirtilmesinden ziyade hem Alman hem Türk olarak tanımlanmayı/tanınmayı daha uygun bulmaktadırlar. ... Göçmenler memleketleri ile bağlarını koparmıyorlar ve yaşadıkları toplumda sosyalleşiyorlar ve birçok toplumda aynı anda yaşayabiliyorlar. Göçmenler bu tanıma göre köklerinden uzaklaşmadan farklı ülkeler ve şehirlerde kök salabiliyorlar. ... Çift yönlü göçmen; memleket, kimlik, uyum, gelecek ve hayatın odak noktasını tek taraflı olarak görmeyerek uzun vadede nerede yaşayacağını bilemeyen kişilerdir" (Alkan, 2011: 182-183).

Çok geniş bir alana ait olmanın vurgulanması bakımından yedi aylık süre içerisinde birinci, ikinci ve üçüncü nesilden iki yüze yakın kadın ve erkekle yapılan görüşmeler neticesinde bir çeşit sözlü tarih olarak nitelendirilebilecek bir eser olan Kenan Mortan ve Monelle Sarfati'nin *Vatan Olan Gurbet: Almanya'ya İşçi Göçü'nün 50. Yılı* adlı çalışmalarında Almanya'da yaşayan Türk kökenliler için geniş bir coğrafyanın karşılığı "bura" olarak nitelendirilmektedir:

"Yasemin, Güneydoğulu bir babayla, Batı Karadenizli bir annenin kızı. Kendisini nereli hissediyor? "Bu zor bir soru çünkü her iki yere de ait değilim. Bu iki yöreyi biliyorum, oralara gitmekten hoşnutum, annem ve babamın memleketi olarak övünüyorum ama hepsi bu, çünkü buralıyım" diyor. "Buralıyım" sözünü Türkiye çıkışlı Almanlardan sıkça duyarız. "Almanya" değil, "bura!" Bir mahçubiyet mi? Sanmıyoruz. "Burası" geniş bir coğrafya. Bu geniş coğrafya Almanya'dan daha fazlasını, bir trans mekânı ve tüm Avrupa'yı kapsıyor. "Buralıyım" deyince işin içinde Avrupa'nın değerler sistemi de yüklü oluyor. Bundan, "ucum Türkiyeli olsa da, oraya ait değilim" saptaması da çıkıyor" (Mortan ve Sarfati, 2011: 138).

Tıpkı yurt dışına göçte olduğu gibi, Türkiye içinde göç hareketliliğine dâhil olan bireyler, tek bir mekândan çok maddi ve benzeri şartların var olması hâlinde, birden çok mekânda senenin belli sürelerini geçirebilmekte yanı sıra aidiyet-mensubiyet, bağlılık ve kimliklerini aslî ve menşe olarak bilinen mekânlardan başka şehirlerde de sürdürmeye çalışmaktadır.

4) Geri dönüşü olmayan geçici niyetli göç: Bu tasnife dâhil olan göç, kısa süreli ve belirli bir amaç (eğitim, para kazanmak, turizm, meslekî seyahat ve benzeri) için yapılmakta ve ilk aşamada geriye dönüş amaçlanmaktadır. Ancak bilhassa

eğitim maksadıyla “fakir” ÷lkelerden “zengin” ÷lkelere giden insanlar, ayrıldıkları yer ile vardıkları yer arasında kıyaslama yaptıklarında hayat standartlarının ikincisinin lehlerinde olduğunu düşünerek büyük ihtimalle doğdukları yerlere geri dönmemektedirler. Buna benzer şekilde geçici işçi olarak göçenler, ailelerini de göçtükleri yerlere, yanlarına getirebilmektedirler. Bu durumdan farklı olarak Türkiye’de de olmak üzere, karar vericiler, beyin göçünü (brain drain) engellemek maksadıyla devlet desteğiyle eğitime giden insanları, yurt dışına belli taahhütlerle göndermekte ve ÷lkelerine dönmelerini zorunlu kılıp mecburi hizmete tabi tutarak beyin göçünü engellemeye gayret göstermektedirler (Gaillard ve Gaillard, 1998; Dedijer ve Svenningson, 1967).

Geriye göç çalışmalarında, insanların maddi akılcılığa hiç de uygun olmayan bir şekilde maddi ve manevi fedakârlıklarda bulunarak geçmişleriyle irtibat kurmalarının aksine, geriye dönüşlerinin başarı (success) ya da başarısızlık (failure) ölçeğinde değerlendirildiği de gör÷lmektedir (Cassarino, 2004: 257-74; Carling vd., 2015). Geriye göç literatüründeki birçok çalışmada geriye göçen insanların kuracakları yeni hayatlarında mantıklı bir sebep aranmaktadır. İfade edilen sebeplerin büyük çoğunluğu ekonomik saiklere dayandırılmaktadır. Bu bağlamda geriye dönen göçmenler için dört tiplene yapılmaktadır (Cerase, 1974):

- 1) Başarısızlığın dönüşü: Göç eden kişi, gittiği ÷lkede uyum sağlayamadığından başarısız olmuştur ve doğduğu topraklara geri dönmüştür. Bu tasnif, doğduğu topraklardan beş yıldan daha uzun süre ayrı kalanlar için yapılabilmektedir.
- 2) Muhafazanın dönüşü: Geri dönmeye sürekli niyeti olan göçmen, maddi kaynaklarını devamlı olarak arttırma gayretindedir. Uyum sağlamamak için adeta çaba sarf etmektedir. Bu tasnif, doğduğu topraklardan altı ila on beş yıl arası süresince ayrı kalanlar için yapılabilmektedir. Dolayısıyla başta maddi olarak yeterli gör÷len birikimler yapılarak geri dönüş niyetiyle vaktiyle terk edilen topraklara geri dönülebilmektedir (Piore, 1979).
- 3) Emeklilik dönüşü: Doğulan yerde emeklilik için barınmayı sağlayabilecek gerekli kaynaklara gurbette/göçte erişilmiştir. Göçmenin doğup büyüdüğu yer, köy ise, çoğunlukla emekliliğinde varsa miras kalan yoksa satın alınan bir araziye,

ev inşa ettirilmektedir (Callea, 1986: 66). Bu tasnif, otuz yıl ve üzeri süre, doğduğu topraklardan ayrı kalanlar için yapılabilmektedir.

4) Yenilik dönüşü: Göçmen sadece sahip olduğu kaynaklarla değil aynı zamanda göç süresince edindiği meslek ve becerilerle doğduğu yere dönmektedir. Bu tasnif, on altı ile otuz yıl aralığında doğduğu topraklardan ayrı kalanlar için yapılmaktadır.

Görüldüğü üzere, geriye göç literatürünün ana omurgasını göçmenlerin çoğu hâlde maddi olarak yaptıkları fayda-maliyetler çerçevesindeki göç hareketlilikleri belirlemektedir. Ancak bazı geriye göç çalışmalarında geriye dönenler için güçlü aile ve akraba bağları (düğün, cenaze ve benzerleri), hasat işleri, doğulan yerin açık ve temiz havası, stressiz bir hayatın olma ihtimali, arkadaşlar, hatıralar, toprağa ve geçmişe duyulan sevgi, aşk ve geçmişe duyulan özlemden kaynaklı olarak irtibatların sürdürüldüğü de ifade edilmektedir (Bovenkerk, 1974: 21; Gmelch, 1980: 139; Karpas, 2003: 253-257, 267; Farrell vd., 2012: 34; Carling vd., 2015: 19). Dolayısıyla geriye dönüş, göç hareketliliği bağlamında hesap edilebilirliği en zor durumlardan biri olmaktadır (Gmelch, 1980: 135).

Geriye göç hareketliliğini maddi ve somut sebeplere dayandırma ve akılcı hâle getirme yaklaşımı ağırlıklı olarak (uluslararası) geriye göç kuramlarında da karşımıza çıkmaktadır (Farrell vd., 2012; Cassarino, 2004) ve bu yaklaşımların konuyu nasıl ele aldıklarını kısaca özetlemekte yarar vardır.

1) Neoklasik Ekonomi:

Bu yaklaşım, doğulan ve göç edilen yerler arasındaki ücret-kazanç farklılığı esasına dayanmakta ve kişisel bir karar olarak değerlendirilmektedir. Göçmenler, gittikleri yerlerde daha fazla kazanacaklarını umut etmektedirler (Todaro, 1969). Göçmenin asıl güdüsü, gurbette başarısızlığa uğramamaktır. Böylelikle sadece daha fazla para kazanmanın yanında gidilen yerde olabildiğince, hatta daimî olarak (permanent) kalma hedeflenmektedir. Dolayısıyla neoklasik ekonomi yaklaşımına göre, göçmen geri dönüyorsa, bu durum bir başarısızlık olarak ifade edilmektedir.

2) İşçi Göçünün Yeni Ekonomisi:

Neoklasik ekonomi yaklaşımından farklı olarak, göçülen yerde hedeflere ulaşıp geri dönüldüyse, geriye göç başarılıdır, denilebilir (Constant ve Massey, 2002). Bu yaklaşıma göre geri dönüş, göçün doğal bir neticesidir.

3) Yapısalcılık-Yapısal Yaklaşım:

Geriye dönüş, sadece şahsî bir mesele olmamakta, sosyal ve bağlama ilişkin sebeplerin ötesinde yapısal faktörlerin etkisiyle de ortaya çıkabilmektedir. Bu yaklaşıma göre, göçmenlerin geriye döndüklerinde kıra ya da kente yerleşmeleri, yeniden uyumlarını ve geriye dönüş beklentilerini şekillendirmektedir. İlk iki yaklaşımdan farklı olarak bu yaklaşımda geriye göç, hem başarı hem de başarısızlık olarak nitelendirilebilmektedir. Bu bağlamda göçmenler geriye döndüklerinde ayrılmadan önceki hayat standartlarına kıyasla daha konforlu bir düzen kurmayı arzu etmektedirler. Burada üç göçmen tiplmesi ortaya çıkmaktadır: Menşe yerden hedef yere giderken geri döneceğinde kararlı olanlar, emekli olunca geri dönenler ve menşe yerde maddi imkânların, sosyal ve kültürel bağların canlı olmasını önemseyenler (Callea, 1986). Bu bağlama misal olarak Türkiye'ye geri dönen veyahut belirli zaman aralıklarında gitmeye çalışan göçmenler; çocukları, gelinleri, damatları ve torunlarını da hesaba katarak bilhassa kır ölçütlerini aşan yapılar inşa et(tir)mekteler (Öner, 2016; Carling vd., 2015: 26) ve kaynak olarak bildikleri mekân ve oradaki cemaat ile bağları canlı tutmaya çalışmaktadırlar.

4) Ulusötesicilik:

Göçmenin doğduğu ülkeden başka bir ülkeye gidişi etrafında şekillenen süreçleri ihtiva eden bu yaklaşımda, doğulan ve gidilen ülkeler arasındaki kuvvetli sosyal ve ekonomik bağlantılar daha iyi anlaşılacak istenmektedir. Buna göre, göçmenler, doğulan yere yaptıkları düzenli ziyaretlerle esasen geriye dönüş hazırlıkları yapmaktadır (Carling vd., 2015: 26).

Göçülen yerde bir hayat sürdürülmeye çalışılmakta ve bunun için de gerekli görülen kimlikler inşa edilmektedir. Aynı zamanda geriye dönüş akıldan ve gönülden çıkarıl(a)madığı için hayal edilen geleceğe ilişkin de muhtemel uyum kimlikleri zihinde inşa edilmeye çalışılmaktadır. En temelde ikili durum, tıpkı ikinci

ev (second home) tabirinde olduğu gibi, çift kimlikleri (double identities) ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Almanya'ya gidip de yerleşenler için “Alamancı; hem orada hem burada yabancı” tabiri sıkça kullanılmaktadır. İşte burada göç literatüründe hâkim durumda olan maddî sebepler zaviyesinden farklı olarak muhtemeldir ki, göçmen çoklu kimlik hâliyle maddi ve manevi olarak mücadele etmek durumundadır. Bu ve benzeri hâllerin de evrensel ölçütlerde formüle edilip çözüme kavuşturulabilmesi zor gözükmetedir. Her bir hayat hikâyesi, çok farklı sebepler içerecek ve varılan nihaî kereden geriye bakıldığında akla ve mantığa aykırı birçok durumun göçmen tarafından fedakârca üstlenildiği görülebilecektir.

5) Sosyal Ağ Teorisi:

Bu yaklaşımda, ulusötesicilik yaklaşımı ile benzer şekilde, geriye dönmeye çalışan göçmenlerin geçmişleri ile sıkı bağlar kurmaya çalıştıkları ifade edilmektedir. Bu bağlamda kurmaya çalıştıkları ilişkiler, en genel manasıyla sosyal sermaye (social capital) olarak nitelendirilmektedir. Fakat birçok göçmen için “sermaye” kavramının karşılığı, mekanik bir anlam ihtiva etmemekte çok yoğun duygularla ilişkili bir biçimde aslî olarak görülen toprak ve cemaatle bağlılığın, aidiyet-mensubiyet ve kimliğin korunmasının ve devrinin mücadelesi ile alakalı olmaktadır.

Bu yaklaşıma göre geriye göç eylemi, kaynakların seferber edilmesini (resource mobilization) ve hazırlığı (preparedness) gerektirmektedir. Göçmenin hazırlığı ise geriye göçe sadece istekli olmasıyla tamamlanmamakta, geriye dönüş için gerekliliklerin yerine getirilip hazır olunmasını gerektirmektedir. Yani geriye dönüşün öncesi ve sonrasına ilişkin durumları (pre and post-return conditions) çok iyi şekilde planlamak gerekmektedir (Cassarino, 2004: 271-2, 274-5). Bunlar arasında geçimin temin edilebilmesi için gerekli görülen iş, yaşanılacak olan şehrin ve sosyal çevrenin tesisi, çocukların eğitimi, akraba, dost ve diğerlerine yakınlık veyahut uzaklık ve benzerleri gelmektedir.

Bu bağlamda geriye göç kararının verilmesi, en genel manasıyla üç ana sebepte toplanmaktadır (Gmelch, 1983: 46): (1) Vatansever-Sosyal (Patriotic-Social), (2) Ailevî-Kişisel (Familial-Personal), (3) Ekonomik-Meslekî (Economic-Occupational).

En genel göç yaklaşımlarında kırsal itici, kentin çekici faktörleri anlayışında (Lee, 1966) olduğu gibi, vatansever-sosyal sebepli geriye dönüşlerde itici ve çekici faktörler de, göçmenin doğduğu yere geri dönmesinde etkili olmaktadır. Geriye “çekici” olarak göçmen menşee toprağında kendinden olanlarla hayatını sürdürmek isterken, geriye “itici” olarak, göçtüğü yerde kendini yabancı hisseden ve uyum sağlayamayanlar doğduğu yerlere dönmek istemektedirler. Benzer şekilde ailevî-kişisel sebepler de göçmenin doğduğu yerdekilere-geride bıraktıklarına yakın olmak istemesiyle hem “çekici” hem de “itici” bir nitelik ihtiva etmektedir (Gmelch, 1983: 6). Ekonomik zaviyeden bakıldığında ise, menşee yerde eskiden farklı olarak güvenceli iş, eğitim, sağlık, sosyal, kültürel ve benzeri imkânların oluşu da vaktiyle göçen bireyleri geri çekici etkiler meydana getirmektedir.

Geriye göç etmenin kesin bir biçimde karara bağlanabilmesi oldukça karmaşık bir sürece tekabül etmektedir. Bu bağlamda geriye dönüş ve geriyle olan irtibatın sürdürülmesi, çoğu zaman somut şekilde tarif edilebilecek veyahut nicelik olarak izah edilebilecek bir durumu ihtiva etmemektedir. Ancak kırsal ev yapılabilecek bir arazinin ya da asgari seviyede hayatın sürdürülebileceği bir evin olması, bilhassa maddi imkânları geniş olmayan göçmen için dahi geriye göçü veyahut en genel anlamıyla geriyle irtibatı kolaylaştırmaktadır (Gmelch, 1983: 7). Çünkü maddi saiklerin dışında tarifi çok güç olacak şekilde; toprak, kimlik, beka arasında çok güçlü şekilde kurulmuş bir bağın olduğunu, bunlara yapılmış duygusal yatırımların varlığını ve insanların yeniden ördükleri bir kurgunun meydana geldiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Bir örnek olması bakımından Almanya’ya göç etmiş Yunan ailelerin evlatları olan ikinci nesil fertlerin büyük çoğunluğu, ekonomik sebeplerin dışında hayat nizamı, aile ilişkileri, akrabalık bağları, sosyal bağlantılar ve benzeri saiklerle köklerine dönmektedirler (King, Christou ve Ahrens, 2011). Göçmen ülkesi tabiri haiz ülkelerde hayatını sürdüren birçok “göçmen”, aslî olarak bildikleri topraklarıyla ve oradaki insanlarla irtibatlarını sürdürmeye, canlı tutmaya, hayatlarını sürdürdükleri yerlerde bağlılık ve aidiyetlerini-mensubiyetlerini yaşa(t)maya ve arkadan gelen nesillere aktarmaya gayret göstermektedirler.

Bu bağlamda geriye dönüş şekilleri bağlamında çok genel bir tasnifi King, şu şekilde yapmaktadır: Arada bir (occasional), düzenli (periodic), mevsimlik (seasonal), geçici (temporary) ve kalıcı (permanent) geriye dönüşler. Bunların sebepleri ise, zorla (forced), planlı (planned) ve hazırlıksız (spontaneous) olarak tarif edilmektedir (King, 1978: 4).

Türkiye özelinde ise geriye dönüşlerle alakalı olarak ikili bir tasnif, Mahmut Tezcan tarafından yapılmıştır. Buna göre ilk olarak “yaylaya, bağ evlerine, denize, yazlığa ve tatil köylerine” olabilecek şekilde geçici göçler; ikinci olarak ise “kentnin büyümesine, kentin dışına yerleşmeye, emekliliğe, büyük kentlerdeki geçim zorluğuna ve kent dışındaki yerlerde iş imkânlarının oluşmasına” bağlı olarak sürekli olarak yaşama niyetiyle yapılan daimî geriye göçler söz konusu olmaktadır (Tezcan, 1989: 37-42).

Dönüş nedenleri olarak doğulan yerin cazibeleri, başta ebeveynler olmak üzere, yakınların hastalanması ya da ölümü, temiz hava, sakin bir hayat imkânı, eski ilişkilerin, dostlukların tekrardan canlan(dırıl)ma ihtimali, toprak ile olan güçlü, duygusal bağlılık ve aidiyet-mensubiyet zikredilmektedir (Gmelch, 1983: 5-7). Bu sebeplerin dışında yaş faktörü de geriye dönüşü ve geriyle olan bağlılığın sür(dürül)mesini göçmen açısından mümkün hâle getirmektedir. Bu anlamda birçok göçmen için yaşın ilerlemesi, aslî ve menşee olarak görülen toprağa daha yakın hissedilmesinin, anlamı güç bir şekilde toprağın çekici bir unsur hâline gelmesinin öncü sebeplerinden olmaktadır. Sırf bunları ve benzer hasletleri canlı tutabilmek için geride bırakılanlarla iletişimi sürdürme, ziyaretler yapma, hâlihazırda orada yaşanmasa da oraya maddi katkı sağlama (Karpas, 2003: 249, 254-257) gibi davranışlar esasen hiçbir akılcılıkla bağdaştırılamayacak şekilde sürdürülmektedir. Bu doğrultuda birçok göçmen, doğduğu yerdeki ailevî ve sosyal hayatı, özlemi, toprağa bağlılığı ve benzerlerini düşük gelir ve hayat standartları dâhilinde bile tercih edebilmektedirler (Gmelch, 1983: 8; King, 2000).

Bu bağlamda Türkiye özelinde yapılmış bir araştırma olarak Kemal Haşim Karpas, gecekonduyu, kırdan kente göçü ve kır ile kent arasındaki bağlantıların biçimlerini ele aldığı; gecekondulaşmanın sonuçlarını yalnız şehirde değil, geride bırakılan köyde de araştırmaya giriştiği *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm* adlı çalışmada,

İstanbul'un kuzey tepelerinde yer alan üç gecekondu yerleşiminde yaşayan kırdan göçenlerin kentleşme çabalarının sosyo-ekonomik arka planını da dikkate almaktadır. Çalışmada, sadece kırdan kente göçe odaklanılmamakta, vaktiyle kente göçenlerin ayrıldıkları yerler ile bağlantılarına da dikkat çekilmektedir. Bu doğrultuda gecekonducuların köylerini neden ziyaret ettiklerine (2003: 253, 255-257) ve bu bağın göçenlere, köy ve kente ne gibi kazançlar sağladığına (2003: 254) da yer verilmektedir. Burada dikkate değer biçimde, çalışmada köye olan bağlılık nedenlerinden birkaçı iktisadî temelli olmamaktadır. Bunlar ağırlıklı olarak; özlem, toprağa bağlılık duygusu, anne, babanın ve mezarların ziyareti olabilmektedir. Diğer taraftan, göçmen, olur da göç sürecinde bir sıkıntı yaşarsa, geriye dönebileceği, sığınabileceği bir kapının her daim açık olmasını arzu etmektedir. Toprağına bir daha dön(e)meyenler olmakla beraber senenin belli vakitlerinde bu ve benzeri vesilelerle ziyaret maksadıyla dahi olsa geriye gidenler bulunmaktadır.

Bazı çalışmalarda toprağından ayrılan göçmenin vakit geçtikçe köklerinden uzaklaştığı da (dissimilation from origins) (Guveli vd., 2016: 5) görülmektedir. Bu anlamda göçmenin gittiği yerde geride bıraktığı akraba ve yakınlarından çok farklı bir hayatı olmakta, geri ile irtibatı giderek zayıflamaktadır.

Fakat öte yandan göçmenin menşee olarak bildiği toprağına ve orada hayatını hâlihazırda sürdüren ve oradan tıpkı kendisine benzer sebeplerle ayrılmak zorunda kalan cemaate bağlılığının ve irtibatının giderek azalmasının aksine aidiyet-mensubiyet hissiyatının, "ev", "vatan", "yurt", "ocak", "memleket" ve benzeri şekillerde bilinen mekânın anlamının göçmen nazarında giderek arttığı da bir gerçeklik olmaktadır.

Bu anlamda kendinden önce gurbete çıkan dede ve baba gibi hane reisleri olabileceği gibi, doğup büyüdüğü toprakların çoğu kez hayatın idamesine yetmediği, yetse bile belli bir seviyeye erişilmek istendiği, gerekli görülen kazançların elde edilip geriye dönme düşüncesinin hâkim olduğu bilinmektedir. Böyle olmasa bile, menşee olarak bilinen toprağına ve cemaate her türlü desteğin çok uzaklardan dahi olsa seve seve yapıldığı, aynı zamanda kentte, köyden gelen mahsül ile bütçenin ve geçimin desteklendiği ancak bu desteğin sadece

iktisadî olarak bir katkının yanında menşe olarak görülen toprağın mahsülünün olduğu düşünülerek manevi bir hazzın duyulduğu da müşahade edilmektedir. Tipik bir kent insanı olmadan farklı olacak şekilde tatil vakitlerinde köye gidilen, müzik dinleneceği vakit yöreye has türküler dinlenen, kent ortamında da çoğu kez öteki ve hor görülen, gülünen bir zeminin devamı niteliğinde doğup büyünülen toprakta arkadan gelen neslin uzun vadede kalıcı bir şekilde hayatını sürdürmeyeceği fikri neticesinde kâh yurt dışında kâh yurt içinde büyük şehirlerde hayatını sürdüren göçmenin memleket ziyareti, irtibatını canlı tutma gayreti, geriyi sürekli olarak ayakta tutma çabası, bunun için çocukların özendirilmesi ve tüm bunlar için ortaya konulan gayretin, üstlenilen külfetin ve yapılan fedakârlıkların anlaşılmaya değer yanı belki bir akıl dışılığın örneği olmaktan ibarettir.

Bu tavır ve davranışların anlaşılmasına yönelik bir ilk adım olarak Alfred Schuetz'ün göçmen için evin ne anlam taşıdığına dair "The Homecomer" adlı makalesindeki tasvire dikkat çekmek gerekir. Onun gözünde ev sadece bir başlangıç noktası değil, aynı zamanda varılacak nihai bir menzildir. "Ev, insanın ayrı kaldığı, uzakta olduğu zaman geri dönmeyi düşündüğü yerdir". Schuetz'ün izahına göre ev, maddi bir anlamdan çok duygusal olarak hatırlanan ve tanımlanması zor olandır. "Ev, herkeste farklı hatıralar bırakmıştır. Kimisi için baba evi, kimisi için ana dili, kimisi için aile, arkadaşlar, sevgili, ilk göz ağrısı...". Her hâliyle evin taşıdığı anlam, zihinlerde "muazzez bir manzara" bırakmıştır. Dolayısıyla ev, "onu asla terk etmemiş olan; ondan uzakta yaşayan ve geriye dönen için çok farklı anlamlar ihtiva etmektedir" (Schuetz, 1945: 370).⁸ Bilhassa göçüp geriye dönme niyeti taşıyanlar için "gurbet ellerde evdeki gibi hissetmek" sıkça bilinen bir duygu durumudur (Yuval-Davis, 2006). Göçen insanlar, memleket ve vatan hasreti (homesickness) çekmekte ve doğup büyüdükleri yerlerde aşına oldukları saf bir ilişkiyi (pure we-relation) aramaktadırlar (Schuetz, 1945: 371, 373). Dolayısıyla göçmenler, çoğu zaman net bir şekilde ifade

⁸ Eve (home) ilişkin araştırma bağlamında değerlendirilebilecek şekilde geniş kapsamlı ve güncel bir bibliyografik çalışma için bkz. (Boccagni vd., 2018).

edemeseler de geride bıraktıkları ana kara (homeland) ile “nostaljik bir kimlik” geliştirmektedirler (Al-Ali ve Koser, 2002).⁹

Bu bağlamda menşe ve menzil olarak görülen mekânlar ve cemaat arasındaki mesafeyi göçmen nezdinde anlamlı kılmaları bakımından nostalji kavramına odaklanmak yerinde olacaktır. Nostalji (nostalgia) kelimesi, nostos (eve dönüş) ve algia (özlem) kelime köklerinden türetilmiştir. Bu anlamda memleket özlemi, vatan hasreti ve daüssıla gibi kavramlarla ilişkili olan nostalji hissiyatının bireylerde oluşması için yer değiştirmeden, uzunca bir mesafeden, bir şeyi ve/veya kimseyi yitirmeden, zaman ve mekân farklılığından söz etmek gerekmektedir. Nostalji, tarih boyunca insanlar için farklı anlamlar ihtiva etmiştir. Bugünkü yaygın muhtevasından farklı bir biçimde nostalji, “on yedinci yüzyılda tıpkı soğuk algınlığı gibi, tedavi edilebilir bir hastalık” olarak tahayyül edilmiştir. Bu sözcüğü ilk olarak İsviçreli doktor Johannes Hofer 1688’de yazdığı tıp tezinde kullanmıştır. Hofer, nostalji sesinin gücünden hareketle kişinin kendi memleketine geri dönme arzusundan kaynaklanan üzgün ruh hâlini tanımlamanın mümkün olduğuna inanmaktaydı. *Dissertatio Medica de Nostalgia* (Basel, 1688) başlıklı tez, Carolyn Kiser Ansbach tarafından İngilizce olarak makale şeklinde *Bulletin of the Institute of the History of Medicine* adlı dergide (Ansbach, 1934) yayımlanmıştır (Boym, 2009: 25).

Ancak günümüzde nostalji, bir hastalık olarak kabul edilebilecekse, çaresi olmayan modern bir tutuma dönüşmüştür (Boym, 2009: 14). “Modo (hemen, biraz önce, demin) kökünden türetilen modern sözcüğü”nün kullanıma girmesi Hıristiyan ortaçağa dayandırılırsa da (Boym, 2009: 51) modernlik sözcüğü “ilk kez siyaset bilimciler tarafından değil, şairler tarafından keşfedilmiştir; Charles Baudelaire bu sözcüğü *Modern Hayatın Ressamı* (1859-60) adlı denemesinde önermiştir. Modernlik, kent kalabalığı içinde örtülü ve ağır makyaj yapmış meçhul

⁹ Yurt dışına ya da yurt içindeki büyük şehirlere göç edenlerden bilhassa ilk gidenler ile sonradan gidenler arasında ne türden benzerlik ve farklılıkların olduğuna bakılarak gidilen büyük şehre ya da ülkeye adapte olma mı yoksa tıpkı çıkılan yer gibi bir ortam oluşturma gayreti içerisine mi girildiği merak edildiğinden bilhassa büyük şehirlerdeki ve yurt dışındaki dernek ve vakıf başkan ve üyeleriyle mülâkatlar yapılarak kendilerine bu bağlamda kurumsal olarak ne yapmak istedikleri sorulmuştur. Bu durumla ilişkili beyanlara bulguların tartışıldığı dördüncü bölümde yer verilmiştir.

bir kadınla kişileştirilir” (Boym, 2009: 48). Bundan başka “yirminci yüzyılın başında modern deneyim, Georg Lukács tarafından “aşkın evsizlik” olarak nitelendirilmiştir.” Böylelikle şimdiye ve âna duyulan hayranlık, geçmişe duyulan özlemle birleştirilmektedir (Boym, 2009: 51).

Nostaljiye, memleket hasretine ve vatan özlemine çare olabilecek şeyin, doğulan ve büyünülen yere geri dönüşten geçtiği akla gelebilecek en kestirme çözümlerden biri olabilir. Ancak bu çözümün herkes için geçerli ve imkânlı olduğunu iddia etmek zor gözükmetedir. Her şeyden önce nostalji duygusuna sahip bireylerin karakterleri, hafızaları ve toplumsal kökenleri nazar-ı dikkate alındığında kırdan doğup büyümüş, uzunca bir müddet oralarda hayatını sürdürmüş, olmasa bile irtibatlarını canlı tutmuş ve zihinlerinin bir tarafı hep ora(lar)da kalmış olanların dahi ev diye bildikleri, aslî mekân olarak gördükleri ana vatanlarına dönüşleri toplumsal hayatın yaygın ve yoğun bir şekilde kentte cereyanı dikkate alındığında giderek daha zor hâle gelmektedir. Çünkü sadece mekânın değişmesi değil zamanın ve zamanla birlikte arkadan gelen neslin düşünce ve eylemlerinin de farklılaşması neticesinde aslî olarak görülen mekân ve cemaatten farklı bir mekân ve cemaat ile ilişkilerin meydana gelmesi ve sürdürülmesi nostaljinin, vatan-memleket hasretinin ve özleminin değişmesine, dönüşmesine ve hatta melezleşmesine sebebiyet vermektedir. Bilhassa göç eden ilk nesil, arkadan gelen nesillere kıyasla Tönnies’in ayrımına denk düşecek şekilde; “cemaatte (*gemeinschaft*) kişi, ailesiyle birlikte doğumundan itibaren o birimin içinde yaşar, iyi günde kötü günde ona bağlıdır. Oysa topluma (*gesellschaft*), yabancı bir ülkeye gider gibi gider” (Tönnies, 1955: 38). Artık sonradan gelen nesil için mekân, büyük ölçüde farklılaşmıştır, memleket hasreti, vatan özlemi ve nostalji de ilk neslin sahip olduğu muhteviyattan farklı bir hâle doğru evrilmektedir.

Göç sürecine dâhil olan ilk nesil ile arkadan gelen nesillerin nostalji, vatan-memleket hasretleri ve özlemleri, tamamında olmasa da çoğunluğunda değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlik sadece arkadan gelen nesillerde olmamakta bilakis köyde doğup büyümüş ancak uzun yıllardır büyük şehirlerde hayatlarını sürdürenlerin aynı anda hem sıla hasreti duymaları hem de gidip belli bir süre aslî ve menşe olarak görülen yerde kalındığında sıkılmaları durumlarını

ortaya çıkarmaktadır. Bu değişim ve dönüşüm de elbette modernleşme, ilerleme ve en genel hâliyle başta kurgusal ve insan talepleri neticesinde birikimli bir şekilde sürüp giden ve sürekli olarak yenilenen ve güncellenen modern, “üst-geç modern” (Giddens, 2010) ve hatta kimilerine göre “postmodernlik”, “yüksek modernlik”, “ileri modernlik” gibi modern ötesi şekillerde tarif edilen hayat nizamlarının ortaya çıkmasıyla direkt olarak ilişkili olmaktadır. Buna benzer şekilde ileriki satırlarda irdelenmeye çalışılacak olan Bauman’ın akışkan modernlik (liquid modernity) kavramlaştırması da modern dönem sonrası veyahut içinde bulunulan çağ için denk düşebilecek bir tabir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nostalji kavramı ise geçmiş, yerel, geride bırakıldığı düşünölen her kim ve/veya neyse ve gidilen, yeni olarak kabul edilen ve evrensel olanlar arasında bir köprü vazifesi görmekte, “yerel ve evrensel ayrımını mümkün kılan yeni bir zaman ve mekân anlayışının” (Boym, 2009: 37) göçmen için telafi edici bir veçhesi olmaktadır. Çünkü muhtemeldir ki, nostalji hissiyatı içinde olan birey, tam manasıyla yerli değildir. Yereli ve evrenseli gören, bilen ve birlikte yaşayan biridir (Boym, 2009: 38). Buradaki asıl kaygı, büyük ölçüde geçmişin yitirmek istenmemesi ve aslî olarak bilinen toprak ve cemaate bağlılığın sürdürölmesidir.

Bir yandan doğup büyüölen mekândan farklı olarak büyük şehirlerdeki maddi ve manevi imkânların etkisi “çekmekte” diğer yandan ise uzunca bir süredir hayatın sürdüröldüğü büyük şehirlerdeki hızlı temponun ve kargaşanın yerine yavaş bir ritme, toplumsal kaynaşmaya, yakın ilişkilere, hatıralara, doğal hayata ve benzerlerine duyulan özlem bireyleri büyük şehirlerden “itmektedir” (Lee, 1966). Zaman, mekân ve şartlar bireyleri bazen kırdan itip kentlere çekmekte bazen de kentten itip kıra çekmekte, bu itiş-çekiş tek taraflı olmamakta, birbirini besleyecek ve iç içe geçecek şekilde çoğu zaman karmaşık biçimlerde bireylerin bir yerden başka yerlere gidiş ve dönüşleri makro sosyolojinin, modernleşmeci yaklaşımın ve en genel göç literatürünün kategorize, tarif ve formölize etmeye çalıştıkları hâliyle gerçekleşmemektedir. Bilhassa göç edilen büyük şehirlerde hemşehri dernek ve vakıflarında aktif görev alanlar için nostalji, küreselleşmeye ve aşırı kentleşmeye karşı bir savunma mekanizması, hayatta kalma stratejisi ve eve dönüşün mümkün olmadığını anlamlandırmanın birer işlevi olarak görölmektedir. Bu hususta göçmenin aslî olarak gördüğü toprak ve cemaatten ayrılıp başka bir

yere gitmesi neticesinde kendine “güvenli bir liman” arayışı hâli, bir tür savunma ihtiyakı geliştirmesi bakımından bilhassa kentleşme bağlamında Mübeccel Belik-Kıray’ın “ara form”, “tampon mekanizma” ve “saçaklanma” kavramlarını hatıra getirmektedir (Belik-Kıray, 2002; 2000; 1998a). Ancak bu ve benzeri düşünce biçimlerinden farklı olarak bu durum kimileri için ise mikro milliyetçilikten uzak olan ve kutsallaştırılmaması gereken bir husus olarak görülmektedir.

Ancak zaman, mekân ve şartlar değişse bile, bağlılığın ve aidiyetin-mensubiyetin ifade edilmesi ve bundan hiçbir şekilde geri durulmaması da dikkate değer bir husus olarak ön plana çıkmaktadır. Böyle bir manzaranın ortaya çıkmasındaki en temel sebep ise çoklu mekânlarda hayatların sürdürülüyor olmasıdır. Bilhassa maddi durumu müsait olanlar, senenin belirli vakitlerinde çok farklı mekânlarda hayatlarını sürdürmekte ve aynı anda aidiyet hissettikleri, mensup olduklarını düşündükleri ve bağlılık kesbettikleri mekânlara gidip ora(lar)da bilfiil bulunabilmekte veyahut bu mekânlarla çoğu kez internet aracılığıyla ânlık irtibat kurabilmekte ve ora(lar)dan haberdar olabilmektedirler. Bu durum da ister istemez birçok bireyin zihninde ve kalbinde kesin bir bağlılık söz konusu olsa dahi, fiziken hiçbir yerin kendileri için “son durak” olmadığı şeklinde bir algının oluşmasını mümkün hâle getirmektedir. Bu bağlamda Bauman’ın akışkan modernlik (liquid modernity) (Bauman, 2017) şeklinde tabir ettiği mefhum, kendileriyle görüşülen katılımcıların kahir ekseriyetinin vaktiyle ayrıldıkları toprak ve cemaat ile hâlihazırda kurdukları ve uzun vadede sürdürmek istedikleri bağlılığın ve aidiyetin; zaman, mekân ve şartlara göre değişkenlik gösterdiğiyle paralellik taşımaktadır. Bauman’ın tarifine göre “akışkan modernlik, üyelerinin davranışlarını alışkanlıklara ve rutinlere dönüştürme fırsatı dahi bulamadan hızla değişen ve durağan olmayan bir toplumdur” (Bauman, 2018: 7, 10):

“... Sıvıların katılar gibi belli bir şekli yoktur. Deyim yerindeyse, ne mekânsal ne de zamansal olarak sabit bir konumları vardır. Katılar belirgin mekânsal boyutlara sahiptir fakat zamanın (akışına karşı koyarak veya geçmişini önemsizleştirerek) etkisini nötralize ederler; dolayısıyla katılar için zaman boyutunun önemi yoktur. Oysa akışkanlar, belli bir şekli uzun zaman koruyamazlar; her an şekil değiştirmeye hazırdırlar. Dolayısıyla, akışkanlarda önemli olan, boşlukta kapladıkları yerden çok, zamanın akışıdır. Evet, boşlukta bir yer kaplarlar fakat bu durum geçicidir, “her an” değişebilir. Katılar, bir anlamda, zaman boyutunu ortadan kaldırır; oysa sıvılar için asıl önemli olan şey, zamandır. Katıları tanımlarken zaman

boyutunu yok sayabiliriz; akışkanları tanımlarken ise, zaman boyutunu konu dışında tutmak yapılacak en ciddi hatalardan biri olur. Akışkanları tanımlamak fotoğraf çekmek gibidir ve çerçevenin alt kenarında hep bir tarih ve zaman bilgisi olması gerekir” (Bauman, 2017: 26).¹⁰

Ancak Bauman, akışkan modernliği ve akışkan hayatı tarif ederken sahaya ilişkin verilere bizatihi dayanarak bir açıklama getirmez. Aksine dünya ölçeğinde küreselleşme ve liberalleşmenin giderek arttığı ve gündelik hayatta daha görünür ve hissedilir bir hâle geldiği bir ortama dair çok genel, soyut, makro ölçekli ve eleştirel paradigma çerçevesinde bilimsel atıfları haiz olmakla beraber yılların getirdiği tecrübe ve birikim ile olsa gerek adeta bir deneme biçiminde ve mecazî bir anlatımla bu kavramları gündeme getirmektedir. Araştırma için elde edilen bulgular esasen Bauman'ın tarif ettiği hâliyle kendileriyle görüşülen birçok katılımcı için geçerli olmaktadır. Bu benzerlik, bilhassa bireylerin kendileri başta olmak üzere aileleri hakkında karar verme süreçlerinde ön plana çıkmaktadır. Böylelikle bireyler çoğu kez kesin ve sabit kararlar almaktan imtina etmekte ve her daim “açık kapılar” bırakarak mekânlara aidiyet bakımından “son durak yok” tavrı takınmaktadırlar.

Böyle bir tavır takınılmasındaki öncelikli husus, vaktiyle kırdan ayrılmış olursa bile gidilen şehirlerin imkânlarına alışmak olmaktadır. Birçok kişi için kır, artık uzun süre veyahut temelli olarak hayatın sürdürülmesi için zor bir mekândır. Günümüz şehir şartlarına alışkın olan bireyler için kırın anlamı ve bu bağlamda kır ile kurulan ilişki artık büyük ölçüde “seyirlik” olmaktadır (Febvre, 1995). Sadece kendileri için değil aynı zamanda çocuklarının hayatlarının geri kalan sürelerini geçir(e)meyeceklerini bilmelerine rağmen aslî olarak görülen mekânlar ve cemaat ile ilişkilerin canlı tutulmasına gayret gösterenler dahi, uzun vadeli olarak mekân tercihleri hususunda ne kendileri ne eşleri ne de çocukları için net ve kesin şeyler söyle(ye)memektedirler. Yaşın ilerlemesine bağlı olarak da menşe olarak görülen mekân(lar)ın yitirmek istenmemesi, canlı tutulması ve arkadan gelen nesle sevdirmeye çalışılması en temelde bu yönde bir asabiyet ve mücadeleyi ihtiva etmektedir.

¹⁰ Konuyla alakalı olarak postmodernliğe kapı aralamadan modernliği irdelemeye çalışan önemli bir çalışma için bkz. (Berman, 2013).

Her şeye rağmen arkadan gelen neslin aslî olarak görülen toprak ve cemaatle irtibatının canlı tutulması yolunda gayret gösterilmesi nostalji hissiyatıyla ilişkili olmakla birlikte çoğu zaman maddi ve çıkarıya dayalı bir veçhesi olmadan bireylerde belli seviyelerde duyguların ortaya çıkmasına da vesile olmaktadır. Akılcılıkla izah edilmesi güç olan bu duyguların bireylerde bağlılık ve aidiyet-mensubiyet hissiyatının meydana gelmesinde ve bu kavramların süreç içerisinde birbirlerinin sebep ve sonuçları olması bakımından birbirlerini beslemesi de mümkün olmaktadır. Dolayısıyla çoğu zaman göç literatürüyle bağlantılı biçimde zikredilen bağlılık (attachment) ve aidiyet-mensubiyet (belonging) kavramlarına da temas etmek gerekir. Bağlılık, bir sistem olarak ele alındığında “beşikten mezara kadar” bireyin gelişim sürecinde etkili olmakta (Bowlby, 1979: 129), en temelde potansiyel tehlike ve şiddetten koru(n)mayı içermektedir. Bu durum da bir(iler)ine ve/veya bir şey(ler)e güven duymayı ve kendini güvende hissetmeyi ön plana çıkarmaktadır. Bu anlamda ait-mensup hissedilen, nostaljisi yapılan, özlenen, korunmak istenen ve arkadan gelen nesle emanet edilmeye çalışılan mekân ve cemaat (insanî ilişkiler) çoğu zaman akılcılıkla dahi izah edilemeyecek ölçüde bireylerde bağlılık hissiyatı meydana getirmekte, “köklere” bağlı olmak bireyleri çok daha güçlü ve özgüvenli kılmakta ve duyguların gelecek nesillere aktarılması çabasıyla kontrol altında tutulması bakımından bağlılıkları daha da kuvvetli hâle getirmektedir.

Bu hususta Alman düşünür Heidegger için sadece üzerinde yaşanan toprak parçası ve mekân anlamına gelmeyen köklere bağlılık; “iskân etmek” ve “sükûna ermek” anlamlarını da karşılamakla birlikte, “kültüre”, “değerler sistemine”, “dile” ve “geleneğe bağlı olmak demektir”. “Heidegger’in “kalmak” ve “oturmak” diye tarif ettiği kavramın kökünde rahatlamak ve huzura ermek anlamları yer almaktadır.” Ancak köke bağlı olmanın tam tersi olarak da “yersiz yurtsuz olmak”, “kökünden kesilmek” ve “köksüzleşmek”, Heidegger tarafından tarif edilmiş, bu ve benzeri durumlar yer değiştirme-göç ile ilişkilendirilerek olumsuz bir anlam ihtiva etmiştir. Ancak bu kavramı Nietzsche, Arendt ve Deleuze, birey için olumlu, istenilen, ideal ve bir imkân olarak değerlendirmişlerdir. Heidegger, “yersiz yurtsuzluğu” dünyanın bir kaderi olarak görmekte (Topakkaya, 2018: 64-70) ve

bu anlamda Bauman'ın zikrettiği akışkan modernlik kavramı çerçevesinde kurguladığı birey tiplmesiyle benzerlikler ortaya çıkmaktadır:

“İnsan ev yolunda olan biri olarak sürekli yolda olmayı kendi içinde barındıran yerel olana bağlıdır. Benzer bir biçimde yolda olmak yereli kendi içinden çıkartır. İnsan aslında bu ikisi arasında gidip gelen sarkaç gibidir. Bundan dolayı hem ev yolunda olan hem de ikisi arasında olan, anlamlandırır. İnsan ne sadece duran ve gören bir varlıktır; ne de göçen ve göçebe olan bir varlıktır; o kendi ikametinden yol alan, yol alırken de ikamet eden bir varlıktır” (Topakkaya, 2018: 70).

Tıpkı köklerle kurulan/kurulmaya çalışılan ilişkilerde olduğu gibi duygular da esasen yapı ve faili, yani topluluğu/cemaati ve aktörü/bireyi birbirine bağlamaktadır (Barbalet, 2002: 3-4). Bu bağlamda insanî duyguları anlamak bakımından literatürde ön plana çıkan birtakım kuramsal yaklaşımlar mevcut bulunmaktadır: Dramaturji (Goffman, 1967), sembolik etkileşimcilik (Mead, 1934, 1938; Cooley, 1964), etkileşim ritüeli (Collins, 2004), güç ve statü (Kemper, 1984) ve değişim (Homans, 1961; Blau, 1964) kuramları gibi. Bunların yanı sıra kültürel teori, ritüel teori, etki kontrolü teorisi, kimlik/kişilik teorisi, özbenlik/kendilik (self) teorisi, duygu temelli özbenlik/kendilik (emotion based self) teorisi, psikoanalitik sosyoloji teorileri, ümit edilen statü (expectation states) teorisi ve evrimci teori (Stets ve Turner, 2006) ön plana çıkmaktadır. Ayrıca sahip olunan duyguların biyolojik veyahut genetik kökenli mi yoksa sosyalleşme süreçleri içerisinde öğrenilen şeyler mi olduğu (Turner ve Stets, 2006: 1) önemli bir sorundur. Bu anlamda araştırmaya, verdikleri cevaplarla dâhil olan katılımcılar nezdinde yaşadıklarının (muhtemelen yaşamaya devam edeceklerinin) büyük ölçüde sosyal olarak inşa edilen bir süreç olduğu aşikâr bir biçimde müşahade edilmektedir. Bu inşa sürecinde ortaya çıkabilecek ideal tipler, zaman, mekân ve şartlara göre değişkenlik göstermesine rağmen akılcılıkla izah edilemeyecek biçimde bağlılığın ve aidiyetin-mensubiyetin arkadan gelen nesle devri; usulleri zaman, mekân ve şartlara göre farklılaşsa da özü ve maksadı itibariyle pek de değişmeyecek gibi gözükmemektedir. Çünkü bireylerin bağlılıklarını sürdürme ve aidiyetlerini-mensubiyetlerini çocuklarına aktarmaları, üst nesillerinin kendilerine yaptıklarıyla örtüşmekte, adeta bir bayrak yarışı ve devir daim çerçevesinde arkadan gelen torunlar için de bu süreç işletilmek istenmektedir.

Ancak teknolojik imkânların her geçen gün gelişmesi, aslî olarak bilinen mekân, kültür, cemaat ve benzerleri dışında dünya ölçeğinde başka mekân, kültür, cemaat ve benzerlerinden haberdar olunması bilhassa arkadan gelen nesil için her ne kadar köklerden kopartıcı ve uzaklaştırıcı bir etki meydana getirirse ve bu anlamda vaktiyle geride bırakılan mekân ve cemaatten başka bir yere gidiş ve kopuş söylemini ihtiva eden hâkim göç yaklaşımından farklı bir şekilde cereyan etse de idealize edilen, nostaljisi yapılan, özlenen, yaşanmaya ve yaşatılmaya çalışılan ev (home), bağlılık (attachment) ve aidiyet-mensubiyet (belonging) zaman, mekân ve şartlara bağlı olarak göçmen tarafından sürekli bir şekilde, yeniden üretilmeye ve canlandırılmaya çalışılmaktadır (Bocagni ve Baldassar, 2015: 74). Bu anlamda bireylerin gerçekleştirdikleri mücadele, pür akılcılıkla izah edilemeyecek duygu yoğun bir süreci ifade etmektedir. Bu bağlamda göçmenin duygularını hatıralar, sosyal etkileşimler, hayaller, ümitler, özlemler ve benzerleri büyük ölçüde şekillendirmektedir (Svašek, 2008: 218).

1.6. MODERNLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE GÖÇ OLGUSU

Türkiye'nin Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemine damga vuran, siyasetini, kültürünü, değerlerini ve yaşam şekillerini derinliğine değiştiren en önemli meselelerinden biri göç olgusu olmuştur. Öyle ki, "modern Türkiye bir anlamda iç ve dış göçler ile inşa edilmiştir" (Kazgan, 1971; aktaran İçduygu, Sirkeci ve Aydınğün, 1998: 207; İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 249). Benzer şekilde Karpat'a göre, "Türkiye, göçler sayesinde kurulmuş, değişmiş ve bugün milli devlet hâline gelmiştir" (Karpat, 2016: xxxix). Başta Anadolu olmak üzere, Balkanlar, Kafkaslar, Karadeniz'in kuzeyi, Ortadoğu coğrafyası, Hicaz, Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmı uzunca bir süre Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte asırlar boyunca nüfuz edilen geniş coğrafya ile ilişkiler siyasi olarak akamete uğrasa da insan hareketliliği süregelmiştir. Bu tarihi arka plan vesilesiyle Türkiye, sahip olduğu jeopolitik konumu sayesinde sınırları dışına göç hareketliliğine sahne olmakta, ülke içinde iç göç hareketliliği cereyan etmekte, Türkiye içerisine başka ülkelerden insanlar gelmekte ve geçişlere imkân tanıyan konumu sebebiyle birçok göçmen için geçiş (transit) ülkesi özelliği ihtiva edebilmektedir. Bu anlamda dünyanın en yoğun ve en çeşitli

göç hareketlerine şahitlik eden ve büyük ölçüde ev sahipliği yapan Türkiye, dünya göç tarihinde akıllarda kalıcı bir yer teşkil etmektedir (Erdoğan ve Kaya, 2016: 6).

Bu kısımda büyük ölçüde modernleşme süreci olarak tarif edilen Cumhuriyet dönemi Türkiye'sine dair göç hareketliliği üzerinde durularak bilhassa 1950'lerden itibaren kırdan kente olmak üzere iç göç, 1960'lı yıllarda kitlevî bir hâle gelen Avrupa'ya işçi göçü kapsamında Türkiye'nin sınırları dışına doğru dış göç ve Türkiye'ye dışarıdan içeriye gerçekleştirilen daimî yerleşim ve geçiş (transit) göç hareketlilikleri izah edilmeye çalışılacaktır. Bunların yanı sıra son yıllarda daha yaygın ve belirgin hâle gelen kentten kente ve kentten kıra göç hareketliliğine de değinilecektir.

1.6.1. Türkiye'de İç Göç

Türkiye'de 1950 sonrasında kırdan kente göçün artması, kentlerin büyük ölçüde sanayi ile birlikte olmasa da modernleşmeye başlaması, hem kırdan hem de kentte değişim ve dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Bilhassa Sanayi Devrimi'nden sonra modern toplumların kentlerde meydana geldiği bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin modernleşme tarihi nazar-ı dikkate alındığında da modernleşmenin ve kentleşmenin kırdan gerçekleşmediğini, en belirgin olarak Osmanlı döneminde İstanbul'da, Cumhuriyet döneminde ise Ankara'da vuku bulduğunu söylemek mümkündür (Kolars, 1973: 182-183).

Türkiye'de 1950'li yıllar birçok köylü için dönüm noktası olmuştur (Keleş ve Türkay, 1962; Kaynar, 2016). Çünkü Demokrat Parti iktidarının varlığı beraberinde demiryolları yerine ağırlıklı olarak Amerikan Yardımları (Marshall, 1947) ile karayollarının yapılmasını (Kolars, 1973: 192; Keyder, 1998: 164; İçduygu, Sirkeci ve Aydınğün, 1998: 221) sağlamıştır. Böylelikle demiryollarıyla erişilemeyen birçok yere karayolu ile ulaşılabilmiştir. Tek Parti döneminden sonraki yıllar Türkiye için adeta kabuğunu kırdığı, dünyaya açıldığı zamanlar olarak nitelendirilmektedir. Yine dış yardımlarla tarımda makineleşmenin (Karpaz, 1973: 58; Kolars, 1973: 199-200; Keyder, 1998: 164) eskiye kıyasla (Tekeli ve İlkin, 1998: 6-8) daha da yaygınlaştığı bilinmektedir. Bilhassa traktörün fazla olan emek gücünü açığa çıkarmış olması, her köylünün traktöre sahip olamaması ve arazi şartlarının Anadolu'nun her yerinde traktörün kullanılmasına imkân vermemesi gibi nedenler ile tarımda traktörden beklenen verimin alınamadığı

bilinmektedir. Ancak eskiye kıyasla pazar için üretim yapmak amacıyla yeni tarım arazilerinin açılması, iyi giden hava şartlarıyla birlikte, daha fazla ürünün alınması gerçekleşse (Keyder, 1998: 164) de köylerde makineleşmenin yaygınlaşması boşa çıkan işgücünün (Belik-Kıray, 1998b: 153) yeni iş imkânları için mevsimlik ya da daimî olarak büyük şehirlere göç etmesine sebebiyet vermeye başlamıştır. Dolayısıyla göçün birçok sebebi olmakla birlikte, köylüler giderek pazar için üretici olmaya (Boran, 1998: 148; Akşit, 1998: 173; Keyder, 1998: 163, 166, 167), köyde durmayanlar ise kentte çoğunlukla işçilik yapmaya başlamışlardır.

Bu hareketlilik neticesinde kır ve kentteki nüfus değişimlerine göz atıldığında 1950 yılında ülke nüfusunun yüzde 19'unun kentte yaşadığı, 1970'te bu oranın yüzde 36'ya ve 1990'da ise yüzde 56'ya yükseldiği görülmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 250). Burada dikkate değer husus, kentlerde doğumlara bağlı olmaktan çok kırdan gelen göç hareketleriyle kent nüfusunun artıyor olmasıdır. Türkiye'deki iç göç sürecinin öncelikli sebepleri arasında kırdaki geçim imkânlarının ve hayat şartlarının hanehalkları için yeterli seviyede olmaması, bu anlamda kırın iticiliği nedeniyle göç hareketliliği belirgin olmaktadır. Başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerin 1960'lardan sonra değişimi ile birlikte kırın iticiliğine kentin çekiciliği de eklenmiştir denilebilir. Vakit ilerledikçe kitle iletişim araçlarının da yaygınlaşmasının neticesinde kırdaki hayatını sürdürenler kentte olup bitenlerden daha çok haberdar olmaya başlamışlar ve bu durum da kente yönelen hareketliliği daha fazla arttırmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 250). Türkiye'deki iç göç süreci büyük ölçüde siyasal değişimler çerçevesinde belirli dönemlendirmelerle ele alınmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 250; İçduygu, Sirkeci ve Aydıngün, 1998: 239):

İlk dönem olarak 1923'ten 1950'ye kadar olan süreç içerisinde önemli bir göç hareketinin yaşanmadığını, olsa bile kırdan kente ve kentten kentte cılız bir göç hareketliliğinin söz konusu olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu duruma devlet memurlarının tayin ve atama sebepleriyle meydana gelen hareketliliği örnek olarak verilebilir. Bu dönemin göç bağlamında fazlaca hareketli olmayışının kanıtı da kentli nüfusun 1927 ve 1950 yılları arasında sadece yüzde 3 artmış olmasıdır. Bu dönem başında nüfus mübadelesi gerçekleştirildiğinden Yunanistan'dan gelen yurttaşların kentlerde meydana gelen nüfus artışına etkileri

göz ardı edilmemekle beraber (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 251) bu durum Türkiye'ye Göç başlığı altında incelenecektir.

İkinci dönem, 1950-1960 yılları arasındır. Bu dönem içerisinde Türkiye'nin Batı dünya düzeniyle eklemleşmesinin NATO'ya girişi ve Marshall Yardımları ile belirgin hâle gelmesiyle, tarımda makineleşme ve modernleşmeyle bilhassa kıra traktörün girişi, işgücünün açığa çıkması, toprak rejimlerindeki değişimler, demiryollarından çok karayollarına önem verilerek ulaşım imkânlarının artması kırdan hayatını sürdürenlerin kentlere doğru göç hareketliliğine dâhil olmalarına vesile olmuştur. Kırdan itici etkenler olarak zikredilebilecek düşük ücretler, işsizlik, eğitim, sağlık ve benzeri sebeplerle bireyler işgücü göçüyle kırdan kente doğru yönelmişlerdir. Bu durumun neticesinde kır nüfusu, 1950-1960 yılları arasında yüzde 81'den yüzde 74'e gerilemiştir. Bu dönem için bir başka önemli husus da kırdan kente gidenlerin barınmalarıyla alakalı olmaktadır. Gecekondu olgusu, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere, bu dönemde belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır (Yasa, 1966; İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 251-252).¹¹

İki darbe dönemi arası olarak da nitelendirilebilecek olan 1960 ile 1980'ler arasında dikkat çeken husus, sanayileşmeye bağlı olmayan bir kentleşmenin meydana geldiği ve kırdan gelenlere yeterli seviyede konut ve iş imkânlarının oluşturulmadığı bir ortamın hâkim oluşudur. Böylelikle kırdan kente gelenler kendi başlarının çaresine bakmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda konutta gecekondulaşmanın giderek arttığı, sanayiye dayalı, daimî ve düzenli gelir getiren işlerden çok hizmet sektörü sınıflandırmasına tabi işportacılık, hamallık, ayakkabı boyacılığı, piyango bileti satıcılığı, kapıcılık, dolmuşçuluk, seyyar satıcılık ve benzeri enformel ve marjinal iş türlerinin bu dönemde çok daha yaygın ve görünür hâle geldiği söylenebilir (İçduygu, Sirkeci ve Aydıngün, 1998: 223). Ayrıca Türkiye'den Göç başlığı altında zikredilecek olan Avrupa'ya göç süreci de Türkiye'deki iç göçlere etki etmiştir. Bu hususta en bariz örnekler, başka bir ülkeye gitmeden önce ülke içerisinde başka bir kente gidilmesi ve muhtemel geri dönüşlerde kırdan düzen olsun ya da olmasın, kentte bir düzenin göçmen

¹¹ “1955 yılında 50 bin gecekondu ve buralarda yaşayan 250 bin nüfus; 1960'ta 240 bin gecekonduya yaşayan 1 milyon 200 bin kişiye çıkmıştır. Toplam konut sayısı içinde gecekonduların oranı da yüzde 4,7'den yüzde 16,4'e yükselmiştir” (Keleş, 1993; aktaran İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 251-252).

tarafından tesis edilmesi olmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 253-254; Toksöz, 2006: 221).

Bunun yanı sıra dönemi anlatan araştırmalara ve filmlere sıkça konu olduğu üzere, kendini aslî kentli olarak görenlerin kırdan gelenleri çoğu kez hakir ve öteki olarak görmeleri, kırsal göçmenin kentlileşemediğine vurgu yapmaları, kırsal göçmeni “kent köylüleri”, “yarı kentli” ve “sahte kentli” olarak nitelendirmeleri, kırdan kente gelenlerin kıra geri dönüş ihtimalinin giderek zayıfladığı süreçte kentlin yerlilerinin belli muhitlere çekilmelerine de sebebiyet vermiş, kentin belirli bölgelerinin gecekonduların yoğunlaştığı alanlar olarak ortaya çıkmasını daha görünür kılmıştır. Kırsal göçmenin bu karşı direnci sadece konut biçiminde ortaya çıkmamış iş bulma, işini görme/halletme, evlenme, aynı muhitte yaşama gibi görünür olan dayanışma ağları göçmen tarafından çoğu hâlde hemşehrilik temelli inşa edilmiştir. Hemşehrilik ilişkileri bugün dahi Türkiye’deki büyük şehirlerde ve hatta yurt dışında yaşayanlar için siyaset, ekonomi, kültür ve benzeri birçok hususta etkili olmakla beraber dönemi itibariyle kırdan kente yönelen hareketliliğe güvenli alanlar sunmasından dolayı zincirleme göçleri daha da yaygınlaştırmış ve kolay hâle getirmiştir. Dönemin göç yazınında çoğu kez kırdan kente göç edenlerin kırla olan irtibatlarını kopardıklarına dair yorumlar yapılsa da kırsal göçmenlerin birçoğu hem kentte hem de geride bıraktığı düşünülen aslî toprağında çoklu kimliklerle varlığını sürdürme mücadelesi vermiştir. Bu mücadelenin kentteki tezahürü Mübeccel Belik Kıray’ın tabiriyle “tampon mekanizma”, “geçiş kurumu” olması itibariyle hemşehri dernek ve vakıfları olmaktadır. Bu oluşumlar etnosentrizm, kendileştirme, kendinden olmayanı ötekileştirme, patronaj, himayecilik, kayırma, sınır çizme, gruplaşma, banal-mikro milliyetçilik, metodolojik milliyetçilik gibi kavramlarla eleştirilse de hemşehri dernek ve vakıfları, kente göç eden bireylerin öncelikle kent içerisinde güvenilir limanları olurken diğer yönüyle de aslî olarak görülen toprak ve cemaatle ilişkilerin sürdürülmesinde mühim bir işlev icra etmektedirler. Türkiye’deki iç göç hareketliliğinin önemli bir eşiğini ihtiva eden bu dönem içerisinde sadece kırdan

kente göçler gerçekleşmemiş, kırdan kıra ve kentten kentte göçler de vuku bulmuştur (Gedik, 1996; aktaran İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 252-253).¹²

1980'lerden sonraki süreç, Türkiye'nin askeri bir darbeden sonra dünyaya daha fazla adapte olduğu, serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme, küreselleşme ve liberalleşme gibi kavramların bariz bir şekilde ön plana çıktığı bir manzarayı ihtiva etmekteydi. Bu dönemin belirgin özelliği ulaşım ve iletişim imkânlarının varlığıyla başka mekânlardan ve insanlardan haberdar olma ihtimalinin artarak iç göç hareketliliğinin çok daha çeşitli hâle gelmesiydi. Öyle ki, 1990'ların ortalarına gelindiğinde nüfusun yüzde 60'a yakını artık kentlerde hayatlarını sürdürmekteydi (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 253). Önceki dönemlendirmelerde ekonomik, ailevi ve benzeri sebeplerden kaynaklanan ihtiyarî göç hareketliliğinden farklı olarak siyasi sebepler, terör olayları ve olağanüstü hâl gibi nedenlerle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden Türkiye'nin büyük şehirlerine zorunlu bir göç hareketliliği söz konusu olmuştur. Bu durum 1950'lerden itibaren göç alan kentlerin daha karmaşık hâle gelmesine sebebiyet vermiştir.

1.6.2. Türkiye'den Göç

Cumhuriyetin ilânından sonra Türkiye'den başka ülkelere doğru gerçekleşen göç hareketliliğinde Lozan Antlaşması çerçevesinde Yunanistan'da yaşayan Türk ve Müslümanların Türkiye'ye gönderilmelerine mukabil olarak yaklaşık bir milyon Yunan'ın Türkiye'yi terk etmesine sebep olan 1923 ve 1925 yılları arasında vuku bulan büyük mübadele öncelik arz etmektedir. Mübadele göçleri kapsamında Türkiye'den ayrılanların göçü, ekonomik eksenli bir göçten ziyade siyasi nedenlere dayandırılabilir. Mübadelenin dışında Varlık Vergisi'nin çıkarılması da Türkiye dışına doğru gayrimüslim göçlerini arttırmıştır. Ayrıca İsrail Devleti'nin kurulması 1948 ve 1952 yılları arasında Türkiye'den İsrail'e Musevilerin göç etmelerine sebebiyet vermiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 254). Bunlardan başka 6-7 Eylül 1955 olayları ve Kıbrıs'taki çatışmalar bilhassa Rumların Türkiye'den göç etmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla 1960'lı yıllara kadar Türkiye sınırları

¹² “1965-1985 yılları arasında iç göç örüntülerini nüfus sayımları verilerine dayanarak inceleyen Gedik, dokuz farklı göç türünden söz etmektedir: İl merkezinden il merkezine, ilçe merkezinden il merkezine, köyden il merkezine, il merkezinden ilçe merkezine, ilçe merkezinden ilçe merkezine, köyden ilçe merkezine, il merkezinden köye, ilçe merkezinden köye ve köyden köye” (Gedik, 1996; aktaran İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 253).

dışına gerçekleşen kitlevî göçler çoğunlukla gayrimüslim göçleri olarak nitelendirilebilir.

Gayrimüslim göçlerinden başka Türkiye sınırlarından dışarıya doğru göç söz konusu edildiğinde akla ilk gelecek hareketliliğin Avrupa'ya işçi göçü olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye ve Federal Almanya Cumhuriyetleri arasında 30 Ekim 1961'de imzalanan İşgücü Mübadele Anlaşması'ndan sonra yoğun şekilde Almanya'ya giden Türkler (Abadan-Unat, 2002: 37-43), kısa süreliğine gidip hedefledikleri paraları biriktirerek geriye dönme niyetinde idiler. Ancak geriye göç literatüründe, göç hareketleri bağlamında geri dönüşü olmayan geçici niyetli göç (intended temporary migration without return) (Bovenkerk, 1974: 14) kategorisine dâhil edilebilecek şekilde kâh Almanya'daki şartların Türkiye'ye kıyasla umulandan cazip oluşu kâh Türkiye'nin o yıllardaki ekonomik, siyasi ve sosyal durumunun göçenler ve geride bıraktıkları aileleri nezdinde pek de iç açıcı olmayışı sebepleriyle tek başına gidip de dönmeyi amaçlayan, Türkiye'den Almanya'ya gidenlerin tabiriyle gurbetçilerin, Almanların tabiriyle misafir işçilerin (gastarbeiter)¹³ büyük çoğunluğu, ileriki vakitlerde ailelerini de yanlarına aldırarak kendilerinden sonraki nesillerin oralarda doğup büyümelerine vesile olmuşlardır. Böylelikle “Türk emek göçünde en önemli rolü oynayan Federal Almanya, 1950-1970 yılları arasında “dönüşümlü göç” (rotation) usulünü uygulamaya çalışmış, ancak bu politika kâğıt üzerinde kalmıştır” (Abadan-Unat, 2016: 261).

1961 Anayasası'nın daha liberal bir içeriğe sahip olması ve beraberinde yurt dışına çıkışı kolay hâle getirmesi yanı sıra Kalkınma Planı'nda (1962-1967) yurt dışına emek ihracının teşvik edilmesi ve benzeri sebepler de Türkiye'den başka ülkelere göçü daha mümkün hâle getirmiştir. Bu anlamda göç hareketi, 1960 askerî müdahalesinden sonra baş gösteren ekonomik sıkıntılar, işsizlik, döviz darlığı ve benzeri etkenleri ortadan kaldırmak için Türkiye nezdinde düşünülen bir “demografik çözüm” olarak ortaya çıkmıştı:

¹³ “Almanların ilk işçi sevkياتından önce İtalyan sonra Türk işçilere, sözleşmeleri bittiğinde geri döneceklerini varsayarak “misafir işçi” adını verdiği” (Mortan ve Sarfati, 2011: 332) bilinmektedir. “Göçmen işçiler birçok yerde Zigeuner (çingene), Lumpenpack (paçavracı takımı), Kameltreiber (deve sürücüsü), Zitronenschüttler (limon sıkıcısı) ya da Schlangenfresser (yılan yiyen) adlarıyla anılırlar” (Berger ve Mohr, 2018: 121).

“İstihdam politikasının bir başka yönü de işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracıdır. Ancak Türkiye işgücü fazlalığı olan, fakat niteliği yüksek işgücü konusunda kıtlık çeken bir ülkedir. İşgücü ihracının niteliği yüksek işgücü hâlinde olması bu kıtlığı arttırabilir, bu sakıncanın önlenmesi için tedbirlerin alınması şarttır” (Beş Yıllık Kalkınma Planı; aktaran Abadan-Unat, 2002: xx).

Türkiye’den birçok kişi başta Almanya olmak üzere, zamanları farklılaşsa da daha birçok ülkede¹⁴ çoğunlukla işçi olmak için doğup büyüdükleri yerleri geçici veyahut daimî olarak terk ettiler (Şahin, 2010). Çelikbudak’a göre, bu anlaşma “sessiz sedasız” gerçekleştirilmiştir. Zira bundan önce Türkiye’den insanlar bir şekilde çalışmak için Almanya’ya veya başka ülkelere gidebilmekteydiler. Buradaki maksat ise Almanya’nın ülkesine doğru devam eden bir akını kontrol altına almak istemesinden kaynaklanmaktaydı (Çelikbudak, 2015: 100, 262).

Almanya ile akdedilen anlaşmadan daha önce 1950’li yıllarda bireysel girişimler, özel aracılar, Alman işverenlerin ismen davet göndermeleri ve benzeri yollar ile başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine Türkiye’den dış göç hareketliliği gerçekleştirilmiştir (Abadan-Unat, 2016: 264; Akgündüz, 2013: 191).¹⁵ 1961 Anayasası’na ve ülkeler arasındaki anlaşmalara dayalı olarak vücut bulan Türk işçilerinin Avrupa’ya göçü, ekonomik sıkıntıların baş göstermesine ve işten çıkarmaların yaygınlaşmasına neden olan 1973’teki petrol krizine kadar artarak devam etmiş ancak Federal Almanya’nın yasal olarak işçi alımını durdurmasıyla Türkiye’den Avrupa’ya gidiş süreci bir hayli yavaşlamıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 255). İlk yıllarda giden işçiler, sanıldığı gibi aksine kırsal alandan değil İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerden olmaktadır (Mortan ve Sarfati, 2011: 8, 13; ; Toksöz, 2006: 219). Öyle ki, daimî ve garanti

¹⁴ Geniş çaplı olarak Avusturya, Hollanda ve Belçika ile 1964’te; Fransa ile 1965’te; İsveç ve Avustralya ile 1967’de anlaşmalar imzalandı. Daha dar kapsamlı anlaşmalar İngiltere ile 1961’de; İsviçre ile 1971’de; Danimarka ile 1973’te ve Norveç ile 1981’de imzalandı (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 255).

¹⁵ “İttihat ve Terakki hükümeti genellikle çıraklardan oluşan 10,000 kadar Türk gencinin Almanya’da iş başında 3-4 yıllık süreli teknik ve mesleki eğitim görmeleri için 1916 yılında Alman hükümeti ile bir protokol imzalamıştı. Amacı milli ekonominin gelişimini hızlandırmak olan bu plana göre, gençlerin masraflarını yerleştirilecekleri fabrikalar üstlenecek, karşılığında da gençler eğitimleri bittiğinde aynı yerlerde 1-2 yıl ücretsiz çalışacaklardı” (Toprak, 1982: 200-202; aktaran Akgündüz, 2013: 191). Ancak 60’lı yıllardaki işçi göçüne ilham olacak şekilde Almanya’ya gidenlerin genel olarak ilk iki ay içerisinde yurda döndükleri veyahut döndürüldükleri bilinmektedir (Akgündüz, 2008: 126). Almanya ile Türkiye’nin daha önceki işgücü ilişkileri için bkz. (Önsoy, 2004).

sayılabilecek polislik, öğretmenlik,¹⁶ doktorluk yapanların bile gurbet yollarına düştükleri bilinmektedir. Böyle bir neticenin ardından İş ve İşçi Bulma Kurumu, sürece müdahale ederek az gelişmiş olarak tarif edilen illerden de işçi göndermeye gayret göstermesine rağmen bu hedefinde tam manasıyla muvaffak olamamıştır (Akgündüz, 2013: 195, 198, 202). 1973'teki krizin ardından işten çıkarılan, başka iş bulamayan Türk göçmenlerin kahir ekseriyeti kâh Almanya'da kâh Avrupa'nın başka ülkelerinde tutunmaya çalışarak ana yurda dönüş yapmamışlardır. Aynı zamanda işveren olmaya başlayan Türk göçmenler bilhassa Türklere istihdam imkânı da sunmuşlardır (Abadan-Unat, 2016: 264, 268). Bundan sonra ise aile birleşimleri, evlilik ve çocuk paraları gibi vesilelerle Türkiye'den Avrupa'ya gidiş devam etmiştir. Böylelikle Batı Avrupa ülkelerinde hayatını sürdüren Türk nüfusu; 1985'te 2 milyona, 1990'da 2,3 milyona ve 1995'te ise 3 milyona ulaşmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 255).

Bu bağlamda 1960'ların başından 1970'lerin ortalarına kadar olan Türk dış göç sürecinin ağırlıklı sebebinin işçi göçü olduğunu söylemek mümkündür. Bu tarihlerden sonraki sürece işçi göçü sonrası dönem denilebilir. Bilhassa 1980'lerden sonra 12 Eylül askeri darbesi sebebiyle kısmî olarak yasal ancak ağırlıklı bir biçimde gizli ve kayıt dışı olarak Türkiye dışına çıkış söz konusu olmuştur (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 256). Bir yandan Türkiye'den Avrupa'ya göç hareketliliği devam ederken diğer yandan ise bilhassa Almanya'da göçmenlere yönelik olarak geriye dönüşü özendiren yasaların icra edildiği görülmektedir. Bu bağlamda 28 Kasım 1983'te yürürlüğe giren Geri Dönüşü Teşvik Kanunu çerçevesinde 30 Haziran 1984 tarihine kadar kesin olarak geri dönenlere 10,500 Alman Markı yardım, her çocuk başına 1,500 Alman Markı ödeme ve sigorta primlerini iadeyi içeren bir teklif sunulmuş ve neticesinde 250 bin kişi 1980'li yıllarda Türkiye'ye dönmüşlerdir (Abadan-Unat, 2007: 8; Taşdelen vd., 2000: 8; aktaran Adıgüzel, 2018: 72).

1980'lerden sonra Türkiye'den Avrupa'ya gidişlerin bir diğer sebebi de siyasi sığınmalar olmuştur. Bu maksatla 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında her beş kişiden birinin siyasi mülteci olarak Türkiye'den Avrupa'ya gittiği

¹⁶ "19 Ekim 1971 tarihi itibarıyla 8.000-10.000 arası öğretmen görevlerinden istifa ederek işçi olarak Almanya'ya gitti" (Milliyet Gazetesi, 20 Ekim 1971; aktaran Akgündüz, 2013: 202).

bilinmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 258). Esasen geriye dönüşün ülkeler arasında planlandığı, gidenlerin de bu niyette oldukları bir durumun geriye dönmemeye doğru evrildiği görülmektedir. Gidilen ülkeler göçmen için artık olağan ikamet yerine dönüşmeye başlayınca bilhassa 1980'lerden sonra dernekleşme eğilimi de artış göstermiştir. Bugün dahi Avrupa'nın birçok şehrinde Türk kökenlilerin hemşehri, etnik, siyasi, dinî, meslekî mensubiyet, ortak çıkar ve benzeri temelli kurdukları çok sayıda dernek ve vakıf bulunmaktadır. Bu tip oluşumların ve sivil toplum kuruluşlarının ana vatandan aldıkları muhtemel destekler de dikkate alındığında "etkili diasporalar"dan söz etmek mümkün hâle gelmektedir (Abadan-Unat, 2016: 268).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise Alman devleti, oldukça kalabalık bir göçmen topluluğuyla karşı karşıya kalmanın neticesinde bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bu maksada binaen "geçici çifte vatandaşlık kuralı", Türkiye dostu olarak bilinen Sosyal Demokrat Parti (SDP) lideri Gerhard Schröder'in şansölye olduğu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu kurala göre, 1991 yılında çıkan Göç Yasası'na eklenen bir madde ile (Adıgüzel, 2018: 75) 1 Ocak 2000 tarihinde Almanya'da doğan her çocuk, o tarihten itibaren 23 yaşını doldurana kadar hem ebeveyninin vatandaşlığına hem de Alman vatandaşlığına sahip olacak ve 23 yaşını doldurduğu tarihte iki vatandaşlıktan birini tercih etmek zorunda kalacaktır. Bu tercih, 18 yaşın doldurulmasından sonra da beyan edilebileceği gibi, eğer 23 yaşın dolduğu tarihten itibaren beyan edilmezse otomatik olarak Alman vatandaşlığı kaybedilecektir (Kaya'dan aktaran Abadan-Unat, 2016: 269).¹⁷ Ancak 2014 yılında alınan bir karara göre, 1 Ocak 2000 tarihinden sonra Alman topraklarında doğan göçmenler, doğum anlarından itibaren çifte vatandaşlığa sahip olabilecekler ve 1990'dan sonra Almanya'da doğup büyümüş olanlar da çifte vatandaşlıklarını koruyabilecekler. Böylelikle çift yönlü aidiyetin göçmen tarafından korunmasının önünü açan bir düzenleme gerçekleştirilmiştir (Abadan-Unat, 2016: 273). Bu duruma benzer şekilde Türkiye'den gidenlerle ilgili olarak çifte aidiyet ve kimlikle alakalı bir başka durum da yurt dışından oy kullanmadır

¹⁷ Bu yasaların yürürlüğe girmesinden sonraki süreçte "Türk göçmenlerin sayısı 2005 yılında 1 milyon 762 bine, 2009 yılı sonunda 1 milyon 658 bine düşmüştür" (Alman Federal İstatistik Dairesi verilerinden aktaran Adıgüzel, 2018: 75).

(expatriate voting) (Bauböck, 2005; aktaran Abadan-Unat, 2016: 273). Türkiye özelinde 1980'lerden itibaren belirli yasalar çerçevesinde sınır kapılarında oy kullanma mümkün iken, 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden itibaren mahalli seçimlerin dışındaki seçimlerde Türkiye'den başka ülkelere gidenler de oy kullanabilmektedirler (Abadan-Unat, 2016: 273).

1990'lardan itibaren Türk göçmenlerin aleyhine cereyan eden bir diğer husus ise Almanya özelinde çok daha belirgin hâle gelen yabancı düşmanlığıdır. Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi ve işsizliğin artışı yabancı düşmanlığına katkı sağlayan unsurlardan olmuştur (Abadan-Unat, 2016: 269). Ne yazık ki, kundaklamalar, cinayetler, ölümler, aşağılamalar, ötekileştirmeler ve benzerlerini ihtiva eden neticelerin kökeninde Alman tarihindeki Yahudi düşmanlığının yerini Türk ve Müslüman düşmanlığına bırakmış olmasının bariz etkisi vardır. Bu anlamda Türklerin ölümüyle sonuçlanan 23 Kasım 1992'de Mölln ve 29 Mayıs 1993'te Solingen katliamları yabancı düşmanlığının boyutunu gözler önüne sermektedir.

Türkiye'den yurt dışına göç etmiş Türklerin şu anki vaziyetlerine bakıldığında bilhassa Almanya özelinde Avrupa'daki Türk kökenli göçmen sayısının artmadığını ve hatta giderek azaldığını söylemek mümkün gözükmektedir. Bunun en önemli sebepleri olağan ikamet yeri olarak hayatın ağırlıklı olarak sürdürüldüğü ülkelerin vatandaşlığına geçiş, Türkiye'ye yapılan geri dönüşler ve eskiden olduğu üzere kitlevî ve yaygın olmayan bir göç hareketliliğinin olmasıdır. Başta Almanya olmak üzere, Avrupa'nın muhtelif şehirlerinde hayatını sürdüren Türk kökenliler, Castles ve Miller'ın (2008) kullandıkları tabirle bir "vatandaşlık benzeri statü" kazanmışlardır. Öyle ki, Halil Can'ın deyimiyle "ulus-ötesi bir kimlik kurucusu" ve "yurda geri dönme mitinin bittiği yerde başlayan modern diasporanın üyesi" olmaktadır (aktaran Mortan ve Sarfati, 2011: 82).

Türkiye'den vaktiyle muhtelif sebeplerle ayrılan göçmenlerden muhtemeldir ki kesin olarak Türkiye'ye dönenler veyahut Türkiye dışında hayatını sürdürenler olmakla beraber esasen birden çok mekânda birden çok kimlikle hayatını sürdürüldüğü cari hayat örüntüsünden söz etmek mümkün gözükmektedir. Bu gidişatin nasıl olacağına dair kesin öngörülerde bulunmak, tamamen köklere dönüşün mü yoksa köklerden kopuşun mu gerçekleşeceğini kestirebilmek zor

olacaktır. Çünkü bireylerin karar alma mekanizmalarında akılcılık ve duyguların iç içe geçtiği süreçler zaman, mekân ve şartlar çerçevesindeki bağlamla ilişkili olduğundan göç hareketliliği bağlamında bireylerin ve kitlelerin düşünce ve eylemlerini kestirebilmek oldukça güç olmaktadır.

1.6.3. Türkiye'ye Göç

Türkiye'ye doğru yapılan göçlerde araştırma bağlamında Cumhuriyet sonrası döneme odaklanılsa da Cumhuriyetin kuruluşu öncesinde Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklarda yaşayan çoğunluğu Türk ve Müslüman tebaanın göç yolları üzerinde bulunan Anadolu'ya göçleri büyük ölçüde yeni ulus devletin insan unsurunun temelini meydana getirmiştir. Bunun en temel sebebi 1800'lü yılların sonu ve 1900'lü yılların başı itibariyle Türk-Rus Savaşı (93 Harbi, 1877-78), Balkan Savaşları (1912-1913) ve akabinde Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) vuku bulmuş olması, bilhassa Balkanlar'da hayatını sürdüren Osmanlı tebaasının 440 bininin, 1912 ile 1923 yılları arasında Anadolu'ya göç etmeleridir (Behar, 1996; aktaran İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 259). Cumhuriyetin ilanından sonra da Türkiye, bulunduğu konum itibariyle ülke içinde, ülke içine ve dışına göç hareketliliklerine sahne olmuştur. Bu anlamda Türkiye'ye doğru gerçekleşen göç hareketliliğinin türleri her geçen gün çeşitlenmektedir: "Profesyonel işgücü göçü, kısa veya uzun dönemli işgücü göçü, öğrenci göçü (Türkiye bursları, yabancı öğrenci sınavı), emeklilik göçü, lifestyle migration (alternatif hayat biçimleri), yasa dışı göç, mülteci ve sığınmacı göçü" (Kaya, 2015: 17).

Lozan Antlaşması çerçevesinde yürürlüğe konulan, Türkiye'den Göçler başlığı altında Türkiye'den Yunanistan'a gidişlere odaklanılan büyük mübadele neticesinde, Yunanistan'dan 500 bin Müslüman Türk, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır (Macar, 2016: 173-188). Mübadeleden sonra ise asker ve işgücü ihtiyacı için Bulgaristan ve Romanya ile anlaşmalar yapılarak Türk olanların Türkiye'ye göçmeleri sağlanmıştır. Böylelikle 1949'a kadar 75,877 kişi iskânlı, 143,121 kişi serbest göçmen olarak Türkiye'ye göç etmiştir (Adıgüzel, 2018: 80).

Bir sonraki göç dalgası yine Bulgaristan'dan olmuştur. Ancak bu hareketlilik Türkiye'nin esas olarak arzu ettiği bir biçimde cereyan etmemiştir. Bulgaristan'da komünist rejimin hâkim olması neticesinde 1950 ve 1951 yılları arasında 154 bin

kişi Türkiye'ye sürülmüştür (Adıgüzel, 2018: 81). Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru yönelen bir diğer dalga ise, dönemin Bulgar hükümetinin "Birleşik Sosyalist Bulgar Ulusu" ideolojisi bağlamında Bulgarlaştırma politikası neticesinde baskı gören, Türkiye-Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Anlaşması çerçevesinde 1968-1979 yılları arasında 117 bin Türk'ün Türkiye'ye göç etmesidir. Bundan başka 1952 ile 1980 yılları arasında ağırlıklı olarak Türk ve Müslüman azınlık Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılmışlardır (Özgür Baklacioğlu, 2016: 193-218). Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren 1980'lere kadar ağırlıklı olarak Türk ve/veya Müslüman 500 bin civarında göçmen Türkiye'ye gelmiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 264).

1980 sonrası dönemde ise 1978'de başlayan Afgan iç savaşı sebebiyle Pakistan'a sığınan 7 bin civarındaki Kırgız, Özbek, Türkmen asıllı Afgan göçmen Türkiye'ye kabul edilerek Doğu Anadolu'daki köylere yerleştirilmiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 264). Yine bu dönemde Türkiye'ye doğru yönelen en önemli göç akınlarından biri de Bulgaristan'daki Jivkov hükümetinin baskıları neticesinde 1989 ve 1995 yılları arasında 320 bin göçmenin Türkiye'ye gelmesidir. Ancak bu süreç içerisinde Türkiye'ye gelenlerden 125 bininin Bulgaristan'a geri döndüğü bilinmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 265).

1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'ye doğru yönelen göç dalgalarının muhtevalarında pek fazla değişiklik olmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Bunlar arasında en dikkat çekenleri, 1991'de Kuzey Irak'tan gelen Türkmen ve Kürtler, 1992'de de Balkanlar'dan gelen Boşnak göçleri olmuştur (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 265). 1991'de Saddam Hüseyin ve ordusunun zulmünden kaçarak Türkiye'ye geçmeye çalışan, çoğunluğu Kürt yarım milyon Iraklıının kitlesel sığınması karşısında Türkiye ulusal kimlik ve güvenliğe tehdit gibi sebeplerle sınır kapılarını açmakta tereddüt etmişti. Bulgaristan'dan gelenlere kapılarını açan Türkiye, Irak'tan gelenlere yönelik aynı politikayı izlememiştir (Kirişçi ve Karaca, 2016: 297-298).

Bulgaristan ve Irak'takine benzer şekilde cereyan eden bir diğer mülteci akınının kaynağı da 2011 yılında Suriye'de ortaya çıkan olaylara dayanmaktadır. Arap Baharının etkisiyle Suriye'de muhalif hareketlerin Beşar Esad yönetimi tarafından bastırılmak istenmesi neticesinde önceleri küçük gruplar hâlinde ancak 2011

sonunda en az 6-9 milyon insanın evlerini terk ettiği ve bunların yaklaşık 4-4,5 milyonunun ülkeden ayrıldıkları, kitlesel bir sığınmaya dönüşecek şekilde bir göç hareketliliği Türkiye'ye doğru yönelmiştir. Esad'ın zulmünden kaçan topluluklar 2014 yılından itibaren Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) zulmünden korunmak için büyük ölçüde Türkiye'ye sığınmışlardır (Erdoğan, 2016: 317). Türkiye, Suriye'den gelenlere "açık kapı" politikası uygulamış ve gelenlere 22 Ekim 2014 tarihli "Geçici Koruma Yönetmeliği" çerçevesinde "geçici koruma" sağlamıştır (Kirişçi ve Karaca, 2016: 298-299). Türkiye, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmasından ve düştüğü "coğrafi sınırlama" şerhine dayalı olarak sadece Avrupa ülkelerinden gelenlerin mültecilik başvurusunu kabul edebildiğinden Suriyeliler için bir formül üretme çabası içine girmiştir. Bu bağlamda uluslararası hukukça tanımlanan "geri-göndermeme" ilkesi gözetilerek "geçici koruma" politikası benimsenmiş ve "mülteci" kavramının kullanılmamasına azamî gayret gösterilmiştir (Kirişçi ve Karaca, 2016: 311). Bu doğrultuda 4 Nisan 2013'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen, 11 Nisan 2013'te *Resmi Gazete*'de (sayı: 28615) yayınlanarak yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çerçevesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurularak göç ile ilgili iş ve işlemlerin bu müdürlük tarafından yürütülmesi sağlanmaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 25 Nisan 2019 tarihli verisine göre, Türkiye'de kayıt altına alınan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı 3,605,615 kişidir.

Türkiye'ye doğru gerçekleşen göç hareketliliğinin kahir ekseriyeti savaş, terör, siyasal baskı, asimilasyon ve benzeri zorunlu hâllerden kaçış sebepleriyle yapılmaktadır. Ancak bu tip zorunlu göçlerin aksine iradî olarak nitelendirilebilecek göçler de söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği (AB) vatandaşlarının bilhassa son yıllarda Türkiye'ye göçleri çok daha görünür hâle gelmiştir.¹⁸ Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye göç edenler arasında AB menşeli ya da yabancı şirket veya kurumların görevli ve temsilcileri, eşi Türk vatandaşı olan AB vatandaşları, karma evliliklerle kurulan AB-Türk ailelerinin çocukları,

¹⁸ "Son yıllarda *Türkiye'de* sürekli bir artış eğilimi içinde olan yabancı nüfus, 2013 yılı itibariyle TÜİK verilerine göre 456.506'ya ulaşmıştır. Yabancı nüfus içinde en büyük gruplardan birini Avrupa ülkelerinden gelenler oluşturmaktadır ve sayıları 135.726'dır, diğer bir deyişle toplam yabancı nüfusun %29,7'sini oluşturmaktadırlar" (Balkır ve Kaiser, 2016: 224).

emekli AB vatandaşları, alternatif yaşam tarzı (lifestyle migration) arayan AB vatandaşları, Türk kökenli AB vatandaşları, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Avrupa ülkelerinden gelmiş olanların torunları (İstanbul Boğazı Almanları) ve özellikle Nazi rejiminden kaçan ve 1933 ve 1944 yılları arasında Almanya'dan gelen mülteciler yer almaktadır. Böyle bir manzaranın ortaya çıkmasında 1960'lardan itibaren Türkiye'den Avrupa'ya yapılan işçi göçleri etkili olmakla beraber Avrupa'dan Türkiye'ye göçenlerin büyük bir çoğunluğu milliyetlerine göre büyük şehirler, Batı, Güney ve Güney Batı illerindeki il ve ilçe merkezilerine yerleşmeyi tercih etmektedirler (Balkır ve Kaiser, 2016: 225-226).

AB vatandaşlarından başka başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere Avrasya coğrafyasından Türkiye'ye doğru yönelen vasıflı insan göçüne değinmek gerekmektedir. Bilhassa Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle (1991) birlikte Türkiye'den bölge ülkelerine gidişler artmış, benzer şekilde Türkî Cumhuriyetlerden de Türkiye'ye göçler söz konusu olmuştur. Bu bağlamda tarihi, etnik ve kültürel bağların güvenilirliği sebebiyle Azerbaycan Türkü, Türkmen, Tatar, Kırgız, Kazak, Özbek, Uygur, Ahıskalı ve benzeri Türk asıllı yüksek vasıflı göçmenlerin Türkiye'ye göç ettikleri bilinmektedir (Ünver, 2016: 243-256).

1.6.3.1. Transit Göç

Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konum, daimî ikametlere ve geçişlere imkân tanıyan bir iklim ve coğrafyayı ihtiva etmektedir. Bugün Türkiye'nin, artık göç veren kaynak ülke olmaktan çok göç alan hedef ülke ve hatta transit (geçiş) ülke konumuna geldiğini söylemek mümkündür. Düzensiz göçün bir türü olarak kabul edilen transit göç hareketliliğine dâhil olanlar çoğunlukla Batı'daki ülkelere gidişleri sırasında Türkiye'den geçmektedirler. Bu anlamda Türkiye, "göçmen veren ülkeler ile göçmen alan ülkeler arasında bir kavşak ve *tampon ülke* konumundadır" (İçduygu, 2016: 279). Bilhassa 2011 yılında Suriye'de meydana gelen ve bugün dahi ABD, Rusya, Çin, Avrupa ülkeleri ve diğer birçok ülkenin müdahil oldukları küresel bir boyut kazanarak devam eden iç savaşın neticesinde Türkiye'ye yönelen kitlesel bir göç hareketliliği söz konusu olmuştur. Medyada çok daha görünür hâle gelen Suriyelilerin Türkiye'ye göçü meselesi dışında Türkiye'nin kuzeyinden, güneyinden ve doğusundan çok yoğun bir göç hareketliliğine maruz kaldığı aşikârdır. Bu hareketlilik çoğu durumda transit göçler

şeklinde gerçekleşmekte, bilhassa Batı'daki ülkelere gitmek isteyenler bu hedeflerini gerçekleştiremediklerinde yasal veya yasa dışı göçmen olarak Türkiye'de hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Bu bağlamda Türkiye'ye yönelen ilk kitlesele mülteci akını olarak nitelendirilebilecek olan hareketlilik, 1979 İran İslam Devrimi sonrasında yaklaşık olarak 1,5 milyon İranlı'nın Batı'daki ülkelere gitme niyetiyle gerçekleştirdikleri transit göçlerdir (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 265; İçduygu, 2016: 281). Bundan başka 1988 ve 1991 yılları arasında savaş sebebiyle Irak'taki mülteciler ve Körfez Krizi sebebiyle Kuveyt'ten ayrılmak isteyen yabancı işçiler, Türkiye'ye transit göçmen olarak gelmişlerdir. İran ve Irak'tan başka Asya ve Afrika ülkelerinden¹⁹ gelenler de öncelikli olarak Batı'daki ülkelere erişebilmek için Türkiye'yi bir transit ülke olarak görmüşlerdir (İçduygu ve Sirkeci, 1998a: 266; Toksöz, 2006: 214-215).

Türkiye konum olarak siyasi, ekonomik, toplumsal ve benzeri özellikleri açısından hareketli bir coğrafya içerisinde yer almaktadır. Kuzeyinde, doğusunda ve güneyinde vuku bulan olumsuz gelişmeler, o bölgelerdeki insanların geçici, daimî, transit, düzensiz, düzenli, yasa dışı, döngüsel ve benzeri şekillerde nitelendirilebilecek göçmenler olarak Türkiye'ye yönelmelerine sebebiyet vermektedir. Bir yandan Türkiye'nin çevre ülkelerindeki sorunlar devam ettiği müddetçe, zorunlu hâllere dayalı olarak insan hareketliliği devam etmekte diğer yandan da Batı'daki ülkeler için yedek işgücüne olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. İtici ve çekici etkenler bağlamında işgücüne ihtiyacı olan ekonomiler ile işgücü fazlası olan ekonomilerin gereksinimleri birbirleriyle örtüşmektedir. Bu anlamda AB ülkeleri, transit göçleri Türkiye üzerinden denetim altında tutmaya çalışmakta ve göç eden insanları işgücü piyasalarında kontrollü şekilde

¹⁹ “Afganistan, Angola, Bahreyn, Bangladeş, Batı Sahra, Belize, Bengal, Benin, Bhutan, Biafra, Birleşik Arap Emirlikleri, Bissau Gine, Burma (Myanmar), Burkina Faso, Botswana, Burundi, Cape Verde, Cezayir, Cibuti, Çad, Çin, Endonezya, Eritre, Etiyopya, Fas, Fildişi Sahili, Filistin, Güney Afrika, Gambiya, Gana, Gine, Hindistan, Hong-Kong, Irak, İran, Kamboçya, Kamerun, Katar, Kenya, Kaşmir, Komor, Kongo Cumhuriyeti, Kuveyt, Laos, Lesotho, Liberya, Libya, Lübnan, Madagaskar, Malawi, Maldivler, Malezya, Mali, Morityus, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nepal, Nijer, Nijerya, Umman, Orta Afrika Cumhuriyeti, Pakistan, Papua Yeni Gine, Ruanda, Senegal, Seyşel Adaları, Sierra Leone, Somali, Sri Lanka, Sudan, Surinam, Suriye, Suudi Arabistan, Swaziland, Tanzanya, Tayland, Togo, Tongo, Tunus, Uganda, Ürdün, Vietnam, Yemen, Zaire, Zambiya, Zimbabve, Tabiiyeti Bilinmeyen, Vatansız” (İçduygu, 2016: 283).

değerlendirmektedir (İçduygu, 2016: 288, 291-292). Benzer şekilde Türkiye'deki refah seviyesinin artışıyla bilhassa orta sınıfa mensup bireylerin bakıcılık, temizlik ve benzeri ihtiyaçlarını karşılamak ve hatta çay, fındık gibi hasat vakitlerinde işçi olmak için çevre ülkelerden düzensiz ve transit işçi göçü de gerçekleşmekte ve Türkiye'nin göç rejimi bu anlamda ekonomikleşmektedir (İçduygu, 2016: 293). Bu şartlar çerçevesinde düşünüldüğünde Türkiye'ye yönelecek göç hareketliliğinin ileriki yıllarda da artması muhtemel gözükmektedir.

1.6.4. Türkiye'deki Güncel Göç Hareketliliği

Türkiye'deki iç göç hareketliliğinde, dönem dönem değişiklikler ve giderek azalma olsa da, kırdan kente göç örüntüsünün baskın bir ağırlığı vardır. Türkiye'nin uluslararası göç hareketliliği bakımından 1960'lı yıllarda işçi göçü veren menşe ülke olmaktan çıkıp hedef ve transit (geçiş) ülke hâlini aldığını söylemek mümkündür. Bunun dışında mevsimlik olarak kırdan kente ve kırdan kıra göçler de söz konusu olmaktadır. Bilhassa son yıllarda tahsil, tayin, atama, iş, evlilik ve benzeri maksatlarla kentten kente göçlerde de bir artış gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Marmara Bölgesi (İstanbul, Bursa, İzmit, Sakarya), İzmir ve çevresi (Manisa, Aydın, Denizli), Ankara ve çevresi (Kırıkkale, Çorum, Yozgat, Kırşehir, Konya, Eskişehir) ve Çukurova bölgesi illeri (Adana, Mersin, Gaziantep, Diyarbakır, Malatya) arasında yoğun şekilde kentten kentte göçlerin ve hatta gün içerisinde gidiş gelişlerin gerçekleştirildiği söylenebilir. Son bir örüntü olarak da kentten kıra geri dönüş göçleri artmakta, bu artışın en önemli aktörleri çoğunlukla emekliler olmaktadır. Ancak emeklilerin yanı sıra doğal hayat için de kentteki hayatını terk edip kırdaki hayatını sürdürenler de olmaktadır. Bu bağlamda İstanbul ve Ankara başta olmak üzere büyük şehirlerin dışındaki şehirlerde çoğunlukla kamu menşeli iş alanlarının oluşturulması da çoğu durumda aslen mensup olunan şehre ve/veya köye dönüşleri de arttırmıştır. Büyük şehirlerden farklı şehirlerde eskiye kıyasla ekonomik, eğitim, sağlık, sosyal, kültürel ve benzeri imkânların artmasıyla, insanların nüfusun daha az olduğu, nispeten merkez denilebilecek illere yakın konumda olan şehirlere yerleştikleri bilinmektedir. Ulus devlet sınırları içerisinde hayatlarını sürdüren insanların her geçen gün artarak birbirinden etkilenmesi, birbirini etkilemesi, dünyadan her an haberdar olunabilmesi, refah koşullarının artması insanların hareketliliğini artırmıştır. Bu

bağlamda dünyanın birçok yerinde olması muhtemel şekilde, sadece kentten kıra dönüş yönünde kesin bir gidişten çok çoklu mekânlarda çoklu kimliklerle hayatların sürdürüldüğü Türkiye özelinde de rahatlıkla söylenebilir.

Böylelikle ana akım göç söylemlerinin aksine insanların bir yerden başka bir yere taşınması, sadece yaşadıkları meskenden başka bir meskene yerleşir gibi geçmişini geride bıraktıkları anlamına gelmemektedir. Farklı sebeplerle de olsa, doğdukları ve büyüdükları yerden ayrılan insanların ne hepsinin gerisi ve geçmişini ile alâkasını yitirdiğini ne de tam manasıyla gerisi ve geçmişini ile bağını sürdürdüğünü ifrat-tefrit ölçüsünde iddia etmek zor gözükmemektedir. Bilhassa Türkiye'ye has göç literatürü dikkate alındığında, göçmenlerin geriye dönüş tutumlarını kesin bir şekilde formüle edecek mantıkî bir mekanizmanın henüz mevcut olmadığını belirtmek mümkündür. Bu görüşe dayanak teşkil edecek şekilde, Kunuroglu'na göre, geriye göç olgusunu izah edebilmek için kapsamlı ve yeterli bir model bulunmamaktadır. Çünkü "tutum ve duyguların altında yatan nedenleri tek bir açıdan açıklamak gerçekten mümkün" olmamaktadır. Dolayısıyla mevcut teoriler ve kategoriler, geri dönüşün nedenlerini veya sonuçlarını tam olarak açıklamak için yeterli ol(a)mamaktadır (Kunuroglu, 2015: 116-117). Bu anlamda geriye dönüş ve sürdürülmeye çalışılan bağ için yapılanların sebepleri çok katmanlı olabilmekte ve kişiden kişiye değişkenlik göstermektedir. Göçün tek yönlü bir seyahat olduğu; eve, geriye, ata, ana, baba ocağına dönüşün olmayacağı (Hall, 1987: 44) şeklindeki hâkim modernleşmeci kanaatin aksine vaktiyle toprağından başka yerlere giden insanların sanıldığından farklı olarak toprakları ve cemaat ile bağlarını tamamıyla koparmadıklarını; topraklarına, geçmişlerine ve kökenlerine aidiyet-mensubiyet ve sadakat duyduklarını söylemek mümkündür (Gilbert ve Gugler, 1987: 49-64; Hann, 1993: 135; Sönmez, 2001: 99; Karpas, 2003; Kunuroglu, 2015: 96, 112).

BÖLÜM 2

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE METODOLOJİK YAKLAŞIMI

Bu araştırmanın özgün ampirik verileri, bir örneği Ek 4'te sunulmuş olan mülâkat cetveli kullanılmak suretiyle 81 bireyle yapılmış derinlemesine mülâkatlar vasıtasıyla derlenmiştir. Gerek mülâkat cetvelinin oluşturulmasında gerekse örneklem tasarımında bir önceki bölümde incelenmiş olan göç ve göçmenlik olgusuna dair literatürün ima etmiş olduğu hususlar, bu araştırmanın ilgilenmekte olduğu ana sorunla ilişkili olarak göz önünde bulundurulmuştur. Buradan hareketle örneklem tasarımında kendileri ile mülâkat yapılacak olan bireyler amaca uygunluk örneklem seçiminin ilkeleri izlenerek: (1) Göçmenliklerinin aslî vasfı, (2) göç sürecine katılma amaçları veya sebepleri ve (3) hâlen nerede ve ne tür bir ikamet etme biçimine sahip oldukları dikkate alınarak belirlenmiştir.

Araştırma sürecinde kendileriyle irtibat kurulabilecek göçmen kitesinde her bir bireyin durumu önceden bilinmediği için mülâkat yapmak amacıyla kendisiyle irtibat kurulan göçmenin durumu ancak göç hikâyesi öğrenildikten sonra belirlenmiştir. Bu nedenle araştırma sürecinde tamamlanan her bir mülâkat hem bu üç eksenin tarif ettiği niteliklerden hangisine uygun düşen göçmenin mülâkat kümesine dâhil edilmiş olduğunun karar verilmesinde hem de kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin tanıdıkları ve kendilerine erişime aracılık edebilecekleri diğer göçmenlerin hangi kategoriye dâhil bir göçmen olabileceği konusunda bir ön bilgi sağlamıştır. Ancak göçmen bireylere ulaşmada aynı zamanda ülke içinde ve dışında göçmenler tarafından kurulmuş dernek ve vakıfların yöneticilerinin (gate keepers) yardımlarına da müracaat edilmiştir. Bu üç eksen bir tablo biçiminde göstermek mümkün olmadığından, mülâkat süreci sonunda her bir eksenin alt kümelerinde tanımlanmış olan vasıfları taşıyan kaç birey ile mülâkat yapıldığı parantez içinde gösterilmiştir.

Birinci eksen söz konusu olduğunda göçmen bireylerin örnekleme dâhil edilmeleri için tanımlanan göçmen nitelikleri şunlardır:

1. Rize’de doğmuş, çocukluğunun belli bir kısmını (takriben 10-15 yaşına kadar, gittiği yerde çalışabilecek yaşta olanlar) Rize’de geçirmiş, sonra göç etmiş bireyler (45),
2. Göç edenlerin kentte doğmuş ve fakat göçmen ailesinin bir bireyi olarak köye gidip gelerek bağlılık tesis etmiş olan bireyler (çocuklar) (13),
3. Rize’de doğmuş ancak göç kararını kendi vermemiş olanlar ancak buna rağmen irtibat ve bağlılıklarını sürdürenler (24),
4. Rize’den ayrıldıktan sonra ya toprağı olmadığı için ya da başka sebeplerle bir şekilde memleketi ile bağını koparmış bireyler (4).

Kırın iticiliğı-kentin çekiciliğı kuramında ifade edildiğı üzere, göçmenler arasında göçe katılımı gerektiren veya güdüleyen unsurların farklı olacağı öngörüsünden hareketle örnekleme dâhil edilecek bireylerin belirlenmesinde ikinci bir kıstas boyutu ne amaçla göçtükleri olmuştur. Bundan hareketle, katılımcıların belirlenmesine kılavuzluk edecek göçmen vasıfları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Orta veya yükseköğrenim görmek amacıyla göç etmiş ve bu eğitim sonucunda edinmiş olduğu meslekî ehliyet vesilesiyle profesyonel meslek erbabı (doktor, mühendis, avukat, bürokrat ve benzeri) olmuş bireyler (31),
2. Girişimci olmak, ticaret veya zanaatla uğraşmak amacıyla göç etmiş ve bu yolla başarı kazanmış veya bu amaçlarını gerçekleştirmiş bireyler (3),
3. Vasıfsız işçi (inşaat, sanayi, denizcilik ve benzeri) olarak göç sürecine katılmış olan bireyler (11),
4. Evlilik sebebiyle göç sürecine katılmış olan bireyler ki, ağırlıklı olarak kadın göçmenler (1).

Göçmen bireylerin nerede ve hangi ikamet biçimine göre ikamet ettikleri söz konusu olduğunda ise öngörülebilir ana tipler şu şekilde belirlenmiştir:

1. Göç süreci sonunda hâlen aslî olarak orijinal kökenleri dışındaki bir yerleşim yerinde yaşamakta olup, kısa veya uzun süreli tatilleri veya hasat için yılın belli dönemlerinde kıra dönen ve bunun için kırdaki meskeni olanlar (63),
2. Göç sürecinde kökenleri olan kıra dönüş yapanlar (2),

3. Rize il veya ilçe merkezlerinden birine yani kentsel yerleşim birimine dönüş yapanlar (7),
4. Göç sürecinin bir uzantısı olarak hem kırdan hem de başta Rize il veya ilçe merkezlerinden biri olmak üzere kentte ikamet edenler (16).

Kendileriyle mülâkat yapılabilecek potansiyel bireylerin belirlenmesi sürecinde katılımcılara araştırmayı tarif edecek elektronik postalar, telefon vasıtasıyla ve sosyal medya aracılığıyla (facebook) mesajlar gönderilmiştir. Gönderilen bu elektronik posta ve mesajların hemen hemen hepsine cevap alınmış ve bu katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır. Bunun yanı sıra araştırmaya dâhil edilebilir tanıdık bireylerden başlamak üzere, onların da önerdiği diğer muhtemel katılımcılara kartopu örnekleme (snowball sampling) usulüyle zincirleme bir şekilde ulaşılmıştır. Böylelikle bir safhada kendileriyle mülâkat yapıldığı için katılımcı olan bireyler bir başka bireye ulaşmada kapı tutucu (gate keeper) da olmuş ve kendilerinden başka muhtemel katılımcılar için tavsiyelerde bulunmuşlardır. Mülâkat taleplerinin katılımcılar tarafından memnuniyetle kabul edilmesinde kapı tutucuların referanslarıyla kendilerine ulaşılması etkili olmakla beraber araştırmacının kendisinin köken olarak Rizeli olması ve “Rize ile alakalı bir mesele” hakkında araştırma yapıyor olması da potansiyel katılımcıların kendileri ile mülâkat yapılmasını kabul etmelerinde kolaylaştırıcı bir etken olmuştur.

Mülâkatlar esnasında müdahaleci bir yöntem izlenmemiş, aksine sorulan sorulara katılımcılar nasıl ve ne kadar cevap vermek istiyorlarsa, sadece bunun öğrenilmesi ile yetinilmiştir. Zira bu tür araştırmalara eşlik etmesi gereken bir ilke olarak, “aktardıklarının anlam yapılarının asıl değerini en iyi katılımcılar bileceğinden” öznenin azamî oranda kendini ifade etmesi (Mayring, 2011: 72) öncelenmiştir. Bu nedenle pür saha araştırmalarında olduğu üzere, olguların doğal ortamlarında araştırılması (Mayring, 2011: 59), bu araştırma dâhilinde söz konusu değildir. Ancak her mülâkatın tamamlanmasının ardından mülâkat süreci hakkında araştırmacı tarafından gözlem notları alınmış ve bunlar daha sonra onların beyanlarının içeriğinin anlaşılmasında dikkate alınmıştır.

Araştırmaya dâhil edilmiş olan katılımcıların 79'u ile mülâkatlar yüz yüze ve onların kendilerince uygun buldukları ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Diğer ikisi ile böyle bir mülâkat yapma imkânı olmadığından mülâkat cetveli kendilerine elektronik posta aracılığıyla gönderilmiş, onlar cevaplarını yazılı olarak iletmişler, ardından bu cevaplar araştırmacı tarafından okunup, değerlendirildikten sonra, olağan bir mülâkat sürecinde konuyu açıklığa kavuşturmak maksadı ile sorulması gereken ek sorular tekrar yazılı olarak kendilerine iletilmiş ve yine kendilerinden yazılı olarak cevap alınmıştır. Yüz yüze yapılan mülâkatlarda yer ve ortam seçiminde belirleyici olan katılımcının tercihi olduğundan mülâkat ortamlarında bazen onların aile üyeleri de hazır bulunmuşlar, hatta bazı hâllerde mülâkat sürecinin adeta bir odak grup görüşmesini andırdığı da olmuştur. Örneğin, baba ve oğul, üç erkek kardeş, dayı ve yeğen, dört kız kardeş, amca çocukları, oğul, anne ve babanın her biri ile aynı ortamda mülâkat yapılırken, diğerleri de sürece dâhil olmuş, yeni şeyler ifade etmişlerdir. Ancak gerçek anlamda bir odak grup görüşmesi olarak tarif edilebilecek bir mülâkat süreci sadece dört kız kardeş ve anne, baba ve oğuldan müteşekkil bir aile ortamında yapılan mülâkatlar için söz konusu edilebilir. Mülâkatların 1'i Trabzon, 30'u İstanbul, 8'i Ankara ve 40'i Rize'de gerçekleştirilmiştir. 22 Haziran 2017 ile 27 Eylül 2017 tarihleri arasında her biri tek seferde gerçekleştirilen mülâkatların ilk 5'i pilot-kılavuz görüşmedir. Bu görüşmeler neticesinde mülâkat cetvelinde herhangi bir değişikliğe ihtiyaç duyulmadığından pilot-kılavuz niyetiyle gerçekleştirilen ilk 5 mülâkat sonraki mülâkat sayısına eklenmiştir. Gerçekleştirilen mülâkatların en kısası 12 dakika 11 saniye sürmüştü ve en uzununu da 4 saat 28 dakika sürmüştü olup, her ikisi de erkek katılımcılarla yapılmıştır.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanlarının isimsiz kalmaları için anonimlik ilkesine (Neuman, 2010: 206) riayet edilmesi yönünde azamî gayret gösterilmiştir. Bu amaca matuf olarak bazı beyanlarda okul ve iş yeri gibi kurum adları zikredilmemiş, bazıları ise değiştirilmiştir. Beyanlarda kullanılan isimler, katılımcıların gerçek isimlerinden farklı takma isimlerdir. Katılımcıların beyanlarında parantez içerisinde yazılanlar anlatımı daha anlaşılır kılabilmek için araştırmacı tarafından eklenmiştir. Bunun dışında beyanlar verilirken bağlamla ilgili olmadığı düşünülen ve benzer şekilde bağlamı da bozmayacak şekilde

katılımcıların kimliğini belli etmeye sebebiyet verecek kısımlar çıkartılarak yerleri “...” şeklinde boş bırakılmıştır. Ekler kısmında katılımcılara ilişkin bilgilere müracaat edilebilmesini kolaylaştıracağı düşünüldüğünden metinde parantez içerisinde verilen sayılar, kendileriyle görüşülen katılımcıların mülâkat sıra numaralarını belirtmek için kullanılmıştır. Bu anlamda kendileriyle derinlemesine mülâkatlar yapılan katılımcıların cinsiyetlerini, medenî hâllerini, eğitim düzeylerini, iş ve mesleklerini, doğum tarih ve yerlerini, göç hikâyelerini ve ikamet yerlerini ihtiva eden tablo, bilgi amacıyla hazırlanmış olup, araştırmanın Ek 5 kısmında yer almaktadır.

Her bir mülâkata başlamadan önce, kendileriyle kurulan ilk irtibattaki iletişimin içeriği de dikkate alınarak her bir katılımcıya araştırmanın amaçları tekrar açıklanmış, katılım için rızaları sözlü ve yazılı olarak alınmış ve yine kendilerinin rızalarına dayalı olarak görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Araştırmacının her bir mülâkat bitiminde kayda geçirdiği kendisine ait sesli gözlem notları da dâhil olmak üzere, mülâkat ses kayıtlarının toplam süresi 89,5 saattir. Bu ses kayıtları bizzat araştırmacı tarafından yazılı metin hâline getirilmiş ve bu işlem araştırmacının diğer akademik mükellefiyetlerinin doğurduğu zaman kısıtlarının da etkisiyle yaklaşık dört ay süren bir çalışma sonucunda tamamlanmıştır. Bu sürecin sonunda 227,873 kelimedenden oluşan toplam 620 sayfalık bir yazılı metin meydana gelmiştir.

Perr 6 ve Bellamy'nin (2012: 267-298) defeatle ifade ettikleri üzere, tasvir, analiz, açıklama ve yorumlama her bilimsel araştırma sürecinin aslî bileşenleridir. Ancak, verili bir araştırma sürecinde bunlardan hangisi veya hangilerinin önceleneceği araştırmanın öncelikli amaçlarına bağlı olarak karar verilmesi gereken pratik bir husustur. Bu araştırmanın öncelikli amacı dışarıdan bakıldığında veya modernliğin araçsal akılcılığı çerçevesinde değerlendirildiğinde gayrî-makul gibi görünen bir aidiyet ve mensubiyet mücadelesini anlaşılır kılmak olduğundan bunun yapılabilmesi öncelikli olarak, Weber'in (1995: 19-20) de tarif ettiği üzere, bir etkinliği, yani göçmenin aidiyet ve mensubiyet için yürüttüğü mücadeleyi, bir güdü bütünlüğü içine yerleştirmeyi gerektirmektedir. Ancak, bu araştırmada söz konusu edilen tek bir göçmen bireyin eylemi değil, bir toplumsal küme olarak göçmen bireylerin eylemleri olduklarından ve bu bireylerin her birinin oldukça

kişisel gibi görünen güdü bütünlüklerinin ötesinde daha kolektif bir mahiyet taşıyan ve birbirlerinden anlamlı olarak farklı güdü bütünlükleri içerip içermediklerinin irdelenmesi ve ifade edilmesi öncelik taşımaktadır.

Araştırma sürecinde yapılan mülâkat verilerinden hareketle bu işlemin yapılabilmesi için öncelikli olarak veri metni katılımcı sırasına göre, tek tek, “dikey” bir şekilde okunmuştur. “Dikey” okumalar bilgisayar üzerinden yapılırken metinlerde önemli olarak görülen belirli bölümlerin altı çizilerek, bu ve benzeri bölümler önem derecesine göre farklı kalınlıklara ve renklere dönüştürülerek “basit/yalın ön kodlama” yapılmıştır. Mülâkatların kendi aralarında ilişki ortaya çıktığında ise çoğunlukla “geçici kodlama” tekniğinden istifade edilerek (Layder, 2015: 97) hatırlatıcı ve ilişkilendirici notlar alınmıştır. “Dikey” okuma safhası tamamlandıktan sonra, her bir bölüm içerisindeki cevaplar, sırasıyla bir araya getirilerek mülâkat cetvelinde takip edilen bölümler ve sorular bazında “yatay” okumalar gerçekleştirilmiştir. Böylelikle veriler katılımcılardan toplanarak araştırma çerçevesinde belirli kodlama teknikleriyle parçalara ayrılmış, daha kapalı ve dar bir hâle dönüştürülmüştür. Strauss (1987)’tan aktaran Layder’e göre, bu sürece “eksenel kodlama” denilmektedir (Layder, 2015: 98-99). Bu süreç boyunca araştırmanın odaklandığı temalar ve konular çerçevesinde katılımcıların beyanlarına ilişkin notlar çıkarılmış ve belli kategorilendirmeler yapılmıştır. Ardından katılımcılara yöneltilen soruların odak kısımları ve kavramları dikkate alınarak kategorilendirilip her bir katılımcının verdikleri cevaplar ihtimaller olarak kabul edilerek mülâkat kümesinden elde edilen veriler çerçevesinde benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu benzerlik ve farklılıkların neler oldukları ve nasıl ortaya çıktıklarının önemli bileşenleri arasına araştırmaya dâhil etme kıstaslarının ima ettiği farklı göçmen kümeleri olduğu kadar, her bir göçmenin kendi göçmenlik hikâyesinin içinde şekillendiği ve geçmişten geleceğe yönelik bir ufuk kazandığı birincil grup ilişkilerin boyutu da dâhil olmaktadır. Bu durum, farklı göçmenlik hâlleri ve tipleri ve onların diğerleri ile bazen kesişen bazen ayrışan güdü bütünlükleri oluşturmaktadır.

Öte yandan, göç ve göçmenlik tamamlanmış değil, devam eden bir süreçtir. Dolayısıyla bu incelemelerde amaç bir sonucun nasıl meydana gelmiş olduğunun kesin bir tasviri yahut nedensel açıklama veya yorumunu yapmak değildir. Aksine

devam etmekte olan bir süreçte, göçmen bireyin ve birey kümelerinin göç öncesi ve sonrasında kendi yaşam koşullarını kuşatan ve değiştiren makro etkenler ile kendi biyografileri ve nesilleri birbirine ve kendi kökenlerine bağlayan birincil grup ilişkileri ve diğer göçmenlerle olan ilişkileri etrafında sürekli olarak gözden geçirilen ve buna göre yeniden yorumlanan bir süreçtir. Bu nedenle böyle süreçlerde nedensel açıklama ihtiyacı pozitivist anlamda değişkenlerden sonuca veya değişkenler arası düzenli örüntüler biçiminde değil, arızî bir bağlamda nedensel etkileşim biçimleri ve örüntüleri olarak açıklanabilir bir mahiyet arz etmektedir. Bu nedenle araştırma verilerinin analiz ve yorumunda açıklama gerektiren hususlar veya bunu ima eden yorumlar bu mahiyette bir açıklama amacı taşımakta olup, bu metodoloji genel hatları ile realist metodolojinin nedensel açıklama yapma biçimi ile örtüşmektedir.

Böylelikle araştırmada, pozitivist metodolojik paradigmaya has, genel geçer bir formülasyon üretme çabası içerisine girilmemektedir. Aksine araştırmada yoğun (extensive) araştırma tasarımının (Sayer, 2016: 298-299) ilkelerine riayet edilerek belli bir grubun üyelerinin kendi durumlarını paylaşılan anlamlar, güdüler ve yorumlar şeklinde nasıl tanımladıkları, neler yaptıkları ve nasıl yaptıklarından ortaya çıkan örüntülerin keşfedilmesi öncelenmektedir (Sayer, 2016: 14). Bu da “nedensel bir sürecin işleyiş mekanizması için daha iyi bir anlayış sahibi olmaya” (Cole, 1999: 118) imkân tanıyan nitel araştırma stratejilerinden istifade edilerek gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda araştırmada ele alınan konu, amaçlar ve izlenen metodolojik yaklaşım arasında belli bir bütünlük sürdürülmeye çalışılmaktadır:

“Nitel araştırma mecazî anlamda farklı renk ve dokuya sahip incecik iplik ve çeşitli malzemelerin karışımından oluşan girift bir kumaşa benzer. Bu kumaş kolay ve basit bir şekilde açıklanamaz. Kumaşın dokunduğu tezgâh gibi genel varsayımlar ve yorumlayıcı çatı nitel araştırmayı bir arada tutar” (Creswell, 2015: 42).

Dolayısıyla araştırma metodolojik olarak ne pozitivist anlamda düzenli işleyen yasaların ve bu kapsamda etkenler arasındaki düzenli ilişkilerin istatistiksel bir tasvir ve açıklamasını ne de ideal tipik bir analitik çerçeveden hareketle derin yorumcu bir yol izlemektedir. Aksine Weber’in kastettiği anlamda bir anlamacı ve genelde realistlerin nedensellikten anladıkları anlamda nedensel etkileşimci bir

metodolojiyi birlikte izlemeye çalıştığını belirtmek gerekir. Çünkü Sönmez'e göre realistler;

“İnsan eylemliliğinde anlam ve yorum boyutu olduğu ve toplumsal hayatın insanlar tarafından başarılmış bir mahiyet taşıdığı konularında inşacılara iştirak ederler. Bundan dolayı realistler, nedensel açıklama sorununun düzenlilikler biçiminde değil, insanlar tarafından inşa edilmiş yapıların sahip oldukları ve her zaman icra etmeye muktedir oldukları güçlere atıfla kurgulanması gerektiğini düşünürler” (Sönmez, 2018: 68).

BÖLÜM 3

YOLA ÇIKIŞ

“Az gelişmişliğin temelindeki durgunluk hayatı yadsır ve ölüme benzer. Göçmen işçiyse yaşamak ister. Onu göç etmeye zorlayan yalnızca yoksulluk değildir. O kendi kişisel çabasıyla, içine doğmuş olduğu durumda eksik olan bir dinamizmi elde etmeye çalışmaktadır.”

John Berger ve Jean Mohr, *Yedinci Adam: Avrupa’da Bir Göçmen İşçinin Hikâyesi*, (ter.) Cevat Çapan, İstanbul: Metis, 2018, s. 38.

Birey veya grupların toplumsal eyleminin anlaşılması onların eylemlerine bağladıkları anlamın kendilerini kuşatan toplumsal, kültürel, siyasal, iktisadî yapılar ve koşulların hangi yönlerine ve hangi grup yaşantıları içinde yönelttiklerinin dikkate alınmasını gerektirir. Bu nedenle, araştırmanın bu bölümü göçmen bireyleri yaşantılarının bir döneminde içine doğdukları cemaat ve çevreden göç etmeye sevk eden koşulların neler olduklarının ve kendilerinin bu göç sürecini nasıl anlayıp yorumladıklarının anlaşılmasına hasredilmiştir. Bu amaca yönelik bölümde ele alınan başlıca konular, göçmenlerin hangi sebeplerle ve tarihlerde nereye, nasıl göç ettikleri; göç kararını nasıl aldıkları, geride kim(ler)in ya da nelerin bırakıldığı veyahut beraberinde götürüldüğü, geride bırakılan toprağın iktisadî kapasitesi kadar bu toprak üzerindeki toplumsal hak ve mükellefiyetlerin neler oldukları, göç etme sürecinde nelerin dikkate alındığı, göçün onların algı ve duygu dünyalarında nasıl konumlandırıldığı ve son olarak da, gidilen yerlerde ne iş(ler)le meşgul olduğu ve göçün akabinde onların hayatlarında iktisadî ve ailevî olarak değişen şey(ler)in ne(ler) oldukları incelenmektedir.

Bu konuların anlaşılması adına kendilerine yöneltilmiş olan sorulara verdikleri cevaplarda şüphesiz ki onlar kendi hayatlarını kuşatan birçok etkenin etkisine ve kendilerini güdüleyen birçok beklenti veya arzuya işaret etmektedirler. Ancak, her bir bireyde aynı derecede ve vasıfta olmasa bile, beyanların içeriğinden ortaya çıkan çok genel ve onların kendi durumlarını anlama ve yorumlamalarına kılavuzluk eden ortak bir algıya işaret etmek gerekir ki, o da kendilerini göç etmiş değil “gurbete çıkmış” bireyler olarak konumlandırmalarıdır. Bu genel algı dışarıdan, verili bir göçmen tanımı ile onların durumuna bakan biri açısından onların eyleminin bir göç eylemi olduğunu belki değiştirmemektedir. Ancak,

onların kendileri nazarında göç etmek ile gurbete çıkmak birbirlerinden niteliksel olarak farklı olgulara atıfta bulunmaktadır. Dahası böyle bir kavramsal ayrımın anlamca paylaşıldığı bir durumda, göçmenin kendi durumunu anlama biçiminin sabit bir seyir izlemekten çok “göçmenlik” ile “gurbetçilik” arasında gidip gelen esnek bir yapıya sahip olduğu ve ortaya konan mücadelenin ürettiği sonuçlar farklı amaçlarla ilişkisi içinde değerlendirildiğinde göçmenliğin her defasında yeniden murakebe edilen ve inşa edilen bir varoluş biçimine tekabül etmekte olduğu söylenebilir.

Mülâkatların bütününden ortaya çıkan ikinci bir ana vasıf ise, göçmen ya da gurbetçi göç sürecinde yola çıkarken kendi toprağı, ailesi veya cemaati ile geri dönüşü olmayacak bir kopuşu düşünerek ve planlayarak çıkmamaktadır. Aksine, öncelikle eski kuşak göçmenlerin hikâyelerinde daha belirgin olarak, göçmen adeta uzun sürecek bir seyahatin sonunda kendisine geri dönecek olduğu bir eve, yurda ve onun içinde bıraktıklarına ne getirecek olduğunu hesaplayan birisi olarak göç yoluna koyulmaktadır. Bu nedenle göç sürecinin planlaması, göçmenin kendisi ile birincil ilişkilere sahip olduğu çok sayıda insanın bu göç sürecinde ne yapacağını, nerede yaşayacağını, toprağın, hayvanın, insanın bakımının, yetiştirilmesinin ve idamesinin geçici olarak planlandığı fakat değişen şartlara göre yeniden gözden geçirilen bir planlamadır. Aşağıda ilk olarak onların beyanlarının içeriğini ve ikincil kaynaklardan derlenen bilgileri dikkate alarak, onları Rize’den göç etmeye veya gurbete çıkmaya sevk eden iktisadî ve toplumsal sebeplerin neler oldukları ve sürecin nasıl planlandığı ele alınacak, ardından diğer hususların incelenmesine geçilecektir.

3.1. RİZE’DEN AYRILIŞA SEBEP OLAN EKONOMİK VE TOPLUMSAL DURUM

Gurbet ve göç hareketliliği, Rize ili özelinde yeni ve yakın döneme has bir durum değildir. Cumhuriyet’in ilân edilmesinden önce de bölge insanı, o gün ve bugün ülke sınırları dışında olan yerlere gitmek zorunda kalmıştır. Tipik göç hareketliliğinden ziyade belirli süreler için hedeflenen kazançların elde edilebilmesi için gurbete çıkılıp Rize’ye zaman zaman gelinmiş, kazanılanlardan geride bırakılan hanelere gönderilmiştir. Hatta çoğu gurbetçi, gittikleri yerlerde

kalıcı bir düzen tesis etmeyi düşünmemiş aksine Rize’de yaşadıkları mekânda akılcılıkla izah edilemeyecek biçimde maddi olarak karşılığı olmayacak yatırımlar yapmışlardır.

Cumhuriyet’in ilân edilmesinden sonra da gurbet ve göç hareketliliği azalmamış aksine yönünü ülke içindeki büyük şehirlere çevirmiş ve artmıştır. Bu göç sürecinin ardında itici nedenler arasında zikredilmesi gereken etkenlerden biri Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki tarım arazilerinin veyahut toprağın asırlar boyunca bölge nüfusunu besleyemekte yetersiz oluşudur. Buna ek olarak kardeşler veya mirasçılar arasında intikal yoluyla toprağın müştereken dahi olsa bölünmesi de devreye girdiğinde tarımsal üretim ne haneyi ayakta tutmaya yetmekte ne de ülke tarımının sürekliliğine bir fayda sağlayabilmektedir. Bunların dışında büyük şehirlerdeki imkânların giderek biliniyor olması gibi daha başka sebepler, yöre insanının geçimi için emeğini kendi toprağının dışında bir yerde kullanmasına sebebiyet vererek göçü ortaya çıkarmaktadır.

Bu bağlamda kırsal göçmenlerin ne kadarının toprağını satarak, ne kadarının kendileri bilfiil tarımsal üretime devam etmiyor olsalar bile, toprağının mülkiyetini ellerinde tutarak göç ettiklerine dair şu aşamada elimizde kesinleşmiş bir veri bulunmamakla birlikte,²⁰ Türkiye’de ve Rize’de en azından göçün başlangıcında ya da birinci nesil göçmenlerin yaşarken toprak ile olan mülkiyet bağlarının sürdürüldüğü yönünde işaretler vardır. Rize’de bu durumun en bariz göstergesi, bilhassa çay arazilerinin işler vaziyette olması, dinî bayramlar, sömestr ve yaz tatil dönemlerinde Rize’de kayıtlı olmayan yerli ve yabancı araçların (taşıt plakalarından hareketle) bir hayli fazlalaşmasıdır.

Böyle bir manzaranın ortaya çıkmasındaki en önemli etken, 20. yüzyılın ikinci yarısında yörede gerçekleşen en büyük değişiklik kendine yetmeyi sağlayan ve kısıtlı da olsa yetiştirilen ürünün pazarda satılmasına imkân tanıyan mısır, fasulye, karalahana, kabak ve benzeri mahsulün yerini çayın almasıdır. 19. yüzyılın sonlarında çay üretimi Kafkaslarda yaygın olmasına rağmen ilk

²⁰ Türkiye İstatistik Kurumu’nun yayınladığı “İllerin aldığı, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, 1980-2017” verilerine göre, Rize göç vermeye devam etmektedir. Sadece 2012-2013 yılları arasında Rize’ye ait net göç sayısı, 983 olmuştur.

denemeler 1920'lerde aslen kendisi Rizeli olmayan, yeni kurulan devletin bölgeye gönderdiği üst düzey bürokrat olan Zihni Derin tarafından başlatılmıştır (Hann ve Hann, 2012: 15, 79). Tekeli ve İlkin'e göre;

“Çay konusunda ilk araştırma faaliyeti 1924 yılında Rize'de merkez fidanlığı kurulmasıyla başlamıştır. Kararlı ilk çay denemesi 1937'de 111 dekarlık Rize Hayrat çay fidanlığının kurulmasıyla başlamış, bunu 1938'de Rize'nin Fener Mahallesi'nde kurulan 108 dekarlık yeni bir fidanlık izlemiştir. Çaycılığın yayılması 27 Mart 1940'da kabul edilen 3788 sayılı Çay Kanunu'ndan sonra olmuştur. Bu kanunla çay bahçesi kuracaklara 10 yıl müddetle faizsiz tesis kredisi, çay tohumu ve fidanı ve ilk yıllarda yeşil gübre tohumları ve kimyevî gübreler bedelsiz verilmiştir” (Tekeli ve İlkin, 1988: 66, 71).²¹

Tek parti döneminde çayın bölgeye ekimine yönelik sarf edilen çabalar sonuçlarını çok partili dönemde verebilmiştir. Bunun en temel sebeplerinden biri, çay ziraatinden gelir elde edilebileceğine yöre insanını inandırmanın zaman almasıdır. Buna ek olarak bilhassa 1950'li yıllar sonrasında yabancı ülke kaynaklı mali desteklerin artarak bunların tarım alanında kullanılması, çay ziraatine yönelik teşvikleri de arttırmış böylelikle “gurbetten izinli olarak dönenler yeni çaylıklar kurmaya” (Zihnioğlu, 1998: 39) başlamışlardı. 1980'li yıllardan sonra ise Çaykur dışında özel girişimcilerin yaş çay alıp üretmesine olanak sağlanarak çay ziraatinde devletin tekeli kırılmak istenmiştir. 1950'li yıllar ile 1980'ler arasında müstahsile ciddi bir gelir kaynağı teşkil eden çay, günümüz için de bilhassa büyük arazilere malik müstahsiller için garanti bir gelir kaynağı olmaktadır.²² Bu itibarla çayın yöre insanına sağlamış ve hâlen sağlamakta olduğu gelirin bir hayli fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda kesin istatistikî bilgilere sahip olunamasa da Rizeli göçmenlerin en azından Mayıs-Eylül ayları arasındaki çay kesim dönemlerinde sürgünlük²³ dahi olsa Rize ile bağlantılarına vesile olan çay

²¹ Türkiye'de çayın gelişimi ile alakalı olarak daha detaylı bilgi için bkz. (Hatipoğlu, 1939), (Tekeli, 1943), (Aktan, 1946), (Çetiner, 1968), (Zihnioğlu, 1998), (Duman, 2008, 2011), (Saklı, 2008), (Kuzucu, 2012), (Biryol, 2016) ve (Genç, 2016).

²² 2018 yılı çay hasat sezonu için açıklanan yaş çay alım fiyatı, 13 kuruşluk destekleme bedeli ile birlikte toplamda 2,45 TL (kilo) olarak belirlenmişti (Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeline Göre Yaş Çay Üreticilerine 2018 Yılı Yaş Çay Ürünü İçin Fark Ödemesi Desteği Yapılmasına Dair Tebliğ, Tebliğ No: 2018/53). 2019 yılı için ise bu fiyat 13 kuruşluk destekleme bedeli ile toplamda 3,03 TL (kilo) olarak belirlenmiştir.

²³ Rize'de bir sene içerisinde gerçekleştirilen (en az üç, en fazla dört) çay hasat dönemlerinin her birine *sürgün* (*birinci sürgün*, *ikinci sürgün*, *üçüncü sürgün* gibi) denilmektedir. Sürgün tabirine Rizeliler *sürüm* de demektedirler.

ziraati, gerek kırdaki kalanlar, gerekse de birçok göçmen açısından aslî bir geçim kaynağı olmamasına rağmen, aktif bir tarım faaliyeti olarak varlığını sürdürmektedir. Bu hususta bir erkek katılımcının beyanına göre çay, bilhassa 1960'lı yıllardan itibaren Rize'ye geri dönüşleri de mümkün hâle getirmiştir:

“... (19)50'li yıllarda çayın yaygın bir şekilde ekimi muhabbeti başlıyor. ... Çay, nihayetinde bir ot, yerel halk buna inanmıyor, bir direnç de söz konusu oluyor. Mısır ve fındığın somut, yenilebilir bir tarafı varken otu, bir bitkiyi ekmek, bizim laz milletine çok mantıklı gelmiyor. Çay, 1980'lere kadar iyi sübvansede ediliyor. Bir kilo yaş çay ile bir kilo zeytinin eşit fiyatta olduğu dönemler yaşanmış. Düşünün, bugün bir kilo zeytin ortalama on beş lira, bir kilo yaş çay bugün on beş lira mı? Düşünün artık. Bölge halkı ciddi anlamda çay tarımından iyi para kazanmış. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de en büyük göç, altmışların başı itibarıyla Avrupa göçleri var. ... Anadolu'dan Almanya'ya çok göç varken bizim Rize'den çok nadirattan Avrupa'ya göçler var. ... Evlilik yoluyla bilmem ne ile daha seksen sonrasına ait göçlerdir bunlar. ... Bunların bir kısmı da siyasidir. ... (19)60 ile (19)80 arası para kazanmak için yurt dışına giden Rizeli pek yok. Çünkü o dönemde çayın iyi para yapmasıyla beraber Rizeli, Rize'de kalmış. Hatta Rize'den Türkiye içerisine yapılan bir kısım göçler de geri dönmüşler. 1920'lerle (19)60'lar arasında ciddi anlamda Rize'den göçler var. ... Memur göçleri var. Bir sahil ve dağ kesimi ayrımı var. ...” (Katılımcı 9)

Osmanlı'nın bakiyesi üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin köylüyü köyünden göç ettirmeden kendine yeter şekilde modernleştirme çabasının Rize özelinde tezahürü olan çay ekonomisinin oluşturulması, esasen neoliberal piyasa mantığı çerçevesinde bakıldığında büyük bir müsriflik olarak değerlendirilebilir.²⁴ Böyle değerlendirilmesine rağmen çayın Rize'ye girişi eski dönemlerdeki yoksulluğu büyük ölçüde ortadan kaldırmasına rağmen yeni kurulan devletin köylüyü köyünde tutma çabası da Rize özelinde uzun vadede tam manasıyla gerçekleşmemiştir. Çayın yöreye girişi, göçü öngörüldüğü şekilde azaltmamış, aksine giderek arttırmıştır (Hann ve Hann, 2012: 329):

“Çay ürünü artık bölge insanlarını evlerinde ve yerlerinde besleyecek ve koruyacak hâle gelmiş, hatta onların bir kısmı ele geçirdikleri bu imkânı iyi kullanarak İstanbul gibi büyük bir kentte iş kurma gücüne ulaşabilmişlerdi” (Zihnioğlu, 1998: 24-5).

²⁴ “Dışarıdan bakan bir araştırmacı, Rize'deki çay yetiştiricilerinin ürünleri için neden hâlâ dünyanın başka yerlerinde daha kaliteli çay üretenlerden daha fazla kazandıklarını sorabilir” (Hann ve Beller-Hann, 2001: 67).

Kemalist yönetimin modernleştirme araçlarından biri olarak köy ekonomisi dönüştürülmek istenmiştir (Hann ve Hann, 2012: 26). Kıt imkânlarla geçinmeye çalışan, Cumhuriyet öncesi Rusya, Kafkasya ve daha uzaktaki ülkelere çalışmak için gurbete çıkan (Meeker, 2002)²⁵ yöre insanının zamanla bu gurbet kanallarının kapanmasıyla ekonomik durumu daha da kötüleşmişti (Tekeli ve İlkin, 1988: 71).

Özellikle Rize'deki hanelerin geçimi büyük ölçüde *gurbetçilere* bağlıydı (Zihnioğlu, 1998: 20). Bu hususta üst neslinin gurbet serüvenini aktaran bir erkek katılımcı, haneye katkı sağlamak için bölge insanının uzaklara gitmek zorunda kaldığına, gidilen yerlerde esasen karmaşık denilebilecek düzenlerin kurulduğuna ve bu süre zarfında memleketle olan irtibatın sürdürülüp sürdürülmediğine dair mühim bir mücadele örneğini sülalesi üzerinden dile getirmektedir:

“Babamın büyükbabası Ali Dedem, Berlin’de sinema açıyor. O, bir şekilde kapanıyor. Amcaoğlu ile birlikte gidiyorlar, batıyorlar. Ali Dedem, 1915’te dönüyor Çamlıhemşin’e. O zamanki ismiyle Hemşin tabi. Bütün bu bilgileri, nüfus kaydı bilgilerine göre söylüyorum. 1922’de de ölüyor. Daha evvelde eşini Çamlıhemşin’e bırakıyor 1911-(19)12’li yıllarda. Büyükbabam, 1906’da Berlin’de doğuyor. 1912’de Ali Dedem, oğlunu Hemşin’e getiriyor. Benim yorumum, eğitim zorluğu olur diye yapıyor bunu. Belki Türkçe öğrensin, annesinin yanında iyice yabancılaşmasın diye yapmıştır. Dedemler, toplam dört kardeşler. En büyük bir ağabeyi var: Musa Sadık. O da gene orada (Polonya) doğuyor. Tam yerini bilemiyoruz tabi nerede doğduğunu. Ben, büyükbabamın ifadesinden biliyorum “ben Berlin’de doğmuşum” diye. Ama diğerleri de Rusya’da doğuyor. Rusya dediğimiz, o günkü Rusya bugünkü Polonya. Temel diye bir kardeşi var, o da gene orada (Polonya) doğuyor. En küçük kardeşleri Zafer, Hemşin’de doğuyor, ama ölüyor küçükken yedi yaşındayken. Temel (ikinci kardeş) devamlı Hemşin’de yaşıyor. O, zekâ anlamında biraz geri. Musa Sadık, Kırıkkale

²⁵ “Engebeli arazi yapısı yüzünden tarih boyunca bölgede kısıtlı tarım yapılabilmıştır. Toprağa bağlı başka çalışma seçenekleri yoktu. Dolayısıyla birçok Karadeniz erkeği iş aramak için gurbete gitmeliydi. Karadeniz erkekleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun, İran’ın, Rusya’nın, Polonya’nın büyük şehirlerine göç edip oralarda aşçı, fırıncı, lokantacı, hamur işi ustası olarak çalışmıştır. Bugün dahi her Türk şehrinde ve birçok Avrupa şehrinde Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’nden gelmiş erkeklerin işlettiği en az bir fırın, tatlıcı ya da lokantacı vardır” (Magnarella, 1998: 178). Bilhassa Hemşin bölgesinden ayrılan erkeklerin, gurbet hayatları boyunca sürdürdükleri meslekler ekseriyetle fırıncılık, pastacılık, lokantacılık, garsonluk ve benzerleri olmuştur. Uğur Biryol’un *Gurbet Pastası: Hemşinliler, Göç ve Pastacılık* adlı çalışması da vaktiyle gurbete çıkmış Hemşinlilerin çocukları, torunları ve bizatihi kendileriyle yapılan görüşmeleri ihtiva eden sözlü tarih çalışmasına dayanması bakımından araştırmamız bağlamında önem arz etmektedir (Biryol, 2015).

silah fabrikasında çalışıyor. Büyükbabam da asker kökenli, Albay emeklisi. Buraya (Türkiye'ye) döndükten sonra Kuleli Askeri Lisesi'ne giriyor. Oradan mezun oluyor topçu olarak. 1978 yılında emekli oldu. Annesi yabancı olduğu için ordudan atarlar endişesiyle memleketine pek fazla gidemedi. Anca emekli olduktan sonra gitmeye başladı. Onun için bağı uzak kaldı. Musa Sadık da Kırıkkale'de olduğu için, konumu asker olduğu için o da pek fazla memleketine gidebilmiş değil. Onun da bağı kopmuş. Anneleriyle birlikte olamamışlardır yani. Bizim esasında 1992 yılına kadar bir bağ kopukluğumuz olmuş. 1992 yılında babamın öğretmenler gezisi diye bir gezisi vardı. O sene ben de küçüktüm, on yaşımdaydım. Bağımızın kurulması (canlanması) öyle olmuştur. ..." (Katılımcı 2)

Gurbete çıkan başta hanenin reisi olan erkeklerin, gurbette işlerinin her zaman yaver gitmedikleri, çok para kazananlar olmakla birlikte gittikleri ülkelerdeki yönetim şekillerinin değişmesine bağlı olarak kazanılan paraların geçerliliklerinin yitirildiği de olmuş görünmektedir:

"Bizim buradaki gurbet, 1830 Osmanlı-Rusya arasındaki ticari anlaşma ile başlar. Dedemin babası, amcaları Rusya'ya gurbete gitmişler. Ondan sonra herkes bir şekilde gurbete gitmiş. ... Dedeler de Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar iyi paralar kazanmışlar Rusya'da. Bugün Karadeniz coğrafyasında var olan bütün binalar, buralardan elde edilen gelirlerle yapılmış. Savaşla beraber geriye dönüşler olmuş. Manat'ın devre dışı kalmasıyla o paranın bir hükmü kalmamış. Ondan sonra tekrar gurbet başlamış. Dedem biraz, babam daha çok gurbet hayatı yaşamış. Sonra ben gittim. ..." (Katılımcı 24)

Bu manzara karşısında yeni ve daimî bir gelirin sağlanması, o dönemki yönetimin ana gayelerinden biri olmuş, böylelikle mevsimlik veyahut temelli köyden kente göçün önüne set çekilmesi amaçlanmıştı. Bu tespit, Cumhuriyet dönemi hükümetlerinin, bilhassa devletçilik politikası uygulanan tek parti dönemi süresince, köylüyü köyünde tutma gayretlerinin netice verdiği ölçüde, köylüye toprağı da boş bırakmadan hayatlarını sürdürebilecekleri temel bir geçim meşgalesi kurgulamaktan ibaretti. Cumhuriyet döneminin başından beri, köylülerin köylerinde kalmaları istenmekle birlikte ülke içinde bir nüfus hareketliliğine tabi olmaları öngörülmezdi. Hatta köyde bir kent meydana getirmeye yönelik birçok proje ve tahayyül de literatürde mevcut bulunmaktadır (Türkoğlu, 1998; Çetin, 1998; Tütengil, 1998).

Fakat artık çayın sağladığı gelir, birçok yöre insanı için aslî geçim kaynağını teşkil etmediğinden, bilhassa çay toplamada çalış(tırıl)an Gürcüler,²⁶ çay sezonlarında kendi ülkelerindeki hayat standartlarına kıyasla gayet tatmin olunabilecek gelirler elde edebilmekte ve vaktiyle yöre insanı için aslî bir gelir olması maksadıyla ekilen çay tohumları, şu anki durum itibariyle ülke dışından gelen insanlara da kaynaklık edebilmektedir. Yıllar önce yöre insanının yaşadığı yerde geçimini temin edebilmek ve Rize dışına çıkmasının önüne set çekebilmek için ekilen çay tohumları bugünlerde yöre insanını da aşan şekilde başka ülkelerden (bilhassa Gürcistan ve son zamanlarda Azerbaycan) insanların geçimlerine katkı sağlayan bir kaynağa dönüşmüş görünmektedir.

Böylelikle o günlerden bugünlere dek, sadece çay ile geçimini layıkıyla temin edemeyen yöre insanı, aslî bir geçim kaynağı temini için gurbete çıkarak veyahut göç ederek gelir teminine yönelmektedir. Diğer yandan, bilhassa günümüzdeki yaygın hâliyle, kendisine aslî bir gelir sağlamayan çayların toplanması işi için ise emeğe ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla hâlihazırda arkada bırakılan toprağı işlemek için emek kıtlığı çekilmesi söz konusudur. Böylelikle bu bölge, bir yandan emek gücü ihraç ederken diğer yandan emeğe ihtiyaç duymaktadır. Yani, yöre insanı kendi arazisinde işçi çalıştırırken başka bir yerde de kendisi işçi olabilmekte veyahut en genel manasıyla hayatını kazanmaya çalışmaktadır. Vaktiyle üniversite tahsili sebebiyle Rize'nin bir ilçesinden ayrılan, hâlihazırda bir kamu kuruluşunda üst düzey yönetici olarak çalışan bir erkek katılımcının bölgenin emeğe ihtiyaç duymasına ve insanların bölgede iş bulamaması sebebiyle Rize'den ayrılmak zorunda kalışlarına ilişkin beyanları bu hususta dikkate değerdir:

“... Gürcistan'dan çay toplamaya işçi geliyor mu? Bizim insanımız neden günlük 150 TL'ye çay toplamıyor? Gidiyor asgari ücretle, 1000-1500 TL

²⁶ Çayın, Gürcülere değil de ülke içerisinde farklı bölgelerden işçilere neden toplatılmadığı da peşine düşülmesi gereken sorulardan bir tanesidir. Türkiye'nin farklı bir yerinden değil de dil olarak farklı olmasına rağmen neden Gürcüler, çay toplama işinde tercih edilmektedirler? Emek tercihi neden uluslararası işçiden yana yapılmaktadır? Bunun kültürel, sosyal ve iktisadî olarak ne gibi avantaj ve dezavantajları olduğu, üzerinde durulması gereken mühim bir konudur. Gürcülerin, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çalıştırılmalarına ilişkin “sınır kapitalizmi” ve “günübirlik işgücü” kavramlarını Gürcistan'dan Türkiye'ye gelen Gürcüler bağlamında hem göçmen işçiler hem de ev sahibi toplumun gözünden anlamaya çalışan araştırma için bkz. (Özbey, 2018).

maaşla çalışıyor, gidip çay toplamıyor. ... Yazın bile çayı toplamaya bile adam bulamıyoruz Rize'de. Gürcistan'dan Gürcü işçiler geliyor, çayımızı topluyor, veriyor bize, gidiyorlar. Rize'de bu şartlarda nüfusun orada kalması tabii çok zor gözüküyor. Belli bir nüfus kalır. Orada ticaretle uğraşan esnaf ve buna benzer meslek gruplarından insanlar orada yaşamaya devam eder. Artık yeni nesil, özellikle okuyan insanların okulunu bitirdikten sonra Rize'de bir iş imkânı bulması mümkün değil. Ya memur oluyor gidiyor, okuduğu okulla ilgili bir iş yapıyor, büyük şehirlere gidiyor. Dolayısıyla insanlar Rize'de kalamıyor, barınamıyor. Sürekli göç veriyoruz. ...” (Katılımcı 64)

Bölge insanı için çayın ekonomik anlamının değişmesinin yanında birçok çay müstahsili için çayın toplanmaması, “filancanın çayı dalında kaldı!” şeklinde damgalanmamak pahasına toplumsal kınamadan kaçınmak için yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk hâlini almıştır. Bu durum ise çay sahibine toplumsal ve psikolojik bir külfet ve sorumluluk yüklemektedir.

Kendileriyle görüşülen katılımcılara, “çay hasadının Rize ile irtibattaki rolüne etkisi - çayın sağlayacak olduğu gelir mi yoksa toplanmadığı takdirde karşı karşıya kalınacak toplumsal baskının mı daha öne çıktığı” sorulduğunda, vaktiyle Kur'an kursunda tahsil görmek için Rize'den ayrılan, bir süre denizcilik yaptıktan sonra şu an için dekorasyon işleri yaparak geçimini sağlamaya çalıştığını ifade eden bir erkek katılımcının, babası ile ilgili söyledikleri, çayın yöre insanı için ne anlam ifade ettiğini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Toplumsal baskı daha ziyade çünkü bizim orada bir laf vardır “adama küfrederler”, derler. Onun için insan, bir bakıma kendini baskı altında hissediyor. Hiç para kazanmasan bile bunun toplanması lazım, araziye bakılması lazım, bu toplumsal baskıdan dolayı bence, para ikinci planda kalıyor. Geçen sene, babam çayı yarılığa birisine toplattı. Sordum ona, kaç para aldın, hatta toplayan kişiyi de çağırdım başka bir köyden idi. Aranızda hesap var mı? Babamın sağlığı bozuldu, ölebilir diye. Borcumuz, harcımız var mı diye. Adama da sordum, kaç para verdin babama diye. Bayağı da çayımız var, on ton çayımız var. Üçüncü çaydan hepsi 400 TL para vermiş babama. Elbette az. On ton çay, yirmi beş milyar yapıyor. Nereden baksan bir 5000 TL vermesi lazım. Adam gelip giderken kaza yapmış, 500 TL masraf yapmış. Babam, onu da çıkarmış vermiş ona. (Gülüyor.) Babama dedim, baba niye böyle yapıyorsun? Dedi ki, oğlum ben para istemiyorum ki, dedim ki ona, kes dök onu yere. Yeter ki kesilsin, bakımsız kalmasın. Dalında kaldı, orman oldu denmesin. Böyle deyince rahmetliye kızdım. “Ya niye böyle diyorsun baba ya”. Kes dök yere demiş adama. Böyle yani.” (Katılımcı 7)

Bunlardan başka sırf çayın toplanması ya da toplatılması nedeniyle de olsa, göçen insanlar senenin çok kısıtlı vakitlerinde ya da birkaç senede bir kez gelebilecekleri ana vatanlarına maddi olarak karşılığı olmayacak çok büyük yatırımlar yapmaktadırlar. Bu yatırımların en yaygın olanı köylerindeki “ocak yeri” arazilerine birçok şehrimizin merkezinde gördüğümüz kocaman ve “işlevsel” olduğunu düşündükleri, çoğunlukla yöre mimarisine, coğrafyasına ve iklimine uygun olmayan, yapılar inşa et(tir)mektedirler. Hâliyle birçok göçmen, yaşlılıkları ve kendinden sonraki nesilleri için bu harcamaları yaparken vakit geçtikçe kır ile bağlantı giderek azalma eğilimi göstermekte, azalmayanlarda da korunmak ve sürdürülmek istenen bağ, daha romantik, otantik ve sentetik bir hâle dönüşmektedir.

Durumun bu hâle gelmesinin arka planında köyden kente gidenler, bir yandan “yeni sağılmış sütü, dalından koparılan meyveyi, taze sebzeleri, temiz havayı” (Önder, 2011: 243) özlemekteler, diğer yandan da kent hayatının imkânlarını yüceltip esasen kır ve kent hayatını bir arada sürdür(ebil)meye gayret ederek yeni nesillere bu mirası intikal ettirmeye çalışmaktadırlar:

“... Livaze, hem şehirde yaşıyorum diye kendini köylülerden üstün görüyordu, hem de şehirde yaşamanın zorlukları üzerine konuşur dururdu. Şehrin imkânlarını kullanamıyoruz diye canı sıkılıyordu ama yine de her gün ahıra, tarlaya gitmediği için, şehirdeki yaşantıyı seviyordu” (Özkan, 2017: 84).

Ancak her miras intikali safhasında tarımsal üretim tabanı daha da marjinalleşmekte ve aslî bir unsur olmaktan çıkmaktadır. Böylelikle giderek toprağın sadece toprak olarak korunması ya da köyle bağın sürdürülmesi yönünde kuvvetli bir gidişattan bahsetmek mümkün hâle gelmektedir. Bu bakımdan doğup büyünülen köyde, eskiden olduğu gibi tipik köylü olarak hayatın sürdürülmesinden farklı olarak şehre göre temiz havası, mekân ve cemaat bakımından hatıra ve nostalji bağlamındaki özellikleri dışında şehirdeki gibi temel ihtiyaç malzemelerinin dahi köyde üretilmeyip pazardan alındığı bir manzaranın varlığına bazı katılımcılar dikkat çekmişlerdir:

“... Eski yaşantı orada (Rize’de) da kalmadı. Orası da bir nevi şehirleşti. Eskiden herkesin ineği var, ahır var, kümesi var, tavuğu var(dı). Her şey

taze taze olurdu. Şimdi ise onlar yok. Herkes, nasıl ben burada (İstanbul'da) marketten alıyorsam, orada da marketten alıyor.” (Katılımcı 3)

“... Şimdi desen hanıma, gel hayvancılık yapalım, yaptırılmazsın. Ben de belli yaşı geçtim, onu ben de yapamam, bana da zor gelir. Ankara'da yaşamak ile köyde yaşamak arasında fark kalmadı, kahvaltılık ihtiyacını, yağ, peynir bile bakkaldan, marketten alıyorsun. Gene satın alacaksın. ...” (Katılımcı 20)

Doğup yetişilen, kısıtlı da olsa geçinmeye çalışılan ancak layıkıyla geçinilemediği için göçüp yıllar sonra tekrar geri dönüldüğünde artık toprak eskiden olduğu gibi, geçinmek için öncelikli bir anlam ifade etmemekte, aksine gezilip görülmesi, ziyaret edilmesi, hasret giderilmesi ve mümkünse geriden gelenlere bağlılığın miras bırakılması için bir anlam taşımakta ve başkaları tarafından ücret karşılığı işlenmektedir. Toprak, kısıtlı da olsa birilerini doyurmakta, hayatlarını sürdürmeleri için ölçüsü belli olmayan seviyede katkı sağlamaktadır. Ancak toprağın yöre insanı için anlamı, her geçen gün değişkenlik arz etmektedir. Bizatihi gidil(e)mese de, sürekli kalın(a)masa da Berger ve Mohr'un Avrupalı göçmenleri nazar-ı dikkate alarak izah ettiklerine benzer şekilde arkadan gelen neslin bir şekilde aslı görülen mekân ve cemaatle irtibatının “sürekli” olması arzu edilmektedir:

“Gelecek için fedakârlıkta bulunmak bir sürekliliği gerektirir: Bu süreklilik insanın yalnızca kendi çıkarını düşünmesi demek değildir (insan bu durumda kendi hayatını da feda ediyor olabilir), insanın inandığı değerlerin değişmemesine bağlı bir sürekliliktir söz konusu olan. İnsan bugün bir fedakârlıkta bulunuyorsa, bunu yaptığı fedakârlığın gelecekte değerlendirileceği ve benimseneceğine inandığı için yapıyordur. Aslında, bu fedakârlık gelecekte de süreceğine inanılan bir gelenek için yapılmaktadır. Bu geleneğin içeriği değişebilir: Bu Tanrı'nın iradesine duyulan bir inanç, ailenin zenginleşeceğine bağlanan bir umut, bir ulusun yazgısının değişeceğine ya da bir devrimin gerekliliğine duyulan bir inanç olabilir. Ama bunların hepsinin temelinde bir süreklilik anlayışı yatmakta, hepsi bu anlayışın onaylanmasını istemektedir” (Berger ve Mohr, 2018: 193).

Tüm bu hareketlilik ve süreklilik dâhilinde toprağın terk edilmemesi göçmen için temel motivasyon kaynağı olmaktadır. Toprak, göçmenin gözünde geçmişte olduğu gibi gelir sağlayan bir unsur olmaktan çok üzerinde hiçbir şey yapılmasa da kollanıp gözetilmesi, korunup sahip çıkılması gereken bir anlam kazanmış, bu anlamda hususiyetle çay hasadının gerçekleştirilebilmesi için maddi külfet ve fedakârlıklara katlanıldığı birçok katılımcı tarafından beyan edilmiştir.

3.2. GÖÇÜN VE GURBETE ÇIKIŞIN HİKÂYESİ

“Kırın iticiliği” bağlamında yaşanan coğrafyanın ve iklimin yeterli gelir sağlayacak düzeyde tarım yapmaya elverişli olmaması, nüfusun giderek artması, arazi intikalleri esnasında mirasçılara düşen arazi miktarının azalması, tarım dışındaki iş imkânlarının, eğitim-öğretim ve sağlık olanaklarının yetersizliği, kentin veyahut başka bir yerin “çekiciliği” bağlamında ticaret yapmak, doğulan ve yaşanan yerden ayrılmamanın merakını ve heyecanını duymak, şöhret olmak, tayin olmak ve sosyo-kültürel ortam değişikliğine ihtiyaç duymak gibi sebeplerden ötürü bölge insanı, çok erken dönemlerden itibaren öncelikli olarak gurbete çıkmış, elde ettikleri gelirlerden ailelerine göndermiş, belirli zamanlarda köyelerine, aslî topraklarına, hanelerine geri gelmiştir. Hatta bazıları belirli bir sürede hedefledikleri kazancı, gurbette elde edip aslî olarak gördükleri yerlere dönerek geriye kalan ömürlerini sürdürmüşler, gurbete çıktıkları yerlerde yeni bir hayat kurmayı düşünmemişlerdir. İlerleyen vakitlerde ise gurbete çıkan ilk nesilden farklı olarak gidilen yerlere aileler de götürülmeye başlanmış, arkadan gelen nesillerin büyük bir çoğunluğu bu yerlerde dünyaya gelmiş ve sosyalleşmiştir.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları çerçevesinde Rize’den ayrılışın somut sebepleri arasında her şeyden önce hayatın sürdürüldüğü yer(ler)de geçimin yeterli ölçüde sağlanamaması ön plana çıkmaktadır. Bölgenin coğrafi yapısının ve ikliminin hayat koşullarına direkt olarak etki ettiği dikkate alınırsa, bilhassa sahil ve dağ kesimi yerleşimlerinde hayatın sürdürülmesi ve geçimin temin edilebilmesi bakımından çok büyük farklar ortaya çıkmaktadır. Kış aylarında hava koşullarının rakımı yüksek olan kesimlerde çok daha çetin olması, o bölgelerde hayvancılığın dışında sahil kesimine kıyasla nemin ve sıcaklığın azlığından dolayı çay tarımının yapılamaması geçim için bölge insanının gurbete çıkmasına veyahut göç etmesine sebep teşkil eden aslî unsurlardan biri olmaktadır. Bu hususta Hemşin bölgesi Osmanlı döneminde dahi uzak bölgelere göç veren bir yer olmuştur. Bölge insanı gittikleri yerlerde fırıncılık, pastacılık, lokantacılık ve benzeri hizmet alanlarında çalışarak bu yerlerde edindikleri beceri ve meziyetlerini Türkiye’nin birçok yerinde işlettikleri müesseselerde sürdürmekteydiler. Bundan başka bölgede geçimini temin edenler de daha fazlasını elde etme, ticaret yapma, hayatın sürdürüldüğü yer(ler)de mülklere

sahip olma gibi sebeplerle Rize'den belirli süreler ve daimî olarak ayırdıklarını ifade etmişlerdir. Maddi sebeplerin baskın gelmediği durumlardan biri de çocuklarının tahsili için Rize'den ayrılanlarla alakalı olmaktadır. Bu duruma benzer şekilde torunlarını bakmak için de senenin büyük bir kısmını Rize dışında geçirenler de bulunmaktadır. Son olarak ise Rize'deki sosyal ve kültürel ortamın ve insanî ilişkilerin kendilerini doyurmadığından dolayı Rize'den başka bir şehirde hayat düzeni kurduklarını dile getiren katılımcılar da olmuştur.

Dolayısıyla kırdan ayrılış tek bir sebebe dayanmamakta ve bu sebepler çoğu kez daha iyi hayat şartlarına sahip olma isteği ve güdüsüyle göç edilmektedir. Ancak hangi şartlarda ve sebeplerle olursa olsun, kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin beyanlarından hareketle, fiili olarak yıllar yılı o topraklara gidil(e)mese bile “terk etmek” zihinlerde yer etmemektedir.

Bilhassa ilk gidenler için Rize'den ayrılmanın çoğu kez tipik bir göçmen vasfıyla gerçekleşmediğini, aksine gurbetçi sıfatının kullanılmasının daha münasip olacağını söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu anlamda gurbetçiliğe benzer şekilde vaktiyle denizci olmuş, ardından sırasıyla büfecilik, lokanta işletmeciliği yapmış ve bir müddet de tekstille uğraşmış bir erkek katılımcının vaktiyle Rize'den ayrılıp gurbete çıkan babası ile ilgili söyledikleri, insanların o dönemler için neden topraklarına daha fazla bağlı olduğunu anlamak için önemli bir beyan olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Şimdi çok düşünüyorum rahmetli babam geldi, yedi sene İstanbul'da çalıştı. O yedi senelik parayla bir yer almış olsaydı, şimdi multi milyoner zengindi yani. Ama İstanbul'da durmayı düşünmedi. Gene de memlekete gitmeyi düşündü. Babam aza kanaat eden birisiydi. İstanbul'da kalmayı hiç düşünmedi, çocukları(nı) da getirmedi. ... Diyorum ki, şimdi babam Çanakkale'de (de) çalıştı, dümdüz bereketli toprakları gördüğü hâlde Rize'de toprakta bir şey yok, mısır vermez, kış çok kötü yapardı mısırı, yatırırdı, ekin de olmazdı. O vaziyette dememiş ki, ben buradan alayım da bereket kaynıyor orası ya. Kışın yeşillik Çanakkale. ... Ben, buraları görmüş olsam da, o da yaşamış olsa belki sorardık ona. Niye bu kadar güzel yerlere sahip olmayı istemedin de yine gittin bir avuç toprağa geri döndün? Toprak da yok ki, hani dersin çok arazin var da geri döndüm, ekeceğim biçeceğim de para kazanacağım. Sabah erkenden kalkacaksın akşam ezanına kadar çalışacaksın, her gün çalışacaksın, toprak vermiyor ki bir şey. ... Hiçbir şeyi yetmez sana. Çok çayın yoksa zaten geçinemezsin. Ha bizim çay bir kişiyi bakar da yanında bir iş de yapacaksın yani. ... Bugünkü şartlarda

yapamazsın yani. Nasıl yapacaksın? ... Mesela babam başka yerlerden arazi almak varken neden kazandığını köye getirmiş, köyde harcamış, bilmiyorum. ... Akılla anlatılabilecek gibi değil yani. Acaba diyorum o topraktan aldığımız şeyin bir gücü mü var, temel orada atıldı, orada beslenildi, orası gene çekiyor bizi, öleceğimiz zaman da gidelim orada kalalım diyoruz.” (Katılımcı 8)

Gitme ve kalma arasında karar vermeye sıra geldiğinde ise katılımcıların büyük bir çoğunluğu kendilerinin küçük yaşta oldukları bir zamanda bilhassa hane reislerinin (dede ve/veya baba) gitme kararı verdiklerini ancak tamamıyla topraktan kopma ya da çıkma şeklinde bir düşüncenin akıllarında yer etmediğini vurgulamışlardır. Bu hususta denizci olan bir erkek katılımcı o zamanki hâllerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Eski devirlerde geride bırakma gibi düşünülüyordu. Biz de bunu yaşadık. Bir anneyi, babayı vesaireyi geride bırakmak gibi bir şey düşünülemezdi. Bağlılık çok kuvvetliydi o zamanlar. Hiçbir zaman dönmek düşünülmedi zaten. Ekonomik olarak daha müreffeh olmak niyeti vardı hep. En yoğun zamanda bile senenin üç ayı oradaydık (Rize’de). Kopma diye bir şey hiç olmadı.” (Katılımcı 3)

Kimileri hiçbir geçim vesilesi olmadığı, kimileri daha fazla para kazanmak, daha iyi iş olanaklarıyla karşılaşmak için toprağından ayrılmak zorunda kalmışlardır. Arazi olsa dahi nüfusun artması ihtimali göz önüne alınarak başka şehirlerde ve ülkelerde geçim vesileleri bulmaya gayret gösterilmiştir. Gurbete çıkıp da yine geri dönen neslin topraktan kopmamasına benzer şekilde kardeşler arasında bir görev taksimi yapılarak aslî görülen toprakta bir ya da birkaç kardeş “bekçi” olarak bırakılarak toprak tamamıyla terk edilmemektedir. Meseleyle alakalı ilginç olan ise, iki erkek katılımcının adeta sözleşmişçesine aynı şeyleri zikrediyor oluşlarıdır:

“Köydeki arazimiz bütün kardeşlerimize yetmez diye düşündük. O zaman çay mahsulü iyi para etmiyordu. Ancak bir kişiye yeter dedik, ufak biraderim bekârdı, yaşı da ufaktı. Burasını (Rize’deki çay arazilerini) ona bırakalım şimdilik dedik.” (Katılımcı 7)

“Köyde çok bir malımız yok. Bir sürü kardeşiz. Kime yetecek yani? ... Küçük kardeşimi köye yerleştirdik. Orada evlendirdik. İkinci bir kişinin köyde kalması ve malların onu bakabilmesi zordu. ... Ama o da çok dayanamadı. Dükkân açtı, esnafılık yapmaya çalıştı, olmadı, tutmadı. Çocuklar da olmaya başlayınca, o da kalktı geldi İstanbul’a. Benim yanıma geldi. Ben, o zaman büfecilik yapıyorum. ... Benim yanımda çalıştı. ... O gelince annem de geldi, yalnız başına duracak hâli yoktu. Kardeşim, ben (köyde) kalacağım

demeseydi, böyle bir karar çıksaydı, ben kalırdım yani. ... Rize'den ayrılmanın asıl sebebi, daha iyi bir gelire sahip olma ve geçinme.” (Katılımcı 8)

Bilhassa ilk gurbete çıkanların şu an için muhtelif sebeplerle Rize'den ayrılanlarla çok farklı niyetlere sahip olduğunu, eski nesille kendi kuşağını da dâhil ettiği yeni nesil arasında dağlar kadar farklar olduğunu vurgulayan, bir kamu kurumunda müşavir aynı zamanda yazar olan bir erkek katılımcı, nesiller arasında göç hareketliliği bağlamında şöyle bir dönemleştirme yapmaktadır:

“Rize'den benim kuşağımın ayrılışının birinci sebebi ekonomik, büyük ölçüde, sonra bir hayat tarzı, değişiklik arzusu da vardı. Kapalı, muhafazakâr toplum, töreler çok katı, sosyalleşmesi eksik. Biz, yeni bir hayata başladık ve her şeyiyle yeni olsun istedik, sosyal hayatı ve ekonomisiyle. Rize'den benim kuşağım göçerken aynı zamanda sosyal çevre değişikliğiyle (isteğiyle) de göçtü. Dolayısıyla Rize, daha sonraki yıllarda bir nostalji olarak kaldı. Mesela ben emekli olsam Rize'ye gitmem. Neden gitmem? Benim çevrem, sosyal hayat ve ilişkilerimin Rize'de karşılığı yok. ... Benden önceki kuşak, hasbelkader gurbette kaldı ve geriye döndü. Çünkü onlar bir sosyal hayat, kimlik arayışıyla çıkmadı. Parayı buldu, çalıştı, sonra geldi köyüne ev yaptı. Köyde hayatına devam etti. Gurbetteki süreci o kişilerin hayatından çıkar, öncesi ve sonrası arasında bir farklılık yok. Ama benim kuşağım genelde bir hayat değişikliği arzusuyla çıktı. ... Benim kuşağıma kadar evlilikler Rize çevresinden oluyordu, bizim akrabada, bizim köyde, tanıdıklarımız arasında. Bizim kuşakla beraber bunu (19)80 olarak kabul ediyorum, Rahmetli Özal döneminin getirdiği bir şey, terörün bittiği bir dönem, insanlar Rize dışı evlilikler yaptılar. ... Dolayısıyla Rize zorunlu olarak dönülecek yer olmaktan çıktı, hayat değişti.”²⁷ (Katılımcı 22)

Ancak zaman ilerledikçe gurbetçilerin büyük bir çoğunluğu ailelerini de gittikleri yerlere taşımış ve kendileri için yeni bir düzen inşa etmeye çalışmışlardır. Bunu yaparken de kahir ekseriyeti aslî toprakları olarak gördükleri Rize ile bir şekilde irtibatlarını sürdürerek klasik manada göçmen olmamışlar, ana vatan olarak benimsedikleri topraklarını katî surette terk etmemişlerdir.

²⁷ Yurt dışına bilhassa ilk gidenlerde benzer bir durum söz konusu olmaktadır. Gittikleri ülkelerde yaşadıkları şehirlerde kendi “güvenli” gettolarını oluşturan göçmenlerin, gündelik hayatlarını maddi ve manevi olarak tıpkı aslî topraklarındaki gibi sürdürdükleri bilinen gerçekler arasındadır. Bu hususta Hollanda'dan Türkiye'ye geri dönüş yapmış, uluslararası bir şirkette danışman olarak çalışan bir erkek katılımcı, TRT'nin o zamanlar haftada belirli saatler yayın yaptığını ve kendilerini o vakte göre ayarladıklarını beyan etmiştir (Katılımcı 6). Ancak bu durum arkadan gelen nesillerde, gerek literatürün gerekse de yurt dışında yaşamış veyahut hâlihazırda yaşayan, kendileriyle görüşülen katılımcıların aktarımları çerçevesinde, hızlı bir değişimin yaşandığını gözler önüne sermektedir.

Mülâkat kümesindeki katılımcıların beyanları bağlamında neden göç edildiğine dair öncelikli olarak ekonomik-geçim maksadıyla yerinden, yurdundan, düzeninden ayrılışın olduğunu söylemek mümkündür. Her şeyden önce katılımcıların bizatihi kendileri, üst ve alt nesilleriyle ilgili gurbet ve göç anlatımlarında yaşadıkları yerlerde geçim namına hiçbir şey olmadığı için gurbete gidenlerin veyahut göç edenlerin ağırlıkta olduğunu ifade etmişlerdir.²⁸ Orta yaşın üzerinde olan birçok katılımcı, vaktiyle başta dede ve babaları olmak üzere hane reislerinin geçim maksadıyla senenin belli vakitlerinde çalışmak için gurbete çıktıklarını ifade etmişlerdir. Bilhassa dağ kesimindeki köylerde yaşayanlar için göçün çok erken yaşlarda gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Çünkü sahile göre dağ kesimi yerleşimlerinde, bilhassa kış aylarında, geçim çok daha zor olmaktadır. Bu hususla alakalı olarak büyükbabasının babası Çarlık Rusya'sına gurbete çıkan, özel sektörde satış temsilcisi olan, aynı zamanda Hemşin bölgesi ile alakalı gurbet ve göç hareketliliğini tarihi belgeler bağlamında araştıran bir erkek katılımcının beyanı, bölge hususiyetinde birçok gurbet/göç hikâyesiyle benzerlik içermekle beraber gurbetin/göçün sebeplerinin coğrafi şartlara ve iklime ne kadar da bağlı olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir:

“Büyükbabamın babası çıkmış. O da bizim bildiğimiz kadarıyla, Çarlık Rusya'sına ilk eşinden olan oğlu ile ticari faaliyette bulunmuş orada. ... Gidiş hikâyesi ekonomiktir, tamamıyla. Çünkü memlekette bir şey yok. Özellikle Hemşin bölgesi dağlık, sahil kesimi gibi bile değil. Belgeleri karşılaştırdığınız sahildeki kesimin daha az gittiğini görüyorsunuz, içerideki kısımlara göre. Çünkü coğrafi bir şey var. Sahildeki, balıkçılıkla ve saire bir şekilde hayatını idame ettirebiliyor. Coğrafi şartları daha uygun, tarlası var, şeyi var. İçerideki kısımlar öyle değil, dağlık, gitmek mecburiyetinde.” (Katılımcı 2)

Ekonomik-geçim maksatlı gurbete çıkma/göç alt kategorisi olarak zikredilebilecek bir diğer unsur, müteşebbis olma amacıdır. Yaşadıkları yerlerde herhangi bir geçim sıkıntısıyla karşılaşmadan hayatlarını idame ettirebilmelerine rağmen farklı şehirlere müteahhitlik, ticaret, lokantacılık ve benzeri alanlarda çalışmak için Rize'den ayrılan katılımcılar, daha müreffeh şartlar için aslî topraklarından uzak yerlere gitmişlerdir. Sadece müteşebbis olmak için değil aynı zamanda Rize ilçe merkezinde menkul ve gayrimenkul varlıkları bakımından durumlarının iyi olduğunu ifade eden, vaktiyle ailesiyle Hollanda'ya giden bir erkek katılımcının

²⁸ Tam aksine, şu an için yerel yönetimlerde müdür olarak çalışan bir erkek katılımcı (11), Rize'de yine yerel yönetimlerde çalışırken İstanbul'da çalışma ihtimali ortaya çıktığında gidip de geçinememe korkusu yaşadığını ifade etmiştir.

beyanı, sadece yokluk anlarında gurbete çıkılmadığını/göç edilmediğini örneklendirmesi bakımından mühimdir:

“Köyde babamın durumu iyiydi. Ailece herkesin durumu iyiydi. Çarşıda dükkânımız falan vardı. Güzel para kazanıyorlardı, anlattıklarına göre. Babamın ağabeyi, en büyük amcam Hollanda’ya gitti. Sonra (babamın) diğer ağabeyi gitti. Sonra babam, ben de iki, üç sene çalışıp geri geleyim dedi. Gittiğinde yirmi dört yaşında falandı. Gidip üç, dört sene çalışıp para kazanıp geri dönecekti. Geri dönmek nasip olmadı. Hollanda’da kaldı. Varlıkları dedeme bıraktı.” (Katılımcı 4)

Tıpkı bu duruma benzer şekilde Rize Merkez’de, bugün dahi yarıcılar²⁹ aracılığıyla çay tarımının sürdürüldüğü, hatırı sayılır büyüklükte arazileri olan, ancak 1980’li yıllardan sonra çay üretiminden elde edilen gelirin azalmaya başlamasından ve sosyokültürel ortamın kendi ailelerine yetmediğinden ötürü aile büyükleri tarafından Rize’den ayrılma kararının verildiğini söyleyen müteşebbis bir erkek katılımcı, aynı zamanda babasının o dönemde Rize’de bir bakanlığa bağlı il müdürü olduğunu, tayininin Edirne’ye çıkmasının da bu kararın alınmasında etkili olduğunu belirtmiş ancak tüm bunlara rağmen uzunca bir süre yazları çay toplamak için Rize’ye gittiklerini ve irtibatlarını hâlâ canlı tuttuklarını ifade etmiştir. Aynı katılımcı, gitme ya da kalma arasında hane reislerinin karar verirken esasen hiç de zorlanmadıklarını zira Rize’de geçim sıkıntılarının değil insanî ilişkilerin zorluğunun aile büyüklerini yorduğunu dile getirmiştir:

“Benim büyüklerim, Rize’de insan ilişkilerinin zorluğundan bıktılar. Yani İstanbul’u daha kolay gördüler. Daha şehrili ve daha medeni ilişkiler aradılar. Tam olarak böyleydi, bıktılar yani hepsi bıktı. Rize’den göç, geçim derdiyle kesinlikle ilgili değildi. Babam, hem müdürdü hem de inşaat da yapıyordu. Dedem de çok iyi bir çaycıydı. İlk çaycılardandı. 1948’den beri tohum üretimi ile başlamışlar, çok da çalışkan bir insan, her şeyi değerlendirirdi ama bıktı. Farklı bir sosyal ortam aradı.” (Katılımcı 5)

²⁹ “Yarıcı” tabirinin ortaya çıkışı, çay hasadından elde edilen gelirden masraflar mahsup edildiğinde geriye kalan meblağın, çay arazisinin sahipleriyle çay hasadını gerçekleştiren(ler) arasında yarı yarıya paylaşılmasına dayanmaktaydı. Ancak uzun bir süredir, gelirin yarıya yarıya bölüşülmesi yerini üçte birlik kısmının çay arazisi sahibine, üçte ikilik kısmının ise çay hasadını gerçekleştiren(ler)e pay edilmesi usulüne bırakmıştır. Bu şartlar dahi, “yarıcılara” cazip gelmemekte, çayın dalında kalmasını istemeyen arazi sahipleri için daimî olarak barınılacak bir evin ve bahçecilik yapılabilecek bir arazinin yarıcılar için sağlanmasını da gerekli hâle getirmiştir.

Benzer şekilde, Rize'den ayrılırken herhangi bir tahsili olmayan ve tamamen emek gücüne dayalı işlerde çalışmaya aday olan ancak şu an için ticaretle uğraşan emekli bir erkek katılımcı ise şunları beyan etmiştir:

“Askerden döndüm. (19)73 yılında çay alım yerinde yaşadığım bir münakaşa neticesinde buralarda (Rize’de) duramayacağımı anladım. Dedim ki kendime, “oğlum sen buralarda duracak adam değilsin. En iyisi aileyi topla ve git”. Doğru kararlar verdik. ... Bu topraklardaki gelirin benim istediğim düzeyde bir refah sağlayamayacağını bildiğim için göçtüm. Çocuklarımın yetiştirilmesinde buradaki kültürel yapının yeterli olmayacağını gördüğüm için göçtüm. Buradaki inanç yaşamının çok Kur’anî olmadığını, uydurulan din üzerinden olduğunu gördüğüm için göçtüm. Biraz daha akli ön plana çıkartacak ortamlarda olmaya çalıştım.” (Katılımcı 24)

Rize’de yaşadıkları müddetçe katılımcılara ve onların aile büyüklerine “itici” olarak görülen, onların Rize’den farklı bir şehirde yaşamalarına sebep olan unsurların aksine, gidilen yer(ler)in kendileri için “çekici” özelliklerinin olduğunu belirtenlerin yanı sıra Rize dışındaki dünyayı görmek, bilmek ve tanımak istediklerini belirten katılımcılar da vardır.

Bunların dışında Rize’de çalışıp emekli olduktan sonra başka şehirde düzen kuranlar çocuklarının eğitim, iş durumlarından ve torunlarının bakımlarından dolayı bilhassa kışın Rize dışında yaşadıklarını/yaşamak zorunda kaldıklarını vurgulamışlardır:

“Rize’den kışın İstanbul’a gittiğim zaman, yine Rize’yi ister istemez arıyorsun. Burukluk oluyor tabii. Burada (Rize’de) yaşadık. Benim sosyal hayatım burada, bütün arkadaşlarım burada. Orada (İstanbul), gitsem bile yeni bir hayat kurmak sıkıntılı oluyor. İstediğin gibi yaşayamıyorsun. Burayı özölüyorsun tabii. Rize’de köyde kalıyoruz. Örneğin oğlumun çocuğu oldu, eşi de çalışıyor. Çay arası bile çocuk bakmak icap ediyor. Çocuklar İstanbul’da yaşıyor, onlara bir katkımız olsun diye. Fedakârlık oluyor. Burada bir iş imkânı olmadığı için, çocukların ileriye dönük yaşantılarının rahat olması için mecbur orada duruyorlar. Çocuklarımın Rize’de iş imkânları olsun, hepsi Rize’de yaşamak isterler. İstanbul’da durmak istemezler. Şu an oğlum adliyededir, bugün tayin alsın, buraya gelir. O işi burada bulsun, buradan kopmaz. Onlar, benden çok daha isterler. Köy hayatını seviyorlar. Benim şimdi elli yaşından sonra çıkıp bir hayat kurmam zor. Onların da askerlikten sonra buradan kopup hayat kurması zor ama hayat oraya götürüyor, hayat şartları. Buralarda bir iş olmadığı için Çaykur’da bir dört ay çalışmak hayat bakmaz. Mecburi oldu. Benim çocuklarım her sene gelirler. İzin alıp Rize’de kullanırlar. Öyle Antalya’ya falan gitmezler, izinlerini kullanırlar, öyle geri giderler. İstekleri burası, iş dolayısıyla mecburiyet açısından İstanbul’dalar.” (Katılımcı 50)

Ekonomik-geçim maksatlı olmasının yanında ün/şöhret sahibi olmayı da içerecek şekilde hayallere sahip olan iki erkek katılımcıdan biri (48), kasetlere-albümlere söz yazmak için vaktiyle Unkapanı'na gittiğini ancak tutunamayıp tekrar Rize'ye geri döndüğünü; ilerleyen vakitlerde tekrar İstanbul'a gidip temelli yerleştiğini, yıllık izinlerinde ve fırsat buldukça Rize'ye gittiğini beyan etmiştir.

Şu an için Rize ilçe merkezinde eşiyile birlikte kırtasiye dükkânı işleten diğer bir erkek katılımcı (62) ise en büyük hayalinin futbolcu olduğunu, bunun için Ankara'ya gittiğini ancak bunda muvaffak olamayıp garsonluk yapmaya başladığını, ileriki vakitlerde ise dil becerilerini geliştirerek turistik bölgelerde mevsimlik çalıştığını, dinî hassasiyetlerinin olduğunu ancak içkili ortamlarda çalışmasından ötürü bir çelişki yaşadığını belirtmiştir. Evlendikten sonra da çocuklarının dünyaya gelmesiyle birlikte tatil beldelerinde daha fazla kazançlar elde etmesine rağmen Rize'ye geri dönüş kararı aldığını ifade etmiştir.

Kendileriyle mülâkat yapılan bireyler arasında ekonomik-geçim maksadıyla Rize'den ayrılan/ayrılmak zorunda kalan bireylerin yanı sıra muhtelif seviyelerde tahsil için farklı şehirlere ve ülkelere gidenler de bulunmaktadır. Çok erken yaşta, tahsil maksatlı hanesini terk edenlerden biri olan, yaşadıkları köyde ortaokul olmadığı için önce ilçe merkezine, ilçe merkezinde lise olmadığı için başka bir şehre gitmek zorunda olduğunu aktaran özel sektörden üst düzey yönetici olarak emekli olan bir erkek katılımcı (58), üniversite tahsili için yurt dışına gittiğini, bütün eğitim süreçlerinde maddi destek aldığını ifade etmiştir. Liseyi parasız yatılı olarak okuduğunu, üniversiteyi ise devletin verdiği burs imkânıyla bitirdiğini beyan etmiştir. Benzer şekilde hâlihazırda vakıf üniversitesinde eğitim koordinatörlüğü yapan bir erkek katılımcı (26) ise babasının vefatından sonra miras kalan menkul ve gayrimenkul varlıkların olmasına rağmen tahsil görmeyi tercih ettiğini, en büyük erkek kardeş olduğu için diğer kardeşlerinin de tahsiline destek sağladığını belirterek Rize'den ayrılmak zorunda kaldığını dile getirmiştir. Bir diğer benzer hayat hikâyesi ise hâlihazırda Rize'den başka bir şehirde gençlik merkezi müdürlüğü görevini sürdüren aynı zamanda yazar olan bir erkek katılımcıya aittir:

“Üniversite eğitimi için Çayeli'nden ayrılma kararını verdiğimde bir sürü iç etmenle karşılaştım. Çünkü gittiğimde bir daha geri dönmemin ne kadar zor olacağını daha üniversite tercihimde şekillendirdiğim ve okuduğum

bölümümle hissetmişim. Ben ... Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nü kazandım. Bu bölümün okul sonrasında iş bulma veya özel iş kurma olanakları Çayeli için neredeyse yoktu. Bu denli iş bulmada sınırlı bir bölümü tercih ederken beni en çok yoran, bir daha geri dönememe kaygısı oldu. Zira tam iki hafta (tercih süresi doluncaya kadar) Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nü yazıp yazmamada ciddi şekilde düşündüm. En sonunda verdiğim kararı etkileyen belki de temel unsur şöyle oldu: Rahmetli babam, nasıl yenilikçi bir insandıysa (köye ilk televizyon alan ikinci kişiymiş, 1978) bu yenilik düşüncesi bana da sirayet etmişti. Bu yüzden içimdeki arayışları bulup, kendimi keşfedip hayatı olduğum yerde değil de gidebildiğim kadar öte yerlerde arayıp bulma dürtüsü oldu." (Katılımcı 81)

Bundan başka bilfiil kendisinin tahsili için Rize'den başka bir şehre ya da yurt dışına giden katılımcıların dışında çocuklarının tahsili için Rize'den ayrılıp başka bir şehirde ya da ülkede düzen kuranlar da bulunmaktadır. Bunların dışında iki erkek katılımcı (7, 39) Kur'an kursunda tahsil görmek için Rize'den ayrıldıklarını ancak Rize ile irtibatlarını canlı tuttuklarını ifade etmişlerdir.

İktisadî veya eğitim amacıyla yapılan göçlerin yanı sıra bazı bireyler sağlık sebeplerinden ötürü düzenlerini yurt içinde ya da yurt dışında yeniden inşa etmek durumunda kalmışlardır. Çok küçük yaşta hastalığının tedavisi için Hollanda'daki amcasının yanına gönderilen, şu an için Rize ilçe merkezine ailesiyle birlikte geri dönüş yapmış olan bir erkek katılımcı (60), Rize'de esasen gerçek anne ve babasının olduğunu ancak çok küçük yaştan itibaren anne ve baba olarak amcasını ve yengesini bilerek büyüdüğünü beyan etmiştir. Bu durum da gurbet/göç sürecinde, başta dede ve baba olmak üzere hane reislerinin aldıkları kararların diğer aile fertlerinin hayatlarını nasıl etkilediğini gözler önüne sermektedir. Bu ve benzeri durumlardan ötürü kendileriyle görüşülen katılımcıların büyük bir çoğunluğu göç edilen yerlerde doğduklarını ifade etmişlerdir.

Bir diğer göç sebebi ise, ailevî durumlardan kaynaklanmaktadır. Bilhassa arazi intikallerinden dolayı meydana gelen dava süreçleri neticesinde toprağına, dede ve/veya baba evine giremeyen, arazisini kullanamayan kimi katılımcılar, sırf bu ve benzeri sebeplerden ötürü arazilerini ya satmak zorunda kalmışlar ya da diğer aile fertlerine bırakma yoluna giderek ailece yepyeni mekân ve şartlarda, yeni hayatlar inşa etmeye gayret göstermişlerdir.

Mülâkat kümesi dâhilindeki katılımcılarımızın beyanlarına bağlı olarak son göç sebebi ise evlilik olmaktadır. Şu an için Almanya'da ikamet eden bir kadın katılımcı (70), liseyi bitirmeden kuzeniyle evlenerek Almanya'ya yerleştiğini ifade etmiştir.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları çerçevesinde yukarıda tarif edilmeye çalışılan muhtelif göç sebeplerinin ardından onların geride bıraktıklarının neler olduklarının da bir tasvirine ihtiyaç vardır.

3.3. GERİDE BIRAKILAN TOPRAĞIN DURUMU

Kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları çerçevesinde geride bırakılan toprağın durumuna ilişkin birtakım örüntülerin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. İlk olarak bazıları arazilerini satarak veya satmak zorunda kalarak göç etmişlerdir. Bazı bireylerin beyanlarında satış, ailevî anlaşmazlıklardan kurtulma amacına işaret etmektedir. Ancak hiç de somut bir sebep olmaksızın arazisini tamamıyla elinden çıkaranlar da vardır. Araziye sahip olamama hususunun bir başka boyutu ise mirasçılar arasındaki veraset usulleriyle alakalı olmaktadır. Muhtelif paylaşım usulleri olmakla birlikte bilhassa evli veya bekâr kız kardeşlere araziden pay verilmemesi baskın bir taksimat biçimi olarak bölgede ön plana çıkmaktadır. Bunların dışında ağırlıklı olarak arazinin/toprağın satılmadığı, terk edilmediği, hatta arazi düşmemesine rağmen sahip olmak için gayret gösterildiği kendileriyle mülâkat yapılan katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Bir başka örüntü ise ilk gurbete çıkanlarla ilişkili olmaktadır. Arkadan gelen nesil için göç sürecinde elde edilen kazançlarla aslî olarak görülen yerlerde arazi, gayrimenkul ve benzeri şeyler satın alınmaya, mesken inşa et(tir)meye ve var olan mülkleri onarmaya ve yaşatmaya dönük olarak maddi fedakârlıklarda bulunmaktadır. Aslî olarak görülen toprak üzerinde mülk sahibi olma ve inşa et(tir)me mevzusu günümüzde maddi imkânları müsait olanlar için yaygın hâle gelmiş bir eylem biçimine dönüşmüştür. Ancak ilk nesilden daha sonraki nesle doğru aslî olarak görülen toprağa gösterilen ihtimamın giderek azalma eğilimi içerisinde olduğunu söylemek de mümkün gözükmektedir. Araziye/toprağa sahip çıkılmasıyla alakalı olarak ise bilhassa çay ziraatinin başta maddi olmak üzere,

manevi ve vakit açısından fedakârlıklarla sürdürülmeye çalışıldığı, “dalında bırakılmaması” için dahi gelirin feda edildiği de öne çıkan hususlardan biridir.

Geçmiş dönemlerde yaygın bir biçimde aslî olarak görülen toprak üzerinde daimî bir ikamet gerçekleştirilmekte ve mekânın gerekliliğine münasip bir şekilde hayat sürdürülmekte iken günümüz için çoklu mekânlarda çoklu kimliklerle hayatların sürdürüldüğü toplumsal bir düzen örüntüsünün ortaya çıktığı da bariz bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu nedenle kendileriyle görüşülen Rizeli göçmenlerin topraklarıyla kurdukları ilişkilerin temel dayanağı toprağın varlığının unutulması olmamakta, şartlara bağlı olarak değişen seviyelerde toprak için gerekli görülenler her neyse bunları yerine getirmek olmaktadır.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların zikredilen örüntülere dair beyanları detaylandırıldığında en öne çıkan husus, bilhassa erken ya da ileriki yaşlarda gurbete çıkan veyahut ailece göç edenlerin kahir ekseriyetinin topraklarını satmadıkları ve terk etmedikleri şeklinde olmaktadır. Bu hususta emekli bürokrat olan bir erkek katılımcı (1), babaannesinin eğer toprakları satarlarsa kendilerine beddua edeceğini, bunun da beyinlerine işlediğini söylemiştir. Hatta kendi sülalesinin tarihini kaleme aldığı kitabında da buna yer verdiğini vurgulamıştır. Bu duruma zıt bir şekilde mülâkat kümesi içerisinde beyanları bakımından nadir bir örneklik teşkil eden kitap restoratörü bir kadın katılımcı (14), ailevî sebeplerden ötürü dedesine ait olan dağın satıldığını belirtmiş ve bundan dolayı müthiş bir üzüntü duyduğunu ifade etmiştir.

Bu istisnaî örneklerden farklı olarak eski tarihlerde ayrıldıkları yerler için kafalarında belirli planlarla gurbete çıkanların sıklıkla yaptıkları şekliyle Rize’de köylerinde ya da başka yerlerde gurbette kazanılan paralar ile arazi, gayrimenkul ve benzeri şeyler alınarak kalıcı niyetli olmayan bir göç tahayyül edilmiştir. Ancak gurbet için gidilen yerde uzun vadeli ve hatta kalıcı yerleşim düşünüldüğünde ilk vakitlerdeki hesaplar gurbetçi için değişkenlik arz etmiştir. Bunun bariz örneğini müteşebbis bir erkek katılımcı şu şekilde beyan etmiştir:

“... Amerika’ya adam gitmiş elli koyun almaya, elli koyun alacak param olsun, geri döneceğim demiş. Ama hiç dönememiş. Dünyanın her yeri böyle insanlarla dolu. ... Kendisi gittiği yere alışamasa bile çocukları almış. Dönmek istese de artık dönmesi zorlaşmış. Çocukları ve torunları orada

yaşadıkları için artık o da yaşamak zorunda kalmış. Bu, bizim için de geçerli. Benim babam ve dedem eski kuşak, İstanbul'da para kazanıp, Rize'de yiyorlardı. İstanbul'da imkânı olmasına rağmen ailesini İstanbul'a taşımıyorlardı. Köyden çıkmanın kötü bir şey olduğunu düşünüyorlardı. Bir şeyleri terk etmek olduğunu, ailesini, değerlerini, akrabalarını onlardan kaçmak olduğunu düşünüyordu. İhtiyacı olanlar topraklarını sattılar. Satmayanların da ekonomik olarak bir ihtiyaçları olmamıştır. Biz, o toprağı hep kutsal saydık. Köydeki evimiz, toprağımız kutsalımızdı. Toprağını satmak, kutsallarla oynamak gibi bir şey geliyor insana. ... Köyden benim dedem, aşağı yukarı yüz yıl önce çıkmıştı. Benim dedem geldi, para kazandı, köye gönderdi. Yemek ve ihtiyaç parasıydı o 1930'lu yıllar. Ama gidip geliyordu, köyle bağlantısı tam olarak kesilmemişti. 1945-(19)50'lerde babam geldi İstanbul'a. O da gidip geliyordu. Babam para kazandı, İstanbul'da atölye açtı. Para arttırdı, Rize'de arazi aldı. 1968 yılında köyde bir katı beş yüz metrekare, beş katlı ev yaptı. İstanbul'da temelli kalmayı, ailesini getirmeyi düşünmüyordu. ... Ne zamana kadar? Baktı ki, çocuklar, bizler büyüyoruz, işi de büyüdü, artık Rize'den bir şey almadı, yatırımlarının yüzde yüzünü İstanbul'a yapmaya başladı. Bizim beş kardeşin tümü köyde doğduk. 1970 yılında tamamen göçtük buraya (İstanbul'a). Geride amcalarım vardı köyde. Birincil aile, hep geldik İstanbul'a. Babamın işinden dolayı temelli gelindi. Köyde toprak satmadık. Biz İstanbul'a gelmeden önce (köyden) toprak aldılar ama İstanbul'a geldikten sonra köyden toprak alınmadı. Biz gelirken beş yaşındaydım. Hatırlıyorum o vakitleri." (Katılımcı 15)

Bunların dışında çok genel olarak Rize özelinde araziler, çoğunlukla sadece erkek varisler arasında ama çoğu zaman resmî olarak değil kendi aralarında itimadî olarak belirledikleri sınırlar çerçevesinde paylaşılmaktadır. Öncelikli olarak çay arazileri, ev yapılabilecek ocak yerleri ve mısır, lahana, fasulye, armut, kiraz, hurma, üzüm, portakal, mandalina, limon, greyfurt, kivi ve benzeri sebze ve meyvenin yetiştirilebileceği bahçelik araziler, paylaşım için söz konusu olabilmektedir. Bu paylaşımların çoğu zaman güncel kanun hükümleri çerçevesinde yapılmadığı katılımcılar tarafından üzerinde durulan mevzulardan birini oluşturmaktadır:

"Kadınlara, kızlara miras(tan), mal(dan) pay verilmediği için birçok aile içerisinde insanları birbirleriyle küs. Rizeliliği bitiren en büyük neden budur diyebilirim. Akrabalığı bitiriyor, insanlar birbirinden soğuyor, toprağından uzaklaşmak zorunda kalıyor. Şu an birçok kişinin selamlaşmamasının, akraba ziyaretlerinin kesilmesinin sebebi, insanların haklarının verilmemesidir. Hukukî olarak davalık olmayan, kalben bilinçaltında davalık. ... Rize'nin yüzde 99,9'u bu anlamda şerefsizdir, dinsizdir, imansızdır. ... Bizdeki kadınlar edeplidir, ağabeylerinin karşısına geçip yüzlerine bir şey demezler ama içlerinde sıkıntıyı taşırlar. ... Ben, üçüncü kuşağım, bir dede yüzlerce kişiye bölünmüş şu anda. ... Rizeliliği öldüren en temel mesele,

resmiyette olmasa dahi bilinçaltında insanların birbirleriyle türlü türlü sebeplerden dolayı kırgın olmalarıdır. Bu, bende de var. ... Mesela köye gidince dayımı ziyaret etmeyeceğim. Dayım, benim kayınpederimdir. Bu meselelerden dolayı kırgın ve kızgınım ona. ... Karşındaki insanda sunîlik görüyorsun, bakışlar bile yapmacık. Kardeş kardeşi öldürüyor ya. ... Rizeliliğin en kötü tarafları bunlar. Bu konulardan dolayı Rizeli olmaktan utanıyorum. Ama ses kaydı yapıyor, genel anlamda Rizeli olmaktan gurur duyuyorum. ... Şimdi adam hırsızlık yapıyor, kız kardeşinin parasını çalıyor, kimse ona bir şey yapmıyor.” (Katılımcı 15)

Bilhassa evlenen kız kardeşlere araziden pay verilmemesi, sıklıkla eleştirilen durumlardan biri olarak kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanlarında öne çıkmıştır. Son yıllarda kimi kardeşler Medeni Kanun hükümlerine dayalı olarak arazilerinde adil bir paylaşım yaptıklarını, kimileri ise arazinin değerine karşılık bir bedelin biçildiğini ve bu bedelin evli olan kız kardeş(ler)e diğer erkek kardeşler tarafından ödendiğini belirtirken, kimileri ise hâlen sadece erkek çocuklara arazinin verildiği eski uygulamanın devam ettirildiğini beyan etmişlerdir. Vaktiyle ailesiyle Rize'den ayrılan ancak ilerleyen yıllarda Rize'ye geri dönüş yapmış olan bir erkek katılımcı, başta mülâkat kümesine dâhil olan katılımcıların beyanları ve genel olarak Rizeli gurbetçilerin/göçmenlerin kahir ekseriyetinin canlı bir şekilde yaşadıkları araziye/toprağa, mülke ve benzeri miras niteliğinde olan şeylere ilişkin çelişkiyi çok veciz bir şekilde tarif etmiştir: “... Kızlara baba malından pek yer verilmez, Rize'nin gerçeği bu. Ama Kocaeli'den yer kızlara veriliyor, buradan (Rize'den) verilmiyor. ...” (Katılımcı 55)

Dolayısıyla bu ve benzeri hâller çoğu zaman ihtilafli durumlara sebebiyet vererek birincil dereceden akrabaları davalı-davacı konuma getirmektedir. Bu bağlamda izale-i şuyu³⁰ davaları açılarak sadece aile fertleri değil köy ahalisi de çoğu zaman bu ve benzeri davaların tarafları olabilmektedir. Kendileriyle görüşülenlerden birkaçı benzer durumlardan ötürü köylerindeki arazileriyle ilişki kuramadıklarını hatta davaları devam ettiği için evlerine dahi giremediklerini, köye gittiklerinde ise pansiyon, misafirhane ya da otelde kaldıklarını dile getirmişlerdir:

³⁰ Ortaklığın giderilmesi olarak da isimlendirilen izale-i şuyu davası, paylı mülkiyet veya elbirliği mülkiyetine konu, taşınır veya taşınmaz mallarda ortaklar arasında mevcut birlikte mülkiyet ilişkisini sona erdirip ferdi mülkiyete geçmeyi sağlayan, iki taraflı, tarafları için benzer sonuçlar doğuran davalardır (Yargıtay 14. Hukuk Dairesi, E. 2015/16059, K. 2017/6507, T. 18.09.2018).

“Davalıyız şu anda. Arazimiz çok fazla yok. Kırk tane mirasçısı var. Dava süreci devam ettiği için müdahale etme şansı yok. ... (Diğer mirasçılar) belirli zamanlarda eve bakabiliyorlar. Onlar, bizi eve almıyorlar. Öyle de bir davamız da var aramızda. Çünkü biz, kırk yıl ayrı kalmışız köyden. ... Eve onlar ... bakıyorlar. Ancak eve fazla yatırım yapmıyorlar. Mahkemelik bir durum var. Çünkü yarın öbür gün belki bize kalacak. Eve belli ölçüde bakıyorlar. Senenin belli günlerinde açıp kapıyorlar.” (Katılımcı 2)

Arzu etmeseler de toprakları ile irtibatları zayıf olanlardan başka, eskiden çay hasadı vakitlerinde (Mayıs-Eylül) ve ağırlıklı olarak yaz ayları gidip geldiğini ancak şu an için çayların toplanması işinin yarıcıya verildiğini beyan eden katılımcıların yanı sıra işinden izin alıp çay toplamak için Rize'ye giden katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcıların büyük bir çoğunluğu Gürcü işçilerle çaylarını topladıklarını veyahut bizzat Gürcü işçilere çaylarını toplattıklarını ifade etmişlerdir. Eskiden olduğu gibi aile tarımı özelliği taşıması bakımından kendi arazilerinde çay toplayabilecekken bireyler muhtelif sebeplerle, çaydan gelecek gelire kıyasla, daha fazla ya da daha az gelire sahip olsalar bile, emeklerini büyük şehirlerde değerlendirmek istemektedirler.

Bilhassa çay arazilerinin tamamen terk edilmediğinin, terk edilmek istenmediğinin ancak çay arazileriyle bizzat ilgilenilmediğinin bariz göstergesi de kendileriyle görüşülen katılımcılar özelinde köyde, Rize il ya da ilçe merkezlerinden birinde yaşayan akrabalara (kardeş, hala, yeğen ve saire) çay toplama işinin devredilmiş olduğu ve elde edilen gelirin bu kişilere bırakılmış olmasıdır. Bu durum bilhassa büyük arazilere sahip olmayanlar ve intikal yoluyla küçük ve parçalı arazilere sahip olanlar için bir çıkar yolu oluşturmaktadır. Büyük arazilere sahip olanların kahir ekseriyeti, evinde barınma imkânı sağladıkları yarıcılarında arazilerini emanet edebilmekte, böylelikle arazi işlenmekte, sahipsiz, boş, atıl ve metruk hâlde kalmamakta, gelir elde edilmekte, bundan hem mal sahibi hem de yarıcı istifade edebilmekte ve bu sayede “çay dalında bırakılmayarak laf söz edilmesinin önüne geçilmektedir.” Böylelikle muhtemel bir psikolojik ve toplumsal baskıdan bireyler kurtulduklarını düşünmektedirler. Bilhassa kısıtlı miktarda çay arazisine sahip olanlar aslî geçimlerini çaydan gelebilecek gelire idame ettir(e)medikleri için “çay dalında kalmasın, ağaç-orman olmasın, laf söz olmasın, küfredilmesin” diyerek az da olsa sahip olabilecekleri geliri feda etmekte, hatta sırf çayın toplanması işi için dahi olsa, haddinden fazla külfete katlanmaktadırlar. Birçok

katılımcı da, kendileri için küçük olan bu meblağların ellerine geçtiklerinde genelde hayır işlerinde harcadıklarını ifade etmiş aynı zamanda katlandıkları, katlanacakları masrafların, üstlendikleri, üstlenecekleri külfetlerin, yaptıkları, yapacakları fedakârlıkların “gözlerine gelmediğini ve gelmeyeceğini” ısrarla vurgulamışlardır. Böylelikle kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları bağlamında bölge için artık toprağın aslî bir geçim vesilesi olmaktan çok ziyaret edilmesi, sahip çıkılması, korunup kollanması ve arkadan gelen nesle “miras” ve “emanet” bırakılması ve belli hasletlerin bu doğrultuda aşılmasının önemsendiği bir durumun ortaya çıktığı aşikârdır.

Arazilerinin şu anki durumuna ilişkin olarak diğer birkaç katılımcı ise, arazilerinin olduğunu ancak ilgilenmediklerini, hâliyle kendilerine herhangi bir gelirin ve/veya giderin yansımamasına rağmen baba, ata, ana toprağı olarak gördükleri yerlerin yitip gitmesine gönüllerinin razı olmadığını belirtmişlerdir. Uzman araştırmacı olarak çalışan bir erkek katılımcı, köyde doğup büyümemesine, oralardan bir beklentisinin olmamasına rağmen köyde bir şeyler yapmak istediğini ancak bunun amcası ve kuzenleri tarafından yanlış anlaşıldığını şu şekilde beyan etmiştir:

“Dedemle (ölüm, 1952) babaannemin (ölüm, 1972) mezarının taşları, mermeri falan yoktu. Gittiğimde fark etmişim. Babama dedim ki, bu işi kim yapar, kaçta yapar? O da dedi ki, İbrahim'in İsmail var, o yapar, ona soralım dedi. Sorduk, o zamanın parası bin beş yüz lira dedi. Gönderdik parayı, adam yaptı mezarları. Amcamın oğlu babamı aramış, demiş ki, ya insan bir haber verir. Babam da demiş ki, sana haber mi vereceğiz. ... Adam, bana teşekkür edeceğine bana düşman oldu. ... Amcam, beni eve sahip çıkacağına zannetti, bayağı hakaret etti. Bir daha gitmedim (köye). ... Amcamın bana dediklerini amcam ölene kadar babama da söylemedim. ...”
(Katılımcı 18)

3.4. MENZİLE GİDİŞ VE YERLEŞİM SÜRECİ

Bu kısımda kendileriyle mülâkat yapılan katılımcıların hangi şehirlere veya ülkelere, tek başlarına değilse bile, kim(ler)le gittikleri, yeni mekânlarda ne türden işlerle meşgul oldukları ve nihai olarak Rize'den ayrıldıklarından itibaren iktisadî, meslekî, sosyal, kültürel ve ailevî durumlarının nasıl bir gelişme gösterdiği ele alınmaktadır.

Mülâkat kümesinde yer alan 81 katılımcının 46'sı, kendi başlarına Rize'den veya ailece yerleşilen Rize dışındaki başka bir şehirden ya da ülkeden, ülke içindeki veya dışındaki başka bir şehre gittiklerini veyahut gitmek zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir. Bu katılımcıların dışında başta dede ve babaları olmak üzere, hane reislerince veyahut ailece alınan kararlar neticesinde katılımcılar, ülke içindeki veya dışındaki Rize'den başka şehirlere yerleştiklerini ve bu kararları kendilerinin almadıklarını ifade etmişlerdir. Bu katılımcıların dedeleri ve/veya babaları, Rize dışında başka bir şehre veyahut ülkeye çalışmak için gitmişler, aralarında gidip de dönenler olmakla birlikte, çoğu kez ileriki vakitlerde ailelerini de yanlarına almışlardır. Böylelikle birçok katılımcı, bu ve benzeri durumlar sebebiyle gidilen, yerleşilen ve düzen kurulan mekânlarda dünyaya geldiklerini ve büyüdüklerini dile getirmişlerdir. Bu gibi durumları yaşayan katılımcılardan bazıları, Rize'den ayrılışı hatırladıklarını, bazıları Rize'de doğduklarını ancak sonradan gidip gelmenin dışında Rize'ye dair pek bir şeyin zihinlerinde canlanmadığını ve geriye kalan katılımcılar ise doğum yerlerinin Rize olmadığını belirtmişlerdir. Ancak mülâkat kümesinde Rize'de doğmuş olmasa da Rize ile irtibatı kuvvetli olan, tam tersine Rize'de doğup büyümüş olmasına rağmen bağlılığı zayıf olan katılımcılar da bulunmaktadır.

Kendileriyle görüşülen katılımcılar için gidilen ana şehirlerden biri İstanbul olmuştur. İstanbul'dan başka İzmir, Ankara, Bursa, Samsun, Trabzon, Erzurum, Zonguldak, Kayseri, İzmit (Kocaeli), Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çorum, Denizli, Kars, Tokat, Artvin, Muğla (Bodrum, Fethiye, Marmaris) gibi şehirlerde katılımcılar, muhtelif sebeplerden ötürü kaldıklarını/kalmaya devam ettiklerini beyan etmişlerdir. Ülke dışında ise Rusya, Fransa ve İngiltere muhtelif sebeplerle belirli süreler için katılımcılar tarafından kalınıp dönülen ülkeler olurken; Amerika, Almanya ve Hollanda ise gidilen ve dönülen ülkeler olmakla birlikte hâlihazırda hayatın sürdürüldüğü ülkeler arasındadır.

Katılımcıların genel olarak birden çok gurbet/göç hareketliliğine dâhil oldukları görülmektedir. Şöyle ki, tahsil için tek başına Ankara'ya giden bir erkek katılımcı (49), tahsiline İstanbul ve Kayseri'de devam ettikten sonra işi için önce Erzurum ardından Bursa'ya yerleştiğini beyan etmiştir. Bir başka erkek katılımcı (79) ise Rize'de doğmuş olmasına rağmen ailece Samsun'a yerleştiklerini, tahsil için önce

Ankara sonra da İngiltere'ye gittiğini ardından Ankara'da uzunca bir müddet yaşadıkdan sonra siyasi bir sebepten ötürü Rize'ye geri döndüğünü dile getirmiştir.

Hâlihazırda Almanya'da yaşayan başka bir erkek katılımcı (73) ise Rize'nin bir ilçesinde doğduğunu ancak babasının Almanya'da çalışacak olmasından ötürü ailece Almanya'ya taşındıklarını ancak ilerleyen vakitlerde kendisinin en büyük erkek çocuk olmasından dolayı, "olur da bir gün Almanya'dan temelli dönüş yapılıncaya alışmak kolay olsun diye" babasının kendisini Türkiye'ye amcasının yanına gönderdiğini ve uzunca bir süre Ankara ve Yalova'da ikamet ettiğini beyan etmiştir. Ancak temel eğitimini Almanya'da aldığından Türkiye'ye geldiğinde ana dili seviyesinde Almanca'ya sahip olduğunu beyan eden katılımcı, Almanca'sını köreltmediğini, sürekli olarak geliştirdiğini, Türkiye'de Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazanmasına rağmen Almanya'daki köklü ve şu an için dünyaca tanınan bir üniversiteden dili sayesinde kabul alarak tekrar Almanya'ya döndüğünü ve lisans tahsilini bu üniversitede tamamladığını anlatmıştır.

Mülâkat kümesinden başka bir örnek, Rize'nin bir köyünde dünyaya gelip babasının memuriyeti dolayısıyla ailece Ankara, Artvin, tekrar Ankara ve Artvin arasında belli bir müddet yaşadıkdan sonra kendisinin tek başına bir süre Almanya'da yaşadığını, Ankara'da öğretmenlik yaptığını, mesleği bıraktıktan sonra ise ticaretle uğraşmaya başladığını ifade eden bir erkek katılımcı (74), bundan sonra ise Türkiye'de birçok şehirde yaşadığını bunun yanı sıra ülke dışında ise Irak, Gürcistan, Amerika ve Azerbaycan'da belirli süreler kaldığını anlatmıştır. Şu an için Rize'nin bir ilçesine bağlı olan köyüne kesin dönüş yaptığını ancak İstanbul ve Ankara'da olmak üzere, Azerbaycan ve Gürcistan'da da kurulu düzenlerinin olduğunu beyan eden katılımcı, hem doğduğu ve aslî mekân olarak gördüğü yere kesin dönüş yapmış hem de maddi imkânlarının çokça yeterli olmasından dolayı çoklu yerleşim vesilesiyle kırsal ve kentle irtibatını sürdüren gurbetçilere/göçmenlere muazzam bir örnek teşkil etmektedir.

Son örnek ise, on iki yaşında iken köyünden çalışmak için daha önce yine çalışmak için İzmir'e gurbete çıkan ağabeylerinin yanına gittiğini söyleyen bir erkek katılımcı (47) olmuştur. İlk gittiğinde bir sene bir pastanede çıraklık

yaptığını, on dört yaşında fırıncılıkta usta olduğunu beyan eden katılımcı, ailevî sebeplerden ötürü önce İstanbul daha sonra da Rize'ye gitmek zorunda kaldığını, geçinebilmek için minibüsçülük yaptığını ardından tekrar İstanbul'a ailece göç ettiklerini ve o günden beri de İstanbul'da hayatlarını sürdürdüklerini dile getirmiştir.

Bizzat kendilerinin veyahut aile büyüklerinin kararlarıyla da olsa nihai şekilde gurbet/göç hareketliliğine dâhil olan katılımcılar; tahsil (lise, üniversite, lisans üstü, Kur'an kursu), gemilerde, madende ve turizm sektöründe çalışmak, vasıfsız işçi, komi-çırak-garson, pastacı, fırıncı, lokantacı, dönerci, memur, öğretmen, mühendis, yönetici, siyasetçi, işletmeci, müteşebbis, müteahhit, bakkal, minibüsçü, söz yazarı, futbolcu, fotoğrafçı olmak ve ticaret, tayin, tedavi ve evlilik için ülke içinde ya da dışında Rize'den başka bir şehre yerleştiklerini beyan etmişlerdir.

Rize'de yaşarken geçim için hiçbir şey olmadığından dolayı gurbete çıktığını ifade eden ve esasen durumlarının Rize'de iyi olmasına rağmen daha fazlasını elde etmek için ayrılan katılımcılar arasında nihai gelir düzeyi bakımından çoğu kez bir farklılık bulunmamaktadır. Rize'den farklı bir şehirde hayatın ağırlıklı olarak sürdürülmesinin sosyal, kültürel ve iktisadî bakımdan kârlı bir durumun katılımcılar ve aileleri lehine ortaya çıktığı söylenebilir.

Eğitime dayalı olarak mesleklerin değiştiği de görülmektedir. Rize'den belirli bir işte çalışmak ve mesleği sürdürmek için ayrılan katılımcılardan bir kısmının nihai olarak iş ve meslekleri değişikliğe uğramıştır. Kendileriyle görüşülen katılımcıların büyük çoğunluğunun, aile büyüklerine kıyasla, şehirli ve kol gücüne dayanmayan iş ve mesleklere sahip oldukları bilinmektedir: Satış temsilcisi, bilgi işlem sorumlusu, müteşebbis, muhasebe danışmanı, yayıncı, işletmeci, müdür, kimyager, kitap restoratörü, yönetici, stk başkanı, uzman araştırmacı, genel müdür yardımcısı, müfettiş, müsteşar, müşavir, üst kurul başkanı, belediye başkanı, daire başkanı, genel sekreter, akademisyen (prof. dr., doç. dr., dr. ögr. üyesi, arş. gör.), mühendis, hat, tezhip ve minyatür sanatçısı, kütüphane ve müze müdürü, sanat tarihçisi, ressam, öğretmen, turizmci, fotoğrafçı, yönetici asistanı, hemşire, bankacı.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların Rize'den ayrılış örüntülerinin ilki, gurbet diye tarif edilebilecek gidip de dönmeyi içerecek şekilde tek başına çıkma biçiminde gerçekleşmiştir. Gurbete çıkan ilk nesil çoğu kez, gidecekleri yer ve yanına varacakları birey ya da bireylerin önceden belirli olmasına dayalı olarak hareket etmişlerdir. Bu bağlamda çoğu kez, "güvenli bir liman" arayışına denk düşecek şekilde akrabaların, tanıdık birilerinin, arkadaşların, itimat edilebilecek kişilerin veyahut sırasıyla Rizeli'nin, Karadenizli'nin ve bilhassa yurt dışına gidenler için Türkiye'den gidenlerin yanı ya da yakını sığınılacak ve varılacak bir menzil olarak tahayyül edilmiştir. Bir diğer örüntü ise biri(leri)yle göç etme olmaktadır. Bu biçim de çoğu kez dede, baba, ağabey, kardeş, amca, dayı, kuzen, enişte, kayınpeder, kayınbirader, bacanak gibi erkek akraba ve/veya arkadaşlarla çıkılan bir yolculuk şeklinde gerçekleştirilmektedir. Kendileriyle müâkat yapılan bireylerin hikâyelerinden hareketle zikredilebilecek son örüntü ise tahsil maksadıyla Rize'den ayrılanların hiç tanıdıkları olmasa da tek başlarına başka şehirlere gitmeleridir. Bu hususta bilhassa erken dönemlerde kız çocuklarının tahsil maksadıyla Rize dışındaki bir şehre gidişleri çoğu kez aileleri tarafından onaylanmayan bir vaziyeti ortaya çıkarmakla beraber bazı durumlarda ise ailenin tahsil görülecek şehre hep birlikte taşınmasıyla birlikte çözüme kavuşturulmaya çalışılan bir mesele hâlini almıştır.

Rizeli göçmen açısından bölgeden dışarıya doğru yaşanan göç, Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber ortaya çıkan bir durum değildir. Hatta birçok katılımcı, üst nesillerinin başka yerlerden Rize'ye geldiklerini ve ileriki zamanlarda ise yerleşik düzene geçilip gurbetin başka şekillerde devam ettiğini zikretmişlerdir:

"Rizeliler neden memleketine bağlı derken benim şahsi kanaatim, Hemşinliler'in kökenini araştırma konusunda uzun yıllar sonunda geldiğim, vardığım sonuç şu; Hemşinliler'in çok büyük bir kesimi dışarıdan geliyor. Hamedan, Kafkasya, Cezayir, Filistin, Tunus, Mısır, Diyarbakır, Selanik'ten gelen var. Osmanlı mülkünün hemen hemen her yerinden gelen var, bunların birçoğu konargöçer. Çeşitli sebeplerle gelmişler. Rahmetli babaannemin söylediği bir laftır bu: "Oğlum biz eskiden kızılbaşmışız, sonradan Müslüman olmuşuz." Muhtemelen biz Anadolu'da Alevi idik, buralara göç edildi, sonradan Sunnileştik. ... Buraya göçenler, nesiller boyu hep sürgün edilmişler. İlk defa bir köyleri ve yaylaları olmuş. Burada adeta yerleşik düzene geçmişler. ... İlk defa yurtlandıkları için nereye giderse gitsin yurtlanmanın kıymetini bildikleri için terk etmemişler buraları. Arazi, toprak ve hayvancılık yetmeyince bir tane erkek, ailenin başında kalmış,

diğerleri o zaman Rus gurbetine gitmiş. Ama baba ocağını asla unutmamış. Çünkü yurt edinme, genetik kodlarına kadar artık işlemiş, büyük ihtimal terk etmemelerinin sebebi bu. Rusya’da çok büyük paralar kazanmışlar ve o paralarla getirmişler memleketlerinde çok büyük konaklar yapmışlar. O konakların bugün belki bir tanesini bir, iki milyon liraya yaptırılmazsınız. O zaman yol yok, sırtla taşıyor malzeme, dağın başında görkemli konaklar yaptırılıyorsunuz. Tarakçı Konağı yapılırken duvara koyulan, kesilen iki taşta bir altın vermişler. Evi yaptıran adam kural koymuş, günde iki taşta fazla kesmeyeceksin. ... Bugün gidip sayalım iki bin tane taş varsa bin altın vermiş sırt taşına. İlk defa yurt sahibi olmak, artık buradan kimse bizi sürmez. Yurduna sahip olmak sanırım bizim genetik kodlarımızda var. ... Eskiler kar yağınca köye geliyor, kar kalkınca gurbete gidiyorlarmış. ... Otuz, kırk sene hayat böyle geçmiş. ... Hemşin’e gurbetten gelmiş, sağına soluna bakmış, demiş ki “giderim sap, dönerim sap, burası hiç yeşillenmeyecek mi?” Dedem, gurbete gidiyor, geliyor evde bir çocuk, babaannem veriyor kucağına, adını koyuyor. Hep böyle. ... Çocuklarının doğumunu görmemiş, geliyor gidiyor, çocuklarının ismini koyuyor. ... İleriki yıllarda gurbetten her gelişinde çocuklara bir şeyler oluyor. Ölenler, evlenenler, gurbete çıkanlar... Hiçbirini görmemiş. Bir babamın düğününü görmüş. Halamın düğünlerini de görmemiş, hatta babaanneme kime verdin diyormuş, ha iyi iyi diyormuş. ... Dedem altmış iki yaşında gırtlak kanseri metastaz yaptı, vefat etti. O kadıncağız o kadar çocuğu o şartlarda büyüttü. ... Benim yaşımda olan altmışın üzerinde olan nesil, topla üç yüz, beş yüz kişiyi onlara sor. Doğum tarihin nedir? Doğum tarihleri, Ocak ve Nisan arasındadır. Dedelerimiz, babalarımız gurbetten gelir, yazın yatarlar, sonra bu aylarda doğum olur. ...” (Katılımcı 20)

Osmanlı döneminde bölge insanı bilhassa Batum, Tiflis, Yalta, Moskova, Kırım, Romanya, Polonya, İran gibi bugün ülke sınırları içerisinde olmayan uzak yerlerde çalışmak için gurbet yollarına düşmüştü. Daha onlu yaşlarda gurbetçi erkekler, çoğu kez somut bir beceriye, meziyete, mesleğe sahip olmadan doğup yaşanılan yerde geçimin daha rahat olabilmesi için senenin büyük bir vaktinde aslî mekânlarından ayrı olarak çalışıp para kazanmış ve kazandıklarını hanelerine göndermişlerdir. Daha sonraları ise Samsun, Erzurum gibi şehirlere olan gurbet/göç, zamanla yönünü ülke içinde iş imkânı olan büyük şehirlere doğru çevirmeye başlamıştır. Günümüzde olduğu üzere, iş ve bilhassa üniversite tahsili sebebiyle ülke içinde farklı şehirler arasında yaşanan hareketlilikten başka mülâkat kümesine dâhil olan katılımcıların hikâyeleri de ekseriyetle dede ve babaları olmak üzere hane reislerinin öncelikle tek başına veyahut akraba, dost ve benzerleri ile çıktıkları gurbette düzen kurulmasından sonra, aile de Rize’den ayrılarak hane reisinin yanına yerleşmiştir.

Rize'den muhtelif sebeplerle farklı bir şehre tek başına gidiş çoğunlukla erkeklere mahsus bir durum olmuştur. Erkekler, başta çalışıp para kazanma ve tahsil sebepleriyle Rize'den farklı bir şehre veya ülkeye gitmişlerdir. Tek başına gurbete çıkmanın dışında akrabalarla (dede, baba, ağabey, kardeş, amca, dayı, kuzen, enişte, kayınpeder, kayınbirader, bacanak) ve arkadaşlarla birlikte gurbete çıkan erkekler olmakla beraber, tek başına gidilse dahi, gidilen yerde akrabasının ve/veya tanıdığı varlığı, gurbetçiler için önem arz etmiştir. Onlu yaşlarda olsa dahi çalışmak için gurbete çıkan erkekler, güvendikleri birilerinin yanına gönderilmişler veyahut da tek başlarına gidip güvenli, sığınılacak bir liman bulma arayışına girişmişlerdir:

“... Bu bölgenin erkekleri sürekli gurbete gitmişler. Kadınları, hep burada (Rize'de) bırakmışlar. Bizdeki büyük evlerin sırrı, kadınlar hep buralarda yaşamışlar. Hatta bazı evler şato gibidir, içine giremezsiniz. Her erkeğin bir odası vardır. Evin en büyük kadını koçiyalık (koçira)³¹ yapmıştır. Burada bir komün hayat vardır, erkekler de gurbettedir. ... Rusya ağırlıklı göçler, gurbetler. İlk gittikleri zaman fırıncılık üzerine eğilmişler. ... Gurbete giden bir çocuk bir mektup getirir, dükkân sahibi okur mektubu, bakar çocuğa dükkân sahibi, çocuğun nerede çalışacağına karar verir. İşte bizim lokantaya geldiği zaman babam bakardı, sen mutfağa gideceksin, sen salona gideceksin derdi. O arada yatakhaneler vardı, çocuk için yatak organize edilirdi. Yemeğini zaten dükkânda yiyor. ... Sıcak bir yer, karnın da doyuyor, para da var, o yüzden fırıncılıkla başlamışlar bizimkiler. O zaman insanlar un çuvallarının üzerinde uyuyorlarmış. Yatak matak hikâye. Paralarını da babam kasada biriktirdi. ... Çocuk köye giderken zarf kapalı bir şekilde babasına hitaben çocuğa verilirdi. Çocuk da zarfı hiç açmadan babasına verirdi. Fırıncının yanında fırıncı yetişir. Pastacılık da fırıncının yan bir koludur. Rusya'nın sahil bölgelerinde pastaneler açmışlar. ... Benim ailemden de buralarda pastane açanlar var. Hatta babamın dedesinin mezarını bilmeyiz biz. Gitmiş ve bir daha da gelmemiş.” (Katılımcı 80)

Rize'den tek başına ayrılanların öncelikli olarak ikamet yerleri, akrabalarının ya da itimat edebilecekleri insanların yanı ya da yakını olmuştur. Ailelerini de zaman içerisinde yanlarına almak isteyenler, ikamet edecekleri semt tercihlerini genelde akrabalarının, arkadaşlarının, köylülerinin yakınından veyahut en kötü ihtimalle Rizeliler'in fazlaca olduğu muhitlerden yana yapma eğilimi içerisinde olmuşlardır: “İstanbul'a, Fatih Balat'a göç edildi. Akrabaların olduğu muhitte bir yer kiraladılar”

³¹ Sözlükte, “tutumlu, az malzeme ile çok yemek pişiren, az şeyle çok iş başaran” (Kara, 2001: 114) olarak geçen koçira, Hemşin bölgesinde koçiyalık şeklinde dillendirilmekte ve bilhassa bu bölgenin erkekleri gurbette iken hanenin-evlin lideri olan kadın manasına da gelmektedir.

(Katılımcı 14). Dolayısıyla bu durum sadece Rizelilere mahsus olmamakta büyük şehirlerde belli ilçelerde ve alt birimlerinde hemşehri kümelenmelerinin varlığı bu durumla direkt olarak ilişkili olmaktadır.

Ancak tahsil maksadıyla Rize'den ayrılanlar ise, tanıdıkları ve akrabaları başta olmak üzere bunların dışında hiç tanıdıkları olmasa bile, tahsil için aslî olarak gördükleri topraklardan ayrılmaktan vazgeçmemişlerdir:

“Herkes ailesinin yanında kalmayı, hayatını orada idame ettirmeyi arzu eder. İlkokulda bana öğretmenlik yapanlar benim performansımın iyi olduğunu, bunu devam ettirmemi tavsiye ettiler. O zaman aile imkânı yoktu. Okullar belli yerlerde toplanmıştı, lise illerde vardı, ilçelerde yoktu. Ortaokul ilçelerde vardı. O zaman birçok köyün yolu da yoktu ilçelere. İlçede ortaokula devam edebilmek için ilçede kalacak bir yer bulmak gerekiyordu. Şartlar çok zordu, bugünkü gibi daire düzeni yoktu, dükkânların üzerindeki odalar kiralanırdı. Yiyecekler ya evden götürülürdü ya da lokantadan yemek yerdiniz. Bir yıl ... Ortaokulu'nda okurken bir akrabamın yanında kaldım. İkinci yıl akrabamın oğlu okulunu bitirip döndü, evde kalacağı için orada kalmam zorlaştı. Ben, parasız yatılı imtihanını kazandım. Orta ikiden sonra lise sona kadar ... Lisesi'nde yatılı olarak okudum. Babamın maddi durumu yoktu. Üniversitede de yurt dışı sınavlarını kazanarak burslu gittim, orada da aile desteğine gerek kalmadı. Yurt dışında tahsilden sonra (kamu kurumu) ...'a mecburi hizmetim için çalışmaya başladım. Köye, emekli olduktan sonra döndüm. Ama ailemi ziyaret etmek için bazen yılda bir, bazen iki yılda bir, bir hafta, on günlüğüne Rize'ye, köye gelirdim.” (Katılımcı 58)

Kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanlarından hareketle, hikâyelerini bilebildikleri üst nesillerinin tahsil seviyelerine kıyasla kendilerinin kahir ekseriyetinin tahsil düzeyleri çok daha iyi bir durumdadır. Hiçbir tahsili olmadan kol gücüne dayalı işlerde çalışmak için göç edilen, yerleşilen ve düzen kurulan şehirlerde doğup büyüyen çocuklar, aile büyüklerine göre daha ileri seviyelerde tahsile sahip olmuşlardır.

Tahsil seviyesinin artmasına bağlı olarak da ticaretten elde edilebilecek maddi kazançlardan ziyade arkadan gelen nesillerin çoğunlukla okutulduğu, katılımcılar nezdinde gözlemlenen bir durumdur. Birkaç istisna dışında, dağlık ve iç kesimlerdeki köylerden olan katılımcıların aile büyüklerinin, sahildeki köylere kıyasla tahsile azamî derecede ehemmiyet verdikleri söylenebilir. Öyle ki, tahsili sayesinde birçok katılımcı hâlihazırda kamu kurum ve kuruluşlarında müdür, genel müdür yardımcısı, müfettiş, müsteşar, müşavir, üst kurul başkanı, belediye

başkanı, akademisyen, daire başkanı gibi mevkilerde görev almaktadırlar. Belirli bir seviyede en azından üniversite tahsili olmayan katılımcılar da mülâkat kümesine dâhil olmakla beraber onların arkadan gelen nesilleri için tahsil, olmazsa olmaz olarak belirttikleri bir unsur olmuştur. Bu durumla alakalı olarak mühendis olan bir erkek katılımcı, büyüklerinin kendilerine memur olmaları için dua ettiklerini beyan etmiştir:

“Büyüklerimiz bize memur olasin, diye dua ederlerdi. Memur, öğretmen, doktor, mühendis ol derlerdi. ... Bu öğretiler ve tavsiyeler doğrultusunda meslek seçimi yaptık. Ticaretle uğraşmak, iktisadî manada daha fazla getirisi olan bir iş. Benim yaşıtım ve üniversite okumamış arkadaşlarımdan daha iyi ekonomik durumda olanlar var. ...” (Katılımcı 56)

Kız çocuklarının kendi başlarına üniversite tahsili için farklı şehirlere gitmeleri çok sınırlıdır. Onların tahsil görmeleri ancak ailelerin tahsil görülecek şehre taşınmalarıyla mümkün olabilmektedir. Bu hususla alakalı olarak iki erkek katılımcı, kız çocuklarının peşlerine gittiklerini dile getirmişlerdir:

“... Babam, kendi okuyamadığı için çocuklarının okumasına önem veren bir insandı. Benim ablam, (19)86 İTÜ mezunu zannedersen. Babam, (19)82’de hem de Endüstri Mühendisliği gibi bir bölüme, kızını gönderen bir adam. ... Babam, köyde, mahallede okumayanları da teşvik ederdi, gidin şehirde okuyun ve saire. ... Ben, üniversiteye giderken bizimkiler Rize’de yerleştiler. En küçük kız kardeşim Hukuk Fakültesi’ni kazanınca İstanbul’a tekrar geldiler. Babamlar da artık kışı, İstanbul’da geçirmeye başladılar. ... Ana düzen hep Rize’deydi, İstanbul’da bir yardımcı düzen vardı, diyebiliriz. İstanbul dışında okuyan bir ben varım, geri kalan hepsi İstanbul’da okudu. ... Biz, 1960’larda İstanbul’a gitmiş ve (19)80’lerde tekrar Rize’ye dönüş yapmış bir ailenin içerisinde büyüdük. Babam, İstanbul’da sürekli kalmayı tercih etmemiş. Babamın kaygısı da şu, yedi tane kız çocuğu var. ... Bir taraftan kızlarını okutmak diğer taraftan da onları korumak istiyor. ...” (Katılımcı 19)

“Çocukların okulları vesilesiyle peşlerine gittik. Taşkın, önceden Trabzon’da okuyordu, kız kardeşinin de tercihlerini oraya yaptırdı. Benim de kendi işim olduğu için gelme imkânım oldu. ... En sonunda çocuklar vesile oldu, geldik döndük ana vatana (Rize’ye). ... Çocuklar burada (Rize’de) olmasa, benim İstanbul’dan dönüşüm çok zordu. ... Bunların ikisi (çocukları) bir arada olsa, neresi olursa olsun, giderdim yani. Başka şehir de olsa giderdim. Rize’ye zaten gidip geliyorduk ama çocuklar daha büyük etken oldular. ... Benim için en zoru Bitlis’ti, orada da kaldım. ... Kız, benimle gitmese, o da dönerdi. Hatta gittiğimiz gece dönüyordu. ... O zaman bakkalcılık yapmıyordum. Taksim vardı, Şoförüm vardı, ona vekâlet vermiştim, aklım işimde kalmıyordu. Biz, peşlerine gitmesek, çocuklar bize gelirlerdi. ... Bizim

çocuklar da bizden ayrı duramıyorlar. Taşkın, Kayseri'ye gitti, üç ay kaldı, geri döndü.” (Katılımcı 77)

Tahsile verilen ehemmiyet, gurbete çıkan/göç eden nesiller arasında da farklılık ihtiva etmektedir. Yurt dışına gitmiş olan ilk neslin öncelikli hedefi para kazanıp bir an önce ülkeye geri dönmek ve bunun için zemin hazırlamak olduğundan çocuklarının tahsillerine ehemmiyet vermedikleri³² katılımcılar tarafından dile getirilmiştir:

“... Hollanda'ya gittiğimde on dört yaşındaydım ve birisinin yönlendirmesine ihtiyacım vardı. Anne, babamdan kaynaklanan sebeplerden dolayı eğitim sürecini bir türlü başlatıp belli bir yere getiremedim. Birinin yönlendirmesi lazım, sokağa çıkıyorsun başka bir dil, hiçbir şey bilmiyorsun. O zamanlar babam ve ağabeylerim çalışıyordu. Buradaki (İstanbul'daki) evi yaptırdılar. Bana da, git, bir an önce çalış, diye söylüyorlardı. Bütçeye destek ol ki, buradaki evi kısa zamanda bitirelim. Çok zorluklarla, çok çalışarak bir bina yaptık. Bir de babam kendi tarlamıza ev yaptırdı. ...” (Katılımcı 6)

Ancak yurt dışında yaşamaya devam eden sonraki nesillerde bu durumda değişiklikler olmuştur. Kendileriyle görüşülen katılımcılar, öncelikli olarak çocuklarının iyi bir eğitim almalarını önemsediklerini vurgulamışlardır. Böylelikle yurt dışına gurbete gidip daha sonra aile düzenini ülke dışında kuran Rizeli göçmenlerin çocuklarının, anne ve babalarına göre tahsil, iş-meslek bakımından vasıfsız işçilikten çok orta ya da üst profesyonel meslek grubuna dâhil oldukları katılımcılar tarafından beyan edilmiştir. Onların da kendi çocuklarının, kendilerinin eriştiği seviyeden daha üst bir seviyeye erişebilmeleri için azamî gayret gösterdikleri anlaşılmaktadır. Tahsile ilişkin kaygılarının dışında yurt dışında hayatlarını sürdürmekte olan katılımcıların, çocuklarına Türkiye ve Rize sevgisini aşılama gibi kaygılar da taşıdıkları mülâkatlarda müşahade edilmiştir.

Kendileriyle görüşülen katılımcılara “gurbete çıkılan/göç edilen tarihten bugüne iktisadî durumlarının nasıl bir gelişme takip ettiği, gurbete çıkarken/göç ederken

³² Bilhassa Almanya'ya gurbete giden/göç eden Türklerin hedefledikleri, niyet ettikleri kazançları elde edebilmek için, çocuklarının eğitim almalarını arzu etmelerine rağmen, çoğu zaman başta kızlar olmak üzere çocuklarının eğitimlerini aksattıkları, bu konuyla alakalı olarak Almanya'da 1963'te Devlet Planlama Teşkilatı adına Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi Nermin Abadan-Unat ve kürsü asistanlarınca, 29 şehirde 80 firmada çalışan 494 işçi ile görüşülerek gerçekleştirilen saha araştırmasında da üzerinde durulan hususlardan biri olmuştur. Hatta anne ve baba çalışmak zorunda olduğundan, ailelerin büyük kız çocukları, okula gitmek yerine, kardeşlerini bakmak durumunda bırakılmaktaydı. Detaylı bilgi için bkz. (Abadan-Unat, 2002: 54, 154, 161, 162, 179, 187, 188).

elde etmeyi arzu veya hayal ettikleri maddi ve manevi şeyleri ne derece elde edebildikleri, hâlâ neleri eksik gördükleri veya nelerin düşündüklerinden daha ileri düzeyde oldukları” sorulduğunda maddi durumla alakalı belli kıstaslar veyahut sınırlamalar kendilerine sunulmadığından, katılımcılar kendi zaviyelerinden durumlarını değerlendirip cevaplar vermişlerdir. Bu doğrultuda katılımcıların verdikleri cevaplar üzerinden “çok paraların kazanıldığı; belli bir refah seviyesinin üzerine çıkıldığı-çıkılmadığı; beklentilerin büyük bir kısmının kazanıldığı-kazanılmadığı; bilhassa maddi durumun giderek düzeldiği; orta seviyede kalındığı; hedeflerin-hayallerin gerçekleştirildiği; hedeflerin ve beklentilerin yüksek olmadığı; maddi durumun iyi olmadığı; maddi olarak düşünülenlerin elde edilemediği; pişmanlık duyulduğu; manevi olarak kayıpta-kazançta olduğu; aranan sosyal çevrenin bulunduğu; sağlığa kavuşulduğu” gibi bazı cevaplar ön plana çıkmıştır.

Rize’den ilk ayrılanların kahir ekseriyetinin asıl maksatları, en kısa sürede ne kadar fazla para kazanılabilir, Rize’de kısa ve uzun vadede gelir getirici ne(ler) yapılabilir veyahut haneye, çoluk çocuğa nasıl daha fazla para gönderilebilir gibi kaygıların olması, göç eden ilk neslin kazançlarının daha fazla olmasını sağlamıştır, denilebilir. Bu durumun yanı sıra arkadan gelen neslin ihtiyaçları ve şartları her geçen gün değiştiğinden ilk neslin vaktinde olmayan tüketim kalemleri de ortaya çıkarak elde edilen kazançlardan daha fazla harcanmasına ve tüketilmesine sebebiyet vererek geçmişte olan fırsatların da azlığı neticesinde katılımcılar, dede ve babalarının elde ettikleri varlığa çoğu zaman yaklaşamadıklarını beyan etmişlerdir.

Ancak kendileriyle görüşülen katılımcıların kâh bizzat kendileri kâh hikâyelerini dile getirdikleri aile büyüklerinin göç hareketliliğine ilişkin olarak Rize’den ayrıldıktan sonraki iktisadî durumlarının genel itibariyle kötüye gitmediğini, katılımcıdan katılımcıya fark edebileceği üzere, maddi durumlarının daha iyiye gittiğini söylemek mümkündür. Bir kısmı, Rize’deyken de maddi durumlarının iyi olduğunu, buna rağmen daha fazlasını elde etmek için aile büyüklerinin Rize’den kısa süreler için ayrıldıklarını ancak bu hesapların tutmayıp aile düzenlerinin ileriki vakitlerde Rize dışında tesis edildiğini beyan etmişlerdir. Bunun dışında aile büyüklerinden itibaren maddi olarak durumlarının iyi olmadığını dile getiren

katılımcılar, iktisadî olarak durumlarını daha iyiye doğru dönüştürdüklerini ifade etmişlerdir.

İktisadî durumla alakalı olarak ise bazı katılımcılar, ilk göç eden dede ve babalarının eriştiği maddi durumu kendilerinin sürdüremediklerini, tanınırlık ve itibar bakımından aile büyüklerinin eriştikleri seviyelerin altında kaldıklarını beyan etmişlerdir:

“Durumu iyi olan bir ailenin evladı olarak yetiştim. Ekonomik olarak durumu çok daha iyi olan bir aileydik. Babam, tek başına çalıştığı zaman daha kontrollü idi. Ağabeylerim, büyüdükten ve biraz da işi devraldıktan sonra tabi İstanbul’daki o gurbet ortamında yalnızlık, aile yok, biraz böyle parayı tutamadılar derler ya, o şeyi yaşadık biz biraz. O yüzden babamın bıraktığı gelir durumu ne ise anca onu koruyoruz. Üzerine bir şey koyamadık. Tabi İstanbul’da eski fırsatlar da yok. Rize için de aynı şey geçerli. Babamın elde ettiği mülkiyet, arazi ve saire duruyor. ...” (Katılımcı 28)

“Babam, İstanbul’da da epey yatırımlar yaptı. ... Ayın on beş günü Rize’deki işleriyle ilgilenirdi, diğer on beş gün ise İstanbul’dakilerle. İçimizden (kardeşlerden) hiçbir tanemiz, babam bu işleri yaparken yanında olmadı. ... Çocukluğumuzda babamızın yanında dururduk ama büyüyünce babamın işini yapan hiçbirimiz olmadı. ... Üst Bostancı’da bir arsa var, otuz beş senedir orada durur, atıl bir şekilde. Otuz senedir Kuzguncuk’taki beş katlı bir bina boş durur mesela. ...” (Katılımcı 9)

Bazı katılımcılar ise, Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, üst nesil denilebilecek aile büyüklerinin gurbete çıktıklarında “çok büyük paralar kazandıklarını” beyan etmişlerdir:

“Çok büyük para kazanmışlar. Hepsi öyle. Pastacılığı, fırıncılığı sürdürenler var. Çoğu öyle. Bizim ailemizden de bir aile kolu var, bu işi sürdüren. Rizeliler’in, Hemşinliler’in çoğu ona dayanır. Bugün Ankara’da, İstanbul’da vesaire birçok yerde pastane, Rusya’ya gidip dönmenin birikimini sürdürür. İstanbul’daki ... Pastanesi, Bursa’daki ... Pastanesi. Onlar da gene Rusya gurbeti olan ailelerdir. ... Her sene gider gelirler, konaklarına bakarlar çok güzel, maddi imkânları da iyi. Bizim bölgeden Rusya’ya gitmeyenler daha azdır. Çamlıhemşin bölgesinde Rusya’ya gitmeyen sayısı, gidenden daha azdır. Mesela bir aileden Rusya’ya gitmeyen bir elin parmakları kadardır, diyebiliriz. Herkes birbirini etkilemiş.” (Katılımcı 2)

Yakın vakitlerde de turizm sektöründe çalışmış ancak Rize ilçe merkezine kesin dönüş yapmış iki erkek katılımcı, turizmden “güzel paralar kazandıklarını” ancak bir şeylerin oralarda kendileri için eksik olduğunu dile getirmişlerdir:

“Yazın Bodrum’dayken iyi gelirlerle çalışıyorsunuz. Beş ay bile çalışsanız buradaki (Rize’deki) on iki aydan çok daha fazla. Yönetici iseniz daha ciddi maaşlar alıyorsunuz. ... Ben, lisede (yazları) komilik yaparken bile öğretmenler kadar para kazanıyordum. ... Bütün masraflarımı kendim karşılıyordum.” (Katılımcı 45)

“Maddi olarak ben çok fazla bir beklenti içerisinde dönmedim memlekete. Ben, kendimi idare edebileceğim kadar bir düşüncem vardı. İşin doğrusu turizmde daha fazla kazanıyordum. Artı altı ay biz çalışmıyorduk. Maddi olarak diğer taraf (Fethiye) benim için daha avantajlıydı. Memlekete daha çok, daha fazla para kazanırım diye dönmedim, işin doğrusu öyle bir niyetim yoktu. Kesinlikle manevi ihtiyaçlarımız, memlekete bağlılığımız göç sürecinde daha fazla ön plana çıktı.” (Katılımcı 62)

“Çok para kazanma”nın dışında, bazı katılımcılar ise belli bir refah seviyesinin üzerine çıktıklarını dile getirmişlerdir:

“Babam açısından bakıldığında belli bir refah seviyesinin üzerine çıktı. İstanbul’da evler, arsalar aldı, inşaatçılık yaptı vesaire. Buradan kazandıkları ile köydeki evini yaptı. Hayaller, her zaman büyük ama beklentisinin büyük bir kısmını kazandı. Bizim açımızdan bakarsak köyde yaşadığımızı ve hiç buraya gelmediğimizi düşünürsek ne olurdu, bu seviyeye gelebilir miydim, tabi bu bir soru işareti. Ama standartlarıma baktığım zaman, oraya (Rize’ye) göre ben burada (İstanbul’da) daha iyiyim. Buradaki gelirim ve yaşam standardım oraya göre daha iyi. ...” (Katılımcı 3)

“Bir baba vardı, eşi vardı, kirada oturuyorlardı. Şimdi beş erkek çocuğu var. Beş çocuğunun da evi var. Herkesin mülkü var, herkes hayatını idame ettiriyor. Herkesin çoluğu çocuğu var. Aradaki fark, bu olsun. Köyde kalsan tarla yapacaksın, etrafında tarla satılıyorsa, onları almak zorunda kalabilirdin. İnşaat yapılabilirdi, merkezde ticarete atılabilirdik. Merkezde ev alınabilirdi.” (Katılımcı 16)

“... Ben, ev aldığım zaman ışıklarını yaktım devamlı. Denizde oturuyordum arkadaşşımla. Ulan dedim bu nedir? Bu kadar ışık olur mu İstanbul’da? Ha bu memlekete bizim bir lambamız yanmıyor, dedim. Ev aldığım zaman lambaları bir hafta, on gün yaktım ki, ben de bu İstanbul’da bir ışık yaktım diye. Biz çok genç yaşta İstanbul’da ev sahibi olduk. ... Hiçbir zaman parasız kalmadım, her zaman param olmuştur. ...” (Katılımcı 25)

“Babamın çalışmalarından dolayı elde ettiği kazançları vardı. Ama şimdiki durum çok daha iyi. Ekonomik olarak iyi bir maaş aldığım için eskiye nazaran çok daha iyiyim ben. ... Zabıta memuru olduğum zaman babamdan kalma Kadıköy’de bir evimiz vardı, ben orada yaşıyordum. Altı ay sonra evlenme çalışmasına başladık ve yine memleketten eşimle tanıştık zaten, onunla evlenmeye karar verdik. Ekonomik durumum, evdeki eşyaları almada problem yaşıyorduk. Sadece yatak odası alabildik. İlk bir hafta dışarıda yemek yedik. İkinci hafta küçük bir piknik tüpü aldık. Evimizde o şekilde yemek yapmaya başladık. Ondan sonra taksitle beyaz eşya almaya başladık. Memur maaşım vardı, Rize’deki çaydan öyle aşırı bir şeyimiz

yoktu zaten. Daha çok ağabeyim onları kullanıyordu. Ama şimdiki ortamlarımla karşılaştırıyorum, şu anki durumum çok iyi. ... Hatta biz küçüktük. Halam İstanbul'da yaşıyordu. Çocuklarının eskilerini bize getirirdi, biz onları bayramda giyerdik, çok sevinirdik. Biz, şimdi eski bir şey değil de yeni bir şey alıp garip gurebaya göndermeye çalışıyoruz.” (Katılımcı 38)

“Biz, Kocaeli'ye gittiğimiz zaman çocuktuk. Bir meslek de olmadığı için sıkıntı çekildi tabii ki. İşte günlük işlerde çalışıldı, ne bileyim fabrikalarda yazlık üç, beş aylık çalışıldı. Ondan sonra okuduktan sonra işler değişti yani. Burada (Rize'de) kalmak ile gitmek arasında ekonomik refah bakımından çok çok iyi oldu tabii. Burada kalsak en fazla çay toplardık yani.” (Katılımcı 55)

Bu katılımcıların aksine, kendilerinin belli bir refah seviyesinin üzerine çıkıl(a)madığını düşünen katılımcılar da bulunmaktadır:

“Babamın kazancı artmadı, belli bir seviyenin üzerine çıkmadı. Bizim (kardeşler) eğitimimiz yükseldikçe daha farklı semtlere gitme gereği oldu. Bizim eğitimimiz yükseldikçe babam da bizim için daha fazla konuta vesaire para harcama ihtiyacı duyduğu için Rize'deki arazilerle alakalı birtakım şeyler düşünmeye başladı. Yoksa hiç aklında değildi. ...” (Katılımcı 14)

“Köyden göç ettiğim zaman hocalık dışında zaten bir mesleğim yoktu. Ama hocalığım da resmi değildi. Getirisi olan bir iş değildi. Bir meslek edinmek mecburiyetindeydim zaten, geçinebilmek için. Hayat beni biraz macera düşüncesiyle gemilere sevk etti. Evlenince gemiciliğin evli insana göre olmadığını düşündüm. ... Onun için evlenince bıraktım. Bir daha dönmedim. İstanbul'da yakınlarımızın yanında tamirat-tadilat işlerine başladık sonra işin ehli oldum. Kendim iş alıp yapıyorum. Dolayısıyla köyden çıkarken bu anlamda bir mesleğim yoktu. İstanbul'a geldikten sonra oldu. Maddi olarak düşündüklerimin tamamını elde edemedim, diyebilirim. En azından kendime ait bir evimin olmasını, müstakil bir evimin olmasını hayal ediyordum ama bunu gerçekleştiremedim. Manevi olarak düşündüklerimden ileriye gittiğimi zannediyorum. Çünkü çocukluğumdan beri kitap okumaya karşı aşırı bir ilgim vardı. Köyde dursaydım bu kadar kütüphaneye gidemezdim. Bu kadar kitap göremezdim. Arşiv araştırması yapamazdım. ... Bunları Rize'de olsam yapamazdım. On üç kitabım yayınlandı, yetmişden fazla makalem yayınlandı. Sırada birkaç tane daha var. Bu bakımdan Rize'de dursam bunu gerçekleştiremezdim. İstanbul'da olmamın böyle bir avantajı var. Ama maddi olarak hedeflediklerime ulaşamadım.” (Katılımcı 7)

Bu katılımcıya benzer şekilde vaktiyle gemilerde çalışmış, büfecilik, lokantacılık ve tekstil işiyle uğraşmış ancak şu an için emekli olan bir erkek katılımcı (8) da manevi olarak düşündüklerinden daha ileriye gittiğini; emekli olmasına rağmen hâlihazırda taksicilik yapan bir erkek katılımcı (47) da Rize'den ayrılmanın pişmanlığını yaşadığını ancak çocuklarının yetişmesi için İstanbul'a yerleşmenin faydalı olduğunu ifade etmişlerdir:

“Benim için belki çok değişen bir şey olmazdı. Ama çocukların eğitimi için olabilirdi. Onlar gene Rize’den ayrılmak zorundaydılar. ... Onlar gidince biz yine kopacaktık, mecbur peşine gidecektik. ... Belki bizim gibi gemiyi, denizi seçeceklerdi, okumayacaklardı. Ama şimdi hepsi üniversiteyi bitirmiş oldu. O yönden faydası oldu. Maddi yönden belki o kadar fazla değildir. İstanbul’da kalmayı düşünerek İstanbul’a gelmedik. Burada para kazanıp gidip Rize’de evlenmekti niyetimiz. ... Ama tabi, istediğimiz gibi olmadı. Kısa zamanda istediğimizi elde edemedik. Uzun zamana yayılınca, Rize’den koptuk bu sefer. Mecbur İstanbul’da kaldık. Ama manevi yönden köye kıyasla İstanbul’dan daha çok istifade ettim. ... Çocuklarımız için çok iyi oldu. Hepsi hem dünya ilmini aldılar hem de manevi ilmi de almış oldular yani. Rize’de olsak bu imkânları bulamazdık yani. Çünkü yoktu ki, şimdi şimdi var. Kur’an kursları vardı ama bizim o taraflarda da yoktu. Rize merkezde, Çayeli’nde vardı. Biz köyün camisinde ne öğrenmişsek o işte.” (Katılımcı 8)

“Köyde kalsaydım, ekonomik durumum kesinlikle daha iyi olurdu. Pişmanlık, tabi ki duyuyorum. Ama çocuklarım İstanbul’da çok güzel yetiştiler. Liseyi terk eden oğlum bile bir fabrikaya müdür oldu. ...” (Katılımcı 47)

Rize’den ayrıldıktan sonra maddi durumlarının giderek düzeldiğini beyan eden katılımcılar da olmuştur:

“Giderek düzeldiğini düşünüyorum. Üniversitenin son sınıfındayken üç kardeşimin üniversite okuduğu bir ekonomik yapıdan bugün herkesin kendi işinin gücünün olduğu, kendi gelirinin olduğu bir yapıya kadar geldik. Öyle çok hayalleri olan, zengin olmak isteyen bir ailede büyümedim ben. Zaten hep belli bir seviyede varlığımız vardı. Babamın hep bir arabası vardı. ... Babam da İstanbul’a gelir olarak daha iyi olması için gitmişti. Babamın İstanbul’dan Rize’ye geri dönmesi bir zorunluluktur. Hem ekonomik olarak hem de (19)75-80 yılları arası terörün ülkede azgın olduğu yıllar, bunlardan dolayı Rize’ye dönüyor. ... Ailevî başka problemler de ortaya çıkıyor. Babam da köye dönelim, çocuklarımızı orada büyütelim gibi bir karar alıyor.” (Katılımcı 19)

“(Babam) İstanbul’a geldiğinde sıfırmış. ... Yedi yaşına kadar biz kirada oturduk. ... Okula başladığım sene, sekiz yaşında ev aldık. ...” (Katılımcı 43)

Bazı katılımcılar, hedef ve hayallerini gerçekleştirdiklerini ve doğru karar verdiklerini dile getirmişlerdir:

“... Ben, İstanbul’a gelmekle doğru karar verdiğimi düşünüyorum. ... Belki büyük şehir imkânlarını bilmeseydim yine hayatımı devam ettirecektim. Dağda çobanlık yapardım, yağ satardım, temiz havada sağlıklı yaşadım. ... Rize’nin turizm potansiyeli değerlendirilmediği için kimyager olan İlyas, belki de turizmcisi olacaktı. ... Üniversitede okurken hedeflerim netti. Hedeflerimi gerçekleştirdim. Şu anki durumdan daha fazlasını yapabiliyim. ... Gelirlerimi katlayabilirdim. Ancak şu an evim, arabam, dükkânım, gelirim

var. Anamın bir lafı vardır: “Bundan fazlası haram oğul” der. ... Sosyal çalışmalara aktarıyoruz gelirimizi: Dernek faaliyetleri, burs verme ve benzerleri ...” (Katılımcı 12)

“Memleketten ayrılmamız, eğitim isteğimiz, bir maddi refah üzerinden değil ama bir şekilde memlekette hayat süremeyeceğime karar vermişim. Orada sadece çayla vesaire, bir şekilde büyük şehre gidip bir şey yapmak arzusundaydık. ... Hayalim büyük şehirde yaşamak ve tutunmaktı ve İstanbul’da yaşamaktır. Son otuz yılını yaşadım. Bu ne kadar süreceği belli olmayan yedi aylık Ankara görevi hariç.” (Katılımcı 21)

Mülâkat kümesinde hedefleri veya beklentileri yüksek olmayan katılımcılarla da karşılaşmıştır:

“Belli bir iktisadî hedef olduğunu düşünmüyorum. Nihayetinde babam Ankara’daydı. Çok yüksek geliri olan bir çalışan değildi. Ağabeyimin yüksek tahsili olmadı, kız kardeşim ve ben yüksek tahsil yaptık. Kazanç temelli olaya hiç bakmadık. Derdimiz geçim söz konusu oldu, hem Ankara’da hem Rize’de.” (Katılımcı 27)

“Bizim beklentilerimiz çok yüksek değildi. Üniversitede okurken kamuda öğretmenlik yapma gibi bir hedefim vardı benim. Öğretmenlerin, Türkiye ölçeğinde geçim şartları belli. Böyle ekonomik olarak çok yüksek beklentilerimiz yoktu. Hiç olmadı. Öğretmenlik yapalım, evlenelim, çoluk çocuğumuz olsun, mütevazı bir şekilde onları yetiştirmek mantığı vardı bizde. Biz kalabalık bir aileydik. Babam, çay fabrikasında çalışan bir işçiydi. Aynı zamanda terziydi. Annem bağda, bahçede çay işleri yaparak, ahırda ineklerimiz vardı. Onları besleyerek ekonomik bütçeye katkıda bulunuyordu. Dolayısıyla okuma için ekonomik şartlar çok iyi değildi. Hem büyük ağabeyim okuyordu, o son sınıftaydı ben hazırlığa yeni başlamıştım. İki kişiyi aynı anda üniversitede okutmak, kolay bir iş değil. Bunun zorluğu oldu. İşte burslarla bir şekilde okul ihtiyacımızı giderdik. Daha sonra öğretmenliğe başlayınca ekonomik olarak biraz daha kendimizi özgüvenli hissetmeye başladık.” (Katılımcı 35)

Bazı katılımcılar ise parasal beklentilerinin olmadığını hatta memleketlerine nasıl daha fazla katkı sağlayabileceklerini düşündüklerini beyan etmişlerdir:

“Kazancımı ben eksenli kurmadığım için biz eksenli düşünüp harcadığım için illa ben çok varlıklı olayım anlayışında değilim. ...’da Yüksekokul’un açılabilmesi için kaymakam, (bir akademisyen)... ve diğerleri Ankara’ya gelip destek istediler. Murat Hoca dedi ki, biz üç bölümlük bir okul açacağız, bize üç sınıf lazım. ... Ben de dedim ki, bir sınıf ben yaptırıyorum, bir sınıf da (Rizeli bir hayırsever)... adına söz veriyorum sana. İshak Amca da Pazarlı, orada. Birini de git İstanbul’daki derneklerden al dedim. Geri döndüler Ankara’ya, İstanbul’dan bir şey alamadık dediler. Ben de üçüncüyü de taahhüt ediyorum ben sana dedim. ... Üç sınıf yetmez diye düşündüm. İki sınıf daha çevremdeki gönüllülerden destek aldım. (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi eski rektörlerinden birinin) ... zamanında

burayı fakülte yapmayı düşündük. Bunun gerçekleşeceğini anlayınca sınıf sayısını ona çıkarmayı planladım. ... Biz, Ankara'da olduğumuz için hemşehrilerimizin işleri Ankara'ya düşüyor. Bizim doğru iş yaptığımızı bilen hemşehrilerimiz, bizim taleplerimizi geri çevirmezler. Bu yardımlarla sınıf sayısı dokuz oldu. Bir sınıfı oğluma yaptırıttım. Oldu on. Buranın ... Fakültesi olarak açılmasını sağladık. ... (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi eski rektörlerinden birinin) zamanında üniversite adına her sene iki bin tane takvim yaptırırdım. Üniversitenin reklamı olsun isterdim. ... Hoca akıllı adamdı, bizi her törende arardı. Bizi ödüllendirmesini, biz de ödüllendirirdik. ... Çok parasal bir beklenti içerisinde olmadım. ... Benim hedefim illa para, illa ben olmadı. (Bir süre bakanlık da yapmış olan Rize eski milletvekiline) bir öneri ile gittim. Dedim ki, hayvan barınma evi yapalım. Fadime Hala gelsin, Kasım'da giderken hayvanını buraya bıraksın. Mayıs'ta çayını toplamaya geldiği zaman buzağıyla beraber hayvanını geri alsın. Hayvanlar telef olmasın. Hayvancılığı arttıralım. ... Maalesef siyasetçilerimizin toplumsal dertlerle bir ilgileri yok. ... İşimden çok, doğduğum topraklara ne verebilirim, yaşadığım ülkeye ne verebilirim gayretinde oldum. Benim milliyetçilik anlayışım böyledir. ..." (Katılımcı 24)

"Nelerim eksik diye düşündüğümde, aslında eksik olarak değil belki ama hâlen içimde yaşattığım bir şey olarak söyleyeyim ki, memleketime daha fazla nasıl katkı olur arayışı. Evet, bu arayış ile hâlen memleketime bir fazla bir şey sunma gayesindeyim. Bunu da yapmanın yolu(nu) illa memlekete geri dönme ve orada çalışma olarak görmüyorum. Mevcut hâlimde bana memleketimden bir istek geldiğinde onu gerçekleştirme ve yapabilme olarak görüyorum. Sanırım göç kavramıyla benim içimde kalan şu: Her zaman için memlekette gidebilirim ve asla geri dönemeyebilirim. Ama fiziksel olarak geri dönme arayışlarım olmasa bile mutlaka zihinsel ve etki olarak geri dönmeliyim. Bunu da kısmen başardığımı düşünüyorum. Sanırım benim için göç, dezavantajları yüksek olan bir memlekete nasıl olursa olsun katkı sunmak için çıkılan bir yol." (Katılımcı 81)

Bunların dışında maddi durumlarının pek rahat olmadığını beyan eden katılımcılar da olmuştur:

"Babamın maaşı çok iyi değildi. Garson maaşıyla üç tane çocuk okutmaya çalışıyordu. Biri okumadı, ikimiz okuduk. Ekonomik durumumuz çocukken pek rahat değildi. Buna rağmen babam çok ciddi gayret göstererek iki çocuğunu okuttu. (Ben) işe girdikten sonra bir rahatlama oldu. O tarihten beri aynı şekilde devam ediyor. ..." (Katılımcı 20)

İktisadî durumdan başka manevi olarak düşündüklerinden daha ileriye gittiklerini beyan edenler olmakla birlikte manevi olarak kayıpta olduklarını düşünen katılımcılar da vardır:

"... Bir şeyleri kazandık ama bu hayat bize çok zarar verdi. Ailecek kendimize çok fazla vakit ayıramadık. Hep borç ödemeye uğraştık. ... Maddi olarak bir şeyler kazandık ama maneviyatımız zayıf oldu. ... Büyük

şehirde öyle tempoya giriyorsun ki, babana bile Fatiha'yı unutabiliyorsun. Ben, büyük şehirleri sevmedim, sevemedim bir türlü. Kendimi hâlâ çiftçi gibi hissediyorum. ... Ben, sanki eskiden bir hayat vardı da köydeydim, çiftçiydim." (Katılımcı 13)

"Babam eskileri anlatıyor. O günkü şartlara göre durumları çok da iyi değildi Rize'de. Yoksa durumu iyi olan vatanını neden terk edip gitsin ki? Dilini bilmediği, dinen farklı bir yere neden gitsin ki? Zorluklar altında gittiler. Gitmeseydi bugün biz bu durumda olacağımızı düşünmüyorum. Almanya'da hem babam hem annem çok çalıştılar, bize bir zemin hazırladılar. Orada çalışmayla annemin, babamın herkese bir faydası olmuştur. Bugün bakıyorum herkesin ekonomik durumu düzelmiş. Bazen diyorum, keşke babam hiç gitmeseydi. Rize'de doğsaydık, yaşasaydık, büyüseydik karnımız mutlaka doyardı. ... O kadar hasret çektik, ölümlü dünya sonuçta." (Katılımcı 67)

Katılımcılardan biri ise, aile büyüklerinin maddi sebeplerden ötürü Rize'den ayrılmadıklarını, babasının tayini ve dedesinin de hem sosyal ortamın kendilerini bunaltması hem de müteahhitlik yapmak için Rize'den farklı şehirlere yerleştiklerini bunun neticesinde de aile büyüklerinin gittikleri yerlerde "aradıkları sosyal çevreyi bulduklarını", yanı sıra "daha ileri bir maddi seviyeye de eriştiklerini" beyan etmiştir:

"Aradıkları sosyal çevreyi buldular, daha ileri bir maddi seviyeye eriştiler. Bağdat Caddesi'nde oturuyorduk. ... Kız Koleji var, onun ilk kısmı karma idi. Ben, orada okuyordum. Bizim bir sıkıntımız yoktu. Babam da büyük işler yaptı, A grubu NATO müteahhidiydi. ... Orduevi'ni yaptı, Askeri Garnizon yaptı." (Katılımcı 5)

Çok küçükken sağlık sebebiyle Hollanda'daki amcasının yanına gönderilen bir erkek katılımcı ise Rize'den gönderilmesi sayesinde sağlığına kavuştuğunu dile getirmiştir:

"Ben, Çayeli'nde rahatsızdım, rahatsızlığımın çaresini Hollanda'da bulduk. ... Burada kalsaydım iyileşemezdim. Benim rahatsızlığım o kadar ilerlemişti ki, ayağımı keseceklerdi burada. ..." (Katılımcı 60)

3.5. GURBET VE GÖÇ BİR AYRILIK, BİR KOPUŞ MU?

Mülâkatlar esnasında katılımcılara "göç etmenin kendisini bir ayrılık, bir kopuş olarak değerlendirip değerlendirmedikleri, eğer değerlendirdiyse, topraktan kopma, aileden kopma, köyünden, memleketinden, akrabalarından ayrılmanın duygularını, düşüncelerini nasıl etkilediği, bu ve benzeri durumları nasıl değerlendirdikleri" soruları da yöneltilmiştir. Ayrılık ve/veya kopuşun net bir kıstası

kendilerine sunulmadığından katılımcılar, içinde buldukları durumlara göre ayrılık ve/veya kopuş tarifleri yapmışlardır. Öyle ki, yurt dışından her sene düzenli olarak Türkiye'ye gelenlerden bazıları, kendileri için bir ayrılık ve/veya kopuş değerlendirmesi yapmazlarken, senenin büyük bir kısmında köylerinde yaşayan bazı katılımcılar, yaşadıkları süreci bir ayrılık ve/veya kopuş olarak değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda ayrılığın ve/veya kopuşun olup olmadığına dair kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları doğrultusunda ortaya çıkan birtakım örüntü ve mekanizmaların tarif edilmeleri gerekmektedir.

İnsanların kahir ekseriyetinin, ayrıldıkları veya ayrılmak zorunda kaldıkları topraklarıyla ilişkilerini canlı tutmaya gayret gösterdiğine dair göç literatüründen sayısız örnek verilebilir. Bu örneklerin giderek azalması, insanların duygulara dayalı olmaktan çok akla, mantığa ve hesaba dayalı kararlar almasına atfedilmektedir. Ancak karar mekanizması birbirini besleyecek ve iç içe geçecek şekilde çoğu zaman karmaşık biçimlerde bireylerin bir yerden başka yerlere gidiş ve dönüşlerini ihtiva eden hareketlilik örüntülerini de ortaya çıkarmaktadır. Göç hareketliliğini kategorize etmek, sistematik şekilde çok daha anlaşılır kılmak için çoğu zaman duyguya, somut olmayan şeylere dayanan sebep ve sonuçlar, birçok araştırmacı tarafından sistemli anlatımı parçalı hâle getireceği ve sekteye uğratacağı düşünülerek göz ardı edilmektedir. Dünya üzerinde birçok göçmen için söylenebileceği üzere, kendileriyle görüşülen bireylerin beyanlarından hareketle bağlılığın sürdürülüp sürdürül(e)memesi, ayrılık ve/veya kopuş yönünde tüm katılımcıları kapsayacak toptan ve pozitif bir formül, araştırma neticesinde ortaya çıkmamıştır. Her bir katılımcının kendine has bir hikâyesi olduğundan Rize'den ayrılış sebep ve sonuçları hâliyle farklılık göstermektedir.

Bu doğrultuda öncelikle kopuşun olmadığı ve olduğu şeklinde iki ana örüntü ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir ayrılığın ve/veya kopuşun olmadığı aksine derin bir özlemin varlığı kendileriyle görüşülen birçok katılımcının beyanında temayüz etmiştir. Aslî olarak görülen topraktan ve cemaatten kop(a)mamanın alt tiplerini şeklinde ifade edilebilecek çeşitli örüntüler arasında çok küçük yaşlarda Rize'den ayrılmanın ve sık sık Rize'ye gidip gelme ile beraber yıllar sonra kopup kopmama arasında net bir algıya erişemeyenler, arkadan gelen nesil adına kopuşun olmaması için tedbir alanlar, kesin bir dönüşü kopmamanın

bir gerekliliği olarak görenler ve görmeyenler, Rize'den kopmamak için başka yerlerdeki hayat imkânlarını “Rize'yi boşlayacağız” korkusuyla tercih etmeyenler, Rize'den kopmamayı Rize'den farklı bir yerde yaşanmasına rağmen sürekli Rize ile ilgili şeyleri takip etmeyle sağlamaştırdığını düşünenler, gidilen (hedef, menzil) yer(ler)e heyecan ve merak duyanlar ve son olarak ise kopma gibi bir düşüncenin olmamasının yanında uzun vadeli olarak maddi bakımdan akılcı davrandığını düşünerek Rize'den farklı şehirlerde yatırımlarını yapanlar yer almaktadır.

Bir diğer örüntü biçiminde ise menşe olarak görülen topraktan ve (artık ora(lar)da kim(ler) kaldıysa) cemaatten fiili olarak bir kopuşun gerçekleştiği kabul edilmesine rağmen bunun açıkça ifade edil(e)memesi kendileriyle görüşülen bazı katılımcıların beyanlarında ön plana çıkmaktadır. Çünkü böyle bir halet-i ruhiyede kopuşu kendine yakıştıramama, kabul edememe ve aslı olarak görülen o toprağın hiçbir zaman sahipsiz olmadığını dile getirmenin çok önemli olduğu da yine ön plana çıkan vasıflardan biri olmuştur. Bu hususta kendisinden göç edilen ve gidilen yerlerin arasında kıyaslamalar yapılmakta, gül ve diken misali nimet ve külfet göçmen nazarında sürekli olarak hesap edilmektedir. Hayat boyu sürecek olan bu gidip gelmeler ve gerilimler ile iki türlü savunma mekanizması ve/veya strateji ile baş edilmeye çalışılmaktadır. Bunlardan ilki, göç literatürü bağlamında göçmen olarak tabir edilen vasfın kabul edilmeyerek eğer bir sıfat veya isim kullanılacaksa, bunun gurbetçi olabileceği öne sürülmekte ve tipik bir göçmen vasfı içselleştiril(e)memektedir. Diğer bir savunma stratejisi ise kendisinden çıkılan ve gidilen yerler ve bundan başka mekânlarda çoklu yerleşimlerde o yerleşimlerin gerektirdiği kimlikleri sürdürme biçiminde bir hayat nizamının da var olduğunu söylemek şeklinde tezahür etmektedir. Böyle bir manzaranın ortaya çıkmasında kendileriyle görüşülen katılımcıların aslı sosyalleşme mekân(lar)ının ve cemaatlerinin değişmesi neticesinde Rize'ye artık “misafir gibi” gidildiği, gidilse bile belli bir süreden sonra “sıkılabildiği” ve Rize'den başka şehirlerin sundukları imkânların varlığı gibi şeyler etkili olmaktadır.

Katılımcıların kahir ekseriyeti, herhangi bir ayrılık ve/veya kopuş içerisinde olmadıklarını beyan etmişlerdir. Topraklarından ayrı düşmediklerini ve kopmadıklarını değişik şekillerde dile getirmeye çalışan katılımcılar, her şeyden

önce, Rize'ye gidiş gelişlerinde derin bir özlem yaşadıklarını, oralardan değil kopmak vazgeçmenin dahi mümkün olmadığını vurgulamışlardır:

“Vallahi geldiğim zaman Karadeniz sahilini gördüğüm zaman kendimden geçerdim. Rüyalarıma girerdi. Yani, biz hiçbir zaman köyden kopmadık. Kopamadık da, öyle uzun bir görmemezlik olmadı. ... Bana trilyon verseler o yerlerin bir ağacını satamam. Trilyon dediğin bir gün biter. Öyle kafama takılmış. Nasıl Türkiye için vatan diyoruz, toprak diyoruz. Benim orası vatanım, namusum. Para karşılığında bir taviz verirsem kendimden utanırım. Bu şeye benzer: Yakacak odunu kalmayıp da yorgan yakmaya. Örneğin insan vücudu karbonhidrat yakar, vücut çok zayıf olunca protein yakmaya başlar. Benim için protein yakmak gibi bir şey. ...” (Katılımcı 1)

“Biz, bir kopuş yaşamadık, hissetmedik. Babam ve annemden de görmedik. Bizimkiler özellikle Rizeli olduğumuzu söyler, bize de böyle öğrettiler. Oraların kapıları asla kapanmayacak derler. Babam, köydeki evin kapısının üzerine (soy ismini) yazdı. Bizzat olmasak dahi sanki buradaymışız gibi olmasını istiyor. Babam, mesela (köydeki) telefonu hiç kapattırmaz. Evden bacadan bir duman çıkmasını ister. Herkeste cep telefonu var. Arada sırada köyün ev telefonunu arar. Hatta annem der ki, “kimi arıyorsun baban mı köyde”, der. “Olsun, ben bir çaldıracağım”, der. ...” (Katılımcı 41)

“Şöyle bir avantajım vardı. Ağabeyim İshak oradaydı (İstanbul'da). ... Ben, gittiğimde ağabeyim o okuldaydı. Ağabeyim İstanbul'da olduğu için ben orada çok büyük zorluk çekmedim diyebilirim. Bir buçuk sene biz beraber okuduk. Sonra o ... Yüksek İslam Enstitüsü'ne gitti. Ben, İstanbul'da yalnız kaldım. Fakat kesinlikle Rize gibi değil tabi. İstanbul'a ilk gittiğim zamanlar tuvalette ağladığımı, hüznlendiğimi hatırlıyorum. Anne, baba da var. Topraktan kopuş, öyle bir hissiyat yaşamadım. Memleketin burnunda tütmesi gibi bir şey var. Ayrıca babamla birlikte arıcılıkla ilgilendik. ... Talebelik yıllarımda en çok hatırladığım hatta rüyalarıma giren şey arılardı. ... Bunu çok beklerdim, arardım. Fakat Yüksekokula girince artık Haziran ayımız bile İstanbul'da geçer oldu. Ondan önce Mayıs'ın on beşinde işlerimi, derslerimi yoluna koyardım, derslerim iyiydi zaten, sene içerisinde de devamsızlığım olmadığı için ben Mayıs'ın on beşi, yirmisi arası babamın muhalefetine rağmen Rize'ye gelirdim. Okul bitmezden gelirdim yani. Babam, hiç sevmez böyle şeyleri. Hele arılardan dolayı geldim desem, arıcılıkla ilgilenmemden çok memnundu ama arıcılıktan dolayı okulu bıraktım, geldim desem hiç bundan hazzetmezdi. Ağabeyime sorardı, bana doğrudan sormazdı. Ağabeyim oradan o derslerini halletti gibi şahadette bulununca biraz rahatlardık. (Gülüyor.) Böyle duygular yaşardık tabi. ...” (Katılımcı 59)

“Böyle bir kopuş hiç olmadı. Bugün çayı nasıl Anamur'a diksek tutmuyorsa muzdu da Rize'ye diksek tutmuyorsa ben Rize dışında bir arsa alsam ve çok lüks bir mesken yapsam orada benim için bir sahiplenme duygusu belirmiyor. ... Ben, Rize'ye gittiğim zaman bende sahiplenme duygusu hat safhaya varıyor. Buralar benim diyorum, buralar benim atalarımın, ırkımın, ecdadımın diyorum. Biz, İstanbul'da kapitalist düzene su taşıyoruz. ...”

Memleketimde olsaydım verdiğim emeği kendime verecektim. ... Ne bileyim, kendimde sanki doğuştan bir çiftçilik özlemi var. Hep memleketimde olayım, o toprakla oynanayım, sanki genimizde o duygu yerleşmiş durumda. ... Gurbete çıkma kararını o günkü şartlarda sadece babam vermemiş, köyümüzün hemen hemen tamamı vermiş. ... Aynı sazın balığı gibi doğduğu yere gidip tohumunu bırakması gibi benim babam da çıktığı topraklarda senenin dokuz ayını idame ettiriyor. Ben de seneye emekliyim, inan olsun, onun heyecanıyla yaşıyorum. Tazminatımla köye bir ev yapmayı, sekiz, dokuz ay orada kalmayı istiyorum. Çiftçilik yapmayı, toprağı koklamayı istiyorum. Büyük şehirlerde insan maneviyatını bile göremiyor. ... Köyde ibadetini, çiftçiliği, hayatını daha iyi yaşarsın. Büyük şehirde bunlardan çok eksiklik yaptık. ..." (Katılımcı 13)

"... Biz kopuşu hiç düşünmedik, ailemize bağlıyız. ... Ramazan ve Kurban Bayramları'nda hangi şartlar olursa olsun, çok elzem olmadıkça, kardeşler Rize'de buluşuruz. Artı eşleri ve çocukları da gelecek. Yaklaşık yirmi kişinin üzerinde bir topluluk birbiriyle kaynaşiyor. İki evimiz var ama bir evde toplanma şartımız var. Salonda on kişi yatıyor. Bir de bize gelen giden çok oluyor, annem ailenin büyüğü olunca. Bizim olmazsa olmazımızdır Rize. En azından bayramlarda ve tatillerde Rize'de olmaya gayret gösteriyoruz. Bu şehirden vazgeçmemiz, bu şehri terk etmemiz mümkün değil. ... Biz, okumayı seçince amcamlar dükkânların tamamını satıp kardeşlere bölüştürdü. Ben, seyyar satıcılık yaptım bu şehirde (Rize'de). ... Mesela ben ve kardeşlerim yüzme bilmeyiz çünkü yazın bizim hiçbir zaman boş vaktimiz olmamıştır. Hep çalıştık. ..." (Katılımcı 26)

Kimileri geçmiş günlerini anımsayarak hüzünlü bir şekilde aslî toprağına olan bağlılığını dile getirirken, kimileri ise ayrıldığı toprağından ilk vakitler hasretle söz ederek, ilerleyen vakitlerde normalleşme yaşadığını beyan etmiştir. Bazı katılımcılar da Rizeliliği fanatiklik derecesinde her yerde yaşadıklarını ve yaşattıklarını, bazıları ise kendilerini topraklarına bağlayan şeyin bizatihi toprağı ve çiftçiliğin olduğunu belirtmiştir. Yurt içinde bu ve benzeri özelemleri yaşayanların yanı sıra vaktiyle babası Almanya'ya gurbete giden ve oraya yerleşen, kışlarını Almanya'da yazlarını ise Rize'de geçiren bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelmiş ve orada büyümüş biri olan hâlihazırda Almanya'da hemşire olarak çalışan bir kadın katılımcı, vatana ve Rize'ye dair duygularını şu şekilde tarif etmiştir:

"Asla, asla, asla. Hiçbir zaman Türkiye'den kopmadık. İmkânsız. Yani, biz sınırdan girince askerimizi, polisimizi görünce gözyaşlarımızla gireriz Türkiye'ye. Almanya'da doğdum, orada büyüdüm ama vatanımdan hiçbir zaman kopmadım. Biz, Kapıkule'den giriyoruz Türkiye'ye, o bir ayrı heyecan veriyor. Orada bir seviniyoruz. Rize'ye geldiğimiz zaman o Rize girişi var ya,

Rize nüfus yazdığıında aynı Kapıkule'den bir heyecan kaplıyorsa o zaman, her zaman aynı heyecanı yaşıyorum.” (Katılımcı 67)

Köyünden, toprağından ve oradaki insanlardan koptuğunu beyan eden katılımcılar söz konusu olduğunda çok erken yaşta Rize'den ayrılmanın sebebiyle olsa gerek yazları muhtelif sebeplerle Rize'ye gidilse dahi kendi zihinlerinde aslı sosyalleşme mekânı olarak büyük ölçüde Rize yer etmediğinden kopup kopmama arasındaki fark da net bir şekilde bilinmemektedir: “Üç yaşında geldiğim için kopuşu bilmiyorum. Koptuk, kopunca ne oldu? Onu bilmiyorum. Yıllar geçtikten sonra bir özlem olarak o kalıyor sende.” (Katılımcı 3)

Rize'den kopmamak için bilfiil Rize'de yaşanması veyahut insanların zihinlerinde bunu yaşatması gerektiğine vurgu yapan, vaktiyle ailesinin aldığı kararla Hollanda'ya gitmek zorunda olduğunu ifade eden bir erkek katılımcı, kendinden sonraki nesilde kopuşun olmaması için ne yapılması gerektiğine dair şunları söylemektedir:

“İnsanın toprağından kopup gidip uzaklarda yaşaması, tabii zor bir şey. Karadeniz ya da Rize'den Hollanda'ya göç etmiş insanların beyinlerinin arkasında her zaman bir Karadeniz, Rize ve İstanbul vardır. İnsanlar bununla yaşıyorlar orada. İmkânları olsa, bu insanlar gelip buralara yerleşecekler. Çocuklar orada büyüyor, onları kültürel olarak yetiştirme çok önemli, Rize ve Türkiye kültürüyle yani. Öyle yetiştirebildiğin zaman buralara geldiğinde hiçbir zorluk yaşamıyorsun. Diline, kültürüne ve Karadeniz'e ait şeyleri çocuklarına verebiliyorsan geriye dönüp yaşamın kolaylaşıyor. Ama hiçbir şey yapmadan aniden çocuğu geri getirirsen çok zor oluyor. ... Biz, dili ve kültürü unutmaması için gayret sarf ettik. Ama sen ne yapıyorsan çocuk da onu yapıyor zaten. Çocuk, bilhassa babayı örnek alır. O yaşlarda verirsin bir şeyler kazanırsın, vermezsen orada yaşarlar. Şimdi ağabeyimin çocukları var, bomboş. Ağabeyim farklı yaşıyor, benim gibi düşünmezdi, yaşamazdı, yaşam tarzı değişik. Eşi de Rizeli. Ama baba evde her şeyi kontrol altına almadı mı, eş ne kadar uğraşırsa uğraşsın her şey zor oluyor. Ağabeyim her gün Rizespor'un maçını seyrediyor. O başka tabii.” (Katılımcı 6)

Bir başka katılımcı ise kopuşu kabul etmekle beraber özlem duyduğunu ancak sürekli köyde olma ve köyden ayrı kalma arasındaki duygularını ifade ederken esasen Rize'de doğup büyümesine rağmen Rize'den farklı bir şehirde uzun yıllar yaşamasının ve sosyal çevre oluşturmasının etkisiyle olsa gerek Rize'ye çekici ve Rize'den itici şeyleri kendisi için kıyas ederek oradaki cemaatle arasındaki mesafeyi de korumak istemektedir:

“Köyden ayrılmak bir bakıma mecburi bir kopuş gibi oluyor. Ama bir taraftan da özlem olduğu için sanki kendimi o tarafa daha yakın hissediyorum. Yıllarca görmediğim akrabalarımı bir cenaze, bir düğün vesilesiyle köye gittiğim zaman görünce belki köyde devamlı dursam belki haşır neşir olsam birtakım anlaşmazlıklar husumetler meydana gelecek. Ama onlardan uzak kaldığımız için yıllar sonra görüştüğümüzde o çocukluğumuzdaki ilişkilerimizi hatırlayarak onları bir özlemle anarak daha bir samimi, daha bir içten oluyoruz. Böyle düşünüyorum.” (Katılımcı 7)

Doğduğu ve yaşadığı büyük şehirle, kökleri olarak kabul ettiği Rize'nin kendi ailesi için ne anlama geldiğini, şehirle köy arasında gidip gelircesine yönetici asistanı olarak çalışan bir kadın katılımcı şöyle karşılaştırmaktadır:

“Daha iyi şartlarda çalışmak amacıyla ülkenin birçok yerine dağılmışız. Büyük bir bölümümüz de kültürüne tamamen yabancı olduğumuz yeni şehirlere, dış ülkelere göçmüşüz. Şehir hayatı kimimizin çok hoşuna gitmiş, kimimizin gitmemiş. Dedem bize güzel imkânlar ve gelecekler sundu belki ama köyümdeki doğallığı ve samimiyeti buralarda (İzmir) bulamadık. Şehirlerde herkes ekmek kavgasındaydı. Evine bir lokma ekmek götürebilmek adına mücadele ettiği o kadar çok zorluk vardı ki. Belki babamlar biraz daha bu konuda şanslıydı. Çünkü kendi işlerini yürütebilecekleri işleri vardı. Buna rağmen kardeşler arasında da birçok şeye, anlaşmazlık adına şahit olmuşuzdur. Köy yerinde hayat belki de daha kolaydı. Sabah tarla işi ve sonrası keyfi yaşamak. Ama işte o zaman da yerinde sayma olasılığı.” (Katılımcı 65)

Bireyler, Rize'de doğup büyümemelerine rağmen Rize'ye gidip gelerek bağlılıklarını sürdür(ebil)mekte, Rize'ye gitmeseler dahi, hayatlarını sürdürdükleri ortamlarda aslî olarak gördükleri kültürü yaşamaya ve yaşatmaya çalışmaktadır. Rize'de doğup büyünmemesine ve aslî sosyalleşme sürecinin orada geçirilmemesine rağmen Rize ile irtibatını canlı olarak sürdürenlerin ve imkânı olsa kesin dönüş yapabilecek durumda olanların hâli, göç hareketliliği çalışmaları bakımından uç bir örneği teşkil etmektedir. Ancak bu ve benzeri şartlarda bireyler, içinde doğup büyümedikleri ve ağırlıklı olarak sosyalleşmedikleri mekânlara aidiyet hissi oluşturmamaktadırlar. Böyle bir durum, üst kurul başkanı olan bir erkek katılımcının örneğinde görülmektedir:

“Memleketim olarak zaman zaman özlüyorum ama belki Rize'de doğsaydım daha farklı olur muydu çok emin değilim ama ben orada olmalıyım şeklinde çok ciddi bir arzu oluşturuyor mu bende diye bir soru soracak olursan ben böyle bir kanaatte değilim. Belki de bunun temel sebebi doğumumun ve belli bir yaşa kadar orada (Rize'de) olmayışımla alakalı olmasıdır. Çok emin değilim o konuda.” (Katılımcı 23)

Muhtemeldir ki, insanın doğup en azından belirli bir süre içinde büyüdüğü ve sosyalleştiği mekânlar ve sosyal çevreler, hatıralarının kök(en)lerini meydana getirmektedir. Bunun aksi ve istisnâî örnekleri de mevcut olmakla beraber insanlar geçmişlerini, olumlu ya da olumsuz hatıralarını kolay kolay unut(a)mamaktadır. Bu hususta Rize ilçe merkezinde doğup büyümüş, aslında öğretmen olmasına rağmen hâlihazırda bir bakanlıkta müşavir olarak çalışan bir erkek katılımcı, yurt dışında kaldığı süreleri de dikkate alarak ayrılık, vatan, aidiyet hakkında çarpıcı beyanlarda bulunmuştur:

“Her ayrılış hüznün vericidir, ne yaparsanız yapın. ... Vatan, ruhunuzu kalıba dökemediğiniz yerin adıdır. İnsanın doğduğu ve hele beş, on sene yaşadığı o çocukluk yıllarını untabilmesi mümkün değil. On yaşına kadar nerede yaşamışsanız sizin kodlarınız onlarla gelişiyor. ... Tabi, ben çok uzun koctum. 1989 yılına kadar köy öğretmenliği yap. ... Çok okuyan bir insanım, okuduklarım bir yere basamıyordu, mekân bulamamıştı okuduklarım, muhatabım yoktu, bir anda köyden Fransa'ya çıkış. ... Beni MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) göndermişti. Ben, isteyerek sınavla gittim. Tabi, hüznü oldu çocuklarımdan ayrılış ama sevindim gittiğime. ... Yetişmem açısından benim için iyi oldu. Altı sene kaldım Fransa'da. ... En azından öteki denilen insanla benim dediğim insan arasında bir kıyaslama şansım oldu. Benim insanımın hiçbir zaman ötekenden farklı olmadığını hatta daha da öte, ileri olduğunu görmüş, anlamış oldum. ... Sonuçta hepimiz insanız, gözyaşlarımız birbirine çok benziyor.” (Katılımcı 44)

Mekânların ve o mekânlardaki insanların, zihnimize erken yaşlarda daha fazla etki bıraktığı aşikârdır. Küçükken köyünde vakit geçirmesine sebep olan babasına duacı olduğunu söyleyen, bir bakanlıkta müfettiş olarak çalışan bir erkek katılımcı, babaannesine yardımcı olması için babasının kendisini okullar tatil olunca köye gönderdiğini ve bu durumdan şu an için memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir:

“Keskin kopuş olmadı, hiç kopmadık. Rahmetli babama ben hep duacıyım, iki kardeşten beni seçtiği için. ... Ben, yedi yaşındayken bir amcam vardı, o gurbete çıkmıştı, bir de küçük amcam vardı, o da gurbete çıkacak ama babaannem tek kalacak. Babaannem mektup yazıyor babama, köye çocuklardan birini gönder, bana burada çobanlık yapacak biri lazım, dağa, yaylaya gidemiyorum tek başına, bu işlerin altından kalkamıyorum. Babam da çocuklarından beni seçti. Ben, ilkokul biri bitirdiğim sene yedi, sekiz yaşındaydım, (19)61 yılıydı her hâlde, o sene köye gittim ben. O zaman iki günde gidiyorduk, bir günde gitmiyorduk. Bir gün Samsun'da mola veriyoruz, bir gün yatıyoruz bir yerde. O sene babaannemle bir dağ evinde çobanlık yaptım. Okul bitince geri döndüm, açılmadan bir gün önce.

Üniversiteye başlayana kadar benim hayatım hep böyle geçti. Okul bitti, ertesi gün köydeyim ben. Her sene böyleydi. ... Köyleri ben gerçekten seviyorum, o doğayı ben seviyorum. ... Hele de belli yaşı geçtikten sonra toprak da çekiyor galiba. Çocukluğumu orada geçirmenin o kadar etkisi var ki, aynı şey Ankara için de geçerlidir ama köydeki anılarım daha farklıdır. Ben, yaylalarda çobanlık yapmadım, mezralarda yaptım, oralarda ihtiyarlar olurdu. İki, üç kocakarı, iki, üç çocuk falan olurdu. Dolayısıyla kocakarıların, yaşlıların hikâyeleriyle büyüdük. ... Amcamla bir köyde ne kadar iş yapılırsa hepsini yaptık. ..." (Katılımcı 20)

Bu duruma benzer şekilde muhtelif sebeplerle topraklarından ayrılmak zorunda kalanlar, kesin bir kopuşu yaşadıklarını düşünmediklerini ifade ederek bir yandan da Rize'den farklı bir yere gitmekten dolayı heyecan, merak ve tedirginlik duyduklarını beyan etmişlerdir:

"Bir kopuş olarak görmedik. ... Daha naif bir yerden daha hırçın bir yere geliyorsun hem heyecan var hem de tedirginlik. Ama Karadenizliliğin verdiği cesaret, güç ve akıl da etkili. ... Dağda, bayırda, çayırdaki çalışıyorsun, zorluklarda yaşıyorsun. Şehre geldiğinde zorluklar gözüne gelmiyor, daha büyük zorluklarla karşılaştın zaten, deneyimlisin. Ben, altı yaşında çobanlık yaptım, şimdi çocuğuma onu yaptırمام çünkü benim şartlarımda büyümedi, yaşamadı. Giderken buruk oluyorsun ama temelli ayrılmıyorsun, terk etmiyorsun. ... Din etkisinden aldığın sıla-ı rahim var. Ecdadım, mezarım, büyüdüğüm yer orada. ... Orayı bırakmayacağımı kesinlikle biliyorum." (Katılımcı 12)

"Rize terk edilmiyor. İstanbul'a giderken bende merak vardı. Tam olarak Rize'den kopuş değil de İstanbul'a merak daha ağır basıyordu. Acaba İstanbul nasıl bir yer? Beni nasıl bir hayat bekliyor? Meraktan dolayı bir heyecan vardı bende. Merak duygusu, ayrılık, hüznün ve diğerlerini bastırıyordu. Yaz gelince Rize'ye gelme hevesi, isteği oluşuyordu. Ben, üç sene sonra geldim Rize'ye. ... Üç sene sonra gelirken çok büyük bir heyecanla geldim Rize'ye. Çok merak ettim neler değişti diye. Geldim dağlara çıktım, her tarafı gezdim yani. ..." (Katılımcı 71)

"... İstanbul'a gideceğim için sevindim her hâlde. Boğaz Köprüsü, o zamanlar yeni yapılmıştı. Onu çok merak ediyordum. Ondan mı geçeceğiz, gemiyle mi geçeceğiz diye çok merak ediyordum. Onun merakıyla gittim. ..." (Katılımcı 30)

Rize'den ayrılış sebepleri ve gittikleri yerde sahip oldukları sosyo-kültürel konum farklılaşsa da kendileriyle görüşülen katılımcıların kahir ekseriyeti, geriye dönmeme veyahut terk etme, kopma, tamamen ayrılma gibi düşüncelere sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Tahsil maksadıyla lise çağında köyünden ve ailesinden ayrılan emekli akademisyen bir erkek katılımcı, kesin dönüşü

düşünmekten çok toprağıyla ve hatıralarıyla ilişkisini sürekli olarak canlı tutmaya gayret göstererek toprağından ayrılık ya da kopuş yaşamadığını beyan etmiştir:

“Dönmem fikri hiç aklımdan geçmedi. O gün de geçmedi, bugün de geçmiyor. Hiç geçmedi, çünkü ben her yıl geldim buraya (Rize’ye). Her yıl köye geldim. Elli yıldan fazladır geliyorum köye. (19)63’ten (19)75’lere kadar talebeyiz, bekâsız. Mecburen buradayız. Koşa koşa geliyoruz, hem de özleyerek. Evlendikten sonra (19)75-80’lerden sonra buradan kopabilirdik. Hiç kopmadık ve ben, burayı gerçekten seven biriyim. Hiç kimse gelmese, benim buralara gelip buraları koklamam gerekir. Buranın kokusu bana yetiyor. Mesela dün şöyle değirmen taraflarına gittim. O kokularla çocukluğumu hatırlıyorum. O bana zevk veriyor yani. Dolayısıyla buradan kopmak hiç aklımdan geçmedi. Bu köye gitmem, daha gelmem gibi, bazen insanlar böyle konuşurlar, bir şeye kızar. İşte daha buraya ayak basmam, bilmem ne. Çok şükür, hiç öyle bir sıkıntı da olmadı. Her yıl, bir hafta da olsa, on gün de olsa, yirmi gün de olsa. Önceki sene mesela hanımla geldik yirmi, yirmi beş gün durduk. Kurban Bayramı’nı burada yaptık. Sonra döndük, gittik. İlk defa geçen sene gelemedim. Onun da sebebi, Temmuz³³ hikâyesi. Biletimi almıştım, iki gün sonra gelecektim. Onun dışında buraya bağlıyım diyebilirim yani. Seviyorum.” (Katılımcı 49)

Benzer şekilde üniversite tahsili için Rize ilçe merkezinden ayrılıp başka bir şehre giden bir erkek katılımcı, bilgisayar mühendisi olduktan sonra istekli olmasa da çok daha fazla iş imkânı olması bakımından İstanbul’da çalışmak zorunda kaldığını ancak fırsatını bulduğunda Rize’ye dönmeyi aklından hiçbir zaman çıkarmadığını ifade etmiştir:

“Giderken geriye dönme niyetiyle ayrıldım. Geriye dönme çabası ve arayışı, İstanbul’daki üçüncü yılın sonunda meslekî olarak doyuma eriştiğim vakit ve özellikle de evlendiğim için geri dönüş arayışı içerisine girdim.” (Katılımcı 56)

Onlu yaşlarda ailesinin geçimine katkı sağlamak için gurbete çıkmak zorunda kalan, uzun yıllar öncelikle İstanbul’da garsonluk, ardından İzmir’de dönercilik, lokantacılık gibi işlerle uğraşan, şu an için Rize ilçe merkezine geri dönüp bir lokantada şef garson olarak çalışan bir erkek katılımcı da vaktiyle ayrıldığı toprağına geri döneceğini düşündüğünü beyan etmiştir:

“Eninde sonunda ben, buraya (Rize’ye) döneceğim diyordum. Kesinlikle öyle. ... İzmir’de darlandığım zaman dönüyordum köyüme, resmen sarılıyordum köyüme. O zaman İzmir benim için sıfır oluyordu. Moral

³³ 15 Temmuz 2016’daki darbe teşebbüsünün ardından kamu kurumlarında çalışanların yıllık izinleri iptal edilmişti.

oluyordu bana. Alıyordum resimleri bakıyordum, beni o yıllara götürüyordu. ... İzmir'de işler yolunda gitse de geriye gelecektim zaten. Sağlık bozuluyor.” (Katılımcı 75)

Elbet bir gün geri geleceğini düşünenlerden biri olan, futbolcu olmak için Rize'den ayrılan ancak şu an için Rize ilçe merkezinde eşyle birlikte kırtasiye dükkânı işleten bir erkek katılımcı, turizm sektöründe çalıştığı mekânlarla Rize'yi özlem, aidiyet ve sahiplenme bakımından şöyle kıyaslamaktadır:

“Rize'den ayrılırken farklı sıkıntılarım olduğu için tam manasıyla sağlıklı düşündüm diyemem. Ama buradaki (Rize'deki) sıkıntılar beni biraz da dışarıya doğru itti. Futbol oynadığım için de gideyim bir şansımı deneyeyim diye düşündüm o dönem. Ama hiçbir zaman buradan tamamıyla kopmayı düşünmedim. Hep bir şekilde, er ya da geç memleketime döneceğim, işte memleketimle ilgili hayallerim var, gezeceğiz, yaylalara çıkacağız, işte denizimiz, havamız, ben buraya aitim. Tamamıyla koparım diye hiç düşünmedim yani. Bir kere ben, memleketim gibisini görmedim, doğa olarak baktığımız zaman. Fethiye gibi bir yer, herkes gitmek için can atar. Fethiye Ölüdeniz, o güneşi, denizi falan ama ne olursa olsun, ben burada aldığım tadı ve hazzı hiçbir zaman orada alamadım. Ben çalıştım belki insanlar tatile gidiyor, farklı bir durum ama yine de kıyaslamıyorum bile. Babam da geldi yanıma, alakası yok dedi. Belki biz burada doğduk büyüdük, burada anılarımız var, belki biz alışkınız buraya ama bilmiyorum buranın doğası, şeyi bağlıyor beni buraya. Ailemin burada olması da bir neden.” (Katılımcı 62)

Bu katılımcıya benzer şekilde uzunca yıllar Rize dışında turizm sektöründe çalışan diğer bir erkek katılımcı ise, çok uzun süre Rize'den ayrı kaldığını ancak belli bir vakitten sonra Rize'ye özlem duyduğunu, kesin dönüş yapmak istediğini ve bunun da bir yönüyle evleneceği kişiden kaynaklandığını ifade ederek “Rize'siz yaşayamadığını” fark ettiğini anlatmıştır:

“... Rize'den ayrı kaldığım birkaç sene oldu. 2004, 2005, 2006 senelerinde buraya (Rize'ye) geledim. Tamamen koptuk tabii. En yakın arkadaşım Turan'dı, ondan da koptuk. Ama bunun beni gerdiğini fark ettim. Rize'yi hayatımdan keserek, çıkartarak Bodrum'da yaşayamayacağımı net anladım. Orasız (Bodrum) burada (Rize'de) yaşayabiliyordum ama burasız orada yaşayamayacağımı anladım. Rize'ye hiç gelemediğim süreçte bunu anladım. ... Rize'ye kesin dönüşü, 2006'larda düşünmeye başladım. 2011'lerde plana, kaleme, kâğıda dökülmeye başladı. ... 2012'de vazgeçiyorduk, tesadüf yine turizmde devam ettik.” (Katılımcı 45)

Ayrılık ve kopuş diye bir şeyin düşünülmemesinden başka kendileriyle görüşülen bazı katılımcılar, vaktiyle karşılarına başka yerlerde hayat kurma ve yatırım

yapma imkânları çıkmasına rağmen “Rize’yi boşlayacağız” korkusundan dolayı bu fırsatları değerlendirmediklerini beyan etmişlerdir:

“Eşimin de gayretiyle biz, çok genç yaşta, köyde ev yapma ihtiyacı duyduk. O zaman bana derdi ki, Mehmet elinde üç beş para var. Gidelim şehirden ev alalım, niye köye ev yapıyoruz? Hiç aklımızdan geçmedi. İlk işimiz büyük mücadeleler vererek burada (köyde) ev yaptık. ... Taşıyarak sırtla, bulduğumuz parayla ... burada ev yaptık. Sonra hayat bize dedi ki, sen oğlum buralarda ekmek yiyemezsin ... İstanbul’a dedi hayat. Canım canım uğraştığımız, didindiğimiz evi bıraktık, İstanbul’a göç ettik. ... Köyden asla kesin kopalım diye düşünmedik, asla. ... İki yakın arkadaşım dedi ki, yaşlılıkta bir yerde yaşayalım, bir yer alalım. Gittik Şile’ye yer alacağız, bu da (eşi) biliyor, emekli param var. ... Ben dedim ki, ben burada ev alır da yaparsam, ben daha köye gitmem. ... Ben, Şile’ye ev etmekten vazgeçtim. O da arkadaş Şile’de ev yaptı. O da orada barınamadı, geldi tekrar köye iki yüz, iki yüz elli bin lira harcayarak tekrar kendine ev yaptı. Çünkü orası bizim ata toprağımız değil. Ben, Çayeli’ne gittiğim zaman Çayeli’nde büfeden garajlara ya da balıkhaneye kadar otuz kişi bana merhaba Mehmet kardaş diyor. Beni orada kim tanır? Köyüme gelme ihtiyacı duydum. ...” (Katılımcı 25)

“Biz, Rize’yi, köyü hiç boşlamadık. Yazları mesela ben, işim (esnaf) icabı gelemesem de bunlar (eşi ve çocukları) hep gelirlerdi. Mesela benim başka imkânlarım oldu, başka arkadaşlar hep yer aldılar, ben düşündüm ki Rize’ye dönmeyiz diye ben yer almadım. ... Başka yerden yer alırsam burasını boşlarız diye ben yer almadım. Arkadaşlarım hep bana baskı yaptılar Adapazarı’na gidelim, Trakya’ya gidelim diye, ben hiçbir yere gitmek istemedim, Rize’den ayrı kalırım diye. Çocuklar oralara alışır, daha Rize’ye gelmek istemezler, gelmezler diye almadım başka yerlerden arazi falan. ... Benim dedemin kardeşinin çocukları, köydeki mallarını sattılar, Karamürsel’den yer aldılar. Onların arkadan neslinin şimdi köyde hiçbir şeyleri yok, irtibatları da yok. ... Mezarları da orada. ... Bir kısmı Bursa’da, bir kısmı da Karamürsel’de ağırlıklı olarak. Dedem, bu gidenlerle irtibat kurardı ama bizim hiç irtibatımız yok o insanlarla.” (Katılımcı 77)

Rize’den hem kendileri hem de çocukları ayrı düşerler diye endişe yaşayan katılımcılar, tıpkı eski nesillerinde olduğu gibi imkânları varsa aslî olarak gördükleri topraklarda vakitlerini geçirme yoluna giderek bağlılığı sürdürmeye gayret göstermişlerdir. Ancak arkadan gelen nesilde ise yatırımlar, duygulardan çok daha akılcı şekilde ele alınıp değerlendirilerek hayata geçirilmektedir. Buna ilişkin olarak vaktiyle aile büyükleri belli bir süre çalışıp hedeflenen kazancı elde edip geri dönmek için Hollanda’ya giden ancak temelli olarak orada kalan bir ailenin ferdi olan, ancak yakın bir dönemde eşi ve çocukları ile İstanbul’a kesin

dönüş yapan bir erkek katılımcının beyanı, aile büyüklerinin ve kendisinin yatırım yapmaya ilişkin tavır ve yaklaşım farklılığını gözler önüne sermektedir:

“(Babam) Rize’de, Çayeli’nde ağabeyi ile ortak olarak bir bina yaptırıldılar. Bize de üç daire düştü. Çalıştılar, kazandıklarını oraya harcadılar. Başka yatırım da yok. Çünkü erken yaşta vefat etti babam. Amcamın çocuklarının çoğunluğu Hollanda’da, Rize’ye gelirler, bağlarını koparmış değiller. Rize’de pek bir yatırımları yok, yatırımlarını İstanbul’da yapmışlar, Kartal ve Maltepe’de. ... Şimdi Rize’de bir daire var. Çocuklar da muhtemelen burada (İstanbul’da) yaşayacaklar, burada bir şey yapmak isterim. Tercihim bu taraftan olur. Oraya zaten tatile gittiklerinde bir, iki haftalığına gidiyorlar. Ama önceliğim İstanbul. ... Yatırım yapacak olsam İstanbul’da yaparım. Babamdan bana bir daire kalmış. Kira geliyor oradan ya da boş kalıyordur. Ekstra bir yatırım Rize’ye yapmak düşünmüyorum. Oraya giderlerse akrabalarda kalırlar, otelde kalırlar. Çok gelirim olsa Rize’ye yatırım yaparım. Paran olduktan sonra istediğin şeyi, istediğin yere yaparsın. Ama maaşlı bir çalışan olarak bunları yapacak bir durumum yok zaten. Allah’a şükür, bize yetiyor ama bir on, yirmi milyar kazanmıyoruz. Burada kirada oturuyorum. ...” (Katılımcı 4)

Bu katılımcıdan farklı olarak yurt dışına hiç çıkmadan Rize ilçe merkezi ve İstanbul’da ticari faaliyetlerde bulunan bir babanın evladı olduğunu dile getiren bir erkek katılımcı (9), babasının sadece Rize’de değil İstanbul’da mülk edinme ve ticaretle alakalı olarak yatırımlar yaptığını, hatta birçok gayrimenkulün babasından kendilerine kaldığını ifade etmiştir. Böylelikle kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları çerçevesinde, eski tarihlerde Rize’den ayrılanların çoğu, kazandıklarını Rize’de değerlendirme yolunu seçenler olmakla beraber, aynı zamanda hem Rize’de hem de gittikleri yerlerde mülk edinen ve kazanç getiren yatırımlar yapanlar da olmuştur.

Bunların yanı sıra kendileriyle görüşülen katılımcılar arasında Rize’de ve göç edilen büyük şehirden başka üçüncü ve dördüncü mekânlarda (İzmir (Çeşme), Muğla (Bodrum), Antalya (Alanya), Yalova, Balıkesir, Adapazarı (Karasu), Trabzon, Çanakkale (Saros, Gelibolu), Gürcistan, Azerbaycan, Amerika) senenin belli vakitleri kalmak için mesken(ler) satın alanlar da olmuştur.

Ayrılık ve/veya kopuşun olup olmadığına dair ortaya çıkan örüntü tiplerinden sonuncusu ise kendini Rizeli olarak bilmelerine, tarif etmelerine ve tanıtımlarına rağmen “Rize’de dikili ağacı dahi olmayan” katılımcılardır.

Tüm bunlara rağmen, esasen maddi imkânlarının ve ufuklarının etkisiyle, bu kadar çoklu mekân tercihinde bulunabilen katılımcılar, Rizeli olduklarını, kendilerini Rizeli olarak tanıttıklarını ısrarla beyan etmişlerdir. Bilhassa çocukluğunda sürekli olarak Rize’de kalınmasa da zihinlerinde hatıraları olanların belli bir bağlılığa sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bu anlamda Rize’de doğup büyümüş olanların kahir ekseriyeti, hatıraları, bizatihi toprağın ve meskenin var oluşu, hayatta oldukları müddetçe anne ve baba başta olmak üzere aile fertlerinin aslî olarak bilinen mekânlarda yaşıyor oluşları, eğer hayatta değillerse kabirlerin ora(lar)da bulunması Rizeli göçmeni aslî olarak gördükleri topraklarına bağlayan ana unsurlar olmakta, bu ortak paydalar özlemi ortaya çıkararak kopuşun olmadığı ifade edilmesine, kopuş olsa bile bunun inkar edilmesine sebebiyet vermektedir. Bu anlamda bağlılık, birçok katılımcı tarafından somut bir şekilde izah edilememiş ve ilgili sorulara “toprak çekiyor” denilerek cevaplar verilmiştir. Toprak ve/veya cemaat bir insanı neden kendine bağlamakta ya da çekmektedir? Yıllar geçmiş olmasına, çok farklı şehirlerde düzen kurulmasına ve muhtelif ilişkiler geliştirilmiş olmasına rağmen insanlar hatıralarının peşine düşmekten geri dur(a)mamaktadırlar. Bu durum bariz olarak vaktiyle denizcilik, büfecilik, lokanta işletmeciliği yapan ve bir müddet de tekstille uğraşan, emekli bir erkek katılımcı tarafından veciz bir biçimde dile getirilmiştir:

“... Gemilerde çalışırken izinlerinde memlekette oluyorsun zaten. ... İtalyan gemilerindeyken evliydim. İzinlerimi İstanbul’da geçirmeye çalışırdım. Ancak memlekete on gün, yirmi gün gidebilirdik. Ama her halükârda memlekette eşini, dostunu, o bile yoksa toprağı özlüyorsun. Nedenini bilmiyorum ama. Şimdi memlekete gittiğim zaman etrafıma bakıyorum, çok az kişiyi tanıyorum. Herkes büyümüş, benim emsaller yok zaten. Gene gidiyorsun oraya. Ne yapıyorsun? Hiçbir şey yapmıyorsun. Evde oturuyorsun, gidiyorsun çarşıya. Deniz kenarına inersin, sahile balığa çıkarsın eşin, dostunla. Bir tercih hakkım olsa memlekette durmayı, yaşamayı tercih ederim. Tanımadığın hâlde, bilmiyorum ki toprak çekiyor her hâlde. Ne var o toprakta bilmiyorum ama. Tabi gençken de böyle düşünüyordum. Çalışıyorduk, izinleri yine köyde geçiriyorduk. ... Esnafılık yapmadan önce gemilere gidiyordum bir sene, ha İstanbul’da durmuş çocuklar ha Rize’de. Gelince Rize’ye giderdim. ...” (Katılımcı 8)

Geriye, geçmişi, hatıraları, toprağı ve benzeri şeyleri terk etmediklerini söyleyenlerin yanı sıra sık sık Rize’ye gidemeyen katılımcılar, hayatlarını ağırlıklı olarak sürdürdükleri şehirlerde yine Rize’yi yaşadıklarını ve yaşattıklarını, Rize ile

ilgili gelişmeleri sürekli olarak takip ettiklerini; bedenlen başka şehirde bulduklarını ancak akıllarının ve ruhlarının Rize’de olduklarını beyan etmişlerdir:

“Ben, her fırsatta Rize’ye gidiyorum. Mübalağasız ben günde, Rize’deki eşimle, dostumla beş, altı telefon görüşmesi yapıyorum. Rize ile hiçbir bağlantımı kesmiş değilim. Fiziken İstanbul’dayım ama aklım Rize’de.” (Katılımcı 36)

Bunların yanı sıra bazı katılımcılar kendi durumlarını tipik göçmen olarak değerlendirmemişlerdir. Böylelikle kendileriyle görüşülen katılımcıların kahir ekseriyeti için Rize’den kesin bir ayrılışın, kopuşun, en azından, zihnen olmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Geride toprak satılmıyor, geriye, geçmişe, toprağa ve cemaate aidiyet hissediliyor ve bu mekânlar sık sık ziyaret ediliyor. Bu anlamda Rizeliler’in toprak ve cemaatlerinden ayrılışları, göçmenlik ve gurbet arasında yeniden tarif edilmesi gereken yeni bir kavrama ihtiyacı ortaya çıkartıyor:

“... Biz, göç etmek için göç etmedik. Ben, göçü biraz farklı anlıyorum tabii. Sizin literatürde bizimki de göç sayılıyor da. Yani göç etmek için göç diye bir şey var. Bizimkisi aslında göç değil, ben buradan hayatımda göç etmeyi hiç düşünmedim. Ama fiili olarak olan şey göç. ... Yani göç, göç için yapılan bir şeydir. Mecburiyetten olur, harptir, darptır, bir aile içi sürtüşmedir vesaire, her neyse yani. Göçmen psikolojisi diye bir şey var. ... Mesela ben, hayatımda hiç göçmen psikolojisi hissetmedim. Göçmen tanıdım ama. Göçmenlerin psikolojisi bambaşkadır. Göçmenler çok çalışkan olur, çok tedirgin olur, çok riyakâr olur, çünkü yeri, yurdu yoktur. Döneceği yer yoktur. Biz, böyle bir şey hiç hissetmedik. Burası (Rize) duruyordu. Biz, göçmen değiliz yani. ... Bu, biraz da Türkiye’nin sosyal yapısı ile alakalı bir şey. Biz, Batılı toplum değiliz. Ne kadar Doğulu bir toplumuz, onu da bilmiyorum. Şimdi mesela Batı’da taşra denen şey, bizde taşra değil. Bizim taşra şehre çok daha kolay intibak ediyor, şehri dönüştürüyor gerçi. ... Bu, belki şeye de yansıyor, taşradan şehre giden kendisini oranın yabancı hissetmiyor, şehir de onu tamamen yabancı olarak görmüyor. ... Onun için Türkçe’de Diyarbakır’dan İstanbul’a göç etmiş adama göçmen denmez. Böyle bir kullanım yok yani. Adam Kırım’dan, Çeçenistan’dan, İran’dan, Turan’dan, Azerbaycan’dan, Bulgaristan’dan, oradan, şuradan geldi, buna biz göçmen deriz. Tabii, şehirlerarası diye bir alt kategori var. Türkçe’de hâkim olan göçmen kullanımı bu değil yani. ...” (Katılımcı 59)

“Ben, kendimi göç etmiş olarak hiç değerlendirmiyorum. Bizim kökenlerimiz, yaşam bağlarımız orada (Rize’de). Biz, zaten köylü bir kısımdan gelmiyorduk. Babam, her gün şehre inen, yaşam alışkanlıkları hep şehirle olan, kravatını takan bir adamdır. Bizim Çayeli’nden ayrılışımız eğitim

temelli bir şeydi. Ben, hiçbir zaman kendimi göç etmiş biri olarak görmedim. Benim kökenim orası, yaşam yerim orası. Sadece yaşıyoruz, vazifelerimiz, aile hayatımız var. Bunları burada (Ankara) idame ettirmek zorundayız. Biz, üniversite okurken zaten gitmek zorundaydık ama Rize'yi terk etmek ya da Rize'yi bırakmak gibi bir şey söz konusu olmadı zaten. Biz, bu düşünceyi aile içinde de duymadık hiç. ... Biz, 1960'larda İstanbul'a gitmiş ve (19)80'lerde tekrar Rize'ye dönüş yapmış bir ailenin içerisinde büyüdük. Babam İstanbul'da sürekli kalmayı tercih etmemiş. ... Bize hep dediler ki, milletin müteahhitlik yaptığı, paralar kazandığı dönemde neden İstanbul'dan ayrıldı, çay topluyor falan. Babam hep bize şunu söylerdi, bir çocuğa üniversiteyi bitirtmek, apartman yapmak gibi bir şeydir. Bugün baktığım yerden babamın çok haklı olduğunu düşünüyorum." (Katılımcı 19)

"Öyle bir şey, hiç olmadı. Ben, Rize'den ayrıldım, İstanbul'a göç ettim duygusu bana çok uzak. Kendimi İstanbul'a göç etmiş gibi değerlendirmiyorum. Bizim şu anda bütün aile şeyi orada (Rize'de). Evimiz orada, bağımız, bahçemiz orada. Dostlarımız, arkadaşlarımız, kalan hısım akrabalarımız orada. Biz, şimdi İstanbul ve Rize'de yaşayan insanlarız. Rize'yi bırakıp İstanbul'a göç etmiş değil de, iki tarafta da ayağı olan bir insan olarak kendimi göçmen olarak değerlendirmiyorum. Göçmen tabiri, bana soğuk da geliyor." (Katılımcı 35)

"Köyden bir kopuşu yaşamadık. Köyü yaşanabilir hâle getirmeye çalıştık her zaman. Kopuş, gidersen ve geride her şeyi bırakırsın, geriye dönmek üzere bırakırsın amenna. Bizim öyle değildi, ev her zaman açıktı. ... Burada göç demek doğru değil. Annemler de çok uzun zaman köyde hayatlarına devam ettiler ama bu hayvancılık da bitince, daha doğrusu babamlar hayvancılığı bitirttiler. Onlar için de çok zor. Çoluk çocuk Ankara'da, annem köye gidiyor falan. Annem daha uzun zaman Ankara'da kalmaya başladı ve köy hayatı yavaş yavaş koptu. ... Ev burada (Rize'de), gelenler amenna ama gelmeyenlere söylenecek çok fazla bir şey yok. ... (19)80'lerden sonra çayın da sağladığı gelire, insanlar çocuklarını daha fazla okutur hâle geldiler. Okuyanlar zamanla kamuda çalışmaya başladı. Bizim bürokrat kesim çoktur. Şehre geliş ondan sonra biraz daha arttı. Gidenler de memleketle olan ilgilerini, ilişkilerini çok fazla kesmiyorlar, yapabiliyorlarsa bir ev yaptırıyorlar. ... Şu ilerde (Çamlıhemşin'de) Tarakçılar'ın Konağı var, herif on sekiz odalı konak yapmış orada. Bunların Yalta'da³⁴ iki tane pastaneleri varmış. Tarakçioğlu Hurşit Ağa çok meşhurmuş. ... Bunlar Rusya'dan çok para kazanmışlar. Bunun çocukları Trabzon'da ciddi büyüklükte bir arazi almışlar. Babalarına da söylememişler. Babaları öğrenince çocuklarına hemen satıp gelin, memlekette konak yaptıracağız demişler. Peki, bunu yaptıran nedir? Senin toprağının bir işlevi yok, ekonomik hiçbir getirisi yok. Niye bu konağı yaptın? Bence bunun tek bir sebebi var. Bu insanlar çok küçük yaşlarda gurbete gittikleri için o bağlılıklarını, aidiyetlerini hiç kaybetmemişler. Burayla bağı hiç kopartmamışlar. Can'ın amcası Hasan Amca geçenlerde vefat etti. Evinden

³⁴ Yalta, Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin güney kısmında, Karadeniz kıyısında yer alan bir sahil şehridir.

çok sayıda eski yazı belge çıktı. Can, bunları okuyor. Bir tanesinde diyor ki, sakın aile birliğinizi bozmayın, sakın buraları terk etmeyin diyor. O insanların aidiyetleri çok farklıymış ve bu genetik bir şeymiş gibi, ta bu zamanlara kadar gelmiş. Herkeste imkân yok, imkânı olanlardan bahsediyorum, insanlar buralara daha fazla gelir oldular. Emekliliklerini buralarda geçirme arzusu içinde olanlar var. Buralarda da ticaret canlandı eskiye kıyasla, büyük şehirlerde hayat zor. İnsanlar türlü sebeplerle buralara gelmeye çalışıyorlar. Köylerde bu tip evlerin yavaş yavaş turizme katılması söz konusu. Bu insanlar hizmet sektöründen geliyorlar, bu işi aslında en iyi bilenler onlar. Zamanından beri aidiyet, her zaman buralarda olmuş.” (Katılımcı 80)

Katılımcıların kahir ekseriyeti kendi durumlarının, göç literatürünün genel olarak tarif ettiği şekliyle, göçmenliğe tekabül etmediğini, zira arkalarında bir daha dönülmemek üzere terk edilmiş bir mekân ve cemaat bırakmadıklarını vurgulamışlardır. Dolayısıyla birçok katılımcı için “gidilse de asıl yer burası düşüncesi hâkim” (Katılımcı 27) olmaktadır. Sürekli olarak gidil(e)mese de senenin belli vakitlerinde bazen çay hasadı, düğün ve cenaze gibi merasimler için de olsa Rize’ye gittiklerini dile getirenlerin yanı sıra en ufak bir şeyi bahane ederek de Rize’ye giden katılımcılar vardır. Bu anlamda ilginç bir örnek, mülâkat kümesini oluşturmaya çalışırken kapı tutucularla (gate keepers) yapılan görüşmeler esnasında anlatılan bir hikâyeydi: Rizeli erkek bir birey, esasen İstanbul’da ikamet ettiği hâlde, sırf hafta sonunu Rize’de geçirebilmek için açık öğretim sınavlarına İstanbul’da değil de Rize’de girmeyi tercih etmiştir.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanlarının içeriğinden hareketle çoklu yerleşime bağlı olarak geliştirmiş oldukları çoklu sosyal kimliklerin onların aidiyetlerinde bir karşılık bulduğu görülmektedir. Bunun bir örneğini, vaktiyle köyünden çıkıp ailesinden ayrı, tek başına, öncelikle Rize’den başka bir ilde, daha sonra yurt dışında tahsil gören, üst düzey yöneticilikten emekli olan bir erkek katılımcının, Rize ile sürdürmeye çalıştığı ilişkisinde görülmektedir. Zira esasen emekliliğinde Ege Bölgesi’nde bir yere yerleşme niyetindeyken maddi durumunun yeterli olmadığını veyahut tam manasıyla sevebileceği bir yerin karşısına çıkmadığını aynı zamanda köyde ev yap(tır)manın her şeyden önce arsa maliyetini ortadan kaldırdığını ve köyün baba-ata-ana toprağı olduğunu beyan etmiştir:

“Rize’ye öyle bir aidiyet hissetmedim. Şu bakımdan ben, kendi yolumu, rotamı çizdim. Hayatımı burada (Rize’de) sürdürmem mümkün değildi. Sadece baba toprağı olarak fırsat buldukça ziyaret etme olarak düşündüm. Hatta şimdi olduğu gibi emekliliğimde ev yaptırıp da vaktimi burada geçireceğimi de hiç düşünmemiştim. ... Ben, hep şeyin özlemine çektim Urla, Bodrum ve bunun gibi yerlerde bahçeli bir ev. Maddi durum yeterli olmadı veya sevebileceğim bir yer bulamadım. Bulduğunuz da astronomik şeyler, o da bana fazla geldi. ... İşin gerçeğı, arkadaşlarım beni burada ev yapmaya zorladılar. Karadeniz’i ziyaret etmek isteyenler, kalma yeri bulmada sıkıntı çekiyorlar. Arkadaşlarımı misafir edebilmek için yaptım bu evi yani. ... Evi yaptırdım ama her sene gelemeyebilirim, o hiç belli olmaz. Şartlara göre on beş gün, bir ay ama kesinlikle dört ay değil, en fazla bir ay. Arkadaşlarımla yapacağımız programa göre en fazla bir ay, bir buçuk ay kalıp, süre bitecek. O kadar. Onun dışında düşünmüyorum. Diyeceksiniz ki, üç buçuk, dört ay neden durdunuz? O zaman inşaat bitsin diye kalıyordum. ... Şöyle düşündüm; babadan kalma bir toprak, orada bir evim olsun, gittiğimde de rahat kalabileceğim bir yer olsun. İstedığınız gibi rahat kalabileceğiniz bir otel bulamıyorsunuz.” (Katılımcı 58)

Geriyi unut(a)mama ve ondan kop(a)mama durumu, bireylerin zihinlerinde değişik şekillerde zuhur etmektedir. Bu durumun bir veçhesi, mekânlarla kurulan bağlılık, hatıra ve aidiyet ilişkilerinin içeriğinde görülmektedir. Geride bırakılana, özlem duyulsa da artık eski gözle bakılamamaktadır. Çünkü vaktiyle oradayken bakılan gözle farklı bir yerden bakılan göz aynı gözler olmamaktadır (Berger ve Mohr, 2018: 226). Bu ve benzeri durumlara ilişkin olarak yine tahsil maksadıyla Rize ilçe merkezinden ayrılmış hâlihazırda bir bakanlıkta genel müdür yardımcısı olarak çalışan bir erkek katılımcı, yaşının artması ve yaşanılan muhitlerin kimlik ihtiva etmemeleri ve/veya hafızalarını yitirmeleri üzerinden kendi durumunu şöyle beyan etmektedir:

“Burayla (Rize) çok fazla ilişkimin olacağını düşünmüyordum. ... Bizim maddi bir problemimiz yoktu ama kendimizi daha özgür hissedebilmemiz için sanki bu gerekliydi. Kabuğumuzu kırmak istiyorduk. Tamamıyla kabımıza sığamama gibi bir durumumuz vardı. ... Şimdi ama tam tersi durumdayım. Doksanlı yıllarda buradan (Rize’den) giderkenki fizikî ortamı mumla arıyorum, keşke o ortama tekrar geri dönebilsem. Bu belki şehirde yaşadığımız hayal kırıklıklarıyla ilgili. Üniversite hayatınızda bunu çok fazla hissetmiyorsunuz. ... Daha rahat bir hayat. Ben, üniversitedeyken buralara gelmeyi çok istemezdim. Anneniz, babanız var, kökünüz burada, mutlaka geliyorsunuz ama buraya geleyim daha fazla zaman geçireyim gibi bir durum olmadı o zamanlar. Ne zamanki iş hayatı başladı, o zaman durum da değişmeye başladı. ... Ben, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde göçten dolayı bir şehir kültürünün oluşmadığını düşünüyorum. Şehir bize bir şey vermedi, şehir bizi kendimize daha fazla yabancılaştırdı. Biz, şehirlere

yabancılaştıkça belki buralara olan bağlılık, özlem daha fazla arttı. Annem, babam sürekli olarak Çayeli'nde yaşamasa, büyük şehirde yaşasalar da hatıralarım için bağlılığımı sürdürürüm. Benim burada geçtiğim her sokakta bir anım var. Gerçi o anıları eskisi gibi yaşayamıyorum. Çünkü o anıların mekânları yıkılmış, değişmiş oluyor her geldiğimde. Bu, ciddi anlamda beni hüzne sevk ediyor. Bugün 9 Mart İlkokulu'nun yerinde daha büyüğü var. Keşke bizim zamanımızdaki hâli tescilli olsaydı, o okul yıkıma maruz kalmasaydı. Hem Çayeli'nin kurtuluşunu temsil ediyor. Orada inanılmaz insanlar yetişmiş. İlk çocuğum doğdu ve belli bir yaşa geldi, oraya götürüyordum, diyordum ki, ben buradan mezun oldum. Arkadan gelenlere bunları gösterme şansım yok. Şehrin hafızasını, kültürünü, kimliğini sembolize eden, temsil eden birtakım mekânlar var. Batı'da bu çok yaygın, bir şehir müzesi vardır. Her şeyi orada görürsünüz. Burada böyle bir şey yok. ... Belli gereklilik ve ihtiyaçlardan dolayı bir şehrin hafızasını temsil eden bir yapının tarumar edilmesi, kesinlikle bağışlanabilir bir durum değil. ... Ama yine de sokakları gezerken ciddi yaşanmışlıklarım var." (Katılımcı 72)

Vaktiyle çeşitli sebeplerle toprağından ayrılmak zorunda kalan ancak bu durumu toprağından kesin bir kopuş ve terk ediş olarak görmeyen katılımcıların hepsinin sürdürmeye çalıştıkları dirayetin kaynağının sadece duygular olmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Kimi katılımcıların aldıkları kararların muhteviyatında köklere bağlılık, aidiyet, duygular ve benzeri şeylerin olmasının yanında akılcı tercihlerin de olduğu görülebilmektedir. Köyüne ev inşa edememe, var olan evi onaramama, ihtilafli durumlardan dolayı eve girememe, iş-meslek ve çocuklarının eğitim durumlarından ve benzeri sebeplerden dolayı Rize dışında hayatına devam etmek mecburiyeti gibi istendiği takdirde Rize'de hayatını sürdürme imkânı olup da böyle bir tercihi yapmak istemeyen katılımcılar da vardır. Bunlardan biri hat, tezhip ve minyatür sanatçısı kadın bir katılımcıdır:

"Rize ile irtibat kesinlikle kesilmedi. Annem ve babam devamlı olarak Rize'ye gidip geldiler, çayı topladılar. Büyük babamın evi yandı, tekrar gittiler. Tekrardan ev yapıldı, hiçbir şekilde bağ kesilmedi. Sürekli Rize ile alaka vardı, bizim hiçbir şekilde Rize ile alakamız kesilmedi. ... Ama bizim şimdiki alakamız sadece misafir olarak var. Ben, mesela bu sene iki kere gittim. Tabi ki, sadece şu an içinde bulunduğum STK'lardan dolayı gidiyorum. Misafir gibi gidiyorum yani." (Katılımcı 32)

Yerel yönetimlerde mezarlık hizmetlerinde görev yapan bir erkek katılımcı da vaktiyle Rize'den Kur'an tahsili görmek için ayrıldığını, sahip olduğu şartlar sayesinde istediği birçok şeyi gerçekleştirebildiğinden karşılığını Rize'de bulamayacağını söylemiştir:

“Şu anda müdür yardımcılığı yapıyorum. Aynı işin Rize’de olma imkânı yok ama Rize’de memur olarak herhangi bir görev alınabilir. Şu anda Rize’ye kesin dönüş yapma gibi niyetim yok. Çünkü burada düşündüğüm, hedeflediğim, yapmak istediğim her şeyi bilfiil gerçekleştirebiliyorum. Ben, bundan dolayı mutlu oluyorum. Mesela cenaze sahiplerinin işlerini nasıl hızlandırabiliriz? İnsanlara yardımcı olmaya çalışıyoruz. Küçük yerlerde bunları başaramazsınız. ... Mesela golf arabası düşünüyorum. Yaşlılar, kabirleri rahat ziyaret etsin, yürütmeyelim onları. ... Ben ... Yakası’nda beş ilçeye bakıyorum. Yönetmekte mesul olduğum elli, altmış tane mezarlığım var. ... Bilhassa Rizeli hemşerilerimize nazımız da geçiyor, mescit yaptırıttık. ... Hasret çekiyoruz ama hasreti de senede en az bir ay (Rize’ye) gitmekle gidermeye çalışıyoruz.” (Katılımcı 39)

Türkiye’nin tanınmış bir restoranından şef garson olarak emekli olan aynı zamanda tulum sanatkârı bir erkek katılımcı, belli bir müddet kazandıklarını Hemşin için harcadığını, ilerleyen süreçte “kendine çalışmaya” başladığını, köyüne gitmek istediğini ancak gittiğinde de sıkıldığını beyan etmiştir:

“... Hemşin’de bir şart var. Hemşinli, ya okumak için ya da çalışmak için gurbete çıkar. Gurbete çıkan parayı kazanır, Hemşin’de yer. O zamanlar bu, bir slogandı. Ama şimdi değil. Ben, öyle çalıştım, kazandım, Hemşin’e yatırdım. ... Biz, çok fakirdik. Ben, çalışmaya başlayınca biz normal bir gelire sahip olduk. ... Askere gidinceye kadar hep Hemşin’e para harcadım. Askerden dönünce evlendim. ... (19)59 senesinde karımla tanıştım. Evlendik. O zaman kendime çalışmaya başladım. ... Askerden önce İstanbul’da yaşamamayı düşünüyordum. ... Hiç evlenmemeyi düşünüyordum. ... Hemşin’e çok arzu ederim gitmek ama şimdi de en fazla on gün kalabilirim. Sıkılırım. ...” (Katılımcı 31)

Toprağıyla, geçmişiyle muhtelif şekillerde irtibatını sürdürmeye çalışan katılımcıların bazılarının bağlarını koparmadıkları, bazılarının ise bağlarından koptuklarını itiraf ederek içlerinde özlem duygusunu yaşattıkları, bazılarının da bu tip meselelere daha akılcı bir şekilde baktıkları görülmektedir. Bunlar dışında Rize’yi, hatıraları, geçmişi, toprağı ve benzeri şeyleri reddetme manasına gelmeyecek şekilde zihnen kopuş yaşayan katılımcılar da mevcuttur. Bunlardan biri de bir bakanlıkta müşavir olarak çalışan bir erkek katılımcıdır:

“Bir plan vardı. Rize’de yaşayamayacağım belliydi benim. Özellikle Ankara’da bir üniversite tercih ettim. Özellikle Ankara’da yaşamayı istedim, akrabalarımızın çoğu İstanbul’da olmasına rağmen Ankara’da yaşamak benim kişisel tercihim oldu. Ömrümün bundan sonrasını Allah nasip ederse Ankara’da yaşayacağım diye bir planla Ankara’ya geldim. Uzun vadede Rize’ye kesin ve geri dönüş aklımda yok, zor. Beni Ankara’da tutan daha çok sivil toplum faaliyetleri ve hayır hizmetleridir. Yürütmüş olduğumuz

çalışmalar ve sosyal çevrenin Ankara’da olması, belli bir eşikten sonra daha daraltılmış alanlarda zihninizde tasarladığınız, kalbinizde büyüttüğünüz hedefleri küçük yerlerde gerçekleştirebilmeniz zor. Büyük yerlerde bunları uygulayabilmek biraz daha kolay. Emeklilik sonrası da Rize’de kendi evimi yapayım, orada yaşayayım gibi bir düşüncem yok. Ankara’da yaşamayı düşünüyorum. Ancak Rize ile irtibat, kesinlikle devam edecek: Komşuluklar, dostluklar, akrabalıklar var. Allah, akrabalık bağıını kesmeyin diyor, fırsat buldukça o bağları korumak gerekiyor mutlaka. Ama Rize’ye döner misin? Zor. Bir de iklim olarak baktığın zaman da Ankara’nın iklimi çok rahat ve yaşanabilir bir iklim. Rize’ye ve denizi olan yerlere seyahatlerimde aşırı derecede rahatsız oluyorum. Fizikî manada oralarda yaşamak daha zor. Burada yaşamak o açıdan daha rahat.” (Katılımcı 66)

Vaktiyle babasının memuriyeti sebebiyle tayin olunan şehre ailece gidilmesine ve yazları Rize’ye gidip gelinmesine rağmen, Rize’ye dair bazı şeylerin kendisinde eksiklik olarak kaldığını ifade eden müteşebbis bir erkek katılımcı “ben bazen hayıflanırım, ben neden Rize’de konuşulan yerel dilleri öğrenmedim ...” (Katılımcı 5) diyerek pişmanlığını dile getirmiştir. Pişmanlıktan çok yaşanan bir eksiklik duygusu ise sanat tarihçisi olan bir erkek katılımcının beyanlarında şu şekilde ifade edilmektedir:

“... Rize’de doğsam, Rizeli olarak büyüsem muhakkak ki, şu an ben olmayacaktım, bambaşka biri olacaktım. ... Ailemiz, İstanbul’da bize belli bir Rizeli kültürü verdi ama Rize’de yaşamak gibi bir şey değil yani. Bunu kaçırmış olmak beni üzüyor yani. Kırk beş sene uzak kaldığımız bir şeye, yere bizi bağlayan kültürü yerinde yaşamak isterdim. Ben İstanbullu’yum diyemem, ben Rizeli’yim. Şimdiki ben olmayabilirdim. Rize’de yetişmiş bir Abdullah olarak hâlimden hiç de şikâyetçi olacağımı düşünmüyorum. ... Ne bileyim Rize’den geldim, kültürüyle büyük şehre yerleştim, şehrin aurası içerisinde sentezleyip yaşamak daha cazip geliyor. Biz, bu şansa sahip olmadık. Üniversite için gelmiş olsam iyi olabilirdi. Rize ile ilgili, öz kültürü ile ilgili çok az şey bilip şehir hayatını yaşarken benim Rizeliliğim havada kalıyor. Büyük şehir kültürüyle büyümüşüm. Hakikaten bir eksiklik olarak hissediyorum. Üniversite okumuş olsam, olmasam da Rize’de büyümüş olmayı isterdim. O Rizeliliği almak isterdim. Pişmanlık değil ama arzu ederdim. Rize’de yetişip, gelip büyük şehirde başka bir hayat kurmak isterdim. Öyle bir hayatı deneyimlemek isterdim. Artık geç. Ağaç yaşken eğilir. O kültürü anlarız, saygı gösteririz ama benimseyemeyebiliriz. Rize’ye gidip de insanlarla çok sıkıntı yaşamış biri olarak söylüyorum bunu. Küçük yerden büyük yere gidip de adaptasyon sağlayabilirsin ama büyük yerden küçük yere gidince belli bir yaştan sonra uyum sağlamak zor. Ha köklerim hâlâ orada, köklerini, kültürünü biliyorsun, bunlardan vazgeçmiş değilsin. ... Rize lehçesini konuşabilmeyi isterdim, bunu çocukluktan almayınca işte olmuyor galiba.” (Katılımcı 37)

Hayatının belli döneminde Rize dışında yaşayan bir Rizeli'nin durumunu, gençlik merkezi müdürü olan yazar bir erkek katılımcı, kendi hayat hikâyesi üzerinden şöyle tarif etmektedir:

“Gerek öğrencilik hayatımda ve gerekse şu anda, iş ve ailevî hayatımda göç neticesinde asla kendimi bugünlere yetiştiren kültürel parçalarımın kopmadım. Kendimi onlara karşı yabancı hissetmedim. Çayeli'nde yaşadığım dönemde Çayeli'nin yerel kültürel unsurlarına ne kadar yabancıysam hâlen o kadar yabancıyım. Mesela kemençe enstrümanını pek sevmem, dinlemem de. Horon oynamam ve oynanan yerde bulunmayı pek istemem. Çayeli'ndeyken de bu hislerim aynıydı, şimdi de aynı. Dolayısıyla ne toprağımdan ne ailemden ne de kültürel öğelerimden bir kopuş yaşadım. Ne kadar üzerime katmışsam bunlardan, gittiğim her yerde onları yaşadım, yaşamaya devam ediyorum. ... Bu ayrılma neticesinde geride bıraktıklarımın karşı kendimi biraz daha güçlü buldum. Zira Çayeli'nde kalsaydım bu kadar psikolojik gücü elde etmem kolay olmayacaktı. Çünkü bizim toplumda, bireyin kendini ispat etmesi ve topluma yetişkin fert olarak katılması için kendini ispatlaması gibi bir durum söz konusu edilir. Ben de bu ispatı dış dünyada verdiğim mücadele ve Çayeli'nde de gösterdiğim insanî ilişkilerimde gerçekleştirmeye çalıştım.”
(Katılımcı 81)

BÖLÜM 4

KÖKEN İLE SÜRDÜRÜLEN İLİŞKİ VE BAĞLARIN SOMUT BİÇİMLERİ

“İnsan kocadıkça çocukluğunu ve ilk gençlik çağını yeniden yaşamaya başlar demişler. Meğer ne kadar doğru sözmüş bu. Gerçi, ihtiyar adam, hayatının o uzak devirlerine hayalle dönüyor ama geçmişteki heyecanlarını, sevinç ve acılarını dünkü, bugünkü olayların uyandırdığı duygularmış gibi bütün canlılığını ve sıcaklığını tekrar hissederek. Sanki elli yıl, altmış yıl ötelerde kalan çocuk, koşa koşa, atlaya atlaya geriye dönüp yıpranmış, aşınmış kalıbının içine giriyor ve orada eski gevrek sesiyle gülüp ağlamaya başlıyor. ... Biz, ıstırap çekmeye o yaşta başlıyoruz. Çoğumuzun kalbindeki bereler o çağla açılmış yaraların izidir. Bu bakımdan denilebilir ki, insanın alinyazısı çocukluğunda yazılmıştır ve hangi yaşa girerse girsin, şuurunun altında daima çocuk kalışının sebebi bundadır. Yunan hâkimi “Her şeyden evvel kendi kendini tanı!” demiş. Lakin insan, şuurunun altına kadar inmeyince kendi kendini nasıl tanıyabilir? Bizim köklerimiz orada değil midir? Kaldı ki “psikanaliz” sondaları, o söz söylendiği zamanlarda yalnız kâhinlerin elinde idi. Bugün, onu herkes alıp kullanabilir. Ben de hatıraları beynimin içinde canlandırmakla, bunu alarak benliğimin dolaşık ve karanlık labirentlerine doğru sokulmuş oldum. Böyle bir tecrübeyi kendimden başka kimin üzerinde yapabilirdim?”

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Anamın Kitabı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, ss. 11-12.

Araştırmanın bu bölümünde, muhtelif sebeplerle topraklarından ve cemaatlerinden ayrılan katılımcıların (ve/veya aile büyüklerinin), kökenleri ile olan bağlılık ve ilişkilerini sürdürmek için somut olarak neler yaptıkları incelenmektedir. Buna yönelik olarak cevabı aranan uzun bir soru listesi vardır ve şunlardan oluşmaktadır. Köyleriyle, varsa topraklarıyla, soy grupları ve köylüleri ile olan ilişkilerinin nasıl bir seyir izlediği, hangi sıklıkla köyelerine ziyarette buldukları, düğün, cenaze ve benzeri hangi törenlere iştirak etmeye çalıştıkları, gurbet veyahut göç sürecinde ve sonrasında köyelerine ev yaptırmak, toprak satın almak, arazilerini iyileştirmek için herhangi bir yatırım yapıp yapmadıkları (il ya da ilçe merkezlerinde arazi, dükkân, daire ve benzeri mülklerin yatırım, kullanım ve ikamet maksatlı edinilip edilmediği), şayet yapıldıysa bunların niçin ve kim(ler) için yapıldığı, çay hasadından elde edilecek gerilin mi yoksa toplanmadığı takdirde karşı karşıya kalınması muhtemel toplumsal baskının mı daha ağır bastığı, bu anlamda çayın, Rize ile irtibatlarındaki etkisinin ne olduğu, ev yapılacak arazinin olmadığı, arazi olsa bile maddi imkânların yetersiz olduğu düşünüldüğünde, Rize'ye gidildiğinde nere(ler)de ve kim(ler)le kalındığı, eş ve

çocukların memleketle olan ilişkilerini nasıl değerlendirdikleri, destek mi oldukları yoksa engel mi çıkardıkları, memlekette yaşamayı isteyip istemedikleri; diğer aile fertlerinin (bilhassa kardeşler) Rize ile irtibatlarını sürdürüp sürdürmedikleri, bu durumun kendileriyle görüşülen katılımcılar için olumlu bir etkisinin olup olmadığı, toprakları, köyleri, köylüleri, aile üyeleri, akrabaları veya memleketleri ile bağlarını devam ettirebilmeleri için yaşanmaya değer maddi ve manevi yönlerin neler oldukları, aksine yaşanmaz dedikleri ve kendilerini sayılanlardan uzaklaşmaya iten hususların olup olmadığı, toprakları ve cemaat ile bağlarını sürdürmenin bugüne kadar kendilerine kazandırdığı ve kaybettirdiği şeylerin neler oldukları, keşke yapmasaydım dedikleri ve/veya iyi ki yapmışım dedikleri şeylerin olup olmadığı, memleketlerinin veya orada yaşadıkları hayatın herhangi bir yönünün akıllarına gelip ağladıkları ve/veya sevindikleri hususların olup olmadığı ve bu konularda kendilerini duygulandıran şeyleri tam olarak nasıl tarif edebilecekleri ve son olarak doğdukları yerlere aidiyet, özlem ve bağlılıkla ilgili olarak memleketlerinde iken ve memleketlerinden uzakta olunan zamanlardaki düşünceleri ve duygu durumları arasında farklılıkların olup olmadığı ve bunları nasıl ifade edebilecekleri ele alınmaktadır.

4.1. “BİR ŞEYLER BENİ RİZE’YE ÇEKİYOR”

Kendileriyle görüşülen katılımcıların, Rize ile sürdürdükleri irtibatlarında birbirlerinden çok farklı, olumlu ya da olumsuz hâllerin ve alternatiflerin olduğu müşahade edilmiştir. Katılımcıların kahir ekseriyeti, Rize ile irtibatlarını sürdürdüklerini ifade ederken az bir kısmı ise muhtelif sebeplerden ötürü Rize’ye hiç gitmediklerini/gidemediklerini dile getirmişlerdir. Rize ile irtibatın sürdürülmesi, katılımcıların şahsi tercihleri (anne, baba, akraba ve kabir ziyaretleri, arkadaşlar, hatıralar, nostalji, mekânlar, dinlenme, meyve, balık ve yöresel yemek yeme gibi) olmakla birlikte; sahip oldukları iş-meslek, çocuklarının eğitim durumları, torunlarının bakımı, eşlerinin Rizeli olmamaları (Rizeli olursa dahi, Rize’ye gitmek istemeyen (bilhassa kadın) eşlerin olduğu da katılımcılar tarafından beyan edilmiştir), barınılacak ve rahat edilecek bir meskenin olmayışı, Rize’ye gidip gelme sürecindeki maliyet ve benzeri sebepler, Rize ile irtibatın sürdürülmesi üzerinde olumsuz etkide bulunan etmenler olarak temayüz etmiştir.

Beyanların içeriğinden hareketle irtibatlarını sürdürmek isteyenler şu alt tiplerden oluşmaktadır: (1) Rize'ye gitmek için fırsat kollayanlar, (2) her türlü tatilde Rize'ye gidenler, (3) hiçbir sebep olmadan maddi bir çıkar gözetmeksizin kendilerini Rize'ye bağlı hissedenler, (4) bu bağlılığı çocuklarına, yeğenlerine ve torunlarına aşılama için gayret gösterenler, (5) Rize'ye gidemeseler bile ağırlıklı olarak hayatlarını sürdürdükleri şehirlerde Rize dernek ve vakıfları aracılığıyla Rizeliliklerini sürdürenler, bu vesileyle düğün ve cenaze gibi merasimlere iştirak edenler, (6) Rize'ye gidiş gelişlerini teminat altına almak için kabirlerinin bilhassa köylerinde olmasını isteyenler, bu niyet ile alakalı olarak böyle bir vasiyette bulunanlar.

Rize ile irtibatı bizatihi sürdürmek istemeyenlerin ortak yanları bu konuda bazı sıkıntılar yaşıyor olmalarıdır. Bu doğrultuda miras ve benzeri ailevî sebeplerden ötürü dargınlık, anlaşamama, kavgalı ve davacı-davalı olma hâllerinden dolayı irtibat kurmak isteyip de aslî olarak görülen toprakla ve cemaatle irtibat kuramayanlar, ailece Rize'ye hiç gitmeyip veya gidemeyip irtibatını sürdür(e)meyenler, bu durumla ilişkili bir şekilde çocukların küçük yaşlarda aslî olarak görülen toprak ve cemaatle ilişkilerinin kurulmaması ve kurulmuş olsa dahi Rize'den başka şehirlerde doğup sosyalleşmelerinin etkisi ile çocuklarına söz geçirememeleri, büyüdüleri için onların yerine kararlar alamamaları önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

İrtibatlarını etkin bir şekilde sürdürüyor olsunlar ya da olmasınlar kendileriyle görüşülen katılımcıların çoğunluğu, düğün ve cenazeler başta olmak üzere, zorunlu hâllerde Rize'ye gittiklerini, başka şehirlerdeki düğün ve cenazelere de katılmaya azamî gayret gösterdiklerini vurgulamışlardır:

“Genel olarak cenazelere gitmeye çalışıyorum. Düğünlere çok sık olmasa bile, zaten düğünlerin çoğu İstanbul'da oluyor, Rize'de düğünlerin çoğuna gidemiyorum ama cenazelerin hemen hepsine gidebiliyorum. Köylülerimizden veya akrabalarımızdan herhangi birinin İstanbul'da düğünü veya cenazesi varsa, ona mutlaka katılıyorum.” (Katılımcı 7)

İrtibatlarını sürdüren veya sürdürmek isteyen katılımcılar öncelikli olarak kendilerinden çok çocuklarını, yeğenlerini ve torunlarını Rize'ye götürmek veyahut göndermek istediklerini beyan etmişlerdir. Böyle bir davranışın

benimsenmesindeki en önemli etken, süreklilik fikrine dayalı olarak geçmişin ve köklerin arkadan gelen nesle öğretilmesi, sevdirmesi, bağın kop(arıl)maması, aslî toprağa ve cemaate aidiyetin aşılacak istenmesi ve ileriki yıllarda da o topraklara sahip çıkma arzusu ile ilgili olmaktadır:

“... Çocuğum altı, sekiz aylıkken annesi gelmedi, ben kendim götürdüm köye. Çocukken orada bir anısı yoksa büyüyünce gitmez ki. ... Oralarda gezmek, yaylada, çaylıkta, derede, dağda, tepede dolaşmak. İleride ben buraya gelmişim diyebilmeli, dedirtmeliyim. Yaşlıları ziyaret etmeyi öğretiyorum. Kız olmasına rağmen bayramda gidince camiye bile götürüyorum. Çünkü görsün, bilsin. Biz arkadaşlara diyoruz ki, çocuklarınızı getirin. Getirmezseniz ortak bir yaşamınız olmaz. Sonra çocuk size der ki, benim orada bir anım yok ki gideyim. ... Eşimi zorlamıyorum bu konuda ama çocuğumu alıştırmaya çalışıyorum. Orayı sevdirmeye, ona hatıralar oluşturmaya gayret ediyorum. ...” (Katılımcı 12)

“... Çocuklarım da benim gibi Rize’ye bağlılığını yitirmesinler, yüreklerine işlesin diye okullar tatil olur olmaz, uçak biletlerini hemen alarak, hatta onlara hiç danışmayarak, aşığı iyi vermek adına çocuklarımı köye gönderdim. Babam da torunlarının köye bağlılığı için elinden geleni yapıyor. ...” (Katılımcı 13)

“... Torunlarım orayı (yaylayı) sevsin diye güzelce oynasınlar diye kapının önüne salıncak yaptım. Ben, televizyon seyretmeyen biriyim. Torunlarım sıkılmasın diye televizyon koydum eve. Yaylayı sevsinler, mutlu olsunlar diye yaylaya televizyon götürdüm.” (Katılımcı 24)

“Annem ve babam bizleri küçüklüğümüzden beri zorla götürürlerdi Rize’ye. ... Babamın şöyle bir şeyini hatırlarım, çatıda ayağa kalkıp köyü göstererek, burası (Rize) senin köyün, kökün; sen burada doğdun. Ben de burada doğmadığımı söyledim. Bu toprak, seni öldürüyor, büyütüyor, yediyor, doyuruyor, yetiştiriyor. Sen, şimdi çocuksun büyüyeceksin, büyüdüğünde başın kapanacak, bir çatın, evin olacak. Karnın doycak, maddi açıdan feraha ulaşacaksın. Cebin dolacak, çok çok geliyeceksin. Ondan sonra bu toprak senden verdiğini geri isteyecek. Şayet sen bu toprakların verdiklerini geri iade etmezsen, bu toprak verdiklerini geri alır. ... Ben de kesinlikle böyle düşünüyorum.” (Katılımcı 32)

“Çoluk çocuğa aşılama gayretim var. Önceki gün, iki kızımı ve üç torunumu alıp Rize’ye geldim. Sebebi bu. Yoksa bunların kendi başına gelme imkânları yok şu anda. Malî olarak yok en azından. ... Başka bir kızım kaldı, o gelemedi. Kesinlikle, o arzu bende var. Bunlarla birlikte gidelim, burayı (Rize’yi) sevsinler. Böyle baskı yapmak da istemem hiçbir zaman. ... Çok ılıman ve yumuşak bir şekilde bunu yapmaya çalışıyorum şu anda, hiç onlara hissettirmeden ama. Gelen geliyor, gelmeyen gelmiyor. Kimisi iki yılda bir, kimisi beş yılda bir geliyor. Ama onlara bu duygumu hissettiriyorum. Benim buraya bağlılığımı onlar biliyorlar, onu hissediyorlar. Hem dedelerini tanıyorlar hem babaannelerini tanıyorlar. Ve o beni mutlu

ediyor mesela. Babaanneleri ile ilgili hatıraları yaşamaları, tek tek şimdi burada anlatıyorlar işte, babaannem bize şöyle yaptı, böyle yaptı, bize salıncak yaptı. Beraber inek sağdık filan. Çok mutlu ediyor beni yani. ... Torunları, anneleri gelmeden getiremiyoruz tabi. Önce anneleri ikna olacak ki, bu torunlardan ilk defa gelen de var, en küçüğü üç, dört yaşında, bilmiyorum onda ne kadar hatıra kalacak. Bir şekilde anneleri isteyecek ki, çocuk zaten gelir.” (Katılımcı 49)

“... Çocuklar, köyü bilsinler istiyoruz. Toprak, vatan, memleket, geçmişimiz, her şeyimiz burası. Burada manevi olarak babam sağken de geldiğimizde, hep beraber gelelim isterdi. Herkes zamanını birbirine göre ayarlardı veya babam bir tarih belirlerdi, bu tarihe ayarlayın kendinizi derdi. Alışkanlık işte, biz şimdi aynı şeyi çocuklarımıza aşılama çalışıyoruz. Seviyoruz da. ... Babam bizi alıştırmasa, şu an devam eden bir bağlılık olmazdı, zannetmiyoruz. Annem, babamdan kaynaklanıyor bağlılık. Bizde anne, babamın en çok korktuğu şey, çocuklarının ayrı düşmesiydi. Burada bir araya topluyor bizi. Türkiye’ye (Hollanda’dan) kesin dönüşünün sebebi de budur. Bizim çocuklarımız belli dönemlerde, belli çağlarda seviyorlar köyü, Rize’yi. Biz de o zamanlar öyleydik. Bütün kuzenlerin hepsi gelmiyor, hepsi aynı derecede sevmiyor. Biraz şahsi durumlar var. Kuzenlerin, bilhassa akran olanların bir arada olması, köye gelmeyi daha cazip hâle getiriyor arkadan gelen nesil için. ...” (Katılımcı 51)

Bunun yanı sıra sadece arkadan gelen nesilleri aracılığıyla topraklarına bağlılıklarının sürmediğini, bizatihi “akıllarının hep memlekette olduğunu, burunlarında memleketin koktuğunu, tüttüğünü” beyan eden katılımcılar (38, 49) da mülâkat kümesine dâhil olmuşlardır. Bu anlamda vaktiyle turizm sektöründe çalışan ancak Rize’ye dönüş yapmış olan bir erkek katılımcı (45), çalıştığı dönemlerde yaz sezonunun bitip bir an önce Rize’ye dönerek nefes alma ihtiyacı hissettiğini ve nihai kertede Allah’ın kendisini Rize’den başka bir yere göndermemesi yönünde dua ettiğini beyan etmiştir. Bunun dışında Rize’ye dönüş yap(a)mayan ancak Rize ile irtibatlarını canlı tutabilmek için değişik vesileler bulmaya çaba sarf ettiklerini ve Rize’ye gitme hususunda “fırsat kolladıklarını” ifade eden katılımcılar (11, 71), bilhassa bayramlarda mutlaka Rize’de bulunmaya ve hususiyetle birinci derecedeki akrabalarıyla buluşmaya gayret gösterdiklerini beyan etmişlerdir:

“Senede bir defa, dinî bayramların bir tanesinde mutlaka gitmeye çalışıyorum. Ailecek, çoluk çocuk gidiyoruz. Akrabalarımızı, kardeşlerimizi geziyoruz, tozuyoruz. Bağımızda, bahçemizde çalışıyoruz. Tatil ve nostalji ile iç içe. Aile üyelerim tatil olarak, ben biraz nostalji olarak değerlendiriyorum. Kabirleri, büyükleri ziyaret ediyorum. Hatıralarım geçtiği bölgeleri ziyaret ediyorum. Yiyemediğim, özlemimi çektiğim

meyveleri yemeye çalışıyorum. ... Köyde baba evinde toplanıyoruz. Cenazelerin dışında bayramlar ve yaz mevsimini tercih ediyoruz. ...” (Katılımcı 22)

“... Kurban Bayramı öncesinde kesinlikle buraya (Rize’ye) geliyoruz, iki, üç haftalığına. Ben, bazen kendi işimden, yoğunluktan dolayı erken dönmek zorunda kalıyorum ama iki, üç hafta mutlaka burada kalıyoruz. Kardeşlerimiz arasında toplanma vaktimiz ve burada bir araya geliyoruz. Kurbanı kesinlikle eski usule göre kesiyoruz. Böyle bir gelenek oluşturmayı istiyoruz. Eskiden bunu biz yaşadık. Niye ben bunu yapıyorum? Bu güzel duyguları ben aldım biliyorum, bunları çocuklarım, yeğenlerim de alsın, bilsin istiyorum. ... Bu iş sadece hatıra düzeyinde kalmamalı. Bir anlamı olmaz o zaman. Bu, bize ait bir şey. Bu kültürü, bizim yaşatmamız gerekiyor. ... Nostalji olsun diye asla değil. Zaten bu bizim. ... Annem, babam olmasa bile, biz bu durumu sürdüreceğiz yani. ...” (Katılımcı 72)

Kurban Bayramları’nda Rize’de olmak istemelerinin planlı bir sebebi de büyük şehir kargaşasında kurban kesmemek olmaktadır. Bunun dışında herhangi bir somut sebep olmadan “kan çekiyor, akrabalık bağı var, yaş ilerledikçe bir şey beni oralara çekiyor, gitme ihtiyacı hissediyorum” gibi ifadeler, katılımcılar tarafından sıkça ifade edilerek Rize’ye senede birden çok kez gidildiğine yönelik cevaplarla karşılaşılmıştır:

“... Yaşım ilerledikçe bir şey beni oraya (Rize’ye) çekiyor. Çok çekiyor, eskiden hiç çekmezdi. O, 53’ü gördükçe, hatta arabam ciptir, ... 63 plakası. O kadar ağırım gitti ki, getirdim arabanın arkasına I’m from Rize yazdım. (Gülüyor.) ...” (Katılımcı 14)

“... Her sene mutlaka Rize’ye gelme ihtiyacı hissediyorum. Yaşım arttıkça gelmem de arttı diyebilirim. ... Almanya’daki siyasi hava da etkileyebiliyor. Son iki yılda, Türkiye’ye karşı takınan tavır, ister istemez etkiliyor insanları ve tepki oluşuyor. Bir yönüyle ana vatanına bağlılığını arttırıyor. Lanet olsun, burada (Almanya’da) ne işim var diyorsun. ...” (Katılımcı 73)

“... Bu işlerde sadece anne, baba mı var, toprağın kendisi mi var, yerel şey mi var? Bu konuda hiç düşünmedim. Dediğim gibi, bir şey insanı çekiyor. Özellikle lisans öğrenimimi (Ankara’da) bitirdikten sonra bu duygular ortaya çıktı. Her hâlde yurt dışında (İngiltere’de) olduğunuz zaman bu duygular biraz daha ağır basıyor. Türkiye’nin içinde olduğun zaman vatan, millet belki duygusal açıdan çok ehemmiyet taşıyor. Bağlılık açısından demiyorum. Fakat dışarıda böyle farklı ve yabancı bir yerdesin, yabancı bir yerde olduğun için değerini ve kıymetini anlıyorsun memleketinin. Bir yerde hep aynı olduğun zaman orayı özlemen için bir neden olmuyor. Başka bir yerde olduğun zaman, farklılığı gördüğün zaman, bir şey çekiyor seni. Bu, genlerimizde oluyor zaten.” (Katılımcı 76)

Maddi bakımdan imkânları olan katılımcılar, istedikleri zaman Rize'ye gidebildiklerini, diğerlerinin ise genel olarak iş-meslek durumları, çocuklarının tahsili, torunların bakımı ve benzeri zorunlu hâllerinin dışındaki vakitlerde Rize'ye gittikleri, bu vakitleri de çoğunlukla yaz, sömestr ve bayram tatillerine denk getirdiklerini söylemek mümkündür. Genel olarak her sene, en azından bir kez olmak üzere, Rize'ye gidildiğini ifade edenler olmakla birlikte; ihtiyaç hissetmeden tabii bir şekilde, tatillerde, senelik izinlerde, yaz mevsimlerinde, çay hasat dönemlerinde, iş sebebiyle, “akla ne zaman gelirse” ve araştırma yapma maksadıyla Rize'de bulunmaktadır:

“... Özellikle Ankara'da çalıştığım tarihlerde neredeyse on beş günde bir, mutlaka Rize'ye geliyordum. ...” (Katılımcı 78)

“Yaklaşık on sekiz yıldır memleketten dışarıdayım. Bu süre içinde, yılda en az beş defa memlekete gittim. ...” (Katılımcı 81)

“Fransa'ya gittikten sonra bazı arkadaşlarım iki, üç, hatta altı senede bir dönen oldu. Ben, her sene kış ve yaz tatilinde mutlaka köyüme uğradım. Bırakmadım hiç köyümü, kışın bile gelirdim. Hem de arabayla geldiğimiz zamanlar olmuştu. ... Memleket hasreti, bende çok farklı duygular barındırır. Çünkü çocukluğumu okuyarak geçirdim. Çobanlık yapardım köyde hem de masal okurdum. O masallar canlanıyordu, sanki onları yaşıyormuşum gibi oluyordu. O hatıraları tatmak için geliyorum bir daha ve her seferinde. Köyümden hiç uzaklaşmadım.” (Katılımcı 44)

“... Her sene en az iki kere, bazen üç kere gidiyorum. Cuma akşamı uçakla gidip Pazar akşamı yine uçakla döndüm, bunu çok yaptım. Kendime format atmam gerektiğini düşünüyordum. O iki günün dönüşünde sanki üç ay kalmışçasına bir huzur doluyordu içim. ... Genelde tek başıma ve arkadaşlarımla gittim kışları. Tatillerde eşim ve çocuklarımla devamlı gittik. ...” (Katılımcı 13)

“Ekonomik özgürlüğümüzü kazandıktan sonra düğün, cenaze ve benzeri hâller için hep gelmişimdir Rize'ye. İşe girdikten sonra hep takip etmişimdir bunları. Önem veririm, iki elim kanda değilse, giderim yani. Bunun dışında bir rutinimiz var. Bizim, mesela bir yazlığımız yok. Üç ablamın Ayvalık'ta yazlıkları var. Hatta ağabeyimle bir yazlık da biz almıştık. Annem, onu bize sattırdı. Bizim yazlığımız Rize, öyle, bu böyle, alıştık artık. Ben, mesela çocuklarla beraber giderim, bir hafta kalırım, çocukları bırakırım, üç, dört hafta sonra gider, biraz daha kalır, onları alır, geri döneriz.” (Katılımcı 19)

“Bizim hayatımızda böyle bir rutine, programa ihtiyaç kalmadı. Çünkü annem, babam burada (Rize'de) yaşadığı için biz, her sene çocuklarla düzenli olarak, çocuklarımız körpe çocuklardı, şimdi eşimle birlikte biz, o günleri yâd ediyoruz, nasıl gittik geldik otobüslerle. Uçaklarla gelip gidecek imkânlarımız da yoktu o yıllarda. Onun için çocuklarımız, köyü çok iyi

tanırlar. Her sene gelir ve bir ay kadar kalırdık. Çocukluklarında da burada hatıraları var. Bu sene de yine birlikte geldik. Kendilerinin eşleri ve çocukları var ikisinin ama beraber gelebildik yine. Ne kadar sürecek bu, bunu bilmiyorum. Köye gidelim, çocuklar köyü tanısin, köyden kopmasınlar, böyle bir şeye ihtiyaç hâsıl olmadı. Çünkü biz normal olarak geldik, annem, babam burada olduğu için. Olmasaydı, belki o zaman daha çok böyle bir ihtiyaç duyardım. Böyle bir ihtiyaç hiç duymadık biz. Tabii bir şekilde geldik, gittik, her sene bir ayımız çocuklarla burada (Rize’de) geçti.” (Katılımcı 59)

“Birkaç sene maddi durumum bozuldu, geledim. Onun haricinde her sene köye geldim. On beş, yirmi gün, bir ay köyde kaldım. En kötü şartlarda dahi olsa cenazelerde kesinlikle geldim. Para kazandığım zamanlarda da ebe, nine dediğim insanlara da karınca kararınca bayramlarda falan harçlıklarını gönderdim. ... Ailecek geldiğimiz zamanlar oldu. ...” (Katılımcı 57)

“... Biz, nerede olursak olalım, her yaz köyümüze ve yaylamıza geliriz. Babam doktor olduğu için büyük ilaç sandıkları koyardı arabaya. Köylüler, bunu bilirdi. Köyde sabah kalktığımızda evin önünde kuyruk olurdu. Başka yerlerden de insanlar duyar gelirlerdi. ... Bizim köyde Cemal Dede ile Fatma Ana var. Bunlar köyde yaşarlar sürekli. ... Fatma Ana dedi ki, “Yılmaz nerede?” Annem de dedi ki, “çok işi vardı gelememi.” Fatma Ana kardeşinden bahsediyor: “Hasanum dedi ki, her memurun senede bir ay izni var. O bir ay da köye gelecek, köyünde keruk kepuk edecek (hastasına bakıp) gidecek” diyor. ... Babamın da düşüncesi, ben bu köyün çocuğuyum, benim bu köye borcum var şeklinde. ... Babam geldi seksen yaşına, şimdi bile bir sürü projesi var. ... Babam, bu hasleti bize verdi. Ben, hemen hemen her yaz geliyorum Rize’ye. ...” (Katılımcı 61)

“Hemşin’den hiç kopmadım. Hemşin’den (19)55’te ayrıldım, yedi sene sonra gittim Hemşin’e. ... Senelik izinlerimi Hemşin’de geçirdim. İstanbul’da hemşehri derneklerinde tulum çaldım, bu vesileyle hemşehrilerimle irtibatımı sürdürmeye gayret gösterdim. (19)63 senesine kadar bütün kazancımı Hemşin’e yatırdım. ... O vakte kadar bekârdım. Sistem öyle çünkü kuvvetle kazanacaksın Hemşin’e yatıracaksın.” (Katılımcı 31)

“Benim annemin gözü Nisan’dadır. Mart’ta nasıl hayvanlar yaylaya çıkacağı zamanı beklerse, biz de Nisan’da köye gideceğimiz zamanı bekleriz. Rize’de huzurluyum, mutluyum. Komşuyla muhabbet, kasabaya gidiyorum sohbet, temiz hava. İster istemez Nisan yaklaştığı zaman hazırlık yapılır. Rize’den de onuncu ayda ayrılırız. Çay biter, mısırdı, şuydu buydu, kurbanı keser, (İstanbul’a) göç başlar. ...” (Katılımcı 50)

“... Ben, gidiyorum işte köye. Bilirim bir sene fotokopi makinemi yanıma alıp köy köy dolaştığımı, belgelerle ilgilendiğim için. Bölgenin enteresan bir tarihi var. Ben, o vesileyle gidiyorum esasında. Araştırmamla bağlantılı olduğu için. Büyük bir konu var. Güzel bir konu var. Belgeler kaybolmasın, etmesin diye örneğini alıyoruz, fotokopilerini alıyoruz. Belgeleri topluyoruz, okuyoruz, ediyoruz. Aile bağının yanında toprağa beni bağlayan böyle de bir şey var. Her yeri dolaşıyorum, tarihe meraklı olduğum için. Aynı

zamanda burası hiç araştırılmamış bir bölge. Türkiye’de daha yeni yeni bu şeyler oluyor. Bir kitap çalışması gibi bir planım var. Konaklar üzerinden ailelerin tarihi kökeni ve bugün neler yapıyorlar diye bir çalışma planım var. Bulduğum belgeleri aile bazında bir yayınlamak düşüncem var. Bu çalışma bitince inşallah her ailenin bir tarihi olacak inşallah. Yüz yirmi tane ailenin tarihini yazmış olacağım. Niye? İleriye böyle bir bağ kalsın diye.” (Katılımcı 2)

“... Ben, mezar taşlarını, camileri dolaşırım. Kilise kalıntılarına bakarım. ...” (Katılımcı 14)

“... Ben, Hemşin’e ilk (19)97 senesinde gittim. Masterdan mezun olduğumda bakaya kalmışım askerden, mahkemesi falan vardı, onun için gittim. O zaman işte amcamın yanına, bizim eve gittim. Ondan sonra (19)99 senesinde Ankara’da (Rizeli bir hayırsever) ... var, o babamı aramış, nereden duymuşsa benim eski yazı, Osmanlıca okuyabildiğimi, benim bir projem var, tespit ettiğim bir sürü mezar taşı var, onları gelir, okur mu? Ben demiş Fahrettin Kırzioğlu ile yapacaktım ama adam doksan yaşında çıkamadı, edemedi, zaten öldü. Gittim (19)99’da on beş gün, sağ olsun, evinde kaldım. Memur mesaisi gibi (sabah) saat beşte çıkıyorduk, cumartesi, pazar yok, akşam yedi, sekiz, bazen on bire kadar köy köy dolaşıyorduk, böyle mezar taşlarını okuyup yazıyorduk. ... Benim Hemşin’le ilgim, tarih merakımdan kaynaklanan bir şey. ...” (Katılımcı 18)

Gidiş gelişleri, teminat almak için bazı katılımcılar, birtakım tedbirler aldıklarını beyan etmişlerdir. Bunlardan biri, sadece Rize için değil, başka yerlerde de yaygın olduğu üzere, mezarların köyde olması geleneğinin sürdürülmesiyle alakalı olmaktadır. Ancak seyahat acentesi işletmeciliği yapan bir erkek katılımcıya (36) göre ise, Rize’ye, defin ve mezar ziyareti gibi sebepler olmadan da gidilebilmelidir:

“... Çocukken çok işitiyorduk, orta yaşlarda bunu istemedik, son yıllarda bu iş arttı. Niye artıyor? Bunu hep düşünüyorum. Ömrün sonu geliyor da toprak mı çekiyor acaba? Yoksa buradaki (İstanbul’daki) stres artıyor ondan mı gidiyorsun? Ben, bunu anlayamadım, çözemiyorum. İki faktör var her hâlde. Bir, çocuklarım orayı unutmasın, bırakmasın. Onları bağlamak. Şimdi mezarlarımız orada ya, o geleneği sürdürüp sanki bir arada olmak. Mesela dayımı Avcılar (İstanbul) tarafına gömdüler. Çocukları da doğma büyüme buralı (İstanbul). Bizden yaşlılar, onlar köyü pek bilmezler. Annem hep onu der, ağabeyim orada yalnız, tek başına ne yapıyor orada? Hâlbuki orası sembolik bir yer ama kafada o var yani. Yanında kim var, kimle kalıyor? Köyde de bütün mezarlıklar orada, sanki hepsi bir araya gelmiş gibi. Öyle bir manevi haz var her hâlde. Hiç değilse, mezarıma gelirler, bir sebep olur. Ayağı kopmaz oradan, bir devamlılık sağlanır. ” (Katılımcı 3)

“... Babam köyde defnedilmek istiyordu. Biz de bilerek, isteyerek babamın na’şını köye götürdük, defnettik, her yıl düzenli olarak ziyaret edelim diye. ...” (Katılımcı 6)

“Aşağı Bağdat yakındır derler. Rize’ye gitmek isteyen gider, mezardan dolayı gitmez ya. ... Onun için biz İstanbul’da kendimize bir kabristan tahsis ettik. Allah gecinden versin, sırasıyla kim vefat ederse oraya defnedilecek. Ama bu kabristan hiçbir zaman Rize’ye olan bağımızın koptuğu anlamına gelmiyor yani.” (Katılımcı 36)

Rize’ye bağlılığın devam etmesi için birçok katılımcı, mezar yerlerinin Rize’de olmasını istemektedir. Ancak son yıllarda Rize’den başka, Türkiye içindeki veya dışındaki şehirlerde düzenlerini kurmuş olan ailelerin, vefatlar neticesinde mezar yeri olarak tercihlerini memleketlerinde değil de hayatlarını sürdürdükleri mekânlara yakın mezarlıklara defnetme eğilimi içerisinde oldukları görülmektedir. İlginç olan husus ise, Rizeli erkek eşlerin yine Rizeli eşlerine ve çocuklarına vasiyetleri olmasına rağmen bilhassa (kadın) eşlerin Rize dışında hayatlarını sürdürdükleri şehirlerde definin yapılmasına daha meyilli oldukları gözlemlenmektedir. Böyle durumların ortaya çıkmasında ise erkeğin ölümüyle birlikte Rize ile irtibatın, eş ve çocuklar aracılığıyla düzenli bir şekilde sürdürül(e)meme ihtimali ortaya çıkmakla beraber, arkadan gelen neslin aslî hayat alanının Rize’den farklı şehirler olduğu gerçeği, her geçen gün daha görünür hâle gelmektedir. Yurt dışında hayatlarını sürdüren Rizeliler için vaziyet, definlerini Türkiye’ye getirme şeklinde olmaktadır. Kendileriyle görüşülen katılımcıların hepsinin aile kabirleri Rize’de bulunmamakta, bazıları bu tercihi çocuklarına bıraktıklarını, hatta mezar yerlerinin çocuklarına yakın olmasını istediklerini ve onlara zorluk yaşatmak istemediklerini beyan etmişlerdir.

Rizeli göçmenler için toprağa, geçmişe, kökene ve hatıralara bağlanma sadece mezar yerleriyle ilişkili olmamaktadır. Çoğu katılımcı, kendilerini Rize’ye bağlayan şeylerin bizatihi maddi unsurlar olmadığını, büyüklerinin emeklerine duydukları saygı ve vefanın, toprağa bağlanmanın ve bunun için gerekli olan ne ise, ellerinden ne geliyorsa karşılığını gerçekleştirmenin gayreti içerisinde olduklarını beyan etmişlerdir:

“... Rahmetli dedem, çok zorlu şartlarda bu arazileri almışlar. Bugünkü gibi, bizim olan gelirleri yoktu, o günkü seviye şimdiki gibi değildi. Hızır biçerek şurada, burada para kazanmışlar, buraları almışlar. Onun için burayı biraz

onlardan dinlediklerimden sonra, burayı boşlamak biraz zor yani. Arazim olmasa, gayret sarf etmezdim buraya tutunmak için. Burada önemli olan geçmişlerimin emeğidir. Yoksa ticaret yönünden, yaşam seviyesi bakımından buraya gelmem ya. Karşıma başka fırsatlar da çıkmıştı. Mesela Adapazarı, Bolu buraları andırır. Oralara yerleşebilirdim. Ama dediğim gibi, kendi çocukluğumun burada geçmesi, geçmişlerimin büyük emekleri parayla karşılaştırılacak gibi değildi yani. Beni buraya bağlayan maddi şeyler değil de duygular ve hatıralardır.” (Katılımcı 77)

“... Ben, baba toprağının her santimetresini sevmişim, dünyada eşi bulunmaz nimettir. Maldan, mülkten değil de bunlara verilen emek, benim gözümde çok kıymetli. Rahmetli babam ve babası, dedem ömürleri bu malların borcunu ödemekle geçmiş. Dedem emekli oldu, geldi Rize'ye hastalandı, kör oldu. Satın aldığı malları göremeden ölmüştür. O zamanlar buralar ormandı, çay yoktu. O ormanı kaldırıp da çay yapan da annemdir. Onların emeği, benim için çok kıymetlidir. Burayı değerli kılan odur yani. ...” (Katılımcı 55)

Rize'deki mekânlara ve o mekânlarda geçirilen vakitlerin hatıralarına duyulan bağlılık ve aidiyetten başka, kendileriyle görüşülen katılımcılar, aile, soy grubu, köylüleri ve hemşehrileriyle irtibatlarını canlı tutmaya çaba sarf ettiklerini beyan etmişlerdir. İnsani ilişkiler, sadece Rize ili sınırları içerisinde gerçekleştirilmemekte, Rize dışında hayatını sürdüren birçok Rizeli olduğundan bilhassa göç edilen yerlerde öncelikli olarak akrabaların, aynı köylünün, aynı ilçeden olanın ve/veya Rizeli olanın (bir sonraki aşama ise Karadenizli olanın şeklinde ifade edilmiştir) yanı ve yakını, ikamet için tercih edildiğinden insani ilişkiler sadece bayram, yaz, sömestr ve benzeri sebeplerle yıllık izinlerde gidilen Rize'de sürdürülmemektedir. Aksine hayatın sürdürüldüğü büyük şehirlerde de bilhassa kurulan dernek ve vakıflar aracılığıyla başta cenaze ve düğünlerde, Rizeliler bir araya gelebilmekte, organizasyonlar aracılığıyla yöresel müzik, giyim kuşam, yemek, dil ve benzeri kültürel ve sosyal özellikler bilhassa arkadan gelen nesiller için yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bunların yanı sıra, Türkiye özelinde işe girmede, atamalarda, tayinlerde, ticari ilişkilerde, evliliklerde ve benzeri hususlarda hemşehri dernekleri ve vakıfları önemli bir işlev görmektedir. Bu minvalde mülâkat kümesine dâhil olan Rize dernek ve vakıf temsilcileriyle de büyük şehirlerdeki Rize dernek ve vakıflarının maksatlarının ne(ler) olduğuna dair görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kendileriyle görüşülen katılımcılar, eskiden olduğu üzere, artık büyük şehirde “öteki” anlamında Rizeli olmaya çalışmadıklarını, fanustaymış gibi yaşamayı benimsemediklerini, Rizeli aslı

değerleriyle yaşanılan şehrin bir bireyi ve hemşehrisi olmak istediklerini, marjinalleşmek istemediklerini dile getirerek bilhassa büyük şehirlerde şehirli olmanın önemini vurgulayıp Rizeli olmanın, Rize'ye dair kültürel ve sosyal niteliklerin kaybedilmemesi için gayret sarf ettiklerini, bu maksatla hemşehrilerini bir araya toplamaya çalıştıklarını beyan etmişlerdir. Ancak Almanya'da dernek faaliyetlerini sürdüren, kendileriyle görüşülen Rizeliler'in beyanlarından, Türkiye'dekilere kıyasla içinde buldukları topluma karşı daha savunmacı ve etnosentrik davranışlarda bulduklarını söylemek mümkündür:

“Biz, 1980'lerde İstanbul'a geldiğimizde insanlar birbirlerini ya cenazelerde ya düğünlerde ya da tesadüfen görürlerdi, birbirleriyle görüşürlerdi. Bugünkü koşullarda STK'lar, önemli bir iletişim ve topluluk ağıdır. Bugün STK'lar olmasa, insanlar birbirinden ciddi manada kopuk olurlar. Biz (19)91'de Çayeli Derneği'ni İstanbul'da ilk olarak kurmadan önce İstanbul'daki Çayeliler'in birbirlerini tanıma ve birbirlerine bağlılık oranları yüzde on, yirmi idi. Derneği kurduktan sonra bu bağ yüzde seksen, doksanlara çıktı. Basit ya, bir mesaj hattı kuruyorsun. Üç bin, beş bin üyen var. Bunlara mesaj atıyorsun, diyorsun ki, falan camide, falan kişinin cenazesi var. Bir bakıyorsun, daha önceden öyle bir cenazeye çok az kişi gelirken, bir bakıyorsun beş yüz kişi oluyor cenazede. Sen, üç bin, beş bin kişiye atıyorsun ama o kadar kişi de başkalarına haber veriyor. Cenazeye gitmese, gidemese bile, cenazeden haberdar oluyor, cenaze sahipleriyle iletişim kuruyor. STK'lar büyük bir işlev görüyor bu tip şeylerde. ... STK'lar, iletişimi sağlıyor, kitleleri bir araya getiriyor, insanların işleri görülüyor, birbirlerine sahip çıkıyorlar. ... İnsanlar birbirilerini tanıması lazım, bir araya gelmeleri lazım. ... Şu anda en büyük problem, yeni nesil birbirini tanımıyor. İstanbul çok büyük, çok kalabalık, insanlar işte, trafikte vakit harcıyorlar, birbirlerine vakit ayıramıyorlar. Bir insan, geleneğini, kültürünü, âdetini kaybederse, bana göre o insanın hayatta başarılı olma şansı hiç yoktur. Biz, örf ve adetle yetişmişiz, kültürümüzü daha ön planda tutarak... Folklor ekibi kurmadan önce bir baktık, herkes pop müziği dinlemeye başlıyor. Kültürüne ait müzikler dinlemiyor, farklı müzikler dinliyor. Bir baktık, müzik kültürümüz gidiyor. Adam, yabancı bir müzisyenin, af edersin, iç çamaşırına kadar her şeyini biliyor. ... Biz de folklor ekibi kuralım dedik, oyunumuzla, müziğimizle kültürümüz yaşasın istedik. (Aralarda telefonu tulum sesi çalıyor.) ... Az kişiyle başlayan ekip, bıraktığımızda iki yüz seksen kişi idi. Bir süre sonra diyorsun ki, bunu memlekette yaşatalım. Festival, aktivite yapıyorsun, böylece her iki tarafın da kaynaşmasını sağlıyorsun. ... Biz, bu tip çalışmalarla, memlekete gitmeyen hemşerilerimizin memlekete gitmelerini sağlıyoruz. Bir festival yaptık, beş yüz kişi dedi ki, seneye festival zamanı ne zaman, biz de gitmek istiyoruz. ... Bir piknik yaptık, bir tulumla başladık, sonraki sene beş tane tulum yetmedi. Burada maksat tulumu, pikniği bahane ederek insanları bir araya getirdik. Getirisi de fazla, götürüsü de fazla. Getirisinden mutlu oluyorsun, götürüsünü unutuyorsun, gözüne gelmiyor. Bunları yaparken maddi bir çıkar gözetmiyorsun. ... İçemin

(Çayeli) otuz küsur derneğinin yaklaşık yirmi beşinden fazlasının kurulmasına vesile olmuşumdur. İçerisinde aktif olarak çalıştıklarım var. Büyük şehirlerde ilçe dernekleri olmasaydı, bu insanlar birbirlerini tanımayacaklardı. Birbirleriyle diyalogları zayıf olacaktı. Başta cenaze ve düğünlerden haberdar olamayacaklardı. Burs alma imkânı olmayacaktı. İşe yerleştirmede, hastanelerde, Milli Eğitim’de veya bürokraside yapılacak bir işte tanıdığın biri olmadığında, bizim insanımız hakkını arayamazdı. Bugün Karadeniz’e git, herkes kendi yolunu, bağı, bahçesini kendi yapıyor. Büyük şehirde de kendi başının çaresine kendi bakıyor. Bu dernekler, vakıflar çok büyük işlev görüyor Rizeliler için. Diğer iller, hep devletten bekler. Bizler el ele verimiz, başımızın çaresine bakmaya çalışırız. STK’ları, iletişimin kopmaması, birlik beraberlik için destekliyorum, bundan sonra da desteklemeye devam edeceğim.” (Katılımcı 16)

“Bizim amacımız, Rize kabuğunda yaşamak değil. Rizeliliğimizi hissedeceğiz ama bulunduğumuz ortamda bir Afyonlu ile bir Ankaralı ile uyum içinde, modern yaşamı ile haşır neşir olarak yaşamalıyız. Bunu yapıyoruz, bunu yaparken de değerlerimizden kopmamayı hedefliyorum. Bir tulum sesini, çocuklarımız duymalı diye düşünüyorum. Ama caz da bilmem ne de dinlesin ama o Karadeniz müziğini, o kökü unutmamın istiyoruz. Mesela ben dernekte, her Pazar, kahvaltı verimiz. ... Mesela iki saat program yapıyoruz, kimse lazca dışında konuşmayacak diyoruz. Veya yemeklerimizi sadece laz yemeklerinden oluşturuyoruz bazı programlarda. ... Biz, bunları memleketimizin bir zenginliği olarak görüyoruz, marjinalleşme anlamına gelmiyor. Gelecek neslimiz, bu zenginliği unutmadan yaşasın. Diyorum ki, çocuklarınızı yazın, bir ay, on gün, yirmi gün, fırsat buldukça anneanneye, babaanneye gönderin, orada (Rize’de) yaşasınlar. ... Sadece Karadeniz müziği yapan, kadınlı erkekli bir topluluk kurduk dernekte. ... Dernekte tulum dersi verdiriyoruz, çalmayı öğrensin, dinlemeyi sevsin diye gençler. Eylül’den sonra da horon kursu olacak, bilsin gençler. Nasıl cenazemizde tabuta omuz atıyorsak, horon halkasında da eller birleşerek birlikte olabilmeliyiz diye düşünüyorum. ... Bulduğumuz ortamlarda aslımızı, kültürümüzü, geçmişimizi, doğduğumuz yeri unutmadan ve severek yaşamalıyız diye düşünüyorum. Memleketten kopmadan o hasreti ve duyguyu yaşayarak büyük şehre entegre olarak yaşamalıyız diye düşünüyorum.” (Katılımcı 63)

“... STK’ların, Rize’ye olan bağlılığın sürdürülmesinde çok önemli olduğunu düşünüyorum. ... Biz, ... (dernek ismi) olarak dernekçilikte yeni bir yaklaşım ortaya koymaya çalışıyoruz. Biz, hemşehrilerimize ve memleketimize en yüksek düzeyde bir katma değer sağlayacak bir kurguyu inşa edip sürdürmek istiyoruz. ... Rizeliler’in bireysel özgüvenleri ve başarıları çok yüksektir. Ama birlikte iş yapabilme, yaşayabilme sıkıntılarımız var. ... İstanbul’un kendine has bir kent kültürü var. Farkında olmadan insanlar bu kültürden etkileniyor ve aslî olan değerlerini, kültürlerini yitirebiliyor. Biz, dernekler olarak kendi yerel değerlerimizi, kültürümüzü unutturmadan, bunların doğrularını kente taşıyarak, bunları da kent kültürüne entegre ederek, kent içerisinde aslen Rizeli kimliğiyle bir renk olduğumuzu ifade edebilmek. ... Dernekler olarak Rize’ye kesin dönüş veyahut irtibatın canlı

tutulması gibi öncelikli bir hedefimiz yoktur. Asıl maksat, kentte Rizeliliği devam ettirebilmek. Daha çok manevi unsurları canlı tutabilmek ve arkadan gelen nesle bunları öğretip devredebilmek, yaşamasını daim kılmaktır. ... Ben, geriye dönüşü hedef edinen bir Rize derneği bilmiyorum. ... Biz, artık İstanbullu'yuz. ... Aslen Rizeli ve Rize kültürü ile yoğrulmuş biriyiz. Biz, bu kültürden besleniyoruz. Rize ile ilgili bir şeyden heyecan duyuyoruz. ... Dernekler deyince akla ne geliyor? Etnosentrizme kayan, tamamen mikro milliyetçiliği çağrıştıran, bağlılarına, üyelerine bu duyguları aşıl原因an bir yapı olarak algılanıyor hemşehri dernekleri. ... İstanbul'da öteki olmayan, şehirle bütünleşebilen Rizeli, bizim gayemiz budur. Yerel değer ve kültürümüzü kaybetmeden, bunu kentin bir unsuru hâline getirerek, marjinalleşmeden, akışı sekteye uğratmadan bu değer ve kültürümüzü kent kültürüne entegre ederek yaşamak. Hem kent kültüründen bir şeyler öğrenmek hem de kent kültürüne katkı yapmak. ... Biz, ... (dernek ismi) olarak etnosentrizmi çağrıştıracak hiçbir projede yer almak istemiyoruz. Bütün değerlerimize sahip çıkmak istiyoruz. ... Yaptığımız projelerde toplumun bütününe katkı sunacak içerikler hazırlamaya, gerçekleştirmeye çalışıyoruz. Biz, artık İstanbul'da Rize'nin kurtuluşunu kutlamıyoruz. ... Ben, Rize'nin kurtuluşunu anlatmak istiyorsam, şehrin fertlerini çekebilecek bir proje yapmam lazım. Mesela 3 Mart'ta, "Fetihten Kurtuluşa Şehit ve Gaziler Programı" diyoruz. Fetih deyince Karadeniz'in fethi temasını işliyorum. Bunların yanı sıra İstanbul'un fethi, Mekke'nin fethi, bunları da ekliyorum. 3 Mart'a uygun olarak Rize'nin fethine de değiniyoruz. Derdimiz bütünleşmek. ... İnsanları sürekli olarak bütün şehri, programlarımıza çekebilmek için konseptimizi, bütün şehre yönelik hazırlamamız gerekiyor. Sadece Rizeliler'e yönelik olmaması gerekir. ... Rize'nin kurtuluşu programına Rizeli olmayı da getirebilmeyiz. Ve bunu sürekli olarak yapabilmeliyiz, başka programlarımızda da. ... Biz, artık projelerimizi Rize ismi kullanmadan yapıyoruz. Mesela ... Kan Bağış Kampanyası demiyoruz. "Ver Bir Ünite Kan, Sağlığını Kazan" diyoruz. Toplumun tümüne hitap ediyoruz. Mesela çayı marka değeri hâline getirmek istiyoruz. ... Bunu yaparken toplumun bütününe dikkate alarak program yapmamız lazım. Onun için biz "Bırakalım Sigarayı, İçelim Rize Çayı" diyoruz. ... Değerlerimizi, marjinalleşmeden şehirde yaşayarak bizi asimile olmaktan da kurtaracak. ... Dernek faaliyetlerimiz, eskiden hep kendi içimize kapanıktı. Ama şimdi farklı bir yaklaşım benimsiyoruz. Kardeşlik hukukunu geliştirmeye çalışıyoruz. Yaptığımız faaliyetlerin, bütün topluma yönelik olmasını istiyoruz. Bunları yaparken de Rize'yi unutturmada, Rize'yi tanıtarak yapmak istiyoruz. ... Üsküdar'da "Yöresel Tatlar Festivali" yaptık. Bu sadece Rize'ye has olmadı. Birçok il katıldı bu organizasyona. ... "Çay Yanında Kayısı Muhabbetin Alası" diye bir program yapmaya çalışıyoruz Malatya'yla. ..." (Katılımcı 17)

"Yani, İstanbul'da yaşayan bir Rizeli. Yeri geldiğinde şivesini de kullanabilen, kültüründen hiçbir zaman ödün vermeyen ama illa da "ben Rizeliyim, ha ben dedum olacak" diyen de değil. İstanbul'un şartlarına da uygun. Ama kültüründen, geçmişinden, ananelerinden, yemeğinden bunlardan hiçbir şekilde taviz vermeyen ... Rizeliliği ya da İstanbulluluğu öne koymak gibi, keskin bir ayırım yok. Ne Rizelilik, ne İstanbulluluk. Kendime ait bir stil diyeyim. ... Burada (İstanbul'da) Rukiye olan ben, kökü

Rize'de olan, İstanbul'da yaşayan Rukiye de bu şekilde, ne İstanbullu Rize'ye tu kaka diyen, ne de İstanbul'a tu kaka diyen Rizeli. ..." (Katılımcı 32)

"Bizim Almanya'da geçen sene ... Rizeliler Derneği kuruldu. Ayrıca (STK) ...'da faaliyeteyim kadın kollarında. Oradan Rizeli başkanımız beni ... Rizeliler Derneği ile tanıştırdı. ... Rizeliler'i bir araya topluyoruz. Kültürümüzü nasıl yaşatırız, horonumuz ile muhlamamız ile yemeğimiz ile bunları çocuklarımıza nasıl veririz diye, bu amaç ile kurulmuş bir dernek. ... Ama çok Rizeli yok Avrupa'da, problem o. Trabzonlu çok. Diyorum ki, Rize zengin memleket, zengini çok, fakiri azdı ki, onlar da Almanya'ya geldi. Almanya'da azıcık şiveden anlasak Rizeli, hemen kapıyoruz yani. Çünkü Rizeli bulmak gerçekten zor. Bu dernek sayesinde bayağı Rizeli ile tanışmış oldum. ..." (Katılımcı 67)

Rize ile irtibatlarını sürdür(e)meyen katılımcılardan bir kısmı bu durumu içinde buldukları ve karşılaştıkları mücbir sebeplere bağlamaktadırlar. Ancak bağların sürdürül(e)memesinde daha başka ve önemli etkenler de vardır. Bunlardan en öne çıkan husus da miras sebebiyle akrabalarla dargın olunmasından ve köydeki evlere girilememesinden ötürü, Rize'ye rutin bir şekilde gidil(e)memesi, gidil(e)bilse dahi otel, pansiyon veyahut misafirhanede kalınmasıdır. Bir erkek katılımcı (18), köydeki ihtilafli durumlardan ötürü babasının Rize ile irtibatını sürdürdüğünü ancak kendisinin Rize'ye gitmek istemediğini ve benzer şekilde kardeşini de götürmek istemediğini dile getirmiştir. Ressam bir kadın katılımcı (43) ise, arazilerinde herhangi bir ihtilaf olmamasına rağmen, son olarak on yedi yaşında Rize'ye gittiğini, o tarihin üzerinden otuz yıl geçtiğini ifade etmiştir. Şu an Rize ilçe merkezine bağlı bir köyde yaşayan ancak uzun yıllar Türkiye içinde ve dışında farklı şehirlerde ikamet eden bir erkek katılımcı (74), eşinin Rizeli olmamasının ve o dönemlerde yoğun iş temposu ve köyde de kalınamayacak bir meskenin olmayışı nedenleriyle ailece Rize'ye hiç gelemediklerini beyan etmiştir. Benzer şekilde, Rize ilçe merkezine kesin dönüş yapmış, vaktiyle iş yoğunluğundan dolayı İzmir'de uzunca yıllar hizmet sektöründe çalışmış olan bir erkek katılımcı (75) da işlerinden fırsat bulup da ailece Rize'ye hiç gelemediklerini dile getirmiştir. Bunun dışında yurt dışında ikamet edip tatil vakitlerinde çoğu zaman Türkiye'ye geldiklerini ancak her zaman Rize'ye gel(e)mediklerini beyan eden katılımcılar (4, 6, 60, 67) da bulunmaktadır.

Anne ve babalar, küçüklüklerinde genelde çocuklarına danışma ihtiyacı hissetmeden hareket edebilmekte, çocuklarının yerine de kararlar alabilmektedirler. Ancak çocuklar, belli bir yaşa geldiklerinde, belirli beğeni, istek ve tercihlere sahip olmaya başladıklarında, bilhassa tatilin ve boş vakitlerin nerede geçirileceği hususu, anne, baba ve çocuklar arasında görüş ayrılıklarına sebebiyet vermektedir. Böyle durumların ortaya çıkmasındaki en büyük etkenlerden biri, vaktiyle göç etmiş anne, baba, dede ve diğerlerinin Rize'den farklı şehirlerde yerleşip düzen kurmaları ve arkadan gelen neslin sosyalleşme ortamlarını da bu vesilelerle belirlemiş olmalarıdır. Ayrıca bireyleri yerellikten ziyade evrenselliğe ve küreselleşmeye maruz bırakan kitle iletişim araçlarının etkisi de söz konusudur. Rize ile bağın sürdürülmesi yönünde anne, baba ve aile büyüklerinin çaba sarf etmedikleri durumlarda arkadan gelen nesil için Rize'deki mekânlar, insanlar, kültür, hatıralar, doğa ve benzerleri çoğu zaman cazip gelmemektedir. Bazı katılımcılar bu gibi durumları, bilhassa arkadan gelen nesillerinde gözlemlediklerini beyan etmektedirler:

“... Şimdiki gençlik Marmaris, Antalya hep tatil yerlerine gitmek istiyorlar. Her sene bana söz veriyorlar köye geleceğiz seninle diye ama maalesef bir şekilde tatil için ya Güney'e ya da Ege'ye gidiyorlar. Ben de ısrarla buranın (Rize'nin) güzelliklerini özellikle facebook'ta paylaşıyorum ki, belki bir sonraki sene onları ikna edebilirim diye. ...” (Katılımcı 47)

“... Bizim kuşak için tatil yoktu. Bizim kuşağın tatili anne, babasının yanıdır. Ben, hiçbir bayram veya başka bir tatilde ailemin dışında başka hiçbir yere gittiğimi hatırlamıyorum. Bizim için öğrencilikte de, evlendikten sonra da tatillerde ilk işimiz baba ve annemizi ziyaret etmektir. Bayram tatili on gün oldu, ben gideyim Antalya'ya. Bunu, hiç yapmadık. Bizim o kuşağın ana karakteristiği bu idi. Şimdi bakıyorum bu kuşakta üç gün tatili var, neredesin, Antalya'dayım, ebesininkindeyim. ... Biz, bunu hiç yapmadık. O, acayip bir duyguydu, bizim için. ...” (Katılımcı 68)

4.2. “ARKADAN GELENLER YAP(A)MAZ, BENİM YAPMAM GEREKİR”

Kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin büyük bir çoğunluğu, aslî olarak bildikleri topraklarına yaptı(rdı)kları ev ve benzeri kalıcı mülklere, ileriki vakitlerde gelir getirecek maddi bir yatırım gözüyle bakmamaktadırlar. Rize'ye gidildiğinde, bilhassa köylerindeki dedeleri ve/veya babalarından kalan evlerde barındıklarını, zaman geçtikçe bu meskenlerin onarımı için belirli masraflar yaptıklarını beyan eden katılımcılar, yaşan(a)mayacak olan meskenlerin yerine, yenilerini inşa

etti(rdi)klerini ya da et(tir)mek istediklerini dile getirmişlerdir. Bilhassa iktisadi imkânlarla sahip katılımcılar, var olan dede ve/veya baba evlerini diğer kardeşleri ve akrabalarıyla ortak olarak kullanmaktansa, kendi ailelerine has meskenler inşa etti(rdi)klerini veyahut et(tir)mek istediklerini vurgulamışlardır. Böyle bir niyetin arkasındaki en önemli etken, yaşlarının ilerlemiş olmasına bağlı olarak Rize'ye gidildiğinde büyük şehirlerde kurdukları düzen ve konfora benzer bir meskende hayatların sürdürülmek istenmesi, bilhassa erkek katılımcıların dile getirdikleri üzere, eşlerinin bağımsız düzenlerinin olmasını istemeleri, böylelikle misafirlerini de rahatça ağırlayabilme imkânına kavuşma dilekleri ve son olarak da çocukların ve torunların varlığı olmaktadır. Rizeli olsun ya da olmasın, (kadın) eşler, tıpkı büyük şehirlerde olduğu üzere, çekirdek aile düzeninde yaşandığından Rize'de de benzer düzeyde hayat standardını eşlerinden talep etmektedirler. Rize'ye gidiş gelişlerini kolaylaştırıcı etmenlerden biri olan bu hususun, (erkek) eşlerin imkânları da elverdiği takdirde, yapılan/yapılacak masrafın hiç de gözlerine gelmediğini söylemek mümkün görünmektedir.

Rize dışında bulunulsa bile, aslî olarak görülen toprak ve cemaat ile ilişkili olarak yapılması gerekenler imkânlar dâhilinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Var olan arazilerin ve mülklerin "yitip gitmemesi için" gerekli görülen destek başta erkekler olmak üzere kardeşler arasında taksim edilerek Rize'de yatırım fikrinden önce dede, baba, ata toprağı olarak bilinen mekânların ayakta tutulması bilhassa arkadan gelen nesle intikali için önemli görülmektedir.

Kardeşlerle ve diğer akrabalarla birlikte, var olan ortak dede ve/veya baba evlerinin korunması, tadilatı ve bu evlerde daha konforlu bir şekilde barınabilmesi için kardeşler arasında harcamaların paylaştırıldığı, bazen bir ya da birkaç kardeşin bu masrafları üstlendiği, çoğu zaman ise kız kardeşlerden ziyade erkek kardeşlerin bu masraf ve külfetlere, bilerek ve isteyerek, katlandıkları katılımcılar tarafından dile getirilmiştir:

"... Bizim baba evi eskiydi, buraya (Rize'ye) da ev yapma niyetim pek yoktu. Bu mallar bölündüğü zaman diyordum ki, o zaman güzel bir ev yaparım oraya. Gelirim işte, senede on beş gün kalır, giderim diye. Sonra ben bu tarafa (Rize'ye) gelmeye niyetlenince çocuk meselesiyle, ondan sonra baba evini onardık, güzel bir ev yaptık oraya. Onarımı kendim yapt(ırd)ım. ... Buradaki ev, üç (erkek) kardeşe kalacak yani. Baktığım zaman, iki

kardeşimin buraya gelip durma şansı yok zaten. Olur da burayı paylaşırsak yaptığımız masraf düşülecek, burası bize kalacak yani. ...” (Katılımcı 55)

“... Göçten sonra köydeki evimizin tadilatı için ailece ortak bir hesap açtık. Bu hesabı, üç erkek kardeş, kendi aramızda yaptık. Üçümüz de o yıllarda memleketin dışındaydık. Evimizin bakım ve onarım işlerine dikkat ettik. Köydeki evimizi, her zaman için yaşanılabilir tutmaya çalıştık. Zira yaz aylarında ailece köye gittik. Hatta evimiz, köy anayolundan yaklaşık yüz metre yukarıdaydı. Evimize araba yolu da yaptırdık. Bir de dereden geçen yolun sağlıklı olması için oldukça büyük bir dere üstü beton köprü yaptırdık. Bir de köyde değil ama ilçe merkezinde (Çayeli) bir yeni ev yaptırdık.” (Katılımcı 81)

Birçok katılımcı da çoğu zaman Rize'ye gitme imkânları ol(a)masa da yıllarca köydeki evlerinin masrafları için maddi destekte bulduklarını beyan etmişlerdir. Katılımcılar arasında bu anlamda tek bir istisna örneği teşkil eden, vaktiyle Hollanda'dan Kocaeli'ye kesin dönüş yapan ailenin fertleri olan dört kadın katılımcı (51, 52, 53, 54), her sene geldikleri köylerindeki baba evleri için gerekli olan harcamaları, erkek kardeşleri de dâhil olmak üzere, aralarında paylaştıklarını beyan etmişlerdir.

İlk göç edenlerden arazi, taksi plakası, kiraya vermek için dükkân, mesken ve benzeri mülkler satın alanlar olmakla birlikte, günümüze doğru gelindiğinde kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanlarında arkadan gelen neslin kahir ekseriyeti, maddi imkânlarının varlığı hâlinde, öncelikli olarak köyde yatırım düşünmeden, kâh barınma kâh toprağa olan aidiyete dayalı olarak orada yaşama ve orayı yaşatma maksatlarıyla aile büyüklerinden kalan evleri yenilemekte veyahut yeni bir mesken inşa etmeye yönelmektedir. Örneğin bir erkek (61) ve bir de kadın katılımcı (65), babalarının ev inşa ettirmek için arazi satın aldıklarını beyan etmişlerdir. Bunun dışında sadece bir erkek katılımcı (25), sınırındaki arazinin amcasının varisleri tarafından satılığa çıkarıldığını dile getirerek, mecburen, borç para bularak sınırındaki malı başkasına vermemek için satın aldığını beyan etmiştir.

Ancak Rize'den, bilhassa çay hasadından veya başka bir kalemden dişe dokunur şekilde, kendileri ve haneleri için aslî gelir getiren bir durum olmadığı hâllerde, genel olarak mülk edinmeye ve/veya mesken inşa et(tir)meye imkânı olmayanlar ise Rize'den farklı şehirlerde hayatlarını sürdürerek kısa, orta ve uzun vadede,

fayda-maliyete dayalı, akılcı kararlar alarak yatırımlarını Rize dışında gerçekleştirmektedirler. Çünkü birçok katılımcı, yatırım planları yaparken çocuklarını ve hatta torunlarını düşünerek hareket ettiklerini ifade etmişlerdir. Bilhassa Rize’de, iyi, kötü kalınabilecek bir meskeni olan ve daha iyisine sahip ol(a)mayanların, arkadan gelen nesilleri için ileriye dönük yatırımları çoğunlukla Rize dışında olmaktadır. Ancak Rize’de yatırımdan önce dede, baba, ata toprağı diyerek veyahut gidildiğinde kalınabilecek bir meskenin olabilmesi için belirli masrafların yapıldığı da bilinmektedir. Bu hususlarda Rize’ye bağlılığın daha baskın gelmediği, genellikle aylık maaşa bağlı, sabit gelire sahip katılımcılar, kendilerinin daha akılcı düşünceleri, fayda-maliyet neticesinde kendi yaşlılıkları ve daha öncesinde çocukları ve belki de torunları için eylemde bulunmaları gerektiğini beyan etmişlerdir. Bundan farklı olarak müteşebbis olan, aylık ve/veya sabit bir gelire hayatlarını sürdürmeyen katılımcılar ise Rize’de mesken(ler)in var olması hâlinde, onu yaşatma ve ayakta tutma yönünde hareket ettiklerini, herhangi bir mesken yoksa yeni bir yer tahsisi için eylemde bulduklarını/bulunacaklarını dile getirmişlerdir.

Kendileriyle görüşülen katılımcılara gurbet veyahut göç sonrasında köylerine veya memleketlerine ev yaptırmak, toprak satın almak, arazilerini iyileştirmek için hiç yatırım yapıp yapmadıkları ve bunları niçin ve kim(ler) için yaptıkları sorulduğunda, hususiyetle çocuklarının aslî olarak gördükleri topraklardan kopmamaları için bu tip masraflara katlandıklarını beyan etmişlerdir:

“... Kendimiz ve çocuklarım için yapacağım. Çocuklarımın da köyden kopmaması için yapacağım. Babamla sürekli konuşurdum. Baba, şu malımızı bize taksim et, ver de, belki bize az bir çay düşecek, onu gidip gelmeye yolda zaten yiyeceğiz. Biz, parasında değiliz, o çay vasıtasıyla her sene gelmek zorunda kalacağız. Biz, geldiğimiz zaman çocuklarımızı da getireceğiz. Çocuklarımızın da birtakım anıları olacak. Çocuklarımız da böylece köyden kopmayacak derdim ona ısrarla. Ama babam huysuz ve inatçı bir adamdı, bunları bir türlü kabul ettiremezdim ona. Şimdi de Allah nasip ederse köyde kendime ait, sabit bir evim olacak yaşarsak. Burada çocuklarım oradan (Rize’den) kopmasınlar diye, mutlaka oraya gelsinler diye. Çocuklarımın hepsi İstanbul’da doğdu, büyüdüler. ...” (Katılımcı 7)³⁵

³⁵ Mülâkattan bir süre önce babasının vefat ettiğini dile getiren erkek katılımcı, birkaç gün sonra köye gidip kardeşleriyle arazi taksimatı yapacaklarını ifade etmişti.

“Ortak kullanım baba evimiz var. Toprak almayı çok düşünmem. ... Yayladaki evi mesela bir elden geçireceğiz. Onu, düzgün kalınabilecek hâle getireceğiz. Biz, onu zamanında sırtımızda taş taşıyarak yapmışız. Şimdi ise kapısına araba yolu gidiyor. ... Pazar’daki ev için de yıllarca destek gönderdim onarımı, tadilatı için. İleride gerek olursa, kendime özel bir ev yapmak isterim tabi ki, neden olmasın. Bunu, çocuğumun bağı daim olsun diye isterim. Ama arazi sadece bir topraktır. Kültürünü, müziğini, edebiyatını, çevre bilincini, doğasını, ruhunu, hepsini harmanlayıp da bir şekilde vermeye çalıştın mı, bir şekilde oranın yolunu buluyor. ... Mesela, ben öyle insanlar tanıyorum ki, Rize ile hiç ilgisi olmamış, aradan yıllar geçmiş, hiç gitmemişler ancak belli bir yaştan sonra toprak çekiyor, oraya gitmek istiyorsun, ev almak isteyenler oluyor yıllar sonra. ... Bizdeki kültürün bir derinliği var. ... Benim dedem Çanakkale şehidi, bana demez mi, biz ne uğraşlar verdik de sen toprağına gidip bakmıyorsun diye. Ne cevap vereceksin? Bunlar önemli detaylar. Bunları, insanlara anlatmak lazım. Hayat sadece para kazanmak, standart değiştirmek, ev almak, arabayı değiştirmek değil. Bu girdaba düşersen, yetiştireceğin nesil de dönüp sana bakmıyor zaten. Yersiz yurtsuz hâle geliyor.” (Katılımcı 12)

“... İlerisi için ben(im) de bir mesken yapmam lazım. Çocuklarım var, onların da çocukları olur, gelip rahatça kalabilecekleri bir yer yapmak lazım diye düşünüyorum. Ben, nasıl şimdi baba evine gidiyorsam, çocuklarım da baba evine gelme alışkanlığını kazanmaları gerekir. ... Emekli olduğum yaz, inşallah evimi yapacağım köyde.” (Katılımcı 13)

Ev yapılabilecek arazileri ve yeterli maddi güce sahip olmadıkları için ev yap(tır)ma ya da var olan evlerini onarma imkânına sahip olmayan katılımcılar da mülâkat kümesinde bulunmaktadır:

“... Bu saatten sonra köyde mevcut olan ev var. Zaten başka ev yapacak arsamız da yok. Şu anki ev de bölünmemiş. Üstü amcamın, altı bizim. İkimiz yıkarsak yenilemek için ancak öyle yapılabilir. O da zor yani. Tadilatlarla, içini yenileyerek ilaveler yaparak, o da kendi çapımda, kendi emeklerimle yapmaya çalışıyorum. Başka böyle ustaya verecek, yaptırtacak maddi şeyimiz de yok. Çocuk sayısı fazla olduğu için, maaş olarak da başka bir gelirim yok. Böyle şu ana kadar gittik, dört tane de çocuk evlendirdik. ...” (Katılımcı 29)

Rize’de mülk edinme, yatırım yapma, ev inşa et(tir)me ile alakalı olarak akılcı şekilde, fayda-maliyete dayalı, hesaplı planlar yaptığı gözlemlenen, vaktiyle Almanya’ya gurbete çıkan bir ailenin orada doğan, büyüyen ve hâlihazırda hemşire olarak çalışan bir ferdi olan kadın katılımcı, eşinin Rizeli olmamasından ve çocuklarının öğrenimin durumlarından hareketle, Rize’de yatırım yapmama veyahut Rize’ye dönmeme ihtimalinden daha net söz etmiştir:

“Maddi durumum elverişli olursa, gayrimenkul düşünebiliyorum yani, Rize’de olsun, İstanbul’da olsun. Ama şu an, babamın Elhamdülillah var. Bizim Rize’de zeminimiz hazır zaten. Rize’ye geri dönecek olsak yerleşebileceğimiz evlerimiz var. ... Düşünüyoruz ama maddi imkânlardan dolayı hayal ediyoruz diyelim. Şu anda elimde bir para olsa yatırım yaparım. Ama kesin olarak Rize veya İstanbul diyemiyorum. Eşim Rizeli olsa, o zaman kesinlikle Rize’den alırım yani. ... Zaten bütün her şeyi hesaba kattığımız için dönüşü göze alamıyoruz. Mesela diyorum, oğlum liseyi bitirsin, üniversiteyi Türkiye’de okusun. Öyle bir şey olsa İstanbul olur tabii. Çocukların eğitimi açısından daha fazla imkânlar var. ...” (Katılımcı 67)

4.3. MÜLKİYET EDİNİLMESİ: BARINMA, YATIRIM VE DİĞER İHTİMALLER

Bu kısımda Rize il, ilçe merkezlerinde, köylerinde ve Rize’den başka şehirlerde ve ülkelerde yaşayanlar, (Rize de dâhil) en az iki olmak üzere, çoklu mekânlarda hayatlarını sürdürenler açısından Rize il ve/veya ilçe merkezlerinde ve köylerde, başta barınma, ikamet, kullanım ve yatırım maksatlı olmak üzere, sahip olunan ya da olunmak istenen arazi, dükkân, daire ve benzeri mülklerin neler oldukları, hangi gayelerle edinildikleri ve edinilmek istendikleri ele alınacaktır. Bu amaca matuf olarak da hem köyde hem de il ve/veya ilçe merkezlerinde mülk edin(e)meyenler ve mülk edinmek istemeyenler de dikkate alınarak katılımcıların beyanları bağlamında mülkiyet edinmeye ilişkin alternatifler ortaya çıkartılmaktadır.

Rize’de mülk satın alma ve/veya yap(tır)ma söz konusu olduğunda hemen hemen her katılımcının ortak beyanı asgari konforları haiz bir meskene sahip olma şeklindedir. Köyde bir meskene sahip olma fikri, il ve/veya ilçe merkezlerinde apartman dairesine sahip olmaya kıyasla daha fazla tercih edilmektedir. Burada öne çıkan birinci sebep ise büyük şehirlerde apartman dairelerinde hayatın hâlihazırda sürdürülüyor olmasıdır. Bu hususta hatıraların, doğal hayatın ve çocuklara aslî toprağın benimsetilmesi de diğer sebepler olmaktadır. Bu durum bilhassa köyleri il ve/veya ilçe şehir merkezlerine yakın olanlar için de söz konusu olmaktadır. Bilhassa kış aylarında köyde kalınıp temel ihtiyaçlara erişim için şehir merkezlerine yakınlık önemsenmekte, diğer yandan şehir merkezlerinin sıkışmışlığı ve kargaşasından dolayı ise tipik bir kır hayatının sürdürülmek istendiği için şehir merkezleriyle belli bir mesafenin korunması

istenmektedir. Köyleri il ve/veya ilçe şehir merkezilerine uzak olanlar için ise bu merkezlerde bir daireye sahip olunarak uzun vadede Rize’de hayatın yaz aylarında ve havaların iyi olduğu vakitlerde köyde; kış aylarında ve havaların kötü olduğu vakitlerde de apartman dairesinde sürdürüldüğü/sürdürülmek istendiği beyan edilmiştir. Bazı katılımcılar ise başta ısı(t/n)ma olmak üzere asgari konforların olması hâlinde yaz kış köyde kalabileceklerini beyan etmişlerdir. Bunların dışında ise hayatın ağırlıklı olarak sürdürüldüğü Rize dışındaki şehirlerde mülk edinildiği, yap(tır)ıldığı ve yatırımların gerçekleştirildiği görülmektedir. Buradaki asıl etken ileriye dönük olarak kararların alınmasında bilhassa çocuklarla ve eşlerle müştereken kararların alınması olmaktadır. Bunlardan başka köyde, il ve/veya ilçe merkezlerinde mülkü olmayanlar, böyle şeylere sahip olmak istense de maddi imkânı olmayanlar, Rize’de yatırım yapmak istemeyenler ve son olarak yatırım yapma fikri görünür olmakla birlikte aslî amaçları uzun vadede kendilerini ve aile fertlerini Rize’ye bağla(n)ma vesilesi kılmak isteyenler muhtemel tipler olarak ortaya çıkmaktadır.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların kahir ekseriyeti, eğer Rize’de bir mülk edineceklerse bunun il ya da ilçe merkezinde olmasından çok köylerinde olmasını tercih edeceklerini beyan etmişlerdir. Büyük şehirlerde zaten apartmanlarda yaşadıklarını, Rize’ye gittiklerinde de benzer şekilde apartmanda yaşamak istemediklerini “dağda yerim olsun isterim, şehir merkezinde istemem” (57) şeklinde beyan eden katılımcılar, köyde var olan ya da inşa et(tir)meyi düşündükleri meskenlerin, ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte ve konforlu olmasını arzu etmektedirler:

“... Rize şehir merkezinde oturmaktansa İstanbul’da otururum, derim. Ama Yalova’da bir arazimiz var. Oraya bir ev yapıp çaydan sonra oraya gelmeyi, yazın Rize’de, kışın Yalova’da oturmayı düşünüyorum. Sürekli olarak İstanbul’da yaşamayıp araştırmalarım için İstanbul’da yakın bir yerde yaşayıp İstanbul’a gidip gelebilirim.” (Katılımcı 7)

“... Kesinlikle (daire) almam. İlçelerde kötü yerleşim var. Benim için hiç cazip değil. Ben, köyümü, toprağımı seviyorum, asla öyle bir şey düşünmüyorum.” (Katılımcı 13)

“Rize merkezde daire alacak imkânım olsa bile, ben oradan daire almak istemem. ... Rize’de yaşayan, bunu çok anlamayabilir. Ama metropol İstanbul’da yaşayan biri, müthiş trafik yaşayan biri olarak bunu söylememiz

çok doğrudur. ... İnsanlar, yüksek fiyatlarda Rize merkezde daire sahibi oluyorlar. Rize merkez de kent yerleşimi olarak zaten çok kötü. ...” (Katılımcı 17)

“Babam, yatırımını Rize’de köyde yaptı, onun dışında İzmit’te. Asla Çayeli’nden gidip de daire alma niyetinde olmadı. Biz de bir yatırım yapsak, köyde yaparız asla ilçe veya ilden bir mülk edinmek istemeyiz. Köyün havası güzel. Mesela kışın Çayeli’nde dairede olsak, yazın köye çıksak, kendimizi köye gelmiş gibi hissetmiyoruz.” (Katılımcı 53)

Rize’de daire almak isteyen katılımcılar arasında köyleri, il merkezine bağlı olanlar, il merkezinde daire almak istediklerini; ilçe merkezine bağlı olanlar ise ilçe merkezinde daire almak istediklerini beyan etmişlerdir. Böylelikle yaşlandıkları vakit, kışları, zaruri de olsa, şehir merkezinde, yazları ise köylerinde yaşayabileceklerini dile getiren katılımcılar, kış aylarında havaların güzel olduğu vakitlerde gündüz köylerine çıkıp akşam hava kararmadan şehir merkezindeki evlerine geri dönebileceklerini belirtmişlerdir. Bunun dışında işleri, il merkezinde olanlar, il merkezinde mesken edinmiş ya da edinmek istiyorken, işleri ilçe merkezinde olanlar ise ilçe merkezinden daire almak istediklerini veyahut hâlihazırda ilçe merkezinde bir daireye sahip durumda olduklarını beyan etmişlerdir. Aynı zamanda Rize’den başka bir yerde doğup büyüyen birkaç katılımcı, Rize il merkezinde çalışacak olmaları hâlinde, kendilerini ait hissettikleri ve mensup oldukları ilçelerinde ve/veya ilçelerine bağlı köylerinde yaşamak istediklerini dile getirmişlerdir:

“... Hatta geçen konuştuk, köyde değil de sahilde bir yer alalım diye, daire olarak. Oldu ya uzun kalırsak kışın da orada kalırız. Köyde kalorifer yok, orada olur. Orada bir yer alalım, kışın sahilde dururuz. Doğalgaz geliyor. Yazın da yukarıdaki eve gideriz. Bu, iki gün önce konuştuğumuz bir mevzu. Köyün ortamı, vazgeçilmez bir şey. Amca çocukları dedi ki, burayı yıktıralım, beş katlı bina yapalım, hepimiz aynı yerde kalalım. Biz, oraya gidiyoruz nostalji yapmaya, kafa dinlemeye. İkişer katlı müstakil evimiz var. Onu yıkalım, yerine beş katlı bina yapalım. Ben, köye gitmem ki o zaman. Apartmana girecek olduktan sonra her gün beş kat inip çıkacak olduktan sonra bir kıymeti yok. O ev, yine duracak. En fazla restore olur. B planı olarak kışın da gidersek emekliliğe yatırım olarak düşünürsek. Kışın köyde durursun ama zor tabi, daha ıssız bölgeler, sahilde hem ulaşım kolay hem kaloriferli, her şey ayağının altında. O plan da var. Şu anda yok ama niyetimiz var.” (Katılımcı 3)

“...Yaşlılıkta belki (Çayeli) merkezde bir daire alıp kış şartlarında köye çıkmazsın, gitsen de odun yakıyorsun sobada ama merkeze doğalgaz geldi. O da mesela akşam gelir merkezde dairede yatarsın, gündüz gider

arazinde çalışır, oyalanırsın. ... Emeklilik döneminde buna benzer bir projem var aslında. Büyük şehrin gürültüsünden uzak, kafayı daha rahat dinleyebileceğim, tabir-i caizse oturup ölümü rahatça bekleyebileceğim, ömrümün kalan kısmını rahat geçirebileceğim, bedenen ve ruhen yorulmayacağım ... bir yer ve mekân olması lazım.” (Katılımcı 16)

“Rize’de bir dairem vardı, uzaktan idare edemedim onu, sattım. Pazar’da da almadım çünkü benim köyüm Pazar’a yedi buçuk kilometre, denizi görüyor. Köyümün de yolu iyi, güzel. Ben, neden geldiğim zaman Pazar’ın o karmaşık toplumunda kalayım ki. Ben, tatil yapmaya geleceğim, Pazar’da ne işim var. Onun için asla böyle bir şey düşünmedim. Uzun vadede burada (Rize’de) kalsam Pazar’da kışı geçirmek için bir daire alırdım. Onun dışında asla Pazar’da daire almayı düşünmedim.” (Katılımcı 44)

Bunlardan başka sürekli bir şekilde kalınmayacak dahi olsa, bilhassa kış aylarında Rize’ye gidildiğinde il ya da ilçe merkezinde ulaşımı kolay, ısı(t/n)ma sıkıntısı olmayan “doğalgazlı olan”, hayatın sürdürüldüğü büyük şehirlerdeki apartman daireleri gibi asgari konforları haiz mülklerin edinilmek istendiği kendileriyle görüşülen katılımcıların bir kısmı tarafından beyan edilmiştir. Ancak bazı katılımcılar, köylerinin şehir merkezine yakın olduğunu, yeni bir mülk edinilmesi gibi bir masrafa girmeyi gereksiz gördüklerini beyan etmişlerdir. Dolayısıyla kendileriyle görüşülen katılımcılar arasında il ve/veya ilçe merkezlerinde daire satın alanların veyahut almayı düşünenlerin nihai olarak aldıkları/alacakları kararların fayda-maliyete dayanan akılcı karar ve eylemler olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Rize’de il ve/veya ilçe şehir merkezlerinden bir ya da birkaçında daire alma imkânına sahip olan birçok katılımcı, zamanın değişmesiyle beraber barınma, yatırım, arkadan gelen nesli Rize’ye bağlayıcı unsurlar ve benzeri saiklerle mülk edinip edinmeme kararını verebilmekte, bu ve benzeri etmenlere dayalı kararlar, zamana ucu açık bir şekilde bırakılarak, sadece maddi ve somut olmayan ihtiyaçlara bağlı olarak veril(e)memektedir:

“Birçok arkadaşım aldı, ben kendim bakmıyorum. Çünkü Pazar’da kaldığımız yer, zaten sahile çok yakın. Mesela annem olmasa, köydeki ev açık olmayınca her zaman gidemezsin, o zaman Pazar’da bir evim olsa, istediğim zaman giderim kalırım, doğalgazı, belli konforları olur, rahat olur yani. Uzun vadede olabilir, neden olmasın ki.” (Katılımcı 12)

“Yatırım amaçlı memlekette bir şey yapmayı düşünmüyorum. İlçede iyi bir proje olsa, ilçede bir dairem olsun isterim ama Çamlıhemşin bu konularda çok zor bir yer. Olursa olur ama yatırım amaçlı hiçbir şey düşünmüyorum.

Barınma, izin deyken konaklama ve misafir ağırlama gibi ihtiyaçlarımızı karşılayan bir yer olsun istiyorum. Fırsat bulursak yaparız inşallah.” (Katılımcı 21)

İl ve/veya ilçe merkezlerinde, köylerinde ve yaylalarında aile büyüklerinden miras kalan, sonradan satın alınan, kira getiren mülkleri olan katılımcılar arasında maddi unsurlara dikkat edilerek, bilhassa çocuklar merkeze alınacak şekilde, Rize ile irtibatın sürdürülmesine özen gösterilmektedir. Bunun dışında miras kalan, satın alınan mülklerden daha fazlasına sahip olmak da istenmemekte, öncelikle kendilerinin çoğunlukla yaşadıkları ve ileriki vakitlerde çocuklarının yaşayacakları yerlerde mülklerin edinilmesi katılımcıların verdikleri cevaplarda daha fazla ön plana çıkmaktadır:

“Babadan kalma var zaten, bize kalmışsa çocuklarımıza da kalacak zaten. Şimdi yatırım yapmak zor. ... Rize’de isterim bir daire daha almak ama İstanbul’da yaşayacaklarına göre belki burada (İstanbul’da) bir yatırım yapmak isterim. Şimdi Rize’de bir daire var. Çocuklar da muhtemelen burada (İstanbul’da) yaşayacaklar, burada bir şey yapmak isterim. Tercihim bu taraftan olur. Oraya (Rize’ye) zaten tatile gittiklerinde bir, iki haftalığına gidiyorlar. Ama önceliğim İstanbul.” (Katılımcı 4)

“... Zaten orada kullanamadığımız kadar arazi var. Şu an onlarla ilgili ne yapacağız sorusu var. Baba yadigârı topraklar var şehir merkezinde, biz onları değerlendirmesek yeşil saha ilan edilecekler. Ediliyorlar da, zaman zaman davalar açılıyor. Sağına, soluna bina yapmışlar. Aaa buraya park yapmayı unutmşuz deyip arazini yeşil alan yapmaya çalışıyorlar. Sürekli bunlarla alakalı davalarımız oluyor. ... Ben, şahsen şunu söyleyeyim: Kullanamadığın hiçbir yer senin değil. ... Rize ata toprağı, gideceğiz, geleceğiz tamam da on beş gün için orada bir şeyler tutmak, etmek falan, bana yazlık mantığı da çok ters bir şey mesela. Onun için ben, Çekmeköy Reşadiye’de (İstanbul) bir şey (müstakil, bahçeli bir ev) yapma ihtiyacı duydum. Gidip gelebileceğim, kullanabileceğim bir şey. Çayeli’nde en azından bir ayağımız olacak. Bizim ve çocukların olacak. İnşallah olur diye düşünüyoruz.” (Katılımcı 9)

“Rize için olmaz, yeterli. Dairelerimiz var, dükkânımız var, bahçemiz var. Rize’de benim için ekstradan bir yatırım tamamıyla fuzuli. Mesela ileride ne olur? (Rize’de bir kamu kurumuna ait mülk) ... var. Onun arazisini de biz vermiştik. Onun alt tarafında güzel manzaralı, kendime bir ev yapma niyetim var. Yazın belki bir ay, kışın da belki on beş, yirmi gün gidip böyle tatil yapma, kafa dinleme gibi projem var yani.” (Katılımcı 34)

Mülâkat kümesinde, il ve/veya ilçe şehir merkezlerinde hiçbir mülkü olmayan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcılar, dede ve/veya babalarının şehir merkezlerinden herhangi birinde mülk edinmediklerini, vaktiyle alınmış olanların

satıldığını, var olan mülklerinin köylerinde olduklarını, bizatihi kendilerinin herhangi bir mülke sahip olmadıklarını, vaktiyle satın aldıkları mülkleri elden çıkardıklarını ancak kardeşleri Rize’de hayatlarını sürdürdüklerinden dolayı Rize şehir merkezlerinde mülklerinin olduklarını beyan etmişlerdir.

Aslî olarak görülen toprağa bağlılığın sürdürülebilmesi için yapılan masraflar, katlanılan maliyetler, üstlenilen külfetler birçok katılımcı nezdinde göze gelmemekte, bunlar bilhassa arkadan gelen nesil için gerçekleştirilmektedir. Ancak mülâkat kümesine dâhil olan birkaç katılımcı, bu ve benzeri düşüncelerin yanı sıra, Rize’de yapılacak muhtemel bir yatırımın daha az gelir getireceğini bilmelerine rağmen, belirli yatırımlara niyet ettiklerini beyan etmişlerdir. Bu tip düşüncelerin ortaya çıkmasına dayanak olarak da Rize’de yapımı devam eden havalimanının bitmesiyle birlikte turizmin canlanma ihtimali kendileriyle görüşülen katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu anlamda Rize’de yatırımı düşünen katılımcılar, sadece maddi unsurları öne sürmemekte, birçok maddi, manevi, duygusal ve benzeri sebepleri birlikte zikrederek aslî olarak gördükleri topraklarına sahip çıkmayı, sahip çıkarken bir yandan da (eğer olursa) kendilerine maddi kazançlar getirmesini istediklerini beyan etmişlerdir:

“... Altı kat, on iki daireden oluşan (Rize ilçe merkezinde) bir binam var. Birkaç sene sonra bir butik otel yapıp orada işletme hayalim var. Havalimanı yeni başladı, bu benim daha önceki yıllardan gelen bir niyetimdi. Belki üç, beş sene sonra çoluk çocuğu ne kadar getirebilirim bilmiyorum ama maksadım ayağımı Rize’ye çekmek. Çoluk çocuğun da bir vesile ile tatilde Antalya’yı tercih etmemesini sağlamak işte. Rize’de, o ortamı yakalama anlamında.” (Katılımcı 63)

Bu katılımcılardan farklı şekilde, Rize’de herhangi bir yatırımın yapılıp yapılamamasına ilişkin olarak kararların eşlerle birlikte alınabileceğini beyan eden katılımcıların yanı sıra Rize’de hiçbir yatırım yapma düşüncesine sahip olmayan katılımcılar da vardır:

“Rize’ye yatırım vesaire düşünmüyoruz. Muhtemel yatırımları, İstanbul’a yapıyoruz. Alacaksak İstanbul’dan alıyoruz. Hiç düşünmedik. Atıyorum Nevşehir neyse, Rize de o, ekonomik anlamda. Rize’yi bize bağlayan sadece kendi öz memleketimiz olması. Ekonomik manada diğer iller, yerler daha cazip olabilir mesela.” (Katılımcı 15)

“... Bir turistik otel yapma fikrim vardı ama gün geçtikçe o fikrim de zayıflıyor. Burada (Rize’de) maddi olarak bir şey düşünmüyorum. ... Köyün üstüne üç

kilometre yol götürdüm, bir dağ evi yapıyorum. ... Para olmadan hiçbir şey olmaz. Madde bir dediğin zaman, karşılığı ekonomidir. Ankara'daki inşaata talipler var, kiralamak istiyorlar. Oradan gelecek paralarla yaşarım. Burada zahmete girmeye değmez. ... Buralar on beş, yirmi sene sonra değerlendirilecek ama ben seksen yaşında olunca ne olur, ne kıymeti var ki. Bırakacaksam çocuklarıma Ankara'da, İstanbul'da bırakırım mal, mülk. Buradan daha iyi olur onlar için gelir olarak.” (Katılımcı 74)

“... Ben, burada şunu da gözlüyorum. Pek çok kişide şu da var. Yanılıyor olabilirim. Bir varlık sahibiyseniz, İstanbul'da oturuyorsanız, köyde de bir konak yaptırmalısınız ki, varlığınız görünür olsun. Bir varlık göstergesi hâline gelmiş. Falancanın evi, bu tabii öyle basit bir ev değil, çok katlı olmalı, ne kadar çok kat varsa, o kadar büyük iş adamı, varlık sahibi falan. Bende hiç böyle bir duygu olmadığı için yani burada (Rize'de) bir baba evi varken, şimdi gelip bir ev daha yapmak anlamlı gelmez zaten. Çok sınırlı sürelerle geldiğimiz bir yere gelip ev yapmak, sonra sürekli kalmak. Doğrusu ben sürekli şehirli olmayı önemseyen birisi olmuşumdur. Köyde yaşayayım, kafamı dinleyeyim, pek bana göre değil. Şehrin sosyal ve kültürel imkânları daha fazla. Köyden çıkmış, iyi kötü şehir tecrübesi olmuş kişinin, tekrar köye dönüp öyle naif bir şeyin içerisine girmesini öyle çok anlamlı bulmam. Şehirde daha aktif, daha faydalı, daha üretken olacaksam yerim orası olması lazım. Ki çocuklarım da orada olduğuna göre, onlarla beraber orada olmalıyım diye düşünüyorum. ... Benim, zaten doğrusu geldiğim noktada mal, mülk edinme beyhude geliyor, gereksiz bir şey. Ankara'da bir değil, iki evim var. Dönüp geriye baktığımda normalin üzerinde mülkü olan biriymiş diye de kendimi sorguladığım da oluyor. İki daire var, bir devre mülk var. Bunlar fazla bile, bunların üzerine bir şey koymak anlamlı gelmiyor doğrusu.” (Katılımcı 27)

Bu ihtimallerin dışında, kendileriyle görüşülen katılımcılar (2, 14, 18, 37, 42, 43, 66) arasında Rize'de bizzat kendilerinin hiçbir şey yap(tır)madıklarını beyan edenler de olmuştur. Rize'de doğup büyümüş olmasına rağmen, üniversite tahsili sebebiyle Rize'den vaktiyle ayrılan bir erkek katılımcı (22), emekliliğini Balıkesir'de aldığı müstakil yazlıkta ailesiyle birlikte geçireceğini, kışları Ankara'da ikamet edeceğini, bunun dışında senede belli vakitler (bayramlar, ziyaretler, sıla-ı rahim gibi) belirli sebeplerden dolayı Rize'ye gideceğini beyan ederek Rize'de herhangi bir mülk yap(tır)mak veyahut satın almak istemediğini dile getirmiştir. Son olarak da bir erkek katılımcı (23), imkânı olmadığı için Rize'de herhangi bir şey alamadığını ve yap(tıra)madığını beyan etmiştir.

4.4. “ÇAYI TOPLAMAZSAN ADAMA KÜFREDERLER”

Çay, bilhassa büyük araziye sahip olan bölge insanı için hâlâ iyi bir gelir kaynağı olma özelliğini taşımaktadır. Ancak birçok Rizeli, iş ve eğitim sebepleri başta

olmak üzere başka şehirlere gidip senenin büyük bir kısmını Rize dışında sürdürdüklerinden, çay arazileriyle ilgilenebilecek, çay hasadını gerçekleştirebilecek pek kimse de geride kalmamaktadır. Eskiden aile emeğine dayalı olarak toplanan çay, artık yarıcılar ve günlük veyahut toplanan çayın tonuna dayalı olarak yevmiye usulü çalışan Gürcü (son zamanlarda Azeriler) işçiler aracılığıyla toplatılmaya çalışılmaktadır. Kendileriyle görüşülen katılımcıların kahir ekseriyeti, Rize il ya da ilçe merkezinde, Rize'den başka bir şehirde ya da ülkede yaşayanlar da dâhil olmak üzere, büyük ölçüde çayın kendileri için aslî bir gelir kaynağı olmamasının etkisiyle birlikte, çay hasadı ile pek ilgilerinin olmadığını beyan etmişlerdir. Ayrıca çaydan gelir elde edilse dahi, çay hasat mevsiminde Rize'de olabilmek, birçok katılımcı tarafından imkânsız bir şey olarak ifade edilmiştir. Çok az sayıda katılımcı, çay hasat sezonunda ve tüm yaz boyunca Rize'ye gidip çay hasadıyla bizzat ya da işçilerle ilgilendiklerini beyan etmişlerdir.

Ancak bazı katılımcılar her şeye rağmen, az veya çok, zarar da edeceklerini bilseler, çayı dalında bırakmama gibi bir tavır takındıklarını/takınacaklarını vurgulamışlardır. Böylelikle Rize özelinde çay, ekim maksadından farklı olarak artık müstahsiller için geçimlerini temin etme bakımından aslî olarak gelir getiren bir tarım faaliyeti olarak görülmemektedir. Aynı zamanda gelirinin katılımcılar için öncelikli olmaması da toprağın esasen bölge insanı için korunup kollanması, ziyaret edilmesi gereken emanet ve miras olarak bilinen ve arkadan gelen nesle de bu şekilde belletilen bir mekân olarak muhafaza edildiği ve tarımsal üretimin de her geçen gün marjinal hâle geldiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla birçok katılımcıyı, Rize'ye bağlayan şey, bizzat çay üretimi olmamaktadır. İlginç olan bir diğer husus ise, bölge bir yandan emek ihraç ederken diğer yandan en azından çay hasadı için emek ithaline ihtiyaç duymaktadır. Bu emek gücü ise yaygın bir şekilde ülke içinden başka bir ilden değil de ülke dışından Gürcistan ve son zamanlarda da Azerbaycan'dan ithal edilmektedir. Araziler, alt nesillere gidildikçe taksim edilmekte, bilhassa çay arazileri çok küçük parçalara bölündüğünden çayın hasadı müstahsil için astarından pahalıya gelmektedir. Araziler bölünmese dahi, kardeşler, mirasçılar ve varisler arasında ihtilafli durumlar ortaya çıkmakta, çıkmasa bile sadece çay hasadının bile varisler,

mirasçılar ve kardeşler arasında ortaklaşa ve adil bir şekilde sürdürülemediği de bilinmektedir. Diğer yandan ise çay arazileri, varisler arasında taksimat olunca varisler daha fazla toprağa sahip çıkma, çayı dalında bırakmama eğilimi içerisinde olmaktadır. Aksi hâlde anne ve baba yaşıyorken çoğu zaman çay, adeta “ortalık malı” olarak kabul edilmekte ve çay tarımına gerekli özen gösterilmemektedir.

Kendileriyle görüşülen katılımcılar arasında çayın hanelerine gelir sağladığını beyan edenler olmakla birlikte çayın eskiden gelir getirdiğini ancak taksim edildikten sonra gelirin azaldığını ve çay gelir getirirse dahi, aslî bir gelir niteliği haiz olmadığından çoğu zaman çaydan gelecek paraya ihtiyaçlarının olmadıklarını ifade edenlerin yanı sıra çay hasadının esasen kazançlı bir tarım faaliyeti olduğunu da düşünenler de bulunmaktadır:

“Eskiye baktığımızda çok ciddi bir gelir getiriyordu. Tarım arazilerinin bölünmesiyle minimize oldu. Dolayısıyla kafada şu var, “onun için oraya gidip gelmeye değmez”. Teknik olarak baktığın zaman da doğru. Ama ben, çayın aslında çok da iyi bir gelir olduğuna inanıyorum. Hatta bir ara aklımdan bile geçirdim. Çay arazisi alıp işçi tutarak toplatmak bile çok kazançlı. Hem ekonomik bir gelir. Araştırdığım kadarıyla en zahmetsiz tarım, çay. Toplasan senede bir buçuk ay çalışıyorsun. Eskiden çocukluğumuzda elle toplardık iki buçuk yaprak. Tek tek seçtirirlerdi onları bize, öyle satılırdı. Şimdi öyle bir şey yok. Makine ile makasla neyi varsa topluyor, nasılsa fabrika onu ayıklıyor. Şu an çok rahat bir tarım, ekmesi yok. Senede üç sefer topluyorsun. Götürüp veriyorsun, ya kuru çay alıyorsun ya da para. Ekonomik olarak çok iyi bir şey. Araziler ufaldığı için gitmeye değmiyor. Eskiden okullar tatil olunca giderdik, ta ki okullar açılana kadar. Üç sürüm (sürgün) birden toplanırdı, babam serbest meslek olduğu için üç, dört ay orada kalabilirdi. Ama şimdi İstanbul’daki hayat genelde zorlaştı. Herkes bir yerde çalışıyor, iş yeri olan da işini bırakamıyor. Dolayısıyla adam gidip orada (Rize’de) üç, dört ayını harcayamıyor. Şimdi yeni nesil İstanbul’un rahatına alıştığı için oraya gidip o işleri de yapmak istemiyor. Aman diyor, oradan gelecek gelirden ne olur. Çünkü arazi küçüldü, gelir azaldı. İş yerinde beraber çalıştığımız arkadaşlar var: Giresun, Trabzon ve Rizeli. Son yıllarda bayağı bir çay arazisi aldılar. Çay zamanı gidiyorlar, Gürcülerle topluyorlar çaylarını. Ne kadar sürüyorsa bir hafta, on gün geri geliyorlar. Çok da iyi gelir elde ettiklerini söylüyorlar. Ne kadar mülkün varsa o kadar zenginsin. Her ne kadar değeri yok dense de tarım arazilerinin değeri de bana göre artıyor. Altın ve toprağın değeri hiçbir zaman ölmez. Kişi başına orantıladığın zaman dünyada eksilen tek şey topraktır. Örneğin iki milyar nüfus var, beş sene sonra üç milyar olacak. Adam başına yüz metrekare düşüyordu, atıyorum altmış metrekare düşecek adam başına. Değer, bugün otomatikman artıyor.” (Katılımcı 3)

Çok büyük miktarda çay üretimi gerçekleştirenler, çaydan gelen gelirin göz ardı edilecek gibi olmadığını, elde edilen gelirin kardeşler arasında bölüşüldüğünü beyan etmişlerdir. Bu gelir, bölüşülme bile, birçok katılımcının dile getirdiği üzere, anne ve/veya baba hayatta ise, onların olmakta veyahut bakım ve benzeri masraflarına harcanmaktadır. Bunun dışında bir başka usulde ise, çayı kim toplar, çayla kim ilgilenirse gelirinin kendisinin olacağını beyan eden katılımcılar, gerektiğinde paraya ihtiyacı olan kardeş(ler)in Rize'ye gidip çay(lar)ını topladıklarını dile getirmişlerdir. Bazı katılımcılar, Rize'de yaşayan kardeş(ler)inin çayla ilgilendiklerini, bu vesileyle gelirlerini de kardeş(ler)inin aldıklarını, zaman zaman kendilerine paket çay gönderildiğini beyan etmişlerdir. Hâlihazırda kamu kurumunda müdürlük yapan bir erkek katılımcı (81), annesinin bir dönümlük olan çayını kendisinin topladığını, elde ettiği gelire kendi ihtiyaçlarını karşıladığını beyan etmiştir. Bazı katılımcılar ise çaydan gelen gelire hiçbir şekilde ilgilerinin olmadığını, esasen bu gelire ihtiyaç duymadıklarını; kimileri kardeşlerine kimileri yeğenlerine kimileri ise halalarına çay gelirlerini bıraktıklarını beyan etmişlerdir. Bazı erkek katılımcılar, eşlerinin babalarından kalan çayları toplamak için Rize'ye gittiklerini dile getirmişlerdir. Bazı katılımcılar, çayı toplatma maliyetli ve hatta maddi olarak zarar getirici olsa dahi, bu durumun gözlerine gelmediğini, "ceplerinden para çıkacak dahi olsa çaylarını toplatmayı kesinlikle sürdüreceklerini" vurgulamışlar ve muhtemel bir toplumsal ve psikolojik baskıya maruz kalmak istemediklerini beyan etmişlerdir. Aynı zamanda çayın Rizeliler için eskiden olduğundan çok farklı bir anlamının olduğunu, çaya bağlı olarak bir yandan emeğe ihtiyaç duyulurken diğer yandan kendi toprağında çalışılmayıp çok daha az gelirler için Rize'den başka şehirlerde hayatın sürdürüldüğü gerçeği de kendileriyle görüşülen katılımcılar tarafından dile getirilmiştir:

"Bu malların bakımının olması lazım çünkü benim annem bu mallara bakım yapardı. Annem, buralara çok emek sarf etti. Anneme saygısızlık etmemem lazım, dedeme saygısızlık etmemem lazım. Bir de kendime saygısızlık etmemem lazım. Bu topraklar kuşaktan kuşağa geldi ve şimdi bana emanet edildi. ... Benim atalarım buralara çok emek verdi. Ben, çayı toplamam lazım. Geliri için değil. Benim çay gelirine ihtiyacım yok. Veririm olmayana ya da derim birine sen topla, olsun senin. Emeğe saygısızlık olarak görürüm toplanmamasını, toplatılmamasını. Çok zengin olsam da aynısını yaparım. Manevi bir anlamı var, bu topraklar emanet. ..." (Katılımcı 13)

“Biz zaten onun için çayı biri toplasın, bize parasının gereği yok, dedik. Dedik, yeğenim sen topla, etrafı düzelt, biz geldiğimiz zaman, biz burada rahat edelim. Başımızı sokacak bir yerimiz olsun. Parası da senin olsun. Yoksa herkes gidip bir sene yapsa o işi, gene harçlığını çıkartır.” (Katılımcı 8)

“Cebimden fazla para çıkacağını bilsem de dedirtmem, çayları ağaç oldu diye. ... Şimdi mesela yarılıkta bütün masrafları sen ödüyorsun, ona rağmen yarıdan fazlasını (2/3) yarıcı alıyor artık. ... Rize için en tehlikeli olan şey, çay benim işim değil, ben çay toplamam artık algısı ve bilincidir. ... Gelecekte Rizeli arazisindeki çayı toplamayacak, arazisiyle ilgilenmeyecek. ... Mesela Rizeli öğrencilere burs ve barınma sağlamaya çalışıyoruz. O Rizeli öğrenci, gitse çayını toplasa, elde ettiği bursundan belki de beş katını çaydan kazanacak, bunu yapmıyor ve ben de ona burs sağlamaya çalışıyorum. ... Bunlar, bir çelişki. Bence Rize'nin yarını, bugünden daha zordur ekonomik anlamda. ...” (Katılımcı 17)

Bunlardan başka bazı katılımcılar ise bizi bizatihi çay sebebiyle Rize'ye gitmediklerini, çayın kendilerini Rize'ye bağlayan bir etmen olmadığını beyan etmişlerdir. Birçok katılımcı ise, bizi bizatihi çay hasadıyla ilgilenmediklerini ve ileriki vakitlerde de ilgilenmek istemediklerini ifade etmişlerdir.

4.5. RİZE'YE GİDİLDİĞİNDE NEREDE VE KİM(LER)LE KALINIYOR?

Kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları çerçevesinde Rize'ye gidildiğinde barınma meselesiyle alakalı olarak dededen/babadan kalma evlerde kalanlar, bu evleri onaranlar veyahut yenisini inşa ettirenler, aile içi ihtilafı durumlardan dolayı miras olarak kalan meskenlerde barınamayanlar, bundan dolayı otel, pansiyon veya misafirhanede kalmak zorunda olanlar ve son olarak kendilerine ait bir meskeni olmayıp akrabalarında veya yakınlarında ikamet edenler şeklinde tipler ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında ise Rize'de köylerinde ve il ve/veya ilçe merkezlerindeki meskenlerinde ve yine benzer şekilde köyde ve Rize dışındaki şehirlerdeki meskenlerinde çoklu yerleşim düzeninde hayatın sürdürüldüğü de görülmektedir.

Katılımcılardan yetmiş üçü, Rize'ye gittiklerinde dedelerinden/babalarından kendilerine intikal eden evlerde kalabileceklerini beyan etmişlerdir. Burada kastedilen meskenler, çoğunlukla köy evleri olmaktadır. Birçok katılımcı, Rize'ye gittiklerinde köyde kalmanın kendilerine büyük bir haz verdiğini dile getirmişlerdir. Bu katılımcıların arasında diğer kardeşlerinden ayrı olmak üzere kendi meskeni

olan yedi katılımcı vardır. Kendi evi olanlar arasında köye geri dönüş yaparak ev inşa ettiren iki erkek katılımcı (74, 78); kışın büyük şehirde yaşayıp yazları belirli vakitler Rize'ye gidip kendi evinde kalan üç erkek katılımcı (44, 57, 58) bulunmaktadır. Bunların dışında, bir erkek katılımcı (77), kışları Rize il merkezinde yazları ise köyünde; bir diğer erkek katılımcı (76) ise baba evi olmasına rağmen kendi çekirdek ailesi için köyünde yeni bir mesken inşa ettirerek sene içerisinde (iş yeri Rize il merkezinde olmasına rağmen) Rize ilçe merkezinde ve köyde yaşadıklarını beyan etmişlerdir. Başka bir erkek katılımcı (58) ise, misafirlerinin bölgeye geldiklerinde kalacak yer bulma sıkıntısı yaşamalarından ötürü, köyüne kendine ait bir mesken inşa etti(rdi)ğini ifade etmiştir.

Genel olarak tek başlarına, arkadaşlarıyla, aile fertleri ve akrabalarıyla birlikte Rize'ye gittiklerini beyan eden katılımcıların kahir ekseriyeti, barınacak meskenlerinin olmaması hâlinde ise akrabalarında kalabileceklerini ve “otele düşecek durumlarının olmayacağını” vurgulamışlardır.³⁶ Gerek dedelerinden/babalarından kalan gerekse akraba evi olmadığı takdirde pansiyon, misafirhane veya oteli pek tercih etmeyeceklerini beyan eden katılımcıların yanı sıra Rize'ye gittiklerinde muhtelif sebeplerden dolayı otel, misafirhane veya pansiyonda kaldıklarını ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Bunlardan biri kadın (14) diğeri erkek (2) olmak üzere iki katılımcı, arazi ihtilafı sebebiyle dedelerinden/babalarından kalma evlere giremediklerinden dolayı Rize'ye gittiklerinde otel, misafirhane veya pansiyonda kaldıklarını dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra Rize'ye sıkça gitmediğini, gitmesindeki öncelikli sebebin araştırmalarının olduğunu beyan eden bir erkek katılımcı (18) ise ailevi sıkıntılarının varlığı nedeniyle genellikle otel, misafirhane veya pansiyonda kalmayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Bunlardan başka birçok katılımcı, mesken inşa

³⁶ Rize'ye gidildiğinde barınılabilecek meskenin olmayışı sebebiyle akrabada kalınmasının mekân bakımından tam tersi durumu, vaktiyle gurbete çıkan ve ileriki yıllarda aile düzenini Rize dışında kuran bir hane reisinin oğlu olan bir erkek katılımcı (3) beyan etmiştir: “...Biz, çok eski göçenlerden olduğumuz için Fıstıkağacı'da (Üsküdar) sadece bizim evimiz vardı. Köyden gelen hep bize gelirdi. Hastası olup gelen, denizcilikten dolayı gidecek olan bizde bekler, askere giden, askerden dönen. İki oda evimiz vardı burada (İstanbul'da). Ben, annemin, bir sefer of dediğini bilmem. Çok biliyorum iki, üç ailenin o evde kaldığını, geçici süreyle de olsa. Kimsenin öfleyip püflemediğini çok iyi biliyorum.”

et(tir)meye teşebbüs etmeleri hâlinde, ocak (ev) yeri arazilerinin olduğunu beyan etmişlerdir.

4.6. RİZE İLE BAĞLARIN SÜRDÜRÜLMESİNDE EŞ VE ÇOCUKLARIN ROLÜ

Vaktiyle Rize'den muhtelif sebeplerle belirli süreler için gurbete çıkan veyahut bu gurbet sürecinde geride bırakılan aileyi de gidilen yere taşıyarak bir tür aile göçüne ve yeni bir hayat düzenine dönüştürenlerin büyük bir kısmı, aslî olarak gördükleri topraklarıyla ve oralarda hayatını sürdüren cemaatle irtibatlarını canlı tutmaya gayret göstermektedir. Ancak birçok katılımcının beyan ettiği üzere, arkadan gelen neslin kahir ekseriyeti, Rize'den başka bir şehirde doğup büyümelerinden ötürü, artık aile büyükleri, akrabaları, hemşehrileri gibi Rizeli olanlarla değil, muhtemeldir ki, Rize'den başka bir şehirden veya ülkeden olanlarla bir arada yaşamaktadırlar.

Bu bağlamda Rizeli olmayan bireylerle gerçekleştirilen evlilikler, Rize ile olan irtibata etki eden en önemli sebeplerden biri olmakta, Rize ile irtibatın zayıflama veya tamamen ortadan kalkma ihtimali gündeme gelmektedir. Buna ek olarak Rizeli anne ve/veya babanın aidiyet ve bağlılık aşılama gibi gayretlerinin olmaması hâlinde Rize'den başka bir şehirde veyahut ülkede doğup büyümüş olan çocuklarda aslî olarak görülen toprağa, cemaate, kültüre ve kimliğe mensubiyet hissiyatı genel olarak azalma eğilimi göstermektedir.

Eşlerin tercih ve istekleri de kendileriyle görüşülen katılımcıların, Rize'ye gidiş geliş sıklıklarını ve Rize'de kalış sürelerini belirleyen ana etmenlerden olmaktadır. Bu anlamda eşleri Rizeli olan erkek katılımcılar, eşlerinin başta anne ve babaları olmak üzere, birincil akrabalarının Rize'de olmamaları ve/veya yaşamamaları hâllerinde, eşlerinin Rize'ye gitmeye çok gönüllü olmadıklarını ve hatta gitmek istemediklerini beyan etmişlerdir. Bunun dışında, eşleri Rizeli olmayan erkek katılımcıların beyanlarına göre ise, eşlerin kahir ekseriyeti Rize'de kalmayı pek istememekte, Rize'ye gitmeyi isteseler de öncesinde ya da sonrasında ailelerinin bulunduğu şehirde veyahut tatil yerlerinde bulunmayı talep etmektedirler. Özellikle bekârken daha sık Rize'ye gidip geldiklerini beyan eden erkek katılımcılar, evlendikten sonra kararları tek başlarına alamadıklarını, alsalar dahi,

kendileri mutluyken aile fertlerinin mutsuz oldukları ve gönüllerinin razı olmadıkları bir durumla karşılaşmak istemediklerini ifade etmişlerdir:

“Biz, çoğunlukla tatil olduğu zaman Yalova’da takılıyoruz. Şirket bir, iki hafta izin veriyor. Yalova daha yakın oluyor. ...Tatillerde eşim çoğunlukla Yalova’ya gidiyor. Eşimin ailesi orada yaşıyor. ...” (Katılımcı 4)

“... Senede bana kalsa bir, iki ay gidip kalacağım da hanımı kandırsak (gülüyor) ... Diyorlar ki, burası (İstanbul’da müstakil evde yaşıyorlar) da köy gibi... Burada bağımız, bahçemiz var, çocuklarımızı nasıl bırakalım işte. Bilhassa sebep çocuklar, onları bırakamayız, edemeyiz, yalnız başlarına duramazlar falan. Diyorlar ki, orada (Rize’de) ne yapacağız, nerede gezeceğiz, biz burada (İstanbul’da) duralım.” (Katılımcı 8)

“Eşim akrabam. Kayınpederim de belli yaşlarda gurbete çıkmış. İzmir’i mekân tutmuş. Kayınpederim ile dedem, amca çocuklarıdır. Eşim İzmir’de doğmuş, büyümüş. Eşimle ilk evlendiğimizde memlekete gittik. O zaman çok sevdi. ... Mesela eşimle köye gidiyorum. Ben, arkadaşlarımla gidiyorum, evdekiler de çalışmaya gidiyor. O da yalnız kalıyor, sıkılıyor. ... Eşim, şehir hayatını yaşamış, köy hayatını yaşamadığı için köyleri sevse de gitmeyi sevmiyor. ... Ben, çocuklarla da birkaç sefer gittim. Ben, her sene tatil zamanı geldiğinde hanıma, çocuklara derim, bu sene tatile nereye gideceksiniz? Herkes seçsin yerini derim. Bir sene oğlum benimle geldi, babamla bu sene köye gideceğim, dedi. Kızım annesiyle İzmir’e gitti. ... Ondan sonra oğlan da Rize’yi seçmedi, o da İzmir’e gideceğim, dedi. Bizde tatil öyledir. Ben, tatilde pek İzmir’e gitmem. Mutlaka giderim ama genelde bizim tatillerimiz ben köyde, eşim İzmir’dedir yani. İlla benimle geleceksin demez, ben de ona demem. Allah razı olsun. İzmir’de de akrabalarımız var. Eşimin doğup büyüdüğü yer orası, baba ocağı orası, orayı seviyor. Bizim de baba ocağı köyde olduğu için herkes babasının evine bizde gidiyor.” (Katılımcı 20)

“Yapılan masraf vesairenin karşılığında beklediğin şey, herkesin gönlü olsun da bu iş olsun. Maddi bir karşılık beklemiyorum, manevi bir karşılık bekliyorum. Zoraki yaparsam nasıl gelecek, zorla gelecek, zorla yapılan işten bir sonuç alınmaz. Bir gelir, iki gelir, üç gelir, belli bir yaşa geldiğinde ben bir daha gitmem, der. Herkesin gönlü olsun istiyorsun. Hanım Elazığlı. Mantıken düşündüğünde o da haklı, o da oraya gidecek, babasının mezarı var, kardeşleri, akrabaları, az da olsa var. Orada doğmuş, büyümüş ama arkadaş çevresi var. Diktatörlük yapıp vay efendim oraya gitmeyip buraya gidelim demenin bir esprisi yok. Manevi bir haz da almış oluyorsun. Karadeniz gibi olmasa da daha kıraç yerler ama onların kültürleri belki bizden daha da iyi, misafirperverlik olarak. Gidince de bir haz alıyorum ama ne kadar üç gün, beş gün o kadar. Onlar da mutlu oluyor, manevi bir haz alıyorsun. Maddi olarak baktığın zaman bana belki de iki katına patlıyor. Sadece köyüme on beş günlüğüne gidip gelseydim x lira harcayacakken, oraya da gidince 2x lira harcamış oluyorum. Asıl derdim, maksadım toprağıma kavuşabilmek için, manevi haz için yaptığım maddi fedakârlıktır.

Ben mutlu olurken, ailem de mağdur olmasın. Ailecek mutlu olalım. Herkesin gönlü olsun, gerekirse 2x lira harcayayım. ...” (Katılımcı 3)

“Evlenmeden önce rutin gidiş gelişlerim olabiliyordu. Annem ve babamın Rize’de düzenleri olduğu zaman yıllık izinlerimizde, kendi çalışmalarımızdan ayırdığımız vakit içerisinde üç, beş gün, belki bir hafta, çok daha fazlası olmuyordu. Bu, her sene de olmuyordu. İki senede, üç senede bir olabiliyordu. Annem ve babamın orada (Rize’de) oluşundan ziyade Rize’ye gitmek istiyordum yani. ...” (Katılımcı 37)

Eşleri Rizeli olmayan Rizeli erkeklerin, eşleri Rizeli olmayan Rizeli kadınlara kıyasla Rize ile irtibatlarının giderek zayıflama eğilimi gösterdiği, zayıf olmayanlarda bile bağlılığın sürdürülmesi için ciddi mücadeleler içerisine girilse dahi böyle bir ihtimalin ileriki vakitlerde ortaya çıkabileceği müşahade edilmiştir:

“Sen nasıl kendi ailene yönelik nostalji yaşıyorsan, o da otomatik olarak kendi ailesine yönelik yaşıyor. ...” (Katılımcı 22)

“Eşim İstanbul doğumlu da anne babası da İstanbul doğumlu. Fakat baba tarafı Sürmene Çamburnu’dan. ... Ama eşimi de Çamburnu’ya evlendikten sonra ben götürdüm. Dedesi 1920-(19)30’lu yıllarda Çamburnu’dan çıkmış. Çatalca Yalıköy’e yerleşmişler. Köy olarak onlar Yalıköy’ü bilirler mesela. ... Anne tarafları, Erzincan Eğin’den çıkmışlar. ... Onlar da bütün irtibatlarını kopartmışlar. Kayınvalidem de hayatında bir kere on üç, on dört yaşında Erzincan’a gitmiş. ... Hatun, biraz daha şezlongcu tabii. Hanım için ekstra bir tatil planlamıyorum, sen gidebilirsin diyorum. ... Farklı coğrafyalarla evlilikler sıkıntı. Bizim Karadeniz için ciddi bir sıkıntı yani.” (Katılımcı 9)

“Eşim Elazığlı olduğu için o çatışmayı yaşıyoruz. Yaz sezonu geldiği zaman, oraya mı gidelim, buraya mı gidelim. Oraya daha çok gidiyoruz, buraya daha az gidiyoruz. O şeyi yaşıyoruz. ...” (Katılımcı 3)

“... Eşim uzunca bir süredir buraya (Rize’ye) gelmiyor. Ben de doğrusu onu sorgulamıyorum. Niye gelmiyorsun demiyorum. Eşim Maraşlı. Ben de Maraş’a gitmiyorum, belki rövanş olarak (gülüyor). O da düzenli olarak Maraş’a gitmiyor. ... Eşim Rizeli olsa bilemiyorum, mesele sadece Rizeli olmakla alakalı değil. Nihayet iyi kötü köy şartlarını içselleştirmeye ilgili bir şey, istemekle ilgili. Olur muydu? Bilemiyorum.” (Katılımcı 27)

Elbette hanehalkı içerisinde karar verme mekanizmasında, katılımcıların kendi hikâyeleri bağlamında erkeklerin son sözünün öne çıktığı ancak vakit geçtikçe kararların çocuklar küçükken eşlerle birlikte müştereken alındığı, çocuklar büyüdükçe de tüm hanehalkının tercihleri göz önüne alınarak hareket edildiği katılımcılar tarafından beyan edilmiştir. Rizeli olanlarla evlenilse dahi, doğulan ve büyünülen yerin, Rize’den başka bir yer olması hâlinde, istisnai hâller hariç tutulacak olursa, genel olarak Rize’ye bağlılığın ve Rize ile irtibatın, atalarına,

dedelerine ve babalarına kıyasla erkek eşler için giderek zayıfladığı kendileriyle görüşülen katılımcılar tarafından ifade edilmiştir:

“... Eşim fazla istemiyor tabi. Akrabaları hep İstanbul’da, Rize’de akrabası yok. Kardeşleri, annesi, babası her şeyi burada (İstanbul’da) onun. Eşim, Kendirli’den (Rize), orada da dayısı, halası var. Fazla bir akrabası da yok. Onun için eşim fazla uzun süre kalmak istemez. Desem ki ona, bir ay kalacağız, der ki bana bir ay fazla. Çocuklar kendi kendilerini bakıyor zaten. Benimle gelip bir ay (Rize’de) durma durumları yok. Bir ay boyunca ne yapacaklar benimle zaten. Hanım gelir de, ne kadar mutlu olarak gelir, bilemiyorum. ...” (Katılımcı 34)

“... Eşim Rizeli, eşimin bir ağabeyi, bir ablası Rize’de ikamet ediyor. Ama eşim benim kadar Rize meraklısı, sevdalısı değil. O da artık geldi, burada (İstanbul’da) torun torbaya sahip oldu, onlarla ilgileneyim o amaçla, bir de onun rahmetli annesi, babası da olmayınca, yani bağ kopuyor.” (Katılımcı 36)

Göç sürecinin üçüncü kuşak ve ötesi için geçmişle, toprakla ve cemaatle olan bağ, nostalji, ata toprağı, hatıralar, emanet, doğa, temiz hava ve benzeri sebepler çerçevesinde Rize ile ilişkiler çok sınırlı kalmaktadır. Böyle bir vaziyetin meydana gelmesindeki aslî sebep ise, hayatın büyük bir kısmının Rize’de sürdürülmemesinden kaynaklanmaktadır. Arkadan gelen neslin, bilhassa erken yaşlarda kır ile irtibatları sağlanmamışsa, belli bir yaştan sonra kıra bağlanma, kır sevme ve kırla irtibatı sürdürmeye yönelik ferdi bir gayret ve istek de mevcut değilse, ataların, dedelerin, babaların sürdürmeye çalıştıkları bağlılık, irtibat, aidiyet ve benzeri hasletler, vakit geçtikçe aşınma eğilimi göstermektedir. Rize ile irtibat sürdürülse ya da sürdürülmek istense dahi, atalar, dedeler, babalar gibi kırdaki bir hayat düzeniyle değil, mekânın çoğu zaman kır olduğu ancak bilincin ve imkânların modern şehir hayatının gereklilikleri ölçüsünde gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bazı katılımcıların ifade ettikleri üzere, eşlerinin Rize’de doğup ve belli bir süre hayatlarını sürdürmelerine rağmen, hâlihazırda Rize’de aile, akraba ve arkadaş gibi sosyal çevrelerinin olmaması gibi sebepler, (bilhassa kadın) eşlerin Rize’ye bağlılığını zayıflatmaktadır. Ancak kendileriyle görüşülen bazı kadın katılımcılar ise, her şeye rağmen ata, dede ve baba toprağı olarak gördükleri mekânlarla ve o mekânlarda hayatlarını sürdüren cemaatle irtibatlarını canlı tutmaya gayret gösterdiklerini ve çocuklarına oraları unutturmak istemediklerini beyan etmişlerdir:

“... Dede, baba malıdır, satılmaz. Bunları oğluma da aşıyorum. Oğlum, dedesinin ismini taşır. Biz, ailecek birkaç kere köye seyahat ettik. ... Oğlum da Rize'ye düşkündür. Oğlumun hemen çocukken horona yazdırdım onu. ... O aşığı ben oğluma verdim. Sen safkan Rizeli'sin, annen, baban Rizeli. ...” (Katılımcı 42)

“... Diğer yeğenlerime kıyasla ben çocuklarıma Rizeliliği daha fazla aşılama gayret ettim. Küçük oğlum(a) nerelisin diye sorulduğunda Gümüşhaneli'yim demez, Rizeli'yim der. Ama ergenlik çağında olanlar artık Gümüşhaneli'yim diyorlar. Eşim duymayacak değil mi? (Gülüyor.) Açıkçası Türkiye'min her yeri güzel. Taşını, toprağını hiçbir şeye, hiçbir yere değişmem. ... Ama Rize başka. ... Hatta bu sene maddi olarak biz sıkıştık. Gene geldik, çocuklar çok istedi. Tamam, bizim nesil vatanına Türkiye'ye bağlı ama bizden sonra gelen nesil Almanlaşmaya doğru gidiyor. Çocuklarımızın Almanlaşmamaları için, aslını unutmamaları için memleketlerini görmeleri bence çok önemli. Çocuklar bilsin, biz Alman değiliz, biz Türk'üz. Entegrasyon tamam ama asimile hayır. Borç alıp gelmem ama ek iş yaparım, ne yapar eder gelirim yani. Bu bağlılığı koparmamak için elimden gelen her fedakârlığı yaparım. ... Ben, şimdi çocuklarım için korkuyorsam yarın öbür gün aynı endişeyi torunlarım için duyacağım. ... Biz, şimdi diyoruz ki, çocuklar evlenmeden, aile kurmadan, torunlar olmadan Türkiye'ye gidelim de orada düzen kuralım. Onlar, hep yanımızda olsunlar. O yana, bu yana gitme şeylerimiz olmasın. Kayınvalidemin dört çocuğu var. Yalnız başına yaşıyorlar. Çocukları, izinden izine geliyorlar. O durumu ben yaşamamak için çocuklar daha fazla büyümeden, ev bark olmadan dönüşü ciddi anlamda düşünüyoruz yani. ... Almanya'nın kanununa, sistemine entegre olurum ama ben Alman kültürü ile yaşamam. Çocuklarımı da yaşatmam. Kimsenin de yaşamasını, yaşatmasını istemem. Almanya'daki Türk kültürünü yaşasın, Rize'ninkini de bilsin, onu diyebilirim. Nerede olursan ol, Türk kültürüne, dinine, diline sarıl, yaşa. Aslını unutmayacaksın. ... Hiç kimse aslını unutmasın ve unutturmasın. Çocuklarımız, nereden geldiklerini bilsinler. Bizim kültürümüz çok zengin, her yörenin yemeği, oyunu ayrı. Herkes kendi yöresinin kültürünü yaşatsın. Sade bilmekle kalmasın, yaşatmasını da isterim. Özellikle Avrupa'daki Türkler, Türk olduklarını, aslını unutmasın, unutturmasınlar, çocuklarına da yaşatsınlar. Entegre evet ama asimile hayır. Camilerdeki hocaları bile Almanlar biz yetiştirelim diyorlar. Vaazlar, Almanca verilsin, Türkçe'yi yasaklamak istiyorlar. Çok dikkatli olalım, uyanık olalım. Öyle duruma gelirse, param da olmasa, evim de olmasa, hiçbir dakika durmam, gelirim hemen. ... Ben, bir Bulgar Türk'ü olmak istemiyorum. ...” (Katılımcı 67)

Rize ile irtibatın, bizzatı çocuklar için sürdürülmeye çalışıldığı, kendileriyle görüşülen katılımcıların birçoğunun verdikleri cevaplarda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda birçok katılımcı, çocuklarını, torunlarını, yeğenlerini ve yakınlarını memlekete alıştırmaya çalıştıklarını ve bu hususta gayret ortaya

koy(a)mayanların bile çocuklarının bağıllık göstermelerinin hoşlarına gittiklerini beyan etmişlerdir:

“Eğer çocuklarınız için, burada (Rize’de) mutlu olmaları için zemin hazırlarsanız onlar da gelmek istiyorlar. Ben, sırf onlara göre hayatımı endekslerim. Dede, biz denize girmek istiyoruz dedikleri zaman onları denize götürürüm. Rize’de her dediklerini yaparım ama şehirde hayatlarına karışmam. ... Onları burada mutlu edebilmek için her şeyi yaparım. Dört sene önce yaylaya bir cami yaptırdım. Bahçesine ... Belediyesi’nden bir çocuk parkı aldım. Başka çocuklar da geldiği zaman yaylada ona zemin hazırlıyorum. Gençleri sevdirmek için gittiğim yerlere tekrar götürüyorum onları, hiç üşenmiyorum. ...” (Katılımcı 24)

“... Biz, evimizde çocuklarımızı yetiştirirken bizim Karadeniz kültürünü yerleştirmeye, aşlamaya çalışıyoruz ama bir de köye gidip oranın havasını teneffüs etmesi bizim için çok önemli.” (Katılımcı 38)

“... Çocuklar evleninceye kadar zaten bizim kontrolümüzde. ... Çocukları, o yıllarda aldık, geldik. Onlar da buradan (Rize’den) zevk aldı tabi. Babaanneleriyle güzel hatıraları oldu... Dedeleri, onlara Kur’an okuttu yaz tatillerinde. Evleninceye kadar problem yok. Evlendikten sonra artık irade sizin elinizde değil. Onlar isterse, ben de evet diyorum. Biz, köye gitmek istiyoruz derlerse benim için artık mali portresi beni ilgilendiriyor. Onu da seve seve yapıyorum tabi. Bu anlamda kesinlikle fedakârlıktan kaçınmıyorum.” (Katılımcı 49)

“... Kızım Hollanda’da doğdu, oğlum da Hollanda’da. Şimdi yarın Rize’ye gidecekler. Kızım, daha iki hafta önce babaannesiyile beraber gitmişti. Ben olmadan da severek Rize’ye gidiyorlar. Ben bunu, onları oralara götürüp, oraların güzel şeylerini onlara tanıtarak yaptım. Karadeniz konuşma lehçesi, müziği çok hoşlarına gidiyor. Kızım Hollanda’dan geldiğimizde müziklerle ilgilenmezdi. Şimdi çoğunlukla çaldığı Karadeniz müzikleri oluyor. Sen gideceksin ki, çocuğu peşine götüreceksin, o görecektir, yaşayacak, sevecek. Bu, bir defa yapmakla olmaz, birkaç defa yapacaksın bunu. Yavaş yavaş alışsın. Sonra babaannesiyile, dedesiyile, kardeşiyile gidecek. Mesela yeğenim de geldi Hollanda’dan, onunla beraber gidiyorlar Rize’ye. Yeğenim de seviyor Rize’yi. Bir tanesi var mesela, hiç Türkiye’ye dahi gelmiyor. Askerliğini bile uzatmadı, gelse sınırda alıkoyarlar onu. Bizim nüfus kütüğü Rize’de.” (Katılımcı 6)

“Eşim Denizlili ve şimdi biz, Denizli’de yaşıyoruz. Eşimle yılda bir defa Çayeli’ne gidiyoruz. Büyük oğlum, beş yaşına girdi. 2016 Kasım ayında yedi günlüğüne, sadece oğlumla köye gittik ve baba oğul birlikte kaldık. Oğluma Denizli’de nerelisin diye sorduklarında Ben Rizeli’yim diyerek cevap veriyor. Bu cevabı, birlikte Rize’ye gitmeden çok evvel de veriyordu. Bunda, eşimin katkısı çok büyüktür. Çünkü oğlumuzun akli bu mevzularda erdiğinden itibaren eşim ona, “Sen Rizeli’sin, Ankara’da doğdun ve şimdi de Denizli’de yaşıyorsun” diye izah ederdi.” (Katılımcı 81)

Bu katılımcılardan başka çocuklarının ve yanı sıra eşlerinin Rize ile olan bağlarını güçlendirmek için herhangi bir gayret içerisine girmediklerini beyan eden katılımcılar da vardır:

“... Ben, Rize’ye gitmek istediğim zaman gidiyorum. Öyle teşvikleri de söz konusu değil, diyelim. Engelleri de söz konusu değil. Bizim çocuklar, açıkçası Rize’ye çok gitme heveslisi değiller. Daha çok deniz tatilini sevdikleri için yaz tatili olunca Ege’ye doğru gitmek istiyorlar. Çocuklar, Rize’ye alışsınlar diye bir çabam olmadı. Rize kültürünü, az çok, hem anne tarafından hem de baba tarafından bir şekilde olabildiğince ediniyorlar. Ama özel bir gayretim yok. Bir Rizeli gibi büyüsün, Rizeli aksanıyla konuşsun gibi öyle özel bir çabam olmuyor. İsterlerse götürüyorum. Biz, Rize’de doğup büyüdüğümüz için orada çok hatıramız var, çocukluğumuzdan itibaren yaşanmışlıklarımız var. ... Bizim orada hatıralarımız var, bizim için çok şey ifade ediyor ama çocuklarımız için bize ifade ettiğini onlara etmiyor. Onlar, yeni ve farklı bir dünyada yaşıyor. Farklı bir sosyal çevrede yaşıyorlar. İstanbul’da doğdular, İstanbul’da okuyorlar. Arkadaş çevreleri burada. Yeni bir yüzyılda yaşıyorlar. İletişim çağında yaşıyorlar. Dolayısıyla onların, bizim Güneysu’ya baktığımız şekliyle bakmaları mümkün değil. Öyle özel bir gayretim de olmuyor. Ama biz oralıyız, bizim için çok şey ifade ediyor. Zaman içerisinde onlar için de bir şey ifade ederse, onlar da bölgeye değer verir. Onlar da gitmek isterlerse giderler, bulunurlar, tatil yaparlar. Ama benim onlara, ora baba, dede yeri gidelim, gezelim, görelim gibi özel bir çabam olmuyor maalesef.” (Katılımcı 35)

Birçok katılımcının beyan ettiği üzere, eşleri ve çocukları için Rize’ye gidiş-gelişler tatil ve Rize’nin doğal güzellikleri sebebiyle de olmaktadır:

“Hiç engel çıkartmıyorlar demek hoş olmaz. Bugünün gençleri, çocukları için tatil diye bir kavram var. Tatil kavramının bende hâlâ bir karşılığı yoktur. Tatil dedin mi, yıllık izindir, kalkıp köye gidilir yani. ... Bu istekleri ara ara dengeliyoruz. ...” (Katılımcı 11)

“Eşim İspartalı ama benim geldiğimden daha çok geliyor buraya (Rize’ye). Seviyor Rize’yi. Ablamın eşi ile benimkisi, kışın anlaşıyorlar, gelip kalıyorlar. Bizim işimizden dolayı on beş gün okul tatili oluyor. O vakit eşim geliyor, seviyor. Benim tanımadıklarımı da tanıyor. Bizim gibi duygusal bağlar (eşimde) ön plana çıkmıyor. Onlarda daha çok doğa ile ilgili oluyor. ... En az gelen kız kardeşim, işinden dolayı. Eşi seviyor ama her sene kalkıp da gelebilme imkânı yok. Eşi Bayburtlu, kendi köyünden çok buraya gelmeyi tercih ediyor. ...” (Katılımcı 52)

“... Ben, kendimi avantajlı görüyorum. Eşimin kız kardeşlerimle çok yoğun bir arkadaşlığı ve dostluğu olduğu için eşim her zaman (Rize’ye) gidelim diyor. Ben, gidemeyiz, çok zaman kaybederiz, ekonomik durumumuz uygun değil dediğim dönemler olmuştu. ... Oğlum da kuzenlerine karşı ilgi gösterdiği için Rize’ye gitmeyi tercih etmişizdir. Yani onları bıraksam, yaz boyunca Rize’de kalırlar. Tabi onlar bunu tatil amacıyla görüyorlar. Benim

için öyle değil, benimki hatıra bağlamında. Onların istediğiyle benim istediğim aynı olmuyor. ... Ben, tatilimin hiçbirini Rize’de yapmadım. Rize’de yaptığım tatil, benim için tatil yerine geçmedi. Yılda bir defa Rize’ye gidiyorum, bu benim için nostaljidir. Ama ayrıca tatile gidiyorum dinlenmek amacıyla. Eşim Rize’de tatil edebilir, dinlenmiş olabilir ama ben Rize’de dinlenmiyorum. Rize, benim için bir anlamda yorucu oluyor.” (Katılımcı 22)

“O (erkek eş) daha çok miras yanını düşünüyor. Hakkımın yenilmemesini istiyor. Orada (Rize’de) her şeyin satılmasını istemiyor. Orada muhakkak bir evimizin olmasını istiyor. Emekli olduktan sonra başka bir yerde duracağıma, giderim on beş gün orada (Rize’de) kalırım. O, orayı seviyor, doğasından dolayı. ...” (Katılımcı 14)

Birçok katılımcı, Rize’ye gidiş-gelişlerinde eşleri ve çocuklarının kendilerine engel çıkarmadıklarını ancak bu hususta teşviklerinin de olmadığını beyan etmişlerdir:

“... Eşimin engel çıkaracağını zannetmiyorum ama çocuğumun da çok mutlu olacağını zannetmiyorum. Karşı çıkma olayından bakmayalım da. Benim gelmeme engel çıkarmıyorlar ama sürekli olarak Rize’de yaşamayı bilhassa kızım pek istemeyebilir. Öyle bir deneyim yaşadık biz. Kızım, liseye başlayacaktı, Rize’de okur musun dedim ona ben. Bir Anadolu Lisesi önerdik ona, tamam dedi, kabul etti. İstanbul’a gittik, topladı eşyalarını falan, sonra vazgeçti. (Gülüyor.) Kızım, Rize’ye gelmiş olsa, geriye dönüş planım olurdu. ...” (Katılımcı 30)

Bu katılımcılardan biraz daha farklı olarak eşlerinin ve çocuklarının kendilerinin Rize’ye gitmelerine destek olduklarını ve hatta Rize’de yaşama fikrini desteklediklerini beyan eden katılımcılar da vardır:

“Eşim akrabamdır, aynı köylüyüz. Destek olurlar, aynı benim gibi düşünürler. Çocuklar, tabi bana göre biraz daha kopuklar. Ben, akrabaya bağlılığı önemsiyorum. Tabi onlar daha akrabayı tanımıyorlar benim kadar. Sorulduğu zaman Rizeli’yiz diyorlar, o konuda bir kopukluk yok. Akraba ve memleket ile bağı sürdürmek için bir gayretim var tabi. Yaza gelen bayramları Rize’de geçirmeye çalışıyoruz. ...” (Katılımcı 15)

“Eşim Rizeli değil, zaten bu çok önemli bir şey. Rizeli değil, Eskişehirli benim hanımım. Ama buradaki (İstanbul’daki) arkadaşlarının çoğu Rizeli’dir. On arkadaşından yedisi, sekizi Rizeli’dir ya da Trabzonlu’dur. ... Benzer şekilde oğlumun da irtibatı daha çok (Rize’nin) egzotik hâliyle alakalı. Rize, onlar için egzotik bir yer, değişik bir yer. Duygular ve hatıralar bağlamında (Rize’nin) onlar için bir bağlayıcılığı yok. Rize’ye gitme kararında, eşim ve oğlum beni destekler. Eşim için belki ikinci derecededir ama oğlum sever yani.” (Katılımcı 5)

Bazı katılımcılar ise, Rize’de yaşama fikriyle alakalı desteğin aksine eşlerinin kendilerine engel çıkardıklarını, böyle bir ihtimali dahi kabul etmediklerini ve etmeyeceklerini beyan etmişlerdir:

“Bence çok destek olacaklarını zannetmiyorum, engel olurlar. ... Destek olacaklarını bilsem ileriki yıllarda Rize’ye yerleşmeyi düşünebilirim yani. ... Şu anda bile düşünüyorum zaten. Olur mu, olmaz mı bilmiyorum ama en az altı ay Rize’de yaşamak istiyorum. Bağlılık hissi, bende çok değişmedi. ...” (Katılımcı 12)

“Eşimle hâlâ evli olarak kalsaydım, benimle burada (Rize’de) yaşamak istemezdi, gelmezdi benimle.” (Katılımcı 74)

“Oğlan olunca hanıma dedim ki, hep beraber köye gidelim, orada biraz tabanca sıkarız. Ben, böyle deyince hanım, yaşadığı müddetçe oğlanı benimle Rize’ye hiç göndermedi, gitmesini istemedi yani. Yıllar geçti, hanıma öyle dediğime çok pişmanım. Oğlanı, hanımın vefatından sonra ilk defa 2010 yılında Rize’ye götürebildim.” (Katılımcı 40)

“Oğlum memlekette yaşamayı ister ama kızlarım istemez. Eşim de yaz dönemi Rize’de kalmaya razı, kışın oraya duramam diyor. Konfordan ziyade İstanbul’a gitti de geçinemedi, döndü demesinler diye, millet der ki, gitti de geçinemedi döndü, onun için hanım temelli olarak Rize’ye yerleşmek istemez. ...” (Katılımcı 7)

“Oğlanlar istiyor, kızlar istemiyor. (Gülüyor.) Kızlar diyor ki, bizim kafamıza göre orada yer yok, ne yapacağız orada? ... Hanım da çok sıcak bakmıyor. Gene de aileyi tam götüremedik zamanında. Çocukken daha sık gidebilseydik, o hatıralar daha fazla oturabilirdi, zihinde yer edebilirdi. Yani, bendeki istek, onlarda da olurdu o zaman. Sen gitmeyince, götürmeyince ne bilecekler onlar da. Ben, tek başıma gidince bana engel çıkaran yok. Ben, gençken on altı, on yedi, on sekiz yaşlarındayken bir amca vardı köyde, o yalnız başına köye gelirdi. Altmış yaşlarına olmuştu. İki, üç ay kalıyor, kışın dönüyor İstanbul’a. O zaman diyorduk ki, yalnız başına burada bu sefaleti niye çekiyorsun. Genç kafası ile düşünüyoruz. Meğer hanımı gelmiyormuş onunla beraber, ne yapsın. Kendi geliyordu, kalıyordu, köyden alacağını alıyordu, ruhu rahatlıyordu, dönüyordu İstanbul’a, seneye geri geliyordu. Düşünüyorum şimdi, yalnız başıma kalıyorum orada ben de, hanım gelmeyince şimdi aklıma geliyor Abdullah Dayı. Sen haklıymışsın, bu toprakta bir şey var, mıknatıs mı ne? Yalnız da olsan geleceksin, o eziyete katlanacaksın. Yemeğini, çamaşırını kendin yapacaksın.” (Katılımcı 8)

Bazı katılımcılar, çocuklarının Rize’ye gitmek istediklerini, gidecekleri vakti beklediklerini ve kendilerine sıkıntı çıkarmadıklarını dile getirirlerken, bazı katılımcılar ise çocuklarının Rize’ye kendileri kadar bağlı ve hevesli olmadıklarını aynı zamanda bu durumlardan ötürü üzgün ve pişman olduklarını beyan etmişlerdir:

“... Şu ana kadar çocuklarda böyle bir sıkıntımız yok. Benden daha çok istiyorlar gitmeyi. Bu, beni tabi ki sevindiriyor. Kopsunlar istemiyorum. Özünü bilsin, toprağına sahip olsun. ...” (Katılımcı 3)

“Eşim Giresunlu. Onun da çocukluğu Giresun’da geçmiş. O bakımdan sağ olsun hiçbir engelleri olmamıştır. Çocuklarım zaten büyük bir iştiaqla (Rize’ye) gitmek istiyorlar. O konuda herhangi bir engel olmamıştır. Hatta memnun olmuşlardır.” (Katılımcı 21)

“Hepsi benim Rize’ye olan sevgimi takdirle karşılıyorlar. Onlar da mutlu, Rize’yi seviyorlar. Eşim de Derepazarlı. Yaşama dair net bir şey söyleyemiyorum. Kendi özgürlüğümü nasıl düşünüyorsam çocuğumun özgürlüğünü de düşünüyorum. İleriki tarihte kendisi belirleyecek. Çocuğuma bağıllık aşılacak için gayret ediyorum ama en zayıf olduğum noktalardan biri de o. Sanal ortam, gündelik yaşamın hareketliliği, İstanbul’daki yaşamın renkliliği, gençleri daha çok cezbediyor. Başarısız olduğum en büyük kitap çocuğum diyebilirim. Kızımdan memnunum ama Rize boyutu böyle. Eşim Rizeli, Rize’yi çok seviyor. Kızım da Rize’yi seviyor ama yaşamak adına İstanbul’u tercih eder diye düşünüyorum.” (Katılımcı 48)

Rize’de uzunca bir süredir hayatını sürdüren bir erkek katılımcı ise, çocuklarının imkânları olduğunda Rize’den ayrılmak isteyeceklerini beyan etmiştir:

“... Muhtemelen bizimkiler, kuzenleri gibi başka şehirlerde yaşamaya, okumaya özeniyorlardır. Nasıl biz hayal kuruyorduk, biz her şeyi ailemizle paylaşmıyorduk yani. ... Ben, aylık ... Dergisi’ni okurken aklım İstanbul, Ankara diye tutuşuyordu. Bunları ailem bilmiyordu ki. ... Çünkü büyük şehirler bizim gözümüzde sanatçıların, yazarların uğrak yeri idi. ... Aslında Trabzon’da sınav yeri vardı ama ben ilk sınav için Ankara’yı yazdım ki oradaki yazarlarla tanışacağız diye.” (Katılımcı 68)

Mülâkat kümesinde yer alan katılımcılar arasında Rize’nin bir ilçesine, aile fertleriyle birlikte kesin dönüş yapanlardan olan bir erkek katılımcı, küçük yaşta olmalarının etkisiyle çocuklarının uyum sıkıntısı yaşamadıklarını, Fethiye’de turizm sektöründe çalışmanın hanelerine daha çok gelir sağlamasına rağmen esasen evlendikten sonra bu şartların kendilerine münasip gelmediğini ve bu durumdan ötürü de bilhassa eşinin Rizeli olmamasına rağmen Fethiye’den ayrılıp Rize’ye yerleşmeye razı olduğunu beyan etmiştir. Katılımcıya göre, bunun gerçekleşmesindeki aslî sebepler, turizm sektöründe kendi dinî inancına göre helâl kazancın olmayışından, bilhassa yazları mevsimin iş yoğunluğu sebebiyle cenaze ve düğünler dâhil hiçbir yere gidemediklerinden ve akrabalarından uzakta yaşamalarından dolayı türlü sıkıntılarla karşılaşmaları olmuştur. Bunların yanı sıra Rize’ye bizatihi dönüşü cazip kılabilecek unsurlar ise, Rize’de aile fertlerinin varlığı, çocukların bu çevre içerisinde büyüyecek olmaları ve Fethiye’dekine kıyasla cüzî miktarda gelir sunsa da geçimi sağlayacak bir işe sahip olunmasıdır.

4.7. DİĞER AİLE FERTLERİNİN RİZE İLE İRTİBATLARI

Rizeli göçmenlerin başta kardeşleri olmak üzere aile fertlerinin Rize ile irtibatlı oldukları durumlar öncelikle çocuklarının kuzenleriyle bir arada olmasının sağlanması ve yanı sıra kendi kardeşleriyle birlikte aslî olarak görülen toprakta vakit geçirme maksadıyla ilişkili olmaktadır. Rize ile hiçbir irtibatın ol(a)mamasının temel sebebi olarak eşlerin Rize'ye gitmek istememeleri öne sürülmekle beraber irtibat sürdürülmeye çalışılsa bile Rize'de muhtemel mekânların tüm aile fertlerinin barınmasına yet(e)memesinden ötürü aile fertleri Rize'ye dönüşümlü olarak gidip geldiklerini beyan etmektedirler. Barınılacak mekân sıkıntısının dışında bireylerin vakitlerinin olmaması, iş-meslek ve benzeri durumlar ailenin her ferdinin aynı anda bir araya gelebilmesine engel teşkil etmektedir. Bunlardan başka maddi imkânların yeterli olmaması da irtibatın zayıf olmasına sebebiyet veren unsurlardan olmaktadır. Bunlara ek olarak annenin ve/veya babanın hayatta olması aile fertlerini bir araya toplayan, tabir-i caizse "harç" vazifesi gören bir öncül olmaktadır.

Kendileriyle görüşülen katılımcılara, "bilhassa kardeşlerinin Rize ile irtibatlarını sürdürüp sürdürmedikleri, bu durumun kendilerine olumlu bir etkisinin olup olmadığı" sorulduğunda verilen cevaplar içerisinde katılımcıların, çocuklarının kuzenleriyle bilhassa Rize'de bir araya gel(ebil)me durumlarını öncelikle gözlemlenmiştir:

"Ağabeyim, benden daha çok gidiyor, daha çok bağlı oraya (Rize'ye). Hem emekli oldu hem de eşten dolayı. Bana artısı, tabi ki var. Çocuklarımız aynı yaşta olduğu için onlar oradayken otomatikman biz de gidelim. Gece yarısına kadar çıkıp dağda tulum çalabiliyor, deniz kenarına inip istediği gibi eğlenebiliyor. Tekne var, balığa çıkıyor, geziyor. Derelerde gidip oynayabiliyor. Bunların çok büyük etkisi var, ... Ağabeylerimin köye gitmesi de artı bir etken. Bir araya gelebiliyorsun. Toplandığın zaman çok değişik bir ortam oluyor yani." (Katılımcı 3)

Böylece katılımcılar nezdinde kendi kardeşleriyle buluşmadan çok, çocuklarının (kuzenler) Rize'de, aslî olarak gördükleri mekânlarda bir arada bulunarak vakit geçirmeleri daha çok ön plana çıkmaktadır. Ayrıca kardeşlerinin Rize ile türlü şekillerde irtibatlarını canlı tuttuklarını, kardeşlerinin Rize'de oldukları vakitlerde Rize'ye gitmeyi tercih ettiklerini beyan eden katılımcılar da vardır:

“Kardeşlerim irtibatlarını sürdürüyorlar. Küçük kardeşim, Hollanda’dan çok erken yaşta, on üç civarı idi, geri döndü. Askerliği, okulu ve saire Türkiye’de yaptı. Kardeşimin dönüşü, annemle alakalı oldu. Annem Türkiye’de yaşadı. Babam ve bizler, Hollanda’da idik. O, Türkiye’de okuduğu için annem kaldı burada. Onunla beraber çoluk çocuk çıkıp Rize’ye gidiyoruz mesela.” (Katılımcı 6)

“Ablam, irtibatını hiç kesmedi, senede iki, üç kez gider, gelir. Bu, benim hoşuma gidiyor. Kardeşlerim, Rize’ye gitmese çok üzülürüm. Çok üzülürüm hem de. Bağlı kalmalarını isterim. Çocuğum olsaydı, Rize ile bağıni kurmayı çok isterdim. Sırf onun için giderdim. Masraf, hiç önemli değil. Bir günlüğüne bile giderdim.” (Katılımcı 14)

“Kardeşlerim de benimle aynıdır. Hep beraber köye gitmek, diğer çocukluk arkadaşlarınızın da bilhassa yazın köye gelmeleri, akşamları toplanmalar, tabi eski hatıralar yâd oluyor. ... Tekrar aynı hatıraları canlandırıyoruz tabi, iyi oluyor. ...” (Katılımcı 15)

“Biri hariç, diğerlerinin irtibatı var. Onun da eşi İzmir’de devlet memuru, fazla zaman ayıramıyor. ... Benim küçüğüm, çok güzel bir ev yaptırdı köyde. Beni şimdi zorluyor, ağabey bana da yaylada bir ev yaptır, diyor. Üç çocuğu var, onlar da çok seviyor köyü. ... En küçük kardeşimin oğlu mesela çok meraklı. Bana büyükbaba der. Adımına adım atar. Benden sonra mirası sürdürecektir bilgiyle donanmıştır. Mutlaka her sene yaylaya gelirler. Başka bir yeri tatil için tercih etmezler. Bunlar, hep benim gayretlerimle oldu. Bunları, buraya nasıl bağımlı yapabilirim diye hep mücadele verdim.” (Katılımcı 24)

“Onlar (kardeşler) Türkiye’ye geldiklerinde bir tek Rize’ye geliyorlar. Eşleri de buradan. Onlar, tamamıyla Rize’ye bağılılar. ... Türkiye’de de başka bir yere gezmeye gitmiyorlar. ... Benim eşim de Rizeli olsa, ben yine Türkiye’yi dolaşmak isterdim. ...” (Katılımcı 73)

Kendileriyle görüşülen katılımcılar arasında kardeşlerle toplu bir şekilde Rize’de bir arada bulunma imkânının çoğu zaman olmadığını ve Rize’de dönüşümlü olarak kalındığını beyan edenler de bulunmaktadır:

“... Köyde kendine ait, bağımsız bir evin olacak. Köyde evin dört odası var. Bir odasını sen aldın, hanım, çoluk çocuk, damat gelin nerede yatıracaksın onları? ... Ama kendi evin olursa, öyle bir sıkıntı olmaz. O zaman eşim de gelir, ben biliyorum, o sürekli gelir. ... Veraset arttıktan sonra tüm köylerde çok ciddi kavga, dövüş başladı. ... Şimdi ortak ev olunca, kalabalık oluyor. Mesela torunlar, gürültü yapıyor, çocuk nihayetinde. Ama yaşlılar da yıllarca gurbette kırıldılar, artık kafa dinlemek istiyorlar, o yüzden en ufak bir şey, tartışma konusu oluyor. Hatta karakolluk durumlar da yaşanıyor. Eskiden evlerde yedi, sekiz çocuk olurdu, şenlik olurdu. Şimdi şenlik de kalmadı. Millet artık istiyor ki, biraz sessizlik olsun, huzur olsun, kafa dinleyelim. O zaman da, var olan çocuklar da gelmez, sevmez köyü. ... Ben, küçükken kalırken babaannemle bizim ev sessizdi, radyo bile yoktu. Oturur oturur yatardık. Ama başka evler vardı şenlik, curcuna. Babamın dayısının evi

vardı, çocuklar vardı, kalabalıktı. Nasıl özenirdim bir bilsen. Bizim evde de hava kararmadan yat, gün doğmadan kalk. O evlerdeki gürültülere bayılırdım, kıskanırdım. Şimdi bizde gürültüler başladı, benim hoşuma gidiyor fakat amcamın hoşuna gitmiyor. ...” (Katılımcı 20)

“Köyde, baba evinde toplanıyoruz. Cenazelerin dışında, bayramlar ve yaz mevsimini tercih ediyoruz. Çok böyle çadır, göçebe usulü oluyor. Erkekler bir odada, misafir-yabancı olan bayanlar bir odada, yerli olan bayanlar, kız kardeşlerim de bir odada kalıyorlar. Sığmamak diye bir şey olmuyor. Çok üst üste oluyor ama olsun. ... Kimse dışarıda (farklı bir yerde) kalmayı tercih etmiyor. ... Uzun vadeli olursa, dönüşümlü oluyor. Ben gittiğimde kardeşim gelmiyor, o gittiğinde ben gitmiyorum.” (Katılımcı 22)

Ancak Rize’ye gitmek isteyip de gerek maddi imkânların yetersizliğinden gerekse de vakit darlığından ötürü bu arzuyu gerçekleştiremeyenlerin olduğu da katılımcılar tarafından beyan edilmiştir:

“Onlar da gelip, giderler. Onların benim kadar kalma imkânları olmuyor. Birader, takside çalıştığı için, diğeri de Bursa’da evli, onun da kendine göre işleri var, pazarcılık falan yapıyor. Benim burada (Rize’de) kalabildiğim kadar, onların süre olarak kalma imkânları yok.” (Katılımcı 29)

“Bir ağabeyim, en azından iki yıldır kışları geliyor. Diğer ikisi, annem hastalandığı için gelmek zorunda kaldılar. Ama fırsat bulduklarında kendimizi köye atalım modundalar. Çünkü onlar da burada doğmuş, büyümüşler. On dört, on beş, on altı yaşlarında gurbete çıkmışlar. Facebook’ta paylaştığım zaman şimdi orada olmak vardı demeyen bir ağabeyim yok. Hep bir özlem yani.” (Katılımcı 45)

Bunun yanı sıra Rize’ye sık veyahut hiç gitmeyen/gidemeyen kardeşlerinin en azından Rizeliyim dediklerini ve aidiyetlerini hiç yitirmediklerini birçok katılımcı beyan etmiştir:

“Benim bağım var. Onun bağı, benim kadar yok. Gidelim desem, gitmez yani. Köyü, az çok bilir. ... Çamlıhemşinliyim der. Benim gibi değil yani.” (Katılımcı 2)

“Bir kardeşim burada (Rize’de) yaşıyor, diğeri Kocaeli’de. Orada olanın çok irtibatı yok, erkeklerin de çok irtibatı yok. Vatan olarak bilirler ama sık gidip gelmezler. Benimkisi daha fazla, ...” (Katılımcı 55)

Kendileriyle görüşülen bazı katılımcılar ise kardeşlerinin, başta kendilerine kıyasla, genel olarak Rize ile irtibatlarının olmadığını beyan etmişlerdir:

“İçlerinde Rize ile duygusal bağı olan benim her halde. Benim çocukluğum da orada geçti. Bir kere dedemle birlikteydim. Bizim ev, ikiye bölünmüştü. Bir bölümde dedem ve babaannem, diğer bölümde annem ve babam kalırdı. İlk torun olduğum için dedemle kalırdım. Daha çok dedemle

dolaştığım için ilişkileri daha çok hatırlıyorum. Sonra ben, sürekli olarak Rize'ye onlarla birlikte giderdim. Kardeşlerim babamlarla kalırlardı. Onlar, o kadar gitmezlerdi. Kardeşlerimin Rize ile duygusal ve toprağa bağlı bir ilişkileri yok ancak kişilerle ilişkileri devam ediyor.” (Katılımcı 5)

“Benim kadar yok. Köye gelseler de onları köyde tanımayan çok insan var. Beni, köyde herkes tanır. ... Gelecek biri varsa köye, o da benim. Benim engellerim var.” (Katılımcı 47)

“... Onlar, benim kadar Rize'ye bağlı değiller. İstanbul'daki biri Rize'ye gelince ben patladım, ettim diyor, gideceğim diyor. Büyük şehirde büyümüşseniz, oraya alışmışsanız küçük yer sizi daraltır. Ben, büyük yere gidince sıkılıyorum, darlanıyorum. Bana sakinlik lazım, fazla kalabalığa gelemem. Benim çocuklarım da öyle. Burası (Rize) bizim için ideal yani.” (Katılımcı 60)

“Bir kardeşim, inşaat mühendisliği okumak için İstanbul'a gitmişti. Orada yerleşti. Nüfus kütüğünü bile oraya aldırdı. Orada yaşıyor. Ramazan Bayramları'nda gelir. Onun dışında annem yaşlı olduğu için iki ayda bir gelir. Annem vefat ederse, senede bir ya da iki kez gelir her hâlde. Çünkü her şeyi orada. Eşi Trabzonlu. Eşi için de Trabzon'a gelmezler. Eşinin ailesi de elli, yüz sene önce göç etmişler İstanbul'a. ... Kardeşim, ben burada (Rize'de) olmasam, annem burada olmasa, belki üç belki beş senede bir anca gelir Rize'ye. Hayat konforu ve yaşadığı ortam onu besleyince bu tarafa nostaljik olarak bakıyor her hâlde. ...” (Katılımcı 68)

Kendileriyle görüşülen katılımcılar, kardeşlerinin Rize ile kurdukları irtibatın zayıf kalmasındaki veya hiç olmamasındaki en temel nedenlerden birinin onların eşlerinden kaynaklı olduğunu beyan etmişlerdir:

“İki kardeşimin eşleri, biri Niğdeli, biri Ankaralı. Üç numara kardeşimin eşi Rizeli. O da ısrarla “ağabey ben Rize'den evleneceğim” demişti. Rize'den evli olan kardeşim Metin'i daha ayrı tutuyorum. Onu, Rize'ye daha bağlı görüyorum. Bahçede çalışmayı seviyor. Diğer iki kardeşimde bu bağlılığı pek görmüyorum. Çünkü onların yazlıkları var. ... Eşim Rizeli, şans benim için.” (Katılımcı 26)

“Benim büyüğüm Ebubekir, onu çok zannetmiyorum Rize'yi düşündüğünü. Karısı göçmen onun. Büyük ağabeyimin eşi Rizeli. O düşünebilir ama Ebubekir'in düşüneneğini zannetmiyorum. Onun Rize'de mutlu olduğunu zannetmiyorum. O düşünmez, gelmez yani. Kendisine kalsa, kendi kesin gelir.” (Katılımcı 30)

“Onlar da gider, gelirler. Çocuklarını da alıştırırlar. Yılda en az dört kere gelirler. Bu daha fazla da olabilir. Yengelerim de Rizeli. Adama sormuşlar, memleket neresi diye, o da daha ben bekârim demiş.” (Katılımcı 56)

“Ufak birader, sever buraları (Rize'yi) ama eşi, buraları çok seviyor gözüküyor. O, biraderin gelişini engeller. Büyük ağabeyim, yurt dışında

çalışmasına rağmen sık sık gider, gelir çünkü eşi de buralıdır. Eş, büyük bir faktördür, hayatınızı şekillendiriyor. ..." (Katılımcı 80)

Katılımcıların beyanlarına bağlı olarak kardeşlerinin hem Rize'de hem de hayatın sürdürüldüğü başka şehirlerde bir araya gel(ebil)melerindeki aslî etken, anne ve/veya babalarının hayatta oluşlarından kaynaklanmaktadır. Anne ve/veya baba, aile fertlerinin bir arada bulunabilmesi için adeta bir harç ya da tutkal vazifesi görmektedir:

"... Biz, peder, valide hastalık durumuna intikal edinceye kadar burada (Rize'de) buluşurduk, beraber yapacaklarımızı yapardık. Fakat sonra peder, valide rahatsızlanınca buraya gelişimizi nöbete koyduk. Dolayısıyla hepimiz birlikte köydeki işlerimizi yapma oranımız düştü. ... Daha evvel aşağı yukarı birlikte gelirdik, buradaki hayatımız birlikte geçirdi. ..." (Katılımcı 59)

"... Biz, çok görüşemiyoruz, ayda bir görüştüğümüz zamanlar da oluyor, haftada bir görüştüğümüz zamanlar da. Annem, sağ olduğundan dolayı her hafta annemi ziyarete gidiyoruz. Annem ağabeyimde kalıyor, orada ağabeylerimle, kardeşlerimle buluşuyoruz. Onların Rize ile irtibatı aynen benim gibi. Onlar da Rize'ye devamlı giderler. Hiç kopukluk yoktur. Burada (İstanbul'da) görüşme, yaşama olayını annem bağlıyor. Allah gecinden versin, annem vefat ettiği zaman belki de bu kadar sık görüşemeyeceğiz. Annem, harç vazifesi görüyor. Annem olmasa, biz bu kadar bir araya gelemez. ... Şimdi benim çocuklarım amcalarını çok nadir görüyor. Küçük çocuk, amcasını tanımıyor zaman zaman. ..." (Katılımcı 38)

4.8. RİZE'Yİ YAŞANILIR VEYA YAŞANMAZ KILAN ŞEYLERİN NELER OLDUKLARI

Kendileriyle görüşülen katılımcılara, köyleri veya memleketlerinde kendileri için bir yandan yaşanmaya değerli gördükleri diğer yandan ise yaşanmaz olarak düşündükleri şeylerin olup olmadığı, toprakları, aile üyeleri, akrabaları, köylüleri ve bizzat memleketleri ile bağlarını sürdürmeye değer kılan maddi ve manevi şeylerin neler oldukları ve kendilerini bunlardan uzaklaştırmaya sebep olacak şeylerin olup olmadığı sorulmuştur. Verilen olumlu cevaplar arasında ailevî köklerin, bağların (komşuluk, arkadaşlık, akrabalık ilişkileri), hatıraların, mekânların, maneviyatın, hazzın, toprağın, dinlenmenin, huzurun, doğanın, sakinliğin, tatilin ve kültürün öneminin katılımcılar nezdinde ön plana çıktığı görülmüştür. Olumsuz olarak nitelendirilebilecek cevaplar arasında ise iş imkânlarının olmayışı, olsa dahi "darlanılacak" bir yer oluşu, dar görüşlülük, eğitim seviyesinin düşüklüğü, hırçınlık, kaba sabalık, inatçılık, dedikodu, gıybet,

kıskançlık, çekememezlik, riyakârlık, aile içi sorunlar, ihtilaflar, arazi (sınır) kavgaları, yağmurlu bir iklimin ve güneşli gün sayısının az olması, nem ve rutubetin fazla oluşu, betonlaşma, çarpık konut yapısı, trafik, kirlilik, aktivite ve otopark sorunu gibi sebepler dile getirilmiştir. Genel ve özel sebepleri olmakla beraber Rizeli göçmenlerin kendileri için Rize'yi yaşanılır kılan olumlu ve yaşanmaz kılan olumsuz olmak üzere iki farklı konum alış ve bunun etrafında iki tiplene ön plana çıkmaktadır.

Mülâkat kümesine dâhil olan bazı katılımcılar, ailevî köklerin derinliği ne kadar fazla ve güçlü ise bağlılık hissini ve bu bağlılığın sürdürülme gayretinin daha fazla olacağını dile getirerek kendilerini köklerine ve geçmişlerine daha bağlı hissettiklerini beyan etmişlerdir:

“... Bizim köyle yayla arasında bir yer vardır. Orası, gerçek manada köydür. Evler dağıktır. Her evin önünde bahçe vardır. İzinlerde de oraya giderdim. Orayı, çok severdim. Annem, rahmetli olana kadar oradaki evimiz canlı idi. Annem, rahmetli olunca kapandı o ev. Oraya gidemez olduk. Orası tam anlamıyla köy olduğu için bir gece köyde kalıp yukarıdaki yere merze ya da mezra tabir ettiğimiz yere gider, orada kalırdık. İznimi orada geçirirdim. Orada çok yaşlı bir gürgen ağacı vardı. ... Şöyle bir vadi, vadinin şuralarında bir yerde yaşlı bir gürgen ağacı fakat alt taraftaki dalları bir ağaç kadar devasa. Bir de gürgenin şeyi olur, böyle sakal gibi şeyleri olur, böyle teknik adına da bakmak lazım. O, böyle bütün vadiden de görüldüğü için sanki bilge bir ihtiyar bütün vadiyi gözetliyor. Zaten öyle çünkü en az yüz yıllık bir gürgendi o. O, vadinin doğal ve ayrılmaz bir parçası gibiydi. Ne yazık ki, bir köylümüz, bir haris köylümüz onu odun yapmak için yıkmış. Aslında bize göre ortaktı, meraydı o. Nasıl olduysa, ihtilaflı bir biçimde, çok doğru düzgün karara varmaksızın, o güzelim, normalde şimdi buradan bakınca tabiat varlığı olarak tescil edilebilecek hikâyesi uzun gürgenin, altında insanlar kocaman bir gövdesi olduğu için oturacak şeyler yapmışlardı. Altında gölgelendiğimiz, yağmurun altında saklandığımız ve hatta bir yeğenimin cenaze namazını altında kıldığımız böyle bilge bir gürgenden bahsediyorum. Ben, yazın gittim baktım, yıkılmış. Böyle saçları yolunmuş bir şeye benzettim o vadiyi. O kadar hâkimdi ki, o gürgen oraya. Ya da biz öyle kurgulamışız. Çocukluğumuzda gözümüzü açmışız, önümüzde gürgen var kocaman. Bütün vadiden görülebilen falan. Tam da evimiz böyle şurada gürgen varsa, biz de şurada bir yerdeyiz. Tam da şeyimizde bir yerdeydi. Siluetimizdeydi o gürgen. O gürgeni bile arıyorum. Gürgenin varlığını bile arıyorum. Dolayısıyla şunu söylemek lazım. Memleketle irtibatımız, hani ağaç kökü derinlere ne kadar uzanırsa o kadar ayakta durabilir. Ben de öyle inanıyorum. İnsan, ne kadar geçmişiyle barışık, geçmişiyle irtibatlı olursa o kadar güçlü olur, o kadar sağlam ayakta durabiliriz diye düşünüyorum. ... Böyle görüyorum. O taraflarla ilişkiler, biraz da kendi köklerimizle ilişkilerimizdir. Öyle görüyorum.” (Katılımcı 21)

“Levent Ağabey diyor ki, senin ailenin konağı var diyor. Dedenin konağı var diyorsun ve bir bağ kuruyorsun. Kalamasan da benim dedemin bir konağı var diyorsun. Benim diyor, hiçbir şeyim yok diyor. Benim dedemin küçücük bir evi varmış dolayısıyla benim bağ kuracak bir şeyim yok, diyor. Demek ki, bu da bir ölçü belki de. Rahmetli dedem, büyük para kazanmış. Konağa sahip olma o zaman çerçevesinde hatırı sayılı bir itibara sahip olma anlamına geliyor. Sosyo-ekonomik olarak üst seviyeye karşılık geliyor. Çamlıhemşin'deki konaklara bakarsanız diyebilirsiniz ki, bu Rusya'da iyi para kazanmış.” (Katılımcı 2)

“... Beni oralara çeken çok daha güçlü şeyler var. Doğası, kültürel değerleri, aile fertlerinin orada olması, hatıralar, sadece şahsımın değil babamın, dedemin, ecdadımın geçmişi, ... Üç sene dernekçe bizim ecdadın göç yollarını tekrardan yürüdük. Bunu, onları yâd etmek adına yaptık. ... Deredüz mezarlığı var, bölgenin en eski Müslüman mezarlığı, her bayramdan sonra, cumadan sonra oraya gider, ziyaret ederiz. ... Tarihi Kale-i Bala şehitliği de var. ... Bölgemizle ilgili olan tarihe de sahip çıkmaya çalışıyoruz. Sürekli oralarda etkinlikler tertip etmeye çalışıyoruz ki, gençler de bağlılıklarını sürdürsünler diye. ... Galaş (yaylalarda esen sıcak rüzgâr) Tur diye bir organizasyonla Haziran başı büyük şehirlerden Rizelileri Rize'ye götürüyoruz. Benim buradaki gayem, sadece gezmek değil, ben buraları yaşatmaya çalışıyorum. ...” (Katılımcı 12)

“Bir kere ben, şunu kabul ediyorum, burası bizim memleket, ben buranın çocuğuyum. Benim atalarım, dedelerim hep burada yaşamış. ... Ben, evimi atalarımın kalan kısıtlı arazide yapacağım, başka türlü bana mantıklı gelmiyor. Ben, bunu kabullenmişim, bunu sorgulamıyorum artık. Babamızdan, atalarımızdan aldığımız kültürü devam ettirip bizden sonraki nesle aktarmayı çok önemsiyorum. Çocuklarımı da benim gibi köyünü seven, doğayı seven, geçmişi seven birileri olarak yetiştirmeyi istiyorum. Bu, benim için çok önemli. Şu an benim iki erkek çocuğum var. İki de kız olsaydı tekrar çocuk yapacaktım. ... Mesela hanım üç kız kardeşler. Babası İstanbul'da boş vermiş arazilerini, hep dikenlik olmuş. Erkeği olsa daha farklı olurdu. ...” (Katılımcı 46)

“Köye dair her şey beni orada (Rize'de) yaşamaya beni oraya çeken her şey. Çünkü benim ilk benliğim, ergenliğim, gençliğim hep orada cereyan etmiştir. ... Türkiye'nin yaşadığım çok çeşitli yerlerinde de benzer şeyleri hep aradım, bulmaya çalıştım; orman, sis, yağmur gibi. Kendimce onlara bir anlam vermeye çalıştım hep. ... (Cengiz) Aytmatov'un çok güzel bir sözü vardır memleket bağlamında, *Gün Olur Asra Bedel* romanında, memleketini sevmeyen, doğup büyüdüğü toprakları sevmeyen insanlardan kaçın diyor. Onlar sahtekârdır diyor. Bir insan, doğup büyüdüğü toprakları terk edip göç ettiği toprakları daha çok sevdiğini, orayı daha çok benimsediğini söylüyorsa bu insanlar sahtekârdır diyor. Çünkü fitrat, doğup büyüdüğünüz toprakları sevmek üzere kuruldu diyor. Ben, buna çok inanmışımdır, kendimde de bunu çok hissederim. Bunlarla karşılaşmışımdır: İstanbul, Ankara, Londra ne kadar güzel, hoş falan diye düşünülür. İnsanın ilk ergenliği, ilk çocukluğu yaşadığı toprakları sevmediğini söylüyorsa bu fitratta bir sıkıntı var

demektir. ... Doğduğum büyüdüğüm toprakları çok seviyorum. ... Doğup büyüdüğün ve sosyalleştiğin yer, senin köklerini meydana getiriyor. Babam İstanbul'da temelli kalsaydı bence farklı olurdu benim Rize'ye bağlılığım. ... Muhtemelen bunun ben, yüzde doksan böyle olacağını düşünüyorum. Zira bunu sonraki nesilde görüyoruz. Benim yeğenlerim o kadar bağlı değiller yani. Çünkü onlar, orada (Rize dışında) büyümüşler. ... ” (Katılımcı 19)

Bazı katılımcılar ise, doğup büyüdüğü topraklardaki maddi unsurlara kıyasla hatıraların, toprağın, mekânların ve kabirlerin kendileri için büyük bir mana ifade ettiklerini beyan etmişlerdir:

“... Beni köyüme bağlayan bir annemin mezarı orada (Rize'de), Allah babama uzun ömür versin, mezarı orada olacak. (Mülâkat gerçekleştirildikten bir müddet sonra babası vefat etti ve köye defnedildi.) Dedemler, anneannelerin mezarları orada. Ve benim hatıralarım var orada. Beni en çok şey yapan bu iki husustur. Bir annemin ve diğer geçmişlerimin mezarları, onların orada var olması, bir de bizim çocukluk hatıralarımız var. Onun dışında dünya cenneti bir yer doğru ama bunlar sonraki şeyler. Başka dünya cenneti yerler de bulabilirim ama köyüm benim için anlamlı olan yer orası. Hatıralar ve ailevî bağlar. Zaten güzel bir memleket hiçbir sorun yok ama bunun benim için önemi yok. Daha iyi bir memleket var, bu hakikaten olabilir. Güzelliği, bu bahiste benim açımdan bahis konusu edilemez. ...” (Katılımcı 21)

“İnsan doğup büyüdüğü toprağa karşı bir sevdâ besliyor. Bu coğrafyada anılarımız var. Rahmetli babaannem beni altı aylıkken süttten kesmiş, annem daha çok çalışsın diye yaylaya götürmüştü. Beni köyden daha ziyade yayla çeker. ... Benim sahilde deniz manzaralı evim var ama burada Pazar merkezde fazla kalmam. Gelirim hemen yaylaya kaçarım. Köyde anılarım var. Dedemin babasını az da olsa hatırlıyorum. Bu anılar bizi buralara bağlıyor, buraları bizim için çekici kılıyor. ...” (Katılımcı 24)

“Beni, bizatihi toprak bağlıyor her hâlde. Geçmişlerimizin şimdi yaşadığımız mekânlarda yaşamış olması, çok manevî bir haz veriyor. Mezarlıklara gittiğimde kendi soyumdan insanların kabirlerini görünce insanın içine başka duygular geliyor.” (Katılımcı 61)

“Benim Rize ile ve oradaki arazi ile ilişkim bir hazdır. İktisattaki tarifıyla de hazdır. Çünkü dedemin dedesi de orada. Ben, oranın yerlisiyim. ... Benim ilişkim, kısa vadeli rasyonel değil. Mesela oğlum için bu ilişkinin sürdürülmesinin ona büyük yararı olur. Ben, şöyle değerlendirmiyorum. Bir, iki milyon (lira) alabileceğim araziyi ben neden elimde tutuyorum? Benim ilişkim maddiyata, iktisadî akılcılığa dayalı bir ilişki değil, duygulara, hatıralara dayalı, Weber'in aktardığı manada bir ilişki biçimi. Ancak ben, şunu da söylüyorum: Bu ilişki biçiminin esasen uzun vadede akılcı ve rasyonel bir ilişki biçimi olduğunu düşünüyorum. ... Niçin yazlık alınıyor anlamıyorum. On beş günlük bir yazlığın anlamı ne? İçerisinde yetiştiğin, büyüdüğün bir arazide olma, bu büyük bir hazdır. Arazi orada duruyor ve o çayın nasıl yapıldığını biliyorum. Ardımda niye bırakayım ki. Büyüklerimiz

“yerimizi satarsanız hakkımızı helâl etmeyiz” derlerdi. Hep bilinçaltımıza işlenen bir şey var. Yerini satıp giden uğursuzdur diye. Sanki lanetlenmiş gibi. Bir yerde de hayatın dalgalarına karşı insanları korumak için büyüklerin koydukları bir düzen.” (Katılımcı 5)

“Şahıslar, tabi başta gelen şeyler, akrabalık ilişkileri var, sonra mekânlar. Çocukluğumun geçtiği mekânlar özellikle. O zamanki hatıralar. Şimdi oraları dolaştığım zaman bir yakınlık hissediyorum o mekânlara. ...” (Katılımcı 71)

“En önemli etken amcalarımın, akrabalarımın orada (Rize’de) olması. Babamın mezar yerinin orada olması. Orada okurkenki arkadaşlarımın orada olması. Geçmiş hatıralar. Ağaca çıktığım zamanlar aklıma geliyor, özlüyorum o zamanları. Facebook’tan bakıyorum sürekli, özlüyorum, içim cız ediyor. Çay ve yeşilliği gördüğüm zaman, dağları gördüğüm zaman, tulum sesini duyduğum zaman özlüyorum. ...” (Katılımcı 6)

“Toprak, şahıs eksenli çok zayıf. Çünkü kırk sene önce gittiğim köyle, geldiğim köy arasında çok fark var. Kırk sene önce yaşayan insanlar beni köye bağlardı. Beni yeni nesil tanımaz, ben de onları tanımam. Akrabalarımın çoğu da öldü, mezarını görüyorsun. Köyde bir halam kaldı. ... Yeni nesil beni köye çekmez bağlamaz. Hatta daha içli dışlı olsam, bırakır giderim köyden. Kırk sene önceye göre seviye çok düştü. ... Ben, şu an burada olmasam Bodrum’da kendi villamda lüks bir şekilde yaşardım. Ama beni buraya çeken maneviyattır. Ali, Veli, Hasan, Hüseyin değil, kendi duygularım ve maneviyatım. Yaşayamadığımı yaşıyorum şimdi. ...” (Katılımcı 74)

“Hatıralarımız bizim için çok kıymetli. Orada (Rize’de) ilkokul, ortaokul, lise İmam Hatip’i okuduk. On dokuz, yirmi yıl bizatihi üniversite aşamasına kadar orada, o bölgede geçti. Çok hatıralarımız var kişilerle ilgili. Benim Güneysu’da olduğum dönemlerde bakırcısı, kalaycısı, yorgancısı, fırıncısı, sobacısı gibi çeşitli esnaflar vardı. Bu insanları tanıyorum, onlarla hatıralarım var. Onlar, benim için çok cazip hatıralar. Şu an yaşayan esnaflar var. Onlar, benim için çok kıymetli. Çünkü onlar, geleneksel bir kültürü bugüne aktaran köprü insanlar. O meslekleri üzerinden yaşanmışlığı, medeniyeti, kültürü bugüne taşıyan insanlar. Onlar, benim için çok kıymetli. İşte mesela Güneysu içerisinde Sobacı Remzi Dayı var veya Hızır Dayı olsun. ... Güneysu’da eskiden tanıdığım birkaç insanı görmezsem kendimi tamamen de yabancı hissettiğim de oluyor yani.” (Katılımcı 35)

Bazı katılımcılar da anneleri ve babaları başta olmak üzere akraba, eş, dost gibi yakınlarının Rize’de sürekli ve kısmî zamanlı olarak yaşıyor oluşlarından dolayı Rize ile irtibatın kendileri için önem arz ettiğini vurgulamışlardır:

“... Annem, babam hayatta olsalar, köyde yaşasalar ben daha sık giderim. Senede iki, üç defa giderdik yani. İmkân olduğu sürece bayramlar, tatillerde giderdik yani. ...” (Katılımcı 4)

“Bir insanın baba, ata yurduna gelmesi sila-ı rahim her şeyden önce. Bu(nu), çok sırt çevrilmemesi gereken bir şey olarak görüyorum. Şimdi annem hayatta, sırf annemi memnun etmek adına yerine getirilmesi gereken bir şey. Annem Rize’de kendini yalnız hissetmemeli. Biz, gelip gitmeliyiz, ilgilenmeliyiz. Komşularda da sahipsiz bir kadın imajı doğmamalı. ... Bağımı elbette kesmem, tabi ki.” (Katılımcı 27)

“Komşuluk, irtibat, muhabbet, hava şartları, temiz havası. Geçmişe dair hatıralar, beni buraya (Rize’ye) bağlamaz olur mu! Kışın arada bir gene gelirim. Gelirim, arkadaşlarımla muhabbetler, sohbetler. Bunları özölüyorsun zaten. ... Ben, Çaykur’da devamlı çalışıyordum. Buradan göç etme, ayrılma imkânım yoktu. Diğer kardeşlerim İstanbul’dadır. Babam da sağdı. Ben, ne annemi ne babamı, bilsem ki işimden kopacağım, onları bırakıp gitmezdim. Ben, buradan gidersem annemin, babamın üzüleceğini bildiğim için ben, buradan hiçbir zaman kopamadım. Onlar üzülürse, ben de üzülürüm. Ben, fedakârlık yaptım bu anlamda. Belki de ben çaylıklarımı yarılığa verebilirdim. Ama annem, bir de benim sakat kız kardeşim var, bu rençbercilikten kopamadığı için, buradan ayrılmadığı için hayatta İstanbul’a kalamam. Anam buraya alışmış, gelecek bağına, bahçesine çıkacak. Nisan yaklaştığı zaman oğlum ne zaman gideceğiz dediği an benim işim biter. Bir de büyüklerim buraya rahat ettiği için Rize’yi kapatıp da İstanbul’a gidemem. Ya anneni bırakacaksın buraya, tek başına gideceksin. Ben de annemin, babamın bize ettiği hizmet, hürmetten dolayı onları bırakıp gidemem.” (Katılımcı 50)

“Rize’de hatıralarım var. Anneannem, babaannem rahmetli. Amcalarım, teyzelerim hepsi burada (Rize’de), ailem burada. Kuzenlerim var. Biz Almanya’da aile hasreti çok çektik. Bazı aileler vardı, Almanya’da onlar ailecek, tüm akrabalar göç etmişlerdi. Onlar teyzelerini, dayılarını teyze, dayı diye çağırıldıklarında kıskanırdık. Niye benim amcam, halam, teyzem, kuzenim yok diye aile hasretini biz çok çektik. Hatta Türkiye’de akrabalarımızı sevmemiz onlardan çoktur. Çünkü onların Türkiye’de akrabaları var. Biz uzaktık, yoktu akrabamız. Onları ne kadar özlediğimizi, sevdiğimizi tahmin edemeyebilirler. ... Almanya’da komşularımız ailemizdi. ... Ben, Rize’ye geldiğimde teyze, amca demeyi o kadar çok severdim ki. ... Hatırlıyorum burada, bu mahallede, babaannem kurban kesmiştik. Bayramlar yaptık. Amcam kemence çalardı, babaannem(in) oğullarını etrafına alıp horon teptiğini hatırlarım. Yani burada çok anılarımız var.” (Katılımcı 67)

“... Eski dostlarla geçmişten konuşuyoruz ya, rahatlıyorum, nefesim açılıyor müthiş bir şey diyorum ya. Keyfim, zevkim yerine geliyor. İyi ki buradayım (Rize’deyim), iyi ki köyüm var, iyi ki bu insanlar var diyorum. ...” (Katılımcı 75)

“... Akraban, arkadaşın varken görüşmesen bile onlar senin sosyal çevren. ... Şunu düşünmüşümdür, Bodrum’da bir ev alalım, oraya yerleşelim. İyi de tanıdığım kimse yok ki orada. Her şeye yeni baştan başlayacaksın. Tamam, güzel bir yer. İyi de kiminle konuşacak, kiminle vakit geçireceksin. Tek başına kalıyorsun. Buranın (Rize’nin) verdiği bir güven vardır, farkında olsak

da olmasak da en azından bir çevren vardır. Birilerini tanıyorsun, iyi günde kötü günde bir çevren olacaktır. Ha insanlar iyidir, kötüdür o ayrı bir yargı meselesidir yani. Ama başka bir yere gitmen eğer işle ilgili değilse, en büyük sorunun sosyal çevre olur. Ben, önce sosyal çevreye bakarım. Benim için iyi yaşam, fizikî şartlardan önce sosyal çevre gelir. ...” (Katılımcı 76)

“Ben, bir vakte kadar Rizeliler’in hayattaki başarılarını hiperaktiviteye bağlardım. Bir gün halamın oğlu sebze meyve işi yapardı. Onunla beraber Rize’nin belli başlı esnafını dolaştık. Bana dedi ki, hem gezeriz hem de insanlarla görüşmüş olursun, vakit değerlendirirsin. Birçok esnafla görüştük. Ben, orada şöyle bir şey gördüm. Rizeliler, işlerin büyük çoğunluğunun akrabalık ve benzeri ilişkilerle yürüdüğünü keşfetmişler. Onun için ne kadar da sıkıntılı da olsa akrabalık ilişkilerini koparmıyorlar. Zaten dinî bir şey de var, sıla-ı rahim için. Bir yandan çok iç içe olmak istemezler, diğer yandan da tamamen ayrılmak istemezler. Aslında iyi bir ailenin evladı olmak ve bu ilişkileri korumak da ekonomik açıdan bir getiridir. Her şey, hesap üzerine dönmüyor, çoğu zaman ilişkiler üzerine dönüyor. Anlatmak istediğim Rizeli, hemşehrisini başı sıkıştığında dahi güvenilir buluyor. Mutlaka olumsuzluklar var ama ben, kendim bu ailenin ferdi olmaktan çok memnunum. İlişkiler benim için iktisadî rasyonalite açısından da göz ardı edilemeyecek ilişkilerdir.” (Katılımcı 5)

Bütün olumsuzluklarına rağmen Rize ile olan irtibatlarını kesmek istemediklerini dile getiren katılımcıların kahir ekseriyeti, çocukluklarının Rize’de geçmesinden ötürü bağlılıklarının arkadan gelen nesle kıyasla daha fazla olduğunu beyan etmişlerdir:

“... Yani bilmiyorum ama ben burada (Rize’de) rahat ediyorum. Bazıları geliyor bir hafta, on gün daha gençler belki duramıyorlar. Sen, o kadar nasıl kalıyorsun diyorlar. Çocukluğumun burada geçmesinin etkisi olabilir. Alıştığım ve bildiğim bir yer. Zaten İstanbul’da doğup büyüyen çocukların gelmemesinin etkenlerinden biri de bu olabilir.” (Katılımcı 29)

“Demek ki, çocukluğunu geçirdiğin yeri unutamiyorsun. Vaktinde İstanbul ya da Ankara’ya göç etmiş olsaydık, çocuklar oralarda büyümüş olsalardı, bu kadar buralara (Rize’ye) bağlı olamazlardı.” (Katılımcı 50)

Bu hususla alakalı olarak bazı katılımcılar, bugünle geçmişi kıyas ettiklerinde, vaktiyle ailelelerinin kendilerini köylerine götürmelerinden memnuniyet duyduklarını dile getirmişlerdir:

“Çocukluğumun belirli yaz dönemlerinin köyde geçmesi, benim açımdan çok önemli. Çünkü İstanbul’da doğup büyüyen birisi olarak hele hele elektriğin olmadığı gaz lambasıyla aydınlatmanın olduğu zamanları yaşamış biri olarak bana çok önemli kazanımları olduğunu düşünüyorum. Köye dair şeyleri çocuk saflığında ve doğallığında yaşıyorsunuz. Çay topluyorsunuz, taşıyorsunuz. İstanbul’da doğdunuz, şiveniz Rizeli gibi değil

ama hevesleniyorsunuz öyle konuşmak için. Akranlarınızla oynuyorsunuz. Gerçi İstanbul'dayken Kur'an öğrenmiştik ama yazları köyde camiye gidiyorsunuz. Kur'an öğreten hocaların tavırları, hâlleri aklınıza geliyor. O zamanlar, her haneden cami görevlisine yemek götürülürdü. Ezan okumaya heveslenilirdi. Siz, ezan okuyorsunuz ama hoca sizi deniyor, hoparlör açık değil. Hiç pişman olmadım, hiç görmedim. Köyü, kendine has evlerinde bizzat yaşayarak müşahede etmiş oldum, bundan çok mutluyum. Eve giriyorsunuz, toprak bir giriş, ocağın etrafı is karası ile kaplı. Beri tarafa geçtiğimizde ahşap döşemelerde diğer insanların hayatlarını sürdürdükleri yerler. Dolayısıyla köyün bu manada olumsuz hiçbir şeyini hatırlamıyorum. Denizle tanışmamız, şu anki karayolunun yapılmadan önceki sahil boyu yüzme yerlerinin daha fazla olması. Köy bakkalının kendi has hâlleri vesaire. ..." (Katılımcı 23)

Rize'ye dair olumlu düşüncelerin ortaya çıkmasında bazı katılımcılar için doğa, sakinlik, huzur, doğallık, tatil, gezinti, kültür ve benzeri etkenler ön plana çıkmaktadır:

"Olumlu yanı bize göre daha çok. Niye çok? Oradakine (Rize'dekine) göre belki olumlu değildir ama benim orada gece balkonda oturup cırcır böceğinin sesini dinlemek bile beni rahatlatıyor. Yağmurun ağaçlara vuran sesi, beni rahatlatıyor. Evin aşağısından dere akıyor bizim. O derenin sesi, beni rahatlatıyor. Kapının önünden kimse geçmiyor. Mangal yaptığım zaman çoluk çocuğum rahatça çıkıp toprakla, şunla bunla oyalanması, vakit geçirmesi rahatlatıyor. Bunlar, hep güzel. Çocukluğumuz orada geçtiği için mesela derenin kenarından geçerken aklına geliyor torpil atardık, balık yakalardık. Yüzmeyi dere de öğrendik mesela. Eski hatıralar ve bugünkü sessizliği büyük bir etken. ..." (Katılımcı 3)

"... Mesela ben, biraz sonra kendi peteğimi sağmaya gideceğim. Kendi balımı alacağım. Evimin dibinde tavuklarım var, kendi yumurtalarını alacağım. Belki ben, şehir hayatından çok kırsal taşra hayatına merakım, belki de ondan. Bana göre yaşanacak yer buralar. ... İstanbul'un yoğunluğunu gördüğümüzde de biz burada yaşayamayacağız bütün ekip birçok kez söyledik. Benim vücudum, bünyem şehirde yaşayamayacağımı bana gösterdi bir kere." (Katılımcı 45)

"... Beni buraya (Rize'ye) bağlayan tabiat özlemi, yeşilliği ve toprağa duyduğum özlem. Güneyde veya Ege'de bir yer bulsaydım, bahçeli bir ev ve denize yakın bir kayığım olacak, gideceğim balık tutacağım veya bostanımda sebze yetiştireceğim. Mekân, illa Rize olması gerekmiyor. Apartman ve şehir hayatı özlemi gitti artık, bunlara özlem duyuyorum, bu bana bir mutluluk veriyor. Mesela gelecek yıl bahçe düzenlemesi yapacağım, meyve ağaçları dikeceğim. Eski evde kalıyordum. Orada amcamın çocuklarının hanımlarının yaptığı bahçeden salatalık, domates koparıyordum, bu bana çok büyük bir zevk ve haz veriyordu. Manavdan aldığımdan öyle bir hazzı duymuyorum." (Katılımcı 58)

“... Köydeki armudun dalından alacağın tadı ... dereden tuttuğun balık, ne bileyim, adamı etkiliyor. ... Memleketin havası, suyu, denizi tarif etmek zor yanı.” (Katılımcı 63)

“Bence yaşadığımız vatanın her bir köşesi bir cennet. Ama sanki Rabbim bizim memleketimize biraz torpil geçmiş gibi. En büyük etken, doğa harikası olması.” (Katılımcı 65)

“Bir kere Rize, Trabzon bu bölgenin daha önceki kültürü, beni çok etkiliyor. Pontus olsun, Ermeni ve Rum kökenli, kiliselerin ayazmaların oluşu. En son, çok para verip Rize’den kitaplar aldırıldım. Rize’nin eski isimleri, onlar beni çok çekiyor. ...” (Katılımcı 14)

Olumlu ve olumsuz etkenleri birlikte değerlendiren bir erkek katılımcı (22), Rize’nin bağlayıcı ve çekici özelliklerini kendi durumu ve yaklaşımı üzerinden şöyle ifade etmektedir:

“Eğer bir şehirde yaşarken acısıyla, tatlısıyla, hatıralarıyla etkilenmiş, etki altında kalmışsanız o şehir sizi çeker. Ben, görev icabı Türkiye’nin altmış ilinden fazlasına gittim. Ancak bunların bazılarında gezmek için tekrardan gittim. Neden? İlk gittiğimde etkilendim, o etki sonra beni çekti. ... Şehirlerin, toprağın, bölgenin insanı çeken, etkileyen bir tarafı olmalı. Rize, sosyal ve coğrafi olarak insanları çekebilir. Eğer kültürel olarak çok büyük bir aileniz yoksa, çok bağlayıcı bir şeye sahip değil. Aile kültürü büyük değilse, etkisi büyük olan bir bölge değil. ... Rize’deki çoğunluk aile yapısı, küçük ailedir. Hayata tutunmaya çalışan, pragmatik, kendi ayakları üzerinde durmayı hedef edinendir. Aile kültürü, tam oluşmadığından insanların etkilendiği ve beslendiği bir vasfa sahip değil. Beni Rize’ye bağlayan nedir çok kaba hatlarıyla? Doğduğum ev yok, yıkıldı. Okuduğum mektep, yıkıldı. Öğretmenlerim, öldü. Ailemin büyükleri, dedem öldü. Yaya yürüdüğüm yollar değişti. Elli beş, elli altı yaşındayım, değişmeyen hiçbir şey yok. Dolayısıyla şimdi iz ve etki kalmadı. O zaman bir aile bağı olması lazım. Coğrafi ve fizikî bir etki yok. Aile bağı da küçük aile olduğu için çekmiyor yani. ... Ben, nerede yaşayabilirim diye düşündüğümde Burhaniye’yi (Balıkesir) çok rahat düşündüm ama Rize’nin de işte yüksek yerleri var, yaylaları var, sahilde şurası var, orada bir ev alsak falan. Çeken bir şey olmadı. Sağlık sebepleri biraz ağır bastı bende ama diğer hususlarda bir çelişki, düalizm yaşamadım. Kendi sosyal ortamımı sürdüreceğim. Bir ayağım Ankara’da, bir ayağım Burhaniye’de. Ankara’da evim, barkım var. Ankara’yı kapatmam yani. Yazın Burhaniye, kışın Ankara yine böyle devam eder. Anne, baba aradan çıkarsa azalır bu. Ne olur, kız kardeşler olur. Ne olur, onlar da azalır. Kültürel anlamda aile bağı denilen şey, mesela Trabzon’da bildiğim Eyüpoğulları diye bir aile var. Eyüpoğulları ailesinin, aile olarak her şeyi var. Doktoru, hâkimi, tüccarı, esnafı, eşkıyası, evliyası, futbolcusu var. Her şeyi var, ailenin bir kültürü var. O kültür, bireyleri ister istemez bir şekilde çeker. Bizim Rize’de öyle çok büyük aile yok mesela. Benim köyümde öyle büyük bir aile yok mesela. ... Geleneksel, güçlü ve karizmatik aile kültürü denilen şey, yüzyıllık, iki yüz yıllık geçmiş olan bir

şey. Bizim Rize'deki aileler biyolojik ailedir. ... Henüz oturmadı, oluşmadı. Rize'de bunun kolay oluşabileceğini sanmıyorum. Coğrafya ve şehir küçük. Hayat şartları belki zor. ... Zorunlu göç veriyor. Tarih ve nostalji şuuru yok. ... Rize'de asıl bağlayıcı ne bilmem.” (Katılımcı 22)

Rize'ye dair eskiyle şimdiki kıyas eden katılımcıların bir kısmı, bilhassa mekânda, mimaride ve sosyal hayatta olumlu ve/veya olumsuz farklılıkların meydana geldiğini, bir kısmı ise gündelik hayat içerisinde Rize ile vaktiyle gidilen yerler arasında herhangi bir farkın artık kalmadığını beyan etmişlerdir:

“... Güneysu belki de imar açısından hızlı da değişti. Bizim Karadeniz Bölgesi'nde eskiyi korumak gibi pek bir şey yok. Aslına uygun şekilde inşa etmek de yok. Bizde eski değersiz şeydir. ... Sadece Karadeniz'de değil, tüm Türkiye'de eski atılması ve kurtulması gereken bir şey olarak görülür. Eski yapılar yıkılır, yerine yeni yapılar kurulur. Ahşap ve taş yapılar yıkılır, yerine betonarme yapılar yapılır. Güneysu'da da bu anlamda belki birçok şeyi kaybettik. Belki sanatsal olarak bize bir şey ifade etmiyordu ama bunlarda bizim hatıralarımız vardı. Benden önceki neslin çok büyük hatıraları vardı. Onların kopması, belki de bizi biraz soğutuyor. Benim Güneysu'ya yılda belki de üç kere gittiğim zamanlar da oluyor ama Güneysu ile bir yabancı ilişkisi gibi bir ilişkim oluyor. Yerlilik ilişkisi ancak evime, mahalleme çıktığım zaman biraz daha yerlilik ilişkisi doğuyor. ...” (Katılımcı 35)

“... Eskiden olumsuz yönler vardı ama şimdi daha dışa dönük yaşıyor giyim kuşam konusunda işte başını örtmek, pantolon giymemek falan. Eskiden daha tutuculuk vardı, şimdi daha açılmışlar. O zamanlar eskiden çocukken çok isteksiz geldiğimi bilirim köye. Şimdi çok daha rahatız, herkes çok daha rahat, insanlar öyle. Herkes dışarıda yaşadığı için, dış dünyayı gördüğü için o eski baskı da kalmadı, yeni nesle baskı eskisi gibi yok. Eskiden o baskı vardı ve ben severek gelmezdim o yüzden. Ama şimdi her şeyiyle çok seviyorum köyü. Yaşın etkisi de var tabii. Belki on sene sonra üç hafta değil de üç ay kalmak isteyebilirim. Çocuklarım da isterse tabii ki. Yaşın mutlaka etkisi var. ...” (Katılımcı 53)

“On iki ay hayatını idame ettirebileceğin, çoluk çocuğunun eğitimini sağlayabileceğin bir alt yapı olmadığı için göç ediyorsun. Şimdi bakıyorsun her şey var, okul da var, eğitim de var. Aslında bir kere İstanbul'a gelmiş ve düzen kurulmuş olduğu için hayatına İstanbul'da devam ediyorsun. Rize'de bana itici gelen, beni oradan iten bir şey yok yani. Şimdi şehirli ile köylü arasındaki fikirlerin hepsi örtüşüyor, bir fark kalmadı. Herkes, her şeyden haberdar. Mesela köydeki kahvede ne konuşuluyorsa Fıstıkağacı'daki (Üsküdar) kahvede de aynı şeyler konuşuluyor. Televizyona bakıp aynı yorumları yapıyorlar. ... Rize'nin cezbedici tarafları hava temizliği, gürültü yok, burada (İstanbul'da) markette bir liraya aldığını orada (Rize'de) da bir liraya alıyorsun. ... Şu an yaptığım işe denk bir durum olsa Rize'de, Rize'ye dönüşü düşünürüm.” (Katılımcı 16)

Bir erkek (5) ve bir kadın katılımcı (65) için Rize'deki arazi ve çaylıklardan müteşekkil mülkler, göç sürecinde “başarısız olma” ihtimaline karşın her daim kollanıp gözetilmesi gereken şeyler olarak zikredilmiştir. Ancak başka bir erkek katılımcı (37) ise, Rize'yi “kriz anlarında sığınılacak bir liman” olarak değerlendirmemektedir:

“... Halamlar, ben üniversitede okurken her yeri diken kaplasa, emekli olsan, gelsen, yine aç kalmazsın derlerdi. Bu güven, insanı cesur kılıyor, bir dayanağın var. Olmazsa giderim diyorsun ve sana bir cesaret veriyor. ...” (Katılımcı 5)

“Akrabalarımın birçoğu hâlâ memleketimizde yaşıyor ya da yaz aylarında orada toparlanıyoruz. Memleketle bağların kopmamasının en büyük sebebi, bence oraya duyulan özlem ve sonrasında maddi anlamda çay tarlaları. Birçok akrabam, şehirlere göç etmesine rağmen asla çay tarlalarını satmıyorlar. Geri dönüş olduğu takdirde hayatlarını idame ettirebilecekleri bir dayanak olması sanırım.” (Katılımcı 65)

“... Benim işimdeki sıkıntılı durumlarımdan dolayı bir ara gidelim Rize'ye, yerleşelim gibi bir fikriyat oluştu. İş ciddiyete binse ne olur diye detaylı konuşmuş değiliz. Kriz anlarında sığınılacak bir liman olarak değerlendirmemek lazım. Bir kadın, sabite yerleşmek istiyor ama bende öyle bir hayat beklentisi yok. Rize'de annemin evi var, kendi evim var, dayılarımın evleri var. Dayılarımın kapıları her zaman açıktır bana, bundan asla bir şüphem yok. Bunlar, beni kriz anlarında gidip Rize'ye yerleşmeye teşvik etmiyor. Rize, benim vatanım, memleketim, orası her zaman gidip göreceğim, doğasına çıkıp dolaşabileceğim, kafamı dinleyebileceğim bir yer. Kriz anında kaçılacak bir yer olarak görmüyorum, orası benim vatanım.” (Katılımcı 37)

Olumlu düşüncelerin olumsuz düşüncelerle iç içe geçtiği cevaplar içinde katılımcılar arasında nispeten genç yaşta olanlar, yaşça büyük olanlara kıyasla Rize'ye dair daha fazla olumsuz düşünceye sahipken, aynı zamanda Rize'de doğup belli bir süre hayatını sürdüren ve belirli bir seviyede hatıraya sahip olanlar da vaktiyle ayrıldıkları mekânların, insanların ve benzerlerinin değişimine dayalı olarak olumsuz düşünceler beyan etmişlerdir. Bilhassa orta yaşın üzerinde olan katılımcıların birçoğu, Rize'nin kendileri nazarında kötü yanlarının olduğunu ancak bu gibi şeyleri görmezden geldiklerini, en azından gelmeye çalıştıklarını dile getirmişlerdir:

“Kötü yanı var ama onu göz ardı etmeye çalışıyoruz. İyi yanı fazla olduğu için kötü yanını görmemezlikten geliyoruz. ... İyi şeyler yanında bunlar

unutuluyor. Denizcinin fırtınada denize lanet edip limana geldiği zaman rahatlaması gibi bir şey.” (Katılımcı 3)

“Sadece bizde değil, Rize'nin her köyünde anlamsız birçok aile, kardeşler, komşular arasında çekişme, huzursuzluklar vardır. ... Hep söylenir “köyü çok seviyorum ama ha bu gıybeti olmasa, millet birbirinin arkasından konuşmasa.” ... Köyümüzden bazı örnekler, ya satmışlar tüm araziyi büyük şehre gelmişler ya da spesifik bir olayı bahane ederek köye kızmıştır, terk etmiştir toprağını, başka bir yere gitmiştir. ... Hangi şart olursa olsun, asla toprağına kızmamayı yeğleyecek bir insan olduğumu düşünüyorum. Orası bizim beldemiz, fizikî olarak orada yaşamamıza engel olsa bile o topraklara kızmamamız gerektiğine inandım. ... Şu an Esenler'deyiz, İstanbul'un varoşu. Ama ben, şu muhabbeti sanki köydeki armut ağacının dibinde yapıyormuşum gibi hissediyorum. ... Geriden gelen neslin de bu arzunun ve duygunun yaşamasını dua ederim, isterim.” (Katılımcı 11)

“Dedikodu, hainlik, çekememezlik, ufkun dar oluşu. ... Belli seviyelerde muhabbetini yapıyorsun ama bunlar oradan seni uzaklaştırmıyor. Çünkü seni, oralara çeken çok daha güçlü şeyler var. Doğası, kültürel değerleri, aile fertlerinin orada olması, hatıralar, sadece şahsımın değil babamın, dedemin, ecdadımın geçmişi, ...” (Katılımcı 12)

Katılımcıların nezdinde Rize'yi yaşanabilir bir yer olmaktan çıkaran olumsuzlukların arasında ise köyde yaşayanların dar görüşlü olmaları, Rize'ye gittiklerinde kendilerine yabancı gibi bakılması ve davranılması, köyde sürekli kalmalarının istenmemesidir. Birlikte yaşamının öğrenil(e)mediği, eğitim seviyesinin düşük kaldığı ve Rize'de geri bırakılanlardan farklı olarak sosyal sınıfın ve dünyanın değiştiği de katılımcılar tarafından dile getirilmektedir:

“Kimseyle sorun yok ama insanların bakış açısı, kültürü, yaklaşımı sana karşı daha farklı, daha değişik bakıyor sana. Köye gittiğim zaman, insanlar daha değişik bakıyor. Adeta bir yabancıymışsın gibi. Ama ilk aşamada böyle oluyor, uzun süre kalsan, belki bu ortadan kalkar. Köyde yaşayanlar dar kalmışlar, kendilerini geliştirmemişler. ...” (Katılımcı 6)

“... Biz, büyük şehirlerde birlikte yaşamayı çok iyi öğrendik. ... Memleketimizdeki insanlar henüz birlikte yaşamaya alışkın değiller, hitap şekillerinde dahi problemler var. ... Bu durumlar bizim göç etmemizle alakalı değil tabi. ...” (Katılımcı 13)

“... Rize'de birçok insan, dünyayı yaşadığı köy çerçevesince görmüş, onun için dünya orası. Başka bir yer yok. ... Ufacık araziler için kavgalar çıkmış, göç etmek zorunda olan aileler olmuş. ... Bunlardan dolayı öfkesine yenilmiş, katil olmuş. ...” (Katılımcı 17)

“Sadece biraz daha eğitim seviyesinin artması gerekiyor. Biraz kibar olmaya çalışıyorum. (Gülüyor.) Biz STK'larla yabancılarla Rize'ye gidiyoruz. Hizmet sektöründe servis olayı çok çirkin. ... Biz, belli başlı gazeteci ve gurmelerle

gittik. Onlar, yaşadıklarını elinde telefon ve tabletlerle anında yazıyorlar. ... Garson istediğinizi önünüze koymak değil resmen kafanıza vuruyor. ...” (Katılımcı 32)

“Sevmediğim bir hususu insanı. Belki benden, belki onlardan kaynaklıdır o konuda bir şey diyemem ama her gidişimde işin doğrusu bir kavgam vardır. İnsanıla anlaşamıyorum. İstanbul’da bir sürü Rizeli’yle tanışıp çok iyi diyaloglar geliştirirken, Rize’de iletişim problemi yaşıyorum. Rize’nin yerlisiyle iletişimde bir başarı sağlayamadım. Bu da muhtemelen Rize’ye bakışımı olumsuz etkiliyor. ...” (Katılımcı 37)

“Rize’de yakınlarımız tarafından sizin zaten İstanbul’da her şeyiniz var, neden Rize’ye sahip çıkıyorsunuz gibi bir baskı var. Rize’ye gittiğimiz zaman samimiyet bulamıyorum. Hissediyorum, sürekli olarak köyde olmamızı istemiyorlar. ... Oradakilerin bu şekildeki davranışları bizi etkilemiyor. ... Sonra bize muhtaç da kalıyorlar, işleri düşüyor. ... Belki de oradaki yaşantı, insanları bu hâle getiriyor. Ben, bile bir ay yaşasam belki öyle düşünmeye başlayacağım. ... Birkaç gün sonra bıktırmaya çalışıyorlar. Misafir olduğumuzu hissettiriyorlar. ... Basit çekişmeler, çekememezlikler var sürekli. Bazıları bu yarışta kazanıyor. İyi beceriyorlar bu işleri. Mesela izniniz olmadan ağaçlarınızı kesiyorlar. Onlar için önemi yok ama benim için o ağacın bir dalı çok önemli. ...” (Katılımcı 41)

“... Bizim buranın insanı erken parlar. ... Köy kültürü belli, onun dışına çıktığınız veyahut ayrı hareket ettiğiniz zaman bir şekilde dışlanma oluyor. Veya bu durumlardan etkilenme durumunuz oluyor. Köylerde işlerinin insanlar kaba kuvvetle ve yüksek sesle konuşulduğunda olacağına inanıyor. Büyük şehirlerde insanlara nazikçe bir şey söylediğinde karşıdaki insanlar da nazikçe cevap veriyorlar. Ama burada birine nazikçe bir şey söylediğinde sanki ondan bir lütuf istiyormuşsun gibi algılanıyor. Dikkate alınmama ve farklı anlamlar çıkarma durumları oluyor.” (Katılımcı 56)

“İnsanları küçümseme açısından şey yapmıyorum. Doğdum, büyüdüm, çocukluğum geçmiş fakat sınıfımız, dünyamız değişti. Bu gerçeği kabul etmek gerekir. Her defasında havadan sudan muhabbet olmaz ki. ...” (Katılımcı 58)

“... Karşıdan karşıya geçerken adama, “bana vuracaksın” dedim. “Korktun mi” dedi bana. Ben de “hee korktum” dedim. “Bir şey olmaz” dedi bana. ... İnsanlar böyle davranmaya alışmış. Ben, Türkiye’ye ayak uydurmaya alışmışım. Gerektiğinde kavga da edebiliyorum. ... Ben, Rize’de yabancılık çekmiyorum. ...” (Katılımcı 70)

Bu olumsuz hâllere ek olarak bilhassa Rize’de hayatını sürdürenlerin hırçınlık, kaba sabalık, inatlık gibi kötü davranışlarda bulunduğu, dedikodunun, gıybetin, kıskançlığın, çekememezliğin, riyakârlığın, malayani muhabbetlerin, aile içindeki sorunların, arazi ve sınır kavgalarının, bunların üzerine süren ihtilaf ve davaların

çok sık bir şekilde karşılaşılan sorunlardan olduğu kendileriyle görüşülen katılımcılar tarafından beyan edilmiştir:

“... Aileler arasında bile, bizim bir kısım amcalar kanlı bıçaklıdır birbiriyle. Nedir? Arazisine yol vermedi. Sen verdin, ben vermedim. Şu an bir kısmı birbiriyle konuşmuyor. Bu, kötü bir şey. Şuradan iki metrelik yolu versen ne olur. Bizde öyle mal sevdası vardır ya. Karadeniz’in de en büyük şeyi inatlığın olması.” (Katılımcı 3)

“... Ben, isterim ki, komşumun, akrabamın, hemşehrmin ekonomik durumu çok iyi olsun, çok iyi makamlara gelsinler. Neticede ben ondan yararlanırım, memleketim yararlanır. Bizim insanımızda böyle bir sıkıntı var, bizim Karadeniz’de var. Bizi genelde milliyetçi bilirler, aslında değiliz. Ben, onu görüyorum bu gurbette. Birbirinin ayağını kaydırmak için olağanüstü bir çaba var. ... Ekonomik ve makam, mevki olarak böyle bir çekememezlik var. Benim yok, senin de olmasın pozisyonu var.” (Katılımcı 38)

“... Buraya geldiğim zaman bazı akrabalarımız para istiyorlar. Haset ediyorlar, sıkıntılarını kusuyorlar. Kendi aralarındaki çatışmaları bize yansıtıyorlar. Arkandan konuşuyorlar. Dedikodu var. Yarıcı her sene bir bahane uyduruyor. Bunlar beni rahatsız ediyor. ...” (Katılımcı 73)

“Bizim toplumun değer yargıları, öyle sağlam temellere oturmuyor, beni en çok rahatsız eden şeyler budur. ... Köyde, komşuya gidip geleyim, sürekli diyalog halinde olayım gibi düşüncem yoktur. Ama insanlarla ilişkilerim gayet iyidir. ... Rize’de, hayat alanı olarak mantık dışı, toplumu geren bir hava var. Diğer kardeşlerim bu konuda benim gibi değiller, ciddiye alırlar bu tip şeyleri, ben biraz daha modern düşünürüm. Değer diyorum ama çok değer olarak kabul etmiyorum çünkü yoz bir kültür. İnanılmaz bir mahalle baskısı oluşturuyor. Çocukluğumdan beri, beni hep böyle ortamlar itmiştir, hep tartışmışımdır. Ben, köye ev yaparken bile öyle dedikodular yaptılar ki, nerede buldu bu kadar parayı gibi şeyler söylediler. Hâlbuki ben çok fazla para harcamadım. Ben, sadece o evi yaparken bir arkadaşımınla beraber bir sene projede saatlerce çalıştım, bozdu, yaptım, özel bir ev yaptım. Fazla para harcayarak yapılan bir iş değil, akıl harcayarak yapılan bir iş aslında. Herkesin öyle bir alanı var ama kimse çevresini benim yapmaya çalıştığım gibi dizayn etmeye çalışmıyor. ... Bunları bana diyen adamın benim beşte birim kadar geliri yok, üç, dört tane dairesi vardır. ... Köyde yaşamak hakikaten çok zor, bu anlamda şehir daha rahat. ... Köyde ilişkileri çok samimi bir boyuta taşımamak lazım. Belirli bir yerde tutmak lazım. Aksi takdirde çok sıkıntı yaşarsınız. Benim bu tavrımı köydeki herkes bilir, bana yaklaşırken de bir desturları her zaman var. Ben, bunu biraz da bilerek yapıyorum çünkü ciddi sorun yaratır. Ben, bunu diğer kardeşlerime de söylüyorum. Burada bir on beş gün kalıyorlar, bakıyorum hemen psikolojileri bozuluyor. ... Kendimce bir kontrol mekanizması koydum. Hakikaten bazen burada yaşanmaz dedirten şeylerle de karşılaşıyorum. Bizim bu bölgelerde sınır kavgaları, aile içi sürtüşmeler, dedikodular, laf taşımalar, çekememezlikler, gıybet hep olan şeyler. Aile içinde sıkıntı yaratan şeyler özellikle eşler. Biz kardeşler, aile içi işlerimizde eşlerimizi hiçbir konuda

dinlemeyiz. Mesela çayı şu anda ben topluyorum, parasını ben alıyorum. Benim kardeşlerim asla bir şey söylemezler ama duyuyorum eşler konuşuyorlar, bu işte bize çay da göndermiyor, bilmem ne. Hiç ciddiye almam ben onu. Onlar da almazlar. Bu işin sırrını biz kardeşler olarak kendi aramızda çözmüşüz biz. ...” (Katılımcı 78)

“... Rize’den beni iten, yaşadığımız ihtilaf ve dava. Başka herhangi bir şey yok. Komşu ve akrabaların Rize’de çok sorduğu bir soru: Niye çocuğun olmadı? Kabahat sende mi, kocanda mı? Kocan daha önce evli miydi? Onun çocuğu var mıydı? Böyle şeylere hep maruz kalıyorum hep. Bu da hâliyle keyfimizi kaçırıyor.” (Katılımcı 14)

Bazı katılımcılar ise bilhassa il ve ilçe şehir merkezlerinde her geçen gün artan betonlaşma, çarpık yapılaşma, trafik, kirlilik, aktivite ve otopark sorunlarından şikâyet etmişlerdir:

“... Beni, Rize’ye bağlayan mekânlar. ... Mekânların değişmesi, dönüşmesi beni üzüyor. Zamanın durmasını istemem. O, çok muhafazakârlık olur. Bana uygun bir davranış şekli olmaz. Benim düşünce yapıma, hayata bakışıma uygun bir davranış şekli olmaz. Ben, Çayeli 9 Mart Okulu’nda okudum. Orası yıkıldı, yeniden yapıldı, etrafında yeni büyük binalar çıktı, arada küçücük kaldı. Şunu yapamadık. Değer üretimi budur. Siz 9 Mart Okulu’nu o tarihi özellikleriyle korursunuz. Etrafını açarsınız, şehrin yükselen binaları içerisinde boğmazsınız. Bütün anlamıyla beraber modernleştirirsiniz. O zaman değeri yeniden üretmiş olursunuz. Yalandan üzerine tahtaların konulduğu beton bloku değil de yatay şekilde hatırladığımız, bildiğimiz 9 Mart şeklinde bir okul yaparsınız. Modern ihtiyaçları karşılayan değerlerden kopartmayan, insanları anlam dünyalarından kopartmayan bir yapı inşa edilebilirdi. Bunu bir çeşme, ortak alan için de düşünebilirsiniz. ... Çayeli’nde Yaka’da Yaka Camii vardır, taş cami. Annemin bizi çocukluğumuzda götürüp okuttuğunu bilirim. Orada şehitlikler vardır. ... Fatih’in paşalarından birinin orayı inşa ettiğinden bahsedilir. Eski, 1500’lü yıllara dayanan bir yer. O cami ve etrafında bulduğum huzuru ve hissettiğim dinginliği, ben hiçbir büyük camide hissetmedim. ...” (Katılımcı 19)

“... Rize değişti, gelişti ama betonlaşma üzerine çirkin bir hâle büründü. Rize’nin gelişimi, coğrafyası ve geçmişine bağlı olarak değişmesi gerekiyor. Ben, Rize’de ahşap ve taş evler görmek istiyorum. Hele köylerde altı, sekiz katlı binaları görmek istemiyorum. Soruyorum, merkezde yirmi, otuz katlı binalarda işiniz ne, derdiniz ne? Diyorlar ki, köylerde çürüdük, bıktık. Biraz da tepeden bakalım diyorlar. Zaten köyün, dağın başından bakıyorsun zaten. ... Bu çirkinlik nedir? Otuz katlı bina arkada beş katlı bina gölgede kalmış, çürüyor, yok oluyor. ...” (Katılımcı 32)

“Doğrusunu söylemek gerekirse, bizim ... Köyü, buradan bakınca köy vasfının çok uzağında bir köy. Bizim ... Köyü’nde ne yazık ki, otopark sorunu vardır, çevre kirliliği vardır, gürültü kirliliği vardır. Adı üstünde ...,

diğer köyler böyle değil ama bizim köyümüzün talihsiz bir tarafı var. Yaylalarımıza da yollar henüz yeni yapılıyor. ..." (Katılımcı 21)

"... Özellikle Pazar'ımızda akşamları çoluk çocuğu dondurma yemeye çıkaracağımız, gidebileceğimiz yer, mekân sorunu var. Ardeşen, Fındıklı gibi yerlerde mekânlar var. Orada çözüyoruz. ... Bir sinema, aktivite, ne bileyim çocuklar için imkânlar biraz daha kısıtlı. İnşallah havaalanı ile birlikte o imkânlar biraz daha artar. Sosyal donatı alanları çoğalır. En azından şehir özlemini fazla hissetmeden o süreyi orada geçirebiliriz." (Katılımcı 63)

Bazı katılımcılar da Rize'de sürekli yağmurun yağıyor oluşunu, güneşli gün sayısının azlığını, nem ve rutubetin fazlalığını kendileri ve eşleri için olumsuz özellikler olarak beyan etmişlerdir:

"... Çok yağmurlu olması benim için sıkıntı değil ama eşim için pek cazip değil. ..." (Katılımcı 13)

"... Memleketin iki tane handikabı var. Biri güneşi az. Mesela gurbetçi biri, tatile gelebilir bir haftalığına. Bir hafta yağmur yağar, hiçbir şey anlamaz, zehir olabilir. İkincisi de yaylalara çıkılacak, gezilebilecek yaz döneminde anormal bir nem var. ..." (Katılımcı 46)

Rize'yi içinde yaşamaya değer kılan veya değersizleştiren hususların dışında, esasen çok daha genel bir sorun olması bakımından köylerin boşaldığı, köylerde tabiatın zarar gördüğü, değiştiği, tipik bir köyün artık kalmadığı ve bilhassa kış aylarında kimsenin köyde barınmadığını, kalabilecek olanların bile il ve ilçe merkezlerinde kirada dahi olsa ikamet etmeyi tercih ettikleri bazı katılımcılar tarafından beyan edilmiştir:

"Köyün tabiatı hariç, aslında köy kalmadı demek lazım. Şimdi büyük şehirlerde süratli değişimle insanlar daha fazla ilgileniyorlar. Hâlbuki vakia bu değil, Türkiye'de köy kalmadı. Bizim köyümüz de kalmadı. Bizim köyümüz tabiat olarak duruyor gibi gözüküyor. Aslında tabiat olarak da durmuyor. Mimarisi alt üst olmuş vaziyette. Bütün Rize, Trabzon köyleri. O güzelim mimarisinden eser yok yani. Düne kadar gelmiş olan mimari tahrip edildi. Bunu ancak işgal kuvvetleri yapabilir. (Gülüyor.) Bunu yapıyoruz. Devletin de hiçbir hassasiyeti ve sorumluluğu yok. Akıl alacak iş değil bu. ... El birliğiyle memleketimizin kültürel varlıklarını imha ettikten sonra geride ne kalır, tüketiyoruz. Bu bölge, bir alabalık cennetiydi. Sekiz, on yaşında çocuklar dereye gider, sepetle alabalık tutarlardı. Bugün alabalık avlamak isterseniz, belki birkaç gün gezersin, belki bir tane yakalarsınız. ... Derelerin suyu, uluslararası ölçüklerin çok üstünde kesildi. ... Bizim köyde Haziran ayından başlayıp Kasım'a kadar yirmi üç, yirmi dört çeşit armudu vardı. Şimdi bu armutların ya iki ya da üç tanesi, beşten fazla olduğunu zannetmiyorum, bunların hepsinin türleri bitmiştir. ... Suni gübre, buranın toprağının yapısını, tabiatını değiştirdi. Ben otuz, kırk sene sonra, özellikle

bu HES'lerden de çok ciddi bir şekilde etkilenecek, nem oranının azalması dolayısıyla bu bölgenin tabiat şartlarının da çok süratli bir şekilde değişeceğini düşünüyorum. Yeşil azalacak, birçok çeşit ortadan kalkacak. Birçok bitki, sebze ve ağaç ortadan kalkacak. Bal olacak da değişecek. ... Burası katledildi ve ormaniye tarafından katledildi. Niçin yapıldı bu, bilmiyorum. Sıfırlandı ve sıfır fideler dikildi. Orada otuz beş metre yüksekliğinde istisnai gürgenler vardı, ladin ağacının bir türü. ... Bunların hepsini kestiler, orman arıcılığının hepsi, o gürgen ağaçlarında yapıldı.” (Katılımcı 59)

“... Köylerde daha çok insan yaşıyordu. Bu kadar ev alma gibi hırsları yoktu. Şimdi ev alacak, ne yapması gerekiyor, para kazanması gerekiyor. O, birinci plana geçti. Maddiyat, her şeyden önce gelmiş gibi gözüküyor. ... Genelde insanlar akraba ilişkileri ve insani ilişkilerden ziyade maddi ilişkileri ön plana almışlar gibi gözüküyorlar. Böyle bir gidişat var. ...” (Katılımcı 71)

“... Şimdi kışın çok zor, bir mahallede iki kişi var. Kışın kiminle yaşayacaksın? Kendi başına televizyon seyredeceksin. Yapabileceğin hiçbir şey yok. Kitap oku, oku bıkar insan ya. Birilerine gidip geleceksin. ...” (Katılımcı 20)

“... Kışın okey oynardık, kahvede okeye dördüncü bulamazdık. İnsanlar on dakikalık yol için köyde kalmıyor, kışın ilçede daire alıyor. Kışın hasta olsun, köyde telefon falan olmasa, öldün, gittin. Eskiden köydeki mahallede teravîh namazı kılıyorduk, o kadar kalabalık olurdu ki. Şimdi orada bir amcam ve karısı var. Bir tane komşuları yok.” (Katılımcı 47)

4.9. “ELHAMDÜLİLLAH RİZELİYİM”

Aslî olarak görülen toprak ve cemaatle bağların sürdürülmesinde kazanılan ve/veya kaybedilen herhangi bir şeyin olup olmadığı, pişmanlık duygusunun hissedilip hissedilmediği gibi hususlarda yöneltile sorulara cevaben katılımcıların beyanlarından Rize ile sürdürülen veya sürdürülmeye çalışılan irtibattan ve bunun için katlanılan, üstlenilen maliyet, külfet ve fedakârlıklardan ötürü (i) pişman olunmadığı, (ii) pişmanlık ve üzüntü duyulduğu, (iii) bu iki düşüncenin arasında kalındığı ve (iv) Rize için hiçbir şeyin yapılmadığı şeklinde tarif edilebilecek tepkiler ortaya çıkmaktadır. Pişman olmadıklarını beyan edenler; kesin dönüş yaptıkları için memnuniyet duyanlar, tarihi yapılara sahip çıktıkları için huzurlu olanlar, toprağını muhafaza ettiğini düşünenler, Rizeliliğin hep kazandırdığına inananlar, bu anlamda “Elhamdülillah Rizeliyim” diyenler yanında böyle bir bağlılıktan dolayı zarar görmediklerini ve kaybettikleri herhangi bir şeyin olmadığını ifade edenlerden oluşmaktadır. Beyanda bulunanlar, Rize için üstlendikleri, katlandıkları maliyet, külfet ve fedakârlıkların kendileri için hiç de

önemli olmadıklarını vurgulamaktadırlar. Ayrıca sürdürülen ilişkinin maddi yönünden çok manevi yönünün kendileri için daha ağır bastığını beyan edenler de olmaktadır. Üzüntü ve pişmanlık duyanlar ya yapamadıklarından ya da yaptıklarından dolayı bu duyguları yaşadıklarını beyan etmektedirler. Daha sıkı bağlar kuramadıklarından, çocuklarına bağlılık aşılayamadıklarından, cenaze ve düğün gibi merasimlere iştirak edemediklerinden, tarihi yapıların yıkılmasını engileyemediklerinden, arazilerine sahip çıkamadıklarından ötürü pişman ve üzgün olanlar bunlardan bazılarıdır. Bunun yanı sıra ellerinden geleni ve hatta bundan daha fazlasını yapmaya çalışanlar ve Rize’de ol(a)mayıp da yaşadıkları şehirlerde Rize ile ilgili dernek ve vakıflarda görev almaya gayret gösterenler de bunlar arasındadır. Ancak Rize’ye dair bilhassa hemşehricilik bağlamında hiçbir şey yapmadıklarını beyan edenler olmaktadır.

Kendileriyle görüşülen katılımcılara, toprak ve memleket ile bağların sürdürülmesinin kendilerine herhangi bir şey kazandırıp kazandırmadığı, aksine bu durumun herhangi bir kayba sebebiyet verip vermediği, bu hususta “keşke yapmasaydım” veyahut “iyi ki yapmışım” denilebilecek şey(ler)in ne(ler) oldukları sorulduğunda, katılımcıların kahir ekseriyeti bu hususlarda pişman olmadıkları şeklinde beyanlarda bulunmuşlardır:

“... Siz, anne sevgisini açıklayamazsınız ki. Bazı şeyleri açıklama şansınız yok. Yaptığın masraf vesaireden pişmanlık duymazsın. Bazı şeylerin kıymeti de yok zaten. Yani kıymetini veremezsiniz. ... Yaptığım harcamalar hiç gözüme gelmiyor çünkü bunları kıymetlendirme şansınız yok. Bu irrasyonel bir durum. Ben, bu sene altı kişi, araçla geldim. O çocukların gelirken harala gürelesi. Niye geliyorsunuz buraya? Sırf bu duyguları yaşamak ve yaşatmak için. ... Sonuçta hiçbir pişmanlık duymuyorum. Buraya gelmemin çok farklı amaçları var, hem çocuklarım için, kendim için, annem ve babam için. Tam tersine, geldikçe daha da gelesim geliyor. Bağlılığım giderek artıyor benim. Her sene düzenli olarak gelmeyi sürdürmeyi istiyoruz. Yeğenler, kuzenler birbirlerini görüyorlar, kaynaşıyorlar. ...” (Katılımcı 72)

“... Ben, askerdeyken Avustralya’ya yazıldım. Çoluk çocuk alıyorlardı genç yaşta. Eğer evliysen çoluğunla çocuğunla seni kabul ediyordu Avustralya hükümeti. Bazen demişimdir, keşke gitseydim. Gitmedim, annem vardı, bilmem ne. ... Ben, köyüme gelmekten mutluyum. Hoşuma gitmese dönerim, giderim İstanbul’a. Pişmanlığım yok. Güzel bir hayat yaşadık.” (Katılımcı 25)

“... Rize’de siyaset yaptım. Rize’ye bir şeyler katma adına ciddi mücadelelerimiz oldu. Ben, birey olarak, sivil toplum kuruluşu yöneticisi olarak, siyasetçi olarak Rize için üzerime düşenleri yaptığıma inanıyorum. Dolayısıyla bir pişmanlığım yok.” (Katılımcı 33)

Aynı zamanda Rize’ye kesin dönüş yapıp da memnuniyetini ifade edenler, tarihi yapıları onardıkları için mutluluk duyanlar, toprağını muhafaza ettiğini düşünenler, Rizeli olmanın ve bağlılığı sürdürmenin hep kazandırdığına inananlar, “Elhamdülillah Rizeli’yim” diyenler, zarar görmediklerini ve kaybettiği hiçbir şeyin olmadığını dile getirenler olmakla birlikte, bu ve benzeri şeyleri yaparken üstlenilen, katlanılan maliyet ve külfetin hiç de önemli olmadığını vurgulayanlar olmuştur:

“Buraya (Rize’ye) dönmekle iyi ki yapmışım diyorum. Daha erken yapmalıydım, dedim ya cesaret edemedim. Evli değilken, bekârken yine buna benzer bir teklif gelmişti. O zamanki düşüncem şu idi, yıllarca İngilizce öğrendim, bu iş için kafamı patlattım, gecemi gündüzüme kattım, İngilizce ile alakalı bir iş yapmaya devam edeyim diye düşündüm. O yüzden hiç düşünmedim. Sonra baktım bazı şeyler anlattığım gibi farklı. Dönmeye karar verdim, döndüğüme de pişman değilim yani. Pişman olduğum şey, daha erken dönmeliydim. Bir kere, onu yapmadığım için pişmanım. ... Çocuklarıma daha çok vakit ayırıyorum. Burada annemle, babamla iç içeyim. Akrabalarla gidip geliyoruz. Bu manada da iyi ki dönmüşüm diyorum.” (Katılımcı 62)

“Rize’den uzaktayken gelip gitmenin tabii ki bir maliyeti var ama o maliyete katlanıyorsunuz. ... Bunlardan bazen şikâyet etsen de bunlar kaçınılmaz şeyler. ... En nihayetinde ben, buralıyım diyorsun. Rasyonelite işine bakarsan benim Rize’nin merkezinde kalmam lazım. Bırak apartman dairesini, bir lojmanda kalsam ... benim için elbette maliyet daha az olur. Ben, Rize’ye iş için geliyorum, çalışma yaşamımın bir parçası olarak buradayım, ben yine oradayım, Ardeşen’deyim. Ha, bu rasyonel değil, rasyonel olması için benim başka bir yerde olmam gerekir. ... Belki başka bir şehirde, sosyal olarak imkânlar daha iyi olurdu, belki kazancın daha iyi olurdu. Belki mesleğinde daha iyi ilerleyebilirdin. Yok, rasyonel o şekilde olurdu. Diğerleri duygusal. Çünkü buralıyım diye buraya gelmeyi tercih ettim.” (Katılımcı 76)

“Ben, toprağı muhafaza ettiğime çok memnunum. Çok akıllıca ve rasyonel bir iş yaptığımı (düşünüyorum). Bu, bir itibardır her şeyden önce. Her insan için on, on beş bin lira aylık müreffeh bir hayat için yeterli oluyor. Ondan sonrasını güç için topluyorsunuz. Öyle bir yere sahip olmak da insan için bir güçtür, itibardır yani. Hayır, hiç olumsuz bir tarafı yok. Çok memnunum.” (Katılımcı 5)

“... Rizeli olmakla ilgili hiç kötü bir şey yaşamadım. Allah’a şükürler olsun. ... Elhamdülillah Müslümanım nasıl denirse, Elhamdülillah Rizeli’yim

demeye başladım ben. İnadına da diyorum bazen, inadına Rizeli'yim. ...” (Katılımcı 42)

“Rize’yi her zaman sevdim. Bana kaybettirdiği bir şey var mı? Şu anda en azından aklıma kaybettirdiği bir şey gelmiyor. Kazandırdığı çok şey var. Rizeli’yi Türkiye’de birçok yerde seviyorlar açıkçası. O yüzden okurken, gurbetteyken, askerdeyken önümüz açılmıştır hep. Rizeli olmak hiç engel olmadı, hep artı oldu. En azından yüzleri gülümsetti.” (Katılımcı 45)

“Sosyal hayatta, kazanımlarını zaman zaman hayatımda gördüm. Hemşehricilik olayı bile büyük şehirde malum önemli bir etken. Bazı kapıları açabiliyor. Olmasın dediğim bir şey olmadı. Oraya bağlılığımın ya da oradan gelmemin bir zararını görmedim.” (Katılımcı 3)

“İstanbul ve Rize arasında gidip gelmenin hele de beş kişilik bir aile için bir maliyeti var. ... Biz, her şeyi kazanç odaklı değerlendirmedığımız için maddi olarak kaybımız oluyor ancak bağlılık kazanıyoruz, ana yurdunda sıla-ı rahimler yaptık. Topraklarımızda bulunmanın hazzını yaşadık. Ekonomik fayda hesapları yapmadık ama bizim aidiyetimizi arttıracak, vatanımıza bağlayacak şeyler için hareket ettik.” (Katılımcı 17)

“Bana o kadar maliyet diyebileceğim bir yükü olmadı. Rize için maliyetli bir şey yapmış olsam da pişmanlık duymam. Memleket derim, maliyeti yük olarak görmem, bulmam. İyi ki üniversiteye (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi’ne) müracaat etmişim diyorum mesela. Rize ölçeğinde üniversitede iş yapmayı iyi bir şey olarak görüyorum. ... O açıdan isabetli olmuş. Onun dışında köyde az, çok ev yapma yatırımları olabiliyor. Benim kendime ait bir ev yapma niyetim var. Var olanı restore etme niyetimiz var. Bunların maliyeti var ama gözümüze gelmez.” (Katılımcı 71)

Bunlardan başka ellerinden geleni yapmaya çalıştıklarını, daha fazlasını yapabilmek için uğraştıklarını ve bu bağlamda bilhassa Rize ile ilgili STK’larda görev almaya gayret gösterdiklerini beyan edenler de olmuştur:

“Pişmanlık duyduğum herhangi bir şey yok. STK’larda görev almaktan, iyi ki yapmışım diyebilirim. Orada çünkü karşılıksız çalışıyorsunuz. ... Sıkıntılar oluyor faaliyetleri tertip ederken ama sonunda insanların gülmesi, size teşekkür etmeleri sıkıntıları unutturuyor, siz de iyi ki yapmışım diyorsunuz. ...” (Katılımcı 32)

“Ben, bir kamuoyu görevlisi olarak, bir gazeteci olarak, ticarete atılmış bir insan olarak memleketime vermiş olduğum hizmetlerin hiçbirinden pişmanlık duymuyorum. Keşke biraz daha vermiş olabilseydim keşke. Rize, bana Rize sevdasını, Rize aşkını kazandırdı. Rize’de doğmaktan memnuniyet duyuyorum. ... Ben, Rize’nin savaşını bu kurum, kuruluşlarda veriyorum. ... Ben, TÜRSAB’da Rize’ye turizm akımı nasıl sağlarız diye mücadele veriyorum. ...” (Katılımcı 36)

“Kendi adıma da Rize’den bir şey almak değil de kendim Rize’ye ne verebilirim onun derdindeyim. Mesela ... Derneği’nde (İstanbul) sosyal işler

başkan yardımcısıyım, ama bunu her yerde söylemiyorum fakat ben o dernek için ne yapabilirim onun derdindeyim. ... ” (Katılımcı 39)

Olumlu cevaplardan farklı olarak ise, çocuklarına Rize ile ilgili hasletleri aşılıyamadıklarından, katılamadıkları cenaze ve düşünlerden, tarihi yapıların yıkılmasını engelleyememekten, daha sıkı bağlar kuramamaktan, arazilere sahip çıkamamaktan ve Rize’de ikamet edilmesinden ötürü çocuklarının eğitimi öncelmemelerinden dolayı pişmanlık duyan katılımcılar da vardır:

“... Ben, köyüm için maddi, manevi harcadıklarımı eksik bile görüyorum. Keşke daha fazla harcama yapsaydım köyüm için. Mesela yayladaki evler göçmüş. Masraf edip yapacağım oraları da. Keşke sahip çıksaydım. Bu sadece maddi bir varlık için değil. Orası ecdattan kalan bir eserdir. ... Eski zamanları yaşayamazsın ama yanında insan olursa eskiyi canlandırarak yaşamaya çalışırım, faydasını görürüm yine.” (Katılımcı 75)

“... Köyümle ilgili pişmanlığım, bir tanesi şu. O zaman ben daha gençtim. Şimdiki gibi bu görevim yoktu. Köyümüzün merkezinde bir tarihi cami vardı. Yontma taşı. Bodur minareli. Böyle taştan bir yapı. Memleketten ayrıldıktan sonra daha kendimize daha çok gelememişken yıktılar ve oraya Doğu Karadeniz’in herhangi bir bölgesinde göreceğimiz klasik uzun minareli falan, o zaman da yetmiyormuş, yetmiyordu Cuma ve bayramlarda sığmıyorduk. Köy sığmıyordu, köy kalabalıktır. Doğu Karadeniz’in en kalabalık köylerinden ... Köyü. O eseri yıktılar, o benim içimde bir vicdan yarasıdır. Şimdi olsa gider, kendim fiziken onu yıktırmam. Ayrıca ... (katılımcının işgal ettiği makam) olarak onu tescil ettirirsem, kimse de onu yıkamazdı. Tabi o zaman tescil filan köylülerin hiçbirisinin şeyi olmadı. Çok yazık edilmiş o camiye. Sürekli içimde uktedir her köye gidişte, o camiye görüşte. Hatta fotoğrafını da bulamadım o eski caminin.” (Katılımcı 21)

“... Bazı sorunlu intikal arazileri var. Babaannemin bazı mallarına haksızca el koydular. Şimdi diyorum ki, keşke o zaman kavga çıkarsaydım, diyorum. ... Gasp ettiler. ... Gittim Güneysu Tapu Müdürü’ne bu işin üzerine gidecektim ama babam aradı beni. Babaannemin evi vardı, onun üzerine oturdular. Bizim mala ihtiyacımız yok. Hatıralarımızı korumaya çalışıyoruz. Zaten o malları kullanıyorlar. Bize bir yansıması olmuyor. Keşke bu işlerin üzerine gitseydim. Üzüntüm budur. ...” (Katılımcı 41)

“Yapmaktan pişman olduğum şeyler var. Onlardan biri de şu. Yalova’dayken tatillerde Ankara’ya giderdim. Rize’ye gelmiyordum. Anneler gelince Almanya’dan onlarla Rize’ye geliyordum. O zaman dedem ve babaannem yaşıyordu. Onlarla daha fazla vakit geçirebilirdim. ...” (Katılımcı 73)

“Pişmanlık duyduğum şey, geç kaldım diyorum. Keşke bu duyguları on sene önce hissetseydim, düşünseydim. On sene para kazanmasaydım, şimdiki gibi on sene daha fazla yaşasaydım diyorum. ...” (Katılımcı 74)

“Rize’ye gelmeseydim çok daha fazla gelirim ve statüm olacaktı. Çocukların eğitimi için Rize’ye dönmemiz beni hep düşündürür. Acaba çocuklara haksızlık mı ettim diye. Çok daha iyi şartlarda eğitim alma, yetişme imkânları vardı. Çünkü eğitim açısından burası sorunlu bir bölge. ... Oğlum başarılı bir çocuktü onu iyi yetiştiremediğimi düşünüyorum. ... Büyük şehirlerin özellikle Ankara’nın bu konuda çok daha iyi olduğunu biliyorum. ... Çocuklara karşı da bu yüzden biraz kırgınlığım var, onlara karşı kendi içimde. ...” (Katılımcı 78)

Bazı katılımcılar ise, Rize ile olan irtibatlarının kendileri için maddi olmaktan çok manevi kazanım yönünün daha ağır bastığını belirtmişlerdir:

“Bugüne kadar, köyün bana kazandırdığı herhangi bir şey olmadı. Çünkü kırk sekiz yaşındayım, bugüne kadar çay toplamaya gitmedim, çay parası da almadım, maddi olarak herhangi bir katkısı olmadı bana. Manevi olarak yaptığım kültürel çalışmalar için yaşlılar, kaynak kişiler manevi olarak bir katkı sağlamış oldu bana. Bunun dışında da pek bir şey hatırlamıyorum, aklıma gelmiyor.” (Katılımcı 7)

“Manevi anlamda o kadar çok ki kazandırdıkları. Hâlâ köyüme gitme hayali kurduğumda, ah şimdi basma elbisemi geçirsem üzerime, ayağıma kara lastikleri, yürüsem ... (köyünün ismi) yollarında. Sorsalar bana "sen çimin kizisen" diye. Binlerce şükür etsem, bu toprakların torunu, kızı olduğum için. Çok şükür ki, orada bir ev yaparak memleketimizle bağlarımızı koparmamış olduk.” (Katılımcı 65)

Vaktiyle üniversite tahsili için Rize’den ayrılan, mezuniyetinin ardından tekrar Rize’ye döndükten sonra meslekî gelişimi için bir süreliğine İstanbul’a yerleşip ardından tekrar Rize’ye dönerek düzenini kuran bilgisayar mühendisi bir erkek katılımcı (56), Rize’ye dair pişman olduğu herhangi bir şey olmadığını ancak meslekî gelişimi için Rize’den İstanbul’a gitmesinin kendisine çok şeyler kattığını vurgulamıştır:

“Çok pişman olduğum bir şey yok, çok şükür. ... Keşke İstanbul’a değil de Ankara’ya gitseydim veya keşke farklı bir bölüm yazsaydım gibi durumlar yok. Her durumun kendine göre getirisi ve götürüsü oldu. İyi ki, ilk başta Rize’de çalışmaya başladığım merdiven altı yazılım firmasından ayrılmışım. Oradan ayrılıp İstanbul’a gitmem, hem meslekî olarak hem kültürel olarak bana çok şey katmıştır. Rize’de kalsaydım o firma bana İstanbul’da öğrendiklerimin binde birini öğretmezdi. ... Büyük şehir kültürü, hatta iş yeri kültürü diye bir şey öğrendim.”

Rize’ye dair hiçbir şey yapmadıklarını açık yüreklilikle beyan eden katılımcılar da vardır:

“Rize’ye dair hiçbir şey yapmadım. İyi bir Rize milliyetçisi değilim ama bu Rizeli olduğumu inkâr etmek anlamına gelmez. Çıkardığım dergiye Rize’nin adını vermeyi tercih ettim. O tercih de benimdi arkadaş grubumuz arasında. (Rize ile alakalı yayınlar neşreden) ... diye bir vakfımız var. O vakfın, müteveli heyet üyesiyim. Ama hemşehri derneklerine ve toplantılarının hiçbirine katılmadım. ... Neden katılmadım? Buralar siyaseten ve ekonomik olarak iş araştırma merkezleri. Yani bir hemşehrilik bağıyla alakalı değil. İş kovalama yerleri, ben sevmem öyle şeyleri. Hiç anlamlı gelmemiştir bana. ... Atıyorum çiçekseverler toplantısı olsa giderdim. ... Bu Rize kültürünü küçümsediğim, reddettiğim, inkâr ettiğim anlamında değil. Kendi sosyalleşme algım içerisinde hemşehrilik kültürü, çok önemli bir yer teşkil etmiyor. ... Klasik hemşehri kültürüne sahip değilim. ... Benim bir ... Vakfı’nda mensubiyetim var o da Hamza’nın zorlamasıyla. Kitap çıkarıyorlar onlara katkı sağlıyorum. Bunu bir hemşehri olarak değil kitaba olan ilgim dolayısıyla yapıyorum. Hemşehrilik olarak elbette ama hemşehrilik kısmı önde değil. Beni tetikleyen asıl unsur hemşehricilik değil. Mesela Rize’nin tarihi şahsiyetlerini çalışıyorlar. Bursa’yı da yapsalar desteklerim. Önemli olan benim için tarihi şahsiyetlerdir. Rizeli olmaları arka plandadır.” (Katılımcı 22)

4.10. HATIRALAR

İnsanı, aslî olarak gördüğü toprağına ve cemaatine bağlayan en önemli unsurlardan biri de hatıraları olmaktadır. Orada doğup büyümüş olmak, oradan başka bir yere gidilmiş olsa dahi hafıza ve hatıraların köklerinin o mekânlarda olması uzun yıllar geçse bile zihinlerde unutulmayacak izlerin kalmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda ağırlıklı olarak güzel, iyi ve fakat bazen de kötü hatıralara sahip olunduğu görülmektedir. Sık sık hatıraların unutulmadığı, duygulandırdığı, hüznlendirdiği, üzülmeye neden olduğu, düşündürdüğü, kıyaslamalara sebebiyet verdiği ve derin ve tarifsiz bir özlemi yaşamaya vesile olduğu beyan edilmiştir. Bundan başka ise iyi ve/veya kötü hatıralara sahip olursa dahi bundan dolayı üzülmeliklerini, duygulanmadıklarını hatta aslî olarak bilinen toprakta doğup büyümemeye ve erken yaşta oradan ayrılmaya bağlı olarak hiçbir hatırasının olmadığını beyan edenler de vardır.

Kendileriyle görüşülen katılımcılar arasında bilhassa Rize’de doğup büyüyenlerin hemen hemen hepsi, Rize’de yaşadıkları süre içerisinde mekâna ve cemaate dair olumlu ya da olumsuz hatıralara sahip olduklarını beyan etmişlerdir. Rize’ye gidildiğinde mekânlar, eski hâllerine göre farklılaşsa da, çocukluk ve/veya gençlik arkadaşlarının hâlet-i ruhiyeleri değişse de yaşanan o eski günlerin zihinlerinde

canlandığını beyan eden katılımcılar, bu hisleri Rize'den başka şehirlerde ve hatta ülkelerde yaşarken de hissettiklerini ve hatıraların sık sık akıllarına geldiklerini söylemişlerdir:

“Çok sık hatıralarımın aklıma geldiği oluyordu. Hep şunu düşünüyordum, ne yapsam etsem de motoruma atlasam, gitsem mi memlekete diye. Memleketi gezsem, dolaşsam diye çok düşüncelerim oldu. Ancak o zamanlar yapamadım.” (Katılımcı 62)

“... Almanya'dan Türkiye'ye gidiş geliş hâlleri, babaannem, dedem, tabiat güzellikleri hep zihnimde. Çocuklarımın böyle hatıralarının olmasını isterim. Özellikle oğlumun bunları yaşamasını, bilmesini isterim. Torunlarımın dahi bunları yaşamasını isterim. ... Mesela çocuğun biri sadece apartmanda büyümüş, kısıtlı vakitler doğayla karşılaşmış. Ben, iyi ki öyle şeyler yaşamadım. Biz tabiatla, doğayla daha iç içe yaşadık. ... Ben, çok İç Anadolu insan tanıyorum. Köyelerine gelmişler, biliyorlar ama hiçbir bağlantıları yok. Tam manasıyla göçmen olmuşlar. Karadeniz'de bu pek olmuyor. Eşime diyorum bunu, onun Adana ile hiçbir bağlantısı yok. Bir kere gittik Adana'ya. ... Mesela Konyalı biri İstanbul'a yerleşiyor, gerisi ile irtibatı kopartıyor, ne gidiyor ne de sahip çıkıyor. ... Babam, bize aşığı yapmış biz fark etmeden, ben de çocuklarıma o aşığı yapmaya çalışıyorum aslında, söze, dile somut bir şekilde dökemiyorum ama mevzu bu sanki. ...” (Katılımcı 73)

“Babam tek öğlandı, dedem de bizi el üstünde büyütmüştür. Dedem, bizi çok aşırı duygularla severdi. Onun için dedemin kelimeleri aklımdan geçtikçe kıyamazsın yani. Dedemin bu emeklerine karşı, belki yeterli olamadıysa bile onlara erişmeye çalışıyorum. ... Yoksa buranın hatırası ve geçmişlerimin emeklerine duyduğum minnet, başka bir özelliği yok bunların dışında.” (Katılımcı 77)

Birçok katılımcı, unut(a)madıklarını söyledikleri, kendilerini tarifsiz şekilde duygulandıran, hüznölendiren ve zaman zaman da üzülmelerine sebebiyet veren şeylerin olduğunu da beyan etmişlerdir. Verilen cevaplarda acı ve tatlı hatıralar, doğal güzellikler, anne, toprak için verilen emek, yoksulluk ve hüznün ön plana çıkmaktadır:

“Yaş ilerledikçe o günleri düşünüyorsun. Mesela ilkokul biri orada (Rize'de) okudum ben. Sadece bir sene. Her oradan geçişte aklıma o gelir. Yol yok, dereden karşıya geçiyoruz bir ağacın üzerinden, çantan açıldı, bütün kitap, defter dereye gitti. Mesela bunu hiç unutmam. Bu, beni hep duygulandırır mesela. Ne günler yaşadık. Hep aklıma gelir. O kadar yolu yürüyerek okula gitmek. Tek başına, kilometrelerce okula yürürdük. Bizden daha yukarıdakiler vardı. Onlar, iki saate yakın yol gelirlerdi. O kadar da yukarı çıkarlardı. Şimdi onları düşününce, ya diyorsun biz neler yaşamışız. Ama

hepsi güzel anılar olarak hatırımda, hiç kötü olarak yer etmedi.” (Katılımcı 3)

“... Çocukken aç değiliz ama yoksuluz, hiçbir şeyimiz yok, sadece karnımız tok. ... Bizde dükkân (buğday) ekmeği diye bir kavram vardı. Hastaya dükkân ekmeği götürülür. Helva, bugün kıymetsiz bir şey gibi durur. O zaman helva da lüks bir şeydi. Müthiş bir ziyafettir. ... Hacı pastası diye bir şey vardır. Bizim çocukluğumuzda çok az sayıda insan Hacca gidebilirdi. Hacdan dönen insan, çocuklara yönelik hediyeler, ikramlar verir. Bugünkü un kurabiyesinin yuvarlak hâlinde olanına bizde Hacı pastası denir. Rize’yi bilmiyorum ama Güneysu’da vardı bu. Çocukluğumda unutamadığım şeylerden bir tanesi de buydu. ...” (Katılımcı 11)

“... Mesela, horon oynamayı çok seviyorum. Bir düğüne çağrılmayıp sesini duyup da beni neden davet etmediler diye üzülüp ağladığımı hatırlıyorum. ... Meğer davetiyeyi arkadaş cebinde unutmuş. ... Bu, gerçek bir hikâyedir. ...” (Katılımcı 12)

“... Orada bizim bir dağımız vardı. Bizim kendi dağımız. Ben, kimse daha bilmiyorum, dağı olan birilerini. Dedemin orada dağı vardı. (19)71 yılında, babam hiç istemese de, kız kardeşlerinin zoruyla, tek ortak şey de oydu zaten, sattılar onu. O dağa, küçüklüğümde biz giderdik. Çok güzel bir yerdi. Böyle teleferiklerin geçtiği, şelalelerin olduğu, güzel bir dağdı. Yani o dağın satılmasına çok üzüldüm. Hatta babam da şeker hastası oldu, o dağ satıldıktan sonra. (Hüzünlü bir ifade ile anlattı.)” (Katılımcı 14)

“... Çanakkale Yenice, Kaz Dağları’nın eteğinde bir ilçe. Bir hemşehrimiz vardı, terasında oturur kahve, çay, sigara içer, muhabbet ederdik. Kaz Dağları’nın üzerine sisin çöktüğü, hafif yağmurlu olduğu akşamlarda, Çağlar Hoca ile beraber çok ağladık biz. O da Raşot’tan (Çayeli) çıkmış, çocukluğu orada geçmiş biri. Ondan sonra Yenice’ye yerleşiyor, öğretmenlik yapıyor aynı zamanda fırıncı. ...” (Katılımcı 19)

“... Rahmetli babaannemle çobanlık yaparken oturduk, bir tarafta Çayeli, bir tarafta yaylalar gözükyor. Babaannem dedi ki, daha bir yaşına gelmemiş bir düğemiz³⁷ vardı. Şu düğeyi satacağız dedi. Neden dedim. Para lazım dedi. Dedim hiç mi paramız yok, bakkala yazdıralım. Ben de dokuz, on yaşındayım. Bir yerden bulamaz mıyız falan, çok sıkıştırdım babaannemi. Denize bakarak ilginç bir şey söyledi. “Yok oğul, yok yok yok” dedi. Babaannemin yok oğul, yok yok yok deyişini hiçbir zaman unutmam. Yokluğun ne demek olduğunu bilen bir insan. Evde sütü yokken, kardeşinin çocuğu olduğu için sütünü evine getirmeyip kardeşine götüren bir insan. Elindeki, avucundakini dağıtan bir insan. Kapısının önüne sofrayı kurup mahallenin çocuklarını toplayıp yedirip, içiren, dağıtan, paylaşan, inanılmaz bereketli bir insandı. Bir katık süt yapardı, o süttten yoğurt yapardı, bir hafta, on gün yeterdi. Bir katık süttten o kadar yoğurt çıkar mı? Çıkıyordu işte. Bereketli bir insandı, biz paylaşmayı falan ondan öğrendik. Başka bir şey

³⁷ Boğaya gelmemiş iki, üç yaşında dişi dana, düve (Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori=derlay&kelime1=d%C3%BCge, erişim tarihi: 21.10.2018).

daha öğretti bana. Köye ilk gittiğim seneydi. Rahmetli küçük amcam, on altı yaşındaydı. Ben, köye gittim, o da gurbete gitti. ... Dağa çıkarken ayağımda lastik, kocaman bir armut düştü yuvarlandı, lastiğime çarptı. Ben de şehir çocuğuyum aldım, hart diye ısırđım. Babaannem çabuk çabuk tükür onu dedi. Hemen tükürdüm, elimden attım. Babaanneme dedim ki, ilaçladılar mı bunu? ... Yok, oğul, yok ilaçlamadılar dedi. Hak olur, hak olur dedi, o bizim değıil, başkasının dedi. Daldan düşüp ayağımanın dibine gelen armudu bile yememeyi öğretti bize. ... Biz, öyle bir kültürle büyüdük, onları da onlardan aldık. Mesleğim boyunca hiçbir yanlış yapamadık. Otuz senedir yapamadık. Terazi elimizde, doğru tartсын diye uğraştık. ...” (Katılımcı 20)

“... Çocukluğumda annemin çektiğı sıkıntılar aklıma geldikçe hep üzülürüm. Annemin şu anki yatalak hâlini, ben hep ona bağılarım. O, beni çok üzer yani, hâlâ da üzer. Özellikle kadınlar için bizim köylerimizde normal bir çalışma yok. Annemi çocukluğumda hatırladığım, koca bir çamaşır leğeni, sürekli çamaşır yıkayan, ahırda affedersin birkaç tane inek, onların otuydu, yemeğıydi derken, işte çay bahçeleri, bir şeyler dikilecek, kazılacak, çocuk sekiz tane, bir de rahmetli babaannem “iyi kaynana” imiş. Bütün bunları düşündüğümde, annemin en azından ben huzurlu bir hayat sürdürmediğini görüyorum. Annem, aşağı yukarı on senedir bu durumda yani. ... Hep hastalıklarla geçmiş. O, beni çok üzer. Geçmişe bakıp da üzöldüğüm nokta odur.” (Katılımcı 28)

“Ben, Rize’de yalnız kaldığım zaman kendimi yalnız hissetmiyorum ama Rize dışında yalnız kaldığım zaman buraları çok özlediğimi biliyorum, hatırlıyorum. Ben, Rize’ye dönüş kararı verdiğimde kararımın çok aptalca ve yanlış bir karar olduğunu oradaki (Ankara’daki) çevrem söylediler bana: Yanlış yapıyorsun, nereye gidiyorsun, bu olacak iş değil... Kardeşlerim, yanlış karar verdiğimi söylediler ve beni desteklemediler. Ama ben, hiç kimseyi dinlemedim, hiç kimseyi. Tabi, ben geldiğim zaman benim annemin de benim üzerimde çok ciddi bir etkisi var. Ben, Rize’den gittiğimde annem üzöldü, pek bir şey demedi ama ben bunu hissettim. Üzöldü ama çok üzöldü. Bir zaman annemi telefonla aradım Ankara’dan. Ne yapıyorsun anne dedim, kim var evde dedim. Ses geliyordu, “kim olacak televizyon da” dedi. (Gölüyor.) O sözü hiç unutmuyorum. Rize’ye geldim ve iki yıl sonra annem vefat etti. İyi ki Rize’ye geldim dediğim şeylerden bir tanesi de odur mesela. İyi ki gelip annemle burada yaşadım. ... Duygusallık anlamında beni en çok etkileyen şey o.” (Katılımcı 78)

“Köy aklıma geldiğı zaman tulumuma sarılıyorum, başlıyorum tulum çalmaya. ...” (Katılımcı 31)

“... Her gün desem belki mübalağa olur ama o doğduğum yeri hatırlamadığım zaman yoktur. Eskiler ona maskat-ı re’s diyorlar ona. Maskat-ı re’s, başın düştüğü yer demek. İnsanın başı çıkıyor ya, önce başın yere değıdiği yer. ... Enteresan bir sevgidir o. Orada doğmuşum, tabi çocukluğumun bir kısmı orada geçti. Sonra her yaz oraya gittik. Oranın havası, suyu, bambaşka bir güzelliğı var tabi oranın. O, hiç aklımdan çıkmaz. Bu evden çok orayı hatırlarım. ... Bu köyde de birçok hatıralarımız var. Mesela ilkokul var beş yıl veya üç yıl hafızlık var mesela. Onlardan çok,

orayı hatırlarım. Oranın havası, hâli, sebebini de tam anlamış değilim. Böyle bir sevda.” (Katılımcı 49)

“Ben, size anlatırken bile ağlamamaya kendimi zor tutuyorum. ... Anılar, hep burada (kalbine elini bastırıyor). Rize ile ben çok şeyi bağdaştırıyorum: Aile, huzur, baba evi, ... (Yabancı ülkelerden geçerken kendilerini emniyette hissetmediklerini, bilhassa Bulgaristan’da arabalarını çekip uyumadıklarını ifade ediyor. Ancak Türkiye’ye girdikten sonra kendilerini emniyette hissettiklerini anlatıyor.) Rize’ye giriş de vatan ama başka bir şey, nasıl anlatayım, bal kaymak gibi. O duyguları tarif edemem, yaşanılır ancak hissedilir. ...” (Katılımcı 67)

Bazı katılımcılar ise geçmişte hayatın sürdürüldüğü mekânların, oralarda yaşananların ve insanların, zihin ve gönüllerinde unutulmayacak izler bıraktığını ve bunlardan ötürü tarifsiz mutluluk yaşadıklarını beyan etmişlerdir:

“Çocukluğumuz güzel geçti bizim. Bir sıkıntımız olmadı. Hayatımız dükkânda geçti. Çarşıda bizim dükkânımız vardı, hemen belediye bloklarının altında. Üçel’in (Rize Merkez’de helva ve şekerleme dükkânı) yan tarafı bizimdi, arkaya doğru devam ediyordu. Ben küçükken dört, beş yaşımdan beri Cumartesi, Pazarlarımız hep orada geçti. Akşamlarımız orada geçti. Okuldaydık, çıkınca dükkâna giderdik. Güzel günlerdi. Denizciler Caddesi bomboş bir sokaktı. Orada güvercin yakalamak için uğraşırdık. Araba doldururduk, boşaltırdık. Yüz metre araba kullanacağım diye akşama kadar hamallık ederdik. İş bitirince ödül olarak denize giderdik. Hep zevkliydi bunlar yani. Bunlar sık sık aklıma gelir. Ramazan da güzeldi. Zaman zaman insanın ister istemez aklına geliyor. Hoş bir tebessüm oluşturuyor.” (Katılımcı 34)

“... Köyde kaldığım on seneyi dolu dolu yaşadım. Çok duygulanıyorum. O kadar seviliyorum ki köyde. Mide rahatsızlığı geçirdim o zaman, hastaneden çıktım, yaşlı bir teyze arabayla geldiğimi fark etti, getirdi bana sıcak süt. Yine başkası ev baklavası yapmış ben severim diye, yolun kenarında beni bekliyorlar. O sevmeyi hissetmek kadar güzel bir şey yok ki. Bunlar kazanabileceğim en büyük hasıllattan, paradan daha değerli benim için. ... İstanbul’da da çok sevilirim. Ama köydeki başka bir şey. ... Köyde o kadar çok anı var ki. Mahallenin kadınları, kızları bana çok değer verirdi. Başkasının arabasına binmezlerdi.” (Katılımcı 47)

Bazı katılımcılar ise yaşadıkları eski günlerini ve arkadaşlarını çok fazla özlediklerini hatta bu tip şeylerin rüyalarına dahi girdiğini, o anları tekrar yaşamak istediklerini dile getirerek bilhassa yurt dışına çıktıklarında özlemlerinin daha fazla arttığını, oraları sürekli Rize ile kıyasladıklarını ifade etmişlerdir:

“Ağlama yok da yalnız çok düşündüğüm şey var. Şunu söyleyebilirim size, ben o kadar hâlâ orada yaşıyorum ki, ben rüyamı her zaman Rize’de

görüyorum. Özlem var, çocukluk ve gençliğimizin bir kısmının orada geçmesiyle ilgilidir sanıyorum.” (Katılımcı 38)

“... Rahmetli Hamit Dedemle kahvaltımızı çok iyi yaptık. (Kible) Dağ Camii’ne çıkacağız, eski hâli tabi var. Zeytinleri beğenmeyip yemiyoruz. Dedemle birlikte iki saat yol yürüdük, çıktık camiye. ... Karnımız acıyıp acıkıyor, yemediğimiz, suratına bakmadığımız o zeytini nasıl yiyoruz bir görersen. Bizi gören dedemin, bize o gülüşlerini hiç unutmuyorum mesela. ... Bunları özlüyorum işte. ... Bu güzellik, bu gerçek olan şey buydu zaten. ...” (Katılımcı 41)

“Büyük şehirler, kalabalıklar içerisinde yalnız olduğunu hissediyorsun. Bu yalnızlığın da hemşehrilerle, samimi dostlarla doldurulacağına inanıyorum. Annemi, babamı, komşumuzu ve hatta deliye varıncaya kadar özlediğimi hatırlıyorum. ...” (Katılımcı 63)

“Üniversite eğitimim sırasında liseye karşı çok fazla özlem duyduğumu söyleyemem. İnsan tabi ki, anne babasını, arkadaşlarını, bir şeyleri özler. Bana, çok öyle elzem bir şey gibi gözükmedi. Fakat yurt dışına çıktıktan sonra nedense böyle dönüş isteği oluyordu yani. Hatta şöyle söyleyeyim bir altı, yedi, sekiz ay geçtikten sonra ille de bir gitmem lazım diye düşünürdüm. Öyle bir isteğimiz, arzumuz oluyordu. Daha öncesinde o kadar olduğunu söyleyemem. Döndükten sonra da benzer bir şey vardı. Kars’ta da her vakit bulduğumda geliyordum Rize’ye. Dinî, resmi bayramlarda, iki gün ara olduktan sonra her seferinde gelmeye çalışıyordum. Bunlar da bir gösterge, ne tip bir duygusal bir bağ olduğunu gösteriyor. ... Gariptir ki, şunu söyleyebilirim, insan yaşlandıkça daha duygusal oluyor, böyle mekân konusunda bir bağlılık meselesi ön plana çıkıyor, kaçınılmaz olarak. Bende öyle oldu. Lise yıllarımda şu Ardeşen’den bir kurtulsak diye aramızda konuşurduk. Hiçbir şey yok, sosyal hayat yok falan. Üniversite yaşamı hadi neyse geçti, gitti ama yurt dışına gittiğinde insan sadece doğduğu yerin değil memleketinin kıymetini de anlıyor. İster olumsuz tarafları olsun, çilesini, kargaşasını, gürültüsünü, şusunu busunu, her şeyini özleyorsun yani. ... Ağlamak değil de bazen duygulandığım kesinlikle sık sık olurdu. ... Biri, size sorunca iştahla anlatıyorsunuz. Sürekli karşılaştırma yapıyorsunuz. Orada olsam şöyle böyle yapardım diye.” (Katılımcı 76)

“... Rize’ye has bir mekân, ağaç, meyve ve benzeri bir şey gördüğüm zaman hemen aklıma Rize geliyor. İngiltere’de karayemiş görmüştüm, şaşırmıştım. İstanbul’da da karayemiş görmüştüm, Ataköy’de. Bir gün toplanıp karayemiş yemeye gittik. Kadın bize diyor ki, zehirli olabilir yemeyin. Kimse yemiyor, korkuyor zehirlidir diye. Millet yese bize kalmayacak.” (Katılımcı 71)

“... 1980 yıllarında o zaman çok televizyonlar yoktu Avrupa’da. TRT, haftada bir saat Türkçe programlar yapardı. Bir sefer rastladım Rize’den yeşil dağları gösterdi, insan duygulanıyor. İstanbul’un boğazını gösteriyor, insan duygulanıyor. Bir saatlik haberde bile. Ondan sonra Turgut Özal geldi de bu şeyler değişti. Televizyonlar değişti. Öncesinde haftada bir saat TRT’nin program yaptığını hatırlıyorum. O bir saate göre kendimizi

ayarlıyorduk. Mesela İstanbul'u çok severdim, boğazı. İstanbul'dan haberler duyduğum zaman hüngür hüngür ağlamadım ama insanın canı çekiyor.” (Katılımcı 6)

Katılımcıların birçoğu ise, vefat edenleri hatırladıklarını, bundan dolayı hüzünlendiklerini ve kabirlerin onlar için tarifsiz bir anlam ihtiva ettiklerini beyan etmişlerdir:

“Ben, şimdi şurada konuşurken bile bazen duygulanıyorum. ... Sevdiklerimizi kaybettik. Biz, onlarla köyde oturduk, yedik, içtik, dertlendik, çalıştık, yük taşıdık, terledik. Çok anımız var, mezarlıklar var. ... Ben, köye geldiğim zaman bir selam veririm, sanki bütün geçmiş oradadır ve selamı alırlar gibi hissederim. Bu, beni acayip mutlu eder. Aile kabristanına çıktığım zaman ben geldim, torununuz geldi diye haykırmak gelir içimden. Onların görmediklerini anlatırım, onlara sanki konuşuyormuş gibi. Sohbet edercesine dertleştiğim oluyor kabirlerle. İnsan mezarlıkla konuşur mu yani ama bana apayrı bir haz veriyor. ... Köye gittiğim zaman yüreğim doluyor ama bunun sebebi konusunda her hâlde çok özlem var. ... Biz, çok duygusalız galiba, insan ağaca bakarken hüzünlenir mi ya? İnsanın beraber oynadığı bir arkadaşı vefat etmişse aklına gelir hüzünlenir. ... Sanki ecdadım ben gidince mutlu oluyor: Aslanım benim, torunum geldi diyorlar bana sanki.” (Katılımcı 13)

Bu katılımcılardan farklı olarak ise geçmişle alakalı olarak üzülmediğini, duygulanmadığını ve somut hatıralara sahip olmadıklarını beyan edenler de olmuştur:

“... Eskiden insanlar ne mutluydu demeyi kabul etmiyorum. Hep acı, bu Rize'nin her tarafında böyledir. Rize'de rahat bir ortam yoktu. Trafik kazaları, cinayetler, hastalıklar, mutlu bir Rize gibi bir şey yoktu. Eskiden kuzenlerle bir araya gelirdik. Şimdi de bir araya geliyoruz ama geçmişi böyle özlemle yâd etmiyorum. O kadar nostaljim yok. Günümünden memnunum ve daha iyi olmasını isterim. Eniştemin kardeşi vardı. O derdi ki, ya ben bu geçmişe özlem duyanların akıllarını anlamıyorum, derdi. İnsanların imkânı yoktu. Kavak ağacının altında otururdu, kahveye gidecek parası yoktu. Paket sigara alacak parası yoktu, tek sigara alır içerdi. İnsan, bu günleri nasıl özler ya? ...” (Katılımcı 5)

“... Karadeniz denilince insanlarda bir tebessüm oluyor ya, Temel fıkraları falan gelir insanın aklına, bence Karadeniz baştan aşağıya hüzündür. ...” (Katılımcı 72)

“Benim çocukluk dönemim dışında burada (Rize'de) pek hatıram yoktu. Koşullar ağır olduğu için pek yâd edilecek, anılacak şeyler yok. Hatıralarım daha çok hayata tutunmak için Rize'den ayrı, dışarıda verdiğim mücadelelerle alakalıdır. ...” (Katılımcı 58)

4.11. “UZAKTAN RİZE’YE BAKINCA DAHA FARKLI GÖZÜKÜYOR İNSANA”

“Köy hiç değişmese de, o artık köyü hiçbir zaman eskiden gördüğü gibi göremeyecektir. Ona nasıl başka gözle bakılıyorsa, o da gördüklerini başka bir gözle görmektedir.”

John Berger ve Jean Mohr, *Yedinci Adam: Avrupa’da Bir Göçmen İşçinin Hikâyesi*, (ter.) Cevat Çapan, İstanbul: Metis, s. 226.

Katılımcılara, aradan uzunca bir süre geçtikten sonra doğup büyüdüğü mekâna ve o mekânlardaki insanlara dair duydukları özlem, bağlılık ve aidiyet ile ilgili olarak Rize’de ve Rize’den uzakta buldukları vakitlerde Rize’ye dair düşünceleri ve duygu durumları arasında benzerliklerin ve/veya farklılıkların olup olmadığı sorulmuştur.

Rize’den uzaktayken eğer uzaklaştırıcı, nefret ettirici bir sebep yoksa, çoğu zaman olumlu düşüncelere sahip olunduğu ve buna bağlı olarak uzaktan sevmenin, gözlemenin, takip etmenin birçok birey için çok daha cazip geldiği bir göçmen tiplemesinden söz etmek mümkün gözükmektedir. Bunun en temel sebebi ise Rize’de geçirilen sürenin geçici olmasının bilinmesi ve böylelikle bu vakti en iyi şekilde geçirme arzusu olmaktadır. Ancak yıllar geçmiştir, aslî toprağından ayrılan bireyin değişmesi gibi, geride bırakılan aslî toprak ve cemaat de değişmiştir. Böylelikle ne göçmenin gözü ne de aslî toprakta hayatını sürdüren cemaatin göçmene bakışı eskisi gibidir. Zaman, mekânlar ve bağlam değişince içinden çıkılan yeri ve insanları arayanlar çoğu kez umduklarını, hayalini kurduklarını bulamayınca hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Buna bir de göçmenin değişen algısı da eklenince ortaya çok yönlü ve ihtimalli bir manzara çıkmakta, aidiyetin ve bağlılığın göçmen nazarında hangi yönlere evrileceği, mahiyetinin ne olacağı önceden kestirilemez bir hâl almaktadır.

Kendileriyle görüşülen katılımcılar, her şeyden önce uzaktan Rize’ye baktıklarında Rize’nin kendilerine çok farklı gözüküğünü, hayatlarını sürdürdükleri yerlerde hayalini kurdukları ve gitmeden önce zihinlerinde tasarladıkları Rize ile gittiklerinde karşılaştıkları Rize’nin çoğu zaman birbiriyle uyuşmadığını, benzeşmediğini ve hatta ilerleyen vakitlerde bu durumun hayal kırıklıklarına dahi sebebiyet verdiğini beyan etmişlerdir:

“Ben biraz planlı yaşarım. Rize’ye gitmeden önce bir liste yaparım. Gidince ne yapacağım? Kimlerle görüşeceğim? Hangi gün, nereye gideceğim? Kaç günde bunları yaparım? Ona göre, biletimi alır giderim. Öyle bir planım eskiden beri hep olmuştur. Ama oraya gidince bu planı aynen tatbik edemem genelde. Bir müddet sonra da bıkkınlık gelir, yeter be onunla görüşmeme gerek yok, buna bakmama gerek yok falan derim genelde. İstanbul’dayken daha farklı düşünüyorsun tabi. Ama Rize’ye gittiğinde o kadar da önem atfedilmeye değmez düşünüyorsun işte. Bir kişi, bir arazi veya herhangi bir iş, gerek yok bununla bu kadar uğraşmaya değmez gibi düşünüyorsun. İstanbul’dayken uzaktan Rize’ye bakınca daha farklı gözüküyor insana.” (Katılımcı 7)

“Ankara’dan Rize’ye giderken tabi çok farklı şeyler yapacağım diye gidiyorsun. Fakat Rize’de bazen istediklerini yapma imkân, fırsat ve zaman olmuyor. Mesela hiç hesap etmediğin problemler oluyor. Evde oturmuşsun bir kırgınlık çıkıyor. Sen gidip orada eski günleri yaşayayım, dinleneyim derken bir huzursuzluk çıkıyor. Evde huzursuzluk olunca yanıma ilaçlarımı, kameramı, yiyeceğimi alırım, patika yollardan çıkarım dağlara. Dağ evlerinde kalırım tek başıma, derelerde oyalanırım, sakız çıkartırım, otururum, yuvarlanırım, yatarım, kalkarım. O ortamdan biraz kaçır, kendi kafamı dinlerim yani. ... Bu sene fırsat olursa yaylaya birini ziyarete gitmeyi istiyorum. Ama mezrada gece kalıp o kara demlikte çay içmeyi istiyorum.” (Katılımcı 20)

“Günlük tutma alışkanlığım yok ama öğrencilik yıllarımda tuttuğum bir günlük var. Şöyle bir şey. Daha çok öğrenciyken ve köyden yeni ayrılmışken oluyor bu. Sonra realiteyi kabul ettik her hâlde. Uzaktayken bir köy hayali kuruyorsunuz, kuruyorduk, şimdi değil. Şimdi o hayal kuracak şeyden geçtik. Ama her hâlde ilk beş sene bu hayali kurmuşumdur. Bir köy hayali kuruyorsunuz. Köyde yaşayanlar, akrabalarınız, köylüleriniz, tanıdıklarınız vesaire. Şöyle olur, şöyle yapacağız vesaire. Fakat köye gidince, o gerçeğin kurduğunuz hayalle çok ilgili olmadığını anlıyorsunuz. Muhayyile ve gerçek arasında fark oluyor idi ilk zamanlar. Hatta bir seferinde günlüğüme bunu yazmıştım. Büyük bir şeyle gidiyorsunuz, bir şeyler yapıp etme. Oradaki insanların hâlleri, tutumları, davranışları ve hatta toprağın kendisine dair fakat gidince tamamen başka bir şeyle gerçeğin kendisiyle karşılaşıyorsunuz. İlk zamanlar böyle hayal kırıklıklarım olmuştur açıkçası. Şimdi artık otuz yıldır sürekli gidip geldiğimiz için böyle hayal kurmak gibi bir şeyimiz olmadı.” (Katılımcı 21)

Bazı katılımcılara göre, Rize’de veyahut Rize’den başka bir yerde hayatın sürdürüldüğü durumlarda, içinde yaşanılan yer neresi olursa olsun, çoğu zaman hiçbir şeyin farkına varılamadığını, Rize’deyken Rize ile ilgili şeylerin düşünüldüğünü ancak Rize’den başka bir yerde hayatın sürdürüldüğünde ise Rize’den başka, Rize’ye ait olmayan farklı düşüncelerin devreye girdiğini dile

getirenlerin yanı sıra mesafenin artmasıyla düşüncelerin de derinleştiğini, özlemin perçinlendiğini beyan edenler olmuştur:

“İçindeyken hiçbir şeyin farkında olmuyorsun. Altı yıldır İstanbul’da yaşıyorum ama gündelik hayatla mücadele ediyorsun. Başka bir şey düşünmüyorsun burayla ilgili. ... Bunun farkında olunmuyor içinde yaşadığın zaman. Uzakta olunca anlıyorsun.” (Katılımcı 6)

“Elbette memleketten uzakta iken daha bir farklı duygu hâli olur. Galiba düşüncenin mesafeyle ilişkisine inanıyorum. Mesafe arttıkça, düşünce de derinleşiyor. Düşünce derinleştikçe, duygular yaklaşıyor. Bu yakınlaşma da pozitif bir bağlılık ve aidiyet sağlıyor. Ben, memleketimden ayrı kaldığımda memleketimi daha fazla sevdim.” (Katılımcı 81)

“Köyde iken buranın geleceği ne olacak gibisinden bir bağ kuruyorsunuz. İstanbul’da daha bir dağılıyorsunuz sonuçta hayatın akışı babında. Hemşin’de bulunduğunuz zaman buranın geleceği ne olacak diye düşünüyorum. Evin durumu ne olacak? Yıkılacak mı? Kalacak mı? Araziler ne olacak? Araziler orman oluyor. Hukuki davamızın seyri ne olacak? İsteğim şu: Özellikle 1881’de inşa edilen ev yaşasın. Atalardan gelen şeylerin devam etmesini isterim.” (Katılımcı 2)

Esas üzerinde durulması gereken husus ise bireylerin kendilerini sürekli olarak mı yoksa belirli bir süre Rize’ye ait hissedip hissetmedikleri ile alakalı olmaktadır. Bununla ilgili olarak bazı katılımcılar, Rize’de geçirdikleri sürenin kalıcı değil de geçici olduğunu bildiklerini, bundan dolayı da Rize’deyken kendileri için aslî düzen algısının dışında bir rahatlama meydana geldiğini ifade etmişlerdir. Özellikle Rize’ye gidilip belirli bir süre kalındıktan sonra doyuma ulaşıldığını, aslî olarak bilinen düzene geri dönülmesi gerektiği gibi düşüncelerin ve hissiyatın daha ağır bastığı görülmektedir. Bu bağlamda yıllar geçmiştir, geride bırakılan toprak, o topraktan ayrılan birey, o topraktaki cemaat ve benzerleri değişmiştir, uzaktan sevmek belli bir süreden sonra daha da cazip hâle gelmeye başlamıştır:

“Mesela, bazen bunu insanlarda görüyorum. Almanya’da araba ile giderken sigara içemezsin diyelim. Sigara içsen camdan dışarı atamazsın. Tüküremezsın, çöp atamazsın asfalta, yere. Bir kural var orada. Adam İstanbul’a gelince, ne kadar kural varsa uymuyor. İstanbul’dan da köye gidince yaptıklarını görünce diyorsun ki, bu adam büyük şehirde nasıl yaşamış?...” (Katılımcı 16)

“Doğrusunu söylemek gerekirse, bir insan memleketinde on beş gün kalır sıkıntısız. Şimdi gerçeği konuşmak lazım. Akrabalık ilişkileri böyledir. Yazar bir hanım anlatıyor, ben giderim diyor, bayramda toplaşırız annemde, neredeyse. Öğle yemeğine kaldıysan akşam yemeğinde millet başlar birbirini içnelemeye. Bu ilişkiler böyledir, gerçeğini söylemek gerekir.

Uzaktan sevmek daha iyi. Bir on beş, yirmi gün neyse, sonra eski şeyler başlar. Rize'de onları bitirmezler. Çoğu da artık efsane olmuştur, artık öyle de değildir yani. İstanbul'da ilişki daha insani, daha şehirli. Tamam, biz Rize'de şehirdeydik ama taşradır yani.” (Katılımcı 5)

BÖLÜM 5

KENDİLERİNİ ASLEN NEREYE AİT HİSSETTİKLERİ

“Bayburtlular, bizim gibi şehirlerini çok seviyorlar. Önce bakmış, demiş ki, İstanbul ne ki demiş, Bayburt yayla. Biraz daha bakmış falan, ya demiş İstanbul da cüzel ama Bayburt cibi olmaz ki demiş. Aradan geçmiş vakit. Bakmış ki, İstanbul nire Bayburt nire! Vicdan azabı da böyle içini kemiriyor. Bayburt'u İstanbul'a tercih etmek vicdanına dokunuyor. Dayanamamış demiş ki, ah ulan İstanbul çözümde cittikçe Bayburtlaşırsen.” (Katılımcı 5)

“Doğrusu, zaman geçtikçe doğduğumuz, büyüdüğümüz kente dönmeyip metropollerde kalmanın isabetli bir karar olduğunu düşünmeye başladık. Belki okul bittikten ya da meslekî kariyerimizde biraz yol aldıktan sonra dönseydik memleketimize, irili ufaklı katkılar sağlardık her birimiz; ancak sonunda öyle inandım ki, şu an Trabzon'da yapılan işleri bugün Trabzon'da yaşayan dostlarımızdan daha iyi yapamazdık, üstüne fazla bir şey katamazdık. Büyük kentten biriktirip getirdiğimiz deneyimin artısı, o topraklardan uzun süre uzak kalmanın getirdiği “zemini unutmşluk”la dengelenir, ne kâr ne ziyan çıkardık bu muhasebeden. Oysa her birimiz büyük kentlerde birer mevzi tutarak, amaç hemşehrilerimize hizmetse, katkıysa çok daha fazlasını, iyisini yaptık buralarda. Bir kentin sığamadığı kabında fazladan yük olmaktansa birer zarif kopyası olmaya çalıştık gurbet ellerin geniş alanlarında. Sadece Trabzon'da yaşayanlardan erken kalkıp geç yatarak değil, özlemin yüklediği “aklından çıkaramama” ile daha çok düşündük belki de memleketimizi. Çok düşündük, çok çalıştık. Sonunda başardık gibi de, kromozomlarımıza zeval gelmeden. Başımız dik, içimiz rahat...”

Hakan Kulaçoğlu, “Dönmeye Direnmek”, *Karardı Karadeniz*, (der.) U. Biryol, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 228.

Bu bölümde, kendileriyle görüşülen katılımcılara göç ettikleri vakitten itibaren yaşadıkları tecrübeleri, duyguları, düşüncelerinin seyri ve hayattan beklentileri dikkate alındığında kendilerini nihaî olarak nereye ait hissettikleri sorulmuştur. Ayrıntısında bu genel soru bir dizi alt soruyu içermektedir. Aidiyetle ilişkili bir şekilde kabirlerinin nerede olmasını istedikleri, böyle bir vasiyetlerinin olup olmadığı, köyelerine veya memleketlerine (il ve/veya ilçe merkezi) kesin dönüş yapmayı planlayıp planlamadıkları, böyle bir niyet varsa başta eşleri olmak üzere, aile fertlerinin bu durumları nasıl karşıladıkları, muhtemel bir kesin dönüş hâlinde kendilerinin ve kendileriyle birlikte yaşayacak olan aile fertlerinin uyum sorunu yaşayıp yaşamayacaklarına dair öngörülerini, eşlerinin ve çocuklarının da kendilerini memleketli (Rizeli) hissedip hissetmedikleri ve bunların kendilerine ne türden duygular yaşattığı, bilhassa çocuklara geçmişle olan bağlılığın öğretilmeye çalışılmasının neden(ler)inin ne(ler) olduğu, geri dönmek, hâlen yaşadığı yerde kalmak veya başka türlü düzenleme yapmak seçeneklerinden

hangilerinin daha ağır bastığı, eğer bu türden planları var ise nerede (tamamen köyde veya hem köyde hem de şehirde), ne şekilde bir hayat kurmayı planladıkları, doğulan ve büyünülen yere bağlılığın ve geriye dönüş ihtimalinin oluşmasında kentin itici, kırın çekici özelliklerinden hangilerinin daha baskın olduğu ve bunların muhtemel neden(ler)i, doğdukları yer ile sürdürmek istedikleri bağ için yaptıkları duygusal, sosyal ve iktisadî fedakârlıkların ve üstlenilen külfetlerin neler oldukları, bunları yapmaktaki amaçları ve geleceğe yönelik gayretleri ele alınmaktadır.

Bu bağlamda önce göçmenin en genel hâliyle kökeni ile sürdürmek istediği irtibatın somut göstergeleri olan duygusal, toplumsal ve iktisadî yatırımlarının başta kendisi olmak üzere aile fertleri nazarında ne gibi anlamlar ihtiva ettiği değerlendirilmektedir.

5.1. BEN RİZELİYİM AMA RİZE'YE AİT MİYİM?

Kendileriyle görüşülen katılımcıların hepsi, Rize'de doğup büyümüş olmasalar, Rize ili sınırları içerisinde sürekli olarak hayatlarını sürdürmeseler dahi, kendilerine nerelisin diye sorulduğunda Rizeliyim şeklinde cevap verdiklerini beyan etmişlerdir. Katılımcıların kahir ekseriyeti, Rizeliliğin ifade edilmesinin yanında Rize'ye aidiyet duyduklarını da belirtmişler ancak bu aidiyet vurgusunun katılımcılar arasında farklı yönleri ön plana çıkmıştır. Rize ili sınırları içinde ve dışında hayatlarını sürdüren katılımcıların verdikleri cevaplar arasında ilçesine ve köyüne ait olduğunu beyan edenler olmakla birlikte, bilhassa Rize dışında hayatlarının büyük bir kısmını sürdürenler için özlemin de etkisiyle aidiyet vurgusunun daha baskın bir şekilde ifade edildiği görülmüştür. Hâlihazırda tipik kent özellikleri haiz büyük şehirlerde hayatlarını sürdüren katılımcılar nazarında Rize'nin il ve ilçe merkezlerinden çok hatıraların ve doğal hayatın sürdürülebileceği bir ortam olarak köylerin aidiyet hususundaki cazibesi çok daha fazla olmaktadır. Bazı katılımcılar ise vaktiyle gidip düzen kurdukları ve birkaç nesildir hayatlarını sürdürdükleri şehirlerde kendilerini “emanetçi” ve “gurbetçi” olarak gördüklerini, İstanbullu, Ankaralı veya Alman olarak tanıtmadıklarını, Rize'yi “gerçek vatan” olarak bellediklerini beyan etmişlerdir.

Rize'nin aslî vatan ve toprak olarak tanımlanması, Rizeliliğin ise her hâlde ve şartta ifade edilebilmesi kendileriyle görüşülen katılımcıların ortak yanıdır. Ancak Rize'ye duyulan aidiyet dereceleri katılımcıdan katılımcıya farklılık göstermektedir. Bu anlamda aidiyet ve Rizeliliği belirlemesi bakımından belirli tipleştirilmelere imkân tanıyacak şekilde birtakım unsurlar ön plana çıkmaktadır. Rize dışında hayatın sürdürülüyor oluşu aidiyet hususunda çok daha fazla vurgu yapılmasına sebep olmaktadır. Bilhassa köylerin ve kır hayatının cazip geldiğine dair beyanlar ön plana çıkmaktadır. Bununla beraber doğal hayat, hatıralar, aslî vatan ve toprak, yaş faktörü, duygular, akılcı davranışlar ve duygularla aklın iç içe geçerek karar almayı sağlayan durumlar aidiyet ve Rizeliliği belirleyen unsurlar olarak temayüz etmektedir. Bunlardan farklı olarak ise Rize dışında hayatın sürdürüldüğü mekânların itici bulunması ve orali (İstanbul, Ankaralı, Alman, Hollandalı gibi) gibi hissedilememesi de Rizeli göçmenin Rize'ye olan aidiyetinin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Bir başka boyut ise Rizeli göçmenlerin kökenleri ile olan bağlılığın çocuklarına aşılmasıyla alakalı olmaktadır. Bu bağlamda kendileriyle görüşülen katılımcıların kahir ekseriyeti, çocuklarının bir yandan Rize'ye ait hissetmelerini, Rizeli olduklarını her hâlde ve şartta beyan etmelerini talep ederken diğer yandan da Rize'ye sürekli olarak bağlanıp kalmalarını istememektedirler. Çocuklarının dünya ölçütlerine göre hayat nizamlarının olmasını yanı sıra Rize'de sürekli yaşanmasa bile Rizeliyim demelerini, Rize'yi unutmamalarını ve Rize'ye sahip çıkmalarını arzu etmektedirler.

Aidiyet hususuyla ilişkili bir şekilde hangi mekân(lar)da hayatın sürdürüldüğü ya da sürdürüleceği ve Rize'ye kesin bir dönüşün olup olmayacağı da önemlidir. Bu hususta doğulan, büyünülen Rize ile Rize'den başka hayatın sürdürüldüğü şehirler birbirleriyle kıyas edilerek çoğu kez birden çok mekânda hayatın sürdürüldüğü ve bu durumun en temel sebebinin de eş, çocuk(lar), torun(lar), iş- meslek ve benzeri etkenlerin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla bizatihi Rize'nin maddiyattan çok manevi olarak aslî vatan ve toprak olarak görülmesi, hatıraların varlığı ve uzun süredir hayatın sürdürüldüğü Türkiye içindeki ve dışındaki büyük şehirlerin iticiliği gibi sebepler, birçok katılımcıyı

Rizeliliğin açık ve net bir biçimde dışa vurulmasında ve Rize'ye aidiyetin vurgulanmasında etkili olmaktadır:

“Yüzde olarak verecek olursam belki yüzde yirmi beş İstanbul'a ama yüzde yetmiş beş Rize'ye ait hissediyorum kendimi. İstanbul'dayken de hep Rize'de yaşıyorum, Rize'yi içimde yaşıyorum. Sanki Rize'de yaşıyorum, Rize'deki hava bana lazım olmuş gibi, haberlerden sonra hava durumunu izlerken Rize'nin hava durumuna bakıyorum İstanbul'unkinden ziyade. Hâlbuki ne lazım bana. Köye her telefon ettiğimde sanki o gün Rize'ye gideceğim veya bir gün sonra Rize'ye gideceğim gibi köyde havalar nasıl diye soruyorum. Yani yüzde yetmiş beş kendimi Rize'ye ait hissediyorum.” (Katılımcı 7)

“İstanbul'a kendimi çok ait hissetmiyorum. Belki yüzde olarak İstanbul için yüzde otuz, kırktır, yüzde elliden çoğu orada (Rize'de). Ben, hiçbir zaman oradan ayrılmayı düşünmedim. ... Bu, dönemsel bir şey. Çocukken çok istiyorduk, okul bitse de köye gitsek diye. Belli bir yaşa geldikten sonra, ne işim var orada, çok daha gezilip görülecek yerler var, diyorsun. Belli bir yaştan sonra da ya ulan keşke daha önceden de hep gitseydim. Bundan sonra da başka bir yere gitmem gibi, giriş, gelişme, sonuç gibi düşünüyorsun. Bumerang gibi uzaklaşsan da yine dönüp dolaşıp geleceğin yer orası. Ben, aksini de söyleyen çok da duymadım. Varsa da nadir. O da şehrin dejenerasyonu, kişinin kendi yapısı, köyde çok özel durumlar varsa. ...” (Katılımcı 3)

“Biz, Rizeliyiz, Rize'ye ait hissediyoruz kendimizi. İstanbul'da kendimi gurbette hissediyorum. Zaten İstanbul'da emanetçiyiz, kesin Rize'deyiz. Buraya (İstanbul'a) gelip gidiyoruz. Benim ev Rize'de. Söylüyorlar neden ev almadın İstanbul'da? Benim bir odam var burada, iş yerinde, ben burada kalıyorum. Evi aldığımız zaman bağımız kesilmiş olacak. Onun için düşünmedim, çok da istemedim.” (Katılımcı 33)

“Vallahi ben, her zaman söylüyorum, ben Rizeliyim. Kendimi Rizeli hissediyorum. Ben, iş icabı değişik vilayetlerde (Bursa'da 9 sene, İstanbul'da 13 sene yaşamış, Ankara'da 16 senedir yaşıyor) yaşadım. Hâliyle bir Ankaralı, bir Bursalı hissedemedim kendimi. Sonuçta Rizeliyiz diyoruz. Rizeli kültürü ile yaşamaya çalışıyoruz. ...” (Katılımcı 63)

“Vallahi, biz kendimizi hep Rize'ye ait hissettik. Hep Hemşinliyiz. Benim aldığım internet e-mail şifrelerinin hepsi Hemşin'le ilgili. Oynadığım oyunlardaki karakterler bile Hemşin'e dair. ... Başka yerde sordukları zaman, yaşadığım yer anlamında İzmirliyim diyorum ama ben, hep kökenim Rize diyordum. Ben, Rize'de doğmadım, büyümedim ama ben Rizeli anne, babanın çocuğuyum, beni öyle büyüttüler. ...” (Katılımcı 61)

“Ben, şu anda doğal hayata, köye aitim. Köylü olmaktan gurur duyuyorum. Hiç gocunmuyorum. Bir taraftan kitap yazıp diğer taraftan gübre taşıdığımı insanlarla paylaşabilen, bundan çekinmeyen bir insanım. ...” (Katılımcı 46)

Biri İstanbul'dan diğeri ise Ankara'dan Rize'ye dönüş yapmış olan iki erkek katılımcı ise, Rize'ye aidiyet hususuna sadece duygusal zaviyeden bakmadıklarını, zamanın ve şartların değişme ihtimaline karşın Bauman'ın zikrettiği hâliyle akışkan modernliği hatırlatacak şekilde, kendileri için son durağın Rize olmadığını akılcı ifadelerle tarif etmeye çalışmışlardır:

“... Zaman ve yaş, insanın duygularını değiştirir. ... Bunu, çok fazla düşünmedim. ... Sadece duygular eksenli bakmam aidiyet meselesine. Yaşam standartları ve duyguların bileşkesi gibi bakarım, bir yere ait hissedebilmem için. ...” (Katılımcı 68)

“Öncelikle memlekete ait hissederim. Fizikî olarak ait olduğunuz yer her neresi ise bunun zaman içerisinde değişebileceğini düşünüyorum. Benim, şu an Rize'de olmamın en büyük etkenler(in)den birisi, benim ve eşimin ailesinin burada olmasıdır. İleride ne olur bilmiyorum. O durum ortadan kalkarsa, çocuklar da büyür, okul çağına gelirlerse, tabi ki gurbet yolu gözükme durumu olabilir. Beş sene sonrasını görmek zor iken, yirmi sene sonrasını görmek gerçekten zor. Hayırlısı olsun inşallah, ne diyeyim. Aidiyet olarak değer yargılarımın olduğu yere ait olduğumu düşünüyorum. Değer yargılarım ailem, içinde büyüdüğüm kültür, akrabalarım ve onlarla olan ilişkiler, bunlarla birlikte ekonomik durum. ...” (Katılımcı 56)

Kendileriyle görüşülen katılımcılara, eşlerinin ve çocuklarının kendilerini Rize'ye ait hissedip hissetmedikleri, Rizeli olarak tanımlayıp tanımlamadıkları, bu tip şeylerin kendilerine ne türden duygular yaşattığı ve bilhassa olumlu tavır ve yaklaşımların Rize'ye dair gelecek planlarını nasıl etkilediği yönünde sorular sorulmuştur. Bu ve benzeri sorulara, çoğunlukla Rizeliliğin ifade edilmesini ve Rize'ye her yerde, her zaman ve her şartta sahip çıkılmasının kendilerini gururlandırdığını beyan edenler olmakla birlikte, eş ve çocuklarının bu türden aidiyetlere sahip olmadıklarını dile getiren katılımcılar da vardır:

“Kızım Rizesporlu, Rizespor'dan başka bir şey demez. Hanım Elazığlı, kıza bunu aşılama çalışır. Ama benim hoşuma gider Rizesporlu, Rizeliyim dediği zaman. Bana gurur veriyor tabi.” (Katılımcı 3)

“Kendilerine sorulunca ben Rizeliyim diyorlar. Kızımdan bu kadarını beklemezdim. Onunla gurur duymaya başladım. Hoşuma gidiyor tabi. Facebook'ta doğum yeri Hollanda, onu bile değiştirmiş (köyünün ismi) diye yazıyor. Bunları görünce duygulanıyorum. Bunlar için tabi ki çoğu şey planlı gelişti. ...” (Katılımcı 6)

“Elbette. Çocuklar İstanbul'da doğup okudular vesaire ama sorulduğunda Rizeliyiz derler. Neresindensin? İşte Kalkandere. Künyelerini söylerler. Öyle bir duyguları var. Bundan ben memnun oluyorum tabi. İstedğim kadar onları

Rize'ye götüremedim. Rize'de istediğim kadar kalmadılar ama hâlâ kendilerini Rizeli hissetmeleri, oraya ait hissetmeleri, en azından benim tabirimle, hoşuma gidiyor. Bundan memnun oluyorum tabii. Neden olduğunu bilmiyorum ama bu böyle bir duygu. Ben, kendimi Rize'ye ait hissediyorum çünkü orada doğdum büyüdüm, çocukluğum orada geçti. Çocuklarım orada doğup büyümedi ama hâlâ kendilerini Rize'ye ait hissediyorlar ya bu bana mutluluk veriyor. Bilmiyorum, niye mutluluk veriyor ama mutluluk veriyor. Biz İstanbul'da doğduk büyüdük, biz de çocuklarımızı İstanbullu olarak yetiştireceğiz gibi hakları yok mu? Belki vardır ama bence yok. Olmaması lazım. (Gülüyor.)" (Katılımcı 7)

"Çocuklarım, kesinlikle Rize'ye kendilerini ait hissederler. İstanbulluyuz demezler ama bugün (Rize'ye) dönelim, siz de gelin desek, pek döneceklerini de zannetmem." (Katılımcı 33)

"Oğlum propagandayla evet, eşimi sanmıyorum. Oğluma dedesi, amcası herkes diyor, sen aslan Rizelisin falan. O kadar propagandayla, yani sanmıyorum onun da Rizeli olduğunu. Sevmesi, Rize olduğu için değildir. İnsan unsurlarıyla alakalıdır." (Katılımcı 22)

"O tip duygular bende var mesela ama oğlumda yok. İstanbul'da yaşıyor, İstanbullu olarak kendisini tanımlıyordur. Mutlaka birileri nerelisin diye sorduğunda Rizeliyim diyor. Ama Rize ile benim gibi pek bir bağı yok yani." (Katılımcı 4)

"Muhtemelen bizimki kadar olmaz. Çünkü zaman artık farklı. Ben, ilk defa farklı bir yere lise yıllarımda gittim. Ondan önce Ardeşen'in dışına çıkmış değilim. Şu Rize'yi, Trabzon'u falan saymazsak. Şimdi bakıyorum, bizim çocuklar bu yaşa gelene kadar on binlerce kilometre gezdiler ya yurt dışı da dâhil olmak üzere en azından büyüğü. Bunlar görüyor, bakıyor onların kendilerini yerel bir ortama bağlama şeyi bizimki kadar olmaz. ... Meşguliyetleri de bizimki gibi değil. Çocukların kendilerini Rizeli hissetsin isteği, genel bir şeydir bence. Köye getirmek için bir şeyler yapıyorum, kedi var diyorum, geliyorlar, seviyorlar. Yakında başlarız, şunu dik, bunu dik falan. Farkında olsam da olmasam da çocuklara burayı sevdirmek için onları buraya bağlamak için gayretim oluyor. Uzun zamandır düşünüyorum, kızlara öğresem bir şeyler diksinler, uğraşınlar diye, hanım başladı mesela böyle sebze mebbeze dikmeye. Benden ziyade kendisi vakit geçirsin, köyde sıkılmasın. Bahçe işlerini daha önce annem yapıyordu işin gerçeği de. Şimdi hanım başladı işte. Bakıyorum şimdi her bahçeye geldiğinde diktiği patlıcana, domatese bakıyor. Bakmadan yapmıyor, suluyor, ilgileniyor, topluyor, zevk alıyor. Bunları yapmadan önce öyle bir zevk yoktu. Şimdi gelmek için bir neden var. ... Kendin yaptığın zaman bir merak oluyor. Bir ağacı kendin diktiğin zaman, büyüyünce bir haz alıyorsun. Öbür türlü bir şeyin yoksa bir dikili kazığın yoksa insanlar oraya bağlanmaz. Elbette çocuklar köyü sahipleniyorlar. Ama çok da köye gitmek istemiyorlar. Bazen evet, bazen değil. Çocukların köye gitme amacı daha farklı. Biraderler gelince kuzenleri ile oynamak için gitmek istiyorlar. Kedi medi olunca onlar oynamak için geliyorlar, çocuk işte. ... Evde şimdi bırak onları, sürekli olarak tabletle, bilgisayarla uğraşırlar. Çoğu çocuk da öyle belki, internet olsa

köyde o da çekici olacak ama yine tabletle uğraşacaklar, ben onlarla uğraşmalarını istemiyorum. İsterse hiçbir şey yapmasın, otursun, baksın. ...” (Katılımcı 76)

Baba olan katılımcıların, bilhassa kızlarından Rize’ye dair olumlu davranışlar görmeleri, çok hoşlarına gitmektedir. Böyle bir hâlin ortaya çıkmasında soyu sürdürecektir kişi olması bakımından bilhassa erkek çocuğun aslî olarak bilinen toprağa sahip çıkması olağan karşılanırken, vakti gelince evlenip yuvadan ayrılacak kız çocuğun ise baba toprağını ve ona bağlı şeyleri sahiplenmesi babaları daha fazla gururlandırmaktadır. Bir erkek katılımcının beyanına göre ise, bunun tam tersi bir durum cereyan etmektedir. Ona göre, kız evlatları artık başka evlerin gelini olmuştur, onun ümidini bağladığı tek erkek evladı Habip’tir. İsteği, gelininin de Rize’yi sevmesi, oğlu Habip’in sevmesine engel olmamasıdır:

“... Hiçbiri burada (Rize’de) doğmadı. Onu da gayet normal karşıyorum. Habip’e de, kızlarıma da bunu açıkça söylüyorum. Tabii buluyorum. Kızlarım, neticede bir başka evin gelini ama Habip’in sevmesi, beni mutlu ediyor. Mesela Habip, Bursa’nın Kaplıkaya semtine hayran. Niye? Otuz yıldır orada. Benim Kaplıkaya’m burası. ... Bu tip ilgilerine saygı duyuyorum, anlıyorum. Mümkün değil, benim buraya olan bağım gibi bir bağla buraya bağlanmaları, mümkün değil. Bağlı olmalarını arzu ederim ama mümkün değil. Burayı unutmamaları için öyle çaktırmadan tabii ki bunu yapıyorum, bunda şüphe yok. Hayır dediklerinde de anlıyorum yani. ... Benim kadar buraya bağlı olmaları mümkün değil. Dedesine çok bağlı, dedesi ve babaannesine çok sıcak diyalogları var, oldu. Onlarla ilgili o kadar güzel hatıralar naklediyor ki, benim hoşuma gidiyor. Benim ilk defa duyduğum hatıralar da oluyor. Hoşuma gidiyor. Onlar, babamdan ve annemden bahsettikçe ben mest oluyorum. Ama benim gibi buraya bağlanmaları mümkün değil, onlardan beklemiyorum tabii.” (Katılımcı 49)

Kendileriyle görüşülen katılımcılara, eşlerinden çok bilhassa çocuklarına geçmişleriyle olan bağlılığın kendileri tarafından öğretilmeye çalışılmasının nedenleri sorulduğunda; Rize’ye aidiyet duymaları, köklerinden kopmamaları, yozlaşmamaları, geçmişlerini ve kültürlerini öğrenmeleri ve yaşatmaları, vatan ve toprağın namus olduğunu bilmeleri gerektiği, doğal hayatla tanışmaları, sağlıklı bir ortamda yetişmeleri, verilen emeğe saygı göstermeleri ve vefalı davranmaları ve benzeri vurgular katılımcıların cevaplarında ön plana çıkmıştır:

“... Şimdi Hüseyin’ler senede on beş gün, yirmi gün ... Otel mi ne oraya gidiyorlar. Aqua parkı, hamamı, bu kadar eğlencesi var. Eğer Yunus (torunu) öyle bir yerden daha çok Rize’yi seviyorsa, burada dedesinin ve babaannesinin yanını seviyorsa, burada bir düşünmek lazım. Burada

cezbedecek hiçbir şey yok. Bir tek denize iniyor, taştan atlıyor o kadar. ... Ama çocuklar burayı seviyor. Neden seviyor? İstedığı gibi bağırabiliyor, hareket ediyor. ... İlhan okuldan çıktı. Dedi baba beni koy yola. ... Bastı geldi. ... Her sene İlhan gelir. Bu durum beni çok mutlu ediyor. Seniha, Bolu'da yaz okuluna gitti. Bu yaz, köye gelemedim diye üzülüyor. De ki bana sen amca ne yaptın bunlara? Türkü diyorlar, ben de onlarla türkü diyorum. Oynamak gerekirse, ben de torunlarla beraber oynuyorum. Dağa mangalsa mangal, deniz ise deniz. ... Neresiyse neresi. Ben yaşlı adamım, yoruldum demek yok. Böyle dede nereye bulacak? ... Onlara bir sıkıntı vermiyoruz tabi elimizden geldiği kadar. Köyü sevmelerini istiyorum tabi. Ben, burada nöbetçiyim, benden sonra bu nöbetin devam edilmesini isterim. ...” (Katılımcı 25)

“Beş yaşındaki oğluma sıklıkla köyümden ve kendi çocukluğumdan hikâyeler anlatırım. Onun geçmişine dair zihninde sağlam bir yer olmasını istiyorum. Zihinsel olarak ne kadar derine ait olursa, geleceğe o kadar sağlam ilerleyeceğine inanıyorum.” (Katılımcı 81)

“Ruhun ölümsüzlüğü. ... Verilen emeğe saygı duymak, bir vefa duymak gerekiyor. ... Benim bir dedem Yemen’de şehit, öbür dedem Çanakkale’de şehit. Annemin tarafı Balkan göçmeni. Bunlara inanıyorsanız, eğer fitratta bir kişilik problemi yaşamıyorsanız, geçmişe vefanız vardır ve bunu arkadan gelen nesle tanıtmak durumundasınız. Bu, bir vazifedir benim için. ...” (Katılımcı 19)

“Sonuçta babamız burada doğdu, büyüdü. Zaman zaman imkânsızlıklar olduğu için geçim sıkıntısıyla ona göç demiyoruz her hâlde, gurbete gittiler, geldiler. Şimdi onlar, bu çileyi çektiler. Ben de burada doğup büyüdüm. Doğup büyümeyenler de en azından buranın şeyini bilsinler istiyorum. En azından benim tamamıyla benim gibi bir düşünceye sahip olamazlar ama yılın on iki ayı buraya yerleşeyim, yaşayayım ama en azından birkaç defa buraya gelip bağı koparmadan belki onun için burada mezarım olsun istiyorum. Buralar için mücadeleler edildi, çok sıkıntılar çekildi. Arkadan gelen neslin de kıymetini bilmesini ve buradan kopmamasını istiyorum. Bazı insanlar vardır, İstanbul’da yaşarlar, buranın bütün malını mülkünü satarlar. Ama bir durum olup geri dönüş ihtiyaç hâsıl olduğu zaman nereye gideceksin? Başka yerin de yoksa. ...” (Katılımcı 29)

“Kökümüz belli, özümüz belli, standardımız, aile yapımız belli. Dejenerasyona uğramasın istiyorum. Bundan niye kopsun da başka bir şeyi benimsesin. Aynı kültür, buna niye devam etmesin. Başka kültürü benimseyip yozlaşacağına bizim kültürümüzden zarar görmedik. Anadolu, Karadeniz kültürü bugün en çok bilinen kültürlerden biri. Her yönüyle takdir edilen bir kültür. Şimdi bunu bırakıp da x bir kültürü benimsemesinin bir faydasının olmadığını düşünüyorum. Bir de özünden niye kopsun. Biz buysak buyuz. Farklı bir kültüre geçmesi bana hicap verir yani. Başka bir kültürü benimsemesi, başka bir kültüre geçmesi benim hiçbir zaman takdir edebileceğim bir şey değil. Dünyada gezmediğim ülke belki de sayılıdır. Niye onun kültürünü alsın da benimkini unutsun. Benim çocuğum neden böyle olsun ki, kendi kültürünü yaşasın, yaşatsın da.” (Katılımcı 3)

“Kesinlikle var. Daha bayramda konuştuk. Dedim sen, itibarlı bir ailenin çocuğusun. Geçmiş ve kökü olan bir ailenin çocuğusun. Ona göre hareket et. Çünkü bizim ülkemizde iki ya da üçüncü kişi birine baş olmak ister. Birtakım hikâyeler uydurup olmayan şeyleri söylerler. Sürüklenmemek için yeri, yurdu olan ailesi belli, tutar biri der ki sana senin soyun Yahudi’dir. Dersin ki, soyum sopum her bir şeyim belli, tarihimiz belli, geldik, oturduk, arabalarımız belli. Akrabalık ilişkileri, göz ardı edilecek ilişkiler değil. Akraba ilişkilerini koruyan ve sürekli hâle getiren insanlar, her zaman daha itibarlı ve güçlü insanlardır. Hayata daha sağlam tutunurlar. Öyle adamı ezmek çok zordur. Rize’lilerin de burunlarından kıl aldırma yışı da ondandır.” (Katılımcı 5)

“Rahmetli babam bana derdi ki, biz dedelerimizden daha akıllı değiliz. Onlar buradan çıkıp gitmediler, buraları terk etmediler. Onun için biz de terk etmemeliyiz. Ee baba sen kırk beş sene Almanya’da neden durdun, derdim ona o zaman. Ya ben durdum işte. Sen gitme, sen ayrılma buradan falan. Çocuklarımın temelli olarak Rize’de durmalarını mecbur edemem ama kendilerini Rize’ye ait hissetmeliler. Rize’ye ait hissetmelerini isterim. Ne bileyim öyle bir duygu bu. Temelimiz orasıdır diye düşünmeleri, inanmaları, kabul etmeleri lazım. Etmeye de mecburdurlar. Rize’yi hiçbir zaman unutmamalıdır.” (Katılımcı 7)

“... Ben, nasıl geçmişimi bilmek istiyor ve köklerime bağlı isem, sadıksam, çocuklarımın da köklerine sadık ve bağlı olmasını arzu ederim. Geldiğimiz yeri bilmelerini, çocukluğumun geçtiği yerleri, annemin, babamın, amcalarının, halasının doğduğu, büyüdüğü, yaşadığı yerleri bilmesini isterim. Bütün akrabaları tanımasını isterim. Aksi hâlde burada atomize olmuş, kökünden kopmuş olurlar. Kendi kendilerine olmasa bile, bilinçli olarak aslında kendiliğinden dediğim bir şekilde üstü örtülü bir şeyim (etkim) oldu diyebilirim. Ama kimisi doğal, yöresel müzikleri severiz, dinleriz. Çocuklar da sevdiler, seviyorlar. Gittik, geldik onlar da gördüler. Ama annemin vefatında büyük oğlumu götürdüm ben. O zaman beş yaşındaydı. Annemin vefat ettiğini ve mezarını görsün diye götürdüm. Ufak oğlum çocuktaydı, götürmedim, daha altı aylıktı. O taraflarını da mutlaka görsün diye, düşün derneklere mutlaka götürüyorum. Mutlaka çocuklarla gitmeye çalışıyorum. O cemiyetlere katılmalarını istiyorum. Oralarla bağı sürsün istiyorum her zaman. Aksi hâlde koparlar. Onu da arzu etmem doğrusu.” (Katılımcı 21)

“Sırf onun için hepimiz ayrı evler yaptırдық. Şu an bütün kardeşlerimizin çocukları burada (Rize’de). Onlar, sırf burada kalsınlar diye, bazı imkânlar sağladık. Onlar, şu anda bu ortamı teneffüs ediyorlar. Köy, memleket aslında bizi tekrar birleştirmeye başladı. Kuzenler, belki de bir sene birbirlerini görmüyorlar ama bir sene sonunda bir araya geliyorlar, birbirlerini görüyorlar, aynı ortamlarda yaşıyorlar, bizler onlara anlatıyoruz, babam geliyor eski hayatından kesitler anlatıyor. Modernizm ile beraber, göçle beraber insanımız daha köksüz hâle geldi. Biz, aslında çocuklarımızın kendi kökleriyle buluşmalarını sağlıyoruz. ... İmkânlar gelişti, bizler zaten İstanbul veya Ankara’da bir araya geliyoruz. Ama burada bir araya gelmek çok

başka. Bizim daha önceki evimiz üç yüz elli yıllıkmiş, kendi kendine çökmüş. Şu an evlerimiz o arazide. Orada yaşamanız bile müthiş, bambaşka bir şey sağlıyor size. ... Ben, İngiltere’de kalırken kaldığım ev, yüz seksen yıllıkti. Sahibine, dedesinin dedesinden kalmış. Bunu biliyor adam. Ama Almanya’daki bir Türk’e geçmişini sorduğunda sana diyor ki, babam veya dedem 1960’larda Almanya’ya geldi. Öncesi? Yok. Bir şeyin devamının olduğu bilincini, bence çocuklara aşılacak lazım. Bence en büyük problemimiz bu. ... Artısıyla, eksisiyle biz nereden geldik ve biz kimiz? Arkadan gelen nesle bunu aktarmak istiyorum. ...” (Katılımcı 72)

“Ben, çok geç kaldım. Şu anda bunun gayreti içerisindeyim. Evliyken Ankara’dayken ortam müsait değildi, ev yoktu en basitinden köyde. Dedemden kalan ev vardı, babam ve amcalarım yapmadılar. ... Ben, ev yaparken İstanbul, Ankara ve Bodrum’daki evlerimde olan lüksü köye getirmem lazım dedim. Çocuklarım geldiği zaman evini özlemesinler dedim ki oldu. ... Sahip olduğu konfordan daha rahat bir ortam sunarsam onlara, burada daha keyifli olur onlar için. ... Ben, onları buraya bağlamak için bir ev yaptım. ...” (Katılımcı 74)

“Özellikle bir kere çocuklarla Kurban Bayramı’nda geldim. Örfümüze, âdetimize, dinimize göre kurbanın nasıl kesildiğini görsünler diye. Ramazan ayında geldim. O havayı yaşasınlar istedim. ...” (Katılımcı 60)

“Bizim için vatan namustur. Bize böyle öğrettiler. Toprak çok önemlidir. Burası bizim, Almanya’da biz misafiriz. ... Misafirlikte kalkacağını bilirsin. Çok sevsen de alışsan da kalkarsın. İnsanın vatanını, toprağını bilmesi gerekir. ...” (Katılımcı 70)

“Eşimin ailesi bile İstanbullu olduklarını söylüyorlar. Sivas’ta toprakları yok. Toprak, bir insanı bir yere bağlayan bir köktür. Toprağı kaybettiğiniz zaman kökünüzü kaybediyorsunuz. Hatta üzüyorlar niye sattık diye. Bana diyorlar ki, ben size gıpta ile bakıyorum, annenizle ilgili toprağa bile sahip çıkıyorsunuz. Mesela kızıma sorun, şu an nerelisin diye. Sivaslıyım demez, Rizeliyim der. Babası, bu duruma çok üzülüyor. Hiç olmazsa benim ailemin yanında Sivaslıyım de diyor. ... Niçin Rizeliyim diyor? Çünkü ben veriyorum, sevmesini öğretiyorum. Babam, bana bir şey aşılamazsa ben bilemezdim ki. Ben, çocuğumu bu hususta suçlayamam ki. Ben, öğretmedim kendime kızarım. Şu mülâkat bile bizim duygularımızı kabarttı. ... Rize’yi korumak gerekiyor. ...” (Katılımcı 41)

“... Hayatının devamlılığı, Rize’ye olan aidiyet duygusu, vatanına karşı olan borç, gen yapım, ... geçmişime olan saygı adına bunları hep ona öğretmeye çalışıyorum. Ne kadar uygular bilemiyorum ama ben, elimden geleni yapmaya çalışıyorum. ... Geçmişini bilmesini istiyorum. ... Mesela bir kızımız var, Hollandalı bir çocukla evlendi. Her sene Rize’ye geliyorlar, kız oğlanı getiriyor, yaylalarda şurada burada gezdiriyor. ... Bu kız, İstanbul’da doğup büyümüş ama aile bağları güçlü, aşı iyi yapılmış. ... Senede en az bir kere Rize’ye gidiyor, bizim kadar sık gitmese de. ...” (Katılımcı 12)

“... Korkuyoruz. Sanki arkadan gelen nesil, bu değerleri yaşatmayacak gibi bir korku var sanki. ... Büyük şehirde çocuklarımızın yok olup gitmesini

istemiyoruz. ... Ben, özellikle çocuğumu çaya gönderiyorum. ..." (Katılımcı 17)

"Babadan gördüğümüz içindir her hâlde. Biz, atadan öyle gördük, bize orayı sevdirdiler. O sevgi, bizi ne kadar bağladıysa biz de istiyoruz ki çocuklarımızı da öyle oraya bağlayalım. Ha İstanbul vatan değil mi? Türkiye'nin her tarafı vatan. ... Afyon'a gitmiştik hayvancılık için dümdüz araziler, Rize'ye bakıyorsun bir lokma yerler ve dimdik arazi. Odunu dağdan sırtla taşıyacaksın, eşek bile gitmiyor yani. Onun için bizim köylerde eşek meşek olmaz. Babam, o iki katlı evi o zamanın şartlarında ... malzemelerini sırtla taşıdılar yani, demirini kumunu çakılını. ..." (Katılımcı 8)

Çocuklarının ve torunlarının, insanî, tabi ve doğal ortamlarda büyümelerini arzu eden katılımcılar da vardır:

"Çocuklarımın Rize ve kırla irtibatlarını torunlarıma aşılamlarını kesinlikle isterim. Şundan dolayı çocukların doğal olanla çocukluk yaşlarında tanışmalarının önemli olduğunu düşünüyorum. Sonradan tanışıklık ve irtibat kurmak zor. Eğer bu irtibat o yaşlarda kurulamazsa, çocuğun bir yerleri eksik büyüyor diye düşünürüm. Hele hele teknoloji yoğun bir hayat yaşanması ile birlikte düşündüğümüzde, izole edilmiş bir hayat karşımıza çıkıyor. Hayatı izole hâle getirmektense, hayatı tanıyarak inşa edebilmesinin yolu da şu anki şehirlerde pek mümkün görünmüyor. Ben, İstanbul'da büyüdüm ama çok rahatlıkla söyleyebilirim, İstanbul'da ben toprağa basarak büyüdüm. ... Binaların henüz her yeri doldurmadığı, toprağa, çimene basılabilen, betonun olmadığı yerlerde oynadık. Bugünkü şartlarda, şehirlerde bahsettiğim ortamlar olmadığı için en azından çocukluk dönemlerinin kır, köy gibi yerlerde geçmesini arzu ederim. Belki de insanlar bu yüzden çocukları ve torunları için böyle ortamlar, meskenler hazırlıyorlar, inşa ediyorlar ki gelip gitsinler diye. ... Meyve ağacı diyor, gelsin dalından meyve yesin, gelsin, koşsun, yuvarlansın istiyor." (Katılımcı 23)

"Sağlık açısından büyük şehirdense, çocuğun buralarda daha iyi yetişeceğini düşünüyorum. Doğal ortam, temiz hava var. Çoğu şeyi çarşıdan alsak da beslenme hususunda daha sağlıklı beslenilebileceğini düşünüyorum. ... Meyveyi, sebzeyi bahçemizden topluyoruz, hayvansal gıdaların çoğunu bahçemizden alıyoruz. ... Büyük şehir, çocukların biraz daha sosyal olduğu bir yer ama komşuluk ve aile ilişkileri açısından çocuklar için iyi bir yer değil. Biz, İstanbul'da kalırken, birkaç kişi ile muhabbetimiz vardı, hâlbuki burada tüm köyle muhabbetimiz var. İstanbul'da bir kopukluk oluyor insanlar arasında. Ama buranın insanî ilişkiler hususunda daha iyi olduğunu düşünüyorum." (Katılımcı 56)

Artık insanlar, evlatlarının sadece Rizeli olmasını istememekte, dünya ölçütlerine uyacak şekilde kabiliyetlere sahip olmalarını ve ufuklarının geniş olmasını arzu etmekte aynı zamanda geçmişine ve köklerine de uygun hareket ederek Rize'yi unutmamalarını, Rize'ye gidip gelmelerini ve sahip çıkmalarını dilemektedirler:

“Evladlarım için dünyanın neresinde yaşarsa yaşasınlar, senenin belli vakitlerinde dahi olsa gelsinler, biz Rizeliyiz desinler, aidiyet hissetsinler, kesinlikle isterim. Burada olan insanlardan kaynaklı tabi, akrabalarını görme, yoksa gelip Rize’de bulunsun değil. ... Gelip görmesi, annesini, babasını, yakınlarını ziyaret etmesini isterim. Onun dışında Rizeliyim, öyle fanatik Rizelilik diye bir şey yok yani. Bize her yer Trabzon, bize her yer Rize, ben böyle bir şey düşünmüyorum yani. Bu anlamda memleketlerin kutsallığına inanmam zaten. ...” (Katılımcı 28)

“Toprağını bilsin. Belgeselden izlediği, dergilerden baktığı doğa zaten burada var. Önce kendi yerini bilsin, ondan sonra dünyayı tanısin. Çocuğumun, burada çakılı kalmasını istemem. Kesinlikle kendi fikriyle bir şeyler yapmasını isterim.” (Katılımcı 45)

“Bence kırım çekici özelliğidir. Ben, o kadar lüksünde değilim. Benim için orası dedemin evi diye gidiyorum. Mesela yaylasında bir kulüben olsun daha iyi, daha serin. Orası dedemin yeri olduğu için kıymeti var. Annem der ki, dağlara para yatıracaksınız diye ödüm patlıyor. Şimdi Rize’den bir yer almaktansa şuradan bir yer alırım on beş, yirmi sene sonra sekiz, ona katlar. Çocuğunuza da yarar. Anadolu’da da böyle yapıyorlar ama insanlar pişman aslında. Unique (biricik) olan bir şey satıldığı zaman o unique olmaktan çıkar. Çünkü iktisadî bir karşılığı yoktur. Diyelim sekiz daire yaptınız. Çocuklarınıza ikişer daire düştü. Peki, onların çocuklarına ne düşecek? Yine mülksüzleşecekler. Bunu iyi düşünmek gerekir. Şu nesle kadar Rize korundu. Bence apartman ve saire yapmaktansa Hemşin tarafından yaylalardan kulübesi olsa insanın bence daha iyi. Hem ilişkini korursun hem yazın rahat edersin. Benim derdim evladım geçmişini bilsin pergel gibi bir sabiti orası olsun ama diğer ayağıyla istediği yerde cvelan etsin. Rize’ye saplanmasını istemem. Benim etrafımda kimse istemez. ...” (Katılımcı 5)

Bazı katılımcılar, bilhassa çocuklarının Rize ile irtibatları ve Rize’ye duydukları aidiyeti, duygulardan çok akılcı bir zaviyeden değerlendirmektedirler:

“Kendime sorduğum soru şudur: Annem, babam burada (Rize’de) olmasaydı, ben çocuklarımı bu kadar sık ve rahat bir şekilde buraya getirebilir miydim? Bu sorunun cevabı hayırdır, bence. Onun için benim çocuklarım, buraya tabi sebeplerle geldiler. Annem, babam, dedeleri, babaanneleri burada yaşadığı için. O olmasaydı, ben acaba bunu nasıl organize ederdim? Bunu çok ister miydim? Bundan emin değilim. Tabi burayı tanımalarını, burayı gelip görmelerini isterdim. Ama bunda ne kadar ısrarlı olurum, bunu bilmiyorum. Bunun için iddialı bir şey söylemeyeyim. Çünkü şunu ben, çok iyi biliyorum. Benim çocuklarım buraya geldiler, burayı tanıdılar ama çocuklarım için burası, benim için olan burası değil. Böyle olması da mümkün değil, ne yaparsanız yapın, bu mümkün değil. Benim gibi işler yapsınlar, buraya benim gibi baksınlar gibi şeyleri arzu etmedim çünkü bunun onlar için imkânı yok. Senede bir ay gelerek bunu zaten yapamazlar. Buranın eşyasıyla, çiçekleriyle, etrafıyla böyle varoluşsal bir irtibatları yok. Bu, oluşamaz zaten. Meslekî olarak oluşabilir. Diyelim ki, çocuklarımin biri, ziraatçı veya orman mühendisi olsa idi, ona diyebilirdim

Doğu Karadeniz Bölgesi florasını çalış diye. Öbürünün olması mümkün değil. Öyle bir ay gelerek her sene, olsun iki ay, varoluşsal bir şey sağlamaz. Bizim avantajımız, hiç şüphesiz küçüklükten beri buradayız. İlk sosyalleşmelerimiz burada gerçekleşti. Tahsilim arttıkça ben, bunun kıymetini keşfetmeye gayret sarf ettim. Her arkadaşım böyle değil. Bu köyde tahsil yapıp da, bu köyden yetişip de tahsilli olanların hepsinde böyle şeyler yok. Olması da çok zor Türkiye şartlarında. Ben ise kendimi anlamaya, ben ne yapıyorum sorusunu cevaplandırmaya niyetlendiğim her aşamada kendimi yokladığım zaman bura ile ilgili şeylerin karşıma çıktığını gördüm, görüyorum. Kullandığım dil dâhil olmak üzere. Kullandığım dilde de buranın önemli bir etkisi var arkada yani. Bunları anlamaya çalıştım, biraz daha derinleştirdim tahsilim ilerledikçe. Dolayısıyla bunlarla uğraştım, hem kendimle uğraştım hem memleketle uğraştım. Kendi meselem olan şeyi aynı zamanda memleketin bir meselesi olarak uğraştım. Bu yüzden de benim ilgilerim, bilgilerim arttıkça, köyümle memleketimle ilgili şeylerin çapı da büyüdü, derinliği arttı. Kendimce, bu ana mesleğim olmadığı için bunu yan çalışmalarıyla ifade ettim, ediyorum. ...” (Katılımcı 59)

“Bunu nasıl yapabilirim, bundan emin değilim. ... Onları, bu coğrafyada tutacak bir mekanizma var mı, bundan emin değilim. ... Çok okuyanlar, bugün yok, geriye gelmiyorlar. Bugün Fındıklı’ya bakıyorum kimse yok. Akçaabatlılar, Gümüşhaneliler olmasa, o güzelim evler perişan olup gidecekler. ... Okumuş insanların hiçbirisi, dönüp gelip bakmıyorlar. Bizim buralarda da ona doğru bir gidiş var. Devletin aslında buralara hastane, üniversite ve benzerlerini yapması, sadece bu coğrafyaları canlı tutmak için biliyor musunuz? ... Aile bağı üzerinde coğrafyaya bağlılığı pekiştirebiliriz, yoksa yapılabilecek başka bir şey yok. ... O eski şefkati, bağlılığı, aile hayatını hissettirebilirsek, bence en büyük aidiyet bu olacak. ... Ben, nasıl hiç bayramlarda, tatillerde Rize dışında geçirmediysem, çocuklarım için de bunu yapabilirsek, belki de en büyük kazancımız bu olacak. ...” (Katılımcı 68)

Bazı katılımcılar ise her ne kadar kendilerini Rizeli olarak ifade etseler, tanıtımlar ve Rize’ye ait hissettiklerini dile getirseler de, hayatlarını sürdürdükleri büyük şehirlerin nimet ve külfetlerini Rize ile kıyas etmekten geri durmamışlardır:

“İstanbul, her yönüyle aranıp da bulunamayan bir yer, hem maddi hem de manevi. Belki Rize’de kalsak hem maddeye hem de manaya, ikisine de ulaşamayacaktık. ... Belki, bu İslami kimliğe Rize’de ulaşamayabilirdik. ... İstanbul’da imkân çok. ... Rize’de ancak yaşadık, sevdiğimiz için, toprağımız olduğu için, baba vatanı olduğu için. Gene, onun için istiyoruz orayı. Rize’nin bize verebileceği bir şey yok yani. ...” (Katılımcı 8)

“Asla, ben, İstanbul’a ait değilim. Ben, memleketim Rize’ye, köyüme aitim. Ben, buradaki düzenin bizi sömürdüğüne inanıyorum. Benim, çiftçi olup köyümde kalmam, orada yaşamam lazımdı. Hatta bazen babama derim ki, para kazanma uğruna buralara gelmişsiniz ama çok şey de kaybetmişsiniz. ... Eğer ben köyde kalsaydım, maddi ve manevi birikim bende olmazdı. ...

Bu bilincimle köyde evvelinden beri yaşamak isterdim. Ama köyden hiç ayrılmayanlarla aramda dağlar kadar da fark var. Çünkü büyük şehir bir hayat üniversitesi ve eğitim fakültesi tabir-i caizse. ... Biz, burada belli yüklemeler yaptık ama memlekette üç, beş aile ile bu yüklemeyi ne kadar yapabiliriz ki? O bakımdan hiç gelemeseydik, köyden hiç ayrılmazdık bu Oğuz olmazdı. Büyük şehrin katkıları, asla inkâr edilemez. Hatta belki de burası sayesinde memleketimi bu kadar sevme ihtiyacı duydum. Boşluk hissettim, köyün kıymetini daha iyi anladım. Köydekiler buldukları toprağa belki bizim kadar değer atfetmezler. Hâlâ onun farkına varmamışlardır. Çünkü hep içindeler. ... Bir sürü arazilerini, çaylarını Gürcülere toplatıyorlar ama gidip maaşla İstanbul'da büfede çalışıyorlar. ... Köydeki insan sahiplenme duygusunu kaybetmişken, bizde gurbette sahiplenme duygusu tavan yapmış vaziyette. Ben, şimdi köye gittiğim zaman diyorum ki çayın en azından bir tonunu kendim toplayacağım, onlara toplattırmayacağım. ...” (Katılımcı 13)

“... Bizler, Rize'de doğup büyüyenler olarak, biz buradan (Rize'den) kopamadık. Hiçbir zaman başka bir yerli olmadık. İstanbul'da da Rizeli gibi davrandık. İstanbul'da da tam İstanbullu olmadık. Beni, Bayrampaşa'da herkes tanır. Ama Rizeli Ömer olarak tanır. Bayrampaşalı veya İstanbullu Ömer olarak değil. Bu durumdan ben övünüyorum. Çocukluk, okul yıllarımda, ilk geldiğimde bunun sıkıntısını çekmişim. O zaman sorsanız farklı söyleyebilirdim ama şimdi övünüyorum. Hiçbir zaman şey yapmadım. Konuşmamı değiştirdiğime bile üzülüyorum, bu şiveyi kaybettiğime. Keşke okul okumasaydım o eski şiveyle konuşsaydım hep. ... Babamın beni İstanbul'a götürmekle yanlış yaptığını zannetmiyorum. Babam götürmese de ben giderdim. ...” (Katılımcı 30)

Ancak kendileriyle görüşülen katılımcıların bazılarında Rizeliliğin inkâr edilmemesi ve açıkça beyan edilmesi, Rize'ye ait hissedilmesinin yanında esasen hayatın uzunca bir süredir devam ettirildiği mekânların göz ardı edil(e)memesi ve tipik bir hemşehrilik algısının olmayışı dikkate şayan bir husus olarak ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda Rizeliyim denmesine rağmen bazı katılımcılar tarafından geriye kalan hayatlarının aktif bir şekilde tercihen Rize dışında sürdürülmek istendiği yönünde cevaplar verilmiştir:

“... Eskiden vatan doğum yerini ifade ederdi. Rizevî mevtinen (mevt doğulan yer, vatan) İstanbulî İkameten, Bektaşî meşreben der. Üç tane kimlik kullanır. ... Ben, kendimi böyle hissedirim. ... Geçen gün Bursa'da bir arkadaşla bunu konuşuyorduk. Aslen İskenderunlu ama elli yıldır Bursa'da yaşıyor. Diyor ki, ben İskenderunlu muyum? (Gülüyor.) İki bence yani. Ben, on dört yaşında İstanbul'a gittim. On dört yaşımdan beri de İstanbul'dayım, başka bir yere de gitmedim yani. Öyle bir kısmetim açılmadı. Köyümde on iki sene kaldım. İstanbul'da elli seneyi dolduruyorum neredeyse. Önümüzdeki sene elli yılım dolacak. ...” (Katılımcı 59)

“Vatan tektir. ... Ben, Almanya’da yaşıyorum. Bunun sosyo-ekonomik sebepleri var. O yüzden Alman vatandaşlığına geçtim. Duygusal bir sebep değil. ... Çocukluğum Almanya’da geçti ama Türkiye daha ağır basıyor diyebilirim. Ama insanın iki ayrı vatani da olabilir. ...” (Katılımcı 73)

“... Ben, kendimi dünyaya ait hissediyorum. Benim devamlı gezmem lazım, ben belli bir yerde sabit duramam. Yirmi yedi yıldır yurt dışına çıkarım. Ama yirmi yıldır gezme ihtiyacı hissediyorum devamlı. Rize’ye bağlı kalmak diye bir şey yok ki. Öyle bir kavrama inanmıyorum ben. Rize’ye illa da gitmem diye bir şey yok. Bakarsın rızık oradan nasip olur, bu ayrı bir şey. ... Rize’de iş yapsam da yine git gel yaparım. Bu, İstanbul için de aynı, başka yerde olursam da aynı, nerede yaşarsam yaşayayım sabit bir yerde duramam. Mesela yurt dışına çıksam da Amerika’daysam, Brezilya’ya gitmeliyim, Arjantin’e gitmeliyim. İmkân varsa niye sabit durayım ya? ...” (Katılımcı 15)

“Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım. Rize’de de yaşadım, İstanbul’da yaşıyorum. Ülkenin her tarafında yaşarım. Karnımın doyduğu her yerde yaşarım. Mikro milliyetçilik yapıp da “ben köyün ırmakları dışında yaşayamam” diyemem. Yaşayacağı yer, geleceğe kendini ve neslini hazırlayabileceğin yerdir. İstanbul’dayken Rizeliyim diyorum. ...” (Katılımcı 16)

“... Ben, kendimi Türkiye’ye ait hissediyorum. Bunu açık söylemem lazım. Bunu Rize’ye ihanetle alakalı burada olduğum için değil, bu hakikaten böyle. Ama elbette Rizeliyiz. Çok özel olarak ben Rize’ye aitim, öyleyiz zaten fiziken ama çok özel bir şeyim yok. Hemşehri şeyim çok iyi değildir. Bu kadar şeyimize bağlıyız, bunun vakfını kurmuşuz, yayın yapmışız filan ama buralarda tek başına birisinin Rizeli olması benim için tek başına şey değildir ne yazık ki. Önemli çok, önemli mutlaka ama benim için bir ayırıcı muamele sadece bu görevde olduğum için değil hep öyle olmuştur. Buralarda insanlarla anlaşmanın tek yolu hemşehrilik değil. Yakın görüştüğüm arkadaşlarımla büyük kısmı hemşehrici olmayabiliyor. O başka bir şey ama memleketimiz baş üstüne ama çok Rize’ye ait hissetmiyorum, çok açıkça söylemek lazım. ...” (Katılımcı 21)

“Coğrafi olarak böyle bir aidiyet şeyim olmadı. Şehir kültürüne bağlanabileceğim bir yer olarak, mesela Ankara benim kimliğimi belirleyen bir şehir, öyle bir şey yok. Evimi daha çok önemserim, ev benim için daha anlamlı olur. ... Şehirlerin bir kimliği var ve o kimlik, insanı çeker. Doğduğum şehrin öyle bir kimliği olmadığı için yaşadığım şehre de sonradan geldiğim için beni etkileyen bir şehir kimliği yok. İstanbul’da yaşamak isterim, Eyüp Sultan kutsal bir yer, yok. Burhaniye’de yaşamak istiyorum, çünkü sağlığıma uygun. O kadar. Çünkü şehir kültürü ancak doğuştan getirebileceğin bir şeydir. ... Dolayısıyla biz yerel ve geleneksel kültürü gündelik olan bir toplumuz Rize bağlamında. Rize, mutlak çekmiyor. Çekerse özel ilişkilerle çeker. Rize, yemek kültürü olan ve yemeğiyle kendi insanlarını ve diğerlerini etkileyebilen bir şehirdir. Rize’nin bence yemek kültürü kabir kültüründen daha güçlüdür. Rize’nin yemekleri kendine özgü. Yemekleri için Rize’ye giderim yaşlanınca. Rize’den başka yerlerde yapılabilecek şeyler değil. ... Çocukluğumda yapılan kuru fasulyeyi

kabuğuyla beraber geçen yedim, çocukluğumdaki lezzeti bulamadım. ... Dün, onu yoksulluk yarattı, yoksulluk ona tadını vermeyi başardı. ... Eşim, Rize yemeklerinin maalesef hiçbirini yapamıyor. Rize yemeklerinin bir kısmını yemiyor zaten. Rize'nin lahana sarmasını yapıyor o da lahana sarmasına benzemiyor. ... Piç sarma oluyor. İnce oluyor, uzun oluyor, estetik olmuyor. Yemek yemeyi seven bir adamım, eşim buraya (Ankara'ya) taşısada da o tadı vermez. ..." (Katılımcı 22)

"Bana, şu ana kadar kim sorsa, ben kendimi Rizeli olarak tanımlıyorum. Benim memleketim Rize ama doğum ve yaşam süresi bakımından İstanbulluyum. ... İstanbul'u özlememek, İstanbul'a kendini ait hissetmemek mümkün değil. Ama özüm itibariyle ben, elbette Rizeliyim. Rize ve İstanbul arasında çok ciddi bir ayırım da yapmak istemiyorum. Rizeliyim, kökenim orası ama İstanbul'da doğan, büyüyen, öğrenim dâhil kırk yılı İstanbul'da geçmiş biri olarak İstanbul'un o bütün güzellikleriyle beraber İstanbul'u sevmemek mümkün değil. İstanbul'un bütün hercümercine rağmen, bütün kaosuna, trafiğine rağmen. ..." (Katılımcı 23)

"O, birazcık ortada kalabilecek bir soru. Çünkü ben, İstanbul'u da çok seviyorum. İstanbul, benim için vazgeçilmeyecek bir yer, yaşadığım, doğduğum, büyüdüğüm bir yer. Bana tercih yap deseler, bunu yapamam. Bana nerelisin diye sorulduğu zaman, Rizeliyim diyorum. Ama İstanbul'da yaşıyorum. Doğduğum topraklar, doyduğum topraklar diyorum, genelde söylediğim terim budur. Aslında Rize'de doğmadım, İstanbul'da doğdum, köküm Rize'ye ait olduğu için doğduğum toprak, doyduğum toprak ayırımını yaparım. Rize'den vazgeçemem yani. ..." (Katılımcı 32)

"Ben ruhen Rize'ye aitim. Bedenen İstanbul'a aitim." (Katılımcı 42)

Bazı katılımcılar uzun vadede bilhassa ileriki yıllarda çocuk ve torunlarına yakın olmak maksadıyla İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlere yakın olmaya imkân sağlayacak şekilde doğal ve sakin şartlarda çoklu mekânlarda hayatlarını sürdürmeyi arzu ettiklerini beyan etmişlerdir:

"... Ailenin yerleşim yeri olarak gidişatı, ağırlık olarak İstanbul'u gösteriyor. Ama İstanbul'a yakınlığı bakımından küçük bir yerimiz var Karasu'da (Sakarya) köyde, bizim daha sonradan aldığımız. İleride belki senenin belli vakitleri orada da kalmayı sağlayacak bir yer yapma imkânım olursa, orası biraz daha sıcak gözüküyor. Rize'de olur mu onu çok kestiremiyorum. Ama ağırlık İstanbul'u gösteriyor gibi, bunun da temel sebebi çocuklar ve olabilecek torunlardan kaynaklanıyor." (Katılımcı 23)

5.2. "ÜSTTEN GİDEMEZSEM ALTTAN GİDECEĞİM"

Aidiyet ve mensubiyet meselesine bağlı olarak kendileriyle görüşülen katılımcılara, vefat etmeleri hâlinde definleri için eşlerine, çocuklarına, akraba ve yakınlarına herhangi bir vasiyetlerinin olup olmadığı sorulmuştur. Böyle bir

sorunun katılımcılara yöneltilmesinin en temel maksadı ise, başta kendileri için anlam ifade etmesinin yanında aidiyetin, bilhassa çocuklarına aktarılmak istenip istenmemesinin anlaşılmasıyla ilişkili olmaktadır. Bazı katılımcılar, dinî saiklerle bu durumu açıklarken, bazıları ise din dışı sebeplerle aidiyet ve kabir arasında, tek tek veyahut iç içe geçmiş şekilde, akılcı ve/veya duygusal bağlantılar kurarak cevaplar vermişlerdir.

Böylelikle aidiyet ve kabir arasındaki ilişkiyi anlamlı hâle getirebilecek öncelikli olarak ön plana çıkan iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan biri, vefat edildiğinde defin işleminin nerede yapılacağına ilişkin olarak herhangi bir vasiyetin yapıp yapılmadığıyla alakalı olmaktadır. Bir diğer unsur ise, vasiyet unsurunun da çatısı altında değerlendirilebilecek şekilde, Rize’de (il, ilçe merkezinde ve ağırlıklı olarak köyde) ve Rize dışında defnedilme arzusuyla ilişkili olmaktadır. Defin işlemine ilişkin olarak vasiyetinin olduğunu beyan edenlerin aksine herhangi bir vasiyet beyan etmediklerini dile getirenler de olmaktadır. Bilhassa vasiyet yapmadıklarını beyan edenler, vefatlarından sonra başta çocukları olmak üzere kimseye eziyet çektirmek istemediklerini, mümkünse ziyaretin mümkün olabileceği bir mezarlığa defnedilmeyi arzu ettiklerini ifade etmektedirler. Vasiyette bulunanlar ise, bilhassa annelerinin, babalarının ve dedelerinin yanına ya da yakınına defnedilmek istediklerini beyan etmektedirler. Rize’de defnedilmeyi ısrarla isteyenler, bilhassa çocuklarının Rize ile irtibatlarının hiç olmazsa mezar ziyareti aracılığıyla sürdürülme ihtimalinden dolayı kendilerince bir tedbir aldıklarını düşünmektedirler. Ancak bu durumun aksine kabirlerin Rize’de olmasının Rize’ye aidiyetin bir unsuru olmadığını düşünenler de olmaktadır. Bunların dışında “nerede ölürsem orada defnedilebilirim” diyen katılımcılar da vardır.

Ayrıca birçok katılımcı, Rize’de olsun ya da olmasın, babalarının, dedelerinin ve babaannelerinin yanına defnedilmek istediklerini beyan etmişlerdir:

“... İki dedem, köyde yan yana yatarlar. Geçen köydeyken eşime sordum. ... Dedim ki, ölürsem beni buraya getirirsiniz, İstanbul’a defnetmeyin, yerim hazır. Hanım dedi ki, ben İstanbul’da ölürsem İstanbul’da defnedilmek isterim, dedi. Dedi ki, buradan geçer üç tane adam, Eyüp Sultan’da yatsam, geçer oradan yüz tane adam. ... Ben, bu tür şeylerin nasip olduğuna inanırım. Allah ne nasip ederse öyle olur. İlla Rize veya İstanbul olsun diye

bir şeyin içinde olmam. ... Veli amcamız rahmetli oldu, son zamanlarında bayağı hastalıklar çekti, günlerce yoğun bakımda kaldı. Na'şının gidişi çok meşakkatli oldu köye ama kendi isteğini yerine getirmek istediler çocukları ve o sıcakta köye götürülüp defnedildi. ... Hiçbir itiraz olmadı, kimseye yük olmadı. ... Şu ana kadar çocuklarıma böyle bir şey söylemedim. Belki ileride söylerim, beni köye götürün diye.” (Katılımcı 11)

“... Vefat edince köye defnedilmek isterim. Çünkü ben, oraya aitim. ... Biz kızılağaç fidanlarıyız, biz büyük kızılağaç olmak için köyde olmamız lazım. Biz, buraya (İstanbul'a) ait değiliz, Rize'ye aitiz. Orada olmamız lazım. ...” (Katılımcı 13)

“(Gülüyor) Onu bu sene bir yere yazdım. ... Şimdi unuttum. Doğduğum yerin yolu olsa, şöyle vasiyet edeceğim çocuklarıma, eğer yolu olsa ama ne yazık ki yolu kapalı. Beni oraya (doğduğu yere) defnedin, diyeceğim. O dağ başına defnedin. Mümkün değil tabii o, yoldan dolayı. Tabii ki, gönlüm buraya (Rize'ye) defnedilmeyi ister. Ama böyle zorunlu bir vasiyet de yapmak istemem. Benden sonrakilerin zor durumda kalmaması için. Annemi, babamı buraya getirdim. Aslında dinen böyle bir zorunluluk yok. Hatta dinen bir insan vefat ettiği yere defnedilir. En iyisi budur. Çünkü insanlara zahmet verme meselesi de var. ... Dedim ... (babasının ismi) Hoca ... (Rize) için önemli bir şahsiyettir, onun (Rize)'de olması lazım dedim. ... Annem, bazen kızıyordu bize, beni köye götürmeyin diye. Beni buraya defnedin, beni taşımayın. Zahmet olur, şu bu. Dedim, seni güneşinin yanına koyacağız. Bizde kadınlar eşlerine güneşim derler. ... Ben de senin ayağının dibine geleceğim. Böyle deyince hiçbir şey demedi. Ondan sonra itiraz etmedi. ... Benim için öyle bir vasiyet düşünmüyorum ama nasip.” (Katılımcı 49)

“Kendimi Rize'ye ait hissediyorum. Mezarımın Rize'de olmasını isterim. Babam, İstanbul'dan mezar aldı. Ben dedim ki, ben oraya gitmem. Babam dedi ki, alalım ne olur ne olmaz. Ben, gereksiz gördüm yani. Kesin bir vasiyetim yok ama Rize'de ölmeyi ve gömülmeyi arzu ederim. Millete de cefa çektirmek istemem.” (Katılımcı 71)

Birçok katılımcı ısrarla babaları, dedeleri veya babaannelerinin yanına defnedilmek istediklerini beyan etmelerine karşılık ilginç bir şekilde (hem erkek hem de kadın katılımcılar) defin ihtimallerinden söz ederken anne tarafından anneanne, teyze veya dayılarının yanlarına definlerini istediklerini söylememişlerdir:

“... Kabir meselesi hiç aklımdan geçmez. İçimden gelen şey, kabrimin babamın yanında olmasını isterim. Bizim Karacaahmet'te de aile mezarlığımız var ama peder Rize'de vefat ettiği için doğal olarak cenazesini oraya defnetmek zorunda kaldık. Babamın yanında olmak isteyişim, babamdan dolayı. İstanbul'da kabri olsa yine onun yanında olmak isterdim. Rahmetliyle hiç anlaşamadık ama babam benim o. Ben, babamla otuz beş

sene didiştim, şimdi bakıyorum neredeyse ben, babamın tıpkısının aynısı olmuşum. ...” (Katılımcı 37)

“... Sanki vefat eden büyüklerimle o topraklarda kendimi daha güvenli hissediyorum. Yaşın ilerlemesinden mi kaynaklanıyor bilemiyorum. İstanbul’da yalnız kalacağımı zannediyorum. ... Ben ve kız kardeşim Fatma, biz köyde nenemizin, dedemizin yanında defnedileceğiz diyoruz. ... Ben, varoluşum, geldiğim köken, o toprak zaten. Orası benim vatanım, memleketim, kendi özüm yani.” (Katılımcı 41)

“... Kabrimin nerede olacağına dair bir vasiyetim yok ama zor bir soru. Babam köyde medfun. Annemin de isteği köye defnedilmek. şu anda benim için Rize ağır basıyor. İlla Rize değil, Türkiye desek daha doğru olur. ... şu an psikolojik olarak dedemin, babamın yattığı topraklarda yatmak isterim. ...” (Katılımcı 73)

“... Asla ve asla, ezansız bir ülkede gömülmeyi istemem. Türkiye olsun, Rize’de olmayı isterdim ama eşimin Gümüşhaneli olmasıyla, tercih hakkım Gümüşhane asla olamaz, İstanbul ortak nokta. ... Mezarlığımı ailemin olduğu yerde isterim.” (Katılımcı 67)

“... Bodrum’da da çalışıyor olsam, Rize’ye defnedilmek isterdim, baba toprağına. Burada manevi bir şey var. Dedemler burada yatıyor, dede toprağı gibi, ben hep böyle düşünürüm. Millet şimdi şehirde defnediliyor, bunu anlamıyorum ben, bunu kabul edemiyorum. Ata, baba toprağı varken, bana garip geliyor. Ataerkillik mi, taşralılık mı, geri kafalılık mı, ne dersenez deyin işte. ... Rize’de gömülmeliyim fikri kesinlikle var.” (Katılımcı 45)

“İzmit’te babamızın yanına defnedilmek isteriz. Babam, kendi de İzmit’i istedi ama o istemese bile, biz de İzmit’i istedik babam vefat ettiğinde. On yıl oldu, babam vefat edeli. Her Cuma, babamın kabrine gideriz. Köyde olduğu zaman olmayacaktı, yazdan yaza gelecektik. Babaannem ve dedemin kabirleri, Rize’de köyde. Senede bir kere ziyaret edebiliyoruz onların kabirlerini. Öldüğümüzde Rize’ye gömülmek istemeyiz ama ölene kadar gidip gelmek isteriz. ...” (Katılımcı 51)

Katılımcıların bir kısmı, eşlerine, çocuklarına ve yakınlarına eziyet vermek istemediklerinden ve kabirlerini sık sık ziyaret edebilme kolaylığından dolayı uzun yıllardır Rize dışında hayatın sürdürüldüğu şehirlerde, mezar yeri satın aldıklarını ve aile kabristanlığı yaptırdıklarını beyan etmişlerdir:

“... Biz, ailece cenazelerimizi hep memlekete götürüyoruz. İstanbul’da bizden defnedilen hiçbir kişi yok. Sadece burada (İstanbul’da) yaşıyoruz. Babam da burada vefat etmişti. Memlekete götürdük. Ama benim böyle bir vasiyetim yok. Ben, inanç olarak öldüğüm yere gömülmekten yanayım. İnsanlara zahmet vermenin bir anlamı yok. ... Aile fertlerimin tamamı memlekete götürme taraftarıdır. Eşim, benden yaşça küçük, benden daha fazla İstanbul’da yaşadı, hep der biz gurbette mi defnedileceğiz diye. Hâlbuki o kadar İstanbul’da yaşadık, yaşıyoruz hâlâ kendimizi gurbette

zannediyoruz. Eşimin memlekette defnedilelim gibi bir fikri vardır yani.” (Katılımcı 38)

“... Kabrimin nerede olacağına dair bir vasiyetim yok. Ama İstanbul’da her hâlde olmasını isterim. Çünkü çocuklarım da İstanbul’da yaşayacakları için her hâlde onlar için de gidip gelmesi daha kolay olan bir yer olduğu için İstanbul. Çünkü benim babam da burada (İstanbul’da) medfun. Annemin yeri de babamın yanında hazır. Rize’de ölürse yine buraya getirmeyiz onu muhtemelen ama burada veya Ankara’da vefat ederse burada bir mezar yerimiz var. Dolayısıyla Rize’de ölen Rize’de, İstanbul’da ölen İstanbul’da defnetmek lazım yani.” (Katılımcı 35)

“Şu an beyin olarak İstanbul’dayım yani. Kabrimin nerede olacağına dair hiçbir tercihim yok, vasiyetim yok. Çocuklarım, geri kalanlar nereyi istiyorlarsa oraya gömerler. Ben, çok önemli olmadığını düşünüyorum. Şu ana kadar mezarlar hep Rize’de, evin yanında aile mezarlığı var. Köyde de gömülebiliriz, yerimiz müsait. Ama çocuklar derse ki İstanbul, buraya gömülürüz. ...” (Katılımcı 34)

“... Biz rahmetli anne ve babamızı İstanbul’a defnettik. ... Bizim aile, tümüyle İstanbul’da olduğu için onları Rize’ye defnederek onlara uzaktan ancak bir Fatıha gönderebiliriz. Oysa biz, her bayramda bütün aile yaklaşık yüz kırk, yüz altmış kişi mezarlığın başında toplanırız. ... Aşağı Bağdat yakındır derler. Rize’ye gitmek isteyen gider, mezardan dolayı gitmez ya. ... Onun için biz, İstanbul’da kendimize bir kabristan tahsis ettik. Allah gecinden versin, sırasıyla kim vefat ederse, oraya defnedilecek. Ama bu kabristan, hiçbir zaman Rize’ye olan bağımızın koptuğu anlamına gelmiyor yani.” (Katılımcı 36)

Bunların dışındaki bazı katılımcılar ise, ısrarla doğdukları topraklara gömülmek istediklerini, hatta ileriki yıllarda çocuklarının sırf mezar ziyareti yapmak için dahi olsa, Rize’ye gidip gelmelerini teminat altına almak istediklerini beyan etmişlerdir. Bu bağlamda birçok katılımcı ölmeden mezar yerlerini yaptırdıklarını ve isimlerini dahi yazdırdıklarını, sadece ölüm tarihinin yazılması gerektiğini belirtmişlerdir:

“... Orada, bizim köy mezarlığımızda yer kalmadı, doldu. Babam, annem, amcamlar orada. Benim baskımla, kendi aramızda, yol üzerinde yeni bir mezarlık yaptırdık. Ben, ölmeden mezarlarımı yaptırdım. Ben ile hanımın ikili. Bir yanıma erkek kardeşim için, hanımı ile ona. Dört mezar etti, altı buçuk milyar da para verdim. Demirli, memirli. Bizim mezarlıklarımızda her şey hazır. Çocuklarıma da eziyet bırakmıyorum. Ondaki sonra da orayı toprak doldurttuk. Öldük mü onu eşecekler, bir de o betonların üzerine mermer geçirecekler. Her şeyimi Allah’ıma şükür. İnanır mısın, bu nasıl mutluluk veriyor. Geriye bir şey kaldı. Oraya küçücük bir şadırvan, çeşme yaptırmak istiyorum, tarihi olarak. Konakların yanına yaptırmak istiyorum, ailemiz kullansın diye. Eskiden insanlar yaya yürüyerek gidip geliyorlardı. Çeşmeler kullanılıyordu. Şimdi herkes araba ile gidiyor. Çeşme yaptırsam akar boşuna. Kitabıma da yazdım. Bir manifesto olayı var, böyle emperyal

düşünenler için. Onlara karşı böyle şey yazmak. Bir de o çeşme. Başka, her an ruhumuzu teslim etmeye hazırız.” (Katılımcı 1)

“Köyde mezarlığımızı yaptık zaten. Bahçenin bir kısmını zaten ayırdık. Allah rahmet eylesin, annemin mezarlığı da orada. Biz de oradayız yani, nerede olacağımızı biliyoruz yani. Farklı bir yerde yaşasam da, kesinlikle yine Rize'ye defnedilmek isterdim. Beğensek de beğenmesek de o toprakta yaşıyoruz, oradan geçindik, buralıyız. Orada eğlendik, orada üzüldük, bilmem ne, orası bizimdir. Yaşamdan sonra da yine oradayız, dediğim gibi bizde adettir, her aile kendi mezarlığını yapar. ...” (Katılımcı 76)

“Şöyle bir beddua vardır: “Allah seni tik (ayakta) götürsün, arkiri (yatarak, yatık) getirsin” derler. Hemşinlilerin kaderidir bu. İlla ki Hemşin'den giderler ve tabutta geri gelirler. Benim de vasiyetim odur. Beni de götürün, babamla babaannemin arasına koyun. Ankara'da bir nesil sonra benim çocuklarımdan hiç kimse kalmayabilir. ... Ankara'ya defnedilerse beni, kalırsın burada (Ankara'da) yalnız. Köyde olursan, ben olmasam da beş nesil sonraki der ki, burada bir dedemiz yatıyor. Ormana karışsa bile, bilir ki o orada yatıyor. ... Benim bir vasiyetim de var tabi. Beni tulumla, yol havasıyla gömün diyorum. Yaparlar mı bilmiyorum. O kadar yapmazlar, cesaret edemezler. ... Mutasavvıflar şöyle diyor; “ölüm aşukun maşukla kavuşması gibidir.” Bir vuslattır. Bu da bir vuslat olduğu için sevgi ve heyecan vardır, bayram havası vardır. Ölüm, müminin bayramıdır. Dolayısıyla ben Sevgiliye kavuşurken, arkamdan ağlayarak göndereceğinize, tulumla yol havası çaldırın, horon oynayarak gönderin. Bu, benim bayramımdır diye düşünürüm. Bizim inancımız, buna cevaz vermiyor ama ... sonuçta bu, benim için Yaradan'ıma kavuşma meselesidir. ... Benim tulumcu arkadaşşıma vasiyet ettim. Mezarımın yeri belli, onun karşısında Şakir'in Sırtı diye bir yer var. Dedim ki arkadaşşı, sen mezara gelemesen de oradan yol havası tulumu çal. ... Mezarım, kesinlikle babaannemin yanı olacak. Bir sene evvel söylemişim zaten. Rahmetli babamı köye defnettik götürdük. ... Diğer tarafı da köyde yaşayan amcamızın. O amcam da burası benim diyor. Vasiyetim bu, kesin orada (Rize'de) olacak mezarım. ... Hatta yapabilseler, beni çobanlık yaptığım mezraya, tepeye defnetsinler isterim. Oraya da köyden yürüyerek dört saatte tabut taşınmaz. ... Oraya götüreceklerini pek sanmıyorum. Ölsen de zaten yazın öleceksin, kışın ölürsen gitme şansın hiç yok. ... Çocuklar gelirler, mezar ziyareti falan, iki nesil sonra zaten kimse kimseye gidip gelmez. ... Ben, orada bizden sonra gelecek nesle bizim asıl vatanımız orasıdır duygusunu aşılabilmek için kalmak istiyorum. Sürekli irtibatı olmasa bile benim çocuğum İzmirliyim demesin, Hemşinliyim desin. Çünkü bu kültür, dünyanın ve Türkiye'nin en güzel kültürlerinden bir tanesi. Bu aidiyet duygusu, mutlaka verilmeli. Bizim törelerimiz var. O törelerimizin bilmesini isterim çocuklarımin. O töreler ne kadar yok olsa da bizi biz yapan törelerimizdir. Töreyle kaybeden her şeyi kaybeder. (Çocuklarıma bu hasleti kazandırma isteğim) yozlaşan dünyada kendin kalabilmenin tek yolu budur. ... Çocuğa sen bunu vermezsen, tulum çalmayı ile horon oynamayı öğretmezsen, bu kelimeleri bilmezse, iki nesil sonra ben dünya vatandaşıym der. Ben, bu ülkenin vatandaşı değilim, hasbelkader burada

doğmuşum der. Kendi topraklarının, kültürünün düşmanlığını yapar. ...” (Katılımcı 20)

“... Ankara’da defnediyorlar hemşehrilerimizi, katılıyoruz cenazelere. Bir sürü cenazenin namazı bir anda kılınıyor. Ve bir yere gömüyorlar. Sizin çocuğunuz o mezarı bulacak ama sonradan gelen torununuz ve nesli belki de sizin mezarınızı bulamayacak, aramayacak. Babaannem otuz beş yıldan fazla oldu öleli, ben mezarının başına gidiyorum ve gömüldüğü an dün gibi hatırımda ve onunla adeta konuşuyorum. ... Bizim isteğimiz, beklentimiz bu.” (Katılımcı 72)

“... Kabrimin Rize’de olmasını isterim. Neslimin de buraya gelip haşır neşir olmasını isterim. Mezarım burada sırf bundan dolayı bile olsa çocuğumun Rize’ye gelmesini isterim. Benim burada bir geçmişim var, tanınmışlığım var, aile soyum var. Benim bu aile soyumdan gelen mirası, çocuğumun da paylaşmasını isterim. ... Her şeye rağmen, gelebileceği, sığınabileceği bir yerin olduğunu bilmesini isterim. Kökünü unutmasın ve bunu arkadan gelen nesline de aktarsın.” (Katılımcı 30)

Bunun yanı sıra büyük şehirlerdeki Rize dernek, vakıf ve benzeri STK temsilcileri ve cenaze işleri yetkilileriyle de aidiyet ve kabir arasında kurulan/kurulmaya çalışılan ilişkiyi anlamak ve aslî olarak görülen toprağa maddi ve manevi bağlılığı artırmak yönünde kabirlerin bir etkisinin olup olmadığı da anlaşılmaya çalışılmıştır:

“Sırf, cenaze hizmetlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmek için biz dernekte bir faaliyet başlattık. ... İstanbul’da arazi artık çok yok. Belediyeler, bedelsiz cenazeleri memleketlere götürüyor. Bunu istiyor belediyeler çünkü her şeyden önce İstanbul’da arazi yok artık mezar için. ... Yapılan bu hizmet, köklere bağlılığa hizmet ediyor ama asıl gayesinin bu olduğunu düşünmüyorum. ... Belediye, hizmet yaparak popülist olarak kazanım da sağlıyor. ... Biz, bir ara ... Derneği olarak bir arazi alıp orada hemşehrilerimizin orada defnedilmesini düşündük ama belediye yasası değişti, buna gerek kalmadı.” (Katılımcı 17)

“... Defin için bize arazi lazım. İstanbul’da aksine nüfus her geçen gün büyüyor. Bu da toprak ihtiyacını ortaya çıkartıyor. ... Günde iki yüz elli, iki yüz yetmiş cenaze varsa, bunun en az elli tanesi şehir dışına gidiyor. Bizim niyetimiz, bu sayıyı her geçen yıl biraz daha artırabilmek. Her ne kadar arttırsak İstanbul’daki cenaze yoğunluğunu azaltmak ve memleketlere yaymak, ikincisi de akrabalık bağlarını pekiştirmek. Tabi, bunun kışı biraz sıkıntılı olabiliyor. Kış şartlarında herkes götürmek istemeyebiliyor. Köyle bağlantısı olan kişiler götürmek istiyor. ... Bir de mal, mülk problemleri ortaya çıktı, mezar davaları var Rize’de. ... Bu hususta kafası rahat olan memleketine götürüyor, olmayan buraya (İstanbul’a) defnediyor. Biz, kurum olarak definlerin memleketlere götürülmesine dair projelerimizi artırmaya çalışıyoruz. Bu bağlamda şehirlerarası 7/24 soğuk araçları her zaman tahsis edebiliyoruz. Elli, altmış adet otobüs filomuz var. Onu da sınırlı sayıda

kullandırabiliyoruz. ... Biz ... Büyükşehir Belediye olduğumuz için otobüsü kaldıramıyoruz (cenazenin götürüldüğü şehirde bir gece kalamıyor, cenazeyi bırakıp hemen geri dönüyor), onu belki ilçe belediyeleri yapıyordur. Başka cenazelere de yardımcı olmamız gerekir. ... Bu uygulama, inşallah artacak, niyetimiz bu yönde.” (Katılımcı 39)³⁸

5.3. KESİN DÖNÜŞ MÜMKÜN MÜ?

“Temelli dönüş masal gibi bir şeydir. Anlamsız olabilecek bir şeye anlam katar bu masal havası. Hayatta olduğundan daha büyük bir olaydır bu son dönüş, özlem ve dua konusu bir olaydır. Hayal edildiği için, hiç gerçekleşmemesi bakımından da masalsi bir yanı vardır kesin dönüşün. Çünkü kesin dönüş diye bir şey yoktur aslında.”

John Berger ve Jean Mohr, *Yedinci Adam: Avrupa’da Bir Göçmen İşçinin Hikâyesi*, (ter.) Cevat Çapan, İstanbul: Metis, 2018, s. 222.

Bu kısımda (i) Rize’ye kesin dönüş yapanlar, (ii) Rize de dâhil olmak üzere farklı zamanlarda çoklu mekânlarda hayatını sürdürenler ve (iii) tek bir mekânda veyahut çoklu mekânlarda hayatlarını sürdürseler dahi, kesin dönüp dönmeye karar ver(e)meyenler ve (iv) kesin dönmek istemeyenlerin hangi gerekçelerle kendi durumlarını açıkladıkları ele alınmaktadır. Öncelikli olarak Rize’de veya Rize dışında doğmuş olan, hayatının büyük bir kısmını Türkiye dışında sürdürmüş katılımcılar arasında Türkiye’ye kesin dönüş yapanlar da bulunmaktadır. Söz konusu geri dönüşlerin mülâkat kümesi bağlamındaki örüntüleri iki şekilde olmaktadır: 1) Türkiye içinde Rize’den farklı bir şehre dönüş yapanlar, 2) Rize il ve/veya ilçe merkezine ve/veya köyüne dönüş yapanlar.

İlk örüntü dâhilinde zikredilebilecek olan katılımcılar arasında Hollanda’dan İstanbul’a, İzmit’e kesin dönüş yapanlar yer almaktadır. Kendileriyle görüşülen bu katılımcıların beyanlarına göre, Türkiye’den Hollanda’ya gidiş kararları aile büyükleri tarafından verilmiştir. Türkiye’den gidişten farklı olarak Türkiye’ye kesin dönüş kararlarını ise çekirdek aileleriyle birlikte aldıklarını dile getirmişlerdir. Bir

³⁸ Cenazelerin köylere götürülmesi hususundan hareketle bilhassa İstanbul’da artan nüfusu, menşe ve kaynak mekânlara geri döndürmeye yönelik birtakım uygulamaların hayata geçirildiği bilinmektedir. Bu maksatla İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul’a muhtelif sebeplerden ötürü gelip de geri dönmek isteyenlere taşınma ve yol masraflarını belirli şartlar çerçevesinde karşılamayı ihtiva eden bir uygulamayı gerçekleştirmiştir. Geriye dönüş için gerekli yardımların verilebilmesi için hiçbir sosyal güvencenin olmaması, kayıtlı menkullerin bulunmaması ve geriye dönecek olanların ikametlerini İstanbul’dan almaları gerekmektedir. Bu uygulamanın icra edildiği 2007-2011 yılları arasında 25.246 kişi İstanbul’u terk etmiş, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ise bütçesinden bu uygulama için 6.152.562 TL harcama yapmıştır (İslamoğlu, Yıldırım ve Benli, 2014: 80-81).

başka örnekte ise, kesin dönüş yapan erkek katılımcılardan farklı olarak dört kız kardeş, babalarının erken bir tarihte kesin dönüş kararı alarak İzmit'e yerleştiklerini, böyle bir kararın verilmesinde küçük yaşta olmalarından ötürü kendi etkilerinin olmadığını beyan etmişlerdir. Ancak şu an için bu durumdan pişman olmadıklarını aksine Türkiye'ye dönmekten memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcıların ortak özelliği, birçoğunun aile büyükleri vefat etmiş olmasına rağmen, Rize ile irtibatlarını hiçbir şekilde kesmemiş olmaları ve bu hasletleri çocuklarına da aşılacak istemeleridir. Bu katılımcılar Rize ile irtibatın ve Rize'ye bağlılığın canlı kalmasında baba ve annelerinin kendilerini Rize'ye düzenli bir şekilde götürmelerinin var olan bağlılığın meydana gelmesinde etkili olduğunu düşünmektedirler. Bu durumun bariz göstergesi olarak hepsinin babaları vefat etmiş olmasına rağmen bir erkek katılımcı Hollanda'dan Rize ilçe merkezine kesin dönüş yapmış, diğerleri ise Rize'den farklı şehirlerde hayatlarını sürdürüyor olmalarına rağmen senenin belli vakitlerinde aslî olarak gördükleri topraklarına gidip gelmeyi sürdürdüklerini beyan etmişlerdir.

Bir diğer örüntüde ise, Rize il ve/veya ilçe merkezine ya da bizatihi köyelerine kesin dönüş yapan katılımcılardır. Kendileriyle görüşülen katılımcılar arasında sadece iki erkek katılımcı (74, 78) köyelerine temelli dönüş yaptıklarını, Rize ili içerisinde, hayatlarını sürdürdükleri köyelerindeki ikamet yerlerinden başka herhangi bir meskenlerinin olmadığını beyan etmişlerdir. Ancak bir katılımcı, güneydeki bir ilde ailece tatil maksadıyla kullandıkları bir meskenlerinin olduğunu; diğer katılımcı ise Bakü, Tiflis, Ankara ve İstanbul'da da meskenlere sahip olduğunu ifade etmiştir. Birden fazla mekânda hayat alanlarına ve meskenlere sahip olan bu katılımcıların aslî olarak gördükleri mesken ve mekân, sonradan yapt(ırd)ıkları köyelerindeki evleri olmaktadır. Kendi beyanlarına göre, köyelerini kendileri için aslî ikamet olarak yaşamaya sevk eden unsurlar arasında hatıralar ve doğal hayat ön plana çıkmaktadır.

Diğer yandan bizatihi köyde ve/veya Rize'de hayatlarını sürdürmeyi istemelerine rağmen şartlar sebebiyle (iş-meslek, çocuklar, eşler, Rize'deki arazi ihtilaflarından kaynaklanan muhtelif durumlar ve benzerleri) bu isteklerini şu an

için yerine getiremeyen ancak ileriki vakitler için fırsat kolladıklarını beyan eden katılımcılar da vardır:

“Kesinlikle. Emekli olunca Allah ömür verirse, niyetim var. Şu an oturduğumuz ev ve oraya yerleşirim, köye yani.” (Katılımcı 19)

“İstanbul’da bir ay olmak üzere senenin diğer vaktini Rize’de geçirme, yaşama gibi bir niyetim var.” (Katılımcı 29)

“Geriyeye dönüşü çok düşünüyoruz. Vatana dönmeyi çok arzuluyoruz. Bana sorarsan ben Rize’ye dönerim. Eşim Gümüşhaneli olduğundan dolayı her hâlde tercihi İstanbul olur. Şimdi İstanbul’la Rize mesafesi o kadar yakın ki, uçak olsun, araba olsun hemen varıyorsun. Yollar da eski yollar değil. ...” (Katılımcı 67)

Rize’ye kesin dönüş yapan bireyler ise şunlardan oluşmaktadır: Üniversitedeki görevi (öğretim üyeliği, öğretim görevlisi, araştırma görevlisi, idari personel) için gelenler, turizm sektöründe yüksek meblağlara çalışırken çok daha cüzî gelirler olmasına rağmen doğal hayat ve aileleri için dönenler, vaktiyle Rize’den ayrılıp belli bir müddet Rize dışında çalıştıktan sonra belli bir yaşa gelince dönenler, tayin-atama sebebiyle Rize’ye yerleşenler, bürokratik ve siyasi sebeplerle gelenler, emekli olduktan sonra dönenler, çocukları için yerleşenler, ailevî sebeplerden ötürü dönenler.

Hayatlarının çok büyük bir kısmını köyde sürdürenlerin dışında Rize il ve/veya ilçe merkezlerine kesin dönüş yapanların da köyleriyle irtibatı büyük ölçüde devam etmektedir. Kır ile irtibatın derecesi katılımcıdan katılımcıya farklılık göstermekle birlikte, sürekli şehir merkezinde hayatını sürdüren, az da olsa köyüne gidip gelen, köyde barınılacak bir meskeni olmayan, olsa dahi onarılması için yeterli bütçeye sahip ol(a)mayan, güzel havalarda köyünde kalan, yazları köyde kışları ise şehir merkezinde ikamet eden, ileriki vakitlerde sürekli olarak köyünde hayatını sürdürmek isteyen katılımcılar, şartları çerçevesinde kır hayatından uzaklaşmayı tercih etmemektedirler:

“Belli bir standardı yaşadıkdan sonra tamamen köye dönmek olmuyor, olmaz da. Belli bir şeye gelmişin, tamamen köy hayatına adaptasyon zor. Yaştan dolayı da kırsal yaşantıya ulaşman zor. Şu an çoğunun yaptığı gibi havalarda ısınınca köylük kısma, kış olunca hareket kısıtlaması, hastalık vesaire derken merkeze yakın oturmak gerekiyor. Şu anki düşüncemiz de o şekilde.” (Katılımcı 3)

Yaşın ilerlemesi, bilhassa kış aylarında hava koşullarının kötü olması ve köyde kışları pek kimsenin bulunmaması nedenleriyle köylerinin bağlı olduğu ilçe merkezinde bir dairede yaşayabileceklerini beyan eden katılımcılar, havanın güzel olduğu zamanlar sabahtan köye çıkıp akşam tekrar il/ilçe merkezindeki evlerine geri dönebileceklerini söylemişlerdir:

“Köydeki durum on iki ay yaşamaya müsait mi? ... Ona bakarım. Yetmiş yaşına geldiğinde alaturka bir tuvalete oturma şansın yok. Mecbur alafrağa tercih edersin. Köyde rahat bir ortam hazırlayabiliyor musun? Yirmi dört saat sıcak su akıtabiliyor musun? Asgari konforu olan bir yeri tercih ederim. ... Kışın, bir de kimse kalmıyor, yalnızsın, hastalığı, ustalığı var. Kar yağar, yollar kapanır, yol açılmaz. İnsan sayısı az olduğundan dolayı tercih edilmeyebilir. Merkezde bir dairede yaşamak tercih edilebilir. İşim Rize’de olsa, köyde kalmam, merkezde bir dairede kalırım. Ben, Çayeli’ni tercih ederim, Rize’den bir farkı yok, her şey var orada. ... Mesela Cuma akşamı köye çıkarsın, Pazar akşamı inersin evine. Tatillerde yaparsın bunu. Doğayla, toprakla sakin bir şekilde hayatını sürdürürsün. ...” (Katılımcı 16)

Geriyeye dönüş ile alakalı olarak katılımcıların birçoğu, kesin bir karar beyan etmeyerek eşlerini, çocuklarını, torunlarını, mesleklerini-işlerini, sosyal ve kültürel çevrelerini sebep göstererek kesin bir cevap vermekten kaçınmışlardır. Bir yönüyle, aslî olarak kabul ettikleri topraklarında yaşamak istiyor olsalar da kendilerinin dışındaki etmenlere dikkat çekmişlerdir. Dönüş kararını zorlaştıran bir başka husus, yıllardır Rize’den farklı bir yerde hayatını sürdüren katılımcılar için geride bıraktıkları mekânların artık aynı mekânlar ol(a)mamasıdır. Aynı zamanda aradan geçen süre zarfında göçmen de bir hayli değişmiştir. Her şeye rağmen kesin dönüş gerçekleştirilecek olsa dahi, katılımcıların, ayrı kaldıkları topraklarında hayatlarını yeniden sürdürebilecekleri dirayete ve motivasyona sahip olmadıklarını söylemek mümkün olmaktadır. Bu ve benzeri etmenlere başta eş ve çocukların istek ve tercihleri de eklenince geleceğe dönük karar verme mekanizması zaman, mekân ve şartlara bağlı olarak daha değişken hâle gelmektedir:

“Benim problemim şu, ben şu an buraya (Rize’ye) gelirsem, kendimi çok yabancı hissederim. Eskiden herkesi tanırdım, ederdim. Şu an kendimi yabancı hissediyorum. Buraya gelmem için benim gibi birilerinin de olması gerekiyor. ... Kabına sığamıyorsun burada ve bunu açıklayamıyorsun. Yazları geliyorum, iki hafta yaşıyorum burada ve o vakitten sonra burası beni sıkmaya başlıyor. ... Ben, buraya gelince bana sorulan “ne oluyor Ankara’da?” Kimse bana hâlimi, hatırımı sormuyor. ... Mesleğim ve

üstlendiğim vazife bağlamında bana şunu söylemeleri lazım. Çayeli'ni niye tanıtmıyorsun? Hiç böyle bir soru gelmiyor. "Ne oluyor Ankara'da?" İnsan şunu diyor o zaman: "Kiminle, ne konuşacağım ben? Ne paylaşacağım?" ... Kafa dengi arkadaşlarla birlikte dönüş neden olmasın ki." (Katılımcı 72)

Dolayısıyla katılımcıların kahir ekseriyetinin, kesin dönüş ile alakalı temkinli, duygusal ve akılcı düşüncelerin harmanlandığı, kesin olmayan ucu açık cevaplar vermeyi tercih ettikleri görülmüştür. Ancak cevapları her ne olursa olsun, Rize ile bağlarını kendilerince sürdürmeye devam ettiklerini/edeceklerini, gerekli gördükleri maliyet ve külfetlere katlandıklarını/katlanacaklarını ve arkadan gelen nesillerine bu bağlılığı aşlamak ve aktarmak istediklerini beyan etmişlerdir:

"Zaman zaman geriye dönüşü düşündüğümde, evet gideceğim dediğim zamanlar olmuşsa da bundan vazgeçtiğim zamanlar da olmuştur. Şu anda bir karar vermiş değilim ama muhtemelen çift ayaklı bir durum olabilir. Ben, sosyal hayatın içerisinde bulunmayı, hareketli olmayı seviyorum. STK'larda on iki yıldır görev alıyorum. ... Stabil, dingin, durgun bir hayat bana pek gelmiyor. Denedim, olmuyor. ... Rize'deki sosyal çevre de doyurmuyor beni. Gittiğim zamanlarda belli bir süreden sonra sıkıldığım zamanlar oldu. On beş, yirmi gün kaldıktan sonra İstanbul'a dönüşümü özlediğim zamanlar oldu yani. Bunu çok rahatlıkla söyleyebilirim. Rize'yi özlüyor muyuz? Evet, özlüyoruz. Ama Rize'ye gittikten yirmi beş gün sonra dönüş isteğim oluyor. ... Rize'ye kesin bir dönme isteğim hiçbir zaman olmadı ya. Ama Rize'den hiçbir zaman kopma isteğim de olmadı. Bu ikisi her zaman dengede gitti. ... Yatırımları da böyle yapıyorum mesela. ... İstanbul ve Rize çok farklı. İstanbul'da farklı ihtiyaçlarımızı gideriyoruz. Rize'de farklı ihtiyaçlarımızı gideriyoruz. ... Bir insanın statü sağlayabileceği en önemli merkez de İstanbul tabii." (Katılımcı 17)

"Uzun vadede dönüş olmaz. Şimdi biz, Rize'ye geliyoruz ve tekrar bir hafta, on gün sonra aslî yerimize döneceğiz diyoruz ve bundan dolayı tadını çıkartıyoruz. Ama şu da var, ileride belki iki, üç ay da kalınabilir. Yaşlandıkça insan daha bağlanıyor toprağa, amcam da eskiden iki, üç ay gelirdi. Şimdi ise beş, altı ay kalıyor. Biz, net olarak yapmayız, istemeyiz, geri dönmeyiz diyemiyoruz. Ama ben, şahsen de bir ay sonrasını düşünemem. Kesin olarak geri dönerim diyemem. Bu kadar kalabalık içerisinde belli bir süreye kadar tamam güzel ama ondan sonra kendi düzenini istiyorsun. Büyük konuşmayayım ama sürekli istemem. Bizde yazın köy aktif hâle geliyor." (Katılımcı 52)

"... Yaşam konforuna bakıyorum. ... Emekli olduktan sonra Rize'de mi yaşarım yoksa başka bir şehirde mi bundan emin değilim. ... İstedğim konforu Rize'de bulamazsam, yapabileceğim bir şeyler dışarıda varsa, sanki yapmak isterim gibi geliyor bana. İlla Rize'de yapacağım desem yanlış olur. ... Şartlara göre kendimizi adapte edebilmeye yeteneğimiz oldukça fazla. ... Çocuklar daha üniversiteye gitmiyorlar. Kazanacakları yerlere göre bizim de reflekslerimiz olur mu? Şu an için bir şey demek zor. ... Bizim

hanımın amcası, normalde Rize’de yaşıyorlardı. Çocukları İstanbul’da okuyorlar diye, onlar da gittiler şimdi orada kaldılar. Şimdi oldu on sene, evleri Rize’de boş. ... Kesin bir plan yok. Planlar, her zaman geçişli olur.” (Katılımcı 68)

Kendileriyle görüşülen katılımcılar arasında Rize’ye kesin dönüşü düşünmeyeneler de bulunmaktadır:

“... Babamla da konuşuyoruz. Babam, eninde sonunda emekli olunca köye döneceğimi düşünüyor. Ona, çok açık açık söylemiyorum ama ben, uzun vadede, ben geldim demeyi düşünmüyorum. Bir şekilde evim olsun, özellikle yazları, kışları imkân durumuna göre, çalışma ortamına göre, okuyup yazmak için bir yerim mutlaka olsun. Ama ben, defteri kapattım artık köyde yaşayacağım gibi bir şey düşünmüyorum. Bu, dediğim gibi, bu görevle hiç irtibatsız bir şey. Her hâlde bir yirmi yıldır iş hayatına atıldıktan sonra hep böyle düşündüm. Çünkü doğduğumuz topraklara bağlılığımız başka bir şey, şehir başka bir şey. Kültür, şehirlerde yürüyen, yapılabilen bir şey. Çok uzun vadeli, böyle hiçbir tarafa gitmeksizin, yıllarca ... köyde yaşamak bana şey geliyor, açık. Dolayısıyla bir geri dönüş planım olmadı ama köy(lü)lerimizin yüzde doksan beşi, en azından emekli olunca dönüyorlar, dönmeyi hayal ediyorlar. Benim, öyle bir şeyim hiç olmamıştır. Öyle bir niyetim yok ama mutlaka evimiz olmalıdır. Bütün bizden sonra gelecek nesillerimiz de köyümüzü, mezarlarımızı, topraklarımızı bilmelidir. Çocukları, yaşları kemale erdikçe götürüp getirmeye hatta yerleri göstermeye çalışıyorum. Ama çok da mümkün değil, ben unuttum, nerede ne var. Ne kadar sürdürülebilir olacak, onu zamanla göreceğiz. Ama köyle irtibatımız böyle. Bir ev var, denk geldikçe, taşıyabildikçe kitaplarınızı bir ay, on beş gün çalışıp orada yeni bir düzenek kurup, dönüp gelmek.” (Katılımcı 21)

“... Çok sınırlı sürelerle geldiğimiz bir yere gelip ev yapmak sonra sürekli kalmak. Doğrusu ben, sürekli şehirli olmayı önemseyen birisi olmuşumdur. Köyde yaşayayım, kafamı dinleyeyim pek bana göre değil. Şehrin, sosyal ve kültürel imkânları daha fazla. Köyden çıkmış, iyi kötü şehir tecrübesi olmuş kişinin, tekrar köye dönüp öyle naif bir şeyin içerisine girmesini öyle çok anlamlı bulmam. Şehirde daha aktif, daha faydalı, daha üretken olacaksam yerim orası olması lazım. Ki çocuklarım da orada olduğuna göre, onlarla beraber orada olmalıyım diye düşünüyorum. ... Tabi ki sorulduğunda Rizeliyim diyorum. Özgeçmişimde 1949 yılında Zonguldak’ta doğdu. Aslen Rizelidir, diye yazar. Bunu övünme ya da bir aidiyet adına değil, zaten böyle olması gerekiyor diye yaparım. Rizeli olmaktan çok, ben olabildiğince şehirli olmaya çalıştım. Önemli olan bu. Bir Müslüman şehirli nasıl yaşamalı, hep bunu önemsemişimdir, hedef almışımıdır. Öyle olmaya çalışmışımıdır. Belli bir kültürel alt yapı, medeniyet tasavvuru bilincinde olma, bunun peşinde olarak yaşadım. Rize’nin sosyal ve kültürel ortamı, benim arayışlarıma karşılık verecek durumda değil maalesef. Dolayısıyla bana milletvekilliği dâhil Rize’de bir görev verilse dahi dönüp bakmam. Tatmin olmam çünkü yani, beni bunca şeyden sonra şehir ortamından sonra

Rize'ye mahkûm etmek, beni sıkar en doğrusu. Buraya belediye başkanı olsan denildi zaman zaman hiç düşünmem.” (Katılımcı 27)

“Şu aşamada çok fazla gözüküyor. Bunun iki temel sebebi var. Bizim belli bir yaştan sonra orada (Rize'de) olmak istememizle birlikte, Allah ne kadar ömür nasip etti bilmiyoruz ama kendi çoluk çocuğumuz ve muhtemel torunlarla olası ilişkiler dâhilinde böyle bir uzaklığa alışılabilir mi ondan çok emin değilim. Öyle bakınca da çocukların işleri güçleri İstanbul'da, buralarda, çok feasible (uygulanabilir, yapılabilir), çok gerçekleşebilir gelmiyor bana. Şu anda, iki ayaklı bir süreç niyet olarak yok ama arzu, heves olarak herkesin isteyebileceği bir şeydir evim olsun, misafirmi ağırlayayım, senenin belli vakitlerinde geleyim, canım isterse gideyim şeklinde.” (Katılımcı 23)

“Kesin dönüş olamaz. Çünkü ben, alerjik astım hastasıyım. Ben, Rize'ye gittiğim zaman sıkıntı yaşıyorum. Muhakkak ilk geceyi bir acil serviste geçiriyorum. ... Ama elverdikçe, durumum müsait oldukça gitmeyi seviyorum, istiyorum. Kesin dönüş zor. Çünkü yaş ilerledikçe vücut direncini de kaybediyor. ... Elimizden geldikçe gidiyoruz. Vakit ayırmaya zorluyoruz kendimizi. ... Sosyal faaliyetler olmasa bile, benim için tatil anlayışı Rize'dir. Deniz de değil, dağlara gitmek. ...” (Katılımcı 32)

“Yok, öyle bir planım yok. Ben, kendimi İstanbul'a yerleşmiş hissediyorum, göçmen olarak görmüyorum. Ama Rize ile gönül bağı, zihinsel dünyamla alakalı bir kopuş da yok. O hasleti burada büyük bir dünya içerisinde bir şekilde olabildiğince yeni bir hayat kurarak, çocuklarımla, ailemle devam ettirme gayreti içerisindeyim. Emekli olsam dahi, senenin belli vakti Rize'de, belli vakti İstanbul'da şeklinde bir hayat düşünmüyorum. O da yok bende. Sosyal ve kültürel çevrem burada, Rize ile irtibatımı az da olsa sürdürüyorum.” (Katılımcı 35)

“Ben, öyle kabına hiçbir zaman sığan bir insan değilim. Rize'de on beş sene de zor sığırdım zaten. Onun için ben, kendiliğinden bıraktım zaten. Çünkü artık daralmıştım, bunalmıştım daha da fazla başkanlık yapacak durumda değildim. Hatta ben on yıl üzerine bırakacaktım da bir beş yıl daha yapmam istendi. Zorlandık, biraz da ondan yaptık yani. Ben, aslında o kadar fazla da yapacak niyetim yoktu. ... Ama çekileyim kabuğuma gideyim, Rize'ye yerleşeyim, öyle bir düşüncem yok. ...” (Katılımcı 64)

“Ben, Türkiye'ye çok sık gidip geliyorum. Ben, Türkiye'den kopmuyorum. Ben, temelli bir yerde yaşamayı düşünmüyorum. Otuz iki senem Almanya'da geçti, orada bir çevrem var. ... O çevremi de bırakmak istemiyorum. İki aydır Rize'deyim, Almanya'dakiler ne olur abla gel artık diyorlar. ... İstanbul'dan ufak tefek gelirimiz var. İki çocuğum evli, geriye kalanları da evlendirdik mi, hem o tarafta hem de bu tarafta yaşarız. Bütün seneyi Rize'de geçiremem. Ben, her şartta Kasımpaşa'yı görmem lazım, görmesem Türkiye'ye gelmiş gibi hissetmiyorum. Türkiye'ye dönersek kesin olarak ana meskenin Kasımpaşa'da olmasını isterim. Rize'de de köyde bir evim olsun istiyorum, sene içerisinde buraya da çocuklarımla geleyim istiyorum. ...” (Katılımcı 70)

Kesin dönüş yapmak istemeyenlerden farklı olarak muhtemel kesin dönüşlerini çocuklarının tahsil ve evliliklerine bağlayan katılımcılar da olmuştur:

“Henüz değil. Kızımın üniversite hayatı falan var. Çocukları yerleştirdim, evlendirdim, hanımla hemen giderim. Hem köyde hem de şehirde yaşarım. Kışın şehirde yaşarım, günübürlük çıkıp gelirim, yayla gibi. Eskiden böyle alternatifler yoktu, köydeki insan Rize’den gidip ev alacak ve orada yaşayacak. Belirli bir seviyeye geldik yani. ...” (Katılımcı 6)

5.4. EŞ VE ÇOCUKLARIN KESİN DÖNÜŞ KARARINA BAKIŞLARI VE UYUM İHTİMALLERİ

Çocuklarını, yaşları küçükken kontrol edebildiklerini, onların yerine ebeveynleri olarak kararlar alabildiklerini, ancak ilerleyen yaşlarda bunun mümkün olmadığını beyan eden katılımcılar, çocuklarının Rize’de sıkılabileceklerini, sürekli olarak orada yaşamak istemeyeceklerini beyan etmişlerdir. Daha da önemlisi, Rize’de yaşamayı isteseler dahi, eğitim ve iş imkânlarının yeterli olmaması da çocuklarının sürekli olarak yanlarında kalmak istemeyecekleri neticesini daha da kuvvetli hâle getirmektedir:

“... Çocuklar, muhtemelen gelmez. Okuma ve iş olanağı olarak orası (Rize) kısıtlı. Şu anki görünüm bu. ... Dönüm noktası kırktan sonra, hayata bakış açın değişiyor zaten. ... Gençken hiçbir şey düşünmüyorsun. Hatta stres ve koşturmaca bile güzel geliyor. Kırktan sonra beyin yorulmaya başladığı zaman, geri dönüş özlemi o zaman başlıyor. Genç adamı, yaz dışında köyde cezbedecek bir şey yok. Dağa çıkar, balığa gider vesaire. Yazın iki, üç ay oyalayacak bir şeyler var ama kışın bir şey yok. İş ortamı da çok fazla olmadığı için sanayileşme yok, köşeleri tutan zaten tutmuş, senin oralara girme olasılığın zayıf. Dolayısıyla ekonomik olarak buraya geliyorsun. Kırktan sonra beyin yorulduğu için bir hafta için bile olsa dahi, gitmek insana rahatlık, huzur veriyor.” (Katılımcı 3)

“... Eğer burada (İstanbul’da) iş sahibi iseler, kendi hayatlarını burada sürdürecekler. Ben, onlara diyemem, siz de gelin, Rize’ye gidiyoruz. Biz, Türkiye’ye geldiğimizde oğlan yedi yaşındaydı. Ben, ona sormadım, gidelim mi gitmeyelim mi diye. Ama on yedi yaşında olduğu zaman çocuğa mecbur soracaksın. Benim oğlan, küçük yaşta olduğu için ben, bu kararı kolayca verebildim. On altı, on yedi, on sekiz yaşlarında olsaydı oğlan, Türkiye’ye gelemezdim diye düşünüyorum. Lise bitti, üniversite bitti, işe girdi, evlendi derken, torun oluyor. Torunu nasıl bırakayım diyorsun. Kalıyorsun oralarda. Orada kalanlar kesin dönüş nasıl yaparlar? Ya uçağın altında tabutla geleceksin Türkiye’ye ya da erken yaşta çoluk çocuk sahibi olmadan, büyümeden döneceksin Türkiye’ye.” (Katılımcı 4)

Kendileriyle görüşülen katılımcılar arasında çocuklarının dışında (kadın) eşlerinin de Rize'ye kesin dönüş hususunda destekleyici tavır takınmayanların, Rizeli olup olmamaya dayalı olarak verilmesi beklenen desteğin değişeceğini (eşleri Rizeli olsa dahi kesin dönüşü desteklemeyeceklerini) beyan edenlerin, kız ve erkek çocuklarının bu hususta farklı cevaplar verdiklerini beyan edenlerin ancak bunların aksine eşlerinden Rize'ye kesin dönüşle alakalı olarak her daim destek gördüklerini belirtenler de vardır:

“Eşim, bazen benim çocuklarım falan filan diyor da. Zannetmiyorum bir problem olacağını, en nihayetinde Çayelili. Hanımlar benim anlattığım ölçekte bakmazlar. Hanımların geneli kısa ve günlük bakarlar. Benim hayalim şu: Allah ömür verir, o günleri görürsek, bende emeği olan insanlar var, annemin, babamın benim üzerimde emekleri var, annem geçen yıl sordu bana: “Ben yirmi yıldır babamın evinde çalıştım, kırk yıldır da bu evde çalışıyorum. Ne yapacaksınız bunları? Kapatıp gidecek misiniz?” dedi. Yok, anne dedim, biraz sabırlı ol, sen sağlığına, sıhhatine dikkat et. Ben, döneceğim dedim. Benim bakış açım şu var. Rize'ye dönmek, az bir kanaatle yaşamak. Buradan emekli olduğumuz maaş bir kişiye fazla bile gelir. Yaşarsak, babamızdan, annemizden belli bir şeyimiz olur zaten. Köyde okumak, misafirlerimi ağırlamak, belki bir şeyler yazmak, karalamak gibi şeyler düşünüyorum. ...” (Katılımcı 19)

“Eşten yana sıkıntılarımız olacak galiba. Kesin dönüş istiyorum ama çok düşünemiyorum. Geriye kesin dönüşü, kesinlikle istiyorum. Burada (İstanbul'da) kalma, hiçbir zaman son yıllarda düşündüğüm bir şey değil. Çocuklar düzenini kurdu, eşim de kabul etti, hemen giderim. Hiç düşünmeden giderim.” (Katılımcı 3)

“Oğlanlar ister. Şimdi ufaklık diyor ki, Bayburt'a gideceğiz ama iyi oldu Rize'ye yakın, gider, geliriz diyor. Dağı da deliyorlar diyor, oradan Rize'ye gideceğim hesabı yapıyor. Kızlar, öyle bir şey demiyor tabi. Onlar, İstanbul iyi diyorlar. Hanım, köyü niye sevmiyor bilmiyorum ama köyü sevmiyor. Ya çok çalıştırdılar onu zamanında artık illallah dedi.” (Katılımcı 8)

“Bütün bir yıl istemezler. Daha rafine bir kültürden daha az rafine bir kültüre kimse gitmek istemez. Orada (Rize'de) yaşamak istemez. Daha şehirli ve sosyal ortamı isterler. Eşim, (Eskişehirli olmasına rağmen) Eskişehir'de de yaşamak istemez. ... Gönül ehli nerede ilgi görürse orada parlar. Bazen gurbet vatan olur, bazen vatan gurbet olur. Bazen de vatanda gurbetlenir, gariplenir insan. Kişiden kişiye değişir.” (Katılımcı 5)

“Eşim olumlu karşılar, destekler, o da gelmek ister. Rizeli olmasa eşim, zor olurdu.” (Katılımcı 6)

Kendileriyle görüşülen katılımcıların birçoğuna kesin dönüş ile alakalı sorular sorulduğunda, Rizeli olsun ya da olmasın, eşlerinin sürekli olarak Rize'de

yaşamak istemeyeceklerini, eğer gidip gelinecekse kendilerine ait bir düzenin olmasını talep ettiklerini beyan etmişlerdir. Bilhassa eşleri Rizeli olmayan kadın katılımcılardan bazılarının Rizeli erkek katılımcılara göre, eşlerini Rize'ye çekmekte daha mahir olduklarını söylemek mümkün gözükmektedir:

“Bizim kendi evimiz olursa eşim uyum problemi yaşamaz. ... Hatta mutlu da olacak. Rahat olacak. Gezip tozacak. Ortak evde hiçbir şeyi ortak yapamıyorsun. ... Eşim buna karşı değil. Eğer bu imkânlar olursa zaten çocuklar da seviyor Rize'yi. ... Ev küçük şu an, iç içe girdiğin zaman kalabalık, eskisi gibi değil, çocuklar bunu sevmiyor. ... Karar vermiştik, bir ara yaptıracaktık da ufak bir sıkıntı oldu ama her an yaptırabiliriz. ... Çok fazla masraflı olmayacak bir şey. Bizi yazın üç, beş ay idare edebilecek bir şey.” (Katılımcı 20)

“... Elazığ'a kız kardeşim bir kere gitti. On beş senelik evliyse Rize'ye on kere gitti. Çocukları ben Rizeliyim diyor. Anneleri Rize'yi çocuklarına benimsetti. ... Eniştemiz de artık kabullendi. ... Emekli olunca Rize'de hayatımızı idame ettirelim dahi diyor yani. ...” (Katılımcı 13)

“... Çocuklar, geri dönmeyi isterler, istiyorlar, isteyemiyorlar, ortada kalmışlar. Çocuklar, Türkiye'yi seviyorlar. Onlar için Gümüşhane'dense Rize'yi tercih edebiliyorlar. Bu duruma seviniyorum tabi. Eşime karşı bir zafer kazanmış gibi hissediyorum.” (Katılımcı 67)

Rize'ye kesin dönüş yapmaya niyeti olan katılımcıların, başta eş ve çocuklarının, böyle bir şeyin gerçekleşmesi hâlinde, Rize'de yaşanan mekân ve sosyal çevre bakımından olumlu veyahut olumsuz düşüncelerinin neler olduğuna ve herhangi bir uyum sorununun yaşanıp yaşanmayacağına ilişkin öngörülerini kendilerine sorulduğunda; eş ve çocuklarının Rize'de sıkılabileceklerini ve uyum sorunu yaşayacaklarını düşünenlerin yanı sıra herhangi bir uyum sorununun yaşanmayacağını beyan eden katılımcılar da vardır:

“Sıkılırlar. İstanbul hayatına alışan kim olursa olsun ... Bir akraba var, vaktiyle babası İstanbul'a gelmiş, mal mülk edinmiş. Sonra miras vesaire işleri halledip payına düşeni aldı, İstanbul'dan ayrıldı, Rize'ye döndü. Rize'de inşaat yapıyor. Diyor ki, elimdeki daireleri bitireyim, İstanbul'a geleceğim. İstanbul'da inşaat yapacağım diyor. Bugün, her Rizeli için İstanbul aslında birinci memleketidir. ...” (Katılımcı 5)

“Yeni nesil tabi biraz daha hareketli bir hayat istiyor. Eskiden biz tek kanallı radyo dinlerken, şimdi teknolojik imkânlar aldı başını gitti. Olur da gidersek, imkânlar sağlayabilirsek çocuklara olur ama olmazsa biraz çatışmalı olacağını düşünüyorum. ...” (Katılımcı 16)

“Kesin dönüş olursa, eşim mutlaka bundan olumsuz yönde etkilenir. O, Yörük kültüründe büyüdü, Ege kızı. Muhafazakâr olmasına karşın, aile içi

ilişkilerden sosyal hayattaki rollerine kadar geniş yelpazede kültürel farklılıklar var. Adapte süresi uzun olabilir.” (Katılımcı 81)

“Eşim darlanmaz. Çocuklar da hep beraber gezdiğimiz için sürekli darlanmıyorlar. Eşim farklı bir yerden olsa daha farklı olurdu. Sonuçta o da kendi memleketine gidiyor. Hanımın anne tarafı da bayağı geniş bir aile, onlar da bizim köyden. ...” (Katılımcı 4)

“Eşimin uyum sağlayacağını düşünüyorum. Bizim köy, şehirden çok uzakta değil. Lojmanlar yapıldı zaten bizim köye. Köydeki evle lojman arasında yüz metre mesafe var yani. Merkeze on dört kilometre. Evde kat kaloriferi var, klima var, yalıtımını yapmışım. Eksik yok yani. Doğalgazı uydurabilirsek oraya, köyde kalabilirim sürekli. ...” (Katılımcı 55)

“Eşimin sıkıntı yaşayacağını çok zannetmiyorum. Ben, bir şeyler üretmek istiyorum. Her köye gittiğimde iş yaparım, bir şeylerle uğraşırım. Belki inek, tavuk olabilir. Bizimkiler de problem çıkartabilirler, sorun değil. Ben, yalnız da yaşayabileceğimi düşünüyorum.” (Katılımcı 19)

5.5. BÜYÜK ŞEHİR Mİ İTİYOR YOKSA RİZE Mİ ÇEKİYOR?

Göç literatüründeki hâkim görüşlerden biri, kırın ittiği ve kentin çektiği (Lee, 1966) şeklindedir. Bu bağlamda insanların başta maddi olmak üzere, muhtelif sebeplerle doğup büyüdüğü topraktan ayrılmak zorunda kaldıkları ve arkalarındaki toprağı ve cemaati genel anlamıyla terk ettikleri şeklinde yaygın kanaat söz konusu olmaktadır. Genel itibarıyla bu yaklaşım, ilk bakışta çok akılcı ve mantıklı gelmektedir. Batı düşüncesinin, sosyal bilimlerin ve sosyolojinin kuruluş ve varoluş dayanaklarından olan rasyonalitenin ön plana çıkarılma, insan duygularını aklileştirme, pozitif, öngörülebilir ve hesaplanabilir hâle getirme çabası göç çalışmaları için de çoğu kez geçerli olmaktadır.

“Kentın çekici, kırın itici” olup olmadığına dair hâkim tartışmanın bir tezahürü olması bakımından, kendileriyle görüşülen 81 katılımcıya, doğdukları yerlere bağlılığın ve geriye dönüş ihtimallerinin oluşmasında kentin itici, kırın çekici özelliklerinden hangilerinin daha baskın oldukları ve bunların neden(ler)i sorulmuştur. Katılımcılar, uzun süredir hayatlarını sürdürdükleri büyük şehirlerin pahalı, kalabalık, yaşanmaz, zor ve benzeri sebeplerden ötürü kendilerini ittikleri; ama öte yandan büyük şehirlerin maddi, kültürel, sosyal ve benzeri niteliklerinden ötürü kendilerini itmedikleri hatta daha cazip hâle getirdiği şeklinde beyanlarda bulunmuşlardır:

“Beni otuz, otuz beş yaşına kadar köy çekmiyordu da şimdi çekiyor. Aynı doğa eskiden de vardı orada. Daha da bakirdi. Acaba burası mı daha fazla itiyor. Ama İstanbul bu kadar dolu değildi. Bu kadar itici ve keşmekeş değildi. Muhtemelen köyün çekiciliğinin yanında burasının iticiliği daha fazla arttı. Burası artık doydu ve safraları atmaya başladı ve itmeye başladı. Oradaki ferahı da görünce buradaki eziyeti niye çekeyim oraya gideyim gibi bir mantık yürütüyorum. Burası ittiği için orası daha fazla çekiyor. Yarıya yarıyadır diye düşünüyorum ama geçmişte beni çekmeyen yer şimdi neden çekiyor. O zaman burası beni itiyor diye düşünüyorum.” (Katılımcı 3)

“Kentın iticiliği, kalabalıklığı, hayatın daha zor oluşu, benim gibi kira ödemek durumunda olan kişinin her ay bir maliyetle karşılaşması; köyün çekiciliği, kira vermek zorunda değilsin, su parası ödemek zorunda değilsin, sağlık hizmetleri de İstanbul kadar kalabalık olmadığı için daha rahat, daha iyidir. İstanbul’da randevu alıyorsun on beş günden önce hastaneye gidemiyorsun ama Rize’de böyle bir problem yok genelde. Eğitim hizmetleri yine ha keza köylerden servisle çocukları alıp okula götürüyorlar. Okuldan alıp eve getiriyorlar. Ufak biraderimin servis minibüsü var oradan biliyorum. Ama İstanbul’da çocuğunu servisle göndereceksen ona bir para ödeyeceksin. Rize’de böyle bir para ödemiyorsun. Bu bakımdan hatta babamın hastalığı için iki ay önce köye gitmiştik, baktım ki köyde yüksek gerilim hatları vesaire yollar birçok şey yapılmış. Yollar genişlemiş, organize sanayi bölgesi yapılıyor köyümüzün hemen alt tarafına falan. Ufak birader dedi ki, burasının şehirden aşağı kalır yanı yok. Dedim ona ki, şehirden aşağı kalır bir yanının olmaması olumlu bir gelişme değil ki. Köy olarak kalması daha iyidir, daha olumludur. Şaşırdı tabi. Biz şehirden daha aşağıda değiliz demek istedi ama bence şehir avantaj değil dezavantajdır. Çünkü yaşadıklarım bana onu söyletiyor. İstanbul’un kültürel yönden artı yönleri tabi ki var, inkâr edilemez.” (Katılımcı 7)

“İstanbul trafiği bizi iter, Rize de çekiyor. İstanbul hayatı her insanı itmeye başladı. İstanbul yaşantısı bitti. Bugün Eyüp’te oturuyorum özel aracımın Kartal’a gitmek istesem iki saat sürüyor. İnsanı bunaltıyor, yaşam bitiyor. Şu an İstanbul’da yaşayan yarı ölü gibidir. İstedığın yere ulaşamıyorsun, özel arabanla da gitsen olmuyor, minibüsle de gitsen olmuyor. Seni, ister istemez hayattan bıktırıyor. Yaşantını zorluyor, bir semte hapsediyor seni, burada yaşayacaksın. Bu durumlar beni Rize’ye daha fazla itiyor. Mesela ağabeyim kaza geçirdi Kartal’da, özel arabamla oraya gitmem iki buçuk saati geçti. Canlı bir yüzü belki de göremeyeceksin. Toplu taşıma ile belki daha kısa sürecek ama Haliç’ten tekne zikzak yapıyor kalkış saati var sürüyor bir buçuk saat. İster hasta döneminde ister mutlu döneminde seni gitmek istediğin yere yetiştiremiyor. Rize’de böyle bir sıkıntım yok. Ha bir de şu var tabi ki, bana bir şey olduğu zaman burada (annesinin hastanede yatışının) dördüncü günü belki de bin kişi geldi. En azından burada başıma bir hâl geldiği zaman kime danışacağım, teselli alabileceğim kim var diye bir düşüncem yok. Hop! Olduğu gibi köy buraya akıyor. Maddi ve manevi seni rahatlatıyor, teselli veriyor. Gece on ikiye kadar buraya komşularım geliyor. Babam dedi ki, oğlum senin iyi olduğun iki yerde belli olur, bunu kafana yaz dedi bana. Hasta olduğun zaman, bir de düğünün olduğu zaman. Eğer bu

vakitlerde komşuların sana geliyorsa nasılım demene gerek yok, iyisin. Babam dedi ki, gidersen gelirler, yaparsan yaparlar. Herkes gelip gidiyor, komşular arıyor gece gündüz. İstanbul'da bu kadar olmaz. İstanbul'da da babam yattı hastanede, orada da gelen giden oldu ama öyle vakit oluyordu ki, biri gelse de biraz sohbet etsek diyorduk. Rize'de tabir-i caizse konuşmaktan, sohbet etmekten yoruluyorsun. Ama İstanbul'da sohbet edecek kişi arıyorsun." (Katılımcı 50)

"Büyük şehir bana zaten çok itici geldi. Büyük şehirde standart bir yaşam tarzı var. Yaptığınız şeyler hep sınırlı ve tamamen rutin. İşte Rize dernekleri var, insanlar oralarda bir araya geliyorlar. Aileler AVM'lere gidiyorlar. Akşam eve gidiyorsunuz, yatıyorsunuz, kalkıp işe gidiyorsunuz. Çok saçma bir hayat yani. ... Benim Rize'de yaptığım şeyleri büyük şehirde büyük paralar harcayarak yapabilirsiniz. ... Büyük şehirde yaşarken insanlar benim yaşadığım hayatı özlüyor sürekli, bu hayatı emekli olunca kuracağını düşünüyor. Aslında bakıyorum çoğu da bunu yaşamadan ölüyor. İnsan hayal ettiği bir şeyi bu dünyada yaşasın bari. Büyük şehirde hep yaşamlar erteleniyor gibi geldi bana. Ben, şunu düşündüm yani, ben bu memleketi seviyorum. Öldüğümde cenazem burada olacak. Ama ben, büyük şehirde yaşasam benim mezarıma belki de oğlum ve kızım gelmeyecek. Bunları hep düşündüm yani. Çünkü büyük şehirde büyümüş bir çocuğu ata toprağına getirmenin bir daha imkânı yok artık. Ben, bunu çevremden de görüyorum. Köyde bir sürü komşum var, çocuklarını tanımıyorum. Kendileri geliyorlar, çocukları gelmiyorlar. Gelmiyorlar tabi sıkılıyorlar. Ben, bir şekilde Rize'ye gelecektim ve yalnız kalacaktım ve çocuklarım asla gelmeyeceklerdi. Ama yine de gidebilirler bunun bir sonu yok yani. Ancak artık maya çalındı, bizimkiler gitseler de mutlaka buraya gelirler. Zaten yirmi yaşına kadar kalmış insanlar bir, iki yıl içerisinde o yere dönüyorlar. Ama çocukluğu burada geçmemiş insanlara burası hiçbir şey ifade etmez yani. Mümkün değil bu. Bunları hep düşündüm. Büyük şehirde yaşayan insanların ben yaşamalarını her zaman ertelediklerini düşünüyorum. Hepsine sorarsanız bir gün ata topraklarına döneceklerini hayal ederler ama hiçbiri dönmez, dönemez. Cenazeleri gelir. Ama son yıllarda cenaze de gelmemeye başladı, bu gelenek de değişti. Artık çoluk çocuk büyük şehirde olduğu için kabir yanımızda olsun diyorlar, biz her zaman köye gidemeyiz diyorlar. Cenazeler de büyük şehirlerde kalınca buralara dönüş mümkün değil. Bitti o iş." (Katılımcı 78)

"Rizeli olma duygusu orada büyümemiş olmaktan dolayı bende çok fazla yok. İstanbullu bir Rizeli olarak Rize'de olmak, bulunmak beni şey yapıyor. İstanbul'da yaşamının getirdiği o yorgunluk şeyi beni Rize'ye doğru itiyor. Ama Rize'den başka alternatifleri de biliyorum. Kendimi çok daha iyi hissettiğim mekânların varlığı da Rize'yi cazip olan yerler arasında ilk üçe sokmuyor. Öyle bir fikriyatım var." (Katılımcı 37)

Büyük şehirlerin bizatihi cazip yanlarının kendileri, eş ve çocukları için daha ağır bastığını dile getiren katılımcılar da olmuştur. Bu anlamda büyük şehirlerin her zaman itmediği ancak Rize'nin her halükârda çektiği beyan edilmiştir:

“Köy çektiği için giderim. Hele benim şimdi yaşadığım yer köy hayatı gibi bir şey. İstanbul itmez beni yani. Bezilecek bir durum yok yani. Hanım diyor ki burası köy. Bahçemiz ekinimiz var niye gidelim diyor. Ama ben gene istiyorum, yaz gelsin, ne zaman gideceğim, onun planlarını yapıyorum. Onlar kendilerine göre başka planlar yapmaya çalışıyorlar. ... Köyde daha rahat hissedirim gibi geliyor bana. Diyelim köye yerleştik hanımla, kışın bekledik, yazın geleceklerinin hayalini kurduk. Bundan daha iyisini beklemezsin yani. İstanbul’da olmaksızın Rize’de olmayı tercih ederim.” (Katılımcı 8)

“Benim İstanbul’un iticiliği ile alakalı bir sıkıntım yok. Rize’nin çekiciliği benim için çok daha önemli. Gündüz işimdeyim, akşam evdeyim. İstanbul’un bir ucundan bir ucuna gidiyorum her gün. ... Benim için İstanbul’un bir iticiliği yok. İstanbul’da mutluyum, çevremle mutluyum, arkadaşlarımla mutluyum. Kültürel, sanatsal faaliyetleriyle mutluyum. Trafikte takılıyorsun. Her büyük şehirde oluyor. Trafik var diye de İstanbul’u dışlayacak hâlimiz yok yani. Benim Rize ile bir bağlantım varsa bu tamamen Rize’nin çekiciliğinden dolayı olmasıdır. İstanbul beni itmiyor ama Rize de beni çekiyor.” (Katılımcı 34)

“Böyle bir kıyas yapmak tamamen değer yargılarıyla alakalı. İstanbul’da yaşamının getirisi de var götürüsü de var. Ağır basması olayı zamana göre değişiyor. Çocuğun okul durumu olursa mecbur büyük şehre gitme olabilir. Rize’ye en somut şekilde gelmeme sebep olan annem ve babam. Onların burada olmaması bağlılık hususunda etkileyecektir ama ... buradaki ekonomik durumumla İstanbul’daki ekonomik durumum arasında ne kadar fark var buna baktım Rize’ye gelmeden önce. İstanbul’da psikolojik olarak açlık hissettiğim ne? Anne, baba, doğup büyüdüğüm kültür, konu komşu, muhabbet, sosyal ilişkiler. Oradaki durumla Rize’deki durum arasında ne fark olacak? Bu kıyası yaptım, baktığım zaman ekonomik olarak oluşan açıkları kültürel, sosyal ve psikolojik olan faydaları karşılaştırdım. Sosyal, kültürel ve psikolojik olarak daha ağır bastı. Manevi unsurlar maddi unsurların önüne geçti, Rize’ye dönmek daha kolaylaştı, cazip hâle geldi, diyebiliriz.” (Katılımcı 56)

“Biz İzmir’i öyle kabullendik keşmekeşiyle. ... Köye geldiğimiz zaman burasının İzmir’e benzemesini istemiyoruz. Burası farklı olsun, burada az insan olsun. Kalabalık olmasın. ... Sürekli Rize’de yaşamak sosyal ve kültürel açıdan beni daraltır. ... Burada konuşabileceğin mevzular futbol ve partililik. Bunun dışında sinema, tiyatro, sanat, kitap ve benzeri pek yok, ilgi yok. Konuşabileceğin insan yok. ...” (Katılımcı 61)

“... Duygular, manevi şeyler çok güçlü bir yapıştırıcı olarak gelmiyor bana. Başka şeyler onu bozabilir değiştirebilir. ... Annem ve babam Rize dışına çıkmayı hiç düşünmediler ama biz daha lise yıllarında Rize dışında yaşamak istiyorduk. Rize’yi sevmediğimiz için değil, İstanbul ve Ankara’da kültürel ortamlar vardı. Oralar bizi çekiyordu. ... Yeğenim burada (Rize’de) Tıp Fakültesi de dâhil bütün bölümlere girebilecek puana sahipti. Hiçbirini yazmadı. Şimdi Rize dışında bilgisayar mühendisliği bölümünde okuyor. ... Onun kardeşi yine tercih edeceği bir sürü fakülte olmasına rağmen Rize’de

kalmak istemedi. Ablasının yanına gidip kursa gidecek, tekrar hazırlanacak. ... Ben, bir şey demedim yeğenime. Ben, üniversite sınavına girmek için Ankara'yı yazdım, Trabzon'u yazabilecektim. Niye? Ankara'yı görecektim. Babam, bu yüzden kızmıştı bana. ... Gezmek için yaptım. Bizim dönemimizde Rize Üniversitesi olsa ben gideceğimi zannetmiyorum. ... Belki zorunda kalırdım bilemiyorum. ... Yeğenim geçen sene stajını (bilgisayar firması)'nda yaptı. Önümüzdeki sene bir başka büyük şirkette yapacak. Seneye de belki de yurt dışında yapacak. Rize, onun için rahat baba ocağı, ... yarın evlendi mi, gitti zaten. Belli zamanlar gelirse gelir artık. ... Mesela hanımın kuzeni bayramda tatilde Antalya'daymış, bayramın son günü gelmiş Rize'ye sabah, akşam gitmiş. O da göstermelik. Durum bu artık. ... Çocukların hayatını kurduktan sonra tekrar hayatımı Rize'de sürdürmek isterim. Ama şu an için kesin bir durum değildir bu." (Katılımcı 68)

Her hâline rağmen büyük şehirlerden vazgeçmeyeceklerini beyan eden katılımcılar da bulunmaktadır:

"Her türlü zorluğuna rağmen İstanbul çok cazibeli bir şehir. Kim ne derse desin. Tat alana, hakkını verebilene İstanbul bambaşka bir yerdir. İstanbul'un manevi açıdan, dünyaya ulaşılabilirlik açısından dünyada eşi benzeri olmayan bir yer olduğuna inanırım. Öncelikleri maddi unsurlar olan insanlar için köye dönüşün rahatlık, ferahlık gibi bir manası olabilir. Yani geçim maksadıyla İstanbul'a gelmiş biri çoluk çocuğunu büyütmüş, etmiş, para kazanmış ama İstanbullu hiç olmamış. Bu kişi için köyü daha anlam taşır çünkü şehirli olmamıştır, İstanbul'u tanımamıştır. Normaldir, olabilir. Ben, mesela Rize'ye geri dönüş yapmış olsam dahi İstanbul'da evimin açık olmasını dilerim. Yazları da kışları da on, yirmi gün dahi olsa burada bir yatağımız olsun, ocağımız olsun, tenceremizi kaynatabilelim isterim. İstanbul gibi bir merkezden de ayağımı çekmek istemem. ... İstanbul'dan kopmak istemem." (Katılımcı 11)

"Ben, İstanbul'un zorluklarını yaşadım ama benim için İstanbul'un itici tarafları hiç önde olmadı. Beni İstanbul'un çekici tarafları meşgul etmiştir. Elbette itici taraflarıyla her gün karşılaşırım. Ama benim yoğunlaştığım şey İstanbul'un itici tarafları değil çekici tarafları. Ama buna rağmen talebeliğimde de böyle düşünürdüm. Memleketim Adapazarı, İzmit gibi yakın bir yer olsa da sık gitsem, kalsam. Burada (Rize'de) gelip kalma imkânlarımız yok, onun için böyle bir şey düşünmüyorum. ..." (Katılımcı 59)

"... Zihnimde asla devamlı yerleşme yok. Ben, uzun vadede o kültürde zaten yaşayamam. Köyde boğulurum. ... Kışın sert bir iklim var. ... Kışın hiç kimsenin olmadığı bir yer ne kadar seni mutlu eder ki? ... Belli bir zaman sonra bezersin, bıcarsın. Kafamdaki dağılım sekiz ay köy, dört ay İstanbul. İstanbul benim gerçeğim. ... Babamın hayatı gibi düşünüyorum, temelli İstanbul'dan ayağımı kesmem, kesemem. ... Kışın kalacak olsam Çayeli'nden ev almam lazım. Madem köye gittim niye apartmanda durayım? Zaten İstanbul'da apartmanda duruyorum, gelirim İstanbul'a evime." (Katılımcı 13)

Rize ve uzun yıllardır hayatlarını sürdürdükleri şehirler ile hiçbir zaman kıyaslama yapmadıklarını beyan eden katılımcılar, mekâna anlam katanın çoğu zaman çocuklarının olduğunu vurgulamışlardır:

“Bursa ile olan bağım bura (Rize) ile mukayese olmaz. Bursa, buraya göre çok zayıf kalır yani. O mümkün değil. Buranın bağı çünkü dediğim gibi göbek bağı bir yerde. Göbeğimiz burada kesildi yani. Öbürü hizmet verdik, otuz, kırk yıldır insan yetiştirdik, yazdık, çizdik, konuştuk. Ama mukayese edilmez yani. Rize’ye hissettiğim bağlılığı mümkün değil Bursa’ya hissetmiyorum. Olması da mümkün değil. Tarihi doku açısından bakarsan mukayesesini mümkün değil. Gayet tabii Bursa’nın tarihi dokusu, güzelliği, coğrafyası, coğrafyası da Rize’den iyi sayılmaz da, dağ var. Bir Orta Anadolu şehrine göre tabii ki Bursa’nın cazibesi fazla. Ama bize göre cazibesi yok ki oranın. Buraya göre hiçbir cazibesi yok. Ne var? Buranın yağışı biraz fazla ise oranın güneşi fazladır. Ama hiç mukayese etmedim bugüne kadar. Hiç etmem de yani.” (Katılımcı 49)

“Bizim için önemli olan sadece çocuklarımız. Rize’ye geliyoruz, dönüşümüz çocuklarımız içindi. Bizi buradan götüren de onlar, buraya getiren de onlar. Yarın dediler ki, baba gidiyoruz, peşlerine gideriz. ... Biz, peşlerine gitmesek çocuklar bize gelirlerdi. ... Bizim çocuklar da bizden ayrı duramıyorlar. ...” (Katılımcı 77)

5.6. “İMKÂNIM OLSA DAHA FAZLASINI YAPARIM, HİÇ GÖZÜME GELMEZ”

Bu kısımda, katılımcıların doğdukları yer ile sürdürmek istedikleri bağ için yaptıkları veya yapmaya çalıştıkları duygusal, sosyal ve iktisadî fedakârlıkların ve üstlendikleri, üstlenecekleri maliyetlerin, katlandıkları, katlanacakları külfetlerin neler oldukları ve bu türden şeyleri niçin yaptıklarına yönelik sorulara verdikleri cevaplar ele alınmaktadır. Katılımcıların kahir ekseriyeti, yaptıkları masrafların, üstlendikleri maliyetlerin ve katlandıkları külfetlerin “gözlerine gelmediklerini” beyan etmişlerdir. Buna sebep teşkil eden en önemli unsurun da her ne olursa olsun Rize ile bağın sürdürülmek istenmesidir.

Bu bağlılık neticesinde (kendileri için böyle görünmese de) meydana gelen bedelleri, katılımcılar öncelikli olarak aileleri, babaları ve çocukları için üstlendiklerini belirtmişlerdir. Yapılan her neyse, maddi bir çerçevede kalmamakta, manevi boyutta da elden ne geliyorsa katılımcılar tarafından yapılmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda eş, çocuk(lar), aile, akraba, dost ve benzeri kişi ve toplulukların yanı sıra Rize’deki arazi ve mülklere ilişkin

harcamalar, bizatihi Rize ve Rizeliler için Rize’de ve Rize dışında yapılmaya çalışılanlar da katılımcıların üstlendikleri maliyetler, katlandıkları külfetler ve yaptıkları fedakârlıkların kapsamını belirlemektedir. Türlü şekillerde omuzlanan maddi külfetler, katılımcılar tarafından kabul edilse de karşılığında çoğu kez maddi bir beklenti talep edilmemekte ve yapılanlar boşa harcanmış şeyler olarak değerlendirilmemektedir. Bu minvalde katılımcıların yapmaya çalıştıkları en belirgin şeyler ise şunlar olmaktadır:

Rize ile ilgili araştırmalar ve neşriyat yapmak, Rize’deki üniversitenin gelişimine katkı sağlamak, Rize ile alakalı her projeye destek vermek, Rize’deki arazi ve mülkler için harcamalar yapmak, yol ve köprü yaptırmak, Rize’de bizatihi emek gücü sarf etmek, çayı toplamak ya da toplattırmak, “astarından pahalıya gelse dahi” çayı dalında bırakmamak, Rize’de yapılacak bir şey için para göndermek, “köyün delisine, ebesine” para göndermek, senenin belli vakitlerinde ailece Rize’ye gitmek, bunun için maddi imkân olmasa bile borç alıp gitmek, gidilemese dahi aileyi (eş ve çocukları) Rize’ye göndermek, hiç de akılcı gözükme de Rize’ye kesin dönüş yapmak, (kadın) eşler Rizeli değilse, onların memleketine de gitmek, memleketlere gitmenin karşılığı olarak (kadın) eşleri tatile çıkarmak, Rize’de ve (yurt içinde ve dışında olmak üzere) Rize dışında STK faaliyetleri için zaman ve para harcamak, ailesine harcayacağı vaktin bir kısmını Rize için ayırmak, Rize’de ticari anlamda kayıplara göz yummak, alışverişlerini Rize’den yapmak, yatırımlarını Rize’de yapmak, Rize’de yaşamaya karar vererek daha az para kazanmayı kabul etmek, Rize’deki ve (yurt içinde ve dışında olmak üzere) Rize dışındaki Rizelilere faydalı olmak, yurt dışına gelen Rizeliye “kol kanat germek”, Rizeli öğrencilere burs vermek ve barınma ihtiyaçlarını gidermek, bağış yapmak, işe girmede ve evlendirmede Rizelilere aracı olmak, yardım etmek, siyaset yapmak, o topraklara borçlu olduğunu bilerek elinden geleni yapmaya çalıştığını ve yapacağını beyan etmek, bu bilinci kendinden sonraki nesle aktarmak:

“Yapılan masraf vesairenin karşılığında beklediğin şey, herkesin gönlü olsun da bu iş olsun. Maddi bir karşılık beklemiyorum, manevi bir karşılık bekliyorum. Zoraki yaparsam nasıl gelecek, zorla gelecek, zorla yapılan işten bir sonuç alınmaz. Bir gelir, iki gelir, üç gelir, belli bir yaşa geldiğinde ben bir daha gitmem der. Herkesin gönlü olsun istiyorsun. Hanım Elazıglı.

Mantıken düşündüğünde o da haklı, o da oraya gidecek babasının mezarı var, kardeşleri, akrabaları az da olsa var. Orada doğmuş, büyümüş ama arkadaş çevresi var. Diktatörlük yapıp vay efendim oraya gitmeyip buraya gidelim demenin bir esprisi yok. Manevi bir haz da almış oluyorsun. Karadeniz gibi olmasa da daha kıraç yerler ama onların kültürleri belki bizden daha da iyi misafirperverlik olarak. Gidince de bir haz alıyorum ama ne kadar, üç gün, beş gün, o kadar. Onlar da mutlu oluyor, manevi bir haz alıyorsun. Maddi olarak baktığın zaman bana belki de iki katına patlıyor. Sadece köyüme on beş günlüğüne gidip gelseydim x lira harcayacakken oraya da gidince 2x lira harcamış oluyorum. Asıl derdim, maksadım toprağıma kavuşabilmek için manevi haz için yaptığım maddi fedakârlıktır. Ben, mutlu olurken ailem de mağdur olmasın. Ailecek mutlu olalım. Herkesin gönlü olsun gerekirse 2x lira harcayayım.” (Katılımcı 3)

“... Topraklarıma karşı vazifeler yapmayı kendine görev addetmiş bir insanım. ... Bu toprakların kadim değerlerinin kaybolmaması için kültürel tarihsel dokusunun bozulmaması için ayakta kalması için hiç değilse yazılı ve görsel olarak bizden sonraki nesle kalması için bizim kuşak görev yapmazsa çocuklarımızın kuşağına intikal edecek bir şey kalmayacak. Çünkü her şey, müthiş bir hızla tarumar ediliyor. Kurtarabildiğimiz kadarını kurtarmak ve çocuklarımıza intikal ettirebilmiş bir insan olmak arzusundayım. Bunun bedeli ucuz değil, çok meşakkatli, izahı çok zor, toplumumuzda neredeyse karşılığı hiç olmayan şeyler bunlar. ...” (Katılımcı 11)

“Bu, bir sorumluluk duygusudur. Mesela ben, okul okurken yağmurlu bir havada biri beni arabasına almış, hiç ücret alamadan beni getirmiş okula bırakmış. ... Bana bir sürü emek harcanmış orada. ... Ben de şimdi kalktım geldim İstanbul’a para kazanmak için, parayı da kazanıyorum. Ben, şimdi vefa göstermem lazım. Sorumluluk üstlenmem lazım. ... İnsana ve geçmişe saygı göstermem lazım. ... Rize’deki insana faydalı olmak. ... Benim hem İstanbul’da hem de Rize’de memleketim için yapmam gerekenler var. Mesela İstanbul’da burs veriyorum. Dernekçilik yapıyorum. Bir yardım yapılması gerekiyor, onu yapıyorsun. ... Rize’ye karşı sorumluluklardan uzaklaşmam lazım. ... Belki büyük şehir, para kazanma hırsı, seni bunlardan uzaklaştırabiliyor ama içinde var ise gidip bunların peşine koşturuyorsun. ... Gidemeyenden maddi destek istiyoruz, hiç gitmemiş veyahut uzun zamandır gitmemişse onun gitmesi için de teşvik olur, bir bakmışsın köye gidip gelmeye başlamış oluyor. ... Arazi ihtilafları olan da gidiyor, otele kalıyor, bağıni koparmak istemiyor.” (Katılımcı 12)

“STK işlerine zaman verdim, çok ciddi fedakârlıklar yaptım. Farklı işler yapabilirdim, bu işlerle uğraştım. Bugün yüz sene öncesine ait Rize’de hiçbir materyal yok ortada. Şimdi ise bakıyorum Rize ile ilgili yüze yakın dergi çıkarmışız. Hepsinin altında imzam var. Bu dergiler, yüz sene sonra karşına çıkacak. Arşivden kaynak olarak kullanacaksın. ... Biz, bu tip çalışmalarla memlekete gitmeyen hemşehrilerimizin memlekete gitmelerini sağlıyoruz. ... Getirisi de fazla, götürüsü de fazla. Getirisinden mutlu oluyorsun, götürüsünü unutuyorsun, gözüne gelmiyor. Bunları yaparken maddi bir

çıkar gözetmiyorsun. ... İlçemin otuz küsur derneğinin yaklaşık yirmi beşinden fazlasının kurulmasına vesile olmuşumdur. İçerisinde aktif olarak çalıştıklarım var. ... STK'ları iletişimin kopmaması, birlik beraberlik için destekliyorum, bundan sonra da desteklemeye devam edeceğim.” (Katılımcı 16)

“Ortak maliyette bana ne düşerse onu yaptım her zaman. Oraya (Rize'ye) gidildiğinde fiili olarak yapılması gereken neyse onu yaparım. Bu yıl, evin çatısı değişecek, ağabeyimle bana ne düşüyor beş lira, beş lira verilir işte. Bunun tartışması yoktur. Takım elbise veya başka bir şey alacağım diye bunu yapmaman olamaz. Elimizden gelen, yapabileceğimiz bir şey olduğunda yaparız yani. ...” (Katılımcı 19)

“... Çocukluğumdan beri bana ne düşmüş, mesela değirmen yapılacak, yapalım; yol yapılacak, yapalım; ben, kesinlikle karşı gelmem. Ben, ona para vermeyeyim, ben, kaçayım demem. Her yapılan hayır işine, beş ise on, gerekeni yaparım. ...” (Katılımcı 25)

“... Ben, annemin ayağına çivi batan yere yol yaptırdım. Ben, vesile oldum. Devlet yaptı. ... Mahalleme gelen suda çalışanlara üç ay evimi verdim. Sadece elektrik parasını ödediler. Para toplandı en büyük meblağı ben verdim diğer verenlerin içinde. ... Ve birçok masrafa da katlandım. İzmir'den Rize'ye gelebilmek için öyle bir zaman geldi ki, borç aldım. ... Ben, memleketime çok faydalı olmak isterim. ...” (Katılımcı 57)

“Bir defa bunları maliyet olarak görmemek gerekir. Bunlar, bizim doğal görevlerimiz, doğal sorumluluklarımız. ... O topraklarda büyüdük, okuduk. İnsan, coğrafyanın ürünüdür. Ben, kendimi o coğrafyanın bir ürünü olarak görüyorum. Her ne kadar bugün itibariyle İstanbul'da geçirdiğim süre daha çok olsa da ben Rize Çamlıhemşin ... köyünün bir ürünüyüm. Dolayısıyla aklımızın bir ucunda mutlaka özel olarak köye ilgi ile hizmet etmek düşüncesi hep var. Hâlâ var. Bunun da son derece normal, insani bir şey olduğunu düşünüyorum. Maliyet olarak görmemekle beraber yorucu tarafları vardır, olmuştur. Bu memleket duygusunu, aidiyeti taşımanın bir külfeti var, diyelim. Daha iyi bir tabir. Bir külfeti var, buna seve seve katlandık, katlanmaya devam edeceğiz. ...” (Katılımcı 21)

“Hemşin için ne yaptıysam, müteessir değilim. Eğer Hemşin'e para göndermeseydim ben İstanbul'da yaşarken orası ve oradakiler aklıma gelirdi. Ben, vazifemi yaptığım için şu anda mutluyum. ... Hep kendime çalışsaydım, köye yardım, para göndermeseydim şu anda mutsuz ve pişman olabilirdim. Vicdan azabı duyardım. ...” (Katılımcı 31)

“Karşılık bekleyerek yapmadık. Yaptığımız şeyleri üzerimize borç olduğunu düşünerek yaptık. Biz piknikler, geceler yaptık. Bunlardan hiç kazanmadık, üstüne cebimizden verdik. Ben, İzmir'de Hemşinliler Derneği'nin kurucuları arasındayım. Aynı zamanda Ege Karadenizliler Vakfı'nın kurucuları arasındayım. Biz, bu faaliyetleri yaparken oradaki hemşehrilerimizi bütünleştirmek, sosyalliği sağlamak, memleketi unutmamak için yapıyoruz. Arkadan gelen nesle iş imkânları oluşturmak için belli sosyal yapılar oluşturmak zorundayız. ...” (Katılımcı 61)

“Rize ile alakalı kültürel çalışmalarım, kitap, makale ve sair çalışmalarım oldu. Hâlâ da olmaya devam ediyor. Üç yüz altmış beş gün kitap okurum. Evimde geniş bir kütüphanem var. Doğrudan Rize ile ilgili altı yüz elli kitabım var. Makaleler, süreli yayınlar hariç. Bunları sahaflardan, şuradan, buradan para ödeyerek alıyorum. İnternette sipariş veriyorum vesaire. Niye bunu yapıyorum? Birincisi, kendi memleketim olduğu için Rize’yle ilgili çok şey öğrenmek istiyorum. Öğrendiklerimi de insanlarla yazarak paylaşmak istiyorum. Bir hizmet olarak görüyorum. ...” (Katılımcı 7)

“Kendi memleketimizde, üniversite, bulunduğumuz kurum belli bir yere gelsin diye mücadelemiz oldu. Rize’deki bazı önemli projelerin hazırlanmasında vesaire emeklerim, gayretlerim oldu. ... Rize’ye gelerek başka üniversitelerden gelen cazip teklifleri de öteledik, kabul etmedik. Kendi memleketimizde duracağız, ailemiz burada vesaire diye.” (Katılımcı 28)

“... Biz, siyasetçi olduğumuz için Rize’ye sosyal, kültürel, ekonomik anlamda çok ciddi mücadelelerimiz oldu, özellikle uyuşturucu ile. Gençliğimizi uyuşturucu kısılcısından çıkarabilmek için çalışmalarımız oldu. ... Son kırk yılımı Rize’ye verdim. Rize’ye bizim de emeğimiz büyüktür. Ovit İspir yolunun açılmasında çok ciddi emeklerimiz var. Havaalanının yapılacak olmasında çok ciddi katkılarımız var. Başbakanın ve Bakanlar Kurulu’nun imzalı kararları olmasına rağmen Çaykur’u özelleştirme kapsamı dışına çıkardık. En azından sözlü olarak çıkardılar. Son kırk yılını Rize’ye vermiş bir insan olarak Rize için fazlasını yaptığımı düşünüyorum.” (Katılımcı 33)

“... Burs veriyorum. Bildiğim başka illere, işi veya yolu düşen olursa onun oradaki ilişkilerini kolaylaştırmak için gerekli maliyetleri karşılamaya özen gösteriyorum. Köyüme yönelik olarak ise sanırım yaptırdığımız beton köprü köyümüzün en büyük köprüsü oldu. Bu bakımdan başka mevzularda da köyde birisi için maddi destek istense, cami ve okul gibi yerler için talep gelse elimden geleni yapıyorum.” (Katılımcı 81)

Bu katılımcıların dışında Rize ve Rizeli için herhangi bir fedakârlıkta bulunmadığını ve maddi bir külfete katlanmadığını beyan eden katılımcılar da olmuştur:

“Bir otobüs parasıdır yani. ... Benim katkım daha işlerin hamallığında oldu. İşlerin başında durdum, ilgilendim, usta getirdim gibi şeyler yaptım. O tarz katkıları çok olmuştur. Maddi olarak bir katkımı pek hatırlamıyorum. Annem, babamın maaşları vardı, kendilerine yetiyordu, fiziksel olarak bizden katkı, yardım istiyorlardı. Biz de seve seve gittik, yardım ettik.” (Katılımcı 37)

SONUÇ

Bu araştırmada vaktiyle Rize'den ayrılarak gittikleri yurt içi ve dışındaki şehirlerde yeni hayatlarını inşa eden bireylerin ve onların Rize'de doğmamış ve büyümemiş olan çocuklarının g literatürünün hâkim söylemlerine kıyasla bağlılıklarının sürüp sürmediğine odaklanılmıştır. Bundan dolayı öncelikli olarak araştırma sorununa muhatap olan katılımcıların geçmiş, aslı vatan, yurt, memleket, ocak olarak ifade ettikleri Rize ile irtibatları bu çerçevede anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu maksattan ötürü, kendileriyle görüşülen katılımcıların aslı olarak gördükleri, tabir ve tasvir ettikleri Rize'den ayrılış sebepleri, şekilleri, geriye dönüp dn(e)meme ihtimalleri ve geleceğe dönük düşünceleri en genel hâliyle kendileriyle yapılan mülâkatlar bağlamında öğrenilmeye çalışılmıştır.

Bu maksatlara binaen kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları doğrultusunda ne türden bir göçmenlik hlinin veyahut hâllerinin ortaya çıktığı ve bunların kısa, orta ve uzun vadede sürdürülebilir olup olmadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Böylelikle başta kır hayatında olmak üzere Rizeli göçmenler özelinde yeni bir toplumsal varoluş biçiminin ve nüfus hareketliliğinin tezahürleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda modernleşme ve kentleşme literatürü, kırsal göçmenin geride bıraktığı toprak, cemaat ve kimlikle olan ilişkisini modernleşme süreci ve kentli bir dünya ile henüz yeterli düzeye ulaşmamış bir eklemleşme ve bütünleşme eksikliğinden kaynaklanan gelip geçici bir durum olarak algılamıştır. Bir hayat projesi olarak modernliğin ve bu bağlamda nasıl yaşanmalı sorusu etrafında şekillenen modernlik tartışması ve bunun tetiklemiş olduğu büyük toplumsal değişim ve dönüşüm süreci, tekil bir teori veya anlatım üzerinden ifade edilebilir bir durumu ihtiva etmemektedir. Modernliğin esas itibariyle çoğu zaman duyguları geri planda bırakan tavrı, bir fikir ve proje olarak insanın duygu ve bağlılıklarını bir kenara atan yaklaşımı ile g eden insanların tecrübeleri arasında bir aılmanın da olduğu aşıkr bir biçimde görülmektedir. Bu açılma, modernliğin, akılcılık üzerinde temellendirilen bir şey olması bakımından tek veya birkaç teori, yaklaşım veyahut tekil bir ideal tiple anlatılamayacak bir hikyenin meydana gelmesinde etkili olmakta ve bu failliklerin anlaşılmasını gerekli kılmaktadır.

Çünkü insan eylemliliğine kılavuzluk eden şeyler, sadece güdüler, çıkarlar gibi fayda-maliyete dayalı somut şeyler olmamakta, insan eylemlerine aynı zamanda duygular da eşlik etmektedirler. Bu bağlamda göç hareketliliğine dâhil olan bireyler, ne pür akılcılığa ne de pür duygulara dayalı olarak kararlarını vermekte, bir yerden bir yere gidiş, dönüş ve benzeri yer değiştirmelerde akılla duyguların zaman, mekân ve şartlara göre değişkenlik ve esneklik ihtiva eden bir hâliyle karar mekanizmalarını işler kılmaktadırlar.

Bu araştırma bağlamında kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanlarından hareketle, mevcut literatürün göçü sadece dışsal özelliklerinden ya da aktörlerin güdülerine bakarak belli kategori ve yaklaşımlardan kaynaklı şekilde tasnif etmiş olması, insanların gidişleri, dönüşleri ya da her türlü hareketliliği hakkında bir anlayış sağlamakla birlikte, bu insanların gerçekte hangi güdüler ve amaçlar etrafında göç hareketliliğine dâhil oldukları, bu süreçlerin onlarda nasıl bir duygu oluşturduğu, herhangi bir anlayış, değer, anlam kazanımına veyahut kaybına yol açıp açmadığının anlaşılmasını mümkün hâle getirmiştir.

Kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin büyük çoğunluğu, kendilerinin göçmen değil, gurbetçi olduklarını zira ayrıldıkları toprakları asla terk etmediklerini, senenin belirli vakitleri, belli sebeplerle veyahut hiç de somut, tutarlı ve geçerli sebebi olmadan sadece keyfî olsa dahi doğdukları, büyüdükleri ve genel manasıyla sosyalleştikleri mekânlara gittiklerini, oralardaki aidiyetlerini-mensubiyetlerini yitirmediklerini, bunun için gereken ve hatta haddinden fazla fedakârlıklarda bulduklarını aynı zamanda bu bağlılığı arkadan gelen nesillere aktarmaya çalıştıklarını ısrarla ve tekraren beyan etmişlerdir. Bireylerin “biz göçmen değiliz, bizler göç etmedik, arkamızdakileri terk etmedik, eğer bir şey denilebilecekse bizler gurbetçiyiz” şeklindeki beyanları, göç ve gurbet kavramlarının muhtevaları, benzerlik ve farklılıkları, hâkim göç literatürü söylemleri ile tezatlık ihtiva etmektedir. Bu anlamda uluslararası göç literatüründe birbirlerinin muhtevaları farklı olsa da “homesickness”, “Fremde” ve “expatriate” kavramları Türkçe’de geçtiği hâliyle gurbet ve gurbetçi kavramlarıyla kıyas edildiğinde muhteva bakımından birbirleriyle tam manasıyla örtüşmemektedirler. Yani anlamın bir bağlamdan diğerine taşınması bütünüyle mümkün olmamaktadır.

Bu doğrultuda hâkim göç anlatımından farklı bir şekilde menşe olarak görülen mekân ve cemaatten ayrılmanın veya kopmanın çoğu kez olmadığı beyan edilmiş yanı sıra kesin geri dönüşe ilişkin de net ifadeler katılımcılar tarafından dile getirilmeyerek eş, çocuklar, torunlar, iş-meslek, sosyal, kültürel, eğitim, sağlık ve benzeri etkenler öne sürülerek ucu açık ve kesin olmayan ifadeler ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla menşe ile hedef mekânlar arasında keskin bir ayrımın ve tercihin yapılmadığı, çoğu durumda Rizeliliğin inkâr edilmediği, her hâlde ve şartta öne çıkarıldığı, belli edildiği ancak bu tezahürün Rize’de hayatın geri kalan kısmının sürdürüleceği veyahut elbet bir gün geri döneceği şeklinde kesin bir beyanın birçok katılımcı tarafından vurgulanmadığını belirtmek gerekir.

Bir yandan doğup büyünülen mekândan farklı şehirlerde sürdürülen hayatın ihtiva ettiği yoğun hayat ritminin yerine sakin bir ortamın, toplumsal kaynaşmanın, yakın ilişkilerin, hatıraların, doğal hayatın tercih edildiği ve bunlara duyulan özlemin etkisiyle olağan ikamet yeri olan büyük şehirlerden menşe mekânlara bireyler “itilmekte”; diğer yandan ise doğup büyünülen mekândan farklı olarak hedef mekânlarda var olan maddi ve manevi imkânlar bireyleri büyük şehirlere “çekmektedir”. Zaman, mekân ve şartlar bireyleri bazen kırdan itip kentlere çekmekte bazen de kentten itip kıra çekmekte, bu itiş-çekiş tek taraflı olmamakta, birbirini besleyecek ve iç içe geçecek şekilde çoğu zaman karmaşık biçimlerde bireylerin bir yerden başka yerlere gidiş ve dönüşleri makro sosyolojinin, modernleşmecî yaklaşımın ve en genel göç literatürünün kategorize, tarif ve formülize etmeye çalıştıkları hâliyle gerçekleşmemektedir.

Bu bağlamda kısıtlı, sürekli veyahut tamamıyla geri dönerek doğulan ve büyünülen mekânlarda hayatın sürdürülme gayret ve mücadelesinin olduğu ve bu bağlılığın arkadan gelen nesle aktarılabilmesi için çaba sarf edildiği ön plana çıkmıştır. Göçmen mücadelesini, çoğu durumda birden çok mekânda, mekânların ve cemaatin bağlamına münasip birden çok kimlikle sürdürmeye çalışmaktadır. Böylelikle mülâkat kümesine dâhil olan katılımcıların ön plana çıkardıkları şekliyle gurbetçilerin içinde buldukları durum “son durağı olmayan” bir süreci ihtiva etmekte ve bu bağlamda Bauman’ın zikrettiği akışkan modernlik kavramıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla zaman, mekân ve şartlara bağlı olarak bireyler bazen

akıl ve duyguların iç içe geçtiği, bazen aklın veyahut duyguların baskın geldiği biçimlerde kararlar alıp harekete geçmektedirler.

Böylelikle bireylerin, zaman zaman geçmişe giderek zaman zaman geçmiş anlarına taşıyarak sürdürmeye, korumaya ve arkadan gelen nesillerine öğretmeye, aktarmaya gayret gösterdikleri hasletleri, bir yandan yenilenen ve sürekli güncellenen mekânda cemaatle yaşa(t)maya çalıştıkları; diğer yandan ise cari durumu ve düşüncesi ile çoğu zaman fiziken ve ruhen esasen hasretini çektikleri, özlemini duydukları ve nostaljisini yaptıkları aslî mekâna ve cemaate tam manasıyla geri dönmeye de daimî şekilde istekli olmadıkları görülmektedir. Bu karmaşık, bazen akılcı bazen duygusal ve içi içe geçmiş hâlet-i ruhiyeyi bir biçimde yaşadığı anlaşılan müteşebbis bir erkek katılımcının beyanı bu hususta ideal tipleştirilebilecek türden olmaktadır:

“... Bizden önceki kuşak, kendini Tanrı gibi görüyorlardı. Ben olmasam siz yaşayamazsınız kafası vardı onlarda. Zor ve açlık zamanlarında yaşadılar. Babam, bunu yapmaya çalıştı daha sonra işleri bozuldu. ... Göçün bir sistematiği vardır. Evin ilk çocuğu, büyük çocuk ana dilini bilir, anlar, konuşur. İkinci çocuk anlar, konuşmaz. Üçüncü çocuk ne anlar ne konuşur. Bu genelde böyledir. Bunu Rize’den İstanbul’a gelen Rizeli üzerine düşündüğünüz zaman büyük çocuk geleneklerini biraz daha biliyordur. İkinci çocuk biliyordur, uygulamıyordur. Üçüncü çocuk ne biliyor ne de uyguluyordur. Zincir gitgide kopuyor. Giderek yaşadığımız mekâna ve ortama benzeşiriz. Dinî inançlarımız dahi yirmi, otuz sene öncesi gibi değil. Eskiden top (oynamak) günahı, şimdi değil. Şimdi mesela kurban vekâlet veriliyor, tatile gidiliyor. Bundan sonra öyle, namazı başkasına kıldıracağız, orucu başkasına tutturacağız. Tutturanlar var parayla, o var. İnsanlar, bazı şeylerden bıkıyor. Akraba bağlarının zayıflaması, menfaatlerden dolayı insanların birbirini kırması, üzmesi insanları bu ve benzer(ler)i geleneksel şeylerden uzaklaştırdı. Yoksa sıla-ı rahim farzdır. ... Biz, gerçek dini yaşasak, Allah’ın dinini bilsek, büyük küçük herkes herkesi bilir, yaşar. Biz, bugün maalesef dinî ritüelleri bıraktıkça maalesef milli ve örfi şeylerimizi de bırakmış oluyoruz. Millet olmaktan da kopuyoruz. Mesela İstanbul’da yaşayan birçok insan, nereli olduğunu dahi bilmiyor. Kökünü bilmiyor. ...

Benim annem, babam aynı köyden, bu herkeste yok. Rizeliler'de bu daha fazla idi ama şimdi yok. ... Amerika'ya adam gitmiş elli koyun almaya, elli koyun alacak param olsun, geri döneceğim demiş. Ama hiç dönememiş. Dünyanın her yeri böyle insanlarla dolu. ... Kendisi gittiği yere alışmasa bile çocukları alışmış. Dönmek istese de artık dönmesi zorlaşmış. Çocukları ve torunları orada yaşadıkları için artık o da yaşamak zorunda kalmış. Bu, bizim için de geçerli. Benim babam ve dedem eski kuşak, para kazanıp İstanbul'da, Rize'de yiyorlardı. İstanbul'da imkânı olmasına rağmen ailesini İstanbul'a taşıyorlardı. Köyden çıkmanın kötü bir şey olduğunu düşünüyorlardı. Bir şeyleri terk etmek olduğunu, ailesini, değerlerini, akrabalarını onlardan kaçmak olduğunu düşünüyordu. İhtiyacı olanlar topraklarını sattılar. Satmayanların da ekonomik olarak bir ihtiyaçları olmamıştır. Biz, o toprağı hep kutsal saydık. Köydeki evimiz, toprağımız kutsalımızdı. Toprağını satmak, kutsallarla oynamak gibi bir şey geliyor insana. Değil Rizeli, nereli olursa olsun baba evi olmayan biri, benim gözümde kayıptır, çok ayıp bir şey. Bir insanın köyünün olmaması, ben böyle bir şey düşünemiyorum yani. Kökleri olmayanı uzaylı gibi düşünüyorum. Zihin olarak pergelin bir ayağı Rize'de ve ben, bütün dünyayı dolaşıyorum. Rizeliliğimizi hiçbir yerde bırakamıyoruz. Ben, Amerikalı gibi yaşarım ama yaşamıyorum, bu bizim içimize işlemiş. Bir kere Rizeliler niye İstanbul'a geldi? Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak bunları ayırmak lazım. Şimdi beş ve altıncı kuşaklara geldik. Benim dedem geldi, para kazandı, köye gönderdi. Yemek ve ihtiyaç parasıydı o 1930'lu yıllar. Babam para kazandı, İstanbul'da atölye açtı. Para arttırdı, Rize'de arazi aldı. Ne zamana kadar? Baktı ki, çocuklar, bizler büyüyoruz, işi de büyüdü, artık Rize'den bir şey almadı, yatırımlarının yüzde yüzünü İstanbul'a yapmaya başladı. İstanbul'da büyük göç (19)70'li yıllardan sonra başladı. (19)70'ten sonra gelenlere farklı bakacaksınız. Çünkü (19)70'ten sonra gelenler dönmek üzere gelmediler. Burada (İstanbul'da) ev alıp buraya yerleşip bundan sonra buralı olmak üzere geldiler. Ama benim babam öyle değildi, benim babam köyde ev yapıyordu. 1968 yılında köyde bir katı beş yüz metrekare, beş katlı ev yaptı. İstanbul'da temelli kalmayı, ailesini getirmeyi düşünmüyordu. ... O

zamanlar çocuklarını göndermeyenler şimdi buradalar, kimse kalmadı köyde. Fırsat bulan Rize'den başka bir yere gitmeye çalışıyor. Olaya böyle bakmanız lazım. ... Rize'ye kesin dönüş yapanlar varsa da çok özel nedenlerden dolayı gitmişlerdir. Yoksa birkaç yerde yaşama imkânı olup da sürekli Rize'de yaşamaz insanlar. Ben, bu köylüydüm, ekonomik durumum düzeldi, ben buraya döndüm diyen hiç kimsenin olmayacağını düşünüyorum. Hatta hiç kimse ben, eğitimimi tamamlayayım da Rize'ye döneyim dememiştir, Rize'ye dönmemiştir. Rize, artık herkes için bir nostalji yeri olmuştur. ... Sadece Rizeli değil, başka yerlerde de köyünden fakir çıkmış, durumunu düzelterken köyüne ev yaptırıyor, senenin belli vakitlerinde köyünde yaşıyor. Bu, çok yaygınlaşan bir şey. ... Bilen insanın beklentisi ile bilmeyen insanın beklentisi farklıdır. Elektrik, televizyon, su ve benzeri imkânları evinde olmayan bir aile, çoluk çocuk karnı doymuş, sağ ise mutlu bir ailedir. Hatta ineklerle beraber bir odada yatarlar. Mutlu mutlu yaşarlar. Daha sonra aslında başka insanların ineklerden ayrı yaşadıklarını, elektrik, televizyon, su ve benzerlerinin olduğunu öğrendikten sonra o insanları eski yaşantılarına döndüremezsin. Rizeliler, dünyayı öğrendikten sonra görüşleri, talepleri değişmiştir. Ben, (19)60'lı yıllarda doğdum. Rize'de buğday ekmeğinin olmadığı zamanları biliyorum. Buğday ekmeğinin pasta sayıldığı zamanı biliyorum. Daha sonra İstanbul'da buğday ekmeğinin herkes tarafından yendiğini, evlerde hava gazı olduğunu, şofbenle sıcak su aktığını öğrendikten sonra bir daha olmaz o. Aynı yerde, aynı köyde yaşamaz, yaşayamaz. Ben, telefonu bırakmaya çalışıyorum ama o beni bırakmıyor, sosyal çevrem buna izin vermiyor. Elektrik var ama "ben elektrik kullanmıyorum" diyemiyorsun. Eskiden sadece tuz ve şeker para veriyordun, diğer şeyleri bahçende yetiştiriyordun. Suyun içerisine şeker koyup mısır ekmeğini doğrayıp yediğimi hatırlıyorum. İnsanlar havuç, domates bilmiyorlardı. Rize'de domates yoktu biliyor musun? ... Rize, eskiden gerçekten çok fakirdi. ... Osmanlı zamanında bile öyleydi. Çay bile yoktu. Osmanlı'nın umurunda bile değildi, vergiyi aldın mı tamam. Rize'deki göçün sebebi ekonomiktir. ... Bence doğal hayata geriye dönüşler artar. İnsanlar artık gelişmiş şehirlerde vakitlerini trafik sıkışıklığında geçirmek

istemiyorlar. ... Gelirini sabite bağlayan insanlar artık kendi köylerine dönüp oralarda yaşayabilirler. Bu olacaktır, Rize'ye dönüş artacaktır yani. Bir de Rize'ye gelmek eskiden yirmi dört saat sürüyordu, şimdi bir buçuk saat sürüyor. İş bitti yani, kolay oldu. Hatta arabana biniyorsun, akşamdan sabaha geliyorsun. Falan filan yani, artık her şey kolay oldu. Rize yakınlaştı. ... Bizim öyle şu parayı kazanalım da geri dönelim gibi bir hedefimiz olmadı. İstanbul'u biz memleket olarak kabul ettik. Rize'ye dönüş niyeti hiçbir zaman olmadı. ... Hayatımızı İstanbul'da sürdüreceğiz şeklinde düzenliyoruz. Rize'de arazi alalım, şunu bunu alalım gibi bir niyet ve planımız yok. Rize ile olan bağlarımızı canlı tutmak için evimizi canlı ve diri tutuyoruz. Bugün, bu saatte köydeki evime gitsem, bakkaldan ekmeğimizi alıp yemeğimi pişirip yoluma devam ederim. ... Rize'ye beni hiçbir şey çekmiyor artık. Beni oraya sadece yazları küçük bir buluşma, nasıl ki İstanbul'da bir buluşma gibi, sadece buluşma. Bir de çocukluk hatıraları çekiyor, başka bir şey yok. Ben, Rize'de yaz kış yaşayamam. Sadece ben değil Rize'nin dışına çıkmış aşağı yukarı insanların hepsinin Rize'de on iki ay yaşamak isteyeceklerini zannetmiyorum. Bundan farklı düşünen ve yaşayanlar çok istisnadır. ... Ben, mesela Çanakkale'de yaşamayı düşünüyorum. Niçin Çanakkale de, Rize değil? Çünkü Rize, kışın yaşamak için çok iyi bir yer değil. Onun için kışın Rize'de yaşamayı düşünmüyorum. Yazın giderim üç ay da durabilirim Rize'de ama kışın Rize'de niye durayım ki? Gün, saat üçte, dörtte akşam oluyor. Sabah dokuz, onda evden çıktığınızı düşünürseniz, bir öğlen namazı, ikindi birbirine yetişemeyecek neredeyse, öğlenden çık git, kıl ikindi, hadi git yat aşağıya. Her yer karanlık oldu. Herkes çekiliyor, sosyal hayat yok. Bir de iklim şartları, çok yağmur var. Yani daha güzel yerde yaşama imkânım varken Rize'de yaşamamı gerektirecek bir sebep yok. Hatıralar yaz için yeter. Hatıralara ayıracağınız daha güzel zamanlar olur yani. Rize'den hiçbir şey itmiyor beni. Çanakkale, İzmir, Ankara vesaire benim. Amerika da benim. Amerika'da benim evim var. Ben, zaman zaman gidip Amerika'da yaşıyorum. Benim Rize'deki evim, Amerika'daki evim kadar keyifli bir yer. Ama ben Rize'de yazın yaşayabilirim, kışın duramam ki ben Rize'de. Kışın Amerika'da da yaşamıyorum artık. Dünya küçüldü, kışın

Sri Lanka'ya gidip yazı yaşayabiliyorsunuz. Dominik Cumhuriyeti'ne gidip kışın Rize'de kar yağarken denize girebiliyorsunuz. Ben, bunları biliyorum, ekonomik imkânım da varsa gidip Rize'ye yağmurun altında niye yaşayayım? Kaç kişi var ki, Rize dışında yaşama imkânı varken on iki ay köyde kalsın? Düşünün kışın köyde üç tane ev var. Hepsi de birbirinden uzak. Kimsenin kimseyi görme şansı yok. Kendi evinde mahkûm gibi, hücre cezası çeker gibi niye yaşayacak? Yaşar mı sence? Yaşarsa hasta ruhludur bence. ... İmkânı olan insan, daha iyi yerlerde yaşamak varken kendini niye köye kilitlesin?" (Katılımcı 15)

Bilhassa ilk göçen neslin kendisini bizatihi göç etmiş olarak görmemesi ve hedeflerin yerine getirilip geriye dönmeyi ihtiva ediyor oluşu, kenttekilerin ve göç ve kentleşme literatürünün de uzunca müddet bu şekilde anladığı bir durumu görünür hâle getirmiştir. Bilhassa 1950'lerden itibaren yaygınlaşan iç göç, dışarıya göç ve Türkiye'ye geri dönüş göçü süreçlerinin etkisiyle birlikte ilk gidenlerin durumlarının değişen şartlar neticesinde gurbetçiden göçmene dönüştüğü düşünülebilir. Ancak katılımcıların beyanlarına göre menşe olarak kabul edilen bir yerden hedef olarak kabul edilen başka bir yere gitmek menşe mekânı, oradaki cemaati ve kimliği terk etmek manasına gelmemekte, bilakis hedef olan, olağan ikamet yeri hâline dönüşen mekân ve topluluğa göre kimlikler de inşa edilerek hayat bireyler tarafından Rizeli olarak sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda göç ve kentleşme literatürünün pozitivist, formüle edici, kategorilendirici ve makro bakış çerçevesinde ele aldığı göç hareketliliğine ilişkin izahı, özlem, bağlılık, aidiyet-mensubiyet, nostalji ve benzeri duyguların bireylerin karar mekanizmalarına dahlini göz ardı etmektedir. Dolayısıyla göç literatürü, hareketliliğe dâhil olan bireyleri çoğu kez bir yerde konumlandırmaya çalışmakta ve bunu çoğu kez ulus devlet sınırları ölçüsünde yapmaktadır. Bundan dolayıdır ki, göçe ilişkin kuramlar çoğunlukla uluslararası bir muhtevaya ve yaklaşıma sahip olmakta ve iç göçe ilişkin süreçler genellikle ihmal edilerek iç göç örüntüsünden hareketle kuramlaştırma eğilimi zayıf gözükmektedir.

Yöntem kısmında ayrıntısı tarif edilmiş mülâkat kümesinin ne türden göçlere dâhil edilebilecekleri ve hangi göçmenlik hâllerinin kendilerine atfedilebileceği üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu bağlamda her şeyden önce kendileriyle

görüŖülen katılımcıların göç hareketliliği Şiddet, savaŖ, terör, tehcir ve benzeri Şekillerde vuku bulan zorunlu bir göç türüne dayanmamakta ancak çoğu kez ekonomik sebeplerle, rızaya dayalı olarak gönüllü göç kategorisinde yer almaktadır. Bu anlamda iklim, doğa olayları ve benzeri sebeplerden ötürü aslı mekândan ayrılmayı gerektirecek çevresel göçmen tabirinin karşılığı olabilecek göçmen mülâkat kümesinde bulunmamaktadır. Bu durumlardan farklı olarak ise iki erkek katılımcının bizatihi köylerine dönüş yapmış olmaları bir yönüyle hayat tarzı göçüne de örneklilik teşkil etmektedir. Ancak bu kişiler gibi birçok katılımcının Rize’de olana ek olarak ülke içinde ve dışında başka meskenlere sahip olmaları esasen ikinci ev kavramı etrafında çoklu kimliklerle birden çok mekânda hayatın sürdürüldüğünü göstermektedir. Fakat ikinci ev kavramıyla ilgili literatürün ağırlıklı olarak üzerinde durduğu hâliyle tatil ve turizm maksatlı bir geriye dönüş veyahut kırdaki hayatın sürdürülmesi biçiminden farklı olarak mülâkat kümesinde yer alanlar arasında aslı, menŖe, kaynak, toprak, vatan, memleket, ocak, yurt ve benzeri tariflerle ifade edilen mekânların korunup kollanması, hatıraların canlandırılması, oradaki cemaatle ilişkilerin sürdürülmesi ve arkadan gelen nesle bu hasletlerin aşılacak istenmesi maksatlarıyla irtibat Rizeli göçmen tarafından türlü Şekillerde sürdürülmektedir.

Rize’den başka yerlere göçler bağlamında göç türleri olarak zorunludan çok gönüllü, kitleselden çok bireysel ve hatta ailevî, dış göç olmakla birlikte çoğunlukla iç göç türlerinden söz edilebilir. Geçici ve kalıcı göç türleri ayırımında ise bilhassa ilk neslin gurbete çıkışı geçici göç veyahut geri dönüşü olan geçici niyetli göç (Böhning’den aktaran Callea, 1986: 63) olarak zikredilebilir ancak uluslararası göç literatürünün kıstaslarına göre bir yıldan fazla süre hedef olarak bilinen yer(ler)de kalınması göç etmiş olmak kabul edildiğinden Rize’den göç edenlerin ilk bakışta kalıcı göçmen olarak tarif edilmesi mümkün olmakla beraber menŖe yer(ler)le olan irtibatın hedef yer(ler)de menŖe yeri terk etmeden, irtibatı sürdürerek gerçekleştiriliyor olması göç literatüründeki kalıcı göçmenlik vasfını Rizeli göçmen için yeterince karşılamamaktadır. Bir diğer husus ise yasal ve yasa dışı göçmenlikle ilgili olmaktadır. Rize’den başka yerlere gidenlerin çoğunluğu yasal usullerle göç hareketliliğine dâhil olmakla birlikte geçmişten günümüze çok

daha azalan biçimde çoğunlukla deniz yoluyla ABD ve Kanada gibi ülkelere yasa dışı yollarla kaçış söz konusu olmaktadır.

Rize'den dışarıya doğru yönelen göçlerin kahir ekseriyeti işgücü veyahut işçi göçü olmaktadır. Son yıllarda ise tahsile verilen ehemmiyetin artmasıyla Rize'den ülke içindeki başka şehirlere doğru bir hareketlilik vuku bulmakta ve bu durum da nitelikli insanların Rize'den başka şehirlerde veya ülkelerde emeklerini sarf etmelerine sebebiyet vererek Rize özelinde bir beyin göçünü ortaya çıkarmaktadır.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları çerçevesinde ilk göç edenlerin hedef yerde düzen kurup ailelerini ve yakınlarını yanlarına al(dır)maları, zincirleme göç türüne örneklik teşkil etmektedir. Göç eden Rizeliler, yurt içinde veya dışında güvenli bir liman arayışıyla öncelikli olarak birincil yakınlarını, akrabalarını, arkadaşlarını, Rizeliyi, Trabzonluyu, Karadenizliyi, Türk'ü ve Müslüman'ı aramakta ve böylelikle hayatın sürdürüldüğü şehirlerde hemşehri temelli kümeleşmeler meydana gelmektedir. Bu durum da süreklilik arz ederek kırdaki hayatını sürdüren başka insanları da cesaretlendirip göçe teşvik etmektedir.

Bir diğer husus ise kadınların göç hareketliliğiyle ilgili olmaktadır. Rize özelinde erkekler gibi işgücü bakımından kadınların gurbete çıkması yaygın olan bir durum olmamıştır. İlk gurbete çıkan erkekler eşlerini çocuklar ve anne (kayınvalide) ile menşe olarak bilinen mekânda bırakmakta, senenin belirli vakitleri geri gelmekte ve haneye gurbetin karşılığı olarak gelir sağlamaktaydı. Kadınlar da tarımsal ve hayvansal üretimi gerçekleştirerek hem hanenin ihtiyaçlarını karşılamakta hem de haneye katkıda bulunmaktaydı. Böyle bir vasatın yaşandığı dönemlerde kadınların göç hareketliliğine dâhil olmaları ancak evliliklerle mümkün olabilmiştir. Ancak evliliğin dışında tahsil ve iş-meslek sebepleriyle farklı şehirlere ve ülkelere kadınların gidiyor oluşları, Rize özelinde göçün kadınsılaştığını dile getirmeyi mümkün kılmaktadır.

Göç hareketliliğinin "tek ve kapsamlı" bir kuram veyahut modelle açıklanamaması gerçeğinden hareketle kendileriyle görüşülen katılımcıların çeşitli nitelikleri haiz olmaları, mülâkat kümesinin gidiş ve dönüşten başka en genel göç hareketliliğinin anlaşılmasına imkân tanıyacak bir örnekleme ihtiva ediyor oluşu ağırlıklı olarak

uluslararası bağlamda temellendirilen göç kuramlarıyla ilişkilendirilmeyi güçleştirmektedir. Ancak bazı kuramların belirli yönleri araştırma bağlamında ortaya çıkan bulgularla örtüşebilmektedir.

Bu anlamda Everett S. Lee'nin itme çekme kuramı, araştırma bağlamı itibariyle farklılıklar ihtiva etse de, göçmen için menşe yerdeki işsizlik, düşük ücretler, toprağın verimsizliği, eğitim ve sağlık imkânlarının yetersizliği, yoksunluk, kıtlık ve benzeri etkenleri menşeden itici; hedef yerlerdeki yüksek ücretler, ucuz ve verimli topraklar, eğitim ve sağlık imkânları ve benzerlerini de çekici etkenler olarak ifade etmesi (Lee, 1966: 49-50) bakımından Rize'den yurt içindeki ve yurt dışındaki şehirlere giden Rizeli göçmenlerin durumunu en genel hâliyle izah etmeye yardımcı olmaktadır. Lee'nin de belirttiği gibi, menşe ve hedef yerlerdeki itici ve çekici etkenler bir arada bulunabilmekte ve itme ve çekme etkenleri menşe ve hedef yerlere ve göçmene göre farklılık ihtiva etmektedir (Lee, 1966: 50).

Kendileriyle görüşülen katılımcılar arasında Türkiye'den yurt dışına göç edenlerin azlığından dolayı tam manasıyla olmasa da katılımcıların durumunu, uluslararası hareketliliğe odaklanan uluslararası göç kuramlarıyla izah edebilmek çok daha mümkün olmaktadır. Bunun sebepleri gidiş ve dönüş hareketlerinin vuku bulması, irtibatın sürdürülmeye çalışılması, menşe mekânlarda yatırımların çoğunlukla tarımsal maksat dışında yapılması, hedef yerlerde güvenli bir ağ bulma arayışı olmaktadır. Böylelikle mülâkat kümesi bağlamında ağ, birikimli nedensellik ve ulusötesicilik kuramlarına dair örüntüler ortaya çıkmaktadır.

Ağ kuramıyla ilişkili olarak kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları çerçevesinde göç hareketliliğinde maliyetler ve riskler "güvenli ağ" örüntüsü sayesinde azalmaktadır. Son kertede ağ bağlantılarıyla göç yaygınlaşmakta, "zincirleme" bir etkiyle her yeni göçmen için güvenilir hâle gelerek göç hareketliliği giderek artmaktadır.

Vaktiyle hedefledikleri kazançları elde etmek için gurbete çıkan erkekler topraklarına geri döndüklerinde çoğu kez ileriki yılları için hanelerine sabit ve garanti gelir sağlayacak yatırımlar yapmaktaydılar. Bu yatırımlar uzun vadede daha fazla kazançları elde etmekten çok hanenin daha müreffeh koşullarda geçimini temin etmek ve arkadan gelen nesiller için yapılmaktaydı. İlerleyen

süreçte ise hedef yerlerden menşe yere dönülmüş veyahut gidiş-geliş sürdürülüyor olsa bile katılımcıların beyanlarına dayalı olarak, tarımsal üretimin bizatihi göç edip geri dönenler tarafından gerçekleştiril(e)mediği görülmektedir. Bu yönüyle birikimli nedensellik kuramının varsayımlarıyla örtüşen beyanlar çerçevesinde Rize özelinde ortaya çıkan cari durum ise bilhassa çay tarımının gerçekleştirilme süreçlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyet öncesi dönemde de gurbete çıkan veyahut göç eden bölge insanının geçimini temin etmek maksadıyla 1930'lu yıllarda çay ekimine başlanan Rize'de çayın gelir getiren bir ürün olduğunun anlaşılması 1960'lı yılları bulmuştur. Aile tarımı özelliği ihtiva eden çay ziraatı, bu vesileyle Rize'ye geri dönüşleri, gidip gelişleri mümkün hâle getirmiştir. İlerleyen süreçte ise çayın bizatihi göçü engellemediği ve hatta çaydan elde edilen gelirlerle başka şehirlerde işler kurulduğu da olmuştur. Rize'deki toprağa ve bilhassa çay tarımının cari durumuna dair vaziyetin, toprağın esasen tarımsal üretim için öneminden çok korunup, kollanması ve arkadan gelen nesle "emanet" edilmesi gereken kutsal bir anlamın kazandığını söylemek mümkündür. Büyük arazilere malik olanlar kâh kendileri kâh Gürcü işçilerle kâh yarıcılarla çay hasadını gerçekleştirmektedirler. Ancak arazileri paylaştırılmış olanlar ise üretim masrafı gelirinden daha fazla olan çaylıkları için haddinden fazla masrafa ve külfete katlanabilmektedirler. Böyle bir durumun tezahürünün arka planında "çayın dalında kalmaması gerektiği, laf, söz olacağı, adama küfredileceği" gibi toplumsal baskıların olduğu bilinmektedir. Bu anlamda geçimin temin edilebilmesi ve göçün önlenmesi için dikilen çay fidanları bugün için başka ülkeden gelenlere maddi kaynak sağlamaktadır. Son yıllarda yaygınlaşan Gürcü işçilerin çay sezonlarında bölgeye gelip çay toplaması, esasen bölgede emek gücüne ihtiyaç duyulduğunu ve Türkiye'nin modernleşme sürecinin yaygın tarifıyla göçün sebebi olan emek fazlasının olmadığını bölge özelinde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bölge bir yandan emek ihraç ederken diğer yandan ise emeğe ihtiyaç duymaktadır. Vaktiyle işgücü göçü biçiminde toprağından ayrılmak zorunda kalan Rizeli göçmenler aslî gelir olarak toprağın dışında başka gelirlere sahip olmuş, menşe yerdeki toprak kendileri için talî bir gelir kaynağına dönüşmüş ve Piore'nin savunduğu ikili işgücü piyasası kuramına münasip şekilde çayın toplanması işi Gürcü işçilere devredilerek işgücü yoğun

ikincil sektör ortaya çıkmıştır (Piore, 1979). Böylelikle vaktiyle işgücü bakımından göç veren bir bölgenin, işgücü olarak bölge özelinde göçün ekonomikleştiğini söylemek mümkündür (İçduygu, 2016: 293).

Bir diğer yönüyle ise kırdan şu an için geçim imkânı olsa dahi, kır dışı mekânlarda başka imkânların biliniyor oluşu, göçü çok daha kolay hâle getirerek kırdan kente, kentten kente ve kentten kıra göç hareketliliğini mümkün kılarak belirli karar mekanizmaları çerçevesinde bireylerin “göç kültürü”nü oluşturmasına vesile olmaktadır (Massey vd., 1993: 452-453).

Kendileriyle görüşülen katılımcıların hepsi ulus devlet sınırları dışına doğru göç hareketliliğine dâhil olmasalar da göçün hedef yere doğru tek yönlü bir hareketlilik olmadığını ifade etmesi bakımından ulusötesiciliğin varsayımlarıyla bireylerin beyanları ilişkili olmaktadır. Bu bağlamda menşe olarak bilinen mekânlara ziyaretlerin yapıldığı, oralarla irtibatın çoklu mekânlarda çoklu kimliklerle (double identity) sürdürüldüğü (Farrell vd., 2012: 34), mutlak şekilde paraların gönderildiği (remittance), bizzat gidil(e)mese bile, kitle iletişim araçlarıyla bağlantının kurulduğu bilinmektedir (Portes vd., 1999; Vertovec, 2009; aktaran Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 301-307). Bu bağlılık ve aidiyet-mensubiyet hâli sadece aslî mekânlar için söz konusu olmamakta, hedef yerlerde de ulusal veya uluslararası hemşehri dernek ve vakıfları aracılığıyla aidiyet-mensubiyet ve bağlılık dirençleri göçmen tarafından gösterilmektedir (Faist, 2006: 4-5; Karpat, 2003).

Araştırmada sadece menşe yerden hedef yere gidişe odaklanılmadığından muhtemel geriye dönüşlere dair eğilimler de dikkate alınmıştır. Mülâkat kümesinde Rize’ye geri dönüş yapmış katılımcılar olmakla beraber menşe olarak görülen Rize terk edilmediği için göçmenlerin en az iki konumlu hanelerde (dual-location households), iki ayrı mekânda hayat sürdürdükleri görülmektedir (Halfacree, 2012: 212; Green vd., 1999). Bu durum ikili yerleşim (dual settlement), çoklu mekânda melez hayat (multiplace hybrid life) ve kırdan-kente, kentten-kıra göç, kır ötesi hareket (rural-to-urban-to-rural migration-transrural movement) şeklinde adlandırılmaktadır (Öztürk vd., 2013; Öztürk vd., 2018). Çoklu mekânlarda hayatı sürdürme pratiği, daha önce de zikredildiği üzere,

ulusötesicilik yaklaşımına da örnek olmaktadır. Bu anlamda kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanlarına dayalı olarak temelli geriye dönüşlerden ziyade tatil, ziyaret ve benzeri maksatlara matuf kısa ve belirli süreli geriye gelişlerden bahsetmek daha doğru olacaktır.

Geriye göç örüntüleri bağlamında kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanlarından hareketle “başarısız oldu da geri geldi” toplumsal baskısıyla karşılaşmak istemeyenlerin daimî olarak Rize’ye dönmek istemeyecekleri şeklinde beyanlarının olduğunu ifade etmek gerekir. Ancak bu durum hedeflerin gerçekleştirilip geriye dönülmesi bağlamında bir başarı olarak da değerlendirilmektedir. Bundan başka büyük şehirlerde meslekî kabiliyetler edinenlerin yeniliğin dönüşü bağlamında sayıları az da olsa Rize’ye dönüş yaptıkları bilinmektedir. Çok daha yaygın olan geriye göç örüntüsü ise emeklilerin dönüşü olmaktadır. Ancak bu dönüş biçimi kesin ve daimî ikametlerden çok bilhassa Mart-Kasım ayları arasındaki sürecin köyde, senenin diğer kısmının ise çocukların, torunların, akrabaların, sosyal çevrenin ve benzerlerinin olduğu başka ülkelerde, büyük şehirlerde, Rize il ve ilçe merkezlerinde geçirildiği çoklu yerleşim örüntüsü içinde gerçekleşmektedir.

Katılımcıların beyanları çerçevesinde ortaya çıkan geriye dönüş, geri ile irtibatın sürdürülmesi hususu hakkında ön plana çıkan durum bizatihi kırdaki ev yapılabilecek bir arazinin ya da asgari seviyede hayatın sürdürülebileceği bir evin olması, gelir getirmese dahi bir aidiyet-mensubiyet ve bağlılık hissiyatının oluşması, bilhassa maddi imkânları geniş olmayan göçmen için dahi geriye göçü veyahut en genel anlamıyla geriyle irtibatı kolaylaştırmaktadır (Gmelch, 1983: 7). Çünkü maddi saiklerin dışında tarifi çok güç olacak şekilde; toprak, kimlik ve beka arasında çok güçlü şekilde kurulmuş bir bağın olduğunu, bunlara yapılmış duygusal yatırımların, verilen emeklerin, üstlenilen külfetlerin varlığını ve insanların yeniden ördükleri bir kurgunun meydana geldiğini kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları çerçevesinde söylemek mümkün gözükmemektedir.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanlarından bilhassa çocukları, torunları ve yeğenleri için irtibatın sürdürüldüğü ve bu amaçla mücadelenin verildiği

görünür olmaktadır. Bu doğrultuda kendilerinden çok çocukların, torunların ve yeğenlerin Rize ile irtibatının sağlanması ve eğer bizzat Rize'ye gidip kalma mümkün değilse hayatın olağan biçimde sürdürüldüğü şehirlerde Rizeliliğin aşılması ve yaşatılması şeklinde bir gayretin olduğu müşahede edilmiştir. Bundan kasıt çok küçük yaşlardan itibaren arkadan gelen neslin hatirasını ve hafızasını inşa ederken Rize'deki mekânların ve cemaatin her şeyden önce kutsal, aslî ve korunması gereken bir şey olarak bilinmesini sağlamak ve bu inşa sürecini bilhassa sadece sözlü aktarımda bulunarak değil cazip kılacak usullerle Rize'de veyahut dünyanın başka yerlerinde de pratik ve somut bir şekilde gerçekleştirebilme mücadelesi olmaktadır. Ancak daha önce de zikredildiği üzere, Rizeli göçmenin bağlılığını sürdürme mücadelesi çerçevesinde bilhassa arkadan gelen nesiller için üstlenilen külfet ve yapılan fedakârlıklar akıl dışı olarak gözükse de çocukların, yeğenlerin ve torunların aslî toprak ve cemaat ile olan bağını kuvvetlendirmek esasen uzun dönemli bir akılcılığı ihtiva etmektedir.

Böyle bir durum olmasına rağmen, mülâkat kümesi özelinde, bilhassa çocukları olan bireylerin beyanlarına dayalı olarak Rize ile irtibat özendirilirken ve gerekli görülen şeyler akıl dışı olarak nitelendirilse dahi, ebeveynler çocuklarının Rize'de hayatları boyunca sabit olarak kalmalarını istememektedirler. Tabir-i caizse her daim pergelin bir ayağının Rize'de olmasını, diğerinin ise mümkünse tüm dünyada cevelan etmesini talep etmektedirler.

Rize'ye bağlılık duyulup duyul(a)maması ve irtibatın sürdürülüp sürdürül(e)memesi ile alakalı olarak en önemli etkenlerden biri de yaş unsuru olmaktadır. Kendileriyle görüşülen katılımcıların kahir ekseriyetinin beyanları doğrultusunda gençken Rize'nin kıymetinin bilinmediği, yaşın artmasıyla birlikte Rize'ye gidişlerin, Rize'nin kendilerini çekmesinin, kültürünün daha cazip gelişinin ve benzeri şeylerin de arttığı ifade edilmiştir.

Yaş etkeninin dışında Rize'ye gidiş gelişleri bir teminat altına alma bakımından kabirlerin Rize'de olmasına özen gösterilmesi de bilhassa arakadan gelen neslin Rize'yle irtibatını sağlamlaştırmak ve hatta mecbur kılmakla alakalı olmaktadır. Ancak bu durumun her geçen gün aşınma eğilimi içerisine girdiğini söylemek mümkündür. Bilhassa erkek eşlerin, vasiyetleri olmasına rağmen, vefatlarından

sonra Rizeli olsalar dahi kadın eşler ve çocuklar mezarların olağan ikamet yerlerine yakın olmasını önemsemelerinden dolayı kabirlerinin yaşadıkları şehirlerde olmasını tercih etmektedirler.

Bir diğer unsur eşlerle ve Rize dışından evliliklerle ilgili olmaktadır. Kendileriyle görüşülen katılımcıların beyanları çerçevesinde bilhassa Rizeli olmayan (kadın) eşlerin, Rize ile sürdürülmesi istenen bağın zayıflatılmasına sebep olduğu ağırlıklı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu örüntünün dışında (kadın) eşleri Rizeli olsa dahi uzun yıllardır Rize dışında hayatın sürdürülüyor olması, akraba, arkadaş ve sosyal çevrenin Rize dışında bulunması gibi nedenlerle (kadın) eşlerin Rize'ye aidiyet-mensubiyet ve bağlılık eğilimleri çok daha az olmaktadır. Bundan başka eşleri Rize dışından olan Rizeli kadın katılımcıların, Rize'ye eşlerini çok daha bağladıklarını, en azından senede bir veya iki kez gidip geldiklerini beyan etmişlerdir.

Bir diğer etken ise anne ve babaların hayatta oluşlarıyla alakalıdır. Senenin büyük bir kısmı Rize'de yaşayan anne ve babalar, çocuklarının Rize'ye gidip gelmelerinde aslî unsurlardan biri olmaktadır. Bilhassa arazinin işler vaziyette olması anne ve babaların hayatta oluşları bakımından harç veyahut tutkal vazifesi görmektedir.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların hemen hemen hepsi Rize'de nerede yaşamak istediklerine dair beyanlarında istisnasız köyde ve kırdaki cevaplarını vermişler ve hâlihazırda büyük şehirlerde apartman dairelerinde, tabii, insanî ve doğal olmayan koşul ve ortamlarda yaşadıklarını beyan etmişlerdir. Ancak geriye döndüğünde veyahut geri ile irtibatın sürdürülmesi yönünde gidiş gelişlerin gerçekleştirilme safhalarında bireyler tipik bir köy hayatını sürdürmekten çok kent konforları haiz bir kır hayatı tahayyül etmektedirler. Bu bağlamda cari hâliyle bir yandan kırın doğallığını, hatırasını, insanî ilişkilerini özleyen, arayan ve arkadan gelen nesline öğretmeye çalışan diğer yandan bildiği, hayatına aksettirdiği modern kent imkânlarından tam manasıyla vazgeçemeyen bir birey ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla vakiyle göç eden bireyler geriye döndüklerinde veyahut kır ile irtibatlarını canlı tutma süreçlerinde geçimlik dahi olsa tarımsal ve hayvansal üretimin yapılmadığı tipik bir köy hayatını sürdürmekten çok maddi

imkânların dışında bazen yeni bazen eski çoğu zaman melez kimliklerle menşe olarak görülen mekânlarda hayatlarını sürdürmektedirler. Bu anlamda mülâkat kümesine dâhil olanların büyük çoğunluğu büyük şehirlerin mutlak surette kendilerini itmediklerini fakat geçmişe dair Rize ile ilgili iyi ya da kötü hatıraları olanlar Rize'nin bir şekilde kendilerini çektiğini beyan etmişlerdir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2016) "Türkiye'nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (der.) M. M. Erdoğan ve A. Kaya, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 261-276.

Abadan-Unat, N. (2007) "Türk Dış Göçünün Aşamaları", *Kökler ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri*, (der.) A. Kaya ve B. Şahin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Abadan-Unat, N. (2002) *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Adıgüzel, Y. (2018) *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Nobel.

Akgündüz, A. (2013) "Bir Modernleşirmeyi Hızlandırma Projesi Olarak Batı Avrupa'ya İşçi Göçü", *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye*, (haz.) R. F. Barbaros ve E. J. Zürcher, Ankara: Efil Yayınevi, ss. 191-211.

Akgündüz, A. (2008) *Labour Migration from Turkey to Western Europe, 1960-1974: A Multidisciplinary Analysis*, Aldershot: Ashgate.

Akşit, B. (1998) "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Köylerindeki Dönüşümler", *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, (ed.) Oya Baydar. İstanbul: Tarih Vakfı. ss. 173-186.

Aktan, R. (1946) *Rize'de Çay*, Ankara: Tarım Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü, Çankaya Matbaası.

Al-Ali, N. ve K. Koser (2002) *New Approaches to Migration?: Transnational Communities and The Transformation of Home*, Londra ve New York: Routledge.

Alkan, M. N. (2011) "Yeni Bir Fenomen Olarak Çift Yönlü Göç", *50. yılında Göç*, (ed.) Faruk Şen, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, ss. 180-93.

Amelina, A., T. Faist ve D. D. Nergiz (ed.) (2013) *Methodologies on the Move: The Transnational Turn in Empirical Migration Research*, Londra ve New York: Routledge.

- Andresen, M., F. Bergdolt, J. Margenfeld ve M. Dickmann (2014) "Addressing International Mobility Confusion: Developing Definitions and Differentiations for Self-initiated and Assigned Expatriates As Well As Migrants", *The International Journal of Human Resource Management*, cilt 25, sayı 16, ss. 2295-2318.
- Ansbach, C. K. (1934) "Medical Dissertation on Nostalgia by Johannes Hofer, 1688", *Bulletin of the Institute of the History of Medicine*, cilt 2, sayı 6, ss. 376-391.
- Baier, M. ve W. Welch (1992) "An Analysis of The Concept of Homesickness", *Archives of Psychiatric Nursing*, cilt 6, sayı 1, ss. 54-60.
- Balkır, C. ve B. Kaiser (2016) "Türkiye'de Avrupa Birliği Vatandaşları", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (der.) M. M. Erdoğan ve A. Kaya, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 221-241.
- Barbalet, J. M. (2002) "Why Emotions are Crucial", *Emotions and Sociology*, (ed.) J. M. Barbalet, Oxford: Blackwell, ss. 1-9
- Bartram, D., M. V. Poros ve P. Monforte (2017) *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, (ter.) İtir Ağabeyoğlu Tuncay, Ankara: Hece Yayınları.
- Bauböck, R. ve T. Faist (ed.) (2010) *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, IMISCOE Research, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bauböck, R. (2005) "Expansive Citizenship – Voting Beyond Territory and Membership", *Political Science and Politics*, cilt 34, sayı 4, ss. 683-687.
- Bauman, Z. (2018) *Akışkan Hayat*, (ter.) Akın Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2017) *Akışkan Modernite*, (ter.) Sinan Okan Çavuş, İstanbul: Can Yayınları.
- Behar, C. (1996) *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, 1500-1927*, Ankara: DİE Matbaası.

- Belik-Kıray, M. (2002) *Hayatımda Hiç Arkama Bakmadım*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Belik-Kıray, M. (2000) *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Belik-Kıray, M. (1998a) *Kentleşme Yazıları*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Belik-Kıray, M. (1998b) "Sosyo-Ekonomik Hayatın Değişen Düzeni: Dört Köyün Monografik Karşılaştırması", *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, (ed.) Oya Baydar. İstanbul: Tarih Vakfı. ss. 151-162.
- Benson, M. ve K. O'Reilly (2009) "Migration and The Search For A Better Way of Life: A Critical Exploration of Lifestyle Migration", *The Sociological Review*, cilt 57, sayı 4, ss. 608-625.
- Berger, J. ve J. Mohr (2018) *Yedinci Adam: Avrupa'da Bir Göçmen İşçinin Hikâyesi*, (ter.) Cevat Çapan, İstanbul: Metis.
- Berman, M. (2013) *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (ter.) Ümit Altuğ ve Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Biryol, U. (2016) "Çayın Tarihsel Yolculuğu, Karadeniz'e Getirilişi ve Şimdiki Ahvali Üzerine", *Karardı Karadeniz*, (der.) U. Biryol, İstanbul: İletişim, ss. 77-95.
- Biryol, U. (2015) *Gurbet Pastası: Hemşinliler, Göç ve Pastacılık*, İstanbul: İletişim.
- Blau, P. M. (1964) *Exchange and Power in Social Life*, New York: John Wiley & Sons.
- Boccagni, P., S. Bonfanti, A. Miranda ve A. Massa (2018) *Home and Migration: A Bibliography*, HOMInG Working Paper, sayı 2. İtalya: Trento.
- Boccagni, P. ve L. Baldassar (2015) "Emotions on The Move: Mapping The Emergent Field of Emotion and Migration", *Emotion, Space and Society*, cilt 16, ss. 73-80.
- Boran, B. S. (1998) "Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki", *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, (ed.) Oya Baydar. İstanbul: Tarih Vakfı. ss. 141-150.

- Bovenkerk, F. (1974) *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*, The Hague: Nijhoff.
- Bowlby, J. (1979) *The Making and Breaking of Affectional Bonds*, Londra: Tavistock.
- Boym, S. (2009) *Nostaljinin Geleceği*, (ter.) Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bozkurt, E. (2009) *Conceptualising 'Home': The Question of Belonging Among Turkish Families in Germany*, Frankfurt: Campus Verlag.
- Brettell, C. B. ve J. F. Hollifield (2015) *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, New York: Routledge.
- Brubaker, R. (2005) "The 'Diaspora' Diaspora", *Ethnic and Racial Studies*, cilt 28, sayı 1, ss. 1-19.
- Callea, S. (1986) "Different Forms, Reasons and Motivations for Return Migration of Persons Who Voluntarily Decide to Return to Their Countries of Origin", *International Migration*, cilt 24, sayı 1, ss. 61-76.
- Carling, J., M. Bolognani, M. B. Erdal, R. T. Ezzati, C. Oeppen, E. Paasche, S. V. Pettersen, T. H. Sagmo (2015) *Possibilities and Realities of Return Migration*, Oslo: Peace Research Institute.
- Carling, J., E. B. Mortensen, ve J. Wu (2011) "A Systematic Bibliography on Return Migration", *PRIO Paper*, Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO).
- Cassarino, J. P. (2004) "Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited", *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, cilt 6, sayı 2, ss. 253 -279.
- Castles, S., H. d. Haas ve M. J. Miller (2014) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, 5. Edisyon, Londra: Palgrave Macmillan.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008) *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (ter.) B. U. Bal ve İ. Akbulut, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Castells, M. (1989) *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process*, Oxford: Basil Blackwell.
- Cerese, F. (1974) "Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy", *International Migration Review*, cilt 8, ss. 245–262.
- Chayanov, A. V. (1966) *Theory of Peasant Economy*, Homewood, Ill.: Richard D. Irwin.
- Cohen, R. (1997) *Global Diasporas: An Introduction*, Routledge.
- Cole, S. (1999) *Sosyolojik Düşünme Yöntemi*, (ter.) Bekir Demirkol, Ankara: Vadi Yayınları.
- Collins, R. (2004) *Interaction Ritual Chains*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Constant, A. ve D. Massey (2002) "Return Migration by German Guestworkers: Neoclassical Versus New Economic Theories", *International Migration*, cilt 40, ss. 5-38.
- Cooley, C. H. (1964) *Human Nature and the Social Order*, New York: Schocken Books.
- Coppock, J. (1977) *Second Homes: Curse or Blessing?*, Pergamon: Oxford.
- Creswell, J. W. (2015) *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (ter. ed.) M. Bütün ve S. B. Demir, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çağlar, T. (2018) "Göç Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve", *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 5, sayı 8, ss. 26-49.
- Çağlayan, S. (2006) "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, sayı 17, ss. 67-91.
- Çelikbudak, H. (2015) *Umut Peronu: Almanya'ya Göç Serüveni*, İstanbul: Doğan Kitap.

Çetin, T. (1998) "Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler", *75. Yılda Köylerden Şehirlere* (ed.) Oya Baydar, İstanbul: Tarih Vakfı. ss. 231-32.

Çetiner, Y. (1968) *Bir Yudum Çay İçin: Yeşil Altın Diyarı Rize'den Röportajlar*, İstanbul: Özdemir Basımevi.

Dedijer, S. ve L. Svenningson (1967) "Brain Drain and Brain Gain: A Bibliography on Migration of Scientists, Engineers, Doctors and Students", *Research Policy Program*, Lund.

De Haas, H. (2008) "Migration and Development: A Theoretical Perspective", *International Migration Institute Working Paper*, sayı 9, University of Oxford.

Duman, G. (2018) *11. Peron: Bir Yanı Memleket Bir Yanı Gurbet*, İstanbul: Vadi Yayınları.

Duman, M. (2011) *Bahçeden İncebel Bardağa Türk Çayı*, İstanbul: YKY.

Duman, M. (2008) *Çay Kitabı*, İstanbul: Kitabevi.

Erdoğan, M. M. ve A. Kaya (der.) (2016) *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. M. (2016) "Türkiye'ye Kitleli Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 315-347.

European Commission (2007) "Return Migration", *European Migration Network*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Faist, T. (2019) *The Transnationalized Social Question: Migration and the Politics of Social Inequalities in the Twenty-First Century*, Oxford: Oxford University Press.

Faist, T. ve E. Özveren (ed.) (2016) *Transnational Social Spaces: Agents, Networks and Institutions*, Londra ve New York: Routledge.

Faist, T. (2006) *The Transnational Social Spaces of Migration*, (COMCAD Working Papers, 10). Bielefeld: Universität Bielefeld, Fak. für Soziologie, Centre on Migration, Citizenship and Development (COMCAD).

Farrell, M., M. Mahon ve J. McDonagh (2012) "The Rural as a Return Migration Destination", *European Countryside*, cilt 4, sayı 1, ss. 31-44.

Febvre, L. (1995) *Rönesans İnsanı*, (ter.) Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Fisher, S. (1989) *Homesickness, Cognition and Health*, Londra: Erlbaum.

Gaillard, A. M. ve J. Gaillard (1998) *International Migration of Highly Qualified: A Bibliographic and Conceptual Itinerary*, New York: The Center for Migration Studies.

Gallent, N. (2007) "Second Homes, Community and a Hierarchy of Dwelling", *Area*, 39, ss. 97–106.

Gedik, A. (1996) "Internal Migration in Turkey, 1965-1985: Test of Some Conflicting Findings in the Literature", *Working Papers in Demography*, No. 66, Canberra: The Australian National University.

Genç, F. (2016) "Neoliberal Dönüşümün Çay Evresi", *Değişen Karadeniz'i Anlamak*, (der.) D. Yıldırım ve E. Haspolat, Ankara: Phoenix, ss. 257-280.

Giddens, A. (2010) *Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, (ter.) Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları.

Gilbert, A. ve J. Gugler (1987) *Cities, Poverty, and Development: Urbanization in the Third World*, Oxford: Oxford University Press.

Gmelch, G. (1983) "Who Returns and Why: Return Migration Behavior in Two North Atlantic Societies", *Human Organization*, cilt 42, sayı 1, ss. 46-54.

Gmelch, G. (1980) "Return Migration", *Annual Review of Anthropology*, cilt 9, ss. 135–59.

Goffman, E. (1967) *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*, NY: Garden City, Anchor Books.

Green, A., T. Hogarth ve R. Shackleton (1999) *Long Distance Living: Dual Location Households*, Bristol: Policy Press.

Gurak, D. T. ve F. Caces (1992) "Migration Networks and The Shaping of Migration Systems", (ed.) M. Kritz, L. L. Lim ve H. Zlotnik, *International Migration Systems: A Global Approach*, Oxford: Clarendon Press, ss. 150-176.

Guveli, A., H. B. G. Ganzeboom, L. Platt, B. Nauck, H. Baykara-Krumme, S. Eroglu, S. Bayrakdar, E. K. Sozeri ve N. Spierings (2016) *Intergenerational Consequences of Migration: Socio-economic, Family and Cultural Patterns of Stability and Change in Turkey and Europe*, Londra: Palgrave Macmillan.

Hall, C. ve D. Müller (ed.) (2004) *Tourism, Mobility and Second Homes*, Clevedon: Channel View Publications.

Hall, S. (1987) "Minimal Selves", *The Real Me: Postmodernism and The Question of Identity*, (ed.) L. Appignanasi, ss. 44-6, Londra: The Institute of Contemporary Arts.

Halfacree, K. (2012) "Heterolocal Identities? Counter-Urbanisation, Second Homes and Rural Consumption in the Era of Mobilities", *Population, Space and Place*, sayı 18, ss. 209–224.

Hann, I. Beller ve C. Hann (2012) *Doğu Karadeniz'de Devlet, Piyasa, Kimlik: İki Buçuk Yaprak Çay*, (ter.) Pınar Öztamur, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hann, I. Beller ve C. Hann (2001) "Mazlum Olan Kim? Rize'deki Çay Üreticileri Örneği", *Toplum ve Bilim*, sayı 88. ss. 55-68.

Hann, C. (1993) "The Sexual Division of Labour in Lazistan", *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages*, (der.) Paul Stirling, Cambridgeshire: The Eothen Press.

Harris, J. R. ve M. P. Todaro (1970) "Migration, Unemployment and Development: A Two-sector Analysis", *American Economic Review*, cilt 60, ss. 126-142.

Hatipoğlu, Ő. R. (1939) *Türkiye'de Çay İktisadiyatı*, Ankara: T.C. Ziraat Vekâleti Yayını.

Homans, G. C. (1961) *Social Behavior: Its Elementary Forms*, New York: Harcourt, Brace & World.

Hugo, G. J. (1981) "Village-Community Ties, Village Norms and Ethnic and Social Networks: A Review of Evidence From The Third World", (ed.) G. F. DeJong ve R. W. Gardner, *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*, New York: Pergamon Press, ss. 186-225.

İçduygu, A. (2016) "Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde "Transit Göç"', *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 277-294.

İçduygu, A., İ. Sirkeci ve İ. Aydınğün (1998) "Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi", *Türkiye'de İçgöç*, (der.) Ahmet İçduygu, İstanbul: Tarih Vakfı, ss. 207-244.

İçduygu, A. ve İ. Sirkeci (1998a) "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, (ed.) Oya Baydar, İstanbul: Tarih Vakfı. ss. 249-268.

İçduygu, A. ve İ. Sirkeci (1998b) "Bir Ülke, Bir Aile ve Birçok Göç: Cumhuriyet Döneminde Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği", *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, (ed.) Oya Baydar, İstanbul: Tarih Vakfı. ss. 269-276.

İslamoğlu, E., S. Yıldırım alp ve A. Benli (2014) "Türkiye'de Tersine Göç ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar: İstanbul İli Örneği", *Sakarya İktisat Dergisi*, cilt 3, sayı 1, ss. 68-93.

Jackson, P., P. Crang ve C. Dwyer (ed.) (2004) *Transnational Spaces*, Londra ve New York: Routledge.

Jansen, C. J. (1970) "Migration: A Social Problem", *Readings in the Sociology of Migration*, New York: Pergamon Press.

Kalberg, S. (1980) "Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History", *American Journal of Sociology*, cilt 85, sayı 5, ss. 1145-1179.

Kara, İ. (2001) *Güneyce/Rize Sözlüğü: Bir Doğu Karadeniz Köyünün Hafızası ve Nâtikası*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karaosmanoğlu, Y. K. (2017) *Anamın Kitabı*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Karpat, K. H. (2016) "Önsöz", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (der.) M. M. Erdoğan ve A. Kaya, İstanbul: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. xxiii-xl.

Karpat, K. H. (2003) *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, (ter.) Abdulkerim Sönmez, Ankara: İmge Kitabevi.

Karpat, K. H. (1973) "Structural Change, Historical Stages of Modernization, and the Role of Social Groups in Turkish Politics", *Social Change and Politics in Turkey: A Structural-Historical Analysis*, Leiden: E. J. Brill. ss. 11-92.

Katz, E. ve O. Stark (1986) "Labor Migration and Risk Aversion in Less Developed Countries", *Journal of Labor Economics*, cilt 4, ss. 131-149.

Kaya, A. (2015) "Farklı Göç Türlerini Yaşayan Ülke: Türkiye", *Göçler Ülkesi*, (der.) L. Körükmez ve İ. Südaş, İstanbul: Ayrıntı Yayınlar.

Kaynar, M. K. (haz.) (2016) *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kazgan, G. (1971) "Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, No.1-4.

Keleş, R. (1993) *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Keleş, R. ve O. Türkay (1962) *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, Ankara.

Kemper, T. D. (1984) "Power, Status, and Emotions: A Sociological Contribution to A Psychophysiological Domain", *Approaches to Emotion*, (ed.) K. Scherer ve P. Ekman, ss. 369–83. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

- Keyder, Ç. (1998) "Türkiye'de Tarımda Küçük Meta Üretiminin Oluşumu", 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*, (ed.) Oya Baydar, İstanbul: Tarih Vakfı. ss. 163-172.
- King, R. (2012) "Theories and Typologies of Migration: An Overview and A Primer", *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations*, 3/12: Malmö: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM) Malmö University.
- King, R., A. Christou ve J. Ahrens (2011) "'Diverse Mobilities': Second Generation Greek-Germans Engage with Homeland as Children and as Adults", *Mobilities*, cilt 6, ss. 483-502.
- King, R. (2000) "Generalizations from the History of Return Migration", *Return Migration: Journey of Hope or Despair?*, (ed.) Bimal Ghosh, Geneva: International Organization for Migration, ss. 7-55.
- King, R. (1978) "Return Migration: A Neglected Aspect of Population Geography", *Area*, cilt 10, sayı 3, ss. 175-82.
- Kirişçi, K. ve S. Karaca (2016) "Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitleli Mülteci Akınları", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (der.) M. M. Erdoğan ve A. Kaya, İstanbul: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 295-314.
- Kolars, J. (1973) "The Integration of the Villager into the National Life of Turkey", *Social Change and Politics in Turkey: A Structural-Historical Analysis*, Leiden: E. J. Brill. ss. 182-202.
- Kulaçoğlu, H. (2016) "Dönmeye Direnmek", *Karardı Karadeniz*, (der.) U. Biryol, İstanbul: İletişim, ss. 219-228.
- Kunuroglu, F. K. (2015) *Turkish Return Migration from Western Europe: Going Home from Home*, Doktora Tezi, Tilburg Üniversitesi, Hollanda.
- Kurekova, L. (2011) "Theories of Migration: Conceptual Review and Empirical Testing in The Context of The EU East-West Flows", Paper prepared for interdisciplinary conference on Migration (Göç konulu disiplinlerarası konferans

için hazırlanan bildiri), *Economic Change, Social Challenge*, 6-9 Nisan 2011, University College London.

Kuzucu, K. (2012) *Bin Yılın Çayı: Osmanlı'da Çay ve Çayhane Kültürü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Lauby, J. ve O. Stark (1988) "Individual Migration As A Family Strategy: Young Women in the Philippines", *Population Studies*, cilt 42, ss. 473-486.

Layder, D. (2015) *Sosyolojik Araştırmanın Pratiği: Teori ve Sosyal Araştırmanın İlişkilendirilmesi*, (ter.) Serdar Ünal, Ankara: Heretik Yayınları.

Lee, E. S. (1966) "A Theory of Migration", *Demography*, cilt 3, sayı 1, ss. 47-57.

Levitt, P. (1998) "Social Remittances: Migration Driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion", *International Migration Review*, cilt 32, sayı 4, ss. 926-948.

Lewis, W. A. (1954) "Economic Development With Unlimited Supplies of Labor", *The Manchester School of Economic and Social Studies*, cilt 22, ss. 139-191.

Macar, E. (2016) "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (der.) M. M. Erdoğan ve A. Kaya, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 171-190.

Magnarella, P. J. (1998) *Anatolia's Loom: Studies in Turkish Culture, Society, Politics and Law*, İstanbul: Isis Press.

Magobunje A. L. (1970) "Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration", *Geographical Analysis*, cilt 2, ss. 1-18

Massey, D. S., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, A. Pellegrino ve J. E. Taylor (1993) "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", *Population and Development Review*, cilt 19, sayı 3, ss. 431-466.

Massey, D. S. (1990a) "The Social and Economic Origins of Immigration", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, sayı 510, ss. 60-72.

Massey, D. S. (1990b) "Social Structure, Household Strategies and The Cumulative Causation of Migration", *Population Index*, sayı 56, ss. 3-26.

- Massey, D. S. ve F. Garcia Espana (1987) "The Social Process of International Migration", *Science*, sayı 237, ss. 733-738.
- Mayring, P. (2011) *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş: Nitel Düşünce İçin Bir Rehber*, (ter.) A. Gümüş vd., Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Mead, G. H. (1934) *Mind, Self and Society*, Chicago: University of Chicago Press.
- Mead, G. H. (1938) *The Philosophy of the Act*, Chicago: University of Chicago Press.
- Meeker, M. E. (2002) *A Nation of Empire: The Ottoman Legacy of Turkish Modernity*, Berkeley: University of California Press.
- Mitchell, C. J. A. (2004) "Making Sense of Counterurbanization", *Journal of Rural Studies*, cilt 20, ss. 15-34.
- Morawska, E. (1990) "The Sociology and Historiography of Immigration," (ed.) V. Yans-McLaughlin, *Immigration Reconsidered: History, Sociology, and Politics*, New York: Oxford University Press, ss. 187-240.
- Mortan, K. ve M. Sarfati (2011) *Vatan Olan Gurbet: Almanya'ya İşçi Göçü'nün 50. Yılı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Myrdal, G. (1957) *Rich Lands and Poor*, New York: Harper and Row.
- Neuman, W. L. (2010) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri I: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, (ter.) Sedef Özge, İstanbul: Yayın Odası.
- OECD (2018) *International Migration Outlook 2018*, Paris: OECD Publishing.
- Ostrom, E. (1990) *Governing The Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Østergaard-Nielsen, E. (2003) *Transnational Politics: Turks and Kurds in Germany*, Londra ve New York: Routledge.
- Önder, S. W. (2011) *Bizim Burada Mikrop Olmaz: Bir Karadeniz Köyünde Tedavi ve Şifa Usulleri*, (ter.) M. Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Öner, N. A. Ş. (2016) "Son Mu, Başlangıç Mı? Göç Çalışmalarında Sosyal Bir Olgu Olarak Geri Dönüş", *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, (der.) S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 263-285.

Önsoy, R. (2004) *Türkiye'deki Almanya 1914-1918*, Ankara: Atlas Yayınları.

Özbey, K. (2018) *Sınır Kapitalizmi: Gürcistan'dan Türkiye'ye Günübirlik İşgücü Göçü*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Özgür Baklacioğlu, N. (2016) "Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (der.) M. M. Erdoğan ve A. Kaya, İstanbul: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 191-220.

Özkan, M. (2017) *Hemşin Öyküleri*, İstanbul: Aras Yayıncılık.

Öztürk, M., J. Jongerden ve A. Hilton (2018) "The (Re)production of The New Peasantry in Turkey", *Journal of Rural Studies*, cilt 61, ss. 244-254.

Öztürk, M., A. Hilton ve J. Jongerden (2014) "Migration as Movement and Multiplace Life: Some Recent Developments in Rural Living Structures in Turkey", *Population, Space and Place*, cilt 20, ss. 370-388.

Perr 6 ve C. Bellamy (2012) *Principles of Methodology: Research Design in Social Science*, Londra: Sage Publications.

Perruchoud, R. ve J. Redpath-Cross (ed.) (2009) *Göç Terimleri Sözlüğü*, (ter. Ed.) B. Çiçekli, Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Nu. 31.

Petras, E. M. (1981) "The Global Labor Market in the Modern World-Economy," (der.) M. M. Kritz, C. B. Keely ve S. M. Tomasi, *Global Trends in Migration: Theory and Research on International Population Movements*, Staten Island, N.Y.: Center for Migration Studies, ss. 44-63.

Petersen, W. (1958) "A General Typology of Migration", *American Sociological Review*, cilt 23, sayı 3, ss. 256-266.

Piore, M. J. (1979) *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Pitkänen, P., A. İçduygu ve D. Sert (ed.) (2012) *Migration and Transformation: Multi-Level Analysis of Migrant Transnationalism*, Springer.
- Portes, A. ve Rumbaut, R. G. (2006) *Immigrant America: A Portrait*, University of California Press.
- Portes, A., L. E. Guarnizo ve P. Landolt (1999) "The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of An Emergent Research Field", *Ethnic and Racial Studies*, cilt 22, sayı 2, ss. 217-237.
- Portes, A. ve J. Walton (1981) *Labor, Class and the International System*, New York: Academic Press.
- Ranis, G. ve J. C. H. Fei (1961) "A Theory of Economic Development", *American Economic Review*, cilt 51, ss. 533-565.
- Ravenstein, E. G. (1885) "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, cilt 48, sayı 2, UK: Blackwell Publishing, ss. 167-235.
- Rittersberger-Tılıç, H., Y. Özen ve K. Çelik (2016) "Geriye Göçün Dinamikleri: Almanya'dan 'Ev'e Dönüş", *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, (der.) S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 287-308.
- Saklı, A. R. (2008) *Türk Çayının Dünü ve Bugünü: Çayın Bölge Tarihindeki Yeri ve Çaykur'un Üreticiye Devri İçin Bir Model Çalışması*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sassen, S. (1991) *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, S. (1988) *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sayer, A. (2016) *Sosyal Bilimde Yöntem: Realist Bir Yaklaşım*, (ter.) Sabri Gürses, İstanbul: Küre Yayınları.
- Schiller, N. G. ve T. Faist (ed.) (2010) *Migration, Development, and Transnationalization: A Critical Stance*, New York ve Londra: Berghahn Books.

- Schiller, N. G., L. Basch ve C. Blanc-Szanton (1992) "Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration", *ANNALS of The New York Academy of Sciences*, cilt 645, sayı 1, ss. 1-24.
- Schuetz, A. (1945) "The Homecomer", *American Journal of Sociology*, cilt 50, ss. 369-76.
- Sezal, İ. (1997) "Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler", *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Sirkeci, İ. ve F. Göktuna Yaylacı (2019) "Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar", *Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye'de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler*, Londra: Transnational Press London, ss. 15-39.
- Sjaastad, L. A. (1962) "The Costs and Returns of Human Migration", *Journal of Political Economy*, cilt 70, ss. 80-93.
- Sönmez, A. (2018) *Sosyolojik Düşünce'de Kuramlaştırmanın Doğası ve Klasiklerin Konumu*, Ankara: Lykeion.
- Sönmez, A. (2001) "Doğu Karadeniz Bölgesi Fındık Üretim Kuşağında Toprak Ağalığı, Köylülük ve Kırsal Dönüşüm", *Toplum ve Bilim*, sayı 88, ss. 69-104.
- Stark, O., C. Helmenstein ve A. Prskawetz (1997) "A Brain Gain With A Brain Drain", *Economics Letters*, cilt 55, sayı 2, ss. 227-234.
- Stark, O. (1991) *The Migration of Labor*, Oxford: Basil Blackwell.
- Stark, O. ve R. E. B. Lucas (1988) "Migration, Remittances and the Family", *Economic Development and Cultural Change*, cilt 36, sayı 3, ss. 465-481.
- Stark, O. (1984) "Migration Decision Making: A Review Article", *Journal of Development Economics*, cilt 14, ss. 251-259.
- Stark, O. ve D. Levhari (1982) "On Migration and Risk in LDCs", *Economic Development and Cultural Change*, cilt 31, ss. 191-196.
- Stedman, R. C. (2006) "Understanding Place Attachment Among Second Home Owners", *American Behavioral Scientist*, cilt 50, sayı 2, ss. 187-205.

Stets, J. E. ve J. H. Turner (ed.) (2006) *Handbook of The Sociology of Emotions*, USA: Springer.

Stirling, P. (1993) "Introduction: Growth and Changes, Speed, Scale, Complexity", *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages*, (der.) Paul Stirling, Cambridgeshire: The Eothen Press.

Stouffer, S. A. (1940) "Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance", *American Sociological Review*, cilt 5, sayı 6, ss. 845-867.

Strauss, A. (1987) *Qualitative Analysis for Social Scientists*, Cambridge: Cambridge University Press.

Svašek, M. (ed.) (2012) *Moving Subjects, Moving Objects: Transnationalism, Cultural Production and Emotions*, New York ve Londra: Berghahn Books.

Svašek, M. (2008) "Who Cares? Families and Feelings in Movement", *Journal of Intercultural Studies*, cilt 29, sayı 3, ss. 213-230.

Şahin, B. (2010) *Almanya'daki Türkler*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Taşdelen, M. vd. (2000) *Avrupa'da Yeni Kuşak Türk Gençliği (Kimlik ve Uyum Sorunları)*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Taylor, E. J. (2002) "The New Economics of Labour Migration and the Role of Remittances in the Migration Process", *International Migration*, cilt 37, sayı 1, ss. 63-88.

Taylor, J. E. (1986) "Differential Migration, Networks, Information and Risk", (der.) O. Stark, *Research in Human Capital and Development*, cilt 4, *Migration, Human Capital and Development*, Greenwich, Conn.: JAI Press, ss. 147-171.

Tekeli, İ. (2008) *Göç ve Ötesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. ve S. İlkin (1998) "Tarımsal Teknolojide İlk Gelişmeler: İlk Makineleşme", *75. Yılda Köylere Şehirlere* (ed.) Oya Baydar. İstanbul: Tarih Vakfı. ss. 6-8.

Tekeli, İ. ve S. İlkin (1988) "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: Modernleşme Çabaları", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, (der.) Şevket Pamuk ve Zafer Toprak, Ankara: Yurt Yayınevi.

- Tekeli, S. T. (1943) *Rize’de Çay Yetiştiriminin Tabii Esasları*, Ankara.
- Tezcan, M. (1989) “Kentten Köye Göç”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt 22, ss. 37-42.
- Todaro, M. P. (1989) *Economic Development in the Third World*, New York: Longman.
- Todaro, M. P. ve L. Maruszko (1987) "Illegal Migration and US Immigration Reform: A Conceptual Framework", *Population and Development Review*, cilt 13, ss. 101-114.
- Todaro, M. P. (1976) *Internal Migration in Developing Countries*, Geneva: International Labour Office.
- Todaro, M. P. (1969) "A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries", *The American Economic Review*, cilt 59, ss. 138-48.
- Toksöz, G. (2006) *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Topakkaya, A. (2018) “M. Heidegger’de Köklere Bağlılık (Ortsverbundenheit) Kavramının Tahlili”, *Temaşa*, sayı 8, ss. 64-72.
- Toprak, Z. (1982) *Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Tönnies, F. (1955) *Community and Association*, Londra: Routledge & Kegan Paul.
- Turner, J. H. ve H. E. Stets (2006) “Sociological Theories of Human Emotions”, *Annual Review of Sociology*, cilt 32, ss. 25-52.
- Tuulentie, S. (2007) “Settled Tourists: Second Homes as a Part of Tourist Life Stories”, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7, ss. 282–301.
- Türkoğlu, P. (1998) “Köy Enstitülerinde Köyden Alma-Köye Gönderme Politikası”, *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, (ed.) Oya Baydar, İstanbul: Tarih Vakfı. ss. 220-30.

- Tütengil, C. O. (1998) "1970'lerin Köy-Kent Projesi", *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, (ed.) Oya Baydar, İstanbul: Tarih Vakfı. ss. 234-40.
- Urry, J. (1995) *Consuming Places*, Londra ve New York: Routledge.
- Ünver, O. C. (2016) "Azerbaycan Türkleri Örneğinde Avrasya Coğrafyasından Türkiye'ye Yönelik Yüksek Nitelikli İnsan Göçü", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (der.) M. M. Erdoğan ve A. Kaya, İstanbul: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 243-257.
- Van Tilburg, M. A. L. ve A. J. J. M. Vingerhoets (ed.) (2005) *Psychological Aspects of Geographical Moves: Homesickness and Acculturation Stress*, Amsterdam University Press: Amsterdam Academic Archive.
- Van Tilburg, M. A. L., A. J. J. M. Vingerhoets ve G. L. Van Heck (1996) "Homesickness: A Review of The Literature", *Psychological Medicine*, 26, ss. 899-912.
- Vepsäläinen, M. ve K. Pitkänen (2010) "Second Home Countryside. Representations of the Rural in Finnish Popular Discourses", *Journal of Rural Studies*, 26, ss. 194–204.
- Vertovec, S. (2009) *Transnationalism*, Londra ve New York: Routledge.
- Vertovec, S. (2007) "Circular Migration: The Way Forward in Global Policy?", *Working Paper*, Oxford: International Migration Institute, University of Oxford.
- Vertovec, S. ve R. Cohen (ed.) (1999) *Migration, Diasporas, and Transnationalism*, UK: Edward Elgar Publishing.
- Wallerstein, I. (1974) *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*, New York: Academic Press.
- Weber, M. (1995) *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (ter.) Özer Ozankaya, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Weber, M. (1968) *Economy and Society*, (ed.) G. Roth ve C. Wittich, New York: Bedminister.

Winter, E. (2018) *Akıllı Hissetmek: Duygularımız Neden Düşündüğümüzden Daha Rasyoneldir?*, (ter.) Petek Onur, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yalçın, C. (2004) *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayınları.

Yasa, İ. (1966) *Ankara'da Gecekondulu Aileleri*, Ankara: Akın Matbaası.

Yuval-Davis, N. (2006) "Belonging and the Politics of Belonging", *Patterns of Prejudice*, cilt 40, ss. 197-214.

Zihnioğlu, A. (1998) *Bir Yeşilin Peşinde*, Ankara: TÜBİTAK.

EKLER

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih:30/04/2019	
<p>Tez Başlığı: Kırsal Göçmenin Kimlik, Aldıyet ve Sağlık Mücadelesi: Rizeli Göçmenler Üzerine Bir Çalışma</p>	
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmasının a) Kapak sayısı, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 328 sayfalık kısmına ilişkin, 30/04/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Tamerin adlı istihlal tespit programından aşağıda işaretlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 2'dir.</p>	
<p>Uygulanan Filtrelemeler:</p>	
<p>1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç</p>	
<p>2- ☒ Kaynakça hariç</p>	
<p>3- ☐ Akademi hariç</p>	
<p>4- ☒ Akademi dışı</p>	
<p>5- ☐ 5 kelimeden daha az frekansa içeren metin kısımları hariç</p>	
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>	
<p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>	
<p>Tarih ve İmza 30.04.2019</p>	
<p>Adı Soyadı: CENK BEYAZ</p>	<p>Öğrenci No: N12247143</p>
<p>Anabilim Dalı: SOSYOLOJİ</p>	<p>Programı: SOSYOLOJİ</p>
<p>Statüsü: ☒ Doktora ☐ Bitirimsizlik Dr.</p>	
<p>DANIŞMAN ONAYI</p>	
<p>UYGUNDUR.</p>	
<p>DOÇ. DR. ABDULKERİM SÜNMEZ</p>	
<p>[Unvan, Ad Soyad, İmza]</p>	

EK 2. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi Dekanlığı

Sayı: 28297300-903/3555
Konu: Doç.Dr.Abdülkerim SÖNMEZ

30/06/2017

SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ BAŞKANLIĞINA

Bölimünüz öğretim üyelerinden Doç. Dr. Abdülkerim SÖNMEZ'in danışmanlığında, doktora programı öğrencisi Cenk BEYAZ tarafından yürütülen "Kırsal Göçmenin Kimlik, Aidiyet ve Bağlılık Mücadelesi: Rizeli Göçmenler Üzerine bir çalışma" başlıklı tez çalışmasına ait Komisyon kararını hakkında Üniversitemiz Rektörlüğü Makamından alınan 19 Haziran 2017 tarih ve 431/2307 sayılı yazının bir sureti ilişikte gönderimmiştir.

Bilgilerinizi ve görevini rica ederim.

Prof.Dr. ŞÜKRÜ HALUK AKALIN
Dekan Yekili

EKLER :
1 Sayfa

300/1469
04.07.2017

Duyurulması
04.07.2017

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

29 Haziran 2017

Sayı : 35853172/ 431-2307

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

Fakülteniz Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Abdülkerim SÖNMEZ danışmanlığında doktora programı öğrencisi Cenk BEYAZ tarafından yürütülen "Kırsal Göçmenin Kimlik, Aidiyet ve Lağlılık Mücadelesi: Rizeli Göçmenler Üzerine Bir Çalışma" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 20 Haziran 2017 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Rahime M. NOHUTCU
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

EK 3. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

..... / / 2017

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı doktora öğrencisi Cenk Beyaz tarafından, *Kırsal Göçmenin Kimlik, Aidiyet ve Bağıllık Mücadelesi: Rizeli Göçmenler Üzerine Bir Çalışma* başlıklı doktora tez çalışması kapsamında yürütülen ve danışmanlığını Doç. Dr. Abdulkerim Sönmez'in yaptığı bu çalışmada, Rize'de doğmuş ancak muhtelif sebeplerle Rize'den İstanbul ve Ankara gibi büyük kentler ve yurt dışına göç etmiş, ardından memleketine geri dönmüş yahut dönmek için gayret sarf eden ya da Rize ile irtibatını canlı tutmaya çalışan Rizeli gurbetçilerin/göçmenlerin bu davranışlarının ardında yatan toplumsal, kültürel ve benzeri nedenlerin araştırıldığını biliyorum. Bu kapsamda araştırmacı beni çalışmanın amaçları ve yöntemi, benden neler beklendiği ve benimle yapılacak olan görüşmenin tahmini süresi hakkında, görüşme öncesinde sözlü olarak ve yeterli düzeyde bilgilendirdi. Bu araştırmaya katılmam konusunda bana hiçbir baskıda bulunulmadı. İsim, soy isim ve iletişim bilgilerimin gizli kalacağı ve araştırmacı tarafından özenle korunacağı, katılımımın anonim olacağı ve görüşme boyunca yapılacak olan ses kaydının hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşılmayacağı konusunda yeterli güven verildi. Araştırmacıya sunduğum verilerin, gelecekte yapılması muhtemel başka bilimsel çalışmalarda kullanılmasına ve yayımlanmasına onay veriyorum. Bu çalışmalarda da katılımımın anonim kalacağı konusunda bilgilendirildim. Çalışmadan herhangi bir sebep bildirmeksizin istediğim zaman ayrılabilirim, katılımımı yarıda bırakırsam o ana kadar toplanmış olan verinin araştırmacıda kalıp kalmayacağına kendim karar verebileceğim ve vermiş olduğum cevapların hepsinin ya da bir kısmının araştırmada dikkate alınmamasını isteyebileceğim bana bildirildi. Görüşme süresince her bir soruya cevap verip vermemekte özgür olduğum ve tüm bu konularda herhangi bir sorumluluk taşımayacağım ifade edildi. Araştırmacıdan çalışma hakkında kapsamlı ve detaylı bilgi almak için yeterli zamanım ve olanağım oldu. Araştırma hakkında herhangi bir şikâyetim veya sorum olduğunda Cenk Beyaz (**elektronik posta adresi**) veya Doç. Dr. Abdulkerim Sönmez (**elektronik posta adresi**) ile dilediğim zaman iletişim kurabileceğimi biliyorum.

Bu çalışma ve çalışma kapsamında hazırlanmış olan görüşme formu, Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından incelenmiş ve uygun bulunmuştur.

- Görüşme süresince ses kaydı yapılmasını onaylıyor musunuz?

Evet

Hayır

Katılımcının,

Adı Soyadı:

Adresi:

Telefonu:

İmzası:

Araştırmacının,

Adı Soyadı: Cenk Beyaz

Adresi:

Telefonu:

İmzası:

EK 4. MÜLÂKAT SORULARI

Görüşme numarası:

Görüşme yeri:

Görüşme tarihi-saati:

Bölüm 1. Kendisiyle Mülâkat Yapılan Bireyin Sosyo-demografik Durumu

1.1. Katılımcının ismi-soy ismi:

1.2. Doğum tarihi-yaşı:

1.3. Eğitim Durumu:

1.4. Mesleği ya da hâlen yapmakta olduğu işi:

1.5. Medeni hâli ve eşinin öğrenim ve iş/meslek durumu:

1.6. Varsa çocuklarının sayısı, öğrenim durumları, iş/meslekleri ve nerede yaşadıkları:

1.7. Hâlen kendisi ile birlikte yaşayan hanehalkı üyelerinin kimler oldukları:

1.8. Hanenin esas yaşama yerinin ve eğer söz konusu ise ikinci ve üçüncü yaşama yerinin neresi olduğu:

1.9. Gelir ve refah durumunun nasıl olduğu, hâlini nasıl tarif ettiği:

Bölüm 2. Katılımcının Kökeni ve Köken Ailesi Hakkında Bilgiler

2.1. Doğduğu yerin ismi:

2.2. Anne, babasının hayatta olup olmadıkları ve eğer hayatta iseler nerede, kiminle birlikte yaşadıkları:

2.3. Kardeş sayısı ve kardeşlerinin iş/meslek durumu, gelir refah durumları:

2.4. Toprak varlığı, servet bakımından ailevî kökenini ve soy grubunu nasıl tarif ettiği:

2.5. Hâlen kendisinin köyde ne kadar arazisinin (bilhassa çay bahçesi) olduğu, köyde yaşayan anne, babası, kardeşi gibi yakın akrabalarının olup olmadığı ve onların arazi mülkiyeti durumlarının ne olduğu:

Bölüm 3. Göç Hikâyesi ve Sebepleri

3.1. Köyünden niçin, hangi tarihte göç ettiği, kimlerden ayrılıp geride bıraktığı, kimleri beraberinde götürdüğü, varsa toprağın satılarak mı terk edildiği, geride bir toprağın/arazinin bırakılıp bırakılmadığı:

3.2. Göç etme sürecinde geride kalma veya göç etme arasında karar verilirken neleri hesaba katmak zorunda hissedildiği:

3.3. Göç etmenin kendisini bir ayrılık, bir kopuş olarak değerlendirip değerlendirmedeği, eğer değerlendirdiyse, topraktan kopma, aileden kopma, köyünden, memleketinden, akrabalarından ayrılmanın onun duygularını, düşüncelerini nasıl etkilediği, durumu nasıl değerlendirdiği:

3.4. Nereye göç ettiği, nereye, kimlerle birlikte nasıl yerleştiği; ne işle meşgul olduğu, meslekî ve ailevî durumunun göç ettiği tarihten bugüne nasıl bir gelişme gösterdiği:

3.5. Göç ettiği tarihten bu güne, iktisadî durumunun nasıl bir gelişme takip ettiği, göç ederken elde etmeyi arzu veya hayal ettiği maddi ve manevi şeyleri ne derece elde edebildiği, hâlâ neleri eksik gördüğü veya nelerin düşündüğünden daha ileri düzeyde olduğu:

Bölüm 4. Göç Sonrası Memleketle Olan İlişkilerinin Seyri

4.1. Göç ettiği tarihten bu yana köyü, varsa toprağı, ailesi, soy grubu ve köylüleri ile olan ilişkilerinin nasıl bir seyir izlediği, hangi sıklıkla köyüne ziyarette bulunduğu, hangi törenlere (düğün, cenaze, vb.) katılmaya özen gösterdiği:

4.2. Göç sonrasında köyüne veya memleketine ev yaptırmak, toprak satın almak, arazisini iyileştirmek için hiç yatırım yapıp yapmadığı ve bunları niçin yaptığı, kim için yaptığı:

4.3. İl ya da ilçe merkezlerinde arazi, dükkân, daire vb. mülklerin yatırım veya kullanım, ikamet maksatlı edinilip edinilmediği:

4.4. Çay hasadının Rize ile irtibattaki rolüne etkisi-çayın sağlayacak olduğu gelir mi yoksa toplanmadığı takdirde karşı karşıya kalınacak toplumsal baskının (“çay dalında kaldı, ağaç oldu, çayı toplamazsan adama küfrederler”) mı daha öne çıktığı:

4.5. Ev yapılacak arazinin olmadığı, arazi olsa bile maddi imkânların yetersiz olduğu düşünüldüğünde, Rize’ye gidildiğinde nerede ve kimlerle kalındığı:

4.6. Eşi ve çocuklarının onun memleketi ile olan ilişkilerini nasıl değerlendirdikleri, ona destek mi oldukları yoksa engel mi çıkardıkları, memlekette yaşamayı isteyip istemedikleri:

4.7. Diğer aile fertlerinin (kardeşler) Rize ile irtibatlarını sürdürüp sürdürmedikleri, bu durumun kendisine olumlu bir etkisinin olup olmadığı:

4.8. Köyünü veya memleketini içinde yaşamaya değer kılan şeylerin neler oldukları, nelerin ise onları içinde yaşanmaz kıldığı:

4.9. Toprağı, aile üyeleri, akrabaları, köylüleri ve memleketi ile bağıını sürdürmeye değer kılan maddi ve manevi şeylerin neler oldukları, nelerin ise aksine olarak kendisini onlardan uzaklaşmaya ittiği:

4.10. Toprağı ve memleketi ile bağlarını sürdürmenin bugüne kadar ona kazandırdığı ve kaybettiği şeylerin neler oldukları, keşke yapmasaydım dediği veya iyi ki yapmışım dediği şeylerin neler oldukları:

4.11. Memleketinin veya orada yaşadığı hayatın herhangi bir yönünün aklına gelip ağladığı, duygulandığı hususların olup olmadığı ve bu konularda onu duygulandıran şeyleri tam olarak nasıl tarif edebileceği:

4.12. Doğulan yere aidiyet, özlem ve bağlılıkla ilgili olarak memleketinde iken ve memleketinden uzak olduğu zamanlardaki düşünceleri, duygu durumu arasında farklılıkların olup olmadığı ve bunların neler oldukları:

Bölüm 5. Kendini Aslen Nereye Ait Hissettiği ve Geleceğini Nasıl Planladığı

5.1. Göç ettiği günden bugüne kadar yaşadığı tecrübe, duyguları, düşüncelerinin seyri ve hayattan beklentileri birlikte dikkate alındığında kendisini nereye ait hissettiği: göç ettiği yere mi yoksa köyüne veya memleketine mi ve bunun nedeni/nedenleri:

5.2. Köyüne veya memleketine kesin dönüş yapmayı planlayıp planlamadığı, eğer bir planı varsa nerede (tamamen köyde veya hem köyde, hem de şehirde), ne tür bir hayat kurmayı planladığı:

5.3. Başta eşi olmak üzere aile üyelerinin bu planı nasıl karşıladıkları:

5.4. Kesin dönüş hâlinde kendisi ve kendisiyle birlikte yaşayacak olan aile üyelerinin bir uyum sorunu yaşayıp yaşamayacaklarına dair öngörülerini:

5.5. Eşi ve çocuklarının da kendilerini memleketli hissedip hissetmedikleri ve bunun ona ne tür duygular yaşattığı, gelecek planlamasını etkileyip etkilemediği:

5.6. Bilhassa çocuklara geçmişle olan bağlılığın öğretilmeye çalışılmasının nedenlerinin neler olduğu:

5.7. Doğulan yere bağlılığın ve geriye dönüş ihtimalinin oluşmasında kentin itici, kırım çekici özelliklerinden hangilerinin daha baskın olduğu ve bunun nedeni/nedenleri:

5.8. Doğulan yer ile sürdürülmek istenen bağ için yapılan duygusal, sosyal ve iktisadî fedakârlıkların ve üstlenilen maliyetlerin/külfetlerin neler oldukları, bunları yapmaktaki amacın/amaçlarının ne/neler oldukları:

EK 5. KATILIMCI TABLOSU

Katılımcı 1 (22.06.2017, Trabzon)
<p>Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite mezunu. Emekli bürokrat. 1943 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Köylerine 400 yıl evvel aile büyüklerinin başka bir yerden geldiklerini ve babasının ilçelerinde ilk belediye başkanı olduğunu söylüyor. Babasının tahsil sebebiyle Rize dışında olduğunu ve babaannesinin zoruyla Rize'ye dönmek zorunda kaldığını beyan ediyor. Altı yaşına kadar köyde kaldıklarını, daha sonra ilçe merkezine taşındıklarını ve lise ve üniversite tahsilini Rize dışında sürdürdüğünü dile getiriyor. Hayatının 20 yıla yakın bir süresini İstanbul'da geçirdiğini anlatıyor. 35 yıldır olağan ikamet yerinin Trabzon olduğunu ve yılın belli vakitlerinde köyüne giderek irtibatını koparmadığını ifade ediyor.</p>
Katılımcı 2 (29.06.2017, İstanbul)
<p>Erkek. Bekâr. Üniversite mezunu. Satış temsilcisi. 1982 yılında İstanbul'da doğmuş. Babasının İstanbul, dedesinin ise Berlin doğumlu olduğunu söylüyor. Önceki kuşaklardan aile fertlerinin Berlin'de sinema salonu açtıklarını, Polonya'da bir pastaneye sahip olduklarını dile getiriyor. Ailesinin 1992 yılına kadar köylerinden koştuklarını ancak bir gezi vesilesiyle bağlarının canlandığını ifade ediyor. Aile fertleriyle aralarında araziler hususunda hâlihazırda bir dava süreci olduğunu ve bu sebepten ötürü köydeki evi kullanamadıklarını anlatıyor. Bundan ötürü köye gittiğinde otelde kaldığını söylüyor. Rize'ye gitmesinin tatil, araştırma ve "ata yurduna duygusal bağı sürdürmek" maksatlarıyla olduğunu vurguluyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ancak her yıl bilhassa yazları Rize'deki köyüne gittiğini beyan ediyor.</p>
Katılımcı 3 (28.06.2017, İstanbul)
<p>Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Lise mezunu. Denizci. 1967 yılında Rize'de köyünde doğmuş. 1969 yılında Rize'den ailecek ayrıldıklarını fakat öncesinde babasının, amcası ve eniştesiyle birlikte İstanbul'a gelip gittiklerini dile getiriyor. İstanbul'a yerleşmesine rağmen okulların kapanmasından açılmasına kadar olan sürede köyde olduklarını söylüyor. İstanbul'a yerleşmesinin aslı sebebinin daha iyi geçinme şartlarına sahip olmakla alakalı olduğunu</p>

vurguluyor. Olağan ikamet yeri İstanbul ancak Rize’de köyde ve İstanbul Şile’de meskenlerinin olduğunu ifade ediyor. Yazın yıllık izinlerde 15-20 gün, bir ay ailece Rize’de kaldıklarını ve öncesinde eşinin memleketine gittiklerini söylüyor. Rize’ye kesin dönüşü istediğini ancak eş ve çocuklarından ötürü düşünemediğini belirtiyor.

Katılımcı 4 (29.06.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli, evlilik sebebiyle Hollanda’ya gitmiş. Yüksekokul mezunu. Bilgi işlem sorumlusu. 1972 yılında Hollanda’da doğmuş. Babası 24 yaşında iken, daha iyi şartlar elde edip geri dönme amacıyla Hollanda’ya gitmiş. Anne ve babasının erken yaşlarda vefat etmesinin de etkisiyle Hollanda’dan ailece İstanbul’a dönmüşler. Kardeşlerinin hâlihazırda Hollanda’da yaşadıklarını söylüyor. Rize ilçe merkezinde babasından kalma kiraya verdikleri dairelerinin olduğunu, köyde arazilerinin olduğunu ancak kalınabilecek bir evin olmadığını ifade ediyor. Köyde ev yaptırma gibi bir planının olmadığını, yazları Rize’ye tatil amacıyla gittiklerini, olağan ikamet yerlerinin İstanbul olduğunu beyan ediyor. Anne ve babasının hayatta olması hâlinde Rize’ye daha sık gidebileceğini ancak temelli olarak Rize’de ikamet etmek istemeyeceğini söylüyor.

Katılımcı 5 (30.06.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite mezunu. Müteşebbis. 1964 yılında Rize’de doğmuş. Babasının, kamu kurumunda müdür olmasından ötürü tayin sebebiyle Edirne’ye gittiğini, bundan bir sene önce 6-7 yaşlarında dedesiyle birlikte İstanbul’a gittiklerini ifade ediyor. Rize’den çıkışın öncü sebebinin ekonomik olmadığını, insani ilişkilerin zorluğundan kaynaklandığını vurguluyor. Okul tatil olunca Rize’ye gittiklerini, çay hasadını kendilerinin yaptıklarını ancak şu an için çay hasadını yarıcılarının yaptıklarını ifade ediyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve yılın belli vakitlerinde Rize’ye gittiğini ve dede evinde kaldığını beyan ediyor. Kesin dönüş yapıp sürekli olarak Rize’de yaşamak istemediğini ancak ev ve arazilerini yaşatmak istediğini dile getiriyor.

Katılımcı 6 (01.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Lise mezunu. Özel sektörde danışman. 1963 yılında Rize’de köyünde doğmuş. 1969 yılında babası, Hollanda’ya gitmiş, 10 yıl sonra

annesi ve kardeşlerini Hollanda'ya yanına almış. Bu süre zarfında İstanbul'da okula devam ettiğini ancak siyasi ortamın iyi olmadığı için kendisinin de 14 yaşında Hollanda'ya gittiğini söylüyor. Ailesiyle birlikte Hollanda'dan İstanbul'a herhangi bir hazırlık ve plan yapmadan, 45 yaş emekliliğinden istifade ederek kesin dönüş yapmış. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ancak bilhassa yazları Rize'ye gittiğini, ortak kullanım olan baba evinde kaldığını beyan ediyor. İleriki vakitlerde köyde yaşamak istediğini, hatıralar ve sakin hayatın kendisini Rize'ye çektiğini ifade ediyor.

Katılımcı 7 (01.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Lise mezunu. Dekorasyoncu. 1969 yılında Rize'de köyünde doğmuş. Yirmi yıldır arşivlerde Rize bölgesiyle ilgili araştırmalar yaptığını beyan ediyor. Araştırmalar neticesinde atalarının Horasan bölgesinden Bağdat'a, oradan Van'a (Bahçesaray ilçesi Arvas Köyü), Van'dan Rize merkezde Paşakuyu Mahallesi'ne geldiklerini ve 1810'lu yıllarda Karadeniz sahillerindeki veba salgını sebebiyle önce Trabzon'da bir köye ardından şu anki köyelerine yerleştiklerini ifade ediyor. Babası, 45 yıl Almanya'da işçi olarak çalışmış. Kendisi ise 1983'te Kur'an kursunda öğrenim görmek için İstanbul'a gitmiş, mezun olduktan sonra bir süre Rize'de hocalık yapmış. Askere gittikten sonra bir müddet gemilerde ve inşaatlarda çalışmış, köyde evlenip İstanbul'a yerleşmiş. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu, babasının vefatından sonra arazilerinin kardeşleri arasında taksimatı gerçekleştirildiğinden köyde kendi ailesi için bir ev yaptırma niyetinin olduğunu yanı sıra Yalova'da sahip olduğu araziye bir ev yaptırmayı düşündüğünü beyan ediyor. Böylelikle kışları Yalova'da kalarak İstanbul'a yakın olmak istediğini, yazları ise Rize'ye gidebileceğini söylüyor.

Katılımcı 8 (02.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Ortaokul mezunu. Emekli. 1952'de Rize'de köyünde doğmuş. Babası, 7 yıl İstanbul'da çalışıp Rize'ye dönmüş. 1964 yılında İstanbul'a gitmiş ve gemicilik yapmaya başlamış. Uzak yol denizciliği yapmış. Bundan sonra büfecilik yaptığını, ticaret ve tekstil ile uğraştığını beyan ediyor. Her yıl belirli bir süre Rize'de kalmak istediğini ancak eşini bu konuda ikna edemediğini söylüyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ancak Rize'ye

gittiğinde köyünde babasından kalma ortak evde kaldığını ifade ediyor. İstanbul'da yaşadığı müddetçe kendini emanet hissettiğini, elbet bir gün aslı vatan olarak gördüğü Rize'ye döneceğini dile getiriyor.

Katılımcı 9 (03.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Yüksekokul mezunu. Yayıncı. 1971 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Babasının ayın yarısında Rize'de, diğer yarısında ise İstanbul'da durduğunu, ticari faaliyetlerde bulunduğunu ifade ediyor. 5 yaşında İstanbul'a gitmiş. O vakitten beri olağan ikamet yeri olarak İstanbul'da yaşadığını söylüyor. Okul tatillerinde mutlaka Rize'de olduklarını dile getiriyor. Maliyetli olmasına rağmen çocuklarının zihinlerinde hatıra oluşması, aidiyet beslemeleri ve bağlarını koparmamaları için her yıl en az 15-20 gün Rize'de kaldıklarını dile getiriyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ancak Rize'de evlerinin olduğunu beyan ediyor. Rize'ye kesin dönüş gibi bir niyetinin olmadığını ifade ediyor.

Katılımcı 10 (04.07.2017, İstanbul)

Erkek. Eşinden boşanmış. Yüksek lisans mezunu. Özel sektörde üst düzey yöneticilik yapmış. Emekli. 1959 yılında Rize merkezde doğmuş. Babasının 12 yaşında İstanbul'a göç ettiğini, kendisinin 6 yaşına kadar İstanbul'da büyüdüğünü söylüyor. İlkokula Rize'de başladığını, Rize'den ayrılışının ise üniversite tahsili sebebiyle olduğunu ifade ediyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve yılın belirli vakitlerinde Rize'ye gittiğini beyan ediyor. Kendisini, Rizeli olarak tanımlamasına rağmen Rize'ye ait hissetmediğini, İstanbul'da yaşadığını belirtiyor.

Katılımcı 11 (04.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Lise mezunu. Kamu kurumunda orta kademe idareci. 1965 yılında Rize'de köyünde doğmuş. Babasının inşaatçı olmasından ötürü zaman zaman İstanbul'a ailece gidip geldiklerini söylüyor. Rize'de sendikacılık yaparken İstanbul'a yayıncılık yapmaya gittiğini ifade ediyor. Ardından kamu kurumunda çalışmak üzere tekrar Rize'ye döndüğünü ve Rize'de evlendiğini dile getiriyor. Tekrardan İstanbul'a göç ettiklerini ve 2000 yılından itibaren İstanbul'un kendileri için olağan ikamet yeri olduğunu ancak bilhassa yazları Rize'ye gittiklerinde kaldıkları bir baba evlerinin olduğunu beyan ediyor.

Katılımcı 12 (05.07.2017, İstanbul)
Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Kimyager. 1964 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Sülalesinin bir bölümünün Rusya'da gurbetçilik yaptığını, bir kısmının ise 1900'lü yıllarda İspir (Erzurum)'den köylerine geldiklerini beyan ediyor. Babasının başta Ankara olmak üzere İstanbul'da gurbetçilik yaptığını, kazandığı paraları Rize'ye yatırdığını dile getiriyor. Kendisinin ise üniversite tahsili için Rize'den ayrıldığını ve iş hayatına İstanbul'da başladığını söylüyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu, ikinci yaşama yerinin ise Rize'de babadan kalma köy ve yayla evi olduğunu ifade ediyor.
Katılımcı 13 (05.07.2017, İstanbul)
Erkek. Evli. Eşi Rizeli. İlköğretim mezunu. Kamu kurumunda şoför. 1969 yılında Rize'nin bir ilçe merkezinde doğmuş. 1975 yılında ailece İstanbul'a göç ettiklerini, ilkokula İstanbul'da başladığını söylüyor. Ancak bu durumun kendileri için Rize'yi terk etmeyi içermediğini, yazları gidip gelerek, çay hasadını gerçekleştirerek irtibatın canlı tutulduğunu ifade ediyor. Bugün dahi babasının ve annesinin yılın 8-9 ayını köyde geçirdiklerini dile getiriyor. İleriki vakitler için emekliliğinde köyde kendine ait bir ev inşa ettirmek istediğini söylüyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu, yılın belli vakitlerinde Rize'deki köyünde baba evinde kaldığını beyan ediyor.
Katılımcı 14 (06.07.2017, İstanbul)
Kadın. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite terk. Kitap restoratörü. 1964 yılında Rize merkezde doğmuş. Ailesinin Acemden Rize'ye göç ettiğini söylüyor. Dedesi Rize'de belediye başkanlığı yapmış. Babası, diğer kardeşleri İstanbul'da olduğu için 1966'da İstanbul'a göç etmiş. Ancak İstanbul'da barınamamış Rize'ye geri dönmüş. Ardından 1969'da tekrar ailece İstanbul'a gidilmiş. Rize'deki arazilerden kendisine de pay kalması için İzale-i Şuyu davası açtığını ifade ediyor. Rize'ye gittiğinde ya öğretmen evinde ya da polis evinde kaldığını ifade ediyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve babadan kalma Rize'de bir evlerinin olduğunu beyan ediyor.
Katılımcı 15 (07.07.2017, İstanbul)
Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Lise mezunu. Müteşebbis. 1965 yılında Rize'de köyünde doğmuş. Dedesinin köyden yaklaşık olarak yüz yıl önce çıktığını ancak köyle

bağlantısını kesmediğini anlatıyor. 1945-50'lerde babasının İstanbul'a gittiğini, Rize'ye gidip geldiğini söylüyor. 1970 yılında ise ailece İstanbul'a göç edildiğini ifade ediyor. Köyde toprağın satılmadığını aksine İstanbul'a yerleşmeden önce köyden toprak satın alındığını dile getiriyor. Ancak İstanbul'a yerleştikten sonra köylerinden toprak satın almadıklarını söylüyor. Aile büyüklerinin para kazanıp Rize'ye temelli dönme gibi bir niyetlerinin olmadığını, bununla ilişkili olarak mezar yerlerinin İstanbul'da olduğunu belirtiyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu yanı sıra Rize'de köyde bir baba evlerinin ve ABD'de kendine ait müstakil bir evin olduğunu beyan ediyor.

Katılımcı 16 (08.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite terk. Havacılık sektöründe orta seviye yönetici. 1971 yılında Rize'de ilçe merkezinde doğmuş. Dedelerinin 500 yıl önce Orta Asya'dan İran'a, İran'dan Horasan'a, Horasan'dan Hemşin yaylalarına daha sonra ise köylerine yerleştiklerini söylüyor. Geçim temin edilemediği için 1900'lü yılların başında Bolu, Zonguldak, Kastamonu, İzmit ve İstanbul'a dönem dönem çalışmaya gidildiğini, bir dönem de Rusya'da marangozluk ve fırıncılık yapıldığını beyan ediyor. Babasının ise 1980'de İstanbul'a gittiğini, yazları Rize kışları İstanbul şeklinde bir hayatlarının olduğunu ifade ediyor. İlçesinin İstanbul'da bulunan otuza yakın derneğinin yirmi beşinden fazlasının kurulmasına vesile olduğunu belirtiyor. Hâlihazırda yaptığı işe denk bir işin Rize'de olması hâlinde Rize'ye dönüşü düşünebileceğini dile getiriyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu yaz ayları başta olmak üzere tatillerde Rize'ye gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 17 (08.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Yüksek lisans mezunu. Kamu kurumunda idareci. 1968 yılında Rize'de köyünde doğmuş. Aile büyüklerinin Karadeniz'e 300 yıl önce Bağdat'tan geldiklerini söylüyor. Dedelerinin ve üst neslinin çalışmak için Samsun'a gittiklerini ve orada arazi sahibi olduklarını ifade ediyor. Çayın Rize'de benimsenmesinden sonra ise ağırlığın Rize'ye verildiğini hatta Samsun'da ve başka yerlerde alınan arazilerin de satıldığını dile getiriyor. Kendisinin ise 1996'da şu an çalıştığı kurumun açtığı sınava girmek için İstanbul'a gittiğini ve o tarihten beri İstanbul'da ikamet ettiğini söylüyor. İş

hayatının dışında Rize menşeli sivil toplum faaliyetlerinde aktif görev aldığı belirtiliyor. Bu faaliyetlerdeki gayesinin Rize'ye kesin dönüş ve yaşanılan şehirlerde marjinalleşmenin olmadığını, kentte Rizeliliği devam ettirebilmek ve bağlılığın sürdürülmesini sağlamak olduğunu vurguluyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve izinlerde Rize'ye gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 18 (09.07.2017, İstanbul)

Erkek. Bekâr. Doktora terk. Uzman araştırmacı, tarihçi. 1969 yılında İstanbul'da doğmuş. Vaktiyle gurbete çıkmış bir babanın oğlu olduğunu ifade ediyor. Babasının kendisini, kardeşini ve annesini köyden ve köye dair ailevi meselelerden hep uzak tutmaya çalıştığını belirtiyor. Kökeni olarak bildiği Rize'nin daha çok tarihi yönüyle ilgilendiğini söylüyor. Rize'ye ise hayatında yedi kez gittiğini anlatıyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu, yazları Ege'de bir tatil beldesinde meskeninin olduğunu beyan ediyor.

Katılımcı 19 (11.07.2017, Ankara)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Yüksek lisansa devam ediyor. Kamu kurumunda genel müdür yardımcısı. 1978 yılında İstanbul'da doğmuş. Babasının 1950'li yıllarda İstanbul'a giderek müteahhitlik yaptığını ardından 1980'de Rize'ye geri döndüğünü söylüyor. Kendisinin ise üniversite tahsili için Rize'nin bir ilçesinden Ankara'ya gittiğini anlatıyor. Kendisini hiçbir zaman göç etmiş biri olarak görmediğini köken olarak her daim Rize'yi bildiğini ifade ediyor. Rize'ye olan bağlılığını mekânlara ve hatıralara dayandığını belirtiyor. Emekli olduğunda Rize'deki köyüne yerleşmeyi planladığını söylüyor. Olağan ikamet yerinin Ankara olduğunu yanı sıra İstanbul ve Rize'de de kurulu düzenlerinin olduğunu beyan ediyor.

Katılımcı 20 (11.07.2017, Ankara)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Kamu kurumunda müfettiş. 1955 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Ailesinde ilk gurbete çıkanın dedesinin babası olduğunu, gurbette vefat ettiğini ve mezar yerinin dahi bilinmediğini söylüyor. Dedesinin Moskova'ya gurbete gittiğini anlatıyor. Kore Gazisi olan babasının ise köylerinden gurbete henüz ilkokul dördüncü sınıfta iken çıktığını, Ankara'ya garsonluk yapmaya gittiğini ifade ediyor. Dedesinin babasına "seni everdik çabuk köye gel" diye bir telgraf çektiğini ve annesiyle babasının bu

şekilde evlendiklerini anlatıyor. Üç yaşındayken ailece Ankara'ya yerleştiklerini ifade ediyor. Babaannesinin köyde yalnız kalmasından ötürü babasının okul tatillerinde kendisini köye babaannesinin yanına gönderdiğini ve üniversiteye başlayana kadar okulların tatil olmasından açılmasına kadarki sürede hep köyde babaannesiyile kaldığını söylüyor. Yaşadıklarından ötürü çok memnun olduğunu ve babasına iki kardeşi arasından kendisini köye göndermesinden dolayı hep duacı olduğunu anlatıyor. Kesinlikle babaannesinin yanına defnedilmek istediğini belirtiyor. Olağan ikamet yerinin Ankara olduğunu, her sene mutlaka Rize'ye gittiğini aynı zamanda çalıştığı kurumdan Rize ve çevresindeki illerde görev olması hâlinde bu seyahatleri Rize'ye gidebilmek için tercih ettiğini beyan ediyor.

Katılımcı 21 (11.07.2017, Ankara)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite mezunu. Kamu kurumunda müsteşar. 1974 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Marangoz olan babasının köylerinden hiç ayrılmadığını, ailelerinde üniversite tahsili maksadıyla 1989 yılında kendisinin İstanbul'a gittiğini söylüyor. Kendisine ait bir çay gelirinin olduğunu ancak bunu hayır işlerinde sarf ettiğini ifade ediyor. Her yıl az da olsa Rize'de bulunmaya gayret ettiğini belirtiyor. Rize'nin kendisi için önemli yanının hatıralar ve ailevî bağlar olduğunu söylüyor. Babasının kendisi için köye dönüş yapacağını umduğunu ancak kendisinin böyle bir niyetinin olmadığını ifade ediyor. İş sebebiyle ikamet yerinin Ankara olduğunu ancak İstanbul'da da sabit bir düzeninin bulunduğunu beyan ediyor. Rize'ye gittiğinde baba evinde kaldığını söylüyor.

Katılımcı 22 (12.07.2017, Ankara)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite mezunu. Kamu kurumunda müşavir. 1961 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Babasının ve dedesinin bir gurbet veyahut göç hikâyelerinin olmadığını söylüyor. Rize'den ayrılışının üniversite tahsili için Ankara'ya gitmesiyle gerçekleştiğini anlatıyor. Rize'ye geri dönüşü ne şimdi ne de Rize'den çıkarken hiç düşünmediğini dile getiriyor. Olağan ikamet yerinin Ankara olduğunu, Balıkesir'de bir meskeninin bulunduğunu ve Rize'de de yazları ve tatillerde gittikleri baba evinin olduğunu beyan ediyor.

Katılımcı 23 (14.07.2017, Ankara)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Doktora mezunu. Kamu kurumunda üst kurul başkanı. 1961 yılında İstanbul'da doğmuş. Dedesinin vaktiyle İstanbul'a gittiğini ve sandal ustası olduğunu anlatıyor. Küçükken yazları Rize'ye çay toplamak için gidildiğini bunun dışındaki vakitler İstanbul'da kaldığını söylüyor. Çocukluğunun köyde geçen vakitlerini özlediğini ve aynı duyguları torunlarının da yaşamasını istediğini ifade ediyor. Kendini Rizeli olarak tanımladığını ancak doğum ve yaşam süresi bakımından İstanbullu olduğunu beyan ediyor. İşi sebebiyle Ankara'da ikamet ettiğini ancak İstanbul'da ve Adapazarı'nda da meskenlerinin olduğunu dile getirmekle beraber nadir de olsa Rize'ye gittiğini söylüyor.

Katılımcı 24 (17.07.2017, Rize)

Erkek. Eşi vefat etmiş. Ortaokul mezunu. Emekli. 1951 yılında Rize'de köyünde doğmuş. Ailelerinde gurbetin dedesinin babasının Rusya'ya gitmesiyle başladığını söylüyor. Kendisinin tahsil için öncelikle İstanbul'a gittiğini ancak çalışmak zorunda olduğu için Ankara'ya yerleştiğini anlatıyor. Kısa sürede işveren olduğunu, gazete ve dergi çıkardığını, radyo kurduğunu, dernekçilik yaptığını ve siyasi parti kurduğunu dile getiriyor. Hayatı boyunca kardeşlerini, çocuklarını ve torunlarını Rize'ye bağlı hâle getirebilmek için uğraştığını ifade ediyor. Çocukları ve torunlarından uzak kalmamak için Rize'ye kesin dönüşü düşünmediğini belirtiyor. Ankara'da ve Rize'nin bir ilçe merkezinde meskenlerinin olduğunu ancak yılın büyük bir kısmını köyündeki ve yaylasındaki evinde geçirdiğini beyan ediyor.

Katılımcı 25 (17.07.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. İlkokul mezunu. Emekli. 1949 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Babası vefat edince, annesi ve kardeşlerine bakmak için 15 yaşında gurbete çıkmak zorunda kalmış. 18 yaşında evlenmiş. 24 yaşındayken İstanbul'da bir daireye sahip olduğunu ve kazandığı paraları hoyratça harcadığını söylüyor. Yılın büyük bir kısmını köyünde geçirerek "emanet"e sahip çıktığını ve bu emaneti arkadan gelen nesle devretmek istediğini ifade ediyor. Bu anlamda torunlarına bağlılık aşılacak için elinden geleni yaptığını dile getiriyor. Yılın 8-9 ayını köyünde geçirdiğini, geri kalan kısmında ise İstanbul'da ikamet ettiğini beyan ediyor.

Katılımcı 26 (18.07.2017, Rize)
Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Yüksek lisans mezunu. Emekli. 1956 yılında Rize merkezde doğmuş. Aile büyüklerinin Karaman'dan Rize'ye geldiklerini söylüyor. Babasının vefatından sonra intikal eden menkul ve gayrimenkul varlıkların paylaştırıldığını, kendisi ve kardeşlerinin tahsil görmeyi tercih ettiklerini ifade ediyor. Çaylarının toplanması işini yarıcıya devrettiklerini, baba evlerinin ve arazilerinin canlı kalmasını istediklerini anlatıyor. Uzun yıllar eğitim sektöründe çalıştığını ve Rize'de siyaset yaptığını söylüyor. Yıl içerisinde İstanbul, Trabzon ve Rize'de ikamet ettiğini beyan ediyor.
Katılımcı 27 (19.07.2017, Rize)
Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Yüksekokul mezunu. Emekli. 1949 yılında babasının işi sebebiyle buldukları Zonguldak'ta doğmuş. Ardından Zonguldak'tan Rize'ye dönüldüğünü ve orta ikiye giderken Ankara'ya yerleştiklerini söylüyor. Arazilerinde herhangi bir taksimat yapılmadığını ve hatta arazi sınırlarını yarıcıların kendilerinden daha iyi bildiklerini ifade ediyor. Bağını hiçbir zaman kesmek istemediğini ancak Rize'ye temelli şekilde bir yerleşmeyi de düşünmediğini dile getiriyor. Yılın büyük bir kısmını Ankara'da geçirdiğini, yazları köye giden annesine eşlik etmek için belirli bir süre için Rize'de kaldığını beyan ediyor.
Katılımcı 28 (20.07.2017, Rize)
Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Doktora mezunu. Öğretim üyesi. 1970 yılında Rize merkeze bağlı bir köyde doğmuş. 1970'lerin başından beri babasının İstanbul'a gidip geldiğini dile getiriyor. İstanbul'a lise tahsili için gittiğini, akademik kariyerine başka şehirlerde devam ettiğini anlatıyor. Rize'ye dönüşünün 1999 depreminden ve 28 Şubat sürecinden kaynaklandığını ifade ediyor. Anne ve babasının sürekli olarak Rize'de kalıyor oluşları ve ağabeylerinin Rize dışında yaşamaları kendisini Rize'ye daha çok bağladığını söylüyor. Oğlunun Rize'de çakılı kalmasını istemediğinden üniversite tahsili için onu ABD'ye gönderdiğini ve bunun için bir daire sattığını ifade ediyor. Ancak yaşının ilerlemesiyle Rize'ye daha çok bağlandığını ve ileriki vakitlerde oğlunun da sürekli olarak Rize'de yaşamasa dahi, Rize'ye sahip çıkmasını ve gidip gelmesini arzu ettiğini

<p>söylüyor. Rize il merkezinde ikamet ettiğini ve zaman zaman köyüne ve İstanbul'a gittiğini beyan ediyor.</p>
<p>Katılımcı 29 (21.07.2017, Rize)</p>
<p>Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Emekli. 1954 yılında Rize il merkezine bağlı bir köyde doğmuş. Babasının vaktiyle balıkçılık yaptığını, ailelerinde gurbet hayatının bu şekilde başladığını söylüyor. Üniversite tahsili için önce Trabzon daha sonra İstanbul'a gittiğini anlatıyor.</p> <p>Daha öncesinde İstanbul'da inşaatlarda çalıştığını dile getiriyor. Çocuklarını izinlerinde mutlaka Rize'ye götürdüğünü ifade ediyor. Kendi tabiriyle çocuklarına "aşığı" iyi verdiğini düşündüğünü söylüyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve çay hasadı süresince Rize'de kaldığını beyan ediyor.</p>
<p>Katılımcı 30 (21.07.2017, Rize)</p>
<p>Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Lise mezunu. Müteşebbis. 1965 yılında Rize il merkezine bağlı bir köyde doğmuş. İlkokul çağında iken babası ile birlikte İstanbul'a gittiklerini ve o vakitten beri Rize'ye gidip gelmeler hariç tutulduğunda İstanbul'da yaşadığını söylüyor. Özellikle çay hasadı zamanında Rize'ye gittiklerini ancak evlendikten sonra bu gidiş gelişlerin azaldığını anlatıyor. Rize'den hiçbir zaman kopmadıklarını ancak tam manasıyla da İstanbullu olamadıklarını ifade ediyor. Bu anlamda İstanbul'un kendisini ittiğini, Rize'nin ise çektiğini dile getiriyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve çoğunlukla yazları Rize'deki baba evinde kaldıklarını beyan ediyor.</p>
<p>Katılımcı 31 (23.07.2017, İstanbul)</p>
<p>Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. İlkokul mezunu. Emekli. 1937 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Henüz onlu yaşlardayken çalışmak için Erzurum'a gitmiş. Bir seneden az bir süre çalıştıktan sonra İstanbul'a giderek orada garsonluk yapmaya başlamış. Türkiye'nin tanınmış bir restoranından şef garson olarak emekli olduğunu, bu işinin yanında tulum çaldığını ve tulumu Türkiye'ye tanıttığını ifade ediyor. Gurbet hayatı boyunca, ta ki evlenene kadar kazancının hepsini köyüne, ailesine gönderdiğini anlatıyor. Yılın büyük bir kısmında İstanbul'da kaldığını, bunun dışındaki sürelerde çok kısa da olsa köyüne gittiğini beyan ediyor.</p>
<p>Katılımcı 32 (24.07.2017, İstanbul)</p>

Kadın. Bekâr. Lise mezunu. Hat, tezhip, minyatür sanatçısı. 1969 yılında İstanbul'da doğmuş. Babasının denizci olduğunu ve gurbet hayatının bu şekilde başladığını söylüyor. Rize ile alakalı sivil toplum faaliyetlerinde aktif rol aldığını anlatıyor. Rize'ye kesin dönüş istese dahi, sağlığının buna elvermediğini ifade ediyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve sivil toplum faaliyetleri kapsamında kısıtlı vakitler için dahi olsa Rize'ye misafir gibi gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 33 (24.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Lise mezunu. Müteşebbis. 1960 yılında İstanbul'da doğmuş. Babasının 1960'lardan önce İstanbul'a gittiğini ve bundan dolayı kendisinin de İstanbul'da doğduğunu ifade ediyor. Üçüncü sınıfa devam ediyorken ailece Rize'ye geri döndüklerini söylüyor. Rize'de siyaset yaptığını ve sivil toplum faaliyetleri icra ettiğini anlatıyor. İstanbul'da temelli kalma endişesiyle mesken satın almadığını, İstanbul'da emanetçi olduğunu ifade ediyor. Yılın büyük bir kısmını Rize'de geçirdiğini ve iş sebebiyle zaman zaman İstanbul'da kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 34 (24.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Müteşebbis. 1965 yılında Rize merkeze bağlı bir köyde doğmuş. Rize'den ilk çıkışının üniversite tahsili sebebiyle olduğunu söylüyor. İstanbul'da ailesine ait işletmelerin olduğunu ve okuduğu bölümle ilgili bir mesleği sürdürmediğini ifade ediyor. Özellikle Kurban Bayramlarında Rize'ye gittiğini ve bunu aksatmamaya gayret gösterdiğini anlatıyor. Eşinin Rizeli olmasına rağmen Rize'de uzun süre kalmak istemediğini, sosyal çevresinin İstanbul'da olduğunu dile getiriyor. Şu an için Rize ile olan bağının İstanbul'un iticiliğinden değil, Rize'nin çekiciliğinden kaynaklandığını ifade ediyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu bilhassa yazları belirli süreler Rize'deki köyünde kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 35 (25.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Kütüphane ve müze müdürü. 1967 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Üniversite tahsili için Rize'den ayrılarak Ankara'ya gitmiş. Üç yılı Rize'de, bir yılı Çorum'da olmak üzere dört yıl öğretmenlik yaptığını ardından nakil yoluyla şu an çalıştığı kuruma geçtiğini

ifade ediyor. Kendisini hiçbir zaman göç etmiş biri olarak görmediğini belirtiyor. Rize'yi bırakıp da İstanbul'a göç etmiş değil de her iki tarafta da ayağı olan biri olarak kendini gördüğünü ve kendisini göçmen olarak değerlendirmedeğini anlatıyor. Bu anlamda kendisinin Rize'den çok İstanbul'a ait olduğunu söylüyor. Çocuklarının Rize'ye gidip gelme hususunda çok hevesli olmadıklarını, kendisinin de bu konuda gayret sarf etmediğini dile getiriyor. Emekliliğinde senenin belli vakti İstanbul ve Rize arasında gidip gelmeyi düşünmediğini vurguluyor. Ancak onun için kıymetli olanın hatıralarının olduğunu söylüyor. İstanbul'da ikamet ettiğini yılın belli vakitlerinde Rize'deki köyüne gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 36 (26.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Turizmci. 1954 yılında Rize merkezde doğmuş. Üniversite tahsili için İstanbul'a gitmiş. Esasen mesleğinin gazetecilik olduğunu ancak son 15 yıldır turizmci olduğunu söylüyor. Çocuklarının üniversite kazandıkları şehirlerde onlarla birlikte kaldıklarını, İstanbul'da düzen kurmalarında bu hususun etkili olduğunu ifade ediyor. Buna rağmen Rize ile bağlantısını hiçbir zaman kesmediğini hatta İstanbul'da Rize ile ilgili bir dernekte aktif görev aldığını anlatıyor. Rize'ye geri dönme fikrini çocuklarının ve torunlarının İstanbul'da yaşıyor oluşlarının engellediğini ifade ediyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve bilhassa yazları Rize'ye gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 37 (26.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Doktora terk. Sanat tarihçisi. 1971 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Dedesinin denizci olduğunu ve 1950'lerde İstanbul'da yerleşik düzene geçtiklerini söylüyor. Babasının çocukken İstanbul'da yaşadığını, Rize'ye dönüş yaptığını ve 1974'te tekrardan İstanbul'a gittiğini ifade ediyor. O tarihten itibaren kendisinin İstanbul'da yaşadığını anlatıyor. Yaşadıklarına baktığında Rize'de belirli bir süre kalıp Rize kültürünü alamadığı için pişman olduğunu belirtiyor. Kendisini İstanbullu olarak değil de Rizeli olarak tanıttığını dile getiriyor. Oğluna Rize'yi tanıtmayı, köklerini öğretmeyi çok istediğini ifade ediyor. İstanbul'da ikamet ettiğini ve zaman zaman da Rize'ye gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 38 (27.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Kamu kurumunda daire başkanı. 1967 yılında Rize'nin bir beldesinde doğmuş. Babasının yazları köyde çaycılık yaptığını, kışları ise boş kalmamak için İstanbul'da çalıştığını söylüyor. Lise birinci sınıfta iken İstanbul'a gittiğini ve o tarihten itibaren İstanbul'da ikamet ettiğini ifade ediyor. Yıllık izinlerinde mutlaka Rize'ye gittiğini ve emekliliğinde ise yaz aylarını Rize'de geçirmek istediğini belirtiyor. Kesin dönüş gibi bir şeyi düşünmediğini dile getiriyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve tatillerde Rize'ye gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 39 (27.07.2017, İstanbul)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite mezunu. Kamu kurumunda müdür yardımcısı. 1983 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Rize'den Kur'an tahsili görmek için ayrıldığını ve hafızlık eğitiminin ardından üniversite tahsilini de tamamladığını anlatıyor. Rize ile bağını hem Rize'de hem de İstanbul'da sürdürmeye gayret ettiğini ifade ediyor. İş sebebiyle İstanbul'da yaşadığını, izinlerde mutlak surette Rize'ye gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 40 (27.07.2017, İstanbul)

Erkek. Eşi vefat etmiş. Doktora mezunu. Emekli öğretim üyesi. 1951 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. 1956 yılında İstanbul'da sabit bir düzenlerinin olduğunu ancak denizci olan babasının kararıyla Rize'ye geri döndüklerini ifade ediyor. Sonra tekrardan İstanbul'a göç ettiklerini ve üniversite de dâhil olmak üzere tahsilini İstanbul'da sürdürdüğünü anlatıyor. Devlet bursuyla Massachusetts Institute of Technology'de yüksek lisans ve doktora yaptığını söylüyor. Türkiye'ye döndüğünde İstanbul'da bir üniversitede akademisyen olarak çalışmaya başladığını, hatta bir süre Suudi Arabistan'daki bir üniversitede görev yaptığını dile getiriyor. Bir dönem Trabzon'a, üniversitede birkaç günlüğüne ders anlatmaya her gidişinde Rize'ye mutlak surette gittiğini belirtiyor. Hâlihazırda bir vakıf üniversitesinde çalıştığını dile getiriyor. Rize ile ilgili gerçekleştirilen faaliyetlere her zaman destek verdiğini ve vermeye devam edeceğini vurguluyor. Geri kalan hayatının tümünü Rize'de geçirme gibi bir hayalinin olmadığını ve annesinin, babasının ve eşinin kabirlerinin İstanbul'da bulunduğunu ve nasip olursa yanlarına defnedilmek istediğini söylüyor. Olağan

<p>ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve her sene bilhassa yaz ayları belli bir müddet Rize’de kaldığını beyan ediyor.</p>
<p>Katılımcı 41 (28.07.2017, İstanbul)</p>
<p>Kadın. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite mezunu. Emekli. 1965 yılında İstanbul’da doğmuş. Babasının 1945 yılında 7 yaşında iken İstanbul’a gittiğini, daha öncesinde dedesinin gemilerde çalışmak için İstanbul’da bulunduğunu söylüyor. Babasının hem Rize’de hem de İstanbul’da mülk ve araziler satın aldığı anlatıyor. Rizeli olmayan biriyle evlenmesine rağmen Rize’den kopmadığını, eşinin memleketine hiç gitmediğini ifade ediyor. Kızına ise “sen nerelisin?” diye sorulduğunda Rizeli olduğunu söylediğini ifade ediyor. Uzun vadede Rize’ye kesin dönüş gibi bir niyetinin olduğunu dile getiriyor. İstanbul’da ikamet ettiğini ve her sene birkaç kez Rize’ye gittiğini beyan ediyor.</p>
<p>Katılımcı 42 (28.07.2017, İstanbul)</p>
<p>Kadın. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite tahsiline devam ediyor. Emekli. 1970 yılında İstanbul’da doğmuş. Babasının henüz 9 yaşındayken İstanbul’a göç ettiğini ifade ediyor. Rize sevgisini kendisine aşılmanın babası olduğunu belirtiyor. Oğluna da bu hasletleri kendisinin vermeye çalıştığını söylüyor. Kardeşleri içerisinde Rize’ye en düşkün kendisinin olduğunu dile getiriyor. İstanbul’da Rize ile ilgili sivil toplum kuruluşlarında aktif görev aldığı anlatıyor. Rize derneği kuran ilk kadın olduğunu söylüyor. Ruhen Rize’ye, bedenen İstanbul’a ait olduğunu ifade ediyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve çok nadir de olsa Rize’ye gittiğini beyan ediyor.</p>
<p>Katılımcı 43 (29.07.2017, İstanbul)</p>
<p>Kadın. Bekâr. Üniversite mezunu. Ressam. 1972 yılında İstanbul’da doğmuş. Ailelerinden İstanbul’a ilk gidenin amcası olduğunu, babasının ise 13-16 yaş arasında İstanbul’a gittiğini anlatıyor. Babasının denizcilikten emekli olduğunu, iç ve dış hatlarda 34 sene çalıştığını söylüyor. Babasının ilerleyen yaşına rağmen köydeki arazilerine sahip çıkmaya çalıştığını dile getiriyor. Çocukluğunda babasının izinlerinde köye gittiklerini ifade ediyor. İstanbul’da doğup büyümesine rağmen kendisine nerelisin diye sorulduğunda Rizeliyim diye cevap verdiğini söylüyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ve 30 yıldır Rize’ye hiç gitmediğini beyan ediyor.</p>

Katılımcı 44 (01.08.2017, Rize)
<p>Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Kamu kurumunda müşavir. 1951 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Esasen öğretmen olduğunu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı sınavla yurt dışına öğretmenlik yapmaya gittiğini söylüyor. Altı sene Fransa'da kaldığını, yıl içerisinde birkaç defa köyüne gittiğini ifade ediyor. Rize'ye kendisini bağlayan şeylerin mekân ve hatıraların olduğunu dile getiriyor. Fransa'dan Türkiye'ye döndüğünde Rize'de öğretmenlik yapmaya devam ettiğini ancak 2004'ten beri İstanbul'da ikamet ettiğini dile getiriyor. Yazları ise Rize'deki köyüne 15 günlüğüne, 1 aylığına dahi olsa gittiğini ve köyündeki evinde kaldığını beyan ediyor.</p>
Katılımcı 45 (01.08.2017, Rize)
<p>Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Otel işletme müdürü. 1980 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Ağabeylerinin tatil beldelerinde çalışmaya başlaması, kendisinin de lise çağında okul tatillerinde çalışmasında etkili olmuş. Turizm ve otel işletmeciliği bölümünden mezun olduğunu, uzun yıllar Ege'deki tatil beldelerinde çalıştığını söylüyor. Turizm sektöründe çalışmanın maddi olarak artı yönlerinin olduğunu ancak sürekli olarak doğduğu topraklara hasret kaldığını ifade ediyor. Rize'deki doğal hayat imkânlarının kendisi için çok cazip olduğunu anlatıyor. Uzun yıllar tatil beldelerinde çalıştıktan sonra 2012 yılında Rize'nin bir ilçesine kesin dönüş yapmış. Rize'de de tahsilini aldığı alanda bir iş imkânının varlığının ve eşinin de Rizeli olmasının kesin dönüşünü kolay hâle getirdiğini beyan ediyor.</p>
Katılımcı 46 (01.08.2017, Rize)
<p>Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Kamu kurumunda mühendis. 1981 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Dedesinin kısa bir süre ailesiyle birlikte Samsun'a gittiklerini ancak babasının bir gurbet veyahut göç hikâyesinin olmadığını ifade ediyor. Kendisinin ise üniversite tahsili için Samsun'a gittiğini ve bu vesileyle Rize'den ilk defa ayrıldığını söylüyor. Üniversitedeyken Rizeli olmayan biriyle ciddi bir ilişkisinin olduğunu ancak Rizeli olmadığı için evlendikleri takdirde Rize'den uzak kalma ihtimaline karşı aralarına mesafe koyduğunu ve ilk sorunu ayrılık için sebep yaptığını anlatıyor. İki çocuğunun annesi, eşini ise bilerek, isteyerek kendi köyünden olması için çaba sarf ederek</p>

aracı vasıtasıyla istediğini dile getiriyor. Uzun vadede köyde hayatını sürdürmek ve toprakla meşgul olmak istediğini söylüyor. İş sebebiyle bir müddet İstanbul'da yaşadıkdan sonra Rize'ye kesin dönüş yaptığını ve Rize il merkezinde kaldıktan sonra ilçe merkezine taşınarak yılın büyük bir kısmını köyünde geçirdiğini beyan ediyor.

Katılımcı 47 (01.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. İlkokul mezunu. Emekli. Hâlihazırda taksicilik yapıyor. 1958 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. 12 yaşındayken İzmir'deki ağabeylerinin yanına gurbete çıktığını ve 14 yaşında fırıncılıkta usta olduğunu anlatıyor. İstanbul'da unlu mamuller işiyle uğraşarak hatırı sayılır bir varlığa sahip olduğunu ancak iflas ettiğini söylüyor. Bunun üzerine Rize'ye, köyüne döndüğünü, orada minibüsçülük yaptığını dile getiriyor. Babasıyla anlaşamadığından ötürü tekrar İstanbul'a giderek taksicilik yapmaya başladığını söylüyor. Çocuklarıyla Rize'ye gitmek ve onları gezdirmek istediğini ancak sürekli olarak onların tatil beldelerinde kalmak istediklerini anlatıyor. Bütün hevesinin ve amacının köyde ölmek olduğunu ifade ediyor. İş sebebiyle İstanbul'da ikamet ettiğini ancak mutlaka her sene en az bir kez olmak üzere köyüne gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 48 (02.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Ortaokul terk. Fotoğrafçı. 1971 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Dedesinin Batum'da fırıncılık yaptığını, babasının İzmit'te fırınlarda çalıştığını söylüyor. Kendisinin ise 1991 yılında şarkı sözü yazma hevesiyle Unkapanı'na gittiğini ancak tutunamayarak Rize'ye döndüğünü anlatıyor. Rize'de yerel televizyon ve gazetelerde çalıştığını, temsilcilik yaptığını ifade ediyor. Ardından evlenip şu an çalıştığı kamu kurumuna girdiğini ve o tarihten itibaren İstanbul'da yaşadığını dile getiriyor. İstanbul'da her gün Rize'ye dönecek gibi yaşadığını ancak şu anki işine denk Rize'de yapabileceği bir iş bulamadığını ifade ediyor. Rize'yi çok sevdiğini, Rize için şiirler yazdığını söylüyor. Rize için hayli emek verdiğini, ailesinden vakit ve bütçesinden kaynak ayırdığını belirtiyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ancak izin veya tatil gündeme geldiğinde mutlaka Rize'ye gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 49 (02.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Doktora mezunu. Emekli öğretim üyesi. 1949 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Dedesinin ve babasının köylerinde hoca olduklarını, Ramazan aylarında başka şehirlere hocalık yapmak için gittiklerini söylüyor. İlkokuldan sonra babasının tedrisinde hafızlığa başladığını, bir yıl Ankara'daki, geri kalanında ise İstanbul'daki İmam Hatip Lisesi'nde tahsil gördüğünü anlatıyor. Kayseri'deki Yüksek İslam Enstitüsü'nde öğrenim gördüğünü, bir müddet öğretmenlik yaptıktan sonra Bursa Yüksek İslam Enstitüsü'nde asistanlığa başladığını ifade ediyor. Köyüyle irtibatını hiçbir zaman koparmadığını, fırsat buldukça gidip geldiğini, istenilen yardımları sürekli yaptığını dile getiriyor. Çocuk ve torunlarına bu bağlılığı aşılama gayretinin olduğunu ve bu hususta Rize'ye gidiş gelişlerdeki maddi külfetleri üstlendiğini anlatıyor. Oğlunun topraklarını sevmesi ve topraklarına sahip çıkmasının kendisini tarifsiz şekilde bahtiyar edeceğini vurguluyor. 1977 yılından beri Bursa'da ikamet ettiğini, bilhassa yaz tatillerinde ve bayramlarda Rize'de kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 50 (03.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. İlkokul mezunu. Emekli. 1958 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Dedesi ve babasının herhangi bir gurbet ve göç hikâyelerinin olmadığını, sürekli olarak çayla uğraştıklarını söylüyor. Kışın İstanbul'da kaldığı vakit sürekli olarak Rize'yi özlediğini belirtiyor. Çocuklarının da Rize'yi çok sevdiğini, tatillerini Rize'de geçirdiklerini ifade ediyor. Rize'de en çok sevdiği şeyin cemaatle olan ilişkilerin ve doğal hayatın olduğunu anlatıyor. Torunlarına bakmak için yılın büyük bir kısmında İstanbul'da kaldıklarını ancak Nisan ve Kasım ayları arasında köyelerine gittiklerini beyan ediyor.

Katılımcı 51 (03.08.2017, Rize)

Kadın. Evli. Eşi Rizeli değil. Lise mezunu. Emekli. 1964 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. İlkokul üçüncü sınıftayken ailece Hollanda'ya gittiklerini söylüyor. Hollanda'dan lise dengi okulu bitirdikten sonra Türkiye'ye döndüklerini ifade ediyor. Olağan ikamet yerinin İzmit olduğunu ancak yazları hususiyetle kardeşleriyle Rize'de bir araya geldiklerini beyan ediyor.

Katılımcı 52 (03.08.2017, Rize)

Kadın. Evli. Eşi Rizeli değil. Lise terk. Emekli. 1967 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Ailece Hollanda'ya göç edildiğinden ilkokula orada başladığını söylüyor. Hollanda'dan kesin dönüşün İzmit'e yapıldığını ve hem Hollanda'da hem de Türkiye'deyken her yıl düzenli olarak Rize'ye gidip geldiklerini ifade ediyor. Şu anki bağlılığının oluşmasında bunun etkili olduğunu belirtiyor. İstanbul'da yaşadığını ve yaz aylarında belirli süreler Rize'de kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 53 (03.08.2017, Rize)

Kadın. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite mezunu. Özel sektörde yönetici. 1974 yılında Hollanda'da doğmuş. Ailece Türkiye'ye kesin dönüş yapıldığı için liseye yeni baştan başladığını, üniversiteye Türkiye'de devam ettiğini söylüyor. Hollanda'da iken onlar için tatilin karşılığının Rize olduğunu belirtiyor. İzmit'te yaşadığını, yazları sınırlı vakitler için dahi olsa Rize'ye gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 54 (03.08.2017, Rize)

Kadın. Evli. Eşi Rizeli değil. Lise mezunu. Ev hanımı. 1979 yılında Hollanda'da doğmuş. Hollanda'ya ailesinden ilk gidenin babası olduğunu ifade ediyor. Hollanda'dan Türkiye'ye döndüklerinde dördüncü sınıfa devam ettiğini söylüyor. Çocuklarının Rize'yi bilmesini istediğini belirtiyor. Ankara'da ikamet ettiğini ve yaz aylarında Rize'de kaldıklarını beyan ediyor.

Katılımcı 55 (04.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Doktora mezunu. Öğretim üyesi. 1968 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Annesinin dedesi Çanakkale Savaşı'nda şehit olmuş. İstanbul'da denizcilik yapan diğer dedesinin kazandığı paralarla köyde arazi satın aldığını ancak köye döndüğünde kör olduğunu ve kısa bir süre içerisinde toprağını göremeden vefat ettiğini dile getiriyor. Babasının ve amcalarının ise çay fabrikasından emekli olduklarını, babasının emekli olduktan sonra İzmit'ten bir yer aldığını ve İzmit'e gidişlerinin ekonomik sebepli olmadığını anlatıyor. Ailece İzmit'e taşındıklarını, üniversiteye de orada başladığını söylüyor. Akademik kariyerine İzmit'te başladığını, 2014 yılında Rize'ye geri dönüşünü ifade ediyor. Rize'ye dönüşünün mesleki sebeplerden kaynaklanmadığını, çocuğunun ruh sağlığı için olduğunu vurguluyor. Çocuğuna Rize'yi sevdirmek için elinden gelen her şeyi yapmaya çalıştığını

belirtiyor. Rize'deki toprağını bir nimet olarak gördüğünü ve hiçbir zaman Rize'den kopma gibi bir hissiyatın içine girmediğini söylüyor. Yıl içerisinde Rize il merkezinde ve köyünde ikamet ettiğini aynı zamanda İzmir'te de bir meskeninin olduğunu beyan ediyor.

Katılımcı 56 (10.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Özel sektörde mühendis. 1987 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Dedesinin, ilçelerinden dışarı hiç çıkmadığını ancak erken yaşta vefat etmesinden dolayı babasının 16 yaşında gurbete çıktığını anlatıyor. Kendisinin de üniversite tahsili için gittiği Edirne'de Bilgisayar Mühendisliği Bölümünden mezun olduğunu belirtiyor. Rize'de kendi alanıyla ilgili bir işte çalışmaya başladığını ancak mesleki olarak verim alamadığını söylüyor. Bunun üzerine İstanbul'a gittiğini ve kısa sürede iş bulduğunu ifade ediyor. İstanbul'a giderken Rize'ye geri dönme niyetiyle Rize'den ayrıldığını vurguluyor. 2012 ve 2016 yılları arasında İstanbul'da kaldığını, mesleki ve maddi olarak büyük faydalar elde ettiğini anlatıyor. Mesleki olarak kendini yeterli görmeye başladığında Rize ve çevre illerde iş arayışına girdiğini dile getiriyor. Rize'ye kendisini bağlayan unsurların arasında doğup büyüdüğü kültürün etkili olduğunu, bilhassa çocuğu olduktan sonra İstanbul'da kalmak istemediğini söylüyor. Rize'ye en somut şekilde gelme sebebinin ise annesinin ve babasının Rize'de yaşamalarından kaynaklandığını ifade ediyor. Hâlihazırda Rize ilçe merkezinde ikamet ettiğini beyan ediyor.

Katılımcı 57 (10.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. İlkokul mezunu. Emekli. 1949 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Sülalesinin vaktiyle Irak'tan köyelerine geldiklerini söylüyor. Kendisinin 16 yaşında İzmir'e gurbete gittiğini anlatıyor. Maddi durumunun iyi olmadığı birkaç sene köyüne gidemediğini onun dışında her sene köyüne gittiğini belirtiyor. Son 9 yıldan beri ise yılın 8 ayını köyünde geçirdiğini söylüyor. Yöreyle ait kültürel malzemeleri bir müze çatısı altında sergilemek gibi bir projesinin olduğundan bahsediyor. Şu an için aktif olarak yaptığı herhangi bir iş olmadığını ve köyündeki kendine ait çayları toplattırdığını anlatıyor. Olağan ikamet yerinin İzmir olduğunu ancak çay hasadı süresince Rize'deki köyünde ve yaylasında kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 58 (10.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Yüksek lisans mezunu. Emekli. 1944 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Dedesinin gurbete çıkmadığını, babasının ise inşaat ustası olduğunu ve ömrünün gurbetlerde geçtiğini anlatıyor. Maddi imkânsızlıklardan ötürü yurt içinde ve dışında öğrenim hayatını burslarla sürdürdüğünü ifade ediyor. Bu anlamda köyünden ayrılış nedeninin çalışmak için değil tahsil görmek için olduğunu belirtiyor. Rize'ye düzenli olarak gidip gelmediğini ancak düğün, cenaze, hastalık ve ziyaret gibi sebeplerle her zaman gittiğini ve köy için maddi bir yardım istendiğinde bundan hiçbir zaman kaçınmadığını ifade ediyor. Esasen Ege veya Akdeniz Bölgesinde tipik bir emeklilik hayatı yaşamak istediğini ancak maddi olarak istediği bir hayat alanı kuramayacağını düşünerek baba toprağına ev inşa ettirmeyi uygun gördüğünü dile getiriyor. Rize'deki köyünde ev yaptırmasının asıl sebebinin köyüne dair sahip olduğu hatıralardan kaynaklanmadığını bilakis Rize'ye gidip de kalınabilecek ve misafirlerini ağırlayabilecek bir meskeninin olmasını istemesiyle alakalı olduğunu vurguluyor. Yılın büyük çoğunluğunu İstanbul'da geçirdiğini ancak köyünde yaptırdığı evine belirli zamanlar gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 59 (11.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Doktora mezunu. Emekli öğretim üyesi. 1955 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. İlkokuldan sonra köyünde gördüğü hafızlık eğitiminden sonra tahsiline Rize'de başlamış ardından İstanbul'da devam etmiş. Yüksek tahsilini ilahiyat ve tarih alanlarında tamamladığını ve bir müddet yayıncılık ve öğretmenlik yaptığını söylüyor. Doktorasını da bitirdikten sonra akademik kariyerine başladığını ve geçen sene emekli olduğunu anlatıyor. Rize'den İstanbul'a ilk gittiğinde tuvalette ağladığını, hüzünlendiğini söylüyor. Hayatı boyunca Rize'ye gitmek için fazladan çaba sarf etmediğini, bilhassa anne ve babasının köyde olmasından ötürü düzenli bir şekilde izinlerde ailece Rize'ye gidip geldiklerini dile getiriyor. Kendisini tipik bir göçmen tarifinin muhatabı olarak görmediğini vurguluyor. Aslî çalışma alanı olmamasına rağmen Rize ile ilgili araştırmalar da yaptığını ancak bunların anlamının mikro milliyetçilikten ileri gelmediğini belirtiyor. Olağan ikamet yerinin İstanbul olduğunu ancak her sene az da olsa Rize'deki köyünde kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 60 (12.08.2017, Rize)
<p>Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Emekli. 1967 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Türkiye'de hastalığına çare bulunamadığı için sağlık sebebiyle Hollanda'ya anne ve babasından ayrı olarak götürüldüğünü ve yıllarca anne ve baba olarak amcası ve yengesini bildiğini ifade ediyor. Eğitim hayatına Hollanda'da başladığını, iki üniversite bitirdiğini, bir markette müdür olarak çalıştığını söylüyor. Sağlık durumlarından ötürü çalışmadığını ve malulen emekli olmak zorunda kaldığını anlatıyor. Türkiye'ye kesin dönüş yapmadan önce izin zamanlarında sürekli olarak Rize'ye geldiğini dile getiriyor. Hollanda'dan aldığı maaşın Türkiye'ye göre çok iyi olduğunu belirtiyor. Ancak sağlık problemi yaşamamış ve malulen emekli olmamış olsaydı sabit bir geliri olamayacağından Türkiye'ye kesin dönüş yapamayacağını vurguluyor. Hâlihazırda Rize'nin bir ilçesinde ikamet ettiklerini beyan ediyor.</p>
Katılımcı 61 (12.08.2017, Rize)
<p>Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Doktora terk. Müteşebbis. 1969 yılında babasının görevi sebebiyle kaldıkları Zonguldak'ta doğmuş. Dedesi olmak üzere daha önceki kuşaktan büyüklerinin Rusya gurbetçisi olduklarını, Rusya'da pastacılık yaptıklarını ifade ediyor. Daha yakın dönemlerde ailesindeki erkeklerin Karadeniz Ereğli'deki demir çelik fabrikalarına çalışmaya gittiklerini söylüyor. Babasının 8 yaşında gurbete çıktığını, ilk önce komilik, ardından garsonluk yaptığını dile getiriyor. Hem çalışıp hem de okuyarak İstanbul'da tıp fakültesinden mezun olduğunu, Türkiye'nin birçok şehrinde hekimlik yaptığını anlatıyor. Kendisinin ise hâlihazırda restoran ve düğün salonu işlettiğini aynı zamanda yaşadığı şehirlerde Rize dernek ve vakıflarının kuruculuğunu ve üyeliğini yaptığını söylüyor. Olağan ikamet yerinin İzmir olduğunu ancak yıl içerisinde köylerindeki ve iki farklı yaylada bulunan meskenlerinde ikamet ettiğini beyan ediyor.</p>
Katılımcı 62 (12.08.2017, Rize)
<p>Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Lise mezunu. Müteşebbis. 1980 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Rize'den çıkışının asıl sebebinin futbolcu olmak istemesiyle alakalı olduğunu ifade ediyor. Bunun için Ankara'ya gittiğini ancak hedefini gerçekleştiremediğini anlatıyor. Bundan sonra Rize'ye dönmediğini, Ankara'da</p>

bir pastanede çalışmaya başladığını dile getiriyor. 2003 ve 2016 yılları arasında Ege'de turizm sektöründe çalıştığını, bu süre zarfında eşiyile tanışıp evlendiğini anlatıyor. Köylerinin olmadığını ve arazilerinin satıldığını söylüyor. Dini hassasiyetleriyle çalışma koşullarının bir türlü birbiriyle bağdaşmaması ve Rize'ye duyduğu hasretten ötürü ailece Rize ilçe merkezine kesin dönüş yaptıklarını ve burada ikamet ettiklerini beyan ediyor.

Katılımcı 63 (15.08.2017, Ankara)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite mezunu. Müteşebbis. 1962 yılında Rize'deki köyünde doğmuş. Dedesinin, babası henüz 5 yaşındayken vefat ettiğini, babasının da erken yaşlarda Ankara'ya gurbete çıkarak komilik ve garsonluk yaptığını anlatıyor. Rize'de çay fabrikaları kurulmaya başlayınca babasının Rize'ye döndüğünü dile getiriyor. Üniversite tahsili için İstanbul'a gittiğini söylüyor. Kendisinin mühendis olduğunu ve kurduğu şirketin yürüttüğü işler vesilesiyle Türkiye'nin birçok şehrinde ikamet ettiğini belirtiyor. Yaşadığı şehirlere hiçbir zaman kendini ait hissetmediğini, sürekli olarak Rize'ye aidiyet duyduğunu vurguluyor. Rize'ye âşık olduğunu, yıl içerisinde en az üç kere köyüne gidemezse hasta olabileceğini ifade ediyor. Rize ile ilgili gerçekleştirilen sivil toplum faaliyetlerinde aktif görev aldığını vurguluyor. Rize'den başka şehirlerde hayatlarını sürdüren Rizelilerin Rize kültürünü terk etmeden şehirli olmayı önemsemeleri gerektiğini düşünüyor. Uzun vadede Rize'ye geri dönüşü düşündüğünü ve bunun için kendisine iş ve aile fertlerine meşgale oluşturmaya çalıştığını anlatıyor. Olağan ikamet yerinin Ankara olduğunu ancak muhtelif sebeplerle sık sık Rize'ye gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 64 (17.08.2017, Ankara)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Üniversite mezunu. Kamu kurumunda daire başkanı. 1961 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Dedesinin babası çok eski vakitlerde İstanbul'a giderek vapurlarda ve babası ise çay fabrikalarında çalışmış. Kendisi ise Ankara'ya üniversite tahsili için gitmiş. Mezuniyetinin ardından çeşitli kamu kurumlarında yönetici olarak çalıştığını söylüyor. 15 yıl Rize'nin bir ilçesinde belediye başkanlığının ardından bir kamu kurumunda müşavirlik yaptığını belirtiyor. Kendisini Rize'ye ait hissettiğini ancak sürekli olarak Rize'de yaşayamayacağını anlatıyor. Ankara, İstanbul ve Rize'de

meskenlerinin olduğunu ve yıl içerisinde belirli süreler buralarda ikamet ettiğini beyan ediyor.
Katılımcı 65 (17.08.2017³⁹, İzmir)
Kadın. Bekâr. Lise mezunu. Özel sektörde yönetici asistanı. 1975 yılında İzmir’de doğmuş. Dedesi, 1948 yılında çok genç yaşta İzmir’e giderek fırıncılık işini öğrenmiş, 1954 yılında kendi ticarethanesini kurmuş. Babası ise bu tarihten itibaren İzmir’de yaşamaya başlamış. Bu süre zarfında Rize ile olan irtibatın hiç kesilmediğini, düzenli olarak köye gidildiğini ifade ediyor. İzmir’de de Rizeli olarak büyüdüklerini ve bu şekilde yaşadıklarını söylüyor. Ağırlıklı olarak İzmir’de ikamet ettiğini ancak mutlak surette her yıl Rize’deki köyüne gittiğini beyan ediyor.
Katılımcı 66 (18.08.2017, Ankara)
Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite mezunu. Kamu kurumunda müşavir. 1970 yılında Rize’nin bir ilçesinde doğmuş. Ailesinde babasının dışındakilerin gurbete çıktıklarını dile getiriyor. Kendisinin Ankara’ya üniversite tahsili için gittiğini ifade ediyor. Bir süre TBMM’de milletvekili danışmanı olarak görev yaptığını söylüyor. Bunun dışında hemşehri temelli olmayan sivil toplum faaliyetlerinde görev aldığını anlatıyor. Rize’ye kesin dönüş gibi bir şeyi düşünmediğini ifade ediyor. Yıl içerisinde işi sebebiyle çok fazla seyahat yaptığını, olağan ikamet yerinin Ankara olduğunu ve çok kısıtlı vakitler için dahi olsa Rize’ye gittiğini beyan ediyor.
Katılımcı 67 (22.08.2017, Rize)
Kadın. Evli. Eşi Rizeli değil. Lise mezunu. Hemşire. 1975 yılında Almanya’da doğmuş. Önce babası ardından annesi Almanya’ya göç etmiş. Anne ve babasının Almanya’dan hiçbir mülk edinmediklerini, Almanya’ya yatırım yapmadıklarını dile getiriyor. Bütün kazançlarını başta Rize olmak üzere Türkiye’de harcadıklarını beyan ediyor. Birincil akrabalarından Almanya’da kimse olmadığını, bu yüzden akraba ve vatan hasreti çok çektiklerini anlatıyor. Alman vatandaşlığına geçtiğini utanarak söylüyor. Bunun tamamen formalite olduğunu, kendini Rizeli hissettiğini ifade ediyor. Çocuklarına Rizeliliği

³⁹ Katılımcıyla yüz yüze mülâkat yapılamadığından kendisinin mülâkat sorularına verdiği cevapları içeren elektronik postayı araştırmacıya gönderdiği tarih baz alınmıştır.

aşlamak için didindiğini anlatıyor. Hatta bazı çocuklarının babalarının memleketini zikretmediklerini, Rize'yi memleket olarak benimsediklerini belirtiyor. Türkiye'ye kesin dönüşü istediklerini ancak eşinin Rizeli olmamasından ötürü yerleşilecek mekân hususunda kesin bir şey diyemeyeceğini söylüyor. Olağan ikamet yerinin Almanya olduğunu, İstanbul'da meskeninin bulunduğunu ve izinlerde Rize'ye geldiklerinde babasının evinde kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 68 (24.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Doktora terk. Kamu kurumunda il müdürü. 1964 yılında Rize'de doğmuş. Babasının imam olduğunu ve sadece Ramazan aylarında başka şehirlere gittiğini anlatıyor. Kendisinin Ankara'ya üniversite tahsili için gittiğini söylüyor. Akademik kariyerine devam ederken Rize'de şu an sürdürdüğü görevin kendisine teklif edilmesini olumlu karşıladığını ifade ediyor. Başka bir il için böyle bir teklifte bulunulsaydı sıcak bakmayacağını dile getiriyor. Ankara'da yaşarken tatillerde mutlaka Rize'ye geldiğini, kendi kuşağı için tatilin karşılığının Rize olduğunu belirtiyor. Rize'ye olan bağlılıkla ilgili olarak zaman ve yaşın insanın duygularını ve kararlarını değiştireceğini söylüyor. Aidiyet meselesine sadece duygu ekseninde bakmadığını, yaşam standartlarının da karar verme süreçlerinde etkili olduğunu vurguluyor. Rize il merkezinde ikamet ettiğini beyan ediyor.

Katılımcı 69 (25.08.2017, Rize)

Erkek. Eşi vefat etmiş. İlkokul mezunu. Emekli. 1935 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Babasının gurbete çıktığını ancak muvaffak olamayıp köye döndüğünü ifade ediyor. Kendisinin çay fabrikasında çalıştıktan sonra 1964 yılında Almanya'ya gittiğini anlatıyor. Almanya'da çalıştığı süre boyunca ailesinin İstanbul'da kaldıklarını ve izinlerde ailece Rize'ye gittiklerini söylüyor. Kazançlarından düzenli olarak Rize'ye de gönderdiğini belirtiyor. Bilhassa oğlunun topraklara sahip çıkmasını istediğini dile getiriyor. İstanbul'da da bir meskeni olmasına rağmen senenin büyük bir kısmını Rize ilçe merkezinde geçirdiğini, nadir de olsa köyüne gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 70 (25.08.2017, Rize)

Kadın. Evli. Eşi Rizeli. Lise terk. Köşe yazarı. 1970 yılında İstanbul'da doğmuş. Dedesinin 1920'lerde İstanbul'a göç ettiğini anlatıyor. Daha sonra çocuklarını da yanına aldığını ancak Rize ile irtibatını hiç kesmediğini ifade ediyor. Lise birinci sınıfa giderken evlilik yoluyla Almanya'ya gittiğini söylüyor. Uzun vadede Rize'de kendi çocukları ve torunları için bir ev yapmaları gerektiğini düşünüyor. Rize'de köy havasını onlara yaşatmak istediğini belirtiyor. Her zaman için Türkiye'ye geri dönüşü düşündüğünü dile getiriyor. Olağan ikamet yerinin Almanya olduğunu ancak yıl içerisinde Rize başta olmak üzere, İstanbul, Çanakkale ve Adapazarı'na gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 71 (28.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. Doktora adayı. Araştırma görevlisi. 1979 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Dedesinin Batum'da fırıncılık yaptığını, babasının ise Libya'da işçi olarak çalıştığını ifade ediyor. Daha sonra ise ailece İstanbul'a gittiklerini, liseye İstanbul'da başladığını, üniversite tahsiline de aynı şehirde devam ettiğini söylüyor. Erasmus hibesiyle Hollanda'ya gittiğini, daha sonra İngiltere'de bulunduğunu anlatıyor. Rize'den başka şehirlerde Rize'ye has bir şeyle karşılaştığında sürekli olarak Rize'nin aklına geldiğini ve bunları Rize ile karşılaştırdığını ifade ediyor. Öğretim üyesi programı kapsamında daha merkezi şehirlerdeki üniversiteleri seçme imkânı varken Rize'deki üniversiteyi tercih ettiğini belirtiyor. Babasının İstanbul'dan mezar yeri satın almış olmasına rağmen orada defnedilmek istemediğini söylüyor. Esasen köyünde sürekli olarak yaşamak istediğini ama Rize il merkezinde ikamet ettiğini, sık sık köyüne gittiğini ve arada bir kışın İstanbul'da yaşayan ailesinin yanında da kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 72 (30.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Yüksek lisans mezunu. Kamu kurumunda müdür yardımcısı. 1974 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Dedesinin babası ve bazı amcaları Sarıkamış'taki savaşta şehit olmuşlar. Gurbetçiliğin dedesiyle başladığını, fırıncılık, pastacılık ve lokantacılık işlerinde çalıştığını anlatıyor. Babasının ise henüz 12 yaşındayken gurbete çıktığını, Ankara'da bir otelde çalıştığını ifade ediyor. Babasının, 25 yaşındayken ilçelerine döndüğünü ve şu an için işlettikleri lokantayı açtığını dile getiriyor. Rize'den ayrılışının üniversite

tahsili için olduğunu söylüyor. Başta bayramlar olmak üzere, yılın belirli zamanlarında ailece köyde olduklarını ifade ediyor. Çocuklarının ve yeğenlerinin Rize'deki etkileşimlerinin kendileri için çok önemli olduğunu vurguluyor. Tüm bunlar için yaptığı ve yapacağı masrafın hiçbir şekilde gözüne gelmediğini söylüyor. Ancak belli bir süreden sonra Rize'de sıkıldığını da itiraf ediyor. Sürdüğü mesleği, eşinin Rizeli olmaması ve çocuklarının tahsili gibi sebeplerden dolayı geri dönüş hakkında kesin bir ifadeden kaçındığını belirtiyor. Olağan ikamet yerinin Ankara olduğunu ancak yıl içerisinde başta tatiller olmak üzere sık sık Rize'ye gidip kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 73 (31.08.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite mezunu. Bankacı. 1972 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Bir yaşındayken ailece Almanya'ya gitmişler. Babasının uzun vadede Türkiye'ye dönme niyeti olduğundan kendisinin büyük çocuk olduğu için önceden Türkiye gönderildiğini söylüyor. Liseye Ankara'da başladığını ve Yalova'da devam ettiğini ifade ediyor. İstanbul ve Ankara'daki üniversitelere girmeye hak kazanmasına rağmen sınavlara girerek Almanya'da üniversiteye kabul edildiğini dile getiriyor. Kendisinin Alman vatandaşlığına geçtiğini ancak vatan olarak Türkiye ve Rize'yi gördüğünü belirtiyor. Bu hissiyatın her geçen gün daha da arttığını söylüyor. Almanya'daki siyasi havanın da bu hissiyata tuz biber olduğunu ekliyor. Geçmiş yıllarda bilhassa dedesi ve diğer büyükleriyle fazla vakit geçirmediği için pişmanlık duyduğunu, çocuklarının bu hasletlerden mahrum kalmalarını istemediğini anlatıyor. Hâlihazırda Almanya'da ikamet ettiğini, yıl içerisinde ise İstanbul, Yalova ve Rize'ye gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 74 (07.09.2017, Rize)

Erkek. Eşinden boşanmış. Üniversite mezunu. Müteşebbis. 1960 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Babasının memuriyetinden ötürü ailece çeşitli şehirlerde bulduklarını anlatıyor. Ankara'da üniversite tahsilini bitirdiğini ve öğretmenliğe başladığını söylüyor. Öğretmenliği bıraktıktan sonra ticarete başladığını, Türkiye içinde ve dışında ticari faaliyetlerde bulunduğunu dile getiriyor. Köyüne yaz ve kış şartlarında barınabilecek bir ev yaptırdığını ifade ediyor. Bilhassa çocuklarının köye geldiklerinde sevebilecekleri bir ev inşa

ettirmeye çalıştığını vurguluyor. Böyle bir şeyin evliyken mümkün olamayacağını belirtiyor. O süre zarfında Rize'ye hiç gelmediğini, yaz tatillerini güneyde geçirdiklerini anlatıyor. Maddi imkânları çerçevesinde dünyanın çok daha güzel yerlerinde hayatını sürdürebileceğini ancak onun için hatıraların ve özlemin daha baskın geldiğini söylüyor. Çok daha önceden köyüne dönmediği için pişmanlık duyduğunu vurguluyor. Olağan ikamet yerinin Rize'deki köyü olduğunu ancak yılın belirli vakitlerinde işlerinden ötürü İstanbul, Ankara, Tiflis ve Bakü'de kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 75 (07.09.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. İlkokul mezunu. Emekli. 1960 yılında Rize'nin bir ilçesinde doğmuş. Onlu yaşlarda köyünden çıkıp ilçesindeki bir lokantada çalışmaya başlamış. Bir müddet İstanbul'a marangozluk yapmak için gitmiş ancak kazancı fazla olmayınca tekrar Rize'ye dönmüş. 1980 yılında tekrardan İstanbul'a gittiğini, 1986 yılına kadar dönercilik ve aşçılık yaptığını anlatıyor. 1986 yılında ise İzmir'e taşındığını, aşçılıktan daha fazla kazancı olduğu için garsonluk yapmaya başladığını ifade ediyor. İlerleyen vakitlerde küçük bir lokanta açtığını, aynı zamanda 1997 yılında İzmir'de bir daire satın aldığını anlatıyor. İşlerini giderek büyüttüğünü ancak kontrol edemediğini ve sonunda iflas ettiğini dile getiriyor. Bu sebeplerden ötürü sağlığına zarar geldiğini ve Rize'ye geri dönme kararı verdiğini belirtiyor. Dönüşünü başarısızlık olarak görmediğini, duygusal sebeplerle Rize'ye geri döndüğünü söylüyor. 31 yıl İzmir'de yaşadığını ancak hiçbir zaman İzmir'i sevmediğini ifade ediyor. Uzun vadede hayatını köyünde bir köylü gibi sürdürmek istediğini vurguluyor. İzmir'de meskeninin bulunduğunu ancak Rize'nin bir ilçe merkezinde ikamet ettiğini beyan ediyor.

Katılımcı 76 (08.09.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Doktora mezunu. Öğretim üyesi. 1969 yılında İstanbul'da doğmuş. Babasının 12 yaşında köyünden ayrılıp İstanbul'a gittiğini ve 15-16 yıl sonra Rize'ye döndüğünü dile getiriyor. Üniversite tahsili için Ankara'ya, yüksek lisans ve doktora için ise yurt dışına gittiğini söylüyor. Milli Eğitim Bakanlığı'nın sağlamış olduğu burs ile yurt dışında öğrenim gördüğünü, doğuda bir ilde mecburi hizmetini tamamladığını ifade ediyor. Kendisine başka

üniversitelerden teklifler gelmesine rağmen Rize’de çalışmayı tercih ettiğini dile getiriyor. Rize’de yaşarken başka yerlere gitme merakının ve isteğinin daha fazla olduğunu ancak bilhassa yurt dışında iken bir sene Rize’den ayrı kalmanın kendisine çok zor geldiğini söylüyor. Yaş ilerledikçe bir şeylerin kendisini toprağa daha çok çektiğini belirtiyor. Toprağa emek harcadıkça insanı daha çok kendine çektiğini ifade ediyor. Rize’nin bir ilçesinde ikamet ettiğini ancak sık sık köyüne gittiğini beyan ediyor.

Katılımcı 77 (12.09.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli. İlköğretim mezunu. Emekli. 1961 yılında Rize’nin bir köyünde doğmuş. Dedesinin denizci olduğunu, babasının ise köylerinden hiç ayrılmadığını söylüyor. Kendisinin de İstanbul’a göç ettiğini ve ticaretle geçimini sağladığını ifade ediyor. İstanbul’da bulunduğu sürede kendi tabiriyle “Rize’yi hiç boşlamadığını”, işlerinden dolayı vakti olmadığına eşi ve çocuklarını Rize’ye gönderdiğini anlatıyor. Bundan dolayı başka şehirlerde yatırım vesileleri meydana gelmesine rağmen çocuklarının Rize ile irtibatı kesilir diye başka bir yerde mülk edinmediğini söylüyor. Çocuklarının tahsilleri için farklı şehirlere gittiklerinde kendisinin de dönem dönem peşlerine gittiğini dile getiriyor. Rize’ye olan bağlılığında dedesinin, kendi çocukluğundaki hatıraların ve büyüklerinin emeklerinin çok önemli bir yerinin olduğunu vurguluyor. Ancak Rize’ye temelli yerleşmesindeki en önemli etkenin çocuklarının iş sebebiyle Rize’ye gelmeleri olduğunu belirtiyor. Kışları ağırlıklı olarak Rize il merkezinde ikamet ettiğini bunun dışındaki vakitlerde köyünde kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 78 (21.09.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite mezunu. Kamu kurumunda genel sekreter. 1969 yılında Rize’nin bir köyünde doğmuş. Dedesinin ve babasının göç hikâyelerinin olmadığını ifade ediyor. Üniversite tahsili için İstanbul’a gittiğini, iş sebebiyle Bursa ve Ankara’da kaldığını anlatıyor. Bu süreler boyunca 15 günde bir Rize’ye geldiğini söylüyor. Rize’ye özellikle doğal hayat ve hatıraları için geri döndüğünü söylüyor. Bilhassa Ankara’da sürdürdüğü işinin kariyeri açısından çok cazip olduğunu ancak Rize’nin kendisi nezdinde çok daha ağır bastığını dile getiriyor. Rize’ye geri dönmemiş olsaydı, uzun vadede dönme ihtimalinin ortadan kalkacağını düşündüğünü belirtiyor. En

büyük pişmanlığının veyahut üzüntüsünün çocuklarının büyük şehirde öğrenim göremiyor oluşlarından kaynaklandığını söylüyor. Köyüne ev yaptırdığını, olağan ikamet yerinin köy olduğunu ifade ediyor. Köyünde yaptırdığı evin standartlarının çok yüksek olduğunu, bunun sebebinin eşi ve çocukları için köyü cazip kılmak için olduğunu vurguluyor. Rize’de hiçbir zaman kendini yalnız hissetmediğini ancak Rize dışındayken Rize’yi çok özlediğini hatırlıyor. Yazları tatil için ailece Antalya’da gidip kaldıkları bir meskenlerinin olduğunu beyan ediyor.

Katılımcı 79 (25.09.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Doktora mezunu. Belediye başkanı. 1961 yılında Rize’nin bir ilçesinde doğmuş. Aile üyelerinin vaktiyle Samsun’a taşındıklarını ifade ediyor. Üniversite tahsili için Rize’den ayrıldığını, doktora öğrenimini yurt dışında tamamladığını söylüyor. Akademik kariyerini sürdürdüğü yıllarda Rize ile ilgili sivil toplum faaliyetlerine aktif katılım sağladığını dile getiriyor. Sene içerisinde Ankara ve Rize’de ikamet ettiğini beyan ediyor.

Katılımcı 80 (27.09.2017, Rize)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Üniversite terk. Müteşebbis. 1959 yılında Rize’nin bir köyünde doğmuş. Üç aylıktan beri Ankara’da ikamet ettiğini dile getiriyor. Aile büyüklerinin 1800’lü yıllarda Rusya’ya gurbete çıktıklarından söz ediyor. Babasının lokantasına çalışmak için Rize’den geldiklerini, gelenlere yatacak yer ayarlandığını, adeta karın tokluğuna çalıştıklarını ancak köylerine dönerken zarfın içinde paralarının kendilerine takdim edildiğini ve büyüklerine iletmek üzere tembihlendiklerini anlatıyor. Ankara’da üniversite tahsiline başladığını, tamamlamadan Almanya’ya gittiğini söylüyor. Babasının lokantasında kendisine ihtiyaç duyulduğu için Türkiye’ye geri döndüğünü anlatıyor. Ticari faaliyetlerinin yanında sivil toplum kuruluşlarında görevler aldığını ifade ediyor. Köyüyle irtibatını her daim canlı tutmaya çalıştığını, köyünü kendileri için yaşanabilir kılmaya gayret gösterdiklerini söylüyor. Köyde dolaşırken yaşlı insanların da dolaştıklarını hayal ettiğini anlatıyor. Yıl içerisinde 4-5 defa Rize’ye gittiğini ancak hiçbir zaman sürekli olarak Rize’de kalmak istemediğini belirtiyor. Yılın büyük bir kısmını Ankara geçirdiğini, yazları ise Ege’de tatil beldesindeki meskeninde ve Rize’deki köyünde kaldığını beyan ediyor.

Katılımcı 81 (04.01.2018⁴⁰, Denizli)

Erkek. Evli. Eşi Rizeli değil. Doktora adayı. Kamu kurumunda müdür. 1978 yılında Rize'nin bir köyünde doğmuş. Babasının Çaykur'da çalıştığını, boş zamanlarında ise inşaatlarda ustalık yaptığını anlatıyor. Rize'den ayrılışının üniversite tahsili için Ankara'ya gitmesiyle gerçekleştiğini söylüyor. Buna rağmen Rize'den ve kültüründen kopmamaya gayret gösterdiğini ve sık sık ziyaret, doğum, düğün, ölüm gibi durumlar için Rize'ye gittiğini ifade ediyor. Her daim memleketine ve insanına katkı yapmayı düşündüğünü söylüyor. Ancak Rize'den çıkmamış olsaydı kendisini bu kadar güçlü hissedemeyeceğini ve ispatlayamayacağını belirtiyor. Kendisi nezdinde mesafenin arttıkça Rize'ye dair duygularının daha derinleştiğini, duygularının daha yakınlaşarak bağlılık ve aidiyetini güçlendirdiğini vurguluyor. Memleketinden ayrı kaldıkça memleketine olan sevgisinin çok daha arttığını söylüyor. Çocuklarına Rize'ye dair hasletleri öğretmeye çalıştığını, bu hususta eşinin Rizeli olmamasına rağmen çok anlayışlı davrandığını ifade ediyor. Olağan ikamet yerinin Denizli olduğunu ve yıl içerisinde Rize'deki köyüne gittiğini beyan ediyor.

⁴⁰ Katılımcıyla yüz yüze mülâkat yapılamadığından kendisinin mülâkat sorularına verdiği cevapları içeren elektronik postayı araştırmacıya gönderdiği tarih baz alınmıştır.

